2603

LEONARDI
VERSIO LIB.
ETHICOR.

I.

2-C-2

BIBLIOTECA
DEL
Rey N. Señor.

VII E 2

380

S. Bart.º 170.

Ms.
2603

J. Bart. 170

Hec est Leonardi epistula ad summum pontificem nomine cuius ethicorum libros e greco in latinum traduxit. & primo ponit exordium quod continet propositionem & propositionis rationem.

NON NOVUM esse constat Beatissime pater. sed inde iam ab antiquis frequentissime usitatum ut qui litterarum studiis insudant homines laborum suorum opera ad principes scribant. quod mihi fecisse videntur non quo disciplinam aliquam illis proponant: sed quo amor ac benivolentia sua bonis principibus innotescat. ac ex eorum auctoritate ad quos libri scribuntur quedam ipsis libris accedat auctoritas. Ego igitur horum secutus exemplum vigilias quasdam meas non contemnendas ut reor. sed quod sine arrogantia dictum velim nostris hominibus valde utiles cum omni reverentia tuo nomini prescripsi. Nam cum per vacationem apostolice sedis nuper in constantiensi concilio subsequutam ipse quoque ab offitio quod in curia prestare consueveram vacarem multaque & varia cotidie insurgerent quorum nec exitum ullum prospicere valebam: retuli me ad studia litterarum tanquam in tranquillissimum aliquem portum turbationum cunctarum. Quo cum mihi cum veteribus amicis (ut inquit Cicero) cum libris redissem in gratiam multaque & assidue lecte uterer. placuit tandem non solum legendo mihi verum etiam scribendo aliis siqua possem prodesse cogitari. Id enim precipuum studiosorum munus putandum est non ut ad propriam modo: sed ad communem utilitatem studia referant sua. Itaque aristotelis libros qui de moribus inscribuntur suavissimos quidem ac elegantissimos & ad vitam nostram profecto plurimum necessarios accuratori diligentia in latinum traduxi. putans id usque adeo utile ut nihil fieri possit utilius.

Hic ponit narrationem. & primo in generali.

Hic tangit occasionem & opportunitatem suscepti operis & primo remotam.

Hic tangit propinquam opportunitatem operis suscepti.

Hic tangit rationem prefati laboris

Hic narrat magis in speciali & primo est epistole divisio.

Hec est epistole conclusio.

Eos igitur (B. P.) libros ad te mitto. non quo uacare eorum
lectioni te posse arbitrer: noui enim fluctus & estus pasto
ralium occupationum: sed ut omnis mea opera in tuum
nomen referatur.

H[ic] facit transitum continuando dicta dicendis.

Q[uonia]m a uero suspicor fore nonnullos qui
forsan grecarum litterarum ignari & ob hoc deffectus mini
me intelscere ualentes. huic meo labori refragabuntur: per
discussione rerum ipsarum quedam premissi; prologus.

Hec est leonardi prefatio in ethicorum libros. & primo quod intendit proponit atque propositi.

Ratio propositionis.

H[ic] totus prologus potest dici commoratio quoniam per omnes rationes in eo factas circa idem insistit hoc scilicet ut ostendat defectum antiqui interpretis sueque traductionis.

ARISTOTELLIS ethicorum libros facere latinos
nuper institui. Non quia prius traducti non
essent: sed quia sic traducti erant ut barbari magis quam la-
tini effecti viderentur. Constat enim illius traductionis
auctorem (quicunque tandem is fuerit quem tamen ordi
nis predicatorum fuisse manifestum est.) neque grecas neque
latinas litteras satis sciuisse. Nam & greca multis in locis
male accipit. & latina sic pueriliter & indocte reddit ut ue-
hementer pudendum sit tam supine crasseque ruditatis.

Hec est rationis confirmatio que ex diuersis partibus sumitur primo ex defectu antiqui interpretis in utraque lingua greca scilicet & latina.

H[ic] manifestat quod in confirmatione rationis sumpserat & hoc 2[o].

Quin etiam frequenter uerborum: que optima & probatissima
latinitas habet ignarus atque in opulentia nostra mendicans
cum uerbo greco latinum reddere nesciat: quasi desperans
& consilii inops ita ut iacent greca dimittit. ita semigrecus

H[ic] 2[o] manifestat idem.

quidam & semilatinus fit. in utraque deficiens lingua. in neu
tra integer. Quid dicam de transformatione orati
onis qua nihil est turbatius nihil peruersius. Atqui
studiosum eloquentie fuisse aristotelem & dicendi ar
tem cum sapientia coniunxisse & cicero ipse multis
in locis testatur. & libri eius summo cum eloquentie stu
dio luculentissime scripti declarant. itaque si quis illi

H[ic] ostendit idem ex transformatione orationis antiqui interpretis.

H[ic] confutat aduersariorum tacitas responsiones. & primo quantum ad stilum aristotelis in greco stilum.

nunc

nunc sensus est rerum nostrarum pridem credendum est
huic absurditati & inconcinnitati traductionis infensum:
& tantam barbariem indignatum hos suos libros esse nega
re. cum talis apud Latinos videri cupiat qualem apud gre
cos se se ipse exhibuit. ¶ Neque vero mihi quispiam obiecerit
latine lingue inopiam. nam illa quidem habunde locu
plex est. nec ad exprimendum modo quodvis: verum
etiam ad exornandum: satis modo ipsa sciatur. ignoran
tem vero ista aggredi & vitium suum lingue ascribere
stultissimum simul & indignissimum est. ¶ Videmus pla
utum quidem & terencium poetas comicos & de levissimis
rebus tractantes. menandri fabellas ex greco sumptas sic
latinas fecisse ut cuncta etiam minutissima exprimant.
nec tamen verbis grecis utuntur. neque elegantia summa
illis deest. neque ornatus. ¶ Ciceronem quoque in his libris
in quibus hec ab aristotele tractata perscripsit numquam
exprimendi facultas. numquam ubertas orationis defecit.
tantumque affuit ut quereretur ut multis etiam locis dis
seruerit latinam linguam pleniorem esse quam grecam.
in quo licet a quibusdam refragatum sit: tamen quatenus
ut grece nostram non anteferrent: plenam certe & locupletem
esse faterentur. ¶ Qui enim latine ariditatem lingue accu
sant hi mihi neque Marcum tullium legisse unquam vi
dentur. neque virgilium. quorum equidem non video cur
aut alteri demostenes in soluta oratione aut alteri Ho
merus sit in carmine preferendus. supra hos vero quos
greci preferant nullos habent. sed quid ego aut de collatione

hic confutat 2am oppositionem quantum ad linguam latinam al' gramaticorum more est antipofora figura.

hic manifestat quod dixerat per exempla plura quorum primum est.

2m exemplum

3m exemplum

utriusq; lingue | aut de accurata uerborum representatione
disputem: eruditorum sit cura: retrusa quedam & lima-
ta exquirere. At hic noster interpres & in planissimis tā
quam in salebra heret. nec in penuria laborat | sed in diui
ciis mendicat. ponamus unum aliquid de suis quo mani
festius discernatur. in illa diligenti aristotelis mediorum
extremorumq; descriptione quibus uirtutes & uicia conti
neri ostendit iste interpretans quodam loco sic inquit:
circa delectabile autem quod quidem in ludo medius
quidem eutrapelos & dispositio eutrapelia. superhabun-
dantia autem bomolochia & qui habet eam bomolocos
qui autem deficit agricos quis & habitus agricia. O
ferreum hominem. non possum equidem legens me con-
tinere. hoccine est interpretari: atqui poterant hec omnia
que ob ignorantiam reliquit comode & eleganter latine
dici. primum enim quod ille in ludo inquit magis equi-
dem in ioco dicendum reor. nam ludere pila & alea ma-
gis dicimus iocari autem uerbis. in ioco igitur laudabi
lem illam mediocritatem quam greci eutrapeliam uo-
cant nostri tum urbanitatem | tum festiuitatem | tum co-
mitatem | tum iocunditatem dixere. & qui ita se habet
urbanus | festiuus | comis | iocundus est. hec omnia probata
sunt uerba & ab optimis auctoribus frequentata. & uide
tis copiam lingue nostre: superhabundantia inquit bo-
molochia: hec proprie est scurrilitas apud nostros. uerbum
item optimum. & qui illam habet scurra. qui autem de
ficit inquit agricos quis. hic proprie est rusticus & habitus

ipse.

[Margin notes:]
h[ic] in speciali manifestat quod dixerat in confirmatione sumpta per eius expositione quam errores illius antiqui interpretis in exemplum deducat

h[ic] exclamando inhuens in priorem interpretem: predictum errorem condemnat.

ipse rusticitas. ut sit qui mediocritatem in iocando
servat urbanus sive comis. qui omnino deficit & abhor-
ret rusticus. qui ita iocosus est ut modum excedat scur-
ra. num hec latine dici posse videntur: utrum ergo in
lingua defectus est vel in ipso? Atqui fieri potest ut il-
le in philosophia doctus fuerit. sed equidem non puto.
cum videam ipsum res quoque simul cum nominibus
confundentem. quid enim tritius apud eos qui de mori-
bus scribunt quam honesti vocabulum? cum & stoici
(quorum seneca maxime inter nostros imminet) fines bonorum
in honestate collocarint. & frequentissime disceptur
num utile ab honesto separari queat. & omnis virtutis
actiones honesto contineri dicamus. Enimvero hic
pro honesto grece ab aristotele ubique posito semper latine
bonum expressit. Perabsurde quidem. nam etsi omne
honestum est bonum: tamen aliter de honesto aliter
de bono loquimur. ut etiam aliter de animali aliter de
substantia: quamvis omne animal substantia sit. Quod
quia omne honestum sit bonum propterea bonum in-
terpretari licebit. pro utili quoque ubicumque positum fu-
erit bonum dicemus. ita tria maxima que in philoso-
phia versantur bonum utile & honestum in unum
confundemus. & cum utile ab honesto separari possit
necne querere volemus: sic proponetur numquid bo-
num a bono separari queat. Et stoici si beatam vitam
in bono positam esse dicerent: nullus negaret. at in ho-
nesto positam epicurei negant in bono autem conce-

hic confutans aliquarum expositionem ostendit positorem interpretem non esse doctum in philosophia sic nec in lingua.

hic ponit assumptionem sive confirmationis.

hic probat eam quam confutaciam.

hic 2° probat idem.

hic 3° probat idem.

dunt quod & ipsi bonum appellant uoluptatem. isto ig(itur)
modo interpretari utrum tandem conuertere est aristo-
h(ic) 4o probat idem. — telis dicta an peruertere. ¶ Bono quidem contrarium
h(ic) antipoforizat al(ia) co(n)futat. — est malum: honesto autem turpe. ¶ Hec ut apud lati-
nos uocabulis distincta sunt: sic etiam apud grecos. qui
ille si modo quicquam intelligeret: nunquam confudis-
h(ic) ponit 2m errorem antiq(ui) intrepretis in q(uo) incipit excornatio. — set. ¶ Dicam & de alio errato quanquam infinita pene sint.
at duo uel tria ostendisse sat erit. presertim in maximis
& pondus habentibus. nulla fere maior contentio in
philosophia fuit quam de uoluptate & dolore. cum alii
eudoxum & aristipum sequti in uoluptate ponere sum-
mum bonum non dubitarint. summumque in dolore ma-
lum. alii contra non modo summum non esse uolup-
tatem: uerumetiam abiectum quiddam & prauum.
omnes tamen res quas gerimus dolore & uoluptate tan-
utit(ur) in processu & argum(en)tatione eo colore q(ui) ratiocinatio nuncupatur. — quam gubernaculis quibusdam regi fatebantur. ¶ H(ec)
igitur duo circa que omnis de moribus uertitur dis-
ciplina & que omnes nostri qui de philosophia unquam
scripserunt uoluptatem & dolorem appelant iste quem-
admodum interpretatus est. quasi nunc primum nas-
ceretur. nec quicquam unquam legisset pro uoluptate de-
h(ic) excludit p(ri)mu(m) errore(m). — lectationem posuit pro dolore autem tristiciam. ¶ Pri-
mum quero que causa fuerit ab usu loquendi Cicero-
nis senece boetii lactancii hyeronimi & aliorum nostrorum
recedendi. respondebit credo si uera fateri uolet nunquam
se istos legisse. delectationis autem & tristicie uerba
e uulgo sumpsisse. at enim hos prestantes uiros legisse

op

opportuit. nam uulgus quidem haud quaquam probatus
est loquendi magister. ¶ Sed quero non iam ab eo: sed ab hiis

h excludit adversariorum oppinionem ad rationem procedens

quos illum defensuros reor: quenam causa fuerit uectus ac
probatum uerbum relinquendi querendi nouum: utrum
dicent delectationem idem esse quod uoluptatem an uo-
luptatem illud designare quod hygdoni greci dicunt. primum
ut idem ualeat delectatio et uoluptas. non fuit tamen
causa a consuetudine ueterum presertim excellentissimorum
abeundi. ¶ Deinde totum hoc erroneum est. nec est idem

h bifariam probat delectationem non idem esse quod uoluptatem.

uoluptas et delectatio si in contraria ex contrariis noscuntur.
tristicia enim quod ille contrarium delectationi esse uult
non dolorem: sed grauitatem et seueritatem significat
que sunt fere contraria hylaritati. itaque tristiciam uultus
dicimus et iudicem tristem idest seuerum et grauem.
et in lelio hylaritas fuisse perhibetur in scipione autem
uita tristior ambitio maior. cum ergo tristicia non sit do-
lor nec delectatio certe erit uoluptas. ¶ Insuper delectatio

h per alium modum ostendit quod delectatio et uoluptas non sit idem.

ut mihi quidem uidetur extrinsecum quiddam est uolup-
tas autem intrinsecum. delectant magnifici apparatus.
delectant soni et cantus. delectant hystrio dum fabulas
agit. hec omnia ab extra proueniunt. ut igitur ictus
sagitte non est ipse quidem dolor sed dolorem mouet: sic
delectatio istarum rerum ab extra proficiscens non est ipsa
uoluptas sed efficit uoluptatem. ¶ Esse autem uolup-

h prosequitur 2am partem prefate diuisionis.

tatem latine quod greci uocant hygdoni et sic interpreta-
ri oportere nullus uel mediocriter doctus ignorat. quo
magis ammirari cogor in hoc tantam ruditatem ne

dicam ignorantiam fuisse: tullius .v. in libris de finibus bonorum & malorum ita scribit quod greci vocant hygdoni nos appellamus voluptatem. & sepe querimus verbum latinum par greco & quod idem valeat. hic nil fuit quod quereremus. nullum enim inveniri potest quod magis idem declaret latine quod grece quam declarat voluptas. hec T. cuius ni fallor verba ostendunt & voluptatem dici oportere, & delectationem non oportere.

Hic invehens in priorem interpretem prefatum errorem condemnat.

An igitur hunc ducem in scopulis sequar quem in plano offendentem turpiter & labentem aspicio? ut neque honestum dicere sciat neque voluptatem & dolorem intelligat;

Hic ponit .3.m errorem antiqui interpretis.

Insuper cum aliud sit eligere aliud expectere (quoniam in eligendo consultationem & deliberationem premittimus non in expectimus semper bonum eligimus non numquam minus malum. id quoque aristoteles accurate diffiniat & in loquendo plurimum caveat. nostrique etiam non minori cura hanc distinctionem & cautelam sequantur) ea iste verba in quibus ad claritatem & vim doctrine plurimum refert ita confundit ut pro verbo expectere ubicunque in greco positum est eligere dicat expectere autem numquam dicat. quo facto: tota pene doctrina confunditur;

Hic ponit 4.m errorem prioris interpretis.

Quid dicam de extremis & mediis in quibus aristoteles virtutes & vitia collocavit & singula scrutari nixus est? quam hic inermis & rudis pauca de nostris & hec ipsa inepta reliqua ut sunt in greco dimittit. ut qui illa legunt nihil plus adipiscantur quam si nihil legissent;

Hic ponit .q.m errorem prioris interpretis

Preterea cum virtuti oppositum nostri vitium appellent quod

cice·

ciceroni placet dictum esse ex eo quod inuituperabile sit iste nes-
cio qua ratione maliciam nuncupauit. quod est tum in-
eptum. tum insolens. tum uniuersae certe improbitatis nomine
non uniuersae uitiositatis; Ego igitur infirmitatis pene huius- h. colligens causam eum mouentes concludit intentionem suam.
modi erroribus permotus cum hec indigna aristotele. in-
dignaque nobis ac lingua nostra arbitrarer. quum suauitatem
bonorum librorum que greco sermone maxima est in aspe-
ritatem conuersam. nomina intorta. res obscuratas. doctri-
nam labefactam uiderem. Laborem suscepi noue traduc-
tionis. in qua ut cetera ommittam illud assequuturum
me puto: ut hos libros nunc primum latinos fecerim cum
antea non essent; Liber primus ethicorum qui est de felicitate
ciuili. quatuor continet tractatus quorum primus est prohemium.
in quo philosophus tria ponit. primo ostendit que sit intentio. secundo qualis
modus procedendi. tertio qualis quis auditor huius scientie
esse debeat. capitulum primum in quo primittit quedam
necessaria ad propositum ostendendum et primo proponit omnia
humana esse in finem ordinata. Aristotelis ethicorum
liber ad Nichomacum eius filium incipit;

OMNIS ARS et omnis doctrina
similiter autem actus et electio bo-
num quoddam appetere uidentur
Quapropter bene ostenderunt summum h. concludit quod sit summum bonum humanum.
bonum quod omnia appetunt
Videtur autem inter fines differentia h. differentia siue distinctio finium.
quedam. alii namque sunt operationes alii preter eas opera aliqua
Quorum uero fines sunt aliqui preter actiones in his potio- h. ponit finium comparationem.

h' ondit diversa ordinari in fines diversos:

ora sunt opera quam operationes. ¶ Sed cum multi sint actus & artes & scientie fit etiam ut multi sint fines. nam medicine quidem sanitas. naviculari(e) vero navigium. rei militaris autem victoria. economice vero divicie. ¶ Quot autem sunt huiusmodi: sub una aliqua virtute. quemadmodum ars frenorum faciendorum & alie omnes que ad structuram equorum pertinent sub equestri consistunt. ipsa vero equestris & omnis bellica actio sub re militari. eodemque modo & alie sub aliis.

h' tangit ordinem habituum ad invicem.

h' ponit ordinem finium secundum ordinem habituum.

¶ In cunctis autem fines earum que magis principales omnibus inferioribus sunt anteponendi. nam illorum gratia istos persequimur. ¶ Nihil autem refert utrum operationes ipse fines sint actuum vel preter ipsas aliud quiddam. quemadmodum in his que appellantur scientie. Cap. 2m

h' ondit quantum ad ordinem finium non differre finem esse operationem vel preter ipsam aliud quiddam.

Cap. 2m in quo ex premissis ondit propositum. & primo ondit quod in rebus humanis est aliquis finis optimus & supremus.

SI IGITUR agibilium finis quispiam est quem propter seipsum velimus alia vero propter illum: nec omnia propter aliud optamus: nam sic: in infinitum esset progressus. vanaque & stulta resultaret cupiditas. manifestum est id esse summum bonum & optimum. ¶ Atque huius nimirum cognitio ad vitam nostram multum conferet: ac veluti sagittarii signum habentes facilius quod oportet assequemur. ¶ Quod si ita: annitendum est id ipsum quasi per figuram comprehendere quid sit. & cuius facultatum vel scientiarum. ¶ Videtur profecto eius esse que maxime dominetur atque presideat. talis vero civilis apparet. hec enim & quas disciplinas in civitatibus esse. & quales quemque addiscere. & quousque oportet ipsa disponit. videmus enim & honoratissimas facultates huic subesse.

h' ondit quod talis finis cognitio sit homini necessaria.

h' quod circa istum finem sit considerandum ondit.

h' ondit ad quam scientiam pertineat consideratio huius finis supremi.

· ut ·

ut rem militarem. economicam. rhetoricam. Cum uero
scientiis reliquis quarum est in agendo opus utatur. ac pre-
terea leges ferat et quid agere quisque, a quoue abstinere debe-
at ipsa constituat: eius profecto finis aliarum fines continebit.

Itaque illud utique erit summum bonum humanum. etsi enim
idem est uni et ciuitati: maius tamen ac perfectius ciuitatis
uidetur et in capiendo et in conseruando. amabile quidem
et uni soli: pulchrius tamen ac diuinius genti ciuitatibusque.
Intentio igitur circa ista uersatur ciuilis quedam conside-

IN NOVA dici ad sufficientiam ratio existens; Capitulum 3m
scientiam putandum erit si secundum subiectam
materiam declaretur. nam certitudo quidem non eodem
est modo in omnibus perquirenda. quemadmodum nec in
artificum operibus. honesta uero et iusta de quibus ciuilis
considerat tantam uarietatem et discrepantiam habent ut
lege dumtaxat non autem natura constare uideantur. talem
quandam et ipsa bona habent uarietatem propterea quod sepe ab
illis accidunt detrimenta. iam enim quidam ob diuitias pe-
riere. alii ob fortitudinem. satis ergo fuerit de hiis et ex hiis
loquentes grosso modo ac ueluti per figuram ueritatem o-
stendere. et secundum ea que plurimum fieri solent de hu-
iusmodi rebus transigere. Eodemque modo singula que de
his dicentur recipienda sunt. nam eius qui eruditur est
eatenus in unoquoque genere certitudinem exigere quatenus
rei natura recipit. simile quippe uidetur a mathematico
persuasionem recipere et ab oratore demonstrationem requirere.

Quisque bene iudicat que cognoscit eorumque bonus est iudex.

h' resummit minoris propositionis probationem prefatam atque intentum concludit hoc est conclusionem prefate rois

h' ondit id bonum de quo auis intendit esse non unius sed ciuitatis aut gentis.

h' concludit materiam et genus huius scientie.

Capitulum 3m de modo procedendi huius scientie atque de qualitate auditoris et primo ponit modum tractandi quantum ad doctorem.

h' ponit modum huius scientie quantum ad auditorem.

h' o phos qualis esse debet auditor huius scientie. et postea quis fit insufficiens.

singula igitur is qui in singulis. simpliciter autem is qui in
cunctis eruditus est. ex quo fit ut iuuenis quidem nequa-
quam idoneus auditor sit ciuilis discipline. rudis enim
earum rerum que in uita uersantur. sermo autem ex illis
& de illis est. Sequax uero adhuc affectibus existens inani- — *h(ic) ostendit quod sit inutilis auditor huius scientie.*
ter & inutiliter audiet. cum finis sit non cognitio sed actio. ni-
hil autem differt etate quis iuuenis sit an moribus. non enim
in tempore defectus sed in uiuendo & persequendo singula se-
cundum animi perturbationem. nam talibus quidem inuti-
lis erit ista cognitio quemadmodum his qui incontinentes sunt. — *h(ic) ostendit quod sit conueniens auditor huius scientie.*
Qui uero cupiditates suas rationi subiciunt. his ista scire multum
admodum proderit. Ac de auditore quidem. & quemadmo- — *h(ic) ponit prohemii epilogum*
dum recipiendum sit. & quid proponamus hec prefatos esse

QUONIAM uero uo ut Tractatus 2us sufficiat — *Tractatus 2us de quiditate seu diffinitione felicitatis. capitulum primum in quo narrantur opiniones aliorum de felicitate & qualiter de eis sit inquirendum & primo quod intendit proponit.*
prediximus omnis cognitio atque electio bonum
quoddam affectant: uideamus quid est id (quod ciuilem
dicimus affectare) & quid omnium agibilium supremum
est bonum. Nomine quidem omnes fere consentiunt. felici- — *h(ic) prosequitur & primo ponit illa in quibus omnes conueniunt, secundo etiam in quo differunt.*
tatem enim uulgus simul eruditique appellant. sed & bene uiuere
& bene agere pro eodem accipiunt ac felicem esse. quid uero ipsa
felicitas sit de eo sane inter se discrepant. nec idem uulgus sa-
pientesque tradiderunt. nam alii quidem ex his que clara &
manifesta sunt. ut uoluptatem aut diuitias aut honorem.
alii item aliud. nonnumquam etiam unus & idem diuersa.
egrotans enim sanitatem. pauper diuitias. ignorantie sue
conscii eos qui magnum aliquid & supra se dicunt ammirantur.
quidam uero & preter hec bona aliud quiddam ipsum per se esse

pu-

putant quod causa sit omnibus hiis cur bona existant.
¶ Cunctas igitur opiniones scrutari superuacaneum forsan esse.
¶ Sufficiet autem si illas que apparentes sunt aut rationem ali-
quam habere uideantur. ¶ Nec uero nos lateat differre eos
sermones qui a principiis sunt et eos qui sunt ad principia.
recte enim plato dubitabit quesiuitque utrum a principiis
uia sit an ad principia quemadmodum in stadio ab hiis qui
premia ponunt ad finem uel econtra. incipiendum quidem
a notis est. sed hec bifariam. alia enim nobis nota sunt, alia
simpliciter. nos fortasse ab hiis que nota sunt incipere debemus.
Itaque bene institutum moribus esse oportet eum qui de honestate
et iusticia et omni ciuili ratione sufficienter sit auditurus.
nam principium est quia et si hoc sufficienter constet: nihil opus
erit propter quid. sed qui ita institutus est: aut iam habet
principia aut recte faciliter capiet. cui uero neutrum istorum
adsit. is audiat hesiodum: optimus ille quidem qui per se
se omnia noscens preceptor suus ipse sibi meliora peregit. ille
bonus rursum monitus qui recta sequetur. qui neque ipse uidet,
neque credit recta monenti: hic nulla in parte utilis est; Capitulum

SED NOS redeamus unde digressi sumus. 2m.
bonum et felicitatem non absque ratione ex modo
uiuendi existimare uidentur. ¶ Nam uulgus quidem
atque onerosissimi uoluptatem. quapropter et ipsi uitam ada-
mant uoluptuosam. tres enim sunt maxime precipue. illa
quam nunc diximus, item ciuilis, tercia contemplatiua.
¶ Vulgus igitur omnino seruile uidetur uitam pecorum dele-
gendo. substentantur autem ob id quod plerique in potestatibus

Hic ponit modum perscrutandi predictas opiniones. et post ostendit de quibus oportet inquirere

Hic ostendit quo ordine sit considerandum de huiusmodi opinionibus

Hic ostendit qualis debet esse dispositus qui talia audire debet.

Capitulum 2m. de opinionibus ponentium felicitatem consistere in aliquo bonorum pertinentium ad uitam humanam. et primo proponit id quod est commune omnibus hiis opinionibus.

Hic inquirit de opinione ponente felicitatem in uoluptate. et primo eam proponit distinguit que ex incidenti tres uitas.

Hic improbat dictam opinionem. atque ponit rationem qua substentabatur.

h inquit de opinionibus ponentibus ad uitam ciuilem. & p° q̄ntum ad honorem.

h improbat dc̄am opinionē duabus rōnibus.

constituti instar sardanapali uitam agunt; ¶ Elegantes autem uiri ex rebus agendis apti honorem. hic enim fere ciuilis uite finis est. ¶ Sed uidetur leuior quam is quem q̄rimus finem. magisq; in honorantibus quam in eo q honoratur consistere. nos autem propium quiddam, & quod leuiter auferri nequeat summum bonum uaticinamur.

hic ponitur ratio 2ª.

¶ Insuper honorem sequi uidentur ut se bonos esse confirmēt. itaq; a sapientibus maxime q̄runt & apud illos q eos cognoscunt & uirtutis causa laudari. patet igitur q̄ntū ad hos attinet uirtutem esse potiorem;

h inquit de opinione ponentium felicitatem in uirtute. & eam p° proponit. 2° eam reprobat duabus rōib?

¶ Atq; eam fortasse q̄spiam ciuilis uite finem magis putabit. sed uidetur & hec imperfectior. nam & dormire uirtutem habentem & non operari in uita recipere uidetur. & insup maxima mala aduersitatesq; subire. eum u̾o qui ita uiuat nemo beatum dicet nisi positionem custodiens. & de his quidem satis. nam & in coroniis de his habunde dictum.

h facit mentionē de uita contemplatiua de qua dic̄ ēē dicendū postea.

¶ Tertia est contemplatiua uita de qua in sequentibus considerationem faciemus;

h inquit de opinione que posuit felicitatem in pecuniis & eam reprobat rōe duplici.

¶ Pecuniis uero intendens uiolentus quidam est. ipseq; profecto diuitie nequaq̄m sunt id qd̄ querimus bonum. utiles enim & alterius gracia. itaq; magis illa que supra diximus fines quis existimet. quoniam propt se expetuntur. sed apparet nec illa esse quamuis multa uerba in his composita sint;

Capitulum Tertium

Ca.m 3. in q° ponitur opinio ponentium felicitatem in aliquo bono separato. & p° premittit necessitatem huius inquisitionis. c̄ca qd̄ tria premittit. p° utilitatem. 2° difficultatem. 3° remouet qd̄ uidet repugnare huic inquisitioni.

HIS IGITUR ommissis de uniuersali uidere forsan prestabit & queadmodum dicatur inquirere quamq̄m hec questio perardua sit ob amicos qui ideas induxerint. sed pro deffensione ueritatis etiam propria im-

pugnare oportere (presertim philosophos) magis forsan
existimandum est. nam cum ambo sint amici: pium est
ueritatem in honore preferre. Huius opinionis latores non
ponebant ideas in quibus prius & posterius dicebatur. ita
quod nec numerorum ideam constituebant bonum autem
dicitur & in eo quod quid est et in eo quod quale et in eo
quod ad aliquid. quod uero per se atque substantia prius est
natura quam id quod ad aliquid est. nam id tamquam
adiacens quiddam & accidens substantie uidetur esse.
quare in his quidem nequaquam communis quedam fo-
ret idea. Preterea cum bonum tot modis dicatur quot
modis dicitur ens. nam & in eo quod quid. ut deus &
mens. & in quali uirtutes. & in quanto mensuratum &
ad aliquid utile. & in tempore occasio. & in loco dieta. &
alia huiusmodi. manifestum est non esse commune uni-
uersale et unum. non enim in omnibus: sed in uno dum-
taxat predicamento dicerentur. Preterea cum eorum
que secundum sunt unam sunt ideam una sit scientia:
certe & bonorum omnium una scientia foret. nunc autem
sunt plures etiam eorum que sub uno predicamento
sunt. ceu temporis quidem in bello res militaris. in morbo
medicina. in laboribus gimnastica. Ambigat uero quis-
piam quid dicere uelint ipsum quodque: si quidem in
ipso homine & in homine una atque eadem ratio hominis
est. qua enim homo nihil differrent. quod si ita: nec
qua bonum. si quidem nec magis album id quod diutur-
num quam id quod unius diei. Probabilius autem

h' incipit improbare predictam opinionem platonis .s. & primo ondit quod non sit una communis idea hominis omnium bonorum & hec rationibus quatuor.

h' ponitur ratio 2a.

h' ponitur ratio 3a.

h' inquirit de modo loquendi platonis & primo ondit quod non conuenienter nominetur a platone.

h' comparat opinionem platonis opinioni pithagore.

uidentur dicere pithagorici qui in ordine bonorum unum reponunt. quos et spensippus sequi uidetur. uerum de hiis

h' ondit qualiter nomen boni de universis bonis dicatur. et post questionem cuiusque rationem proponit.

dicetur alio loco. ¶ Ex illis uero que supra diximus dubitatio quedam suborta apparet. et quoniam de uniuerso bono ser-

h' ondit omnia bona non eodem modo uel eadem ratione dici.

mo habebatur. ¶ Et que nos propter se ipsa appetimus atque optamus secundum unam speciem dicuntur. que uero hec efficiunt | aut custodiunt | aut contraria prohibent propter illa dicuntur. et alio modo. constat ergo bifariam dici bona: alia propter se

h' ondit idem quantum ad bona per se.

ipsa alia proter illa. ¶ Que ergo propter se bona sunt ab utilibus separantes consideremus: si secundum unam dicantur ideam. sed que ponenda sunt propter se bona: an quot sola hec quis persequitur: ueluti sapere | uidere | et uoluptates quasdam | et honores. nam hec etsi propter aliud persequamur: tamen et propter se ipsa in bonis quis reponat. an nihil aliud quicquam preterquam ideam: itaque superflua species erit. sin autem et hec sunt propter se bona: eandem in cunctis rationem boni stare oportebit. quemadmodum albedinis in niue et cerusa. honoris autem et prudentie et uoluptatis alie atque diuerse sunt rationes qua bona sunt. non est ergo bonum commune

h' respondet questioni cuidam que ex predictis suboritur.

aliquid secundum unam ideam. ¶ Quemadmodum ergo dicuntur: neque enim similia uidentur hiis que fortuito equiuoca sunt. sed uidelicet ex eo quia ab uno sunt | aut quia ad unum cuncta conterminant. uel potius secundum anologiam. ut enim in corpore uisus: in anima mens | et aliud certe in alio.

h' ondit quod etiam si esset idea talis: non pertineret ad propositum ut secundum eam scilicet esset querenda felicitas. et post ondit propositum.

¶ Sed hec fortasse nunc relinquenda sunt. nam ea trite discutere alterius esset phie magis. similiter autem et de idea. si enim unum quoddam est quod communiter de omnibus dicatur

bonum aut separabile aliquid per se: clarum est id non esse
tale quod ab homine agi uel possideri queat. nunc autem tale
aliquid queritur. ¶ At forte uideri potest alicui melius esse
idipsum cognoscere gratia illorum bonorum que agi possiderique
possunt. nam si hoc tanquam exemplar habuerimus: magis intel-
ligemus que nobis sunt bona. intelligentes uero: adipiscemur.

h' ponit responsionem quandam quam aliquis posset dare.

¶ Hec uerba suasionem continent quandam. sed scientiis disso-
nare uidentur. nam ille quidem omnes bonum affectantes
& quod deest perquirentes: cognitionem huius pretermittunt.
atque tantum ac tale auxilium a cunctis artificibus ignorari
neque perquiri absurdum esset. ¶ Nec uero apparet quid confe-
rat textori aut fabro ad artem: si sciuerit quid ipsum sit
bonum. aut quid medicus uel dux peritior fuerit: si ideam
ipsam contemplatus sit. nec enim isto modo sanitatem con-
siderare uidetur medicus: sed hominis sanitatem. immo for-
te huius. nam singulis medetur. atque de his quidem satis; Capitulum

h' excludit prefatam responsionem duabus rationibus.

hec est ratio 2a.

RURSUS uero ad id quod querimus Ultimum
bonum quid tandem sit redeamus. uidetur enim
aliud in alia mensa atque arte existere. si quidem aliud in
medicina aliud in re militari aliud item in aliis. quid er-
go in singulis erit bonum? nonne id cuius gratia fiunt cetera?
est autem hoc in medicina sanitas. in militari uictoria. in
architectura hedificium. item in alio aliud. in omni deni-
que actu & instituto id quod finis est. nam huius gratia cetera
fiunt. quare si unus aliquis omnium agibilium finis est:
id certe est summum bonum. sin autem plures: plura. transc-
cendens certe in idem recidit sermo. ¶ Sed conandum

Capitulum 4m. de conditionibus felicitatis que quasi omnibus sunt manifeste. & primo ponit felicitatem esse ultimum finem

h' ponit duas conditiones ultimi finis quarum prima est quod sit perfectum bonum — 2a. quod sit per se sufficiens.

est etiam magis hoc declarare. cum ergo constet plures esse fines / & quosdam ex his aliorum gratia expeti / ceu diuitias fistulas omniaque instrumenta patet: non cunctos esse perfectos. at quod optimum sit: perfectum esse constat. quare si unum aliquid et solum perfectum est: id certe erit quod queritur. sin plura: id quod eorum perfectissimum est. perfectius autem dicimus id quod propter se expetibile est quam quod propter aliud. quam ea que & propter se & propter aliud expetuntur. & simpliciter quidem id perfectum quod semper propter se expetendum est nec unquam propter aliud. talis autem felicitas maxime uidetur esse. nam eam quidem semper propter se ipsam nec unquam propter aliud expetimus. honorem uero & uoluptatem / & mentem / atque omnem uirtutem tum propter se ipsa expetimus / tum propter felicitatem. per illa namque beatos fore nos credimus. ipsam uero felicitatem neque propter illa / neque omnino propter aliud quisquam expetit. Videtur autem & ex sufficientia idem probari. perfectum enim bonum per se sufficiens uidetur esse. sufficiens autem dicimus non sibi soli uitam solitariam uiuenti: sed parentibus & natis / & uxori / et amicis & ciuibus etiam quando natura homo ciuilis est. sumendus est autem in his quidam terminus. ne si ad gnatos gnatorum / & amicos amicorum extendatur: in infinitum fiat progressus. sed de hoc alias considerandum erit. Sufficiens autem per se ponimus quod uel solum uitam sufficientem optabilem / ac nullius indiguam prestat. homini autem putamus felicitatem. Insuper omnium maxime expetibilem non connumeratam. nam

et id quod nunquam propter aliud

hec 2a conditio que est per se sufficientia. & primo exponit quod pertinet ad sufficientiam

hic 2o exponit quid sit bonum per se sufficiens

hic 3o exponit rationem per se sufficientie quantum ad hoc quod dicit per se.

si connumeraretur: clarum est cum minimo bonorum magis esse expetendam. cum bonorum accumulatio sit quicquid adiungitur. in bonis autem semper maius sit expetendum. Perfectum ergo quiddam et sufficiens per se uidetur esse felicitas agibilium finis existens. Capitulum Quintum.

ENIMUERO felicitatem esse summum bonum manifestum est. sed quid ipsa felicitas sit planius dilucidari queritur. forsitan uero id fiet si opus hominis deprehendatur. ut enim tibicini et statuario cunctisque artificibus ac omnino omnibus hiis quorum est aliquod opus atque actio in opere ipso bonum et bene uidetur esse: sic etiam homini: si quidem eius aliquod opus est. Utrum igitur fabri et sutoris aliqua opera sunt et actus hominis uero nullum op9 est sed ad nihil agendum natus est. an quemadmodum et oculi et manus et pedis ac singulorum membrorum aliquod est opus: sic et hominis preter hec omnia aliquod opus poni debet. Quid igitur hoc tandem erit. nam uiuere quidem commune uidetur etiam plantis. at nos proprium querimus. sequestranda est igitur uegetatiua uita. sequens sensitiua quedam. hanc etiam boui et equo et omni animanti commune esse constat. restat ergo operatiua quedam rationem habentis. atque huius partim ut rationi obedientis partim ut habentis atque intelligentis. cum uero et hec dupliciter dicatur. ponenda est illa que secundum actionem dicitur. nam principalius hec uidetur dici. Quod si opus est hominis animi operatio secundum rationem uel non sine ratione: idem autem dicimus opus esse generis huius atque huius studiosi. ut cithared et studiosi citharedi. et simpliciter hoc in

Hic concludit quod dictum est. scilicet quod felicitas cum sit ultimus finis agibilium: est perfectum bonum. et per se sufficiens.

Capitulum .4. de speciali diffinitione felicitatis. ostendit etiam quid et qualiter post hoc sit agendum. et primo ostendit necessitatem huius inquisitionis et generis q9 felicitatis.

Hic ostendit quod hominis sit aliqua propria operatio. et hoc ondit 2o.

Hic inquirit que sit propria operatio hominis.

Hic inuestigat felicitatis differentias. et sunt hec differentie due.

omnibus: excellentia uirtutis ad opus adiuncta. citharedi enim est citharam pulsare. quod si ita est hominis autem opus ponimus uitam quandam. hanc uero ee actionem animi & operationem cum ratione. studiosi autem uiri bene hoc & probe. singula autem bene secundum propriam uirtutem perficiuntur: si ita est: fit ut summum sit hominis bonum animi operatio secundum uirtutem. & si plures sint uirtutes: secundum optimam ac perfectissimam. Et preterea in uita perfecta. nam una quidem irundo non facit uer. nec una dies. eodem modo beatum & felicem nec una dies nec exiguum facit tempus;

Et summum quidem bonum ita circumscripsisse sufficiat nam fortasse primo figurandum est: postea uero pingendum. uidetur autem cuiusque ee illa que bene circumscripta sint producere ac membratim perficere. Tempusque horum repertor atque adiutor probus esse. unde & artium facta facta sunt additamenta. cuiusque enim est id quod desit aiungere. Meminisse autem oz eorum que supra diximus: neque exactam discussionem in omnibus eodem modo: sed secundum subiectam materiam in singulis flagitare & inquantum discipline proprium sit. Nam faber quidem & geometra differenter rectum inquirunt. alter quantum ad opus utile est alter quid sit & quale. contemplator enim ueritatis. eodem modo in aliis. faciendum ne extra opera plura sint quam opera. Neque uero causam eodem modo in omnibus inquirendum est. sed satis est in quibusdam bene ostensum esse. quia sic est. ueluti circa principia. quia uero primum & principium est. principiorum autem quedam inductione perspiciuntur quedam

studiosi bene pulsare

hec est 2a differentia diffinitionis felicitatis.

hic ostendit quid & qualiter post hec sit agendum & primo intentum & eius rationem proponit.

hic ponit id per quod homo in tali inquisitione iuuetur.

hic ostendit qualiter uel quomodo sit prosequendum id quod restat dicendum. & primo proponit intentum hoc in generali reducens ad memoriam que dicta sunt in prohemio.

hic manifestat illud in speciali. & primo quantum ad id quod in diuersis scientiis diuersimode obseruatur ponit duplicem differentiam

hic ponit 2am differentiam. tangit quantum modum tractandi omnibus scientiis conuenientem.

sensu | quedam

sensu quedam consuetudine quadam alia item aliter. Conandum est ut singula principiorum secundum naturam suam tractentur: et studendum ut recte diffiniantur. quod magnum ad sequentia habent momentum. uidetur enim plusquam dimidium totius esse principium. multaque ex hiis que queruntur per illud fieri perspicua. Capitulum .6.m

SCRUTANDUM est igitur de ipsa felicitate non solum ex conclusione et rationibus sed ex hiis etiam que de illa referuntur. nam uero quidem omnia consonant. falso autem cito dissonat uerum. Cum igitur tripliciter bona diuidantur, et alia extrinseca dicantur alia animi et corporis bona. animi principalissima dicimus ac maxime bona. actus uero et operationes animales animi esse ponimus. itaque recte quidem diceretur secundum hanc opinionem antiquam et a philosophantibus approbatam. Recte etiam quod operationes quedam et actus fines esse perhibentur. sic enim ex bonis animi non externis esset. Consonat etiam huic quod dicitur bene uiuere et bene agere felicem. fere namque bona quedam uita et bona actio dicta est. Cuncta etiam que circa felicitatem queruntur huic adesse constat. nam aliis sapientia quedam esse uidetur aliis hec autem horum aliquid cum uoluptate aut non sine uoluptate alii uero extrinsecam etiam affluentiam concomplectitur. Hec partim multi et antiqui partim pauci et preclari dicunt uiri. quorum neutros in totum aberrare putandum est. sed in aliquo et pleraque recta assequi. Illis uero qui uirtutem omnem aut aliquam dicunt consonat sermo. nam huius quidem est secundum ipsam operatio. Forte uero non modicum

Hic tangit modum tractandi omnibus sciencijs communem.

Capitulum .6. in quo ex aliorum opinionibus de felicitate confirmatur sententia prefata. et primo dicit de quo sit intentio eius quo ad eam.

Hic prosequitur et primo ondit quod dictis suis de felicitate concordet ea que communiter a sapientibus dicuntur.

Hic ondit idem alio modo.

Hic dicit sue sententie conuenire id in quo omnes communiter conueniunt.

Hic ostendit quod sue sententie conueniat illa in quibus alij aliter dicunt. et primo quod intendit proponit. et diuersas opiniones de felicitate recitat.

Hic assignat differentiam inter opiniones prefatas.

Hic ondit quod opiniones prefate sue concordent sententie de felicitate. et primo ondit hic de prima que ponit felicitatem in uirtute.

Hic ostendit quod sua sententia de felicitate sit melior. et primo per rationem.

aliis quidem uidetur a liis prudentia

refert utrum in possessione uel in usu optimum accipiatur.
& in habitu uel in actu. fieri enim potest ut habitus existens n[ichi]l
pagat boni. uelut in dormiente seu alit[er] ocioso. s[ed] in actu hoc
fieri nequaq[ua]m potest. agat enim necesse erit. & quidem bene
agat. ¶ Et quemadmodum in olimpia non optimi & fortis-

h[ic] ostendit idem per humanas consuetudines.

simi sed qui certant coronantur nam eorum aliq[ui] uincunt.
sic & in uita bonorum & honestorum q[ui] recte agunt compotes
sunt; ¶ Horum insup[er] uita ipsa per se contin[et] uoluptatem.

h[ic] ostendit in q[u]o s[e]c[un]da opinio conueniat cum diffinitione sup[ra] posita in quo deficiat. & p[ri]mo q[uo]d intendit p[ro]ponit atq[ue] o[stendit] q[uod] in operatione uirtutis sit delectatio.

nam uoluptatem suscip[er]e est animalium. cuicumq[ue] autem
uoluptati est id cuius amator dicitur. ut equus amatori equor[um].
& spectaculum amatori spectaculorum. eodemq[ue] modo. iusta
amatori iustorum. et omnino ea que secundum uirtutem tali-
um amatori. ¶ Multitudini ergo iocunda repugnant ob id

h[ic] ostendit hanc uirtuosam delectationem esse potiorem aliis.

q[uia] natura talia non sunt. probitatis uero amatoribus iocunda
sunt natura iocunda. huiusmodi autem sunt actus s[e]c[un]d[u]m
uirtutem q[ui] talibus uiris etiam p[er] se ipsos iocundi sunt.

¶ Neq[ue] eorum uita indiget uoluptate q[uas]i adiuncta: sed in se

h[ic] ostendit in q[u]o p[re]d[i]c[t]a positio a ueritate deficiat. & q[uo]d intendit proponit.

ipsa h[abe]t uoluptatem. ¶ Non est preterea bonus q[ui] bonis opib[us]

h[ic] manifestat q[uo]d dixerat. & p[ri]mo ostendit q[uod] uita uirtuosa habeat in se delectationem.

non delectatur. nam neq[ue] iustum dic[et] aliq[ui]s q[ui] iustis. neq[ue]
liberalem q[ui] liberalibus non gaud[et]. & in aliis eodem modo. hoc
si ita est: actiones secundum uirtutem p[er] se ipsas iocunde
sunt. ¶ Sed & profecto bone & honeste. & unaqueq[ue] earum

h[ic] o[stendit] q[uod] delectationes uirtuose sunt honeste & bone.

maxime. & studiosus uir bene iudicat de ipsis. iudicat aut[em]
ut diximus. optimum ergo & pulcerrimum & iocundissimu[m]
felicitas est. ¶ Nec separantur ista secundum epigrama

h[ic] ostendit a proposito q[u]andam opinionem.

deliacum: pulcerrimum id q[uo]d iustissimum optimu[m]
sospitatem habe[re] iocundissimum re amata potiri. hec e[ni]m

opti-

optimis operationibus omnia insunt. eas uero aut earum unam
que optima sit dicimus esse felicitatem. ¶ Indiget tamen ut
uidetur ex bonis exterius. impossibile namque est aut certe non
facile preclara ab eo agi cui desunt facultates. multa enim
pro amicos per diuitias per ciuilem potentiam quasi per instru-
menta quedam fiunt. ¶ Quedam etiam si desint: beatitu-
dinem maculant. ueluti nobilitas sobole forma. non satis
enim ad felicitatem habilis est homo penitus deformis in
ignobilis neque is qui solus et sine prole sit. et forte multo mi-
nus si cui mali sunt filii aut amici. aut si cum boni forent:
interierunt. ¶ Ut igitur diximus addenda uidetur huiusmodi
prosperitas. quamobrem in eodem collocant quidam bonam for-
tunam ac felicitatem. quidam uero uirtutem. Tractatus 3us

VNDE queritur utrum per disciplinam aut per
assuetudinem uel aliquo piam modo per exerciti-
um adquiri possit uel diuina aliqua sorte fortunaque perueniat
¶ Si igitur aliud quicquam est deorum munus hominibus datum:
par est felicitatem quoque donum esse deorum ac tanto maxime
humanarum rerum: quanto id prestabilius est. Sed hoc forsan al-
terius considerationis magis proprium esset. ¶ Videtur autem
et si non a diis missa sed per uirtutem ac disciplinam quan-
dam aut exercitationem perueniat: tamen diuinissimorum
esse. nam uirtutis premium finisque optimum quiddam et diui-
num beatumque uidetur. ¶ Esse etiam ualde commune (cum
possit cunctis existere non orbatis ad uirtutem) per disciplinam
quandam ac diligentiam. ¶ Quod si melius est hoc modo
quam per fortunam esse felicem: rationabile est sic se habere.

Hic accedit ad opinionem 3am. et primo proponit in quo hec opinio ueritati conueniat. 2o manifestat propositum. et primo quantum ad ea que se habent organa siue instrumenta.

Hic manifestat idem quantum ad ea que se habent ut exornantia

Hic ex dictis infert conclusionem.

Tractatus 3us a quo et quomodo sit felicitas. et primum de causa effectiua felicitatis a quibus quasi excludatur felicitas. et primo questionem proponit.

Hic philosophus arguit ad questionem ex probabilibus. et primo quod sit maxime rationabile felicitatem esse ex causa diuina.

Hic ratione duplici ostendit quod felicitas sit ex causa humana.

Hec est ratio 2a.

Hic ostendit duabus rationibus quod sit impossibile felicitatem esse a fortuna.

si quidem ea que secundum naturam sunt (ut optime se habere possunt) sic sunt. similiter & ea que secundum artem & omnem causam. ac maxime secundum optimam.

hec est ratio 2a.

¶ Maximam vero atque optimam rem fortune tribuere magna profecto esset absurditas.

hic solvit predictam questionem ex ante dictis de felicitate & primo ex diffinitione felicitatis.

¶ Conspicuum est quod nunc querebatur etiam ex sermone. dictum est enim animi operationem quandam secundum virtutem. ceterorum autem bonorum alia subesse necessarium est. alia ad cooperationem & usum nata sunt: instar instrumentorum.

hic declarat idem ex dictis in principio de ultimo fine.

¶ Hec dictis quoque ab initio consonant. nam finem civilis optimum ponebamus. ea vero plurimum facit diligentiam ut cives quodammodo disponat, atque ipsos bonos & honestorum actores efficiat.

hic ex premissis concludit a quibus felicitas excludenda sit et primo eam excludit ab irrationabilibus. 2o a pueris.

¶ Recte igitur nec bovem neque equum nec aliud quicquam animantium felix dicimus. quoniam nullum eorum huius operationis particeps esse potest. ea quoque de causa nec puer felix est. nam propter etatem nondum hec agere potest. & qui dicuntur felices propter spem dicuntur. opus est enim ut diximus perfecta virtute & vita perfecta.

Capitulum Secundum.

capitulum 2m. de tempore in quo homo debeat dici felix an scilicet in vita vel post mortem, & primo ponit dubitationis motivum ipsius questionis dubitationem.

NAM frequentes mutationes varieque fortune accidunt in vita. fierique potest ut is qui maxime floret magnas in senectute incidat calamitates ceu in heroicis de Priamo fabulantur. quem vero tali fortuna fretus miserabiliter finierit: eum nullus censet beatum. an igitur nec alius quisquam hominum beatus dici potest quam diu vivit: sed iuxta Solonem spectari finem oportet.

hic arguit ad questionem predictam improbandum dictum Solonis.

¶ Quod si ita ponendum: an tunc beatus est quando moritur: vel hoc omnino absurdum. presertim nobis qui dicimus operationem quandam esse felicitatem.

hic responsionem quandam quam aliquis posset dare ipsam namque bifariam excludit.

¶ Quod si mortuum non dicimus esse felicem, neque Solon hoc vult, sed tunc secure beatum dici

dici posse cum iam extra mala calamitatesque existat.

hic excludit responsionem prefatam et hoc dupliciter.

Habet id etiam dubitationem quandam cum uideatur mortuo quoque bonum malumque quoddam esse et bonum quemadmodum uiuenti nec scienti, ut honores infamie filiorumque et posteriorum prosperitates aduersitatesque.

hic occasione premissorum interponit aliam questionem.

Hec etiam dubitationem afferunt. quia fieri potest ut qui ad senectam usque beate uixerit decesseritque: eidem tamen multa ac uaria circa filios contingant. aliosque esse probos et cum dignitate uitam agere alios uero contra. patet igitur quod si transeant hec ad parentes: uarie se se habere illos contingere potest. esse uero absurdum: si defunctus quoque mutaretur. et modo felix modo miser esse. absurdum etiam: si res posterorum nihil penitus ad parentes ne ad aliquod quidem tempus pertinerent.

hic ponit 2am rationem ad excludendum responsionem supradictam.

Sed redeundum est ad id quod primo quesiuimus. nam forte ex illo hoc posterius apparebit. si ergo finem expectare oportet et tunc beatum dicere quemquam non quod tunc beatus sit sed quod prius erat beatus. quomodo id non absurdum? siquidem dum est felix non uerificetur in ipso id quod est. quoniam beatos dicere uiuentes nolumus propter mutationes. et quoniam stabile aliquid ac nequaquam leuiter mutabilem felicitatem putamus. fortuna autem sepe conuertitur. patet enim quod si fortunam sequimur sepe felicem ac postea miserum eundem dicemus. ceu camaleonta quendam debilique firmum proferentes felicem;

hic soluit illam primam questionem et premittit quedam necessaria.

Vel fortunam sequi nequaquam rectum. cum bene aut male in illa non sit: sed illius indiget uita humana ut diximus operationes uero secundum uirtutem domine sunt felicitatis contrarie uero contrarii.

hic applicat illud ad solutionem.

Testatur autem huic id quod modo quesiuimus. nulla quippe

est in re humana certitudo tanta est quanta in operationibus secundum virtutem. he namque stabiliores quam scientie videntur esse: sed que illarum honestissime sunt: et plurimam habent firmitatem quoniam in illis maxime et continuatissime beati vivunt. hec enim videtur causa quominus circa illas fiat oblivio.

Hic ostendit quod felicitas potest per totam vitam durare. et primo ostendit hoc ex operationibus. 2° ex bonis fortune

¶ Existet ergo beato id quod queritur. talisque erit per totam vitam. semper enim vel maxime omnium aget et contemplabitur secundum virtutem. fortunamque feret optime ac per omnia omnino decenter. hic enim vere bonus et quadrangulus sine vituperatione.

Hic ostendit idem in speciali et procedit per viam divisionis

¶ Cumque multa et varia fortuna afferat: parva quidem seu illa prospera seu adversa non multum sane habent momenti. grandia vero et multa: si prospera sint: beatiorem vitam efficiunt. nam et condecorare apta sunt. et eorum usus bonus studiosusque existit. sin autem adversa: beatum conterunt quidem atque inquinant. nam et tristiciam afferunt et operationes multas impediunt. sed tamen et in ipsis elucet bonum. cum multe ac magne adversitates leviter perferuntur. non propter insensibilitatem sed propter generositatem ac magnanimitatem.

Hic ex premissis excludit inconvenientiam que videbantur sequi.

¶ Quod si operationes domine sunt vite ut diximus: nemo beatus fieri miser potest. numquam enim odiosa atque improba faciet. virum enim vere bonum et sapientem arbitramur omnem fortunam decenter preferre ac semper pro facultate rerum optime agere. veluti et bonum ducem presentibus castris bellacissime uti. et sutorem ex datis sibi pellibus calceum optimum facere. et eodem modo alios omnes artifices. quod si ita est: felix quidem numquam

mi-

miser esse. nec tamen beatus: si in priami calamitatem incide-
rit. nec certe uarius ac leuiter mutabilis. nam neque ex felicitate
facile dimouebitur. neque a quibusuis aduersitatibus: sed ab
ingentibus et multis. ex talibus enim nequaquam rursus fiet
felix in breui tempore: sed in longo quodam ac perfecto multorum
ac preclarorum in eo potitus. Quid ergo prohibet dicere illum
esse felicem qui secundum perfectam uirtutem operetur et bonis
externis sufficienter habundet non in quouis tempore sed in
uita perfecta. an uero adiungendum est et ita uicturus moritu-
rusque secundum rationem. cum futurum quidem nobis incertum
sit felicitatem uero finem et perfectum omnino posuerimus. id si
ita est: beatos dicemus uiuentium quibus existunt existentque
predicta. beatos autem homines. ac de his quidem actenus;
Posteriorum autem amicorumque fortune quod nihil ad nos
pertineant dicere nimis profecto durum opinionibusque con-
trarium uidetur. enim uero cum multa ac uaria illis contin-
gant magisque et minus ad nos perueniant. sigillatim ea distin-
guere prolixum quidem et infinitum esse. summatim uero si dicatur.
fortasse sat erit. ut enim in se ipso contingentes aduersitates quedam
graues sunt momentumque habent ad uitam quedam uero ma-
gis leues uidentur: sic et in amicis similiter omnes. Sed utrum
circa uiuos an circa mortuos ista contingant id multo plus re-
fert quam tragediis scelera ut iam patrata narrari uel que si
tunc paterentur. considerandum est ergo et isto modo quid
intersit. Imo fortasse querendum utrum hi qui decesse-
runt boni alicuius aut mali participes sunt. uidetur enim
et si quicquam ex hiis ad illos pertineat siue bonum siue contra-

Hic tangit exclusionem ulti[m]i conuenientis.

Hic concludit diffinitionem suam circa quidem prefatam.

Hic philosophus determinat questionem 2am supra interpositam de mutatione scilicet fortune circa amicos et primo ostendit quod ea que circa amicos contingant redundant in ipsum hominem et quod ea quibus amicorum accidat felicitatem amici contingant.

Hic ostendit quod hec accidentia differenter se habent circa mortuos et uiuos.

Hic inquirit utrum aliquo modo redundent ad mortuos que contingunt circa uiuos.

rium: leue quiddam ac paruum uel simpliciter uel ipsis esse.
denique neque tantum neque tale ut beatos efficere qui non sunt
aut illis qui sunt auferre beatitudinem queat. Pertinere igitur
in aliquo uidentur ad defunctos prosperitates aduersitatesque
amicorum. sed eatenus dumtaxat ut nec felices facere non
felices neque huiusmodi aliquid possint. Tractatus. 4us.

HIIS igitur sic determinatis: uideamus utrum lauda
bilium an potius honorabilium felicitas sit. nam
potentiarum non esse constat. Videtur autem omne lau
dabile quod quale aliquid sit. et quodammodo ad aliquid se
habeat laudari. nam iustum et fortem omnemque probitatem
atque uirtutem ob facta actionesque laudamus. robustum autem
et uelocem aut aliorum quemque quia natura talis sit ac ita se
habet ad bonum quiddam et studiosum. Patet autem
id ex deorum laudibus que ridicule uidentur si ad nos
refferantur. hoc autem ex eo accidit quia per relationem ut di
ximus laudes fiunt. Quod si laus talium est: constat opti
morum non esse laudem: sed maius quiddam ac prestan
tius. quemadmodum apparet. nam et deos felices beatosque
dicimus. et uirorum eos qui maxime diuini sunt beatos ap
pellamus. eodemque modo de bonis. nemo enim sic felicita
tem laudat ut iustam: sed ut diuinius quiddam ac presta
tius beatam dicit. Videtur autem et eudoxus probe uolup
tati principatum defendere. quod cum non laudetur uoluptas
et sit bonum: prestabilius esse quiddam significari puta
bat quam ea que laudabilia sunt. talem uero esse deum et su
mmum bonum. ad hec enim et alia referri. Laus ergo uirtutis
est.

h' concludit c̄ca hoc sua[m] s[e]n[tentia]m.

Tractatus 4us primi libri continet duo capitula quorum primum est de quadam proprietate felicitatis. et secundo conclusionem proponit

h' conclusionem prosequitur. et primo quod laudabile sit ponit idem manifestat ex humanis laudibus.

h' manifestat idem per laudes diuinas.

h' manifestat comparationem per ea que communiter dicuntur. et primo quantum ad ea quorum est ad melius laude.

h' inducit c̄ca ad dictum eudoxi phi[losophi].

h' manifestat quod dixit quantum ad ea quorum est laus.

est. ab ea namque honesta agimus. commendationes uero operum tam corporalium quam animalium. uerum ista triste discutere illorum fortasse magis proprium esse qui in commendationibus elaborarunt. nobis autem manifestum est ex hiis que dicta sunt honorabilium et perfectorum esse felicitatem. ¶ Videtur autem et ob id ita habere se quod principium est. eius enim gratia cetera omnia omnes facimus. principium uero causamque bonorum honorabile quiddam / diuinumque ponimus;

h' finaliter ondit propositum ex ratione principii.

CUM quoniam sit felicitas animi operatio Capitulum 2m quedam secundum uirtutem perfectam: de uirtute ipsa uidendum est. nam sic fortasse melius felicitatem intuebimur. ¶ Videtur autem et is qui uere ciuilis sit circa hanc plurimum laborare. uult enim ciues bonos efficere legibusque obtemperantes. exemplum huius habemus cretensium. et Lacedemoniorum legum latores. et siqui alii tales fuerunt. quod si ciuilis est ista scrutari: manifestum est (ut ab initio proposuimus) de illa esse querendum. ¶ Sed de uirtute (humana uidelicet) querere oportet. nam bonum quidem humanum / et felicitatem humanam querebamus. uirtutem autem humanam dicimus non corporis sed animi. et felicitatem animi operationem. hec si ita sunt. clarum est oportere ciuilem hominem scire aliquatenus ea que circa animum. quemadmodum qui oculos / ac omne corpus curaturus est. ac tanto magis: quanto ciuilis honorabilior est / atque prestantior quam medicina. quod si prestantes medici circa cognitionem corporis multum laborant: idem circa animum est a ciuili homine faciendum. ¶ Vide

Capitulum 2m. in quo primo premittuntur quedam que exiguntur ad considerationem uirtutis et postea ratione duplici ondit quod ad hanc scientiam pertineat considerare de uirtute.

hec est ratio 2a.

h' premittit quedam de partibus animi necessaria ad cognitionem uirtutum. et postea ondit quod sit necessarium huic scientie quedam de partibus animi pertinere.

h' ostendit qualiter illa in hac scientia sint consideranda.

dum est autem bonum gratia. et eatenus uidendum ut ad
quesita sufficiat. nam ulterius quidem scrutari operosius

Hic ponit diuisionem partium anime in rationalem et irrationalem

forsitan esse pro rerum propositarum qualitate. Dicuntur autem
de illa in externis sermonibus sufficienter quedam quibus
utendum est ueluti unam eius esse partem sine ratione

Hic mouet questionem quam dicit in proposito pretermittendam

aliam rationem habentem. Utrum uero diuidantur ista se-
cundum corporis partes et omne diuisibile, uel ratione quidem
duo sunt, sed diuisionem minime recipere apta (ceu in circum-
ferentia concauum et conuexum) nihil refert ad presens.

Hic subdiuidit partem anime irrationalem.

Sed irrationalis quidem partem communi et uegetabili similis
est. Loquor autem de eo quod causa est nutriendi et augmen-
tandi. nam talem animi potentiam in cunctis que nut-
riuntur quis reponat. et in fetibus. hanc eandem quoque in perfectis

Hic ostendit hanc anime partem non esse humanam et id concludit ex superioribus. 2o ex signo quodam probat illud.

rationabilibus quam aliam aliquam. Huius igitur
communis quedam uirtus et non humana apparet. uide-
tur enim in somnis maxime operari hec pars atque potentia.
at bonus et malus per somnium minime discernuntur. unde
aiunt felices a miseris in dimidio uite nihil differre.
contingit autem hoc rationabiliter. nam occiositas animi som-
nus est que non dicitur bona uel mala. nisi in quantum
aliqui parumper eueniunt motus. et quia meliora fiunt ui-
sa modestorum hominum quam quorumlibet. sed de his qui-
dem satis. et nutritiuam omittendum. quia humane

Hic ponit 2m membrum prefate diuisionis atque probat aliam esse partem anime rationalem preter uegetatiuam.

uirtutis expers est. Uidetur et alia quedam natura anime
irrationalis esse, particeps tamen aliquatenus rationis.
continentis enim et incontinentis rationem et animi
id quod rationem habet laudamus. recte et ad optima

pro-

prouocat. apparet autem et aliud quoddam preter rationem
illis inesse quod repugnat resistitque rationi. ut enim resolute
corporis partes si ad dexteram mouere uelis: in sinistram fe-
runtur: sic et in animo in contrarium feruntur incontinen-
tium appetitus. sed in corporibus quidem cernimus id quod
peruerse mouetur: in animo uero non cernimus: sed nihilo-
minus putandum est in animo quoque esse aliquid preter ra-
tionem. quod huic aduersatur et obuiat. Quatenus autem
non ulterius repugnat. rationis et hec uidetur particeps ut
diximus. itaque paret rationi continentis. forte etiam magis
obediens est intemperato et forti. omnia enim consonant ra-
tioni. Videtur ergo et irrationale duplex. aliud uegetabi-
le non particeps rationis: aliud concupiscibile et omnino
appetibile in tantum particeps in quantum illi obediens
atque obtemperans est. sic itaque patris et amicorum dicimus
rationem habere. non autem ut mathematicorum. Quod
autem persuadetur quodammodo a ratione id quod ir-
rationale est: ammonitiones increpationes coortationes
que significant. Sin autem dicere oportet hanc quoque partem habere
rationem: duplex erit rationem habens aliud principaliter
et in seipso. aliud tamquam patri obediens quiddam. Distin-
guitur et uirtus secundum hanc differentiam. dicimus
enim illarum quasdam esse intellectiuas. quasdam uero
morales. sapientiam quidem et prudentiam et solertiam
intellectiuas. liberalitatem autem et modestiam morales
uocamus. Loquentes enim de moribus: numquam dici-
mus quod sapiens aut solers: sed quod mitis aut modestus.

Marginal notes:

hic ostendit quod hec pars anime sit rationis particeps.

hic concludit ex premissis dictam diuisionem partis irrationalis.

hic ostendit per ea que fiunt ab exteriori quod illa pars anime rationis sit particeps.

hic subdit aliam anime partem rationalem esse.

hic diuidit uirtutem secundum predictam diuisionem partium anime.

hic ostendit que uirtutes morales et que non dicantur.

Laudamus & sapientem secundum habitum. Habituum
uero eos qui laudabiles sunt uirtutes appellamus; Lib. 2us.
[Margin: Hic tangit probationem eius quod est intellectiuus habitus esse.]

Qui est de uirtute in communi continet tractatus tres quorum
primus est de causis effectiuis uirtutis. capitulum primum quod
uirtus moralis in nobis ex operibus causetur. & primo proponit uirtutem
uirtutem moralem esse in nobis ex consuetudine operationum.

CUM VERO duplex sit uirtus, alia intellec-
tiua, alia moralis. intellectiua quidem
plurimum ex doctrina generationem habet
atque augmentum. quapropter experientia indiget
& tempore. moralis autem ex assuetudine fit. unde & no-
men habet parum per a more declinans. Ex quo manife- [Margin: Hic probat ex premissis per duas rationes quod uirtus moralis non sit a natura.]
stum est: nullam moralium uirtutum natura nobis in-
esse. nihil enim eorum que natura sunt: aliter assuescit. ue-
luti lapis cuius natura est: ut deorsum feratur: numquam
assuescet sursum ferri. non: si milies illum quis assuefaci-
endi gratia in altum proiciat. neque ignis deorsum. neque
aliud quicquam ex his que aliter nata sunt: aliter assuescet.
neque natura igitur neque preter naturam insunt nobis uirtutes.
sed sumus nos quidem ad illas recipiendas natura apti,
perficimur autem per consuetudinem. Preterea quot natura nobis [Margin: Hic ponitur ratio 2a]
insunt eorum potentias prius ferimus, posterius uero actus
reddimus. quod in sensibus manifestum est. non enim
ex eo quod sepe audiuimus aut sepe uidimus sensum acce-
pimus: sed contra, habentes usi fuimus. non utentes habui-
mus. at uirtutes adquirimus operando prius: quemadmodum
& in aliis artibus. que enim oportet postquam didiscerimus face-

ea faciendo addiscimus. ceu fabricando fabri. et citharam pulsando citharedi. sic iusta agendo iusti et modesta modesti. et fortia: fortes efficiuntur. ¶ Testatur id quod fit in ciuitatibus. nam latores legum assuefacie faciendo ciues bonos efficiunt. et propositum quidem omnis legis latoris hoc est. quicumque uero ex illis hoc non bene agunt. aberrant. idque inter bonam rem publicam malamque interest. ¶ Insuper omnis uirtus atque ars ex eisdem ac per eadem fit | corrumpiturque. ex pulsatione enim cithare boni et mali fiunt citharedi. eodemque modo comedi | et fabri. et alii omnes bene fabricando boni erunt fabri. male autem mali. quod nisi sic esset: doctore non indigeret. sed omnes boni aut mali essent. sic et in uirtutibus res se habet. agendo enim que in comertiis hominum uersantur | uel iusti uel iniusti euadimus. agendoque in periculis: et consuetine metuere aut fidere: fortes uel timidi sumus. simili modo in hiis que circa concupiscentiam. et in hiis que circa iram. alii temperati | et faciles | alii intemperati et iracundi. prout hec ex illo modo in illis fiunt. ac ut uno comprehendam uerbo: ex similibus actibus habitus fiunt. ¶ Itaque uidendum est quales actus edamus. nam quales illi sunt: tales habitus subsequuntur. non parum igitur | sed plurimum: immo totum refert hoc uel illo modo statim ab adolescentia consu

CUM igitur presens opus Capitulum 2m. escere; non contemplationis gratia fiat quemadmodum cetera (non enim ut sciamus quid sit uirtus: nam sic nulla eius foret utilitas | sed ut boni simus perscrutamur) necessarium est de actibus uidere qualiter agere illos oporteat. nam

Hic manifestat quod dixerat per signum

Hic ostendit quod uirtus ex operibus etiam corrumpatur: sicut et ex operibus generatur.

Hic concludit ex premissis duo corolaria que diligenter sunt respicienda.

Capitulum 2m. Incipit inquirere quoniam ex operationibus uirtutes in nobis causentur. et post ostendit quales sunt in specie operationes ex quibus uirtus in nobis causetur. et ostendit necessitatem presentis inquisitionis.

h' ondit q̄d oꝫ inista inq̄sitione.

millis consistit quales sint h̄itus ut ōndimus. ¶ Oppterea igitur secundum rectam r̄onem agere commune est | & p̄suppositum nob' existat. que aūt sit r̄ca ratio | et quomodo ad alias se habeat uirtutes. postea dicetur.

h' determinat modum inq̄rendi de talib9. & p° q̄ntum ad uniu̇salia.

¶ Illud prius a nobis confessum existat q̄ omīs de rebus agendis sermo quasi p̄ figuram q̄ndam & non p̄ exactam discussionem tractari debꝫ. q̄ ut ab initio diximus: s'm materiam s'mones sunt exigendi. at in rebus agendis | utilibusq; nihil firmum | neq; stabile est. ut etiam neq; in sanis.

h' ondit modū p̄cedendi q̄ntum ad p̄ticularia.

¶ Cumq; hoc habeat uniu̇sum genus: multo magis de singulis rebus nulla certitudo tradi p̄ot. cum neq; sub artem | neq; sub p̄fessione aliqua cadant. sed opus est ut ii qui agunt: semper ad tempus considerent. ceu in medicina | & nauigatione. sed quanq̄m ita sit: tamen conandum est auxilium ferre.

h' ondit q̄les sint op̄ationes q̄ in nobis u̇tutem causant.

¶ Primum g' illud considerandum quod istorum ea natura est: ut deffectu excessuq; corrumpant'. ceu in uirtibus ac sanitate uidemus. oꝫ enim p̄ obscuris clara exempla inducē. excessus enim ac deffectus laborum uires corrumpunt. eodem modo cibi & potus nimis magni | aut nimis parui: sanitatem corrumpunt. moderati: faciunt: augent: conseruant. sic g' in fortitudine | ac temp̄antia | & aliis uirtutib9. q̄ cuncta fugit | atq; formidat | & nulli resistit: timidus est. qui u̇o nihil formidat omīo: sed aduersus omnia uadit temerarius. item q̄ omni uoluptate potitur | nec ulla se abstinꝫ: intemp̄ans est. q̄ u̇o om̄s fugit instar agrestium: insensibil' quidem est. corrumpitur enim temp̄antia & fortitudo ab excessu | ac deffectu:

a medio autem seruatur. Nec solum generationes et augmenta et corruptiones ex eisdem et ab eisdem fiunt: uerum etiam operationes in eisdem erunt. nam et in aliis que euidentiora sunt: idem accidit. ueluti in uiribus. fiunt enim uires ex capacitate multi cibi. ac ex tolerantia multorum laborum et hoc maxime facere robustus potest. sic et in uirtutibus abstinendo a uoluptatibus: temperati efficimur. facti autem maxime possumus abstinere. eodemque modo in fortitudine consueti res periculosas contemnere et easque subire: fortes efficimur. facti autem maxime poterimus subire; Capitulum Tertium.

hic ostendit quod uirtus producat operationes genere similes eis operationibus ex quibus generatur.

Cap. 3m in quo ostendit philosophus quod sit uirtutis signum et per quod intendit proponit.

SIGNIFICATIO autem habituum ex uoluptate aut molestia que facta sequitur: deprehendi conuenit. qui abstinet a corporis uoluptatibus si ob hoc ipsum gaudet temperans est. si in moleste fert: intemperans. item qui pericula subit et gaudet aut non certe dolet: fortis est. qui dolet: timidus. Circa uoluptates enim dolores uirtus moralis consistit. Nam propter uoluptatem improba facimus et propter molestiam bene facere omittimus. itaque ab ipsa adolescentia institutos esse conuenit ut plato inquit. ut ut pro quibus oporteat gaudeamus ac doleamus. hec enim recta est disciplina. Preterea si uirtutes sunt circa actus et affectus omnem uero actum et affectum sequitur uoluptas aut dolor. uirtus circa uoluptates et dolores erit. Ostendunt hoc pene que propterea infliguntur. sunt enim medicine quedam. medicinarum autem ea natura est: ut per contraria fiant. Preterea ut supra diximus omnis habitus animi ad illa et circa illa naturam habet: que ta-

hic tangit intentionem

hic probat quod proposuit quatuor rationibus sumptis ex hiis que pertinent ad uirtutem.

hic ponitur ratio 2a.

hic ponitur ratio 3a.

hic ponitur ratio 4a.

lia sunt ut illum meliorem aut deteriorem efficiant. sed per
uoluptates & dolores praui fiunt: sequendo | & fugiendo:
uel quas non oportet uel quando non oportet | uel quotiens
aliter a ratione talia prescribantur. ¶ Quapropter uirtutes dif
finiunt tranquillitates quasdam | & quietes. ¶ Non tamen
bene (quod simpliciter) dicunt: sed non ut oportet | & quando |
& quotcumque alia adiunguntur. ¶ Subest igitur uirtutem
esse circa uoluptates & dolores optimorum operatricem. uiti
um autem contra. ¶ Probat etiam illud cum tria ad capien
dum | repudiandumque consilium pertineant. honestum |
utile | uoluptarium: & tria his contraria: turpe | inutile
molestum: bonus quidem recte hec omnia consequitur: ma-
lus uero aberrat: sed precipue circa uoluptatem. hec enim co-
munis est animantibus. & cuncta que in electionem ca-
dunt subsequitur. nam & honestum | & utile iocundum
uidetur. ¶ Cunctis etiam nobis a puericia simul educta est.
quapropter arduum est hanc rem insitam penitus uite nostre re
icere. ¶ Regimus autem actus nostros: alii magis | alii minus
per uoluptatem & dolorem. ob hoc igitur necesse est totum
negotium circa illas uersari. non paruum est enim ad res
agendas probe aut improbe letari aut dolere. ¶ Insuper
difficilius est uoluptati repugnare quam ire | ut heracli
tus inquit. circa difficiliora uero semper ars | uirtusque existit.
nam bene in hoc melius est. itaque ob id quod circa uoluptates
& dolores totum negotium est uirtutis & ciuilis. nam
qui bene his utitur bonus erit. qui male malus. ¶ Esse igitur
uirtutem circa uoluptates & dolores. & ex quibus fit ab

Marginal notes (left):

h(ic) ex predictis infert causam opinionis stoicorum. & hoc primo.

h(ic) concludit principale intentum quod erat rationis confirmatio

h(ic) inducit primo ad propositum alias 4or rationes sumptas ex parte hominis cum uirtus in eo est & potest hec pars dici argumentationis exornatio eo quod ratione confirmata causa honestande & locuplectande rei additur.

h(ic) ponitur 2a ratio.

h(ic) ponitur 3a ratio.

h(ic) ponitur 4a ratio

Marginal note (right):

h(ic) improbat prefatam opinionem

eisdem augeri atq; aliter factis corrumpi. & circa illa opari ex quibus fit satis dictum est; Capitulum Quartum.

Caplm 4m. in q° mouet & solutur q° ex p̄dcis. & p̄mo mouet eam subiungit q° dubitandi cām.

SED quereret fortasse quispiam quemadmodū dicimus quod iusta agendo iustos & modesta modestos fieri oʒ. nam si iusta & modesta agunt: iam sunt iusti & modesti. ceu si grammatica & musica: grammatici & musici. ¶ Vel non in artibus ita se hab&. nam fieri potest ut grammaticū quid agatur fortuito / & alio supposito. tūc igitur grammatic9 erit: cum grammaticū aliqd & grāmatice facie& / hoc est secundum grammaticam ea que in ipso est.

h̄ solut p̄fatam dubōnē. & p° interimendo id qd' assumebatur de artibꝫ.

¶ Preterea nequaq̄m simile in artib9 & ū̄tutibus. nam que ab arte pcedunt: laudem in se h̄nt. quare sufficit illa ita existere: sed que a uirtute proficiscuntur. non satis est si ipa iuste quodam m° in se habent / & modeste agantur: sed si agens sita egerit: primo si sciens / secundo si eligens / & eligens propt ipa. tertio si certo & immobili iuditio agat. ad ceteras ū̄o artes habendas nihil horum reqritur: p̄ter scientia. sed in uirtutibus scire ipsum parum est / aut nihil: uti ū̄o atq; exercere plurimum / imo totum ual&. utpote ex frequenti actione iustorum / modestorumq; proueniat.

h̄ ponit 2am soloñem interimendo silitudinē artium ad ū̄tutem.

¶ Res enim tunc ita & modesta dicitur: quando talis est qualem iustus & modestus ager&. iustus autem & modestus est non q hec agit: sed qui sic agit ut iusti & modesti agunt.

h̄ concludit solutionem p̄dc̄e dubitationis.

¶ Bene ergo dr̄ quod q̄s iusta agendo iustus fit. & modesta modestus. non agendo autem nullus. ut bonus sit ne curare qdem uidetur.

h̄ concludit conclusionē p̄ncipalem intentam.

¶ Sed plerīq; non ita faciunt. uerum ad ū̄ba / disputationēq; conuersi: putant se philosophari: atq; ita bonos uiros fieri.

h̄ redarguit q°rundam errorem. & p° recitat eum

hic reprehendit prefatum errorem.

Egrotos imitati qui uerba medicorum audiunt quidem diligenter: faciunt autem ex hiis nihil que sibi precepta sunt. ut ergo illorum corporibus non bene erit qui ita curantur: sic nec illorum animis qui ita phantur; Tractatus 27.

Tractatus 27 de quiditate seu diffinitione uirtutis atque eius manifestatione in singulis uirtutibus. capitulum primum in quo inquirit genus uirtutis. et primo diuisionem proponit eorum que in animo fiunt.

POSTHEC autem quid sit uirtus considerandum est. cum igitur tria sint que in animo fiunt: affectus potentia et habitus. horum certe aliquid uirtus erit.

hic narrat membra prefate diuisionis. et primo que sint affectiones.

Affectus quidem uoco: cupiditatem iram metum audaciam inuidiam leticiam amorem odium desiderium emulationem misericordiam et uniuersaliter illa que uoluptas aut modestia sequitur.

hic narrat que sint potentie circa materiam moralem.

Potentias autem uoco secundum quas possumus irasci aut dolere aut misereri.

hic narrat que sint habitus morales

Habitus autem per quos bene uel male ad effectus nos habemus. ueluti ad irascendum si uehementer aut remisse: male. si mediocriter bene. eodem modo et circa alia.

hic ratione illa premissa ostendit per 4or rationes quod uirtutes non sint affectus.

Affectus ergo non sunt nec uirtutes nec uitia. quia secundum affectus non dicimur boni uel mali. secundum uirtutes autem et uitia dicimur.

hic ponitur ratio 2a.

Et quia secundum affectus non laudamur neque uituperamur: non enim laudatur qui timet neque qui irascitur. neque uituperatur qui simpliciter irascitur. sed qui certo modo. at secundum uirtutes et uitia laudamur et uituperamur.

hic subiungitur ratio 3a.

Preterea irascimur et timemus sine electione. uirtutes autem electiones quedam sunt uel non sine electione.

hic assignatur ratio 4a.

Insuper secundum affectus moueri dicimur. sed secundum uirtutes et uitia non moueri: sed certo modo dispositos esse.

hic ostendit duabus rationibus quod uirtutes non sunt potentie.

Preterea hoc etiam nec potentie sunt. nam neque

boni nec mali ex eo dicimur: quia facere possumus sim-
pliciter. neque laudamur neque vituperamur. ¶ Et preterea
potentes sumus natura & boni vel mali non sumus natura.
diximus autem de hoc prius. ¶ Si igitur neque affectus sunt:
neque potentie: restat ut habitus virtutes sint. ¶ Quid
igitur virtus sit generaliter dictum sit. Capitulum 2m.

SED oportet non solum isto modo: quia habitus
est: sed qualis habitus sit dicere. ¶ Est igitur dicendum
quod omnis virtus & illud ipsum cuius virtus est bene se
habens perficit. & opus eius bene reddit. ut ecce virtus oculi
& oculum studiosum facit: & opus eius. virtute enim
oculi bene videmus. eodemque modo virtus equi equum ipsum
studiosum facit: & bonum ad currendum portandumque
equitem & expectandum hostem. si igitur hoc eodem modo in o-
mnibus se habet: & virtus certe hominis habitus erit. ex quo bo-
nus vir fit: & ex quo suum opus bene reddit. ¶ Quomodo
autem id erit: iam dictum est. ¶ Preterea & hoc modo
patebit: si inspiciamus qualis sit eius natura. nempe
in omni continuo ac divisibili & plus & minus & equale
capi potest. & hoc aut respectu rei / aut nostri. equale vero
medium quid est inter deffectum & excessum. ¶ Dico
autem medium rei: quod equaliter distat ab utroque extre-
mo. quod est unum & idem in omnibus. respectu autem
nostri quod neque excedit neque deficit. hoc autem neque u-
num neque idem omnibus est. ¶ Veluti si decem multa
duo pauca: sex media capiantur in re. equaliter enim
excedunt & exceduntur. hoc medium est secundum

Cap.m 2m in quo inquiritur quid sit diffinitio virtutis. & primo intentum proponit.

b

hic ostendit ex premissis virtutes esse habitus.

hic concludit quod sit virtus secundum genus suum.

hic prosequitur & primo manifestat in communi quandam conditionem virtutis.

hic secundum premissam conditionem virtutis inquirit differentiam eius propriam. & hoc tripliciter. primo quidem secundum proprietatem operationum.

hic probat idem per naturam virtutis. & primo premittit quandam notitiam.

hic manifestat quod dixerat. & primo propositionem aliquam per diffinitionem

hic manifestat idem per exemplum & primo exemplificat de medio quantum ad rem.

h exemplificat de medio quantum ad nos.

numeri proportionem. Sed quantum ad nos non ita capiendum. non enim sicut decem minas comedere multum est, duas autem parum: magister ludi sex eadem tradet. est enim fortasse et hoc nimium aut parum illi qui accepturus est. nam miloni parum, incipienti vero se exercere nimium at multum, simile est in cursu et in palestra hoc itaque itaque modo omnis sciens excessum uitat atque deffectum. medium autem querit et eligit. medium vero non rei: sed respectu nostri. Si utique omnis scientia sic opus bene perficit: ad medium prospiciens, et ad hoc opera ipsa reducens: unde dici consueuit in recte factis quod nec addi nec demi quicquam potest: utpote excessu atque deffectu corrumpentibus, medio autem saluante: boni autem artifices ut diximus ad hoc respicientes faciunt: uirtus autem omni arte certior ac melior est quemadmodum natura: medium utique erit coniectatrix.

h exponit conclusionem nunc inductam.

Loquor autem de morali. nam ea uertitur circa affectus et actus. et in hiis est excessus deffectus et medium. utputa metuere, audere, audere cupere, irasci, misereri, et universaliter letari. et dolere magis et minus, ac utraque non bene. sed quando, et in quibus, et erga quos, et cuius causa, et ut oportet, medium et optimum est, quod perfecto est in uirtute. eodem modo in actibus est, excessus, et deffectus, et medium. uirtus autem circa actus et affectus uersatur. in quibus excessus quidem delinquit, deffectus vero reprehenditur, medium autem probatur, ac recte perficitur. si hec utraque uirtutis sunt. mediocritas quedam uirtus est medium coniectatrix.

h ponitur .3. que sumuntur ex ratione boni et mali.

Ad hec delinquere multipharium est. nam malum quidem infi-

niti est ut pithagorici

niti est ut pitagorici putant. bonum autem finiti.
recte autem perficere unice dicitur. quapropter alterum
facile / alterum difficile est. facile quidem aberrare:
difficile autem eo ad quod intendas potiri. et ob hoc
igitur vitii est excessus et deffectus: virtutis autem
medium. nam boni quidem simpliciter: multipharia autem
mali; ¶ Est ergo virtus habitus electivus in medietate con-
sistens quoad nos ratione terminata / et ut sapiens termi-
naret. ¶ Medietas autem duorum vitiorum / alterius se-
cundum excessum / alterius secundum deffectum. ¶ Et etiam
quia alia excedunt / alia defficiunt / magis quam oportet
in affectibus et in actibus / virtus autem medium in
venit / atque eligit. ¶ Quapropter secundum substantiam et
rationem quid illa sit dicentem medietas est virtus:
secundum vero commendationem probitatis summitas; ¶ Non tamen
omnis actus et omnis affectus medietatem recipit. nam
sunt quedam que statim ut nominata sunt: pravitatem conne-
xam habent. ut malivolentia / impudentia / invidentia.
et in actibus stuprum. furtum. homicidium. nam cunc-
ta hec et huiusmodi ita dicuntur quia mala ipsa sunt / non quia
excessus aut deffectus ipsorum. numquam ergo in illis recte face-
datur: sed semper delinquitur. nec in illis est quando oportet / et
quomodo / et ut oportet: sed simpliciter in quolibet istorum delinquitur.
¶ Eodem modo dicendum est de iniuria. et ignavia. et lu-
xuria. nam si aliter dicemus: esset excessus / et deffectus / me-
diocritas. et excessus excessus. et deffectus deffectus. ¶ Sed
quemadmodum temperantie et fortitudinis non est ex-

h[ic] ostendit respectu cuius attendatur excessus et deffectus et medium. aliter tangit aliud ratione cuius virtus sit medium.

h[ic] concludit diffinitionem virtutis.

h[ic] manifestat predictam diffinitionem et per quorum sit virtus medietas.

h[ic] ex dictis infert corolarium quoddam.

h[ic] excludit quendam errorem aliter ostendit non esse medietatem in affectibus et actibus et per rationem.

h[ic] manifestat idem per exemplum minoris.

h[ic] manifestat idem per simile in virtutibus.

cessus nec defectus (quoniam ipse medie sunt et summe)
sic nec illarum quas supra diximus medietas est, neque
excessus, nec defectus: sed utrumque illa facias delinquis.
excessus enim et defectus nulla omnino est medietas.
neque medietatis ipsius excessus est aut defectus; Capitulum Tertium..

(Capitulum 3m in quo diffinito virtutis manifestatur in singulis virtutibus et primo ondit hoc esse necessarium.)

SED oportet sermonem nostrum non
ad universum modo genus: verum ad singula co-
aptare. in verbis enim que de actibus dicuntur universa-
lia quidem communiora. particularia autem veriora existunt.
nam et actus ipsi circa singula versantur. quos certe hiis con-
sonare oportet. comprehendenda igitur hec et describenda sunt.

(hic prosequitur intentum ostendens per singula quod medium sit bonum et laudabile extrema autem mala et vituperabilia et primo loquitur de fortitudine.)

Circa timores igitur et audatias fortitudo medietas est.
excedentium vero qui non timendo excedit: sine nomine
est. multa vero sunt sine nominibus. qui vero audendo excedit:
ferox. sed qui timendo excedit et in audendo deficit: timi-
dus est.

(hic inducit de temperantia et eius extremis.)

Circa voluptates vero et dolores non omnes quidem,
sed minus circa dolores media est temperantia. excessus autem
intemperantia. deficientes autem in voluptatibus vix reperiuntur.
itaque nec nomen quidem sortiti sunt. sed insensati vocentur.

(hic inducit de virtutibus circa divitias et primo de liberalitate.)

Circa dandas capiendasque pecunias media est liberalitas.
excessus vero et defectus hinc prodigalitas, illinc avaritia.
que inter se contrarie excedunt ac deficiunt. nam prodi-
gus quidem in erogando excedit, in capiendo deficit. ava-
rus autem in capiendo excedit in erogando deficit. sed
nunc summatim et per figuram dicimus postmodum
diligentius de ipsis tractavimus.

(hic inducit de magnificentia.)

Sunt et alie circa pe-
cunias dispositiones medietas vero est magnificentia.

mag-

magnificus enim differt a liberali. hic circa magna ille circa parva versatur. excessus est inexplebilitas et vulgaris ventositas. defectus vero modicitas. differunt autem hec ab his qui circa liberalitatem sunt. sed quomodo differant. postea dicetur.

hic introducit virtutem que honores respiciunt. et illa primo que est circa magnum honorem.

Circa honorem et inhonorationem media est magnanimitas. excessus autem inflatio dicitur. defectus autem pusillanimitas.

hic ponit illam virtutem que est circa mediocres vel parvos honores.

Ut autem diximus ad magnificentiam se habere liberalitatem et circa parva differre: sic se habet alia quedam ad magnanimitatem circa honores magnos existentem illa circa parvos.

hic ostendit quod circa honores necesse sit alia virtus preter magnanimitatem.

Est enim honores cupere ut oportet et magis quam oportet et minus. vocatur autem qui cupiditate honores excedit: ambitiosus. qui autem deficit remissus. medius autem innominatus est. nam et dispositiones ipse innominate sunt. preterquam ambitiosi ambitio.

hic infert corolarium quoddam.

Unde certant extremi de media regione et nos medium quandoque ambitiosum dicimus: quandoque remissum. et modo unum: modo alterum laudamus. id cur accidat in sequentibus dicetur. nunc de aliis eodem modo dicamus.

hic tangit illam virtutem que respicit exteriora mala ex quibus homo ad iram provocatur.

Est et circa iram excessus defectus et mediocritas. sed sunt fere innominata. medium tamen mansuetum. et mediocritatem ipsam mansuetudinem vocamus. quo vero excedit iracundus. et excessus ipse iracundia. qui autem deficit: segnis. et defectus ipse segnities appellatur.

hic tangit eas virtutes que respiciunt actus humanos. et primo ostendit earum distinctionem et convenientiam.

Sunt et alie tres mediocritates similitudinem quandam habentes inter se: differunt tamen ad invicem. omnes enim sunt circa verborum et actuum communionem. sed in hoc differunt: quia una earum est circa verum: alia circa delectabile. et hoc partim in ioco partim in cunctis que ad vitam pertinent. igitur de his

q̃ dicendum est. ut appareat medioc͞tatem in omnibus
ēē laudandam / extrema ũo neq̃ recta / neq̃ laudabilia: sed
rep̄hensione digna. sunt etiam istarum plereq̃ innominate.
conandum tamen est ut in aliis nomina fingere declara-

h̃ exemplicat predc͞is ũtutibus. & p° de ea q̃ ē c͞ca uerum.

tionis & intelligentie g͞ra. Circa uerum igitur medius
q̃dem grauis. & medioc͞tas ipsa grauitas appellatur. si-
mulatio autem si excedit uanitas. & q̃ illa utitur uanus.

h̃ exemplificat de ea q̃ ē c͞ca iocum.

& si deficiat ironia. & q̃ illa utitur ironicus dicitur. Cir-
ca delectabile autem in ioco medius est comis. & disposi-
tio ip̄a comitas. excessus ũo scurrilitas. & q̃ ea utitur scur-

h̃. 3°. exemplificat de alia

ra. deffectus autem rusticitas. & q̃ ea utitur rusticus. In
reliquo autem delectabili quod in uita uersatur q̃ ut oꝫ
iocundus est: amicus. & mediocritas amicicia. q̃ exced͞t.
si nullius g͞ra lasciuus. si sui lucri causa hoc facit: adula-
tor. q̃ autem defficit & incuntis molestus est: contentiosus
& inhumanus uocatur. In affectibus q̃ & c͞ca ipsos me-

h̃ exemplificat de q̃bdā laudabilibus. affectionibus al' affectibus. & p° de uerecūdia.

dioc͞tates sunt. nam ũecundia q̃dem uirtus non est. lau-
datur tamen ũecundus q̃m̄ is medius dicitur. q̃ uero
excedit & incunctis ueretur: pauidus. q̃ autem defficit:

h̃ exemplificat de indignatione.

impudens uocatur. Indignatio autem media est inter
inuidiam & p̄uersum gaudium. uersatur autem c͞ca uolup-
tatem & dolorem p̄uenientem & his que proximis contin-
gunt. indignans enim moleste fert cum indigno alicui
p̄spitas est. inuidus autem hunc excedens incunctis
turbatur / ac moleste fert. puerse autem gaudens non
m̄ non dolet: sed letatur. uerum de his alio loco dicen-

h̃ dic̄ de iustitia ēē dicendū postea. & consilij de prudētia al' eodmodo de rōnabilibus uirtutibus.

di t͞ps erit. De iusticia ũo q̃m̄ non simpliciť illa dr̄.

· pau·

paulo post distinguentes de utraq; dicemus: quoniam medio-
critates sunt. & eodem m̄ de r̄onabilibus uirtutibus; Tractatus

SED cum tres sint dispositiones: due Tertius.
quidem uitiorum in excessu & in deffectu una uir-
tutis que medioc̄tas est: omnes adinuicem quodam modo
opponuntur. extreme q̄dem & illi que media est & sibi ipsis
int̄ se contra sunt: media autem extremis. Ut enim eq̄-
le ad minus maius ad maius minus est: sic medii h̄itus
deffectus excedunt. excessibus autem defficiunt & in affec-
tibus & in actibus. fortis enim si ad timidum comp̄etur:
ferox uidebitur. si ad ferocem: timidus. item temp̄atus si
ad insensatum comparetur: intemp̄ans. si ad intemp̄ante:
insensatus. l̄ib̄alis q̄; si ad auarum comparetur: p̄digus.
si ad prodigum: auarus uidebitur. Itaq; extremi reiciūt
medium alter ad alterum. timidus fortem uocat feroce.
ferox ũo timidum uocat. eodem m̄ in aliis. Que cum ita
sint: maior contr̄ietas est int̄ extrema adinuicem q̄m ad
medium. nam longius distant inter se q̄m a medio. ut mag-
nus a paruo: et paruus a magno. quam utriq; ab equali.
Est insup̄ extremis quibusdam ad medium similitudo.
ut ferocie ad fortitudinem. & p̄digalitatis ad l̄ibalitatem.
ipsis ũo extremis inter se pl̄ rima dissimilitudo est. que ũ
pl̄rimum inter se distant: contra diffiniuntur. itaq; ma-
gis contraria que magis distant; Sed medio in q̄busdā
excessus in q̄busdam deffectus magis opponit̄. ut ecce forti-
tudini q̄dem non ferocia que est excessus: sed timiditas
que est deffectus opponitur. temp̄antie autem non insen-

Tractatus. 3us. de opp̄oione ṽtutis & suorum uitiorū atq; de q̄busdā accidentibus & q̄ homo fi pōt ũtuosus. cap^m p̄mū de oppositione ũtutis & uitiorum. & p^o q^d intēd^t proponit.

h^c p̄bat q^d dixerat ul' proposuit.

h^c infert ex illis corolariū

h^c ostēdit duab^us r̄onibus q^r maior sit oppōīo extremorū adinuicem q̄m extremorū ad medium.

h^c ponitur r̄o. 2^a.

h^c ostēdit q^r unum extremorum magis opponit^r uirtuti q̄ aliud et q^d intendit p̄ponit primo.

sibilitas que est defectus: sed intemperantia que est excessus·

[*hic assignat duas rationes eius quod dixit.*] Accidit autem hoc de causis· primo ex ipsa re· quoniam alterum extremum propinquius et similius est medio: non ipsum sed aliud magis opponitur. veluti quoniam fortitudini similior esse videtur ferocia et propinquior, dissimilior vero timiditas: hanc magis oppositam dicimus. que enim magis absunt a medio· ea magis contraria videntur esse. hec igitur una est causa ex ipsa re.

[*hic assignat rationem 2am.*] Alia ex nobis ipsis. ad que enim magis natura inclinati sumus: ea magis contraria medio videntur. veluti cum ipsi priores natura simus ad voluptates: atque ex eo procliviores ad luxuriam quam ad continentiam: eam magis contrariam dicimus, ad quam inclinatio magis fit. et ob id intemperantia que est excessus magis contraria est temperantie;

Capitulum 2m.

[*Capitulum 2m in quo ostendit qualiter homo possit virtutem acquirere. et premittit quedam que dicta fuerant.*]

QVOD igitur virtus moralis medietas sit. et quomodo. et quod duorum vitiorum medietas, alterius secundum excessum alterius secundum defectum: et quod talis sit propter coniecturam medii in affectibus atque actibus satis dictum est·

[*hic concludit ex dictis opus esse studiosum existere.*] Quamobrem opus est studiosum existere. nam in capiendo medio tota vis consistit. atque ut circuli medium comprehendere non cuiusque est sed tantum scientis: sic irasci, et pecuniam dare facile est et cuiusque: sed cui et quantum et quomodo et quamobrem id quidem non amplius cuiusque est, neque facile. itaque recte facere rarum et laudabile est;

[*hic ostendit qualiter homo potest ad medium inventum pervenire et ea que documenta ponit.*] Quocirca oportet cum quis medium assequi vult: ante omnia longius abire a magis contrario (ut calipso monebat dicens extra fumum et fluctum navem adige) nam extremorum alterum magis alterum minus peccat. cum ita medium assequi summe dif

difficile sit (quod secundo loco est) minima malorum capi-
enda sit. hoc autem fit maxime per hunc modum quem di-
ximus. Considerandum est enim ad que nos priores su- — h[ic] ponit 2m documentum
mus (nam alii ad alia natura feruntur. id intelligetur
ex uoluptate et molestia que nobis prouenit) in contrarium
autem nosmetipsos retrahere, ac remitti debemus. lon-
ge enim a delinquendo secedentes: medium inueniemus
instar eorum qui flexa ligna rectificant. In omnibus ma- — h[ic] ponit 3m documentum
xime cauendum a uoluptate. non enim incorrupti de
illa iudicamus. Quod igitur seniores populi passi sunt er-
ga helenam: hoc pati nos conuenit erga uoluptatem: et il-
lorum per omnia dicere uocem. nam sic illam transmittentes.
minus errabimus. hec igitur facientes ut summatim dicam
maxime ualebimus medium adipisci; Arduum certe — h[ic] ostendit qualiter sit determi-
hoc: et precipue in singulis. nec facile determinare quomodo — nandum medium. et primo
aduersus quos, et pro quibus, et quousque irascendum est. — ostendit huius difficultatem
nam et nos quandoque eos qui non irascuntur laudamus, quandoque
eos qui irascuntur. et illos mites, hos fortes uocamus. Sed qui — h[ic] ostendit quod ad medium
parum excedit in alterutram partem: non uituperatur. qui uero — uirtutis sufficiat.
multum: uel. Latere enim non potest. Sed quantum et quousque — h[ic] philosophus respondit cuidam ta-
uituperandus sit: non facile est difinire uerbo. nec aliud — cite questioni.
quicquam sensibilium. horum autem in singulis est iudicium
et in sensu. illud dumtaxat clarum est. quod medius ha-
bitus in cunctis laudatur; et quod declinare oportet quandoque
ad excessum: quandoque ad defectum. sic enim facilime me-
dium adipiscemur; Liber 3us qui est de quibusdam principiis
actuum uirtutis continens tractatus 3es. quorum primus est de uo-

luntario et inuoluntario. electione consilio et uoluntate. Capitulum primum.
de inuoluntario per violentiam. et ponit primo rationes duas quasque ad partem

IGITUR cum uirtus circa affectus actusque uersatur, ac in his quae uoluntaria sunt laudes et uituperationes, in his uero quae inuoluntaria uenia et interdum misericordia locum habeant: necessarium forsan est de uirtute tractantibus uoluntarium et inuoluntarium diffinire. Utile etiam legumlatoribus ad premia penasque constituendas. Videtur autem inuoluntaria esse illa que per uim uel ignorantiam perpetrantur. Violentum est cuius principium ab extra tale existit in quo agens uel patiens nihil confert. ueluti si uentus tulerit aliquo. uel homines prepotentes. Que uero propter metum maioris mali uel propter bonum aliquod fiunt (ut puta si tirannus turpe aliquid iubeat habens in potestate parentes et liberos: et si pareatur seruentur: si non pareatur interficiantur) dubitatur utrum ea uoluntaria an inuoluntaria sint dicenda. tale aliquid accidit in iactibus que propter tempestatem fiunt. nemo enim sane mentis sponte iactat. sed pro salute sua et ceterorum. Mixti sunt igitur huiusmodi actus: sed magis similes uoluntariis. nam in electione sunt tunc cum fiunt. finis autem agendi secundum tempus existit. et uoluntarium igitur et inuoluntarium tunc cum agitur dicendum est. agit autem uolens. et enim principium mouendi organicas partes in talibus actionibus in ipso est. quorum et in ipso principium est: in eo quoque utrum agat uel non agat. quare uoluntaria sunt hec talia: licet per se fortasse inuoluntaria. nemo enim tale aliquid sponte faceret. In huiusmodi autem actibus quandoque laudatur qui turpe aliquid et dolorosum subit

determinare de uoluntario et inuoluntario.

Ibi ponitur ratio 2a.

Ibi prosequitur de inuoluntario et primo ponit diuisionem eius. ac etiam ostendit quid sit uiolentum simpliciter.

Ibi ostendit quid sit uiolentum secundum quid et ponit dubitationem.

Ibi soluit premissam dubitationem

Ibi mutat solutionem primam et ponit 3 gradus huius operum que fiunt propter metum.

p

pro magnis aliquibus & honestis: quando quis uituperatur. nam turpissima quidem ferre pro nullo honesto uel mediocri improbi est. In quibusdam etiam laus non cadit sed uenia. cum quis ea fecerit que non oporteret ob quedam intollerabilia que humanam naturam transcendunt. Sunt etiam quedam ad que nemo cogi debeat: sed mortem potius ac extrema omnia perferre. nam almeonem euripidis que compulerunt ad necem matris ridicula uidentur. Difficile interdum est iudicare quale pro quali suscipiendum sit. & quid pro quo sustinendum. Difficilius etiam postquam cognoueris in sententia permanere. plerumque enim accidit ut ea que spectantur dolorosa: illa uero ad que compellimur turpia sint. quare laudes & uituperationes circa eos sunt qui compelluntur aut non compelluntur. Violenta itaque simpliciter dicenda sunt quando externa est causa nec agens quicquam confert. Que uero per seipsa inuoluntaria sunt sed nunc & pro aliis suscipienda & causa in agente est: ipsa quidem per se inuoluntaria sunt: sed nunc & pro aliis uoluntaria. magis uero uoluntariis similia. Agimus enim secundum singula. & hec uoluntaria sunt. Qualia uero pro qualibus suscipienda sint non facile tradi potest. multe enim differentie in singulis sunt. Quod si quis iocunda & honesta dixit uiolenta esse: quoniam illa ab extra compellunt: omnia huic uiolenta forent. nam horum causa omnia omnes faciunt. Et qui uiolenter & inuiti: moleste. qui uero propter delectationem: cum uoluptate. Ridiculum itaque est accusare externa: ac non seipsum potius quam ab huius facile capiatur

hic ponitur 2us gradus.

hic ponitur gradus 3us.

hic ponit duas difficultates que iminent circa predictos actus.

hic tangit 2am difficultatem que difficilius est quam prima.

hic epilogat que dicta sunt ut quorundam rationem assignet. et primo quod dictum est de uiolento simpliciter.

hic resumit que dicta sunt de uiolento secundum quid.

hic addit causam istius.

hic resumit difficultatem.

hic errorem quorundam excludit circa eam que per uiolentiam fiunt. et hoc .4. rationibus.

hic ponitur ratio 2a.

hic ponitur ratio 3a.

h' ponitur ro. 4.

Et honestorum quidem seipsum: turpium vero voluptatem.

h' ponitur ro. 4. vel pot esse conclusio.

Videtur itaque violentum id esse cuius principium extrinsecum est: nihil conferente illo cui vis affertur; Capitulum 2m.

Capitulum 2m. in quo determinat de involuntario per ignorantiam. et primo ponit 3 differentias involuntarii per ignorantiam

QUOD vero per ignorantiam fit non voluntarium omnino fit: sed illud involuntarium cuius postea dolorem penitudinemque suscipimus. nam qui per ignorantiam quid facit: nec postea fecisse dolet: volens quidem non fecit. quod nesciuit. nec rursus invictus. qui non dolet. ergo per ignorantiam facit si peniteat: invictus fecisse videtur. si non peniteat cum alius sit: esto non voluntarius. nam melius est ut nomen proprium habeat.

h' ponitur 2a differentia.

Aliud autem videtur per ignorantiam facere, aliud ignorantem esse. ebrius quidem, aut iratus non videtur per ignorantiam facere: sed per aliquod ex predictis. non sciens sed ignorans. ignorat enim omnis flagitiosus que facere, a quibus sive abstinere oportet. et ne propter huiusmodi errorem iniusti ac mali fiunt.

h' ponitur 3a differentia

Involuntarium dici debet non quando quis ignorat utilitatem. non enim ignorantia que in electione consistit causa est involuntarii: sed pravitatis. nec que in universo vituperantur enim propter hanc. sed que in singularibus in quibus et circa que actus sunt. nam in his commiseratio et venia locum habent. qui enim aliquid horum ignorat involuntarie facit;

h' manifestat quid dicat et primo quot et que sint iste circumstantie circa quas ignorantia causat involuntarium

Forsitan ergo non peius fuerit que et quot ista fuerint determinare. et quis itaque, et quid, et circa quid, et in quo agit, interdum etiam quo: velut instrumento, et cuius gratia: ut salutis: et quomodo: ut sensim vel vehementer.

h' ostendit qualiter contingat ignorari predictas circumstantias.

Cuncta igitur hec nemo non insanus utique ignorabit. clarum

g

ergo quod necagentem. nam qua ratione seipsum? sed quid agit quis
ignorare potest. ueluti cum aiunt excidisse sibi / uel nescire
quod archana essent. ut eschilus de mistiis aut monstrare uo-
lentem dimisisse. ut qui catapultam. credere potest quis esse ho-
stem qui filius sit. ut merope accidit. & hastam emissam ro-
tari. aut lapidem pumicem esse. & cum salutis causa percusse-
rit: necare. uel cum docere uoluerit. ut magister ludi gla-
diatori. Cum igitur circa hec omnia ignorantia uersetur in quibus [h' maniat quo predictorum ignorantia inuoluntarium causat.]
sunt actus: qui horum aliquid ignorabit inuictus uidetur fe-
cisse. & maxime in principalissimis. principalissima autem
uidentur esse illa in quibus actio est. cuius gracia. per talem itaque
ignorantiam inuoluntarium dicitur. & preterea factum dolorem [Cap. 3. in quo determinatur de uoluntario. & primo diffinitionem eius premittit.]
& penitudinem afferat oportet; Capitulum Tertium.

CUM autem inuoluntarium uiolentum &
per ignorantiam. uoluntarium itaque uidebitur
esse cuius in seipso principium est: sciente singula que agit.
Forsan enim non bene dicitur esse illa inuoluntaria que [h' excludit contra hoc errorem quendam quem improbat .4. rationibus]
per iram aut concupiscentiam fiunt. primo enim: nullum
aliud animal uoluntarie ageret: neque pueri etiam. De- [h' ponitur .2a. ratio.]
inde utrum nichil uoluntarie agimus ex hiis que per iram & con-
cupiscentiam. uel honesta quidem uoluntarie turpia uero
inuoluntarie. uel ridiculum est. cum una sit causa. absur-
dum uero dicere illa inuoluntaria esse que appetere oportet.
at irasci oportet in quibusdam. & concupiscere quedam. ut
sanitatem / & doctrinam. Uidentur autem inuolun- [h' ponitur .3a. ratio.]
taria dolorem afferre. sed concupiscimus que delectant.
" Insuper quid refert inuoluntaria sint que per cogitationem [h' ponitur ratio 4a.]

uel que piram delinquuntur utraque sane mentis fugienda
sunt. ¶ Sed uidentur non minus humani esse irrationales
affectus. actus uero hominum ab ira et concupiscentia sunt.
que inuoluntaria ponere absurdum est; Capitulum .4m.

Cap. 4. in quo de electione determinatur et primo ostendit quod ad potentem doctrinam pertinet considerare de electione.

POSTQVAM uoluntarium et inuoluntarium
diffinimus. consequens est ut de electione
dicamus. ea namque familiarissima uidetur esse uirtutis.
et magis quam res ipse mores ostendere. ¶ Electionem uolun
tarium esse constat. non idem tamen. nam uoluntarium
latius patet. uoluntarium enim et pueris aliis animan
tibus commune est: electio uero non. ¶ Et repentina uolun-
taria quidem dicimus: electionem uero non habere; ¶ Qui
uero ipsam dicunt esse concupiscentiam uel iram uel uolun
tatem uel oppinionem quandam recte dicere non uidentur.
¶ Non enim commune quiddam electio est: nec irrationalium:
sed concupiscentia et ira communia sunt. ¶ Et incontinens
concupiscens quidem: sed non eligens agit. continens uero
contra. eligens quidem: sed non concupiscens. ¶ Electio
ni concupiscentia aduersatur. concupiscentia uero concupis
centie nequaquam. ¶ Preterea concupiscentia uoluptarii
est atque molesti: electio autem nec molesti neque uolupta-
rii. ¶ Ira etiam minus. nam que piram fiunt minime
per electionem fieri uidentur. ¶ Sed ne uoluptas quamuis
propinquum quiddam apparet. nam electio non est impossi
bilium. et siquis hanc electionem uocet. desipere uidetur. at
uoluntas impossibilium est. ueluti immortalitatis. ¶ Est
etiam uoluntas circa illa que ab eo ipso quiuit nequaquam

Marginal notes:

Hic ponitur ratio 4.

Hic inquirit diffinitionem electionis. et primo genus ostendens bifariam quod uoluntarium sit genus eius.

Hic ponitur ratio 2a.

Hic inquirit diuersas electionis et primo intentum proponit.

Hic ostendit per rationes 4or quod electio non sit concupiscentia

Hic ponitur ratio 2a.

Hic ponitur ratio 3a.

Hic ponitur ratio 4a.

Hic ostendit quod electio non sit ira.

Hic inquirit differentiam electionis ad uoluntatem et ostendit per 3 rationes quod electio non sit uoluntas.

Hic ponitur 2a ratio

sunt. ueluti hystrionem aliquem uel pugilem uincere. uerum hec talia eligit nemo. sed ea dumtaxat que ipse facere posse existimat. ¶ Insup uoluntas finis est magis. electio autem eorum que sunt ad finem. ut puta sanos esse uolumus. eligimus autem illa p que sani sumus et felices esse uolumus. eligimus autem dic̃e non congruit. ¶ Oĩo autem uidetur electio c̃ca illa uersari que in nr̃a sunt potestate. ¶ Nec opinio quidem erit. nam opinio circa om̃ia uidetur esse. nec minus circa et̃na & impossibilia quam c̃ca illa que in nobis sunt. ¶ Nec bono & malo: sed uero & falso distinguitur. at electio p illa magis. sed in totum idẽ esse electionem q̃ opinionem nemo fortasse dic&. ¶ Ac c̃te nec in pte aliqua idem. est nam propter electionem bonorum aut malorum tales aliq sumus: pp opinionem autẽ nõ. ¶ Et eligimus cape aut fugere aut aliquid huiusmõi. opinamur autem quid res ipsa sit & in quo conducat & qua rõe utilis sit. cape ũo aut fugere non nimis opinamur. ¶ Et electio laudatur magis q̃ quod opus erit elegerit quam quod rectum elegerit. opinio autem pp ũitatem laudat᷑. ¶ Et eligimus que maxime scimus bona esse: opinam̃ aũt que non multum scimus. ¶ Nec sane eidem uidetur eligere optima & opinari: sed opinantur quidem meli᷒: attamen pp p̃uitatem deteriora eligunt. ¶ Vtrum autem antecedat electionem opinio an magis seq̃tur nihil refert. nec enim id querimus. sed an idem electio sit q̃d opinio quedam. ¶ Quid ig᷑ aut quale est electio: cum predictorum sit nihil: uoluntarium q̃dem esse constat. sed non om̃e

h᷒ ponitur .3ᵃ. rõ.

h᷒ tangit radicem totius differentie.

h᷒ ostendit q̃ electio nõ sit opinio. & p̃ generalẽ & hec duabus rõnibus.

Ratio 2ᵃ.

h᷒ ostendit p .4. rõnes q̃ electio nõ sit opinio particularis. illa .s. que ẽ de eis q̃ cadũt sub operatione nr̃a.

h᷒ ponitur rõ. 2ᵃ.

h᷒ ponitur .3ᵃ. rõ.

h᷒ ponitur .4ᵃ. rõ

h᷒ ponitur .5ᵃ. rõ.

h᷒ mouet questionem quã relinquit insolutam.

h᷒ ostendit ex p̃dictis q̃d sit electio.

uoluntarium electionem habet: at id tantum cuius consul-
tatio antecessit. nam electio cum ratione et cognitione est. quod
et nomen ipsum significare uidetur: quasi ex quibusdam
propositis unum aliquod legatur. id est capiatur; Capitulum — Cap. 4. in quo determinatur de quibus sit consilium. et primo premittit intentio.

SED utrum omnia in consultationem 4m.
cadunt: an quedam sunt in quibus consultatio
locum non habet. Forsan dicendum est id in consultatio- — hic reddit causam predicte dubitationis.
nem uenire non de quo insipiens, aut fatuus: sed de quo sa-
ne mentis aliquis consultaret. De eternis autem nemo con- — hic prosequitur et primo distinguendo res secundum causas ponit 4. de quibus non est consilium.
sultat. ueluti de mundo. et diametro uel de latere quia incom-
mensurabilia sunt. Sed neque de his que in motu semper eodem — hoc est 2m.
modo existunt. siue necessitate siue natura siue propter
aliam causam. ueluti de ortu aut de conuersione siderum.
Neque de his que alias aliter accidunt. ueluti de siccitatibus — hoc est 3m.
et imbribus. Nec de his que accidunt a fortuna. ueluti de the- — hoc est 4m.
sauri inuentione. Sed neque de humanis omnibus. nam — hoc est 5m.
quemadmodum scitharum res publica optime gubernetur
nemo lacedemonius consultat. hec enim per nos agi non pos-
sunt. At illa ueniunt in consultationem que agi possunt — hic quasi concludens ex premissis ostendens ostendit de quibus sit consilium.
et a nobis quidem agi. Sunt autem et alia huiusmodi cause ui- — hic ostendit id sequens ex premissis.
detur esse natura, et necessitas, et fortuna, et mens, et omne:
quod per hominem. homines uero de his consultant que sibi
agibilia sunt; Circa manifestas et sufficientes disciplinas — hic ostendit de quibus potest esse consilium secundum diuersas artes operatiuas. et primo ostendit circa quas artes sit consilium. et circa quas non.
non est consultatio. ut puta de litteris. nemo ambigit quem-
admodum scribi debent. sed quot a nobis fiunt. Nec semper — hic manat quod dixerat. et primo comparando artes operatiuas inter se.
eodem modo ea sunt huiusmodi: ut in deliberationem cadat.
ueluti illa que ad medicinam. et ad rem pecuniariam per-

tinent. et circa gubernativam magis quam circa gignasticam, quanto illa minus est manifesta. Magis vero circa artes quam disciplinas consultatio cadit. nam in hiis magis dubitamus. Consultatio autem versatur in hiis que frequentius accidunt et incerta quemadmodum evadunt, et in quibus indeterminata sunt. Summimus et alios ad consilium cum de rebus maioribus deliberare solum non satis nobis ipsis ad discernendum.

h 2o manifestat idem comparando artes operativas ad disciplinas speculativas.

h ostendit de quibus debet esse consilium considerando conditiones eorum parum et ponit tertiam conditionem vel modos.

h tangit 2am conditionem.

Capitulum 6m de modo et ordine consiliandi et pondit quod supponitur in consilio.

NEC SANE de finibus Capitulum 6m consiliamur, sed de hiis que sunt ad finem. medicus enim non consultat an sanum faciat. neque orator an persuadeat. neque gubernator rei publice an bene instituat civitatem. neque aliorum quisquam de fine deliberat. Sed posito fine: quemadmodum ad illum perveniantur considerant et si per multa fieri posse constat: per quod illorum facillime et optime fiant perquirunt. si vero per unum: quemadmodum per illud fiat. et id rursus per quod donec perveniat ad primam causam que in inventione ultimum est. Qui enim consultat: videtur querere ac resolvere predicto modo: quasi diagramma. sed videtur non omnis questio esse consultatio. ceu cum mathematici aliquid perquirunt. verum omnis consultatio questio est. et quod ultimum in resolutione id primum in generatione. Et si in aliquid incidunt quod impossibile videatur: illud omittunt. veluti si pecuniis opus sit quas habere non possint. sin autem videtur possibile: tunc facere aggrediuntur. possibilia intelligenda sunt que nos possumus. nam que per amicos fiunt: per nos quodammodo fiunt quia principium in nobis est. Queritur

h ostendit de quibus et quomodo sit inquisitio consiliativa circa quod tantum tangit.

h manifestat quod dixit per simile.

h ostendit affectum consilii.

h manifestat quod dixerat.

uo quandoque instrumenta: quandoque opus illorum. eodem modo
in reliquis. quandoque per quod. quandoque quo modo aut quo mediante.
¶ Videtur homo ut diximus principium esse agendi. consilium
uo de hiis esse que consultanti agibilia sunt. ¶ Actus uero
aliorum gratia. non cadunt ergo in consilium fines: sed ea que
sunt ad finem. ¶ Neque certe singulares res. uelut si panis
est hoc. et si digestum est ut oportet. nam ad sensum id
attinet. quod si semper consulitur: in infinitum erit progressus;

CONSULTABILE et eligibile Capitulum .vii.
idem sunt: nisi quod eligibile rem iam per idem de
terminatam significat. ¶ Quod enim in deliberando cete
ris pretulimus id eligibile dicitur. desinit autem tunc demum
unusquisque querere quemadmodum aget cum in se ipsum
reducit principium et ipsius in antecedens. hoc enim est
quod eligitur. ¶ Patet hoc ex uetustis institutis que ho
merus secutus est. reges enim que elegerant denuntia
bant in populum. ¶ Cum ergo sit eligibile consultabile af
fectabile eorum que in nobis sunt: electio utique erit consul
ta affectatio eorum que in nobis. ex consultatione enim
iudicantes affectamus secundum consilium. ¶ De electione
igitur hactenus dictum est. et circa que existat. et quod
circa illa uersatur que sunt ad finem; Capitulum octauum

ET QUOD uoluntas eius est quod est finis. sed ui
detur aliis quidem boni esse: aliis opinati boni
¶ Atque ex eo fit ut qui bonum esse dicunt negent ea nos uel
le que non recte cupimus. nihil enim uolumus nisi
bonum. esset autem malum si ita contingeret. ¶ Sed qui

[Margin, left:] hic ostendit quod sit terminus sine status inquisitionis consiliative et hoc idem secundum partem primo ex operante.
[Margin, left:] hic 3o ostendit idem ex mediis.
[Margin, left:] hic manifestat idem per exemplum.
[Margin, left:] hic ex premissis ostendit quod sit electio.
[Margin, left:] hic tangit epilogum.
[Margin, left:] hic improbat primam opinionem

[Margin, right:] hic 2o idem ostendit ex fine.
[Margin, right:] Capitulum 7. de consilio per comparationem ad electionem. et primo intentum proponit.
[Margin, right:] hic manifestat propositum. et primo rationem sumptam ex hiis que sumpta sunt.
[Margin, right:] Capitulum 8. de uoluntate et primo proponit quod est manifestum de uoluntate diuersas quae opiniones.
[Margin, right:] hic improbat 2am opinionem.

opinatum bonum dicunt: non natura sed ut cuique videtur bonum appellant. videtur autem aliud aliis et sic contraria extiterunt; ¶ Quod si ista non placent: dicendum est simpliciter et secundum veritatem id esse volendum quod bonum sit. verum singuli quod bonum apparet sequuntur. ¶ Ex quo fit ut studioso quidem vito verum sit bonum. pravo autem ut contingit. quod in corporibus quoque accidit. nam sanis quidem salubria sunt ea que vera sunt salubria: egrotis autem alia. eodemque modo amara et dulcia: et calida. et gravia. et cetera huiusmodi. ¶ Studiosus enim vir singula recte iudicat. et in uno quoque verum discernit. cuiusque enim habitus propria quedam sunt bona et iocunda. ac forte in dignoscenda veritate studiosus vir plurimum antecellit quasi regula ac mensura illorum existens. ¶ Multitudinem vero ut videtur voluptas decipit. que licet bonum non sit: tamen apparet. sequuntur ergo voluptatem tanquam bonum. dolorem vero tanquam

CUM itaque Capitulum 9m. malum fugiunt; finis sit id quod volumus consultatio vero atque electio eorum sit que sunt ad finem: sequitur ut actus secundum electionem fiunt et voluntarii operationes autem virtutum circa ista versentur. sunt vero in nostra potestate virtutes. ¶ Et vitia. nam in quibus utrum agamus vel non agamus in nobis est: ea in nostra sunt potestate. quare si agere honestum existens in nobis est: certe et non agere turpe existens in nobis est et si non agere honestum existens in nobis est: certe et agere turpe existens in nobis est. ¶ Quod si est in nobis turpia et honesta agere: similiter et non agere.

Hic ponit solutionem premisse dubitationis.

Hic ostendit an conveniat utrumque membrum distinctionis premisse.

Hic manifestat quod dixerat quantum ad virtuosos primo.

Hic 2o manifestat quod dixerat quantum ad pravorum multitudinem.

Capitulum 9m. in quo est applicatio supra dictorum ad virtutes et vitia exclusio quorumdam errorum circa ea et primo ostendit virtutem esse in nobis: hoc est in nostra potestate.

Hic 2o exprimit sic ostendit vitia esse in nostra potestate.

Hic ponit communem utrorumque rationem.

hoc autem erat bonos & malos esse in nobis erit probos & improbos esse; ¶ Dicere autem quod nemo volens pravus sit. neque invictus felix: alterum falso alterum vero simile videtur. porro felix nemo invictus est. pravitas autem voluntaria res est. vel recedendum est ab hiis que premisimus: & dicendum hominem non esse principium neque generatorem rerum quemadmodum filiorum. quod si illa constat neque in aliud principium quam in nos ipsos referre possumus: quorum principium in nobis est: illa in nobis erunt & voluntaria; ¶ Id attestari videtur singulorum opinio & legumlatores qui adversus delinquentes penas constituunt si modo non illi coacti neque per ignorantiam cuius ipsi causa non fuerint delinquerunt. illis vero qui bene agunt premia constituerunt quasi alios invitantes alios deterrentes. atque ad ea que neque in nobis sunt neque voluntaria nullus ortatur. quippe frustra ortaretur quis ut non caleret. vel non frigeret. vel non esuriret. aut aliquid tale. quamvis enim ortatus. nihilominus illa pateretur. ¶ Verum per ignorantiam commissa puniuntur si ipse committens causa ignorantie videatur esse. ceu adversus ebrios duplici pena constituta: principium enim in ipsis est. cum in eorum potestate fuerit ne ebrii fierent quod causa est eorum ignorantie. puniuntur & ignorantes aliquid ex hiis que legibus continentur que utique scire oportet nec difficilia sunt. eodem modo in aliis que per negligentiam ignorantur. quasi in ipsis sit ne ignorent. poterant enim diligentiam

SED forsan talis est Capitulum decimum adhibere; quis ut diligens esse nequeat. atqui hi sibi ipsis dis

[Margin, right: hic excludit errorem quorundam circa predicta.]

[Margin, right: hic manifestat propositum per signa & primo in hiis que manifeste sunt voluntaria.]

[Margin, left: hic manifestat idem in hiis que videntur habere ad de involuntario per ignorantiam]

[Margin, right: Capitulum 10. in quo excluditur radix pravi erroris quantum ad interiorem dispositionem & primo ostendit quod habitus anime sunt voluntarii quantum ad cognitionem & in argumentatione erit iste ordo. primo ponit quod ad ... dici possint. 2° argumentationis conclusio. ibi Atqui. 3. subdit ... sumpsit. ibi nam quales sunt. 2° ex ordine habitus ad actum. ibi absurdum est]

solute uiuendo causa sunt ut iniusti & improbi fiant: in malefitiis & flagitiis degentes. nam quales sunt actus cuiusque: talis tandem & ipse euadit. quod in omnibus studiis exercitationibusque conspicitur. Ignorare igitur quod ex actibus habitus fiunt hebetis est. Absurdum est etiam dicere iniuriantem nolle esse iniustum. neque flagicia patrantem flagitiosum. quare si quis non ignorans agit ea ex quibus erit iniustus uoluntarie erit iniustus; Nec tamen si uelit iniustus cessabit iniusticia ac iustus fiet. non enim egrotans sanus fit & si ita contingat ut sponte egrotat & per incontinentiam atque lasciuiam preceptis medicorum aduersatus. tunc igitur licebat illi non egrotare: sed nunc non amplius licet. Quemadmodum nec emissum lapidem quis retinere potest. fuit tamen in illo capere ipsum atque emittere. principium enim in ipso. Sic iniusto & flagioso licebat ab initio talis non esse. Ex quo fit ut uolens delinquat sed postquam talis factus est. non licet postea talis non esse. Nec solum animi uitia uoluntaria sunt: sed interdum etiam corporis. que certe carpimus & increpamus. Nam que natura defformes sunt eos nemo reprehendit: sed eos qui per negligentiam atque incuriam tales sunt. idem facimus circa imbecilitatem & turpitudinem & cecitatem. nemo increpat cecum natura. aut egritudine. aut uulnere: sed magis miseretur. qui si propter ebrietatem aut aliam eiusmodi causam cecus fiat: omnes increpant.

Vitia igitur corporis que in nostra sunt potestate culpantur. que non sunt. non culpantur. Id si ita est: in aliis quoque uitia que culpantur in nostra sunt potestate; Capitulum undecimum.

Hic antipoforizando excludere uidetur aduersariorum responsionem.

Hic ostendit quod habitus postquam generati non subiciantur omnino nostre uoluntati. & in argumento primo premittit propositum. 2° subdit rationem ibi non enim egrotans. 3° confirmationem ibi quemadmodum. 4° applicat dicta ad propositum ibi sic iniusto. 5° concludit ibi Ex quo fit.

Hic ostendit idem esse circa corporales habitus per quod tandem ostendit animi uicia esse uoluntaria. & primo premittit intentum. 2° rationem ponit ibi. Namque. 3° concludit argumentationis conclusionem. ibi. Vicia igitur. 4°. tandem quod principaliter in hoc capitulo intendebat. ibi. Si ita est.

QUOD si quis dixerit omnes affectare id quod
apparet bonum: sed ipsius apparentie domi
nos non esse: sed qualis quisque est talem illi finem uideri.
si quis sui habitus quodammodo causa ipse sibi est: et appen-
tie certe erit idem ipse quodammodo sibi causa. Sin autem
nullus sibi ipsi causa est male agendi: sed propter ignoran-
tiam finis hoc agit: putans sic optimum esse ita facere: affec-
tatio autem finis non in nostra est potestate: sed ita natura geni-
tos esse nos oportet ut tanquam intuitum ad discernen-
dum optima, et ad expetendum uerum bonum habeamus
atque ille generosus est cui hoc a natura existit (rem enim op
timam, atque pulcerrimam, quam neque ab alio accipere, neque dis-
cere potest qualis a natura est instituta) talem habebit atque (ita
natum esse) ea demum uera et perfecta est generositas. Hec
igitur si uera sunt: quid magis uirtus quam uitium erit uolunta-
rium? utrique enim eodem modo et bono et malo finis nata
erit. uel utrumque tandetur: ita iacet, reliqua uero ad hec refe-
rentes utrumque agunt. Siue igitur finis non natura cuique
qualiscumque apparet, sed preter hoc aliquis est: siue finis quidem
esse ipse naturalis est, sed quia in aliis agendis studiosus uo-
luntarie agit: uirtus uoluntaria est. nihilominus et uitia
erunt uoluntaria. nam ut illa bono: sic ista malo per seipsa
existunt. si non in fine: at in rebus agendis. Si itaque ut ui-
detur uirtutes uoluntarie sunt, quia habituum morum nos
ipsi quodammodo causa sumus, et quales sumus ipsi talem ponimus
finem: et uitia certe uoluntaria erunt. nam similis in
utrisque ratio est. De uirtutibus igitur nobis communiter dictum sit

Capitulum .ii. in quo excluditur alia radix erroris prefati ex parte uirtutis cognoscitiue epilogus quorumdam supradictorum. et post radicem eiusque conclusionem proponit.

hic ponit responsionem aduersarii.

hic excludit predictam responsionem.

hic ponitur epilogus. et primo ostendit quid iam dictum sit de uirtutibus. 2o quid de eis restat dicendum.

& genere q medioc

& genere quod mediocritates quedam: & quod habitus
ex quibus fiunt eadem que operantur. & quod uoluntarii sunt
& in nobis. atque ita ut recta dictat ratio. sed habitus quidem
non ita ut actus uoluntarii sunt. quia actuum nostrorum ab ipso
initio usque ad finem domini sumus, ac singula nouimus.
habituum uero ab initio cognoscimus: ac singula que postea addi
mus (ceu in aduersa ualitudine) ignoramus: sed ideo uolunta
rii dicuntur habitus: quia in nobis erat hoc uel illo modo uti. ¶ Re
sumentes igitur: de singulis dicamus uirtutibus: & qualis queque
sit. & circa quid. & quomodo ex quo etiam illud apparebit quot
uirtutes sunt. at primo de fortitudine dicere ordiamur;

Hic ostendit quod de uirtutibus restat dicendum.

MEDIOCRITATEM esse fortitudinem Tractatus
in metuendo & audendo dictum est lectio.
prius. metuimus autem illa que terribilia sunt. ea ut simpliciter
dicamus sunt mala. itaque metum diffiniunt expectatio
nem mali. metuimus igitur omnia mala. ceu infamiam, egesta
tem, morbos, inimicitiam, mortem. ¶ Sed uidetur non circa
hec omnia fortitudo uersari nam sunt quedam que metue
re honestum sit: & non metuere turpe. ueluti infamiam
qui timet humanus & uerecundus. qui non timet: impudens est.
dicitur tamen a quibusdam fortis per similitudinem: quod
simile aliquid habere uideatur. nam & ipse fortis impaui
dus est. ¶ Nec paupertas forsan metuenda est. nec mor
bus. nec ulla ut summatim dicam que neque ab improbitate
neque a nobis proueniunt. nec tamen qui ista non metuit
fortis est: sed uocamus & hunc fortem per similitudinem.
quidam enim in bellicis periculis meticulosi liberales sunt

Tractatus 2us de fortitudine. capitulum primum de materia fortitudinis. & primo uel unum quod manifestum est ex dictis de materia ipsius fortitudinis circa quod quatuor tangit.

Hic ostendit circa quorum timorem non sit fortitudo. & primo ostendit quod non sit circa timorem infamie.

Hic ostendit quod non sit circa timorem paupertatis

h etiam ondt q fortido non sit circa quoscumq timores malorum. i. ppersonalium

& ad derogandas pecunias satis hnt / audacie. ¶ Nec etiam qui filiorum atq uxoris pudiciciam metuit aut invidiam uel aliquid tale: timidus est. nec certe fortis. si uirgis cedendus non terretur; ¶ In qbus igr terrorib' fortis dicitur? an in maximis? nullus enim piclorum tollerantior. terribilissimum uo omnium mors. hec eni finis. nec qcqm preterea bonum ul malum mortalib' esse uidetur. ceu in mari aut in morbis. in qb' g? an in pulcerrimis? talia uo sunt in bello: in pulcerrimo sane ac maximo piculo testant honores a ciuitatib' & regib' constituti. ¶ Prop g fortis dicit q ad honestate morte ad ea omnia que repente illam afferant interritus est. ea uo maxime in bello contingunt. ¶ Q etiam & in mari & in morbis fortis uir interritus est. nec ita ut naute. nam illi qdem desperata salute: tale genus mortis moleste ferunt: hi uo propt expientiam confidunt. & simul audent in qbus est op' fortitudine: aut pulchru mori quorum neutrum in huiusmo mortis gne existit

h ondit circa qd genus mortis sit fortitudo

h ondit circa quorum malorum timorem sit fortitudo.

Sed nec circa omne genus mortis fortitudo uidetur.

h ondit quo ordine se habeat fortitudo circa omnia genera mortis. & p° circa q mortem ppe ee dicatur.

h ondit bifariam non ee circa omnia gnа mortis.

h ponit ronе 2am.

Capitulum 2m

Caplm. 2m. de actu siue de opatione fortitudinis. & pmo assignat ronem diuisificandi actuum circa materiam pdcam

NEC Sane terribilia omnib' eadem in sunt. dicimus aliqd terribile supra hominem qd cuiq mentem hnti terribile est. que uo secundum hominem terribilia sunt in magtudine differunt. simlr aut & ausus. ¶ Fortis uir impandus e ut homo. quare timebit hec ut oppt&. & ut dictat ratio tolerabit decoris gra. hoc enim uirtutis finis est. metuunt autem hec magis & minus. delinqtur uo quando aut ita fit ut oppt&. aut non qmo oz: aut aliqd ho.

h ondit qmodo diuisificatur actus circa materiam pdcam.

eodem

eodem modo & in audendo. ¶ Qui igitur que oportet | & cuius gratia
& quando | & ut conuenit sustinet: is fortis est. ut enim
dignum. & ut ratio precepit patitur & agit uir fortis. finis
autem cuiusque actionis est secundum habitum. forti uero
fortitudo decoris uidetur. talis igitur & finis. singula
autem ad finem terminantur. decoris autem causa uir
fortis subit | atque agit fortitudinis opera. ¶ Excedentium
uero qui in metuendo excedit absque nomine est. diximus &
prius multa esse innominata. foret autem hic stupidus
quidem & insanus: si neque terremotus | neque fluctus pertimes-
cat ut de celtis dicitur. ¶ Qui uero audendo excellit: ferox
est. uidetur autem ferox iactator quidem fortitudinis
simulator. nam qualis fortis circa terribilia est. talis iste
uideri uult. itaque imitatur illum in quibus potest. ex quo fit
ut plerique illorum admixtam habeant cum timore au-
datiam. appetentes enim pericula: non sustinent. ¶ Qui
autendo excedit: timidus est. nam & que non oportet
& ut non oportet | & omnia huiusmodi hunc sequuntur.
defficit & in audendo: sed in molestiis superexcedens: ma-
gis in eo conspicitur. desperans quidem meticulosus est.
cuncta enim formidat. fortis contraria propter fidutiam
bonam spem habet. ¶ Circa eadem igitur uersantur timidus
& ferox & fortis: sed aliter atque aliter ad illa se habent. hii
quidem excedunt atque defficiunt | hi uero medioc(ri)tatem
tenent & ut oportet. ¶ Et feroces procliues sunt & uolen-
tes autem pericula: sed cum pericula assunt: non sustinent.
fortes uero cum ad rem uenerint feruidi sunt | ante rem

hic ostendit quod sit actus for-
titudinis per comparatio-
nem ad uitia opposita.

hic ostendit quod sit actus ext(re)-
morum & primo eius qui ex-
cedit in non timendo.

hic ostendit quis actus sit eius
qui excedit in audendo.

hic ostendit quis sit actus eius
qui excedit in metuendo.

hic epilogat.

hic finaliter comparat forti-
tudinem ad sibi similia
& primo ad ferociam.

uo qeti. ut igitur dicitur fortitudo est mediocritas in metu-
endo & audendo: de c qbus dictum est & qr decorum est:
suscipit & tollerat: uel qr turpe non. Mortem uero appetere
ob fugiendam paupertatem / aut amorem / aut aliud qcq̄m
graue non fortis est: sed magis timidi est enim molicies
q̄dam laboriosa fugere. & non qr decorum sit mortem su-
bit. sed qr malum deuitat. fortitudo g° tale aliqd est; Cap̄m Tertium

DICUNTUR & alie quinq; modis. primo
ciuilis que plurimam cum illa conuenientiam
habere uidentur enim ciues picula subire metu penarum.
& pp infamiam & honorem. atq; ea de causa fortissimi uint
esse apud q°s timidi infames fortes uero in precio habentur.
Tales homerus facit aliq°s. ut diomedem & hectorem. poli-
damas me primus redarguet. & diomedes hector enim qn̄o
dicet & apud troianos contionans thideides a me. Simi-
lis autem hec maxime est illi de qua supdiximus p uirtute
fieri. ex pudore enim & cupiditate decoris prouenit: qn̄o
honoris gra / & ob fugiendam uitupationem que turpis
est. In eodem gradu quis reponat & eos q a magistratibus
compelluntur: sed eo deteriores sunt: q non pudore: sed me-
tu aducti id agunt. nec dedecus fugiunt / sed penam. co-
pelluntur enim ab hiis animaduertendi q ptatem hnt. ut ap
homerum hector inquit si quem ego pcul a pugna formi-
dantem aspexero. non ei sat erit fugere canes. Prefecti
q° eos q recedunt a pugna uerberibus cogunt redire. & q pro ual-
lo aut fossa collocant. omnes enim cogunt. sed qr non ne-
cessitate: sed quod decorum sit fortem esse; Videtur

etia

h' compat fortem ad eu q se occidit pp malum aliqd euitandum.

Caplm 3m de fortitudine non uera. & p° de ciuili circa q° tu proponit. p° dic ee alias iiij fortitudines. 2° dicit ciuilem plurima h're conuenientia h're cum uera fortitudine. 3° eius subit duas spe.

h' incipit 2m membrum fortitudinis ciuil'. primo inducat exempla ex homero.

h' manifestat conuenientiam ciuilis cum uera fortitudine.

h' manifestat primu membru fortitudinis ciuil' cuius duos ponit modos.

h' modum 2m modum huius fortitudinis.

h' determinat de fortitudine militari. & p° eius cam tangit.

etiam rerum pitia fortitudo esse quedam. quamobrem socra-
tes censebat fortitudinem esse scientiam. tales sunt in bel
lo milites. et alii qdem in aliis. Bellum uero multos terrores — h duo tangit ppuem milites fortes esse bnc
uanos habere uidetur. hiique militibus noti sunt. itaque fortes
ipsi credunt quoniam alii qualia illa sint ignorant. deinde ho-
stem offendere et se ipsos tueri propter peritiam maxime possunt
et armis utuntur ad uulnerandum hostem et se tuendum
aptissimis. Ex quo fit ut ipsi armati ceu aduersus inermes — h exponit qd dixit p exe.
decertent. et ueluti athlete aduersus rudes et inexercitatos.
Nam et in certaminibus non fortissimi: sed amplas uires et
robusta habentes corpora pugnatissimi habentur. Sed milites — h compat militarem ad ciuilem siml' et uiam fortitudinem.
qdem timidi sunt quando maius periculum imminet: ueluti si
pauciores aduersus. aut impari aduersus paratos instructosque
congrediuntur. pui enim fugam arripiunt urbane uero co
pie manent atque intereunt. quod apud hermeum accidit.
nam his turpe fugere et mors huiusmodi saluti preferenda: illi
uero qi superiores ab initio se periculis obiectarunt mox que intel
lectare: fugam arripuerunt. mortem magis qm dedecus
formidantes. sed fortis nequaqm talis est. Iramque in for — h ponit fortitudinem q e p iram. et p ponit eius similitudine ad uam fortitudinem
titudinem referunt. uidentur enim fortes q per iram (ceu
fere bestie) in percussores feruntur. qm et fortes iracundi sunt.
Impetuosissima qdem res est ad picula capescenda ani — h ondit qlr ira se heat ad fortitudine eca qd m duat no nulla exemp homeri.
mi concitatio. unde homerus robur animo iniecit. et alibi uim
uim et animum concitauit subitque per nares impetus et
efferbuit sanguis. hec omnia significare uidentur animi
concitationem et impetum. fortes igitur propter decus faciunt:
ira uero eos adiuuat. bestie uero propter dolorem si uulnerate sunt

aut timeant. nam cum in silua uel in palude sunt: neq͠q͠

[margin: h' compat hāc fortiᵗⁿᵉ ad ūam fortitudinem. & p° bifariam ondit hanc nō eē ūā fortiᵗⁿᵉˢ]

inuadunt. ¶ Non enim est g° fortitudo: si dolore aut ira
concitati in pic̄lm deferunt᷑: nihil p̄uidentes eorum
que incurrunt. nam sic asini fortes q° essent. cum ne

[margin: h' ponit 2ᵃᵐ rōnem.]

ūberib' qdem a pabulo remoūi possunt. ¶ Mechi etiam
pp libidinem multa audent. non g° sunt illi fortes di-

[margin: h' ondit conuenientiam simil' & differētiam huiꝰ fortitudinis ad ūam.]

cendi q p dolorem aut iram picula adeunt. ¶ Proxīe
autem ad eam que maxime s̄m natām ē accedere
uidetur fortitudo que p iram fit si ūi p electionem
rationemq; ante succepit. & homines sane irascendo q
dem dolent: ulciscendo ūo letant᷑: sed q p hec agunt:
pugnaces qdem sunt: at non fortes. non enim decore
nec rōne: sed pturbatione animi id agunt. hnt tamen
aliqd simile fortibus. ¶ Nec etiam q pp fiduciam sui

[margin: h' ponit q̄rtum gradū fortitudinis nō ūe q̄ est pp fiduciam. & p° ondit qual' sit.]

audent fortes utiq; sunt. consuetudine enim uincendi
fiduciam in piculis suscepere. In eo tām fortib' similes

[margin: h' compat hanc fortitnem ad ūam.]

q utriq; picula contemnunt. uerum fortes ob eas rōnes
quas diximus: isti ūo quod supiores se forte spant in
eis resisti posse. sed ebrii q° tale aliqd faciunt fidentes
enim fiunt cum ebrii sunt. cum ūo non sunt ebrii: pe-
ricula fugiunt. uiri autem fortis est que hoīb' terribili
uidentur & sūt. ea subire: q2 decorum sit ita face & t̄pe
non facere. ¶ Quamobrem fortior esse uidetur q su-

[margin: h' ponit corolarium.]

bitis imp isisq; piculis non turbatur q̄m q manifestis
atq; puisis. hītu enim magis hoc agit. ul' certe minus
ex p̄paratione. nam p̄uisa qdem rōne & cogitatione su
bire q̄s pōt: repentina ūo ut habitus est ita pficiuntur.

Fortes

¶ Fortes uidentur & qui ignorant. nec multum absunt ab
hiis q propter fiduciam audent. sed eo deteriores sunt
quod non existimatione ut illi: sed ignorantia audent.
itaq; illi sustinent aliquod tempus: hii uo simul atq; in
telligunt aliud esse quam ipsi putabant: aufugiunt:
quod arguuis contingit cum in lacedemonios inciderunt:
quos ficionios putabant esse. ¶ Dictum est q fortes sunt:
& qui fortes uideantur; Capitulum Quartum.

QUAMVIS autem cca terribilia & audenda
fortitudo sit: non tamen pariter in utroq; uersat.
sed magis cca illa que nos terrent. q enim cca illa interritus
est | atq; ita ut oportet in illis se habet: magis est fortis quam
q cca audenda. ¶ Tolleratione enim grauium | & aspare
rerum fortes dicuntur. itaq; graue quiddam & asperum
fortitudo est. ac merito laudatur. difficilius enim est
dolores perpeti quam a uoluptatibus abstinere. ¶ Attn
finis in fortitudine dulcis esse uidetur: sz a rebus circumsta
tibus obscurari. qd & in gignasticis certaminibus euenit.
nam pugilibus finis ipse dulcis est | cuius gra corone | hono
resq; existunt. plagis uo perucuti (si modo illi e carne sunt)
dolorosa sane atq; molesta & omnio laboriosa res est. cumq;
hec multa sint: & illud cuius gra sunt paruum | nihil
dulce continere uidetur. tale ig quidem accidit cca fortitu
dinem. mors ac uulnera forti uiro dolorosa sunt | eaq; nol
let: prefert tamen quoniam decorum illa pferre | & turpe
non pferre. ¶ Et quanto magis omni uirtute pollet | quantoq;
felicior est: tanto magis illi molesta est mo . nam huius

h ponit .q. gradum fortitudinis non uere que e pp ignorantiam. & ondit qual' sit p compa tione ad ea que e pp fiduciam.

h ponitur epilogus.

Cap. 4. de pprietatibus fortitudinis. & p° ondit quomo se heat ad timore & audaciam ul' ad terribilia et audenda.

h ondit qualit fortitudo se heat cca uoluptatem.

h ondit qualr se heat cca uoluptatem.

h excludit errorem stoicorum q dicebant uirtuosum nullum dolore sentire.

uir maxime dignus uita. & maximis bonis puatur sciens
dolorosa res certe. at nihilominus fortis & eo fortasse mag(is)
quod decus & gloriam belli anteponit illis. ¶ Nec sane in
omnibus uirtutibus cum delectatione operari licet: nisi quatenus
finem attingunt. ¶ Milites nihil uetat etiam si tales non
sint. tamen optimos esse. parati si quidem ad pericula
uitam pro uili mercede abiciunt. ¶ De fortitudine ergo hacte
nus dixisse sufficiat. quid uero illa sit neququam diffile fue
rit ex hiis que dicta sunt recolligere;

> h(ic) dic(it) q(uo)d no(n) in o(mn)i u(ir)tute e(st) op(er)atio cum delectatio(n)e
>
> h(ic) excludit p(ro)p(ri)etates fortitudinis a militib(us).
>
> h(ic) ponitur epilog(us)

Tractatus. Terti(us).

POST hanc de temperantia dicamus. uidentur enim
hec uirtutes irrationabilium esse partium. quod
ergo temperantia circa uoluptates medioctas est superdiximus.
minus enim & nequaquam similiter circa dolores. in hiis aut(em)
& intemperantia esse uidetur. ¶ Sed circa quas uoluptates sit
nunc decernimus. distinguende sunt uoluptates animi
& corporis. ceu auiditas honoris & auiditas discipline.
uterque enim istorum eo gaudet cuius auidus est nihil paciē
te corpore: sed magis intellectu. ¶ Sed in huiusmodi uolup
tatibus neque temperantes: neque intemperantes dicuntur. eodemque
modo in ceteris uoluptatibus que corporee non sunt. ¶ Qui enim fa
bulis & narrationibus delectantur & circa singula dies consu
munt uerbosos quidem: sed non intemperantes appelamus;
¶ Nec eos etiam qui gratia pecuniarum aut amicorum dolorem
suscipiunt. ¶ At circa corporis uoluptates temperantia existit.
nec eas tamen omnes. nam qui uisu delectantur ueluti colore
forma pictura: neque temperantes neque intemperantes esse dicuntur.
quamquam fieri potest ut hii & quantum debent & plus & minus
del

> Tractat(us) 3(us) de temp(er)antia cap(itulum) p(ri)m(um) de materia temp(er)antie et p(ri)mo 3 proponit s(cilicet) q(uo)d in hoc tractatu intendit: co(n)tinuatio(n)em (et) materiam temp(er)antie & hoc in gen(er)e.
>
> h(ic) inquirit materiam & obiectum sp(eci)ale temp(er)antie. & p(ri)mo ost(en)dit circa que non sit circa q(uo)d p(ri)mo q(uo)d intendit proponit disti(n)guit q(ue) uoluptates a(n)i(m)e & corporis.
>
> h(ic) ost(en)dit temp(er)antiam no(n) e(ss)e circa animi uoluptates uoluptates. & p(ost)ea p(ro)ponit.
>
> h(ic) probat q(uo)d dix(it) circa quod duo tangit g(e)n(er)a uoluptatum.
>
> h(ic) tangit aliud gen(us) h(uius) uoluptatum.
>
> h(ic) ost(en)dit temp(er)antiam no(n) e(ss)e circa omnes uoluptates corporis. & p(ost)ea no(n) e(ss)e circa in sibilia i(d est) uisu p(er)ceptibilia.

delectentur. ¶ Eodem modo et in auditu. qui enim vehementius gaudent cantu. aut pronuntiatione: eos nemo intemperantes vocat. nec eos qui ut oportet gaudent temperantes. ¶ Neque circa odoratum: nisi quia per accidens. nam qui pomorum aut rosarum | aut vaporum odoratibus gaudent: eos non dicimus intemperantes: sed illos magis qui unguentorum | aut epularum. quoniam per illos memoria subit earumque rerum quas ipsi concupiscunt. ¶ Videre licet quosdam cum exuriunt odore epularum gaudentes. hiis autem gaudere intemperantis est. nam illorum sunt huiusmodi cupiditates. nec fit aliis animantibus per hosce sensus voluptas ulla nisi per accidens. non enim odore leporum canes gaudent: sed esu. odor tamen ut sentiant facit. nec leo voce bovis: sed laniatu. quod tamen propinquus est per vocem sentit. atque eo gaudere videtur; ¶ Circa huiusmodi ergo voluptates temperantia et intemperantia consistit que et aliis animalibus communes sunt. ex quo fit ut serviles | bestialesque videantur. sunt autem hee tactus et gustus. sed gustu quidem parum | aut nihil uti videntur. est enim eius iudicium in labiis quod faciunt qui vina probant | aut epulas preparant | nec multum hiis gaudent. vel saltem non intemperantes quidem | sed vescendo gaudent quod totum fit per tactum in cibis et potibus et venereis. ¶ Itaque precatus est quidam gulosus longius sibi guttur quam ciconie sibi fieri: quia videlicet tactu gaudebat. sensuum igitur communissimus est is per quem intemperantia fit. atque ob id merito vituperatur. quia non qua homines sumus: sed qua animalia existit. ¶ Talibus ergo gaudere | atque dilectum esse bestiale est. enim vero liberalissime omnium voluptatum que per tactum perveniunt excipiantur. veluti que

h' ostendit non esse circa audibilia.

h' ostendit non esse circa odorabilia.

h' manifestat quod dixerat per quod etiam tacite respondetur obiectioni.

h' concludit que sint voluptates circa quas proprie sit temperantia et intemperantia.

h' manifestat quod dixerat per exemplum.

h' ponit correlarium restringit quod prefatam doctrinam.

in gignasiis per laborem ac sudorem fiunt. neque enim in toto corpore est intemperantis tactus: sed in partibus quibusdam;

Cap.^m 2.^m in quo ondit q' sit actus temperantie circa predictam materiam. et primo divisione premittit cupiditatum.

CUPIDITATUM autem alie com Cap. 2.^m munes esse videntur: alie proprie atque apposite. Veluti cibi que naturalis est omnes enim cupiunt

h' manat membra prefate divisionis.

quo indigentia adest siccum aut humidum nutrimentum. quandoque vero utrumque. et lectum homerus inquit iuvenis et florens. huiusmodi autem vel illius modi non amplius omnis: neque eadem quo circa videtur nostrum esse: habet tamen aliquid naturale. alios enim alia delectant et quedam quibusdam magis placent. In naturalibus igitur cupiditatibus pauci delinquunt et in uno: ad plus. comedere enim quecumque et bibere quoad superfluo impleatur excessus est naturalis cupiditatis secundum multitudinem. repletio enim indigentie naturalis cupiditatis est. quapropter dicuntur isti dediti ventri qui ultra debitum implentes illum. fiunt autem hi nimium serviles. Circa proprias autem voluptates multi multipharie delinquunt. talium enim amatores dicuntur aut quia gaudent quibus non debent aut magis quam debent vel quam plerique vel non ut debent. in cunctis autem intemperantes excedunt. nam et gaudent quibus non debent odio dignis. et si in quibusdam gaudere oportet. magis gaudent quam liceat: et quam plerique gaudeant. excessus igitur circa voluptates quia intemperantia et vituperabile est constat. Circa dolores autem non ita ut in fortitudine: propter tollerantiam dicitur temperans et intemperans quia non tollerat: sed intemperans dicitur: quia nisi voluptate

h' ponit quales se habent intemperantia circa predictas cupiditates. et primo circa naturales que communes dicebantur.

h' ondit quales se habent circa proprias cupiditates

h' ondit quod dissimiliter se habeant circa dolores temperatus fortis et intemperatus.

potiatur.

potiatur: magis dolet quam oportet. dolorem uero sibi af-
fert uoluptas. temperans autem: quod absentia uolupta-
tum non dolet. et quod presentibus abstinet. intemperans
igitur concupiscit uoluptaria omnia | uel que maxime.
et impellitur cupiditate ad hec aliis preferenda. quapropter
et non adipiscens: dolet. cum dolore enim cupiditas est.
uidetur autem absurdum propter uoluptatem dolere. ¶ Def-
ficientes autem in uoluptatibus | aut minus gaudentes quam
oportet uix reperiuntur. non enim humana huiusmodi insensibili-
tas. etenim cetera animalia distingunt cibos | et hiis gaudent |
aliis uero non gaudent. quod si est aliquis quem nihil delectet
nec quicquam aliis preponat. longe hic ab homine abest. nec
nomen sortitus est: quia non facile reperitur. ¶ Temperans autem
mediocriter circa ista se habet. neque gaudet hiis quibus maxime
intemperans: sed magis moleste fert. neque omnino quibus non
oportet. nec nimium tali aliquo delectatur. nec si absit do-
let. ¶ Nec cupit nisi mediocriter | et ut oportet. idem faciet
in ceteris uoluptatibus que istis non aduersantur: nec sunt
contra honestatem | aut super facultates. nam qui ita se habet:
plus quam dignum sit uoluptatem amplectitur. sed tem-
perans nequaquam talis est: sed qualem dictat recta ratio;

INTEMPERANTIA magis Capitulum 3m
uoluntaria uidetur quam timiditas. nam hec
per uoluptatem fit: illa per dolorem: quorum alterum
sequimur | ab altero aborremus. et dolor quidem distrahit |
atque corrumpit naturam habentis. uoluptas autem nihil tale
facit. ¶ Sed quo magis uoluntaria: eo maiori uituperatione

[Marginal glosses:]

h' determinat de uitio intemperantie opposito quod per defectum peccare dicitur.

h' ostendit qualiter temperatus se habet circa predicta. et post a quibus abstineat.

h' ostendit quibus utatur uoluptatibus temperatus.

Cap. 3m. in quo intemperantia comparatur ad quadam alia uitia. et primo ostendit quod intemperantia sit magis uoluntaria quam timor uel timiditas.

h' ex dictis concludit quod intemperantia sit uitium deterius quam timiditas.

digna. nam assuescere aduersus illam facile est. multa uero inuita sunt talia. & assuefatio sine periculo fit: in terroribus autem contra.

h' ondit q' nō eodem ordie sit uoluntariū in utroq' istorum uitiorum.

Videtur autem timiditas esse uoluntaria: non perinde ut ea que sunt in singulis. hec enim sine dolore est: illa uero per dolorem ita distrahunt: ut et arma abicere & in aliis contra decus facere compellant. ex quo fit: ut uiolenta esse uideantur. intemperantia uero contra: nam singularia illi uoluntaria sunt cupienti & affectandi: uniuersa autem minus. nemo enim capit intemperatum esse;

h' compat intempatiā uitio puerili. & pmo dic' illa ēē similia.

Nomen intemperantie ad puerilia delicta referimus. habet enim cum illis similitudinem quandam. utrum uero ab utro dicatur nil la quam ad presens differentia est. constat uero posterius a priore.

h' assignat rōnem p̄dc̄e silitudinis. & p° qntum ad necitate castigationis

Nec absurde uidetur translatum. nam castigandi sunt qui turpia concupiscunt atque luxuriant. talis est autem maxime libido & puer. uiuunt enim pueri secundum concupiscentiam: plurimaque est in illis uoluptatum cupido. si igitur non obtemperat ac dominari sibi patiatur: longius abibit. quoniam uoluptatum appetitus insaciabilis est. stultoque undique affluunt. & executio libidinis innatam cupiditatem exauget. quinetiam si magne & uehementes sint: mentem e suo statu dimouent.

h' assignat rōnem eiusd' qntum ad modū castigandi.

Quamobrem mediocres illas quidem raras esse oportet. tales denique ut rationi non aduersentur. tale quod temperatum castigatumque uocamus. ut enim puerum oportet secundum pedagogi precepta uiuere. itaque cupiditas debet obedire rationi quare oportet (ut temperatus) a ratione non discrepet. honestum est enim ad quod utraque tanquam ad signum perspicit. temperatus que debet & ut debet

et quomodo debet concupiscit. sic dictat ratio. ¶ Hac de temperantia hec dicta sufficiant;

Liber 4us. qui est de .8. virtutibus et de verecundia continet .9. tractatus quorum primus est de virtutibus que sunt circa pecunias. scilicet liberalitate et magnificentia. Capitulum primum de materia et actibus liberalitatis. et primo quod intendit proponit exponit quoque quid nomine pecuniarum intelligat.

hic tangit epilogum.

DE LIBERALITATE: deinceps dicamus. Ea videtur esse mediocritas circa pecunias. Laudatur enim liberalis non in rebus bellicis, neque in hiis in quibus temperans, nec rursus in iudiciis: sed in dandis capiendisque pecuniis. pecunias vero appellamus omnia quorum extimatio mensuratur nummo. ¶ Sunt quoque prodigalitas et avaricia circa pecunias excessus et defectus: sed avaritiam illis tribuimus semper qui magis quam oportet pecuniis student. prodigalitatem vero nonnumquam involvimus. nam eos qui incontinentes sunt et per luxuriam patrimonia profligant: prodigos vocitamus. quapropter flagitiosissimi videntur esse: quoniam multa vitia simul habent. non tamen proprie sic nuncupantur. nam prodigalitas nomen unius alicuius vitii esse convenit: quod patrimonium consumat. est enim prodigus qui seipsum perdit. videtur enim seipsum perdere qui patrimonium dissipat. ex quo vitam deducere debet. in hunc itaque modum prodigalitatem accipimus. ¶ Rebus autem quibus utimur et bene et male uti possumus. utimur vero divitiis. singulis autem rebus bene utitur qui circa eas res virtutem habet.

hic ostendit quod circa materiam predictam sunt vitia opposita liberalitati. avaritia scilicet et prodigalitas. ostendit etiam in quo diversimode se habent circa prefatam materiam.

hic determinat de actu liberalitatis. et primo ostendit quod sit actus principalis liberalitatis.

quare et diviciis optime utetur qui circa pecunias virtutem habet. Hic est autem liberalis. Usus vero pecunie in dando et erogandoque consistere videtur. nam capere atque servare magis possessio est.

Hic infert quandam conclusionem circa liberalem scilicet quod liberalis magis sit dare quibus oportet quam accipere unde oportet et non accipere unde non oportet. et hoc probat quatuor rationibus.

¶ Ex quo fit ut viri liberalis sit magis dare quibus oportet quam capere unde oportet et non capere unde non oportet. virtutis est enim bene potius facere quam suscipere. et honesta potius agere quam a turpibus abstinere. patet autem quod dando sequitur ut bene faciamus et honeste agamus. capiendo ut bene suscipiamus aut non turpiter agamus. et gratia quidem dantis est: repudiantis vero non: sed magis laus.

Hic ponitur 2a ratio.

Hic ponitur 3a ratio.

¶ Facilius quoque est non accipere quam dare. sua enim quisque difficilius magis tradit quam aliena non accipit.

Hic ponitur 4a ratio.

¶ Liberales dicuntur qui dant. at hi qui non capiunt: de liberalitate nequaquam laudantur: sed magis de iusticia. qui vero capiunt: non multum laudantur.

Hic ponitur quinta ratio.

Liberales maxime fere omnium virtuosorum amantur. prosunt enim in dando;

Hic ostendit qualis esse debeat actus proprius liberalitatis et primo quod datio liberalis oportet esse vestita circumstantiis atque delectabilis.

¶ Actus vero secundum virtutem honesti sunt. et honesti gratia sunt. liberalis igitur dabit honesti gratia | et recte. nam et quibus oportet | et quantum | et quando | et alia cuncta que circa dationem sequuntur. et hoc libenter | vel sine molestia. quod enim per virtutem fit iocundum est | vel sine molestia | minimeque dolorem affert.

Hic ostendit quod alie dationes non pertinent ad liberalem.

¶ Si quis vero dederit quibus non oportet | aut non honesti gratia | sed aliam quampiam causam: hic non liberalis | sed alius nuncupabitur. neque is qui dolenter. magis enim pecunias hic utique diligeret quam honestam actionem. at is non est liberalis.

Hic ostendit quales operationes sint liberalitatis secundarie. et primo quod vitet.

¶ Nec capiet unde non oportet. non enim est non magnifacientis pecunias huiusmodi acceptio. nec erit petitor. non enim est beneficium conferentis ut subinde commoda ipse procuret

¶ At unde oportet capiet. puta ex propriis rebus quas pos
sidet. non quia honestum sit: sed quia necessarium ut habeat
quid donet. ¶ Nec sua negliget volens per illa quibusdam suf
ficere. nec quibuslibet dabit: ut sic dare possit quibus oportet &
quando & ubi honestum sit. ¶ Est quoque eius qui liberalis sit vehemen
ter in dando excedere. ita ut sibi ipsi pauciora relinquantur.
nam ad seipsum ipsum non respicere liberalis est. ¶ Verum
iuxta facultates liberalitas dicitur: non enim in multi
tudine datorum: sed in dantis habitu liberalitas con
sistit. hic autem dat secundum facultates. nec sane quicquam prohi
bet liberaliorem esse qui pauciora dat. si modo tenuiores sint ei
facultates. ¶ Magis autem liberales esse videntur qui non quesi
verunt ipsi: sed ab aliis acceperunt. nam & indigentiam
numquam experti sunt. & amant magis sua quoque opera. ut
genitores atque poete. ¶ Illud vero non facile: ut liberalis quisquam
ditetur. cum nec capiat neque conservet: sed continue eroget.
nec multi pro se ipsas faciat pecunias: sed ut dare aliis possit.
Itaque fortuna accusatur. quod qui maxime digni sunt. hi mi
nime divitias habeant. enimvero id non absque ratione con
tingit. fieri enim non potest: ut divitias habeat is qui habere non
curat. quemadmodum nec in aliis rebus. ¶ Non tamen dabit
quibus non oportet neque quando non oportet neque quecumque alia huiusce
modi. nam sic liberalitatem nequaquam servaret. & si in illis
consumeret: dare quibus oportet nequaquam valeret. ut enim primo
diximus liberalis est qui secundum vires patrimonii erogat &

QVI VERO excedit. Capitulum 2m. quibus oportet;
prodigus est. itaque tirannos quidem non dicimus

h' ondit qd obsuiget oca qd' duo tangit.

h' ondit. 2m.

h' ponit 4am liberalis proprietates.

h' ponitur 2a proprietas

hec est 3a proprietas.

hec 4a proprietas.

h' manat quintam proprietatem.

h' excludit errorem qui ex dictis posset accidere.

Cap. 2m. de prodigo & avaro & primo ondit respectu eorum prodigus superhabundat.

prodigos. qr tam multa possident: ut dando atq; ero
gando illa excedere non facile non uideant. Cum
u libalitas medioctas sit in dandis capiendisq; pecu
nijs. libalis qdem dabit & erogabit in qb' oz | & qd' oppte
similit in paruis & magnis. & hoc cum uoluptate qda.
Capiet q; unde oppte | & quot oz. nam cum utus cca
utrumq; medioctas sit: utrumq; faciet ut debe. seqt
conuenientem libalitatem talis acceptio que uo no
talis: contraria. que igitur consequnt: fiunt simul
in eodem. contrarie autem non: ut pz. Q; si cont
qd' decens honestumq; sit erogare illum contingat:
moleste feret | atq; dolebit. moderate tamen. nam utu
tis est letari | atq; dolere inqb' oz | & ut oppte. Et libalis
quidem leuis ac tractabil' est in reb' pecuniaris. nam
cum pecunias non multi faciat: iniurias cca illas in
ferri sibi non difficilt' patietur. Molestiasq; fere:
siquid cum opptere non erogauerit: qm si erogauit
qd' non oz. simonidi non placens. At pdigus in istis
aberrat. neq; letatur enim n dole in qbus oz. nz sicut
oppte. qd' in processu patebit; Diximus excessum
atq; deffectum esse pdigalitatemq; auaritiam. & hoc
in duob': dando scilice & accipiendo. sumptum uo
in datione ponimus. pdigalitas g' in dando & non
accipiendo excedit: in capiendo autem defficit. aua
ricia uo in capiendo excedit | in dando defficit. ue
in paruis. Et pdigalitas qdem non mltum coaug
mentari potest. non enim facile nulla temus accipi

h' intendit ondë qual' sit actus prodigi p q' resumit supi9 dicta de libalitate. & p' que ptine ad eum pncip.

h' resumedo o qualit' libalis se hz cca acceptiones.

h' resumit qlit' se hz cc dolorem cg rei ponit di fferentias. 3.

h' ponit 2ª dram.

h' ponit 3ª dram.

h' ondit ex pmissis q' sit act9 prodigi.

h' compat pdigalitate auaritie. & p' qntum ad opatione.

h' pfata utia compat in grauitate peccati. & ondit tby aut 4°' rob' q' auaritia sit deti9 utiuz.

entem cunctis largiri. cito namque deficiunt priuata
patrimonia. ex quo prodigi uidentur esse. cum talis uti-
que uir: non paruum melior quam auarus uidetur. Ac per — predictis rationis probatio.
etatem / indigentiamque facile corrigi. Et ad mediocrita- — hic ponitur .2a ratio.
tem redigi potest. nam habet illa que sunt liberalis. dat enim et
non capit. sed neutrum recte / nec ut oportet. quod si ad hoc consu-
escat / uel alio modo mutetur: fiet utique liberalis. dabit enim
quibus oportet / ac non capiet unde non oportet. quamobrem ui-
detur quidem non aberrare a morum probitate. non enim
abiecti neque ingenerosi est excedere in dando. et non ca-
pere dementis tamen. Sed qui per hunc modum prodigus — hic ponitur .3a ratio
est: multo melior esse uidetur quam auarus. tum propter
ea que supra dicta sunt. tum etiam quia hic quidem mul-
tis prodest: ille nemini: ne sibi ipsi quidem. Verum — hic determinat de eo prodigo qui est mixtus ex auaro et prodigo et primo intentionem proponit. duas que eius rationes assignat.
plerique prodigorum ut dictum est accipiunt unde non
oportet. et secundum hoc auari sunt. accipiunt uero propter
erogandi cupiditatem. quod leuiter nequaquam fieri potest
deficientibus confestim rebus itaque necessitas cogit ut
aliunde exsupleant. Et simul: quia de honestate nihil — hic ponitur ratio .2a.
curant: sine ullo respectu undique capiunt. dare enim
cupiunt. quo autem modo / uel unde nulla apud eos dif-
ferentia. quamobrem ne eorum dationes liberales sunt.
non enim honeste / neque huius ipsius gratia / nec ut oportet:
sed interdum quos pauperes esse conuenit eos diuites faci-
unt. et honestis quidem hominibus nihil dant. assenta-
toribus autem aut aliam quampiam uoluptatem afferen-
tibus multa. Ex quo fit ut plurimi eorum dissoluti sint — hic concludit ex premissis duas conclusiones circa prodigum.

sumptus in flagitiis prone facientes. & q honestatem non
Hec e 2ᵃ. conclusio.
sequuntur in uita. declinant ad uoluptates. ¶ Prodigus
g sine emendationis cura ad ista transgreditur. cura
uo & diligentia adhibita: ad medium / atq ad id qd
h determinat de auaritia. & p proponit qndam conditione auaritie & duas assignat rones.
oz deuenire pot. ¶ Auaricia autem insanabilis est. na
& senectus & imbecilitas omnis auaros face uidetur. &
est magis a natura hominib insita qm pdigalitas. plu-
rimi enim pecuniarum cupidi sunt magis qm largi-
h assignat spes siue modos auaricie. & p dic q auaritia attenditur sm duo.
tores. ¶ Et longe extenditur / ac multiplex est. plures eni
uidentur esse auaricie modi. nam cum in duob consi-
stat: deffectu scilz dandi / & accipiendi excessu: non oib
tota adhere: sed qnoq scinditur: & alii in capiendo ex-
cedunt / alii in dando defficiunt. ¶ Nam q huiusmo
h distinguit modos eorum q defficiunt i dando.
appellationib nuncupant: seu parci / tenues / aridi. om s
in dando deficiunt. aliena uo non appetunt / nz cape
uolunt. partim propt qndam modestiam & abstinen-
tiam a rebus turpibus. uident enim qdam: ul saltem
aiunt ob id custodire sua: ne compellant aliqno turpe
aliqd face. horum sunt q in singulis / etiam uilib / mi-
nutissimisq insistunt. omnes ab excessu non dandi cui
qm nominati. alii u ob metum abstinent alienis. qa
facile non sit ipsos aliena cape / ac non alios sua. itaq
h distinguit modos eorum q excedunt in accipiendo & eorum q turpit accipiunt.
illis placet neq dare nz accipe. ¶ Alii rursus in capien-
do excedunt. omnia undiq accipientes. uelut q illiba-
lia exercent. ut lenones: & feneratores. & omnes huius
mo. & q pauca pro multo. hii enim omnis unde non oz.
communisq est huius lucrandi turpitudo. omnes enim

lucri gra. & huius quidem exigui probra sustinent. nā
q grandia qdem unde non oꝫ capiunt: ceu tirannizan-
tes hostiliť inuadentes | diripientesq; | & templa spolian-
tes: eos illibales non dicimus: sed impbos potius | & im-
pios | & iniustos. Aleatores tamen. & latrones. & pi- — h distinguit modos eorū q accipiunt iniuste.
rate illiberales sunt. qm̄ sordido in luc ūsant. q̄stus
enim grā fiunt. & probra utriq; sustinent. alii extre-
ma picula pro questu adeuntes. alii ab amicis qbus
dare opptꝫ adqrentes. utriq; igitur unde non opptꝫ
lucrari uolentes sordidi sunt. & omnis huiusmōi q̄stꝰ
illibalis. Merito autem libati auaricia magis oppo- — h compat auariciā pdigalitati.
nitur. nam & magis malum est qm̄ pdigalitas. & ma-
gis in illa peccant homines qm̄ in pdigalitate. De — h epilogat.
libalitate g. & uitiis que illi contraria sunt hec dc̄a

Cap. 3.m de magnificētia & uitiis sibi contrariis & p̄ matiam cōmunē libalitati & magnificē h ppōnit. dr̄ aꝫ q̄ sit utramq;

C ONSEQVENS Capłm. 3m. sufficiant;
esse uidetur de magnificentia disserere.
nam & hec ūtus quedam cc̄a pecuniās existit: s; non
ita ut libalitas ad omnes res pecuniarias ptinꝫ: sed
ad sumptuosas solum. in hiis libalitatem magnitu-
dine excedit. nam (ut ipm̄ nomen ōndit) in magni-
tudine decens sumptuositas est. magnitudo ūo ad
aliqd. non enim eadem sumptuositas p̄fecto trire-
mis & ludorum teatralium exhibitori: decens aū
ipm̄ | & in quo & cc̄a que. Q² autem in puis aut me- — h pbat qd dixat.
diocbꝰ pro dignitate sumptus facit. h magnificus
non dicitur: sed ille qui in magnis. nam magnificꝰ
qdem libalis est | libalis autem nihilo magis magni-

ficus. Huius autem deffectus modicitas dicitur. excessus vero vulgaris ventositas et inexplebilitas. et que sunt huiusmodi que non in quibus oportet excedunt: sed non in quibus non oportet et non ut non oportet splendorem conquirunt. de quibus postea dicemus. Magnificus scienti similis esse videtur. nam et decentiam intelligere potest et magnos sumptus ita ut convenit facere. ut enim ab initio diximus habitus operationibus terminatur et que sunt. est. at magnifici sumptus magni et decentes sunt. talia igitur et opera. sic enim sumptus magnus erit et conveniens operi: ut opus ipsum sumptu dignum esse oporteat et sumptum autem opere vel etiam excedere. Sumptus vero huiusmodi facit magnificus honesti causa. commune enim hoc est virtutibus. Et preterea enim voluptate ac profusione quadam. nam computandi ratiocinandique diligentia magnificentie contraria est. Itaque magis cogitabit quadmodum pulcerrimum et speciosissimum quam quanti constet. et quadmodum in eo quam minimum expendatur. Necessarium vero est ut magnificus liberalis sit. nam liberalis sumptus facit quos oportet et ut oportet in hiis autem magnitudo magnifici est. cum in hiis que liberalitas versetur. Et a pari sumptu opus magnificentius faciet. non enim eadem virtus est possessionis et operis. nam possessio quod plurimi digna ac preciosissima sit. ceu aurum: opus autem quod magnum et decorum. huius enim aspectus ammirabilis est. quod autem magnificum ammirabile. et est

operis. virtus

uirtus operis magnificentia in magnitudine. Quorundam sumptus honorificos dicimus. ueluti in rebus diis sacratis | uasisque | & sacrificiis. similiter circa omnem rem diuinam & circa publicam magnificentia. ueluti si quo in loco ludi publice exhibeantur. aut prefecture nauium | aut epulum publicum. Verum in omnibus ut dictum est ad agentem habetur respectus: quis ipse sit & quibus predictus facultatibus. digna quidem hiis sint oportet. nec solum opus: uerumetiam actorem decere. Ex quo fit ut pauper quidem magnificus esse non possit cum ei non assit quod cum decentia erogare queat. & si erogare pergat: fatuus fit. quoniam preter dignitatem | atque decentiam. & in uirtute id insit: ut recte quicque fiat. Ista uero eos decent quibus hec talia iam antea existunt uel per seipsos uel per maiores suos. uel per eos qui ad ipsos pertinent. & nobiles & claros | & quot huiusmodi sunt. nam hec omnia amplitudinem habent ac dignitatem. Magnificus igitur precipue in hiis rebus erit. ac in huiusmodi sumptibus magnificentia ut dictum. nam hec maxima & honoratissima sunt; In priuatis autem rebus que semel fiunt ut nuptie | et siquid tale. Et si in aliquo tota ciuitas studeat: uel circa dignitatem | uel circa hospitum susceptiones | eorumque comitatum & munera | & remunerationes. non enim in seipsum sumptuosus est magnificus: sed in publica. dona uero simile quiddam habent hiis que diis sacrantur. Est etiam magnifici domum parare diuitiis congruentem. ornamentum enim hoc quoddam est. & in hiis maxime sumptus facere que sunt permansura diu. speciosissima

h' ostendit que sint illa in quibus magnificus expendit. & post ostendit que sint principalia in quibus expendit quorum duo ponit genera.

h' ostendit quibus hominibus conueniat huiusmodi sumptus facere. & post ostendit hoc in generali

h' concludit quibus hominibus huiusmodi sumptus non conueniat.

h' ostendit in speciali quibus hominibus conueniat facere tales sumptus

h' ponit epilogum.

h' 6 2 gradus.

h' ostendit in quibus magnificus 2 uo expendat & huius ponit 3 gradus.

h' ponit 3 gradus.

h' ondit magnificum sep̄ suare proportionem & mesurā sumptuū ad res i qbꝫ expendit.

enim hec. Et singulis inest decus quoddam. non enī eadem conueniunt diis & hominibus. neq; templo & sepulc°. & sumptuum unusquisq; magnus in suo genere. ac magnificentissim° q in magno magnus. hic autem qd' in his magnus. & differt magnum illud qd' est in ope ab eo qd' est in sumptu. nam pila qdem | aut capsula pulcerrima magnificentiam h̄t puerilis doni. p̄cium ū o pusillum est | ac libale. quapp magnifici est (in q̊cumq; gn̄e faciat) magnifice face. nam sic nō facilit̄ supari potest: & sumptus h̄t dignitatem. magnificus igit̄ qdem talis est;

h' determinat de utroq; uitio magnificentie opposito & p° de sup̄habundantia q̄ uentositas appllatur.

Excedens ū o atq; uentos9 in sumptu non opportune faciendo excedit. ut dictū est. nam in paruis sumptib9 multa consumit. & splendorem contr̄ decentiam captat. ut si hys stomib9 nuptiali appatu epulas parē. & comedorum exhibeat chorum gradiens purpuratus. ut megarenses. & hec omnia faciat non grā honesti: s; ostentationem diuitiarum: putans ea de causa homines in sui animi rationem conuūtere. & ubi op9 est magnis sumptib9: paruos faciens. ubi ū o paruis: magnos.

h' determinat de alio uitio de modico. s. q pcr defectum peccat.

Modicus aūt in omnib9 deest. & plrima consumens: in pua re decentiam perdit. & qcqd agit: tardus est atq; morosus. semp considerās q̄dmodum in eo quam parum expendat. & hoc ipm cum querelis agit. & cuncta maiora q̄m oꝫ se face existimat.

h' determinat de utrisq; coniunctim.

Sunt aūt hi duo habitus uitia qdem: nō tamen uituperationem afferunt. cum n; dampnosa aliis sint. neq; nimium difformia; Tractatus Secundus.

Mag-

Tractatus 2us de uirtutibus circa honores. capitulum primum de materia et actibus magnanimi. et primo quod intendit proponit.

MAGNANIMITATEM uero circa magna uersari ex ipso nomine constat. sed circa qualia existat primo comprehendamus. refert autem nihil utrum ipsum habitum: an eum qui secundum habitum consideremus.

hic manifestat propositum. et primo in generali

Videtur magnanimus esse qui se magnis dignatur: cum sit quidem dignus. nam qui non pro dignitate hoc agit insipiens est. eorum uero qui uirtute praediti sunt nemo insipiens | neque fatuus. magnanimus igitur is est quem diximus. qui uero paruo dignus | ac se parui facit: modestus quidem est: sed nequaquam magnanimus. nam in magnitudine magnanimitas consistit. quemadmodum pulcritudo in magno corpore. parui autem urbani quidem & apti: sed non pulcri.

hic ostendit quomodo se habeant opposita uitia magnanimitati circa magna.

Qui uero se magni estimat cum indignus sit: tumens & inflatus opinione sui. qui autem pluris quam mereatur: non omnis tumens. qui uero minoris quam ipse sit: pusillanimis. siue hic magna | siue mediocria | siue parua mereatur: etiam minoris se se dignum arbitretur. & maxime utique si uidebitur hic magno dignus. nam quid ageret si non dignus foret?

hic ostendit quomodo magnanimus sit in medio.

Et ita magnanimus magnitudine quidem summus. eo autem quod oportet medius. nam uti dignus est: ita se existimat. alii uero excedunt & deficiunt;

hic determinat de materia magnanimitatis in speciali. et primo ostendit differentiam quod sit circa honores

Quod si se magnis dignatur & dignus est | ac maxime maximis: circa unum utique maxime erit. dignitas autem dicitur ad externa bona. maximum autem bonum id ponendum est quod diis tribuimus. & quod maxime affectant qui in dignitate sunt. & quod rerum praeclarissimarum pretium est. id est autem honor. maximum enim id exteriorum bonorum. circa honores igitur & inhonorationes magnanimus

est ut opportet. Et sine ratione autem uidentur magnanimi circa honorem uersari. honore enim se maxime dignatur magnanimi. uerum iuxta dignitatem. pusillanimis uero deficit ad seipsum et ad magnanimi dignitatem. tumens autem et inflatus opinione sui ad se ipsum excedit: non tamen ad magnanimum. Magnanimus siquidem maximis dignus erit utique optimus. nam semper qui melior est: maiora meretur. et qui optimus: maxima. eum ergo qui uere magnanimus sit bonum esse oportet. Et uidetur quidem esse magnanimi quod est in unaquaque uirtute magnum. Nequaquam uero illi conuenit cedere lacessenti. neque iniuriam inferre. cuius enim gratia turpe adfacere: cui nihil magnum est. Et per singula considerantibus. magnanimus nisi bonus existat: omnino ridiculus uidebitur. quoniam honorem non meretur qui prauus est. honor enim est uirtutis premium. et tribuitur bonis. Uidetur ergo magnanimitas ceu ornatus quidam esse uirtutum. nam maiores illas facit et sine illis non est. Quapropter difficile uere est magnanimum esse. non enim possibile absque accumulata probitate. Maxime ergo circa honores et inhonorationes magnanimus est. ac in magnis quidem ac grauibus uiris habitis moderate letabitur. quasi debitis potitus aut etiam minoribus. nam uirtuti omnino perfecte satis dignus honor haberi non potest. ueruntamen recipiet: quoniam maiora exhiberi non possunt. paruos autem et a quibusuis habitos paruipendet. non enim his dignus. eodem modo et inhonoratione non erit iuste circa illum. maxime quidem ergo uir ut dictum est magnanimus circa honores est. Quin etiam circa diuitias et circa

pōtn

Marginal notes (left):

Hic ostendit quod ex magnanimitate est circa honores.

Hic determinat de magnanimitate per comparationem per comparationem ad alias uirtutes. et primo per rationem communem ostendit quod magnanimitas non sit sine aliis uirtutibus.

Hic concludit errorem quantum.

Hic ostendit per rationem specialem magnanimitatem non esse sine aliis uirtutibus.

Hic infert ex premissis duas conclusiones.

Hic secunda conclusio.

Hic determinat de actibus magnanimitatis et eius intorum et primo resumens quod superius dictum est de materia magnanimitatis ostendit qualiter se habet circa honorem materiam.

Hic ostendit qualiter operetur circa quasdam secundarias materias quales sunt diuitie et alia huiusmodi.

Marginal note (right):

Hic ostendit quod magnanimitas sit specialis uirtus.

potentiam & circa omnem prosperitatem ad adversitatemque utcumque
accidant moderate se habebit. nec prosperis gaudebit nimium
nec adversis nimium turbabitur. nam nec in honore quod
maximum est. potentie enim & divitie propter honorem ex
petuntur. itaque illas qui habent per illas honorari volunt. & cui
honor parvum est: huic & alia. & quo fit ut superbi videantur
Fortuna etiam videtur ad magnanimitatem conferre. — h' ondit quo(modo) i bona fortune conferat ad magni(tudin)em. & p(ost) ondit ea ad conferre.
nobiles enim atque potentes et divites honore digni habentur.
in excellentia enim. in bonis autem omne excellens honora-
bilius. quapropter talia magnanimos faciunt. honorantur
enim a quibusdam. sed secundum veritatem solus bonus
honorabilis est. at cui utrumque existit: is magis honore
dignus est. Qui vero sine virtute talia bona habent neque — h' ondit bona fortune sine virtute magnanimum facere non posse.
iuste se ipsos magnifaciunt neque recte magnanimi dicuntur.
nam sine virtute perfecta ista non sunt. Superbi autem &
petulantes fiunt. si talia possideant. nam absque virtute
secundas res moderate ferre non facile. quod cum illi
facere nequeant ac putent se ceteris antecellere: alios quidem
contemnunt. ipsi vero quodvis agunt. immitantur magna-
nimum. cum similes illi non sint. hoc autem faciunt
in quibus non possunt. que igitur secundum virtutem sunt ea
non agunt. & alios infra se putant. at magnanimus iuste
infra se putat. nam iudicat secundum veritatem. multi-
tudo vero ut contingit;

Capitulum Secundum

Caplm 2m. de proprietatibus magnanimi. et de vitiis oppositis. & primo ponit proprietates que accipiuntur per comparationem ad res exteriores. & hic ponit .5. que due pertinent ad materiam fortitudinis. & ad materiam liberalitatis. 3. ad propriam materiam s. honores unam.

MAGNANIMUS nec parva nec frequenter pe-
ricula addit. ob id scilicet quia pauca sunt que
ab illo extimantur. at magna addit. Et quoniam illis se prebet — h. 1ª proprietas.

uite sue non parcit: qui indignum sit omnio uiuere. & — h. 3. propetas
benefacere aliis promptus est. bene suscipe autem pudet.
h. 4. aliud enim superantis est, aliud eius q superetur. ¶ In re-
tribuendo autem excedit. nam sic: debitorem sibi in-
h. 5. sup facit maiorib benefitiis in eum collocatis. ¶ Videtur
autem commemorare in quos ipi beneficia contulerit:
a qbus uo ipi acceperint non uidentur comerare. inferior
enim q benefitium accipit eo q confert: ipe u supior
h. 6. esse uult. ¶ & hec libenter audit. illa moleste. itaq te-
this beneficia ioui non narrat. neq lacedemonii atheni-
h. 7. ensib licet acceperint. ¶ Est enim magnanimi neminem
h. 8. propietas ex duas ponit rones. precari. aut certe uix. obseq uo prumpte. ¶ Et erga homines
in dignitate ac diuitiis constitutos magnum se gerere.
erga mediocres u conuenientem. nam illis qdem excel-
hec e 2a ro 8e ppetatis. lere arduum est ac gliosum, his u facile. ¶ Et int illos
illos se amplum gere non ingenerosum est. int humi-
les u graue: qui inter imbecilos exerceat uires: nec ad
h ponit propetates mg-nanimi ad actus huma-nos. & quantum sunt. 6. quarum pma p compa-tione ad serpm alia 4a ad uirtutem ultima ad uo-luptate accipitur. pclara contendat: aut ubi ceteri excellunt. ¶ Sed oci-
osus sit & piger. aut ubi honor magnus uel res agenda
incumbat: & pauca qdem agreditur: sed magna certe
atq preclara. ¶ Necesse est etiam ut palam oderit. pa- — h 2a propetas.
lamq amet. nam occultare timidi est. ¶ Ac uitatem — h. 3.
magis qm opinionem curabit. ¶ Et loqtur & aget pala — h. 4.
contemptor enim est. io audax. audax u: ideo conte-
h. 5. nens. ¶ Ac uax est: nisi forte p ironiam. sed ironia
h. 6. ad multitudinem. ¶ Et ad alium non posse conuiuere:
nisi ad amicum. seruile namq. itaq omnes adula-
tores.

toref feruilef. & omnef humilef adulatoref. Neq; uo am- h; ponit magnanimi
miratoz erit q2 nihil fibi uidetur magnum. n3 odii tenax. ppetatef q attendunt
non enim magnanimi eft refricare animo. pfertum mala. penef eig difpofitionem et funt. 6. qrum due
h. 2a. f3 magif paruipendere. Neq; de hominib' mltum loqtur. pme i corde. accipiunt alie due i fmone. & ultime i exteriorib;.
nam nec de fe dicet neq; de aliis. non enim fibi cure eft
ut ipfe laudetur nec ut alii uitupent. nec rurfuf lauda-
toz eft. quapp nec maledicuf. nec de inimicif. ni cum in-
uehitur. Et de neceffariif aut minutiif minime qrul' h. 3a.
h. 4a. aut pcator. nam ita fe habere eiuf eft q ifta curat. Ma- h; ponit duaf ppetatef q attendunt in reb; exterioribg qrum pma
gifq; uolet ref preclaraf. & infructuofaf qm fructuofaf i poffeffionib;. alta i motu attenditur.
h. 5a. & utilef. nam id magif pfe fufficientif. Motufq; ei'
tarduf effe uidetur. uox grauif & locutio firma. non eni
propat q paucif intendit. neq; uehemenf eft q nihil mag-
num putat. uolubilitaf autem lingue ac propatio illoz
h; ponit. 6. ppetas. de caufa fit. Talif qdem magnanimuf eft. Q' uo de- h; determinat de uitiif oppofitif magnanimitati. & p ponit qd commune utriq;.
ficit pufillanim'. q excedit tumenf dicit & inflatuf opi-
nione fui. nec fane ii mali uidentur effe. cum nemini
malefaciant. fed certe aberrant. Nam pufillanimi' h; determinat de pufillanimitate. et p de eig actu. 2o de ca. 3o de affectu
qdem q bona mereatur feipm puat hiif qbuf dignuf
eft. Ac uidetur malum quoddam hre. q2 fe dignum h; ca
bonif non putat. & feipm ignorare. nam cupet certe illa
qbuf dignuf eft cum fint bona. non tamen dementef
ifti uident'. fed magif morofi. Huiufmo autem opi- h; de effectu.
nio deterioref facit. finguli enim appetunt fecundum
dignitatem. abftinent u a pclarif rebuf exerciciifq; qi
indigni fint. eodemq; modo ab exteriif bonif. Tume- h; determinat de tumente fiue de inflatu. & p eig cam proponit. 2o ipig actum.
tef uo atq; inflati dementef funt & ignorantef fui. ac

id quidem uehementer. tamq̃m enim digni sint: honora
bilia inuadunt. mox redarguntur. ¶ Vestituq; ornant
se. & gestu & huiusmo̊. fortunasq; suas iactant. & palam
esse uolunt. ut p illas honorent᷑. ¶ Opponitur ṽo mag-
nanimitati: pusillanimitas magis quam inflatio. nam
freq̃ntior est ac deterior. ¶ Magnanimitas g̊ ut dictum ē
c̄ca honores uersatur magnos; Capitulum Tertium

VIDETUR & alia quedam ṽtus c̄ca honores exist̄e
ut ante diximus que ad magnanimitatem
p̄xime accedit quemadmodum lib̄alitas ad mag̊ficen-
tiam. ambe enim iste a magnitudine absunt. & c̄ca me-
diocria: paruaq; non disponunt ut oꝫ. ¶ Vt aũt in capi-
endis dandisq; pecuniis medioc̄tas est ac excessus & def-
fectus: & sic in honoris cupiditate excessus & deffectus
& medioc̄tas quedam est. ¶ Vituparamus enim ambitio-
sum. q̄ plusq̃m oꝫ aut unde non oꝫ honorem appetit.
uituparamus & remissum. q̄ ne honeste q̄dem honorati
querat. interdum ṽo & ambitiosum q̄i uirilem ac gl̄ie
cupidum. & remissum q̄i humanũ & modestum lau-
damus. constat autem q; cum pl̄rib⁹ modis cupidum
alicuius rei dicamus: non ad idem semp referimus:
ſꝫ laudantes q̄ magis quam uulgus & uituparantes &
magis q̃m oꝫ. ¶ Cumq; medium sit innominatum:
extrema de medio uacuo certare adinuicem uidet᷑.
¶ In q̄bus ṽo est excessus & deffectus: in eisdem & me-
dium. affectat᷑ honor magis q̃m oꝫ & minus. g̊ & ut
oꝫ affectare est. ¶ Laudatur enim h̓ habitus q medio-
c̄tas

h̓ de actu.

h̓ compat p̄fata uitia ad inuicem.

h̓ epilogat.

Cap̄. 3.m de alia ṽtute inno-minata q̄ ē c̄ca mediocres honores. & p̄º qđ intendit proponit compatq; eam ad lib̄alitatem.

h̓ ondit qđ proposuit & hoc ṽone duplici.

h̓ ponitur ratio. 2ᵃ.

h̓ determinat de medio & extremis huiꝰ ṽtutis. & p̄º dic̄ extrema de medio certare pp̄ eē inoi̅atum

h̓ ondit hoc nō obstante c̄ca paruos & mediocres honores eē mediũ.

critas est circa honores sine nomine. Videtur autem et ambitionem remissio et ad remissionem ambitio. Et ad utrumque utraque quodammodo opponi. Hoc et in aliis virtutibus esse videtur. Sed hic ex eo extrema opposita esse videntur: quia mediocritas ipsa sine medio est. Tractatus 3.

MANSUETUDO mediocritas est circa iram. Cumque medium item que fere extrema sint absque nomine: medio quidem mansuetudinem attribuimus (ad defectum quidem, item sine nomine est) declinantem. Excessus vero iracundia dici potest. Affectus quidem est ira. Facientia vero multa ac varia sunt. Qui igitur propter que oportet et contra quos oportet irascitur et preterea ut oportet et quando et quanto tempore: laudatur. Mansuetus hic utique erit: siquidem mansuetudo laudatur. Vult enim mansuetus quietus esse, nec a perturbatione deferri: sed ita ut ratio precepit in his et ad tantum tempus infensum esse. Magisque in defectu peccare videtur. Non enim vindex est mansuetus: sed magis clemens. Defectus autem sive ille segnicies sit sive quidvis: tandem vituperatur. Nam qui non irascuntur in quibus oportet nec quando nec adversus quos oportet. Videtur enim qui non irascitur: neque sentire neque dolere neque resistere. Atque perferre contumelias et suos negligere servile est. Excessus autem per omnia fit. Nam et quibus non oportet et pro quibus non oportet et magis quam oportet aut vehementius et maiori tempore. Nec tamen omnia eidem existunt. Non enim fieri potest. Nam malum seipsum destruit. Et si integrum (undequaque sit) intollerabile est. Iracundi igitur celeriter irascuntur

hic dicit medium ad utrumque comparatum utrique modo.

hic ponit rationem specialem oppositionis extremorum huius virtutis

Tractatus 3. de mansuetudine que respicit mala exteriora ex quibus homo ad iram provocatur continens tantum unum capitulum. et primo ostendit quod circa iram sit medium et extrema.

hic ostendit quod convenit mansuetudini secundum quod est virtus.

hic ostendit quod ei convenit secundum nominis proprietatem

hic determinat de vitiis oppositis. et primo de eo quod est per defectum ostendens ratione triplici quod defectus ire sit vituperabilis. alia ratione duplici. 2a ibi. atque.

2a ratio.

3a ratio rationis.

hic determinat de vitio per superhabundantiam. et primo ostendit quod hoc vitium multipliciter contingat.

hic tangit 3 species superhabundantie in ira.

& quibus non oportet & pro quibus non oportet & magis
quam oportet. sed cito desistunt. quod in ipsis optimum
est. euenit autem id quia non comprimunt iram: sed eam
reddunt: & se ostendunt propter accuitatem. subindeque
cessant. excessiue autem accuti sunt quibus summa inest
uilis impetuositas & ad omne atque in omni iracundi

hec est species 2a.

sunt. unde & nomen habent. ¶ Amari uero difficile pla-
cantur. & longum irascuntur tempus: quia iram comprimunt. ces-
satio autem fit quando redditur. nam ultio cessare iram
facit. uoluptatem pro ira patiens: sed donec id non fit:
onus retinent. nam quando occulta est ira: illi mitigande
intendit nemo. ut uero in seipsa digeratur tempore in-
diget. sunt autem hii plurimi molesti & sibi ipsis & ami-

hec est species 3a.

cissimis. ¶ Eos uero acerbos dicimus qui pro quibus non oportet
& magis quam oportet & longius tempus infensi sunt. nec plac-

hic comparat predicta uitia adinuicem ostendens excessum esse detiorem quam deffectum.

cantur sine supplicio: uel pena; ¶ Mansuetudini ma-
gis excessum opponimus: quia frequentius fit. humanum
enim est magis ulcisci. & in uita acerbi peiores sunt;

hic respondet tacite questioni & postea ostendit quod certa hoc non possit determinari.

¶ Quod & supra diximus ut ex dictis patet illud non fa-
cile determinare: quomodo & quibus & pro quibus & quanto tempore
irascendum sit et quod recte faciat quis uel oberret.

hic tangit causam eius quod dixit.

¶ Nam qui parum transgreditur: non uituperatur: siue in
maius: siue in minus. interdum enim defficientes
laudamus: & mansuetos uocamus: & irascentes ui-
riles quasi ad dominandum aptos. sed quantum &
qualiter excedens uituperandus sit non facile est uerbis
ostendere. in singulis enim atque in sensu huius rei iudi-

cium.

cium est. At illud manifestum quod medius habitus lau
dabilis est per quem irascimur quibus oportet et pro quibus oportet et
ut oportet et talia omnia. Excessus autem ac defectus vitupe
rantur. et si parum fiant: leviter. si ulterius: graviter.
constat ergo medium habitum esse amplectendum. At de
dispositionibus circa iram hec dixisse satis sit; Tractatus. 4us.

IN VITA vero atque communi usu verborum et actuum
quidam assentatores sunt. qui placendi studio lau
dant omnia: et nihil adversantur: putantes oportere mini
me se molestos cuiquam esse. alii contra: ab hiis in cunctis
dissidentes: nec offendere quemquam verentes inhumani
et contentiosi vocantur. quod ergo huiusmodi dispositiones vitu
pande sunt: manifestum est. quodque mediocritas horum lau
danda: recipiens que oportet et ut oportet. contraria vero eodem modo
repellens. Huic vero nomen non est. Sed amicicie videtur
similis esse maxime. talis est enim qui hanc mediocritatem
servat qualem dicere volumus humanum et amicum
dilectionem assumentem: sed differt ab amicicia. quia
affectu caret. nec ad eos reflectitur quibus conversatur. non
enim amore vel odio: sed quia ipse talis est: ea recipit que oportet.
idem enim erga notos et ignotos. consuetos et inconsuetos
similiter faciet. Preterquam quod in singulis ut decet. non enim
convenit similiter familiarium ut extraneorum curam habere.
nec eodem modo eis molestum esse. Summatim ergo dictum
sit eum ita conversaturum ut oportet. Coniectabit autem
non offendere. vel placere referens ad honestatem vel ad
utilitatem. videtur enim circa voluptates et molestias que

Hic ostendit quod circa hec sunt manifestum.

Hic epilogat.

Tractatus 4us. de tribus virtutibus que sunt circa actus humanos. capitulum primum de virtute amicitie simili. et primo extrema et circa medium proponit atque extrema vituperandi mediocritatem laudandam concludit.

Hic incipit prosequi de hac virtute. et primo de eius nomine et postea ponit eam esse innominatam sed similem esse amicitie.

Hic ponit differentiam eius ab amicitia.

Hic respondet de quadam questione quam quis dubitare poterit.

h. 2a.

Hic tangit quod proprietates huius virtutis alias sunt 4or. sed 3. non proprietas sed 2a expositio dicitur.

h. 3. in conuersationib' existunt uersari. ⁋ Harum uo qbus-
cumq; uel non honestum est damnosum assentari eas no
feret: sed molestus est pget. & si agenti deformitatem non
paruam afferat uel damnum aduersario autem puam
h. 4. molestiam: non tollerabit: sed molestus erit. ⁋ Cum su-
mis uo & infimis. ac magis & minus notis uarie conuersa
bitur. similiter & secundum alias differentias debitu
h. 9. cuiq; tribuet. ⁋ Et placere p seipm optabit. molestum
uo esse cauebit. contingentia autem si maiora sint: se-
quetur. dico autem de honesto & utili. & uoluptatis q de
gra: etiam si magis prouentura inde sit. paruum offendes.
h epilogat. ⁋ Mediocritas igitur talis est nomen non habens. ⁋ Qui aut — h tangit uitia uirtuti opposita.
placere studet: si uoluptatis causa: nec ob aliud quicqm
id agat: lasciuus dicitur. si uo utilitatem qndam inde
adipiscatur in pecuniis aut in re pecuniaria: adulator.
at q se omnib' se opponit: inhumanum & contentiosu
h tangit qd extremis contingit p mediocritate ac innominatam. diximus esse. ⁋ Videtur autem extrema inter se opponi: — Cap. m 2m. de uirtate & p proponit q de qua sit determinand' qd dup' ul bis facia probat compatione istam ad pcedentem uirtutem.
q medium absq; nomine est; Caplm Secundum.

CIRCA eadem ferme est ostentationis medi-
ocritas: ipsa q; innominata. nec ab re fuerit
de ea q transigere. nam & magis ea que sunt circa morem
To. 2m cognoscimus. si de singulis transigamus. ⁋ Et simul me-
diocritates esse uirtutes magis credemus in cunctis ita
h compat. esse cernentes. ⁋ In uita g q ad uoluptatem aut mole-
stiam conuersantur diximus. nunc de ueris ac mendacib'
h ondit qd conueniat medio habitui qd qz extremis. dicemus. similiter in uerbis ac rebus. & fictione. ⁋ Videtur
enim ostentator effingere speciosa cum non assint sibi

uel maiora quam assint. ironicus uero contra que sibi
assunt negat. uel minora facit. medius autem alterut'
qdam est. uita & sermone uerax is. & fatetur que sunt
cca se. nec minora & maiora facit. ¶ Sed horum singula
& alicuius grã fieri possunt & nullius. qsq; ũo qual' ipe
est: talia agit & dicit. & ita uiuit: nisi alicuius grã agat.
¶ Mendatium ũo ipsum p se improbum est / ac turpe ui
tupatione dignum. uerum autem pbum & laudabile. ita
uerax q medius est laudabilis. mendaces ũo utriq; uitu
pandi: sed magis ostentator. ¶ Dicemus autem de utq;:
sed primum de eo q uerax sit. nec de illo nunc dicimus q
in confessionibus uera fatetur. nec de his que ad ius &
iniuriam ptinent. nam id alterius esse uirtutis. s; de
eo q in qbus nihil tale refert sermone & uita uerax est:
eo quod ipe secundum habitum talis est. ¶ Videt' autẽ
huiusmõ uir probus esse. nam qui uerum diligit & in his
in quibus nihil refert uerax est: is multo magis in qbus
refert uerax erit. ut enim turpe mendatium fugiet q p
seipm fugiebat. talis autem laudabilis est. ¶ Sed ad mi
nus quam reuera sit magis declinat. congruentius eñi
id uidetur. qm sup excellentie inuidiose sunt; ¶ Sed
q res fingit maiores quam sint: siqdem nullius grã pra
uus quodam m̃ uidetur. non enim utiq; gauderet men
datio: uanus tamen est potius quam malus. q ũ alicui'
grã: si glorie aut honoris: non minus uitupandus est:
qadmodum ostentator. si lucri causa: deformior est.
¶ Non in potentia: s; in electione ostentatio est. nam sm

h' ondit qual' act' p'fati ptineant ad predictos hit'

h' ondit qd m predãs sit l'dabile diu & uitupabile

h' determinat de p'dictis ha bitib'. & p' de quo uerasa sit agendum.

h' ondit qd maxime ptineat ad uerasitem uirti de quo hic intendit.

h' ondit ad qd' extremu magis declinet

h' determinat de uitiis opposit' ueritati. & p' de eo qd' est p superhabunditam. sc'a quod tñ considat. p' qt mo dis committatur.

habitum & qui talis ostentator existit: quemadmodum & mendax. alter enim mendatio gaudet: alter glorie cupiditate uel lucro. ¶ Qui igitur glorie causa ostentationem faciunt. talia fingunt ex quibus laudandi aut beati uideantur. qui uero lucri causa faciunt. hi ea fingunt quorum & usus ad proximos pertineat | & quedam esse possint: ceu medicum: aut aruspicem egregium. que ideo plerique fingunt atque ostentant: quia hec in seipsis sunt. ¶ Ironicos uero sua atenuantes urbaniores esse constat. non enim lucri causa faciunt: sed ut fugiant tumiditatem. ¶ Maxime uero ii gloriosa negant. ut socrates faciebat. sed qui & manifesta fingunt: gloriosi dicuntur. & facile spernendi sunt. interdum etiam ostentatio est. ceu lacedemoniorum uestitus. nam excessus et defectus nimius ostentationem quandam habet. ¶ Sed qui modeste ironia utitur. & circa ea que non nimis ante oculos posita | ac patentia sunt. urbani uidentur. ¶ Veritati ostentatio magis opponitur | & deterior est quam ironia;

hic ostendit de quibus rebus aliqui precipue se ostentent.

hic determinat de uitio per defectum. & post eum comparat ostentationi.

hic ostendit quomodo uitium committat dissimulatio.

hic ostendit hec uitium magis opponi ueritati quam ostentatio.

Capitulum 3m. de comitate siue urbanitate. & post ostendit circa eam esse extrema & medium.

CUM autem sit inuita cessatio quedam a negotiis: & in ea cum iocunditate temporis transmissio uidetur. hic quoque esse conuersatio quedam conueniens: & qualia & quomodo dicere audireque oportet. differt autem in talibus dicere aut talia audire. constat uero circa hec esse excessum & defectum & medium. ¶ Qui igitur magis quam oportet risum mouent: scurre uidentur esse: & honerosi sunt. nam risum sequi: magis cogitant quemadmodum mouere illum possint: quam quemadmodum honeste loquantur

hic prosequitur de hiis & post ostendit quid ad superhabundantiam pertineat.

nec quemquam offendant. Qui uero nec dicunt ipsi aliquod iocundum nec alios dicere patiuntur: rudes et agrestes uidentur. Et unimodo qui cum moderatione iocatur: comis appellatur. moris enim uidentur esse tales motus. quemadmodum uero corpora ex motibus iudicantur: ita et mores. Redundante autem ridiculo et plerisque gaudentibus ioco et salibus magis quam oportet: scurre quoque placet. atque ita nuncupantur quoniam comitatem habeant et sint elegantes. sed non parum differre eos ex iam dictis apparet. Medii autem habitus propria est urbanitas. urbano enim conuenit talia dicere atque audire: qualia modesto et ingenuo congruunt. sunt enim quedam que dicere et audire huiusmodi decet homines. et ingenui iocus differt ab eo qui est seruilis. et indocti ab eo qui est docti. Intueri licet in antiquis et nouis comediis aliis enim erat iocus obscenitas uerborum: aliis uero subintellectu. refert autem hoc non parum ad honestatem. Vtrum igitur determinandum est eum qui in aliquem iocatur recte iocari si dicat ea que decent ingenuum? an si non offendat audientem? uel si permulceat? an tale aliquid indeterminatum est? Cum alius aliud oderit atque amet atque talia libenter auditurus sit. que enim audire sustinet. hec et facere uidetur at non omnia faciet. Iocus in aliquem dictus conuitium est. Ac legumlatores nonnulla conuitia prohibent. oportebat forsan et iocari. Vrbanus igitur et ingenuus ita se habebit. quasi ipse lex in se ipso existat. talis igitur medius: est siue hic urbanus: siue

h tangit quod ad defectum pertineat.

h tangit medium uel quod ad medium utriusque uitii pertineat. et quod pertinet motus ad diuersitatem modum pertinet

h dicit quod extremum pro medio quandoque sumitur.

h ondit qualiter se habeat circa iocos medius comis scilicet urbanus. et post ondit pro[illegible] quod utitur iocis honestis dicentibus ac liberalibus.

h ondit idem per signum.

h ondit qualiter uerba in iocos urbanus dicturus sit circa quod quadrifariam interrogat quaestionem et solutionem ponit in genere.

h probat quod dixerat et hoc [illegible].

h. 2. ro.

h. 3. ro.

h respondet ad predicta magis in spe.

h̄ de scurra q̄ .s. p superhabundantiam peccat.

commis dicatur. ¶ Scurra u° inferior est q̄m ridiculus. nec sibi ipsi nec aliis parcit: dummodo risum mouere queat. & talia dicit: qualia urbanus non diceret. & quorum aliqua ne audire quidem sustineret.

h̄ de rustico q̄ per defectum q̄ p iocos peccare d̄r.

¶ Rusticus u° ad has conuersationes inutilis est: cum nichil ipse afferat: & cuncta aspernetur. cessatio & iocus necessarii uidentur in uita.

h̄ tangit d̄r̄am istarum u̓tutis ad duas p̄cedentes.

¶ Tres g° supradicte medietates sunt omnes in uita c̄ca commune usum u̓borum & actuum. differunt u° : q̄r earum una c̄ca u̓itatem: alia c̄ca uoluptatem uersantur. earum rursus que sunt c̄ca uoluptatem: alia in ioco: alia in ceteris uite conuersationibus.

De uerecundia Tractatus .4.

Tractatꝰ .4. de ùecundia q̄ ē affc̄s laudabil' continens unum cp̄m. & p° qd intendit ppon̄it.

De uerecundia non ita dicendum est quasi de aliqua uirtute.

h̄ ondit bifariam u̓ecundiam nō ēē uirtutem.

¶ Nam affectui magis q̄m habitui similis est. itaq; eam diffiniunt timorem quemdam esse dedecoris.

h̄ ē ɫ rō.

¶ Fit autem autem prope similiter ac timor ille in rebus grauib;. erubescunt enim u̓ecundantes: mortem u° timentes palescunt. itaq; corpa quodammodo uidentur utraq;. q̄ affectus esse magis constat quam habitus.

h̄ ondit cui etati u̓ecundia conueniat. & ondit diu̓ q̄ nō senili s; iuuenili etati conueniat.

¶ Ne sane u° omni etati congruit u̓ecundia: sed iuuenili. putamus enim eos q̄ in huiusmodi etate sunt u̓ecundos esse oportere. propterea q̄ illi cupiditatibus obnoxii u̓ecundia prohibentur in multis delinquere.

h̄ ponit rō ɫ.

¶ Et laudamus ex iuuenib; u̓ecundos. seniorem u̓o non laud. quod uerecundus sit: nihil enim ab eo fieri censemus q̄ sit uerecundia dignum.

h̄ ondit q̄ u̓ecundia nō conueniat uiro probo sed u̓itioso.

¶ Non enim probi est u̓ecundia: si quidem pueniit ex improbis. non enim agenda sunt talia.

h̄ excludit .3. obuiationes ī oppositum.

¶ Si u° alia secundum u̓itatem alia secundum opinione

turpia sunt: nihil refert. neutra enim agenda sunt. itaque nec verecundandum: improbi vero est talem esse: ut aliquid turpe faciat. ¶ Verum ita se habere ut si faciat quecumque tale verecundetur, et propter hoc putare probum esse absurdum est. etenim verecundia in voluntariis est. volens autem probus vir numquam faciet prava. esset autem verecundia ex suppositione utique probum. si enim faciat: verecundabitur. sed non est hoc circa virtutes. ¶ Imprudentia vero improbum et non verecundari cum male agat. sed nihilomagis hoc facientem verecundari probum est. ¶ Continentia quoque nec ipsa quidem virtus: sed quedam mixta: ostendemus autem de illa postea. nunc de iusticia dicamus; Lib. v. de iustitia et suis speciebus. continet tractatus v. quorum primus est de iustitia legali. Capitulum primum de iusticie et iniustie multiplicitate. et primo intentionem premittens ponit tria per que iustitia differt ab aliis virtutibus. tangit quoque modum procedendi.

h ponitur 2m

h ponitur 3m

h inducit simile de continentia quod cum sit laudabilis non esse virtus. continuat quod dicendis.

DE IVSTICIA et iniusticia considerandum est: et circa quas res existant. et qualis medietas iusticia sit. et iustum quorum medium. consideratio autem ista eodem modo nobis sit ut in precedentibus. ¶ Videmus igitur omnes eiusmodi habitum dicere volentes iusticiam per quem iustorum operatores sunt: et per quem agunt, et volunt res iustas. eodem modo de iniusticia: per quam iniuriantur et volunt iniusta. quamobrem hec primum nobis presupposita sint. ¶ Non enim eodem modo res se habet in scientiis et potentiis et habitibus. nam

h prosequitur que primo notificat quod per iustitiam et iniustitiam sit intelligendum.

h manifestat prefatis diffinitionem iusticie s. atque iniusticie.

scientia & potentia uidetur eadem esse contrariorum: habitus uero contrarius contrariorum non est. ceu a sanitate sana fiunt: non autem contraria. dicimus enim sane incedere quando quis ita incedit ut faciunt sani.

hic infert ex dictis corolarium huius 3 partis quorum prima solum sequitur ex premissis

¶ Sepe ergo cognoscitur contrarius habitus a contrario. sepe ipsi habitus a subiectis cognoscuntur. si enim bona habitudo sit manifesta: & mala habitudo est manifesta (ex hiis que bonam habitudinem faciunt bona habitudo et ex hac illa que faciunt cognoscuntur.) nam si est bona habitudo spissitas carnis. necesse est ut mala habitudo sit raritas carnis. et efficiens bonam habitudinem quod facit spissitatem in carne.

hic ostendit quod si una dicatur multipliciter quod alia etiam dicetur multipliciter.

¶ Sequitur uero ut plurimum: si altera multipliciter dicantur: & altera multipliciter dici. ceu si iustum. & iniustum.

hic narrat qualis sit huius multiplicitas.

¶ Videtur autem multipliciter dici iusticia & iniusticia: sed quia sunt admodum propinqua: ipsarum equocationem latere. quod non sit in hiis que longe magis sunt manifesta. nam illa plurimum differunt inter se spetie. ueluti clauis quod equocum est ei que est sub animalium collum. & ea qua hostia claudunt.

hic distinguit iustum & iniusticiam in duo membra iustum quidem & iniusticiam in totidem.

¶ Complectamur ergo quot modis dicatur iniustus. uidetur iniustus esse & qui contra leges facit et qui plus appetit & iniquus. itaque patet quod & iustus erit qui secundum leges facit & qui equus est. iustum ergo est quod secundum leges et quod equum. iniustum autem quod contra leges & quod iniquum.

hic manifestat membra predicte diuisionis. & primo quantum ad eum qui plus appetit. aliter ostendit qualiter se habet plus appetens ad iniustum & iniquum.

¶ Cum uero & plus appetens iniustus sit. circa bona quidem erit. non tamen omnia: sed circa illa in quibus fortuna prospera uel aduersa locum habet. que sunt quidem simpliciter bona semper. uerum alicui non semper. sed homines

illa precantur et querunt. at non oportet. sed precari quidem
debent ea que simpliciter bona sunt: sibi quoque esse bona. ap-
petere vero que ipsis sint bona. iniustus autem non semper
plus appetit: sed minus: in simpliciter malis. sed quia videtur
minus malum esse quodammodo bonum, ac boni esse et illa
cupiditas plus habendi: fit ut videatur ob hoc plus ap-
petens. est autem iniquus. hoc enim complectitur et com

CVM vero is qui contra leges Cap. 2m. mune est;
facit iniustus sit et qui secundum leges iustus:
constat quod omnia que a legibus perficiscuntur quodammodo
iusta sunt. nam et ea que constituta sunt causa feren-
darum legum: legittima sunt: et quodlibet horum iustum
esse dicimus. Leges autem provident in omnibus: coniec-
tantes aut communem omnium utilitatem: aut opti-
morum: aut principum: vel secundum virtutem, vel
secundum alium quendam modum talem. itaque uno quidem
modo iusta dicimus ea que pertinent ad faciendam atque
felicitatem. et partes eius in civili societate. Iubet autem
lex ea que sunt viri fortis. ut non deserere locum in
acie. non fugere. non arma abicere. et ea que sunt tem-
perantis. ut non committere adulterium. non flagiti-
um facere. et ea que sunt mansueti. ut non pulsare,
non iurgia exercere. eodem modo et secundum alias vir-
tutes et vicia. has iubens illa vetans. recta quidem que
recte posita est: deterior vero que inconsulte posita;

Hec itaque iusticia virtus quidem est perfecta: non sim-
pliciter. sed ad alium. Et ob hoc multociens excellen-

Capitulum 2m. de iusto quod est obiectum legale iusticie atque de iusticia legali. et primo ostendit quod legale iustum secundum legem determinetur.

hic ostendit qualia sunt que lege statuuntur. et primo respectu cuius finis a lege statuatur.

hic enarrat ea de quibus lege statuuntur sive feruntur.

hic agit de iusticia legali. et primo tangit ipsius conditionem aut naturam.

tatem. aut qui conuitia dixit propter iram. aut q non cont-
buit pecunias p auaritiam. quod profecto p nullum istorum
sepe plus appetit constat. qnimo nec p omnes: sed p aliqm
improbitatem quam uituperamus secundum iusticiam. est
g aliqua iniusticia: ueluti ps totius. & iniustum qddam
in pte totius iniusti. q contra leges fit. Preterea si qdam
lucrandi causa mechatur & accipit. qdam uo erogat: & dam
num patitur p libidinem: hic qdem intemperans magis
uidetur ee quam plus appetens: ille autem iniustus qdem
sed non intemperans. patet g q ea de causa q plus habet. In-
sup cca alias qdem omnes iniusticias semp fit relatio ad
aliquod uitium. ueluti si adulterium commisit: ad in
temperantiam. si deseruit locum in acie: ad timiditatem.
si pulsauit quem: ad iram. sed si plus habeat ad nllum
aliud uitium relatio fit quam ad iniusticiam. itaq patet
q pter illam totam alia quedam pticularis iniusticia
est; Huic sinonima. nam diffinitio in eodem genere.
utraq enim ad alium potentiam habet. Verum hec qdem
cca honores aut pecunias aut salutem. aut cca hec omnia.
si uno nomine ualeremus complecti: & p uoluptatem:
que prouenit ex plus habendo alia uo cca omnia in qbus
uir bonus uersatur; Quod sint igitur iusticie plures.
& q est una aliqua pter totam uirtutem manifestum est.
que uo & qualis hec sit comprehendamus. Diffinitum
est id qdem esse iniustum qd contra leges & qd iniquum.
iustum uo quod secundum leges & quod equum. Illa
g iniusticia de qua primo diximus ea fuit que contra

h ponitur 2m ro.

h ponitur 3 ro.

h tangit conuenien tiam utriusque iusticie.

h tangit rparum dram.

h epilogat & p in gne dic qd sit dictum qd qs restat dicendum.

h psequitur in spe resumendo q dca sunt. & p dionem iusti & iniusti.

h dic q sit illa iniusticia & iusticia de q hitum e qlis q sit eius hitudo ad pticularem.

leges est: sed quoniam facere contra leges et iniquitas non
est idem: sed aliud ut pars ad totum (nam quod plus
id omne contra leges: quod autem contra leges: id non
omne plus) profecto iniustum et iniusticia non idem
sunt: sed aliud quidem ut pars aliud vero ut totum. pars
enim hec iniusticia totius iniusticie. similiterque
iusticia iusticie. Itaque de particulari iusticia particulari
que iniusticia dicendum. et de iusto atque iniusto simi-
liter. illa igitur iusticia que secundum universam virtutem
ordinata est et que usus totius virtutis ad alium exis-
tit relinquatur similiter et illa iniusticia que est totius
vitii usus. iustum quoque et iniustum secundum has determinan-
dum esse constat. fere autem omnia iura ab universa
virtute ordinata sunt. nam lex precepit vivere secundum
virtutem omnem. et unumquodque vitium prohibet. ef-
fectiva vero universe virtutis sunt illa omnia iura que
ad publicam pertinent disciplinam. Privata vero sin-
gulorum disciplina per quam simpliciter est vir bonus.
utrum pars civilis sit an alterius postea dicemus non
enim fortasse est omnino idem bonum esse virum et
bonum civem;

Capitulum Secundum

SED particularis iusticie et iusti illius quod
est secundum eam una species in distribu-
tione consistit: vel honoris vel pecuniarum vel aliorum
que talia sunt ut dividi possint inter eos qui in societa-
te civili versantur. in his enim fieri potest ut equum
habeat vel iniquum alter alteri. alia species in commer-
tiis

[Left margin, beside "iusticia iusticie. Itaque..."]: hic eligit illam iusticiam de qua intendit dicens quod non de legali sed de particulari hic intendat et post intentum prosequitur.

[Right margin, beside "dum esse constat..."]: hic quod proposuit declarat.

[Right margin, beside "ad publicam pertinent disciplinam..."]: hic movet questionem et solutionem remittit.

[Right margin, beside "Capitulum Secundum"]: Capitulum 2m. de iusticie particularis in suas species divisione de medio quod inveniendi medio in eis. et primo tangit principalem divisionem in distributivam et commutativam.

tuis hominum corrigendis existit. Cuius due sunt partes.
nam comertiorum alia sunt uoluntaria alia inuolun-
taria seu emptio uenditio mutuum depositum loca-
tio et huiusmodi. dicuntur autem inuoluntaria quia prin-
cipium ipsorum uoluntarium est. inuoluntariorum
uero alia clandestina sunt: ut furtum incestus uenefi-
tium dolus fraus dolosa necatio falsum testimonium.
Alia uiolenta. ut uerberatio nexus mors rapine orba-
tio conuitium contumelia; Cum uero iniustus iniquus
sit et iniquum iniustum: patet aliquid esse medium
iniqui. id est autem equum. qua enim in re est plus: in
eadem et minus et equum. si igitur iniustum est iniquum:
iustum est equum. quod et sine probatione manifestum
est. cum uero equum sit medium. iustum quoque medium quod-
dam erit. Est autem equum in duobus minimis. igitur
et iustum medium et equum sit necesse est ad aliquid et quibus-
dam. et secundum quod medium: aliquorum est. ea sunt
plus et minus secundum quod equum: duorum. secundum
quod iustum quibusdam. necesse est igitur iustum esse in quatuor
minimis. nam et quibus iustum existit duo sunt. et
in quibus res due ac eadem equalitas quibus et in quibus. ut enim
illa se habent in quibus. ita et illa si enim non: equi non equa
habebunt. uerum hinc pugne incusationesque oriuntur:
cum equi non equa. uel non equi equa habent et tribuunt.
Ex dignitate quoque id apparet. iustum enim illud quod tri-
buendo consistit secundum dignitatem quandam
esse oportere omnes fatentur. ipsam uero dignitatem

Hic subdiuidit commutationem in partes plures.

Hic ostendit quoniam in prefatis medium sumatur. et post ostendit quod iustum sit medium

Hic ostendit quod iustum sit medium secundum aliquam proportionem. et hoc ostendit dupliciter primo ex ratione equalitatis.

Hic ostendit idem ex ratione dignitatis.

non eandem omnes aiunt esse: sed populares quidem libertatem. potentes vero opulentiam | aut genus. optimates autem virtutem dicunt. iustum igitur proportionem quandam habet; · 3m ·

Cap. 3m in quo ostendit qualis sit ea proportio secundum quam sumitur iustum distributivum. et primo quandam premittit.

PROPORTIONEM vero habere non solum Cplm. unici numeri proprium est: sed totius numeri. est enim proportio equalitas rationis in quatuor numeris. discreta igitur quod in quatuor consistat manifestum est. quin etiam et continua. nam uno ut duobus utitur: et bis dicit ceu quemadmodum. a. ad. b. ac. b. ad. c. bis igitur dicitur. b. si igitur bis ponatur. b: quatuor erunt in proportione.

hic ostendit iustum distributivum sumi secundum proportionem. aliter ostendit quomodo sumatur iustum distributivum secundum proportionem et ista est melior continuatio.

Est autem et iustum in quatuor minimis: ac ratio eadem. dividitur enim similiter in quibus et que. erit igitur quemadmodum. a. ad. b. ita. c. ad. d. et permiscue igitur: ut. a. ad. c. ita. b. ad. d. quare totum ad totum ut distributio duplicatur. quod si ita ponatur: iuste conduplicabitur. coniugatio igitur. ac. et. bd. iustum illud est quod in distribuendo consistit. et medium quidem hoc est contra id quod proportionem habet. nam habens proportionem medium est. iustum autem proportionem habet.

hic ostendit qualis sit huiusmodi proportio secundum quem accipitur iustum distributivum.

Hanc proportionem mathematici geometricam vocant. nam in geometria contingit totum ad totum quod alterum ad alterum.

hic dicit hanc proportionem iusti distributivi non esse continuam.

Est autem non continua hec proportio. non enim est unus numero terminus cui et quod.

hic concludit huiusmodi iustum proportionem habere eius non contrarium carere proportione.

Hoc igitur iustum proportionem habet. iniustum vero proportione caret. fit igitur aliud plus aliud minus: quod et in rebus accidit. nam qui iniuriam facit: plus habet. qui vero patitur: minus. et hoc in bono. in malo autem contra. nam in ratione boni venit minus malum ad maius malum. est enim magis

eligi

eligendum minus malum quam maius. quod autem eli-
gendum: id bonum, et magis maius. una igitur iusti species talis est;

Capitulum 4m in quo ostendit differentiam commutative a distributiva. et quomodo etiam in ea medium sumatur. et post ostendit utriusque differentiam per ea que utrique conveniunt. ex omnibus post intentum premittit.

RESTAT alia que in corrigendo **Quartum capitulum.**
consistit. ea fit in commerciis tam voluntariis quam
involuntariis. quod est alterius speciei iustum quam superius.
Nam iustum illud quod in distribuendo consistit pri-
vatorum: est semper iuxta proportionem iam dictam. et enim
si ex publico pecunie sint distribuende eorum distribu-
tio per eandem fiet rationem secundum quam in publicum
contributio fit. et iniustum quod huic iusto opponitur.
absque proportione est. At illud iustum quod in commerciis
consistit equum quoddam est. et iniustum iniquum. sed
non secundum eam proportionem: sed secundum arithme-
ticam. nihil enim refert utrum bonus a malo abstulerit:
an malus a bono. nec utrum bonus adulterium commisit:
an malus: sed ad differentiam damni lex respicit solum.
et ut equis utitur: si hic iniuriam fecit ille passus est. si
hic damnum dedit: ille passus est. itaque iniustum hoc
iniquum existens adequare conatur lex. Nam quando hic quidem
percutitur, ille vero percutit. vel hic occidit, ille occiditur.
passio et actio seorsum inique sunt. sed conatur eas per condem-
nationem equare lucrum auferendo. Dicitur enim
et in huiusmodi rebus lucrum licet in quibusdam improprium
videatur. puta illi qui percussit: et damnum illi qui percussus est.
sed quando estimatur passio: vocatur illud quidem damnum,
hoc autem lucrum. ita inter plus et minus equum est me-
dium. lucrum autem et damnum contra. alterum plus

Hic ponit ea que conveniunt distributive.

Hic ponit que conveniunt commutative.

Hic manifestat quod dixit per exemplum.

Hic removet quod in dubium venire potest.

est & alterum minus. boni quidem plus est lucrum mali
aut minus. dampnum uero contra est. inter hec medium

h' ex dictis infert conclusiones duas quarum prima se tenet ex parte iusti.

est quod iustum esse dicebamus. Quamobrem di
cebamus iustum illud quod in corrigendo consistit me

h' est 2a conclusio que se tenet ex parte iudicis.

dium est inter dampnum & lucrum. Ex quo fit ut quo
ciens controuersia existit: ad iudicem eatur: ire autem
ad iudicem id est ire ad ius. nam iudex quidem esse
debet ueluti animatum ius. & querunt iudicem medi
um: & uocant quidem mediatorem quasi iustum assequ
turi si medium assequantur. medium ergo quidem iustum
est: si quidem & iudex medius. iudex uero ad equalita

h' ponit modum sumendi medium in iustitia commutatiua quod probat per exemplum in rebus eiusdem generis .i. eiusdem artis factiue.

tem redigit; Atque ut linea inequaliter diuisa: cui
maior pars quam dimidia adest ei aufert | & mino
rem habenti tradet. & quando totum in duas partes di
uiditur tunc suum habere aiunt: cum quisque partem equam
accepit. equum autem medium est inter plus & minus

h' tangit originem nominis iusti & iudicis.

secundum arithmeticam proportionem. Propterea nominatur
iustum. quod tam hic quam inde iuxta est: qui iuxta u

h' manifestat quod dixerat.

trumque sit: & iudex utrique iuxta adsistat. Si enim
duorum equalium ab altero auferatur alteri uero adda
tur: duobus excedit alium. nam si auferatur quidem
nec addatur: uno dumtaxat excedit. a medio igitur
uno: ac medium uno. per hoc ergo dinoscemus & quod auf
ferendum sit ab eo qui plus habet & quod addendum sit
ei qui minus habet. quo enim excedit: id auferendum

h' ponit quod dixit in terminis.

est ei qui plus habet. Equales in quibus aa. bb. adinui
cem. ab. aa. dematur. a. e. & adiungatur. gg. id

quod

qd est in g. d. ita totum d. gg. excedit e. a. in g. d. & g. e. ergo bb eo q est g. d. Est & in aliis artib9 hoc. nam interirent utiq nisi agens & agens & quantum & quale. ac patiens pateretur hoc tantum & tale. Tracta sunt aut dampni & lucri nomina ex voluntariis contractib9. na quem habere plus quam suum lucrari dicitur. minus aute quam ab initio dampnari. ceu in emptione & vendicione ac in aliis quibuscumq licentiam lex permisit. quando autem nec plus nec minus sed ipsa per se ipsa fiunt: sua se hec dicunt & nec lucrari nec dampnum pati. itaq lucri cuiusdam atq dampni medium est iustum. preter voluntarium equum habendo & prius & posterius. ·q^m.

SED videtur aliquibus repassum Capitulum. quidam simpliciter esse iustum. ut pitagorici dixerunt. diffiniebant enim simpliciter iustum esse id quod repassum sit alteri. Verum hoc non congruit: neque ei iusto quod est secundum leges: neque civili. voco autem civile id quod est sociabile. repassum non congruit neque ei iusto quod in distribuendo consistit. neque ei quod ad corrigendum pertinet. atque volunt quidam dicere hoc & radamantis iustum: si patitur que fecit rectum est iudicium. Multipharium enim discordat. ceu si in magistratu constitutus percusserit: repercuti non licet. at si magistratum quis percusserit: non solum repercutiendo ipse est: verum etiam supplicio afficiendo. Involuntarium etiam & voluntarium multum differunt. Sed in communib9 societatib9 commutationum huiusmodi iustum con

h dic idem observari qd in reb9 diversarum artium.

h tangit originem nomini dampni & lucri.

Capitulum q^m. in quo eca predi tangit opinionem quorundam ostendens in quo male & in quo bene dixit. & post eam ppoint.

h prosequitur. & post illorum errorem ponit.

h p rones duas reprobat pfatam opinionem quantum ad iustum commutativum. 2^a ro tangit ibi. Involuntarium.

h ostendit in quibus pfata opinio vera sit. & primo proponit qd intendit.

h probat qd pposuit.

continet id quod repatitur secundum pportionem & non secundum equalitatem. Hac enim in rependendo secundum pportionem: consistit ciuitas. aut enim qd male est querunt: & seruitus uidetur esse: nisi rependerit. aut qd bene: et si non: retributio tollitur. at retributione consistunt. Itaq; gratiarum sacrum in promptu faciunt ut retributio sit. hoc enim gratiarum est pprium. reremunerandus est enim q munus contulit. at rursus ipse incipere debere q suscepit.

h manat formam pportionis in commutationibus et p in sutore & fabro.

Facit autem retributionem scdm proportionem p diametrum coniunctio. ueluti faber in quo a. sutor in quo b. domus in quo c. calceus in quo d. oz g accipere fabrum a sutore ex illius opere. & ipsum sibi tradere de suo. si g primum sit equum scdm pportionem. postea repassio fiat: erit qd dicitur. alias uero: non equum est. neq; consistit. nihil uetat melius esse unius opus quam alterius. oz g illa equari.

h dic idem esse in ceteris artibus.

Est aut hoc & in aliis artib. nam interirent utiq; nisi faceret faciens quantum & quale ac patiens pateretur hoc & tantum & tale. non enim ex duob medicis fit societas: secundum ex medico & agricola. & omnino aliis & inequalib. uerum hec &

Cap. 6. de nummo quo saluatur forma pportionis & commutationis. & p dic omnia commutabilia esse conferibilia ondit et qd sit qd ipa mensurat.

QVAMOBREM Capitulum 6um.

quita sunt; omnia quorum est pmutatio talia esse conuenit ut quodammodo conferri ualeant. atq; ob id nummus in usum uenit. & qui medius factus est. nam cuncta metitur. quare & deffectum & excessum.

h ondit quomodo pfata commensuratio fiat.

Quam multi enim calcei adequant domum. uel uictum. oz g q quidem faber ad sit ad sutorem: totidem calceos esse

esse ad domum uel uictum. aliter enim: non erit permutatio neque societas. hec autem nisi equalia quodam modo sint: non erunt. ¶ Oportet igitur uno aliquo cuncta metiri ut supra diximus. hoc est secundum ueritatem indigentia que omnia continet. nam si nullius indigerent. uel non similiter. uel non erit permutatio: uel non eadem. sed ueluti subsidium commutandarum rerum nummus compositus est. et ob hoc nummus uocatur: quia non a natura: sed a lege que nomos dicitur est inductus. ¶ Erit igitur repassio cum equatio fiet. quamobrem quod agricola ad sutorem: id opus sutoris ad agricole opus. hec referendum est ad proportionis normam cum permutabunt. alioquin: utrumque excessum habebit alterum extremum. sed quando sic habent ipsi sua: equales sunt. et communicant. quod huiusmodi equalitas in ipsis fieri possit. ¶ Agricola. a. alimenta. c. sutor. b. opus eius quod equatur. d. si ita repensio fieri non posset: non foret societas. ¶ Quod autem indigentia sit id unum quod continet deprehenditur: quia si non indigeant ad inuicem. uel ambo uel alter: non fit permutatio. quemadmodum quando eius quod ipse habet quis indiget. ueluti si uino indigeant. et triticum exportandum tradant. opus est igitur hoc adequari. ¶ Pro futura uero permutatione facienda cum opus fuerit si nunc nihilo indiget nummus quasi expromissor quidam nobis est. oportet enim quod hunc affert accipere posse. patitur certe hoc idem. non enim semper equum ualet: uerumtamen uult manere magis. ¶ Quamobrem oportet omnibus rebus

Hic concludit commutandi uno aliquo esse metiendi atque aperit quod illud sit quo omnia secundum ueritatem metitur.

Hic ostendit quomodo secundum prefatam commensurationem fiat in commutationibus repassio.

Hic ponit in terminis quod dixerat

Hic manifestat planius quod dictum est et probat quod indigentia secundum ueritatem sit mensura commutabilium

Hic manifestat quomodo nummus mensuret et quomodo ad commutationes deseruiat ex quo patet alia necessitas nummi.

Hic manifestat qualiter fiat commutatio rerum que nummo mensurantur

precium esse. nam sic: permutatio erit semper si autem
hec erit & societas erit semper nummus ergo tanquam mensu-
rans adequat. neque enim sine permutatione societas esset.
neque permutatio sine adequatione. neque adequatio sine
mensura. ¶ Re quidem igitur ita impossibile est adeo inter se diver-
sa convenire. verum per indigentiam unum quoddam esse
convenit. & hoc ex instituto. itaque nummus vocatur. hic
enim omnibus mensuram adhibet. nam omnia metitur
nummus. ¶ Domus a. mine decem b lectica c. igitur a. di-
midium b. si quinque minas valet domus vel equales.
lectica vero c. sit decima pars huius quod est b. post quod quot
lectice domum adequant quam quinque. quod quidem per hunc mo-
dum erat permutatio antequam nummus esset manifestum
est. refert autem nichil utrum lectice quinque pro domo an
quanti lectice quinque. quid quidem igitur iustum sit. quid iniustum

HIS ERGO determi- Capitulum .X.m dixim(us);
natis: manifestum est quod iuste degere me-
dium est inter faciendam & patiendam iniuriam.
nam alterum est plus habere alterum minus. ¶ Iustici-
a vero medioctas est non eodem modo ut in superioribus virtu-
tibus. sed quia ipsa medii est. iniusticia autem extremorum.
¶ Et iusticia quidem est per quam iustus dicitur iusti ope-
rator secundum electionem. ac tributor sibi ad ali-
um & alii ad alium. non sic commodi quidem plus sibi
minus proximo: incommodi vero contra: sed equum secundum pro-
portionem: eodemque modo alii ad alium. ¶ Iniusticia
vero contra. est namque hec excessus & deffectus commodi

& in-

[Margin notes:]

h' ostendit per que modum nummus sit mensura.

h' manifestat quod dictum est inter nummus.

Cap. x. in quo ostenditur qualiter iusticia eiusque oppositum sit medium. & prius proponit modum quo iuste degere sit medium.

h' modum tangit quo iusticia sit medioctas.

h' intendens probare vel manifestum facere quod dixit prius assumit quid sit iusticia quid iniusticia.

h' tangit diffinitionem iniusticie.

& incomodi absq; proportione. ob id uo excessus & deffec-
tus est iniusticia: quia est eius qd excessus & deffectus. qn-
tum ad se quidem excessus utilitatis simpliciter. & deffecs
dampni. quantum uo ad alios in summa eodem modo. sz preter
proportionem ut contingit. ¶ Iniurie u id quod est mi-
nus pati. qd autem plus: facere est iniuriam. ¶ De iu-
sticia igitur & iniusticia qualis est utriusq; natura dictum
sit acterius. & similiter de iusto & iniusto uniusali;

h dic plus & minus pati contineri sub iniuria.
h ponit epilogum.

CVM autem fieri possit Tractatus. 3us
ut qs iniuriam faciat & nondum sit iniustus.
ob quas iniurias quis faciens iniustus iam est secundum una-
quamq; iniusticiam. ceu fur aut mechus, aut latro. ul
siqdem ut differt nam si coeat qs cum muliere sciens
cum qua sz non p electionem principium: sz pp animi
pturbationem: iniuriam qdem facit: sz non est iniustus.
quemadmodum nec fur: tamen furatus est. nec mechus:
tamen mechatus est. eodem modo in aliis. quemadmodum
igitur se habet id quod repatitur ad iustum dictum est prius.

Tractatus 3us de iusticia atq; iusto ciuili. cap primum in quo mouetur una qo & ondit qd sit ciuile iustu, & quibus insit, & qbus no. & post qone proponit.

¶ Nec latere oz quid quod queritur est & simpliciter iustu
& ciuile iustum. hoc est sociabile ad uitam ut sufficiens
sit ad libtatem & qualitatem. ul secundum pportione.
ul secundum numerum. ¶ Itaq; qbuscumq; non est hoc. eisdem
non est adinuicem ciuile iustum: sed aliquid iustum
p similitudinem. ¶ Est enim iustum qbus & lex ad ipos.
lex aut in qbus iniusticia. iudicium enim est iudicatio iu-
sti & iniusti. in qbus autem iniusticia est: in eisdem & iniu-
ria. sed in qbus iniuria: non in omnibus iniusticia hoc est

h ondit de quo iusto quat qo pstata.
h ondit pt ciuile iustu ee quedam alia iusta.
h ondit int quos sit ciuile iustu. itaq; ondit qd dix & p qd dixit de ciuili iusto

h' ex dcis infert corolaria.

plus sibi tribuere ex simpliciter bonis. minus autem
ex simplr malis. Quapp non sinimus dominari ho-
minem s3 rationem qr sibi hoc agit & tirannus efficitur.

h' 2m corolarium ponit

est enim magistratus custos iusti. q' si iusti. & eq. Cum
u' si quis iustus sit. nihilo plus videatur habiturus (nō
enim plus tribuit sibi ex simplr bono: n' ad ipm ppor-
tione suata) ex quo fit ut alteri labore atq; ob id alie-
num bonum dicunt esse iusticiam ut supra diximus.

h'. 3m corolarium ponit.

h' ondit iustum dnatiuu & paternu nō ee simpr iustu nz ciuile. & id probat 2r. & pmo pmittit propositu.

Ideo merces quedam tribuenda est. honor scil3 & gloria.
qb9 autem hec non sufficiunt: hi sunt tiranni; Domi-
nicum u' ac patrium ius non idem huis est: s3 simile.
nō enim est iusticia ad sua ipsius simplr. Nam filii

h' tangit ronem

ac cetera que in ptate sunt quamdiu sepata non fuerit
tanqm illius ptes sunt. ac sibi ipsi nemo nocere uult.
quapp nec iniusticia est ad seipm. non g' iustum nz

h' 2o probat idem al' poit' roni confirmatio.

iniustum ciuile. Namq; secudum leges id erat. &
in his q2 e ea natura ut lex in illis esse possit. tales uero
erant hi in qbus equalitas erat impandi atq; parendi.

h' manat quale sit iustu uiri ad uxore dicēs ēē magis iustu qm dnicu l' paternu nō tn ciuile iustum.

Itaq; magis ad uxorem id ius est quam ad filios & ce-
tera que sunt in ptate. hoc enim est economicum ius.
qd eciam alienum a ciuili iure; Capitulum 2m.

Cap. 2m in quo ius diuidi i spes plures ondit et qualr se heat ad singulam & p° diuisione iuris propo[n]it huius membra i mediate manat.

IVS alterum naturale est alterum legitimum.
naturale qd' ubiq; est eandem habe uim. nō
q2 sic uideatur uel non. Legitimum q' nihil ab initio

h' exponit altum mebru pfate diuisionis eq. 3. ponit drās l' tn exempla.

referebat hoc uel illo m esse: sed postqm Lata est lex:
refert. ueluti ut redemptiones captiuor e certo ptio
fiant et atq; capra immoletur non due oues. & que de

singulis cauta legibus sunt. ut sacra facere brasidae. et de
creta publica. Videntur autem quibusdam esse cuncta
huiusmodi. nam quod naturale est id immutabile est.
et ubique eandem habet potestatem. ut ignis et in persis urit.
iura vero mutari videntur. Hoc autem non est ita se
habens: sed sic enim modo. apud deos quidem forsan non ita se
habet: apud nos certe aliquid est naturale mutabile. non
omne quidem: sed tamen est aliud natura | aliud non
natura. Quale autem natura se habere potest aliter.
et quale non: sed lege ac positione: si quidem utraque muta-
bilia similiter. Manifestum est in aliis quoque eadem
est determinatio. natura enim dextra melior est. sed
tamen potest ut homines amphidextri sint. Iura vero secundum
positionem vel utilitatem similia sunt mensuris. non
enim omnibus in locis equales sunt unicuique mensure:
sed ubi emunt maiores. ibi vendunt minores. eodem
modo iura que non sunt naturalia: sed humana: non
eadem sunt ubique. nam neque res publica. sed una duntaxat u-
bique secundum naturam optima. Singula vero eorum
que iure et lege providentur ita se habent ut universalia
ad singularia. nam ea que aguntur multa sunt. et
quodque ipsorum unum. universale namque. Differunt autem
iniustum et iniuria. item iustum et ius. iniustum
est enim natura vel ordinatione. hoc autem ipsum postquam
factum est iniuria est. ante vero quam fiat non est in-
iuria: sed iniustum. eodem modo et ius. sed communius dicitur
indigentia. est autem ius iniurie correctio. In singulis

h' excludit contra predicta quorundam errorem. et post ipsum proponit cum responsione sua.

h' solvit rationem erroris predicti.

h' solvit unam questionem que ex predictis suboritur. et post eam proponit.

h' solvit questionem et post ostendit qualiter iura nature mutentur.

h' ostendit qualiter iura legitima sunt mutabilia.

h' qualiter se habent ostendit iura ad singulares actus et negotia dicens quod se habent sicut universalia ad singularia.

h' tangit differentiam iniusti et iniurie iusti et iuris.

h' epilogat.

uero ipsorum que spes dicitur. & quot & circa ea que sit
postea considerandum est; Capitulum Tertium

Capitulum 3m. in quo soluit quod supra motum est. scilicet quando quis iniurias faciens homo sit iniustus & per propositum mandat.

CUM autem sint iusta & iniusta que supra
diximus: ius & iniuriam facit cum uolens
quis facit ea quod si inuitus quis faciat: non iniuria est. neque
ius. nisi per accidens. quibus enim accidit iustis uel iniustis
esse agentibus. ius autem & iniuria determinatur secundum uo-
luntarium & inuoluntarium. cum enim uolens quis
facit: uituperatur & iniuria est. itaque iniustum erit
quoddam at nondum iniuria nisi hoc addito: ut uo-
lens quis faciat. Dico autem uoluntarium ut prius

Hic admirationem paruorum exponit quod per uoluntarium & inuoluntarium intelligatur.

dictum est. quod quis in potestate sua existens: sciens & non
ignorans. non quem neque quo. ueluti si non ignoret quem
pulset nec quo nec cuius gratia. & eorum singula faciat non
per accidens nec per uim coactus. nam si manum alterius
capiens quis alium pulset non uolens facit is cuius
est manus. nec est in sua potestate. fieri autem potest ut
pater sit quem pulsat. illum autem quem pulset intelligere hoc
esse hominem quendam. sed quod pater sit ignorare. eodem
modo dicendum est de his que alicuius gratia fiunt.
& circa rem totam siue autem ignorans quis siue non igno-
rans. cum in sua potestate non est, uel per uiolentiam facit:
inuoluntarium est. multa enim ex his quoque que nata
existunt scientes agimus & patimur quorum nullum
neque uoluntarium neque inuoluntarium est. ceu senes-
cere: uel mori. Simile est de iustis & iniustis per

Hic ostendit quod simile sit circa iusta et iniusta.

accidens. nam si depositum quis inuictus & per metum

reddat: neq facere neq opari iusta fatendum est. nisi p accidens. eodem m° si coactus & iniunctus depositum non reddiderit: p accns dicendus est et iniusta face;

¶ Eorum u° que uolentes facimus alia cum electione alia sine electione. cum electione facimus: cum delibatio antecessit. sine electione cum non antecessit delibato. — h° nisi pe maiat propositu. & p distinctionem pmittit necam ad sequentia.

¶ Quoniam u° tripliciter notetur in communi societate: p ignorantiam pcca sunt qno nec quem nec quod nec quo nec cuius gra intelligebat hoc egit. nam aut non pulsare aut non illum aut non illo aut non cuius gra putabat. ueluti si non ut uulneraret. s3 ut pungeret. uel non quem. uel non ut. qno g° preter propositum nocet: infortunium est. qno autem non pter ppositum nocet s3 sine malicia: error. errat enim cum in ipo est princip cause. aduersa u° fortuna utitur: cum extra. — h° ex pmissis maiat pncle itenay. ccca qd ta tangit. p qno sit iniustu sine iniuria. al' qno sit error sine iniuria.

¶ S3 qno sciens quidem / s3 non delibatione pmissa facit: iniuri est. cuius generis sunt omnia qcunq p iram aut ceteras pturbationes animi comitunt & quecunq naturalia l necessaria hominib3 accidunt. hec enim comittentes peccantesq: iniuriant qdem & iniurie sunt. non dum pp terea tamen iniusti: n3 mali. non enim ob impbitatem comiserunt. — h° ondit qno fiunt iniuria sine iniusticia opantis.

¶ Sed qno cum electione: iniustus & impbus. — h° concludit qno fiunt iniuria cu opantis iniuria.

¶ Quarobrem illa recte que p iram fiunt non pinde habentur qi ex puidentia sint fca. non enim incipit q p iram facit: s3 q prouocabit.

¶ Insup non de facto. utrum sit ul non sit disceptatur. s3 de iure. apparente enim iniusticia existit ira. nam non ut in — h° ponit 2°.

comertius de faciendo disceptat | quorum alterum necesse est esse improbum nisi per oblivionem hoc agant. Sed convenientes de re: de iure disceptant. Sed qui insidiatur: non ignorat. itaque ille quidem putat iniuriam accipere | ille vero non. ¶ Quod si ex electione nocuerit: iniuriam facit. et has iniurias faciendo iniustus est quando preter proportionem fit | vel preter equitatem. eodem modo iustus: quando eligens iusta facit autem iusta: si tantum volens facit. ¶ Involuntarium autem alia sunt in quibus venia locum habet | alia in quibus non habet. nam quecumque non ignorantes solum: verumetiam per ignorantiam delinquntur ignoscenda sunt. quecumque vero non per ignorantiam: sed ignorantes quidem: verum propter animi perturbationem: non naturalem neque humanam: non sunt ignoscenda;

h[ic] manat .3m.

h[ic] agit quandam divisionem ad maiorem superiorum manifestationem quod etiam dicitur potius manifestatio primi dicti.

Capitulum Quartum

AMBIGET vero quispiam an sufficienter determinatum sit circa patiendum | faciendumque iniurias. primum quidem si est ut euripides inquit dicens. quoniam ipse matrem occidi meam. brevis est sermo: volens volentem. aut volentem nolens. utrum nec re vera fieri possit ut volenti fiat | vel non iniuria: sed omne tale sit invictum: ut facere iniuriam voluntarium est. et an omne sic est. vel hoc voluntarium illud involuntarium. eodem modo et cum quis iusta patitur. ¶ Nam in agendo iusta: semper voluntarium est. quare conveniens est oppositum similiter esse. et iuste ab alio corrigi aut voluntarium aut involuntarium esse. ¶ Absurdum forte videbitur et dum iuste corrigitur quis: totum esse voluntarium. nam quidam non sponte corriguntur

Capitulum 4m in quo movetur et solvitur questio illa .s. utrum quis possit pati iniustum voluntarie. et post tangit aliam et materiam dubitandi.

h[ic] consequenter ponit notam dubitationem et post argumentatur quod omne iniustum pati sit voluntarium vel omne sit involuntarium

h[ic] arguit ad oppositum .s. quod non omne iniustum pati sit voluntarium.

Nam de illo q̃ quis ambigat: utrum omnis q patitur iniusta ei iniuria fiat. Vel in patiendo idem sit q in agendo. ac fieri possit ut utriq; participes sint iustorum secundum accns. similr videl3 & in iniustis. non enim idem est iniusta agere & iniuriari. nec iniusta pati & iniuriam accipe. eodemq; mo & in agendo iusta & patiendo. impossibile est enim accipe iniuriam: nullo inferente. aut iuste corrigi: non iuste agente. Q si iniuriam facere est simplicit aliquem volentem ledere & volentem autem scientem quem & quo & quomo incontinens u seipm volens ledit volenti iniuria fit. & sibi ipsi qs iniuriari pot. preterea volens quis ab alio p intemperantiam leditur qd si est ita volenti iniuria fit. Vel non recta diffinitio est. s3 addendum est qd ledat sciens quem & quo & qmo preter illius voluntatem. Leditur quidem g quis volens & iniusta patitur: Veruntam nulli volenti iniuria fit. Nullus enim vult ne intemperans qdem preter voluntatem id agit. nullus enim vult id qd non putat esse frugi. incontinens autem qd non putat agendum: id agit. S3 q sua donat (ut homerus de glauco scribit dedisse eu diomedi arma aurea p ferreis centeni ptii p novem) huic iniuria non fit. nam in ipo est donare. s3 ut fiat sibi iniuria in ipo non est: s3 o3 esse q inferat. accipe g iniuria qd non voluntarium est patet; Capim .4.

RESTAT insup ut de duobus prius assumptis dicamus utrum iniuriatur q plus tribuit

h tangit alia qone q ex dis trahit origine cu solutione imediate subiungit. ibi vel.

h ponit duas rones qbus als conaretur ondere q iniuste pati sit voluntarium.

h solvit dubone p solue do rone pma cu proposito nem pmam interimit.

h interimit 2am ppone pfate ronis.

h solvit rone 2am.

m Caplm .4. in quo movet & solvit qo qa i distributione iniusta iniuria faciat an ille s. q tribuit ul q recipit pter dignitate. & p movet duas qones quarum 2am no hic insta seq.

h' proseq' & p' arguit pro parte falsa.

h' soluit bifharia, ppositam obiectionem

2a solutio.

h' mauiat ueritatem prime dubitationis. & p' ponit eam.

h' probat ipam bifariam

h' ponitur ro 2a.

h' poit ro. 3.

h' excludit 3. errores circa pdicta. & p' ponit primum.

h' excludit ipm.

preter dignitatem an q plus accipit. & utrum sibi ipsi quis ualeat iniuriari. ¶ Si enim recipit p'dictum. qui tribuit iniuriatur non q plus habet. s3 si quis plus alii tribuat quam sibi sciens & uolens. hic sibi ipsi iniuriatur. q quidem uidentur boni & equi uiri facere. nam bonus & equus uir in diminutione est. ¶ Vel non hoc simplex. nam alterius boni si contingat plus appetet: ut glorie uel simpliciter honesti. ¶ Preterea soluitur p diffinitionem iniuriandi. nihil enim p'ter suam patitur uoluntatem. itaq; p hoc quidem iniuria ei non fit: s3 siquidem leditur solum. ¶ Manifestum est autem & q tribuens iniuriatur semp: ac non is q plus habet. ¶ Non enim q iniustum & iniuriam facit. s3 q sciens hoc agit. hoc autem unde principium actus. quod est in tribuente non in accipiente. ¶ Preterea si facere pluribus modis dicitur | & est ut inanimata occidere: & manus & famus inuentis non iniuriat quidem. facit tamen iniusta. ¶ Ad huc si ignorans iudicauit. non iniuriatur secundum ius illud quod est ex legibus | neq; iniustum iudicium est: s3 est ut iniustum. aliud est enim iustum quod ex legibus est. primum. quare si sciens iudicauit iniuste plus ipse q; appetit. uel gratie uel uindicte ut g' si quis particeps iniurie foret. & hic propterea iudicans iniuste plus habet. nam & q agrum alii adiudicauit: & si non agrum ipse ac argentum suscepit; ¶ Putant homines esse in ipsis utrum iniurientur. atq; ob id facile iustum esse. ¶ Quod certe non est ita. nam

cohire cum uxore uicini & pulsare p(ro)ximum, ac ma
nu tradere argentum: p(er)facile est. & in ip(s)is. uerum
sic se habentes hoc agere: neq(ue) facile est, neq(ue) in ip(s)is.
¶ Eodem u(er)o cognoscere iusta & iniusta: nullam sapi(enti)am — h(ic) excludit .2.m errorem. p(ri)o ponit ip(su)m.
putant. q(uonia)m de quib(us) rebus leges loquuntur: eas res n(on)
difficile est intelligere. ¶ At non sunt hec illa iusta — h(ic) excludit illum.
nisi p(er) accidens. s(ed) cum certo fiunt m(od)o & certo m(od)o tri
buuntur: tunc iusta sunt. enim u(er)o hoc mai(us) negocium
est q(uam) sc(ir)e illa que p(er)tinent ad sanitatem. nam &
ibi q(ui)dem mel, & uinum, & eleborum, & adustionem,
& secationem scire: p(er)facile est. sed quemadmodu(m)
ad sanitatem tribuenda sunt: & cui, & q(uan)do, tanta
est difficultas q(uan)ta est medicum esse. ¶ Propter hoc — h(ic) ab(ic)it .3.m errore(m) que(m) primo ponit
ip(s)i(us) iusti q(uo)d nichilominus esse putant iniuriari:
q(uia) non minus s(ed) magis pot(est) quodlibe(t) horum iust(us)
facere. nam & cohire cum muliere. & pulsare. & fortis
clipeum relinquere. & in utramuis p(ar)tem currere.
¶ S(ed) timidum esse & iniuriari: non est facere nisi se — h(ic) excludit eum.
cundum accidens: s(ed) sic se h(abe)ntem hec facere est. que(m)
admodum & mederi & sanare non est in scindere
uel non inscindere, aut farmacum dare, uel non
dare: s(ed) isto m(od)o. ¶ Sunt aut(em) iusta in his que p(ar)ticipia — h(ic) o(st)endit q(ui)b(us) competunt iusta & iniusta.
sunt simp(liciter) bonorum. habent u(er)o in his excessum & de
fectum. q(ui)busdam enim nullus est excessus eorum.
ut fortasse d(e)is. q(ui)busdam u(er)o nulla pars utilitatis
(ut insanabilib(us) & imp(ro)bis) s(ed) omnia nocent. q(ui)b(us)dam
u(er)o aliq(ua)tenus. p(ro)pterea humanu(m) est; Tractatus q(ua)rtus.

Tractatus 4 de equitate atque de bono equo continens tantum unum capitulum. & primo quod intendit premittit.

CONSEQUENS uero fuerit dicere de bono & equo: quemadmodum bonitas & equitas se habet ad iusticiam, ac bonum & equum ad iustum. Non enim ut idem simpliciter, nec ut ad aliud genere si considaretur apparet. Et interdum quidem laudamus bonum & equum, ac huiusmodi hominem. itaque super alia que maioris commendationis loco adiungimus magis ex bono et equo. Interdum uero rationem sequentibus uidetur absurdum: si bonum & equum preter iustum aliquid sit quod laudari mereatur. nam aut iustum res eximia non est: aut bonum equum non iustum sed aliud. aut utraque eximia & idem sunt. dubium igitur circa bonum & equum fere ob ista contigit. Habent uero se quodammodo cuncta recte. & nihil subcontrariatur sibi. nam & bonum & bonum alicuius iusti existens: melius est. & non ut aliud quoddam genus melius quam iustum. idem igitur est iustum ac bonum & equum. Facit dubitationem: quod bonum & equum est iustum quoddam. at uero non id iustum quod est secundum legem: sed quod est secundum emendationem legis. Causa uero huius est: quod omnis lex uniuersalis est. at de quibusdam uniuersaliter dici recte non potest. in quibus igitur necesse est ut lex uniuersaliter dicat neque recte potest lex id complectitur quod plerumque est non ignorans deffectum. Et est nihilominus recta. nam peccatum non est in lege nec in legislatore: sed in natura ipsius rei. nam rerum protinus ipsarum natura talis est.

hic arguit pro alia parte.

hic arguit pro alia parte

hic soluit motam dubitationem & primo ueritatem proponit

hic assignat rationem predictorum & primo dubitationis.

hic assignat causam ueritatis proposite. & primo ponit legis defectum.

hic ostendit quod predictus deffectus non tollit legis rectitudinem.

hic prosequitur. & primo de obiecto equitatis circa quod primo dubitationem mouens eamque ad partes arguit.

Q non g
Lex uni

Quando g' lex universaliter loquitur. & accidit quid preter univ'sale: tunc recte est ut in qua ommisit legislator & defecit in simpl'r loquendo. emendet ommissum. qd' & legislator ipse si adesset utiq; diceret: lic& iam tulerit. Quamobrem iustum est ac me li⁹. aliquo iusto. non qd' est simp': s3 eo qd' pp simplicitatem peccat. Hec est natura boni & equi: emendatio scil3 legis qua omissum erat pp universale.

h' concludit nc̃citatem directionis legis

h' ex p̃dc̃is infert q̃dam de bono & equo. & p̃ qd' sit itũ & meli⁹ quodam alio iusto oñdens qd' illud sit.

h' concludit q̃l' sit nã boni et equi.

Hec enim causa est ne omnia sint secundum leges: q2 talia quedam sunt ut de ipsis lex ferri non possit. itaq; decreto opus est. nam indiffiniti indiffinita est reg'la. q̃madmodum est lesbie hedificationis plũbea regula. nam ad formam lapidis tr̃smutat' & nõ manet r'la decretum ad res. q'd sit g° bonum & equũ & qd' iustum & qd' iusto melius: manifestum est.

h' resumit c̃a3 ppt' quam leges deficiant.

Ex hoc etiam patet qs sit bonus & equus vir. bonum videlic& elector & actor: q non exacte amplectatur ius in peiorem ptem: sed de suis commodis dettrahi patiatur: & si lege se tueri possit. & habitus iste bonitas & eqtas dicitur. nec aliud est quam iusticia q̃dã;

h' determinat q's sit vir bon⁹ & equs q' ẽ subiectũ bonitatis & equitatis

h' determĩat qd sit bonitas et equitas.

UTRUM autem sibi ipsi Tractatus q̃ntus. quis iniuriam facere possit: ex sup' dictis pat&. Nam iustorum alia sunt s'm omnem v'tute a lege ordinata. veluti non iub& seipsum occidere lex. que autem non iub&: vetat. Preterea quando contra leges ledit non lesus: volens iniuriam facit. q si volens: sciens quem & quom°. q' u° p iram se occid'

Tractat⁹. q⁹. de iustitia p tũs lactionem vita continuã unitam ep̃m ĩ quo determĩat p̃mo q̃onem sup⁹ tactã an. s. sibi q's faciat iniuriã & p° oñdit solutionẽ ei⁹ ẽẽ mãifestã ex dc̃is

h' m̃ arguit dr̃ q' q's sibi nocens iniuriam faciat

h' ponitur r̃o. 2ᵃ.

volens id agit contra legem rectam quod non permittit
Lex. iniuriam ergo facit. ¶ At cui facit? an civitati. nam
sibi quidem non. quia volens patitur. nulli autem vo-
lenti iniuria fit. itaque et civitas penam constituit. et est
quedam ignominia adversum illum qui seipsum necavit.

Hic ponit solutionem questionis.

¶ Insuper secundum quod iniustus est qui solum iniuriatur.
et non omnino pravus. non potest sibi ipsi iniuriam facere.
nam aliud hoc est quam illud. est enim quodammodo in-
iustus sic pravus ut timidus, non ut totam habens pravi-
tatem quare nec secundum hanc iniuriatur. ¶ Nam
simul forte eidem ablatum esse: et adesse idem quod est
impossibile: sed semper in pluribus necesse est esse iustum
et iniustum. ¶ Preterea voluntarium et per electionem
et prius. qui enim ab alio lesus idem facit adversus illum.
non videtur iniuriam facere. sed idem ipse simul pa-
titur et facit sibi. ¶ Preterea sequeretur ut volenti in-
iuria posset inferri. ¶ Insuper sine particularibus iniuriis
nullus iniuriatur. nullus vero adulter sue uxoris neque
effractor sui parietis. neque fur suarum rerum. ¶ In to-
tum autem tollitur et quis sibi iniuriari valeat: secun-
dum diffinitionem voluntarie patiendi iniuriam.

Hic ostendit quod nullus iniuriatur sibi secundum iniustitiam particularem. et postea intentum probat per rationes.

Hic probat 4or rationibus.

Hic ponitur 2a ratio.

Hic ponit 3. rationem.

Hic 4. rationem ponit.

Hic tangit radicem predicte determinationis.

¶ Manifestum autem quod utraque prava sunt: et facere et pati
iniuriam. nam aliud est plus habere quam medium
aliud est habere minus. velut sanitas in medicina. bon-
itudo in gignastica. ¶ Veruntamen peius est facere in-
iuriam. nam id cum pravitate est. ac vituperatur. et
pravitate vel perfecta simpliciter vel prope. non enim omne

Hic comparat iniuriam facere ad iniuriam pati. et primo ostendit utrumque esse pravum.

Hic ostendit quod peius est iniuriam facere quam pati per se loquendo.

vol

uoluntatiuum cum iniuria. sed pati iniuriam sine pra-
uitate. et sine iniuria est per se igitur pati iniuriam mi-
nus est malum. ¶ Sed per accidens ut prohibet esse maius.
at non est ea cura arti. sed dolorem lateris dicit maiorem
morbum quam offensionem pedis. Licet fieri possit aliud
per accidens. si contingat offendentem pedem cadere et ab
hostibus capi et mori; ¶ Per translationem uero ac similitu-
dinem est non sibi ad seipsum iustum. sed suorum ali-
quibus: nec uero omne iustum. sed dominicum uel economi-
cum | hiis enim rationibus diuisa est pars anime que ratio-
nem habet ab ea que est sine ratione. ad que inspicias: ui-
detur esse iniuriam ad seipsum. quia est in hiis pati aliquid
preter sua desideria: ut igitur presidenti | et imparanti esse ad-
inuicem aliquod iustum: et istis. ¶ De iusticia quidem
ac aliis moralibus uirtutibus determinatum sit in hunc mo-
dum. Liber .6. qui est de uirtutibus intellectiuis et principaliter
de prudentia continet tractatus quatuor in quorum primo
prohemialiter intentio principalis atque necessaria quedam
ad sequentia premittuntur. capitulum primum in quo prohemialiter intentio premittitur
atque an particio. et primo dicit de ratione recta esse distincte considerandum uel dicendum hoc est in species
suas eam distin-
guendo.

QVONIAM prius diximus medium
esse recipiendum | non autem exces-
sum nec defectum. medium autem
est ut recta dictat ratio. hoc distin-
guamus. ¶ Omnibus enim dictis habitibus quemadmodum
et aliis. Est quidam signum ad quod inspiciens qui
rationem habet intendit et remittit. et est quidem termin(us)

h(ic) ostendit quod e contrario possit esse per accidens

h(ic) ostendit qualis sit iusticia per translationem dicta. et qualiter in eodem homine possit esse

h(ic) consequenter epilogat

h(ic) ostendit quod de ratione recta sit dicendum. et primo quod de ipsa haberi possit per ea que supra dicta sunt.

hic ostendit quod illud scire de ratione recta non est sufficiens ad eius perfectam noticiam.

mediocritatum quas dicimus esse inter excessum et defectum secundum rectam rationem. Est autem hoc dicere sic verum quidem: sed nequaquam clarum. nam et in aliis facultatibus de quibus scientia est: hoc etiam vere dici potest. nec parum nec nimis laborandum aut negligendum esse. sed mediocriter et ut dictat recta ratio. sed ob hoc nihilo plus sciret quis. veluti qualia afferenda sint corpori si quis dicat quod in medicina iubet et quemadmodum is qui habet illam.

hic concludit quod de recta ratione sit dicendum.

Quapropter oportet non solum vere dixisse de habitibus anime: verum etiam determinare que sit recta ratio. et quis sit huius terminus.

hic facit transitum continuans dicta dicendis.

Anime igitur virtutes supra distinximus: et alias esse moris diximus: alias intellectus. et de moralibus quidem transegimus. de reliquis vero nunc dicemus.

hic est 2a pars huius capituli in quo divisionem partium anime premittitur. et postea resumit eam divisionem partium anime suppositam in fine primi libri.

Prius tamen de anima premittentes. quod due sint anime partes: alia rationem habens/ alia irrationalis dictum est prius.

hic subdividit alterum membrum

Nunc autem circa eam partem que rationem habet eodem modo distinguendum est. et suppositum existat duo esse rationem habentia. unum quo prospicimus illa talia quorum principia aliter se habere non possunt. aliud quo illa que aliter se habere possunt.

hic probat subdivisionem prefatam.

Nam ad ea que alia sunt genere: et pars anime alia genere. que ad utrumque apta est. si quidem secundum similitudinem et proprietatem quandam noticia illis existit.

hic imponit nomina predictis partibus anime.

Vocetur autem alia scientifica/ altera ratiocinativa. nam consultare et ratiocinari idem est. nemo autem consultat de rebus que aliter se habere non possunt. itaque ratiocinativa est una pars eius que rationem habet.

hic dicit esse dicendum de utriusque predictarum partium optimo habitu.

Sumendum est igitur utriusque horum optimus

habitus

habitus. nam hic utriusque virtus. virtus autem erga o-

TRIA sunt autem **Capitulum 2m** prius proprium in animo que rei agende veritatisque dominantur: sensus intellectus et appetitus. Ex hiis autem sensus nullius rei agende principium est. id eo patet quia bestie quidem sensum habent: rerum vero agendarum participes non sunt.

Quod vero est in mente assentire et dissentire idem in appetitu sequi et vitare. Itaque cum virtus moralis sit habitus electivus electio autem appetitus cum deliberatione. oportet propter hec et rationem esse verum et appetitum esse rectum. siquidem electio studiosa. et eadem assentire et sequi. Hec igitur mens et veritas in agendo versatur. at contemplative mentis que non in agendo nec in faciendo est: laus et vituperatio in vero et falso consistit. hoc enim est totius intellectivi opus. activi vero et intellectivi veritas consentanea appetitui recto.

Rei igitur agende principium est electio unde motus est: sed non cuius gratia. electionis autem appetitus et ratio que alicuius gratia. quapropter non absque mente et intellectu neque absque morali appetitu est electio. bene autem agere in rebus et contra sine intellectu et more non est. Sed mens ista nihil movet: verum illa que gratia alicuius. et activa. hec enim et in faciendo princeps est. nam gratia alicuius facit quicumque facit. et finis non simpliciter est: sed ad quid et factibile alicuius est. at non agibile. nam bene agere finis est appetitus autem huius. Quapropter aut intellectus appetitivus est electio: aut appetitus intellectivus. et tale principium homo. Non est autem eligibile quicquam ex iam factis.

Capitulum 2m in quo determinat de principiis actuum humanorum et primo proponit tria que sunt principia huius actuum.

hic concludit unum predictorum

hic ponit qualis sit proportio et concordia inter actus aliorum duorum intellectus scilicet et appetitus

hic concludit ex hiis quod ad moralem virtutem requiritur intellectus et appetitus concordia.

hic ostendit aliter utraque mens practica scilicet et speculativa se habet ad obiectum. aliter tangit in quo mens practica et speculativa differant et in quo conveniant.

hic ostendit quomodo utraque mens se habeat ad actum. et primo ostendit quod mens et appetitus sunt actus humani principia.

hic manifestat quod mens de predictis sit principium agendi

hic infert corollarium ex predictis.

hic ostendit circa qualia obiecta mens sit principium agendi per electionem.

ut puta nullus eligit troiam diripuisse. non enim de preterito electio est: sed de futuro possibili. factum autem ne factum sit fieri non potest. itaque recte agathon: hoc solo deus privatur: infecta facere quecumque sunt facta. ¶ Ambarum itaque particularum intellectiuarum opus est veritas. secundum quos ergo habitus utraque verum perspicit: hii virtutes ambarum existunt; Tractatus. Secundus.

REPETENTES ergo altius de illis dicamus. erunt quibus animus verum perspiciat assentiendo aut dissentiendo quinque numero. hec autem sunt ars/ scientia/ prudentia/ sapientia/ intellectus. estimatione enim et opinione falli contingit. ¶ Quid ergo sit scientia ex hoc patet si diligenter discutiendum est: nec similitudinibus inherendum. omnes enim sic accipimus ut id quod scimus aliter se habere non possit. que autem aliter se habere non possunt quando extra considerationem sunt: latet utrum sint vel non sint. ex necessitate ergo scibile est. sempiternum ergo. nam que ex necessitate sunt: ea omnia plane sempiterna sunt. sempiterna autem sine generatione et corruptione. ¶ Insuper omnis scientia videtur esse docibilis. et quod sciri idem potest disci. ¶ Doctrina vero omnis ex ante cognitis fit. ut in resolutiuis dicimus. nam aut per inductionem aut per sillogismum. ¶ At inductio principii est et universalis. sillogismus autem ab universali. ¶ Sunt ergo principia ex quibus sillogismus. quorum autem non est sillogismus. eorum inductio est. ¶ Est ergo scientia habitus demonstratiuus et cetera ut resolutiuis

dis.

Marginal notes (left):
hic concludit quod virtutis utriusque mentis operatio sit veritatis cognitio.
h. 2m.
h. 3m.
h. 4m.
hic ponit diffinitionem scientie.

Marginal notes (right):
Tractatus 2us. de virtutibus intellectiuis. capitulum primum in quo eas enumerat tractatus de scientia et arte. et primo enumerat eas.
hic prosequitur de scientia. et primo notificat scientiam ex parte materie.
hic notificat scientiam per causam et narrat de ipsa .4. aut .6. aliis primo premittit 4or.

diffinivimus. Cum enim fidem quodammodo adhi-
beat quis et principia sibi nota sunt: scit. nam si non ma-
gis discursu conclusionis: per accidens habebit sciam. De
scientia igitur in hunc modum determinatum sit. Eius
vero quod recipit aliter se habere quoddam est quod fieri quoddam.
quod agi potest. est autem aliud facere aliud agere. credimus
autem de his quod externis sermonibus. itaque habitus cum
ratione activus aliud est quam habitus cum ratione
factivus. nec alter in altero continetur. nam neque actio est
factio: nec factio est actio. Cum autem hedificativa sit
ars quedam et quod habitus quidam cum ratione facti-
vus nec ulla nec ars sit que cum ratione factivus habitus
sit neque talis habitus qui non sit ars: idem utique esse et ars
et habitus cum ratione vera factivus. Omnis autem ars in
faciendo versatur. et artificio uti: et mente perspicere
ut aliquid fiat eorum que possunt et esse et non esse. et
quorum principium in faciente est non autem in eo quod fit. Non
enim eorum que necessario sunt aut fiunt. ars est:
neque eorum que sunt secundum naturam. nam hec
in seipsis habent principia. Cum igitur facere et agere diver-
sa sint: necessarium est ut ars in faciendo at non in
agendo consistat. et circa eadem quodammodo versantur ars et
fortuna. ut agaton inquit: ars fortunam adamavit:
fortuna artem. ars igitur ut diximus habitus quidam cum ratione
vera factivus est. inertia vero contra: cum ratione falsa factivus
habitus circa id quod aliter se habere potest; Capitulum 2m

DE PRUDENTIA vero sic utique accipiemus

---

h' mutat prefatam diffinitionem.

h' ponit epilogum.

h' determinat de arte. et primo ostendit circa contingentia esse duos habitus.

h' ostendit per inductionem quid sit ars ostendens quod sit habitus cum ratione factivus.

h' determinat de operibus artis et circa materiam suam.

h' ostendit a quibus ars differt per suam materiam et cum quibus convenit.

Capitulum 2m de prudentia et primo ostendit modum tractandi et quid sit principaliter prudentia.

consideratione habita q sunt ii quos prudentes uocam⁹.
uidetur prudentis esse uiri bene consulere posse c̄ca illa
que sibi bona & utilia sunt: non ꝑticulariter: puta q̄lia
ad sanitatem uel robur: ẜ uniu̇salit̉ ad totius uite

h̾ maīat q̄d dix̄ ꝑ signū

statum bene dirigendum. ❡ Signum u̇ hui⁹ est qd̉
c̄ca qd̉ prudentes dicimus eos q ad finem aliquem stu-
diosum accute excogitant illa in q̇b⁹ non est ars. quā-

h̾ ponit diffinionem prudentie. & ꝑmo tangit ipiḡ dr̄am & prudentiam ad sc̄iam & artem.

obrem & uniu̇salit̉ prudens esse consultatiuus. ❡ Con-
sultat aūt nemo de hiis que impossibilia sunt aliter
se hr̄e. neq̧ de hiis que ipse agere non pōt. quare si sc̄ia
est cum demōstratione / quorum autem ꝑ̇ncipia alr̄
se habere possunt. horum non est demonstratio (nā
omnia possunt mutari: neq̧ locum habꝫ consilium in
hiis que ex nc̄citate sunt) prudentia non utiq̧ scientia
erit. neq̧ ars. scientia qdem: q͛ id quod agitur alit̉ se

h̾ concludit diffionem prudentie eamq̧ expon̄t q̄ntū ad unā eius ꝑticlam & hoc t̄plr̄. ꝑ̊ ꝑ rōnem.

pōt hr̄e. ars: q͛ alius est finis agendi q̄m faciendi. ❡ Re-
stat g̊ ut prudentia sit habitus uerus cum ratione q in
hiis agendis uersatur que sunt homini bona & mala.

h̾ ponit ²rō

nam faciendi qdem alius finis agendi u̇ non alius est.

h̾ maīat q̄d dix̄ ꝑ signū c̄ca q̄d duo ponit signa.

est enim idipm finis bene agere. ❡ Ob hoc periclem & ali-
os huiusmōi prudentes dicimus q illa que sibi & aliis
utilia sunt prospicere ualent. esse aūt huiusmō puta-
mus illos q publicis ꝑ̇uatisq̧ rebus administrandis

h̾ ponit 2ᵐ signum.

sunt apti. ❡ Vnde tempantia dicitur prudentie con-
suatrix. consuat enim huiusmō iudicium. non enim
totum iuditium corrumpit ac puertit uoluptas & do-
lor. ueluti q triangulus duob⁹ rectis equales habꝫ uł

nō

non habet. sed illud quod in agendo versatur. principia enim rerum agendarum sunt quorum gratia illa aguntur. ei autem qui corruptus est ob voluptatem vel dolorem: repente non apparet principium neque oportere gratia huius neque propter hoc suscepisse omnia et egisse. nam vitium corruptivum principii. itaque necesse est prudentiam esse habitum cum ratione vera qui in hiis agendis versatur que sunt hominibus bona. Atque artis quidem est virtus prudentie vero non est. et in arte quidem is qui sponte deliquit potior est: in prudentia vero contra. quemadmodum et in virtutibus. patet igitur quod virtus quedam est et non ars. Cum vero due sint anime particule rationem habentes: alia utique erit virtus opinativi. nam opinio et prudentia circa id est quod recipit aliter se habere. atque nec habitus cum ratione solum. signum erit quod oblivio eiusmodi habitus est: sed prudentie non est; Capitulum . 3^m.

QUIA vero scientia de universalibus existimatio est et de hiis que sunt ex necessitate: sunt autem principia demonstrabilium et totius scientie: nam cum ratione est scientia: principii eius quod sciri potest neque scientia utique erit. neque ars. neque prudentia. nam quod scibile idem demonstrabile. ille vero sunt circa ea que aliter se habere possunt: sed nec sapientia horum est. nam sapientis est de quibusdam demonstrationem habere. Si igitur in quibus veri sumus necumquam fallimur circa ea que non recipiunt aut recipiunt aliter se habere scientia et prudentia est et sapientia et intellectus: nullum vero horum trium recipit esse: dico autem tria prudentiam sapientiam et scientiam: restat ut intellectus sit principiorum.

Hic tangit differentias duas prudentie et artis.

Hic ostendit quod sit subiectum et obiectum prudentie.

Capitulum 3^m de intellectu et sapientia. et primo ostendit quod intellectus sit circa principia demonstrationis et hoc ostendit per id quod nullus alius habitus circa talia esse potest.

Hic resumit rationem prefatam et concludit propositum.

h determinat de sapia & p° ondit qd sit sapia pticulare sumpta.

Sapientia u° in artibus tribuimus illis q excellentis
sissimi sunt: ueluti phidiam lapidarium sapiente
& polidetum statuarium. nihil aliud in hoc p sapi

h ondit qd sit sapia simp & absolute.

entiam intelligentes quam u°tutem artis. Sed ee
quosdam sapientes putam9 in totum non fm ptem
nec aliud qd sapientes. ut homer9 de margite dix
hunc ne fossorem dii fecerant nec aratorem nec alid
qdam sapientem. Itaq manifestum q exactissim

h ex pmissis concludit tria de sapia q possunt dici actus eius diffinitiones l notificationes.

scientiarum utiq erit sapientia. Oz g° sapientem non
solum ea que a pncipiis manant scire: uerumetiam
circa pncipia u°itatem tenere. itaq sapientia utiq erit
intellectus & scientia; Capitulum. Quartum.

Cap. 4m in quo inqrit que inter uirtutes intellectuales sunt pncipalissima. & p° intentione pmittit atq qrumdam excludit & hoc rone duplici.

AC VELUTI caput habens scia pciosissimorum
& enim forz absurdum siqs putz sciam ci
uilem aut prudentiam studiosissimam esse. nisi op

h e 2a ro qua pbatur ide. al excludit alis error

timum eorum que in mundo sunt homo existit. Sp
pe si sanum & bonum aliud est hominib9 aliud pis
cib9 | album u° & rectum idem est semp: & sapiens idem
omnes utiq dicerent: prudens u° aliud. puidere enim
circa se recte singula dicent esse prudentis. & huic ista
tribuerent. quamobrem & bestiarum quasdam prude
tes esse aiunt. qtcumq circa uitam suam puidentiam
hre uident. manifestum aut q non est ciuilis & sa
pientia idem. nam si dicant circa comoditates propas
uersari sapiam: plures erunt sapientie. non enim
una est circa comodum omnium aialium. s alia circa
singula ipsorum. nisi & medicina est una de omnib9.

Qd

Quod si qr optimum est homo omnium animalium: nihil refert. nam alia sunt multum diviniora quam homo sui naturam. veluti ista preclarissima ex quibus mundus consistit. Ex dictis ergo patet quod sapientia est scientia et intellectus preciosissimorum natura; Quapropter anaxagoram et thalem et huiusmodi homines sapientes esse dicunt: sed non prudentes. quia vident illos propria commoda ignorantes. et illa que sunt eximia quedam et admirandola et difficilia ac divina scire ipsos aiunt. inutilia tamen: quoniam non humana querunt bona. at prudentia circa humana versatur et circa illa in quibus consilium locum habet. nam prudentis hoc maxime opus esse diximus: bene consulere. nemo autem consultat de impossibilibus aliter se habere. neque de hiis omnibus quorum non est finis aliquis: et hoc agibile bonum. simpliciter autem bene consulere dicendus est ille qui quod optimum est homini in rebus agendis id ratiocinando coniectura assequitur. Neque prudentia est universalium solum verum etiam singularia oportet cognoscere. nam activa quidem est. actio autem in singularibus versatur. ex quo fit ut quidam nescientes quibusdam scientibus efficaciores sint in agendo. et inter ceteros hi qui experimentum habent. Nam si quis sciat quod leves carnes facile digeruntur et salubres sunt sed que sint leves carnes ignoret: non faciet sanitatem. sed qui scit quod avium carnes leves sunt et salubres: faciet magis. prudentia vero activa. itaque oportet utramque habere aut hanc magis; Capitulum quintum.

h' excludit quandam opinionem.

h' concludit intentum intentam.

h' ex premissis concludit circa philosophos.

h' ostendit circa quod sit prudentia et dicit quod non solum sit circa universalia verum magis circa singularia.

h' manifestat exemplum quod dixerat.

Capitulum quintum in quo ostendit quod prudentia sine virtutibus intellectiva de hiis que sunt circa agibilia humana sit principalis. et primo in tertio proponit distinguit quod civilem et prudentiam.

ERIT utique hec veluti quedam ceteris presidens
atque dominans. est autem civilis et prudentia
idem habitus. esse tamen nequaquam eadem ipsis est.

Hic distinguit civilem in suas species.

Eius autem que circa rem publicam versatur alia est veluti presi
dens quedam ac magistra prudentia in legibus ferendis:
alia in singulis agendis consultandisque versatur. que co
muni nomine civilis dicitur. decretum enim agibile
est ut postremum. quapropter hos solos aiunt rem publicam gerere. so
li enim hi agunt quemadmodum manuales artifices.

Hic determinat de prudentia non de ea que est genus sed de ipsa que a civili distinguitur. et primo ostendit quod prudentia dicatur.

Videtur autem et prudentia maxime esse que circa ipsum
et unum versatur. et habet hoc nomen prudentia. illarum
autem. alia disciplina rei familiaris: alia positio legum.

Hic ex dictis infert corolarium

alia civilis dicitur. Species igitur quedam erit cognitionis sibi

Hic tangit circa predicta errorem quorundam.

commoda scire: sed habet magnam varietatem. Et vide
tur qui illa que ad se pertinent scit et in illis versatur pru

Hic inducit motiva predicti erroris quorum primum sumitur ex dictis euripidis poete.

dens esse. civiles autem negotiosi. Quapropter et euripi
des inquit quonammodo prudens essem cui occioso ade
rit in multitudine connumerato exercitus equum

Hic tangit secundum illius erroris motivum

participere: Nam solertes et agentes ad plus. querunt
eum quod sibi sit bonum. et hoc agendum esse existimant.

Hic excludit prefatum errorem

ex hac igitur opinione natum est hoc esse prudentes. Quam
quam forte non est eius sine disciplina rei familiaris
et sine civili. insuper res esse sua cuiusque quemadmodum
administranda sit obscurum est atque difficile cogni

Hic manifestat quoddam prius dictum scilicet quod prudentia non solum est circa universalia. et primo probat hoc per unam rationem.

tu; Huius vero signum est quod iuvenes quidem et geome
tre et mathematici fiunt et sapientes in huiusmodi:
at prudentes fieri non videntur. causa huius est:

quia in singularibus est prudentia que per experimentum
nobis innotescunt. iuuenis autem non est expertus. longitu
do enim temporis experientiam facit. Nam et de illo
quis dubitabit quare sit quod quidem puer mathematicus
fieri potest. sapiens autem uel phisicus non potest. an quia
per exhaustionem est. horum autem principia experimento.
et hec quidem non credunt pueri: sed dicunt: hec autem
quid sunt non est obscurum. Insuper error aut circa tota
rem in consulendo existit aut circa particularia. aut enim
quia omnes ponderose aque praue sunt aut quia hec pon-
derose; Quod autem prudentia non est scientia ma-
nifestum. nam extremi est ut diximus. tale enim
agibile. Opposita est ergo intellectui. nam intellectus
est terminorum. quorum non est ratio. hec uero extremi sen
sus. non propriorum: sed quemadmodum sentimus quod in ma-
thematicis extremum est triangulus. consistet enim
et ibi. sed hec magis sensus quam prudentia: illius uero alia

Hic interponit dubitationem quandam cum eius solutione que dubitatio ex dictis oritur.

Hic ponitur error secundum quem ostendit quod prudentia non solum sit circa uniuersalia.

Hic comparat prudentiam ad scientiam et primo ostendens in quo differant.

Hic comparat eam intellectui ostendens in quo conueniant et in quo differant.

VIDENDUM Tractatus Tertius. est spes;
est et quid sit bene consulere: utrum scientia
aliqua uel opinio. uel bona coniectatio. uel aliud
quidpiam genus. Scientia quidem non est. non enim
querunt homines de quibus sciunt. bene consulere
autem consulere est. qui uero consulit querit et ratione dis
currit. Atque nec bona coniectatio est. nam absque ratione
et cum celeritate quadam fit coniectura. sed ad con-
silium spatium temporis adhibetur. et aiunt celeri
ter agendum: consulendum autem morose. Solertia

Tractatus 3us de quibusdam habitibus adiunctis prudentie capitulum primum de bene consulere siue bona consultatione et primo intentum proponit.

Hic ostendit quod non sit scientia.

Hic ostendit quod bene consulere non sit bona coniectatio

Hic ostendit non esse solertiam

q̄ aliud est quam bene consulere. est autem solertia

h' ondit aut dic q' h'itus bene consulendi non sit opio.

bona coniectatio. ¶ Nec rursus opinio aliqua est bene

h' concludit uerum geng ipsi' bn̄ consulere ōndens q' sit nō sciē nz opinionis s3 consilii rectitudo.

consulere; ¶ Sed quoniam q male consulit aberrat, q u' bene consulit recte consulit. p3 q directio quedā est bene consulere. nec scientie. n3 opinionis. nam sciē non est directio. cum non sit error. opinionis u' directio u'ita est. & simul iam det'minatum est omne id cui' est opinio. atq nec sine ratione est bene consulere. restat g' ut sit cogitationis. hec enim nondum assensio est etenim opinio non questio: sed iam assensio quedam est. q aūt consulit siue bene siue male consulat: querit aliqd & cogitat: s3 bene consulere directio quedam consilii est; ¶ Itaq̄ p'mo querend' um. est quid sit consilium & ēca quod. cum u' directio

h' inqrit p'opam dr̄am ipsi' bn̄ consulere ēca qd' 4or tangit conditiones.

multipliciter dicatur: p3 q non omnis. incontinens enim & flagitiosus quod sibi p'positum est ratiocinādo assequetur: itaq̄ recte consulit: lic3 malum amplectatur magnum. at bene consulere bonum qdē uidetur. nam ea directio consilii que bonum assequitur bene consulere est. ¶ Est nūo hoc etiam falsa ratione q' asseq potest: & qd' fieri o3 obtinere. p qd' aūt non: s3 falsum esse medium t'minum. itaq̄ nec id etiam bene consulere erit p qd' asseqtur o3: s3 non p quod opptebat. ¶ Preterea fieri pot ut aliqs multū temp' consultando potiat' | aliqs u' cito. non g' illd' ad hoc bene consulere est: s3 directio secundum utilitatem & secundum id cui' op' est | & ut | & qn̄o. Pre-

h' ponitur 2ª conditio.

h' 3ª conditio

h' 4ª conditio.

terea est simpliciter bene consulere. & ad finem ali
quem: simplicit': cum ad extremum simpl'r dirigi
tur. ad finem aliquem: cum ad hunc finem. si g' pru
dentum est bene consulere: erit utiq; bene consulere
directio sm utilitatem ad finem cuius prudentia
ua existimatio est; Capitulum Secundum

SAGACITAS q; & ebetudo sm quas sagaces &
hebetes dicuntur. non omnio idem est qd' sci
entia. ul' opinio. nam omnes sagaces esse possent.
Neq; una aliqua ptcularium scientiarum. ueluti
medicinal'. nam de sanis utiq; esset aut geometrica
circa magnitudines. nq; de his enim que semp sunt &
numquam mouentur sagacitas est: sed de his circa quas
dubitabit utiq; aliqs & consulet. Quapp circa illa
eadem in qbus prudentia uersatur. non est autem
idem sagacitas & prudentia. nam prudentia pcep
tiua est. qd enim agendum sit uel non eius est fi
nis. at sagacitas diiudicatiua est solum. idem enim
sagacitas & bona intelligentia. etenim sagaces & bene
intelligentes. Est autem sagacitas non hre prudenti
am | aut accipe: sz ueluti adiscere dicitur sape qn
utitur scientia: sic & in utendo opinione & in iudi
cando ea de qbus est prudentia alio dicente bene
iudicare. etenim bene idem est qd' probe. hinc ue
nit sagacitas nomen secundum quam bene sagi ex ea
que in discendo est. dicimus enim freqnt' in adis
cendo sape; Ea u' que appellatur sntia secundum q

Cap. 2m. de sagacitate & snia & de compatione istarum ad inuicem & ad prudentiam. & p° ondit q nec sagacitas nec ebetudo sit idem qd scia.

h' ondit q sagacitas aliq spes scie hoc e aliq pticularis scia.

h' concludit ex pmissis conuenientia & dram sagacitatis & prudentie

h' ondit q sagacitas no sit idem qd prudentiam hre l' prudentia.

h' determinat de snia ondes quid & circa qd.

bene sentire dicimur & sintiam h're boni & eq rectum iu-
dicium est. cuius rei illud erit signum qd' bonum ui-
rum maxime dicimus esse mitis sntia. & equum ee' cca
quedam ignoscere. at ignoscere sentire est recte iudica-
do cca eqtatem. recte aut' uere; Sunt aut hi omnes

h' compat p'dca int' se & ad prudentia. & p' assignt eorum conuenientiam.

habitus rationabilit' in idem tendentes dicimus eni
sintiam sagacitatem prudentiam & mentem (ad eosde'
referentes) sintiam habere & mentem cum & pruden-
tes & sagaces. omnes n hmoi potentie extremor
sunt & singularium. In iudicando qdem de qbus

h' probat qd' dixat & p' de sagacitate & sntia.

prudens sagax & bene sentiens siue mitis. nam eqtas
commune qddam est bonorum omnium. in eo qd' ad
alium. sunt aut agibilia singlarium extremor. oim.
& prudentem oz ipsa cognosce. & sagacitas ac sintia cca
agibilia. hec autem extrema. Et intellectus extremor

h' ondit q etiam intlls sit cca extrema

utrinq. nam & pmorum tminorum & ultimor in-
tellectus est. & non ratio. alter secundum demostra-
tionem tminorum immobilium & pmorum. alter
in rebus agendis extremi. & mobilis & alterius dis-
positionis. hec enim pncipium sunt cuius gra. ex sin-
gularibus enim unilsale. horum g oz sensum habe-
hic est aut intellectus. Ex quo naturalia uident'

h' probat qd' dixat p signu

ista esse. natura n nemo sapiens. at sintiam h're &
sagacitatem & intellectum. signum est q secundu
etatem putamus illa seq conuenire. & hec etas intel-
lectum hab& atq sententiam qsi natura existat ca.

h' ex p'fatis concludit duo corolaria.

Quapp pncipium & finis est intellectus. ex his eni

demonstrationes fiunt. & de his. Itaque non minus
inherendum est expertis & senioribus vel prudentium
opinionibus atque suis sine demonstratione quam demonstratio-
nibus ipsis. veluti enim oculum per experientiam habentes
principia discernunt. Quid igitur sit sapientia. & prudentia. &
circa quid versetur in partium utraque dictum est; Tractatus

SED ambigere quispiam in quibus rebus utiles virtutes
sunt. Nam sapientia quidem eorum nihil perspicit ex quibus
homo beatus efficiatur. nullius est enim generationis. Pru-
dentia vero hoc habet quidem. sed quemadmodum utilis erit.
siquidem prudentia circa illa versatur que sunt iusta &
bona & honesta hominibus. hec sunt autem que agere bo-
ni viri est. sed & per eorum scientiam nihilo magis agendum.
illa erimus apti. siquidem habitus virtutes sunt. veluti
nec sana. nec valitudinaria quotcumque non ab agendo:
sed ab habitu esse dicimus. etenim nihilo magis agere ap-
ti sumus quam medicinalem aut gignasticam habe-
amus; Quod si non horum gratia prudentem ponere
debemus: sed eius quod est fieri. studiosis utique nihil erit
utilis. Preterea neque his qui non habent. & nihil enim
refert utrum ipsi habeant vel habentium consiliis adqui-
escant: abundeque nobis erit veluti in sanitate. quamvis
enim sani esse velimus: medicinam tamen non addisci-
mus. Et preterea absurdum videtur si deterior quam
sapientia existens potior erit quam illa. que enim facit do-
minatur & iubet in singulis. de his igitur dicendum est. nunc
tamen dubitatum est solum de ipsis. Dicimus igitur

Hoc est 2m corolarium

Hic est epilogus.

Tractatus 4us. de utilitate sapientie & prudentie ac de virtutum inter se conexione. capitulum primum. de utilitate sapientie et prudentie. & de conexione prudentie cum virtutibus. & primo movet dubitationem de sapientie & prudentie utilitate ratione quarum dubitandi questionum ad utrumque subiungit. de sapientia ibi nam sapientia. de prudentia ibi prudentia vero.

Hic duabus rationibus excludit quandam responsionem que posset dari ad rationem predictam.

Hec est ratio 2a qua illa responsio excludatur.

Hic tangit aliam ambiguitatem. et est que sit excellentior & principalior sapientia scilicet an prudentia.

Hic solvit primam ambiguitatem de utilitate sapientie et prudentie. & ponit primo duas communes solutiones tam sapientie quam prudentie.

primo quia per se ipsas necessarium est virtutes eas existere. virtutes
autem esse utriusque particule: et si nihil faciat alterutra
ipsarum. ¶ Deinde faciunt quidem. non ut medicina

hec est 2a solutio communis

sanitatem: sed ut sanitas: sic sapientia felicitatem. cum enim
pars sit totius virtutis: habendo et operando facit beatos. ¶ In-
super opus perficitur secundum prudentiam et moralem
virtutem. quia virtus intentionem facit rectam. pruden-
tia vero illa dirigit que ad hanc tendunt. quarte vero particule
animi non est talis virtus vegetative. nihil enim

hic solvit solvit specialiter quantum ad prudentiam et hoc interimendo rationem in contrarium factam.

in illa est utrum agat vel non agat. ¶ De eo autem quod
nihil facit magis apti sunt propter prudentiam ad ho-
nesta et iusta agenda. paulo superius incipiendum est.
hinc suscepto initio. quemadmodum dicimus quosdam
iusta agere nec tamen iustos esse. veluti eos qui faciunt
illa que leges precipiunt aut inviti aut per ignorantiam
aut per aliud quidpiam: non autem propter ipsa: atque illa agunt
que oportet et quot oportet. studiosum virum sic est ut videtur
aliqualiter se habentem se agere singula ut bonum sit.
dico ceu per electionem et ipsorum que aguntur gratia.
electionem igitur rectam facit virtus. que autem illius gratia fieri
nata sunt ea non sunt virtutis: sed alterius potentie. de
quibus scientibus dicendum est clarius. ¶ Est igitur quedam
potentia quam astutiam vocant. hec huiusmodi est ut
ad subiectam intentionem agere ista possit et ad ef-
fectum perducere. si utique id ad quod intendimus rec-
tum sit: laudabilis est. si in autem improbum: tunc est
dolus. quapropter prudentes astutos et non dolosos dicimus

hic solvit id quod videbatur adversariorum rationis confirmatio. et hoc facit ostendens connexionem prudentie cum virtutibus. et postea ostendit quod in actione virtuosa sit dare principium necessarium preter moralem virtutem.

hic manifestat quod sine quale sit illud principium.

Est autem prudentia non hec potentia sed non absque ista potentia. habitus vero huic intuitui efficitur animi non sine virtute ut dictum ac manifestum est. nam cogitationes et discursus terminis rerum agendarum principium habent quia tale quod sit extremum et optimum quodcumque quoque tandem id sit. etenim sit ubi gratia quidvis: hoc nisi bono viro non videtur. nam pravitas obliquat al' obligat et falso errore labi facit circa principia rerum agendarum. quare patet quod impossibile est prudentem esse quempiam nisi sit bonus;

Hic ostendit quod prudentia aggregat supra prefatum principium.

Capitulum Secundum.

Capitulum 2m de conexione virtutum cum prudentia. et inter se quoque solvit questionem circa hoc incidentem. solvit illam superius motam questionem de principalitate sapientie et prudentie. et post per rationem ostendit quod moralis non posset esse sine prudentia.

SED considerandum est rursus circa virtutem. Nam virtus fere similiter se habet ut prudentia ad astutiam (non eadem quidem: sed certe similis). sic et naturalis virtus ad eam que proprie virtus. omnibus enim videntur naturam quodammodo mores in singulis subsistere: nam ut iusti simus et temperati et fortes et alia huiusmodi statim a nativitate habemus: sed tamen querimus aliud quiddam proprie bonum esse. ac talia adesse aliter. nam pueris quidem et bestiis naturales sunt habitus. verum absque mente videntur esse nocivi. illud duntaxat apparet. quod quemadmodum in robusto corpore sine intuitu se movente contingit fortiter offendere (quia visum non habet): ita et hic. quod si accipiat mentem in agendo: differt. habitus vero similis existens tunc erit proprie virtus. itaque et in opinabili due sunt species: astutia et prudentia: sic in morali due sunt: naturalis virtus et propria. verum harum que propria est non fit absque prudentia. Et pp

Hic ostendit propositum per antiquorum dicta ostendit etiam eos in parte recte dixisse et in parte errasse.

h[oc] ostendit propositum per modernorum dictum quos ostendit etiam imperfecte dixisse.

h[oc] concludit propositum

h[oc] movet et solvit questionem quandam cadentem circa virtutum connexionem et primo questionem movet.

h[oc] solvit premissam questionem

h[oc] epilogando concludit necessitatem prudentie.

h[oc] solvit questionem superius motam quandam quod erat an sapientia esset prestantior quam prudentia vel e contra in cuius solutionem duo inducit exempla.

terea aiunt virtutes omnes esse prudentias. Et Socrates partim
recte quesivit, partim erravit. Quia enim omnes virtutes pu-
tabant prudentias esse errabat. Quia vero non absque pruden-
tia recte dicebat. ¶ Signum autem huius est: quia et nunc omnes quando
virtutem diffiniunt: adiungunt habitum: dicentes
et ad quod est: secundum prudentiam. Recta autem ratio est se-
cundum prudentiam. Videntur auguriari quodammodo omnes hu-
iusmodi habitum virtutem esse qui habitus sit secundum rectam
rationem. Sed oportet parum pertransgredi. Non enim solum ha-
bitus qui est secundum rectam rationem: sed ille qui est cum
ratione recta virtus est. Recta autem ratio in talibus pruden-
tia est. Socrates quidem igitur putabat virtutes esse rationes. Scientias enim illas
omnes dicebat esse scientias. Nos autem cum ratione esse
putamus. ¶ Palam igitur ex iam dictis non posse quemquam
esse bonum virum sine prudentia, neque prudentem
sine morali virtute; ¶ Sed et sermo hic solvetur quo disputare
quis posset virtutes ab invicem separari. Non enim eundem
natura ad omnes aptum. Itaque aliam iam quidem habere:
aliam non habere. ¶ Sed hoc recipiendum est in natu-
ralibus virtutibus. At in hiis virtutibus per quas simpliciter dicitur
vir bonus non recipitur. Simul enim prudentia que
una est omnes simul existunt; ¶ Palam autem quia etsi non
activa esset: tamen opus eius, quia particule virtus est. Et quia
non erit electio recta sine prudentia, neque sine virtu-
te. Hec enim finis: hec vero ad finem agere facit. ¶ At tamen
nec preest sapientie, nec meliori particule, utique nec
sanitati medicina. Non enim utitur illa: sed providet

ut sit illis g°

ut sit. illius g° gra iubet: sed non illi. ¶Preterea simi-
le ut siquis ciuilem dicat pucipium esse deorum:
qr disponit de omnibus que fiunt in ciuitate; — h ducit 2m ex

Liber septimus in quo principaliter determinat de continen
& incontinen duos continet tractatus. in primo ondit qd utraq
bonum sit & qbus modis dr. & qlit ab aliis distinguit. ca. pm
diuidit fugiendu in tria ondendo q qb; hoib; sit coueientia
narratq modus pcedendi in hoc li. & p enumat fugieda & cotraria

POST HEC dicendum est alio sumpto pucipio: q circa mores fugiendorum tres sunt spes. uitium incontinentia immanitas. horum u duob; cotraria manifesta sunt. nam aliud uirtutem aliud continentiam uocamus. aduersus aut immanitate maxime qs congrue opponat eam uirtutem (que supra nos est) heroicam quandam & diuinam. ¶Vt homerus de hectore facit priamum dicente eximia illum bonitate prestare. neq uideri mortalis hominis filium esse sed dei. itaq si ex hominib; fiunt dii p excellentiam uirtutis ut aiunt: talis quidam utique erit is habitus q iu immanitati opponit. na ut bestiarum non est nec uitium nec uirtus: sic etiam nec dei. sed hec quidem preciosior est quam uirtus. illa u aliud quoddam genus impbitatis. ¶Cum aut raro contingat uirum quempiam esse diuinum ut lacones dicere consueuerunt cum ualde quempiam ammirat diuinus esse inquiut uir: sic & immanem quempiam.

Hic ondit q uirtus eroica l diuina possit hoib; inesse & p ex homeri dicto.

h ondit idem ex laconicorum dicto.

H tangit .3.es modos qb' homines fiunt bestiales.

inter homines raro aiunt existere. A c maxime inter
barbaros est. fit aut quoq; propter morbos. & orbitates.
& q alios homines malignitate excedunt: eos ac infami

H dicit qd de talib' sit dictum & qd restitit dicendum.

appellatione notamus. Sz de huiusmo dispositioe
postea erit mentio facienda. de uitio aut dictum est
prius. de incontinentia u & molicie atq; luxia dicendu
est. ac simul de continentia ac constantia. non enim
sic accipiendum est qi utiq; iparum sit idem habitus

H narrat modum procedendi circa prefata.

q uirtus & uitium. nec etiam qi sint aliud genus. Oportet
u ut in aliis: ita & hic: positis hiis que apparent: ac dubi
tationib' primo factis ondere maxime qdem omnia q
pbabilia sunt circa huiusmo affectus aut certe plurima ip
sorum atq; pcipua. si enim soluantur difficilia & relinqu
tur ea que probabilia uidentur: sufficienter erit ondsum.

H tangit sex circa pbabilia quorum 4 ptinent ad continentiam & constantiam & eaz opposita.

Videntur g' continentia & constantia pbor & laudabilium
esse. incontinentia u & moliciei impbor & uitupabilium.
Idemq; est continens & constans in rone. ac incotinens 2m pbabile
& is q ronem ommitit. Et incontinens qdem sciens qa 3m pbabile
praua sunt facit pp cupiditatem. continens u sciens q
cupiditates praue sunt: eas non sequitur pp ronem.

H addit alia duo pbabilia que sumunt p comparationem eaz ad alia.

Et tempatum qdem continentem & constantem. ac ta
lem alii omnio tempatum alii non. & intempatum
incontinentem & incontinentem intempatum promiscue
uocamus. interdum u alios esse dicimus. & quidam
u aiunt fieri non posse ut prudens sit incontinens. in
terdum u quosdam prudentes & solertes incontinentes esse.

Hec est .6. pbabile circa materiam.

Insup incontinentes dicuntur & ire & honoris & lucri. ea
g

Ergo que dicuntur ista sunt; Capitulum Secundum.

QUERERET autem aliquis quomodo fieri possit ut quisquam sane mentis incontinens sit. dicunt quidam fieri non posse in sciente. nam difficile est (ut socrates putabat) si scientia adsit: aliud quippiam prevalere ac veluti mancipium in servitutem trahere. socrates enim contra incontinentiam omnino pugnabat quasi illa non esset. neminem enim intelligentem facere contra id quod optimum sit: sed eos qui faciunt per ignorantiam facere. At hec ratio manifeste dissentit ab his que apparent. et opportunum est de affectu inquirere. si per ignorantiam: quis modus ignorantie fiat. quod enim non putat qui incontinentia utitur priusquam in perturbatione constitutus sit manifestum est; Sed sunt quidam qui partim assentiuntur. nam nihil esse potentius quam scientiam confitentur. et propterea dicunt incontinentem non scientiam habentem: sed opinione superari a voluptatibus. Quod si opinio est ac non scientia nec firma existimatio que repugnat sed remissa ut in ambigentibus. venia danda est si non persistit in illis contra vehementes cupiditates. at pravitati non est venia. nec alteri cuiquam vituperabilium; Prudentia igitur resistente. hec enim validissimum quiddam est. Ceterum absurdum: quia unus et idem erit simul prudens et incontinens. sed dicetur non esse prudentis sponte agere illa que sunt prava. Et insuper ostensum est prius prudentem in agendo versari. nam extremorum est: et alias habens virtutes;

Capitulum 2m in quo moventur dubia circa prefata probabilia. primo circa 3m circa quod primo proponit dubium et arguit pro una parte.

Hic arguit ad partem contrariam

Hic quorundam solutionem tangit

Hic excludit prefatam solutionem.

Hec est 2a dubitatio et est circa quartum probabile et primo movet dubium et arguit ad partem affirmativam.

Hic arguit ad partem negativam. et hoc dupliciter.

Hic 2o arguit ad eandem partem.

h. 3. dubitat[?] c[ir]ca 4[m] p[ro]b[abi]le & arguitur ostendendo continentem no[n] esse temperatum.

Preterea si in habendo cupiditates uehementes & improbas continens est nec continens temperatus. non enim temperati est uehementes habere nec improbas. at id quidem oportet: prauus est is habitus qui nos ab earum persecutione repellit. itaque continentia non omnis studiosa. quod si imbecilles & non praue: nihil egregium. si in praue & imbecilles. nihil magnum.

hec est quarta dubitatio circa 2[m] probabile & arguit primo contra rationem continentie.

Preterea si in omni opinione perstitere facit continentia: praua est. ut puta si etiam in falsa.

h[ic] arguit contra rationem incontinentie & hoc fit rationes 3.

Et si ab omni opinione dimouere facit incontinentia: erit quedam incontinentia laudabilis. ut neoptolemus ille apud sophoclem laudatur quia non permaneat in his que suaserat ulixes propter molestiam mentiendi.

hec est 2[a] ratio.

Idem est in cautionibus sophistarum. illi enim cum uideri uellint supramodum acuti ac mirabilia quedam improbare: eorum sillogismus insolubilis fit. ligatur enim mens cum adquiescere nollit conclusioni non placenti: nec procedere ultra ualeat. quemadmodum soluat non habet.

hec est 3[a] ratio.

Contigit uero aliqua ratione imprudentiam cum incontinentia esse uirtutem. propter incontinentiam enim contraria facere eorum que censebat. censebat autem bona esse mala nec agere illa oportere. ita bona & non mala aget.

hec est 4[a] dubitatio circa p[ri]m[um] probabile quod est circa malitiam incontinentie & bonitate continentie & arguit quod incontinens sit peior quam intemperatus.

Insuper qui uoluptates ex consequtur & eligit quod persuasus est potior esse uidebitur quam is qui nulla ductus ratione: sed per incontinentiam facit. est enim ille sanabilior. quam dissuaderi potest. at incontinens prouerbio subiacet. quod dicitur: si aliqua fauces exsecat: quid iam potare oportet. nam si

suas[?]

suasus ageret. dissuasus utique cessaret. nunc uero suasus
non alia nihilominus agerit; ¶ Preterea si circa omnia
est continentia et incontinentia quis est simpliciter incon-
tinens? nullus enim habet incontinentias omnes. sed
dicimus quosdam esse simpliciter. ¶ Dubitationes igitur
tales quedam contingunt. harum alique soluende
sunt alique relinquende. nam solutio dubitationis
inuentio est; Capitulum Tertium.

PRIMUM igitur considerandum est utrum
scientes uel non. et quomodo scientes. deinde
circa qualia continentem et incontinentem ponere debemus.
dico utrum circa omnes uoluptates et dolores an circa
aliquas determinatas. et utrum idem sit continens et
constans an alius. eodemque modo de ceteris que pertinet ad
hanc questionem. ¶ Principium considerationis est utrum
continens et incontinens sint in eo quod circa que uel
in eo quod qualiter habentes differentiam. dico autem utrum
circa hoc sit incontinens solum: uel non. ¶ Non enim
circa omnia est simpliciter incontinens: sed circa que intem-
perans nec ex eo quod simpliciter ad hoc se habet. nam idem esset
quod intemperantia. sed quia certo se habet modo. ¶ Ille quidem cum
electione ducitur putans oportere semper sequi presentem uo-
luptatem: hic autem non putat quidem oportere: attamen
sequitur. ¶ Utrum uero illa quam transgredientes incon-
tinenter agunt opinio uera sit an scientia nihil re-
fert ad presens. quidam enim ex hiis qui opinantur non
dubitant: sed putant se pro certo scire. in eo igitur quod

---

hec est 6. dubitatio et est circa .6. probabile.

hic ponit epilogum.

Cap. 3.m in quo soluit primam dubitationem de prefatis dubitationibus et prius intentionem premittit.

hic ad solutionem illius quod mis premittit solutiones duarum aliarum questionum et prius illas questiones proponit.

hic soluit has duas questiones et prius 2.am dein primam ibi non ex eo

hic ponit probationem uel expositionem 2.e.

hic remouet quandam falsam solutionem ad hanc questionem qua querit utrum incontinens cum agit incontinenter cognoscat malum quod operatur.

rennisse credunt q opinant & ob hoc magis agunt co-
tra id qd censebant agendum nihil differt scia ab
opinione. nam qdam (ut heraclit' ondit) non minus

h' ponit' u'a solutio & p'o 3. distinctiones pmittit. ex qbus soluitur pfata dubitatio.

opinioni credunt q alii scientie; Sz cum dupl'r
dicat' scire (nam & q h't sciam & non utit' & q utitur)
differentia erit sibi & non considerans agat q no-
oz uel sibi & considerans. hoc eni pgraue erit. sz no

hec e 2a distinctio.

nisi consideret. Preterea cum duo sint ppositionu
modi: nihil phibet eum q ambas habeat agere pter sci-
entiam: utendo uniuersali non ptic'ari. nam agi-
bilia singularia sunt. differt etiam uniu'sale. na
aliud in se aliud in re. ceu cunctis homib' sica pro-
desse: & hunc esse hominem / uel hoc tale esse sicum.
sz si hoc tale aut non h't aut non opatur. p hos mo-
dos tantum differt qntum uix dici pot ut uide-
atur nihil absurdum qd isto m sciat / alio aut

hec e 3a distinctio.

m absurdum. Contingit etiam alio m q sup-
dictum sit h're sciam. nam in habendo sz non ute-
do uarium cernim' h'itum. ut & habeat quodam
m & non habeat. ceu dormientem & ebrium. atq ita
disponunt' q in pturbationib' sunt. ire namq &
cupidines venereorum ac huiusmo corpus q distur-
bant manifeste. non nullus etiam in furorem
adigunt. pz g' qd dicendum est incontinentes

h' rndet ad id qd posset in contrarium obici.

illis simil'r se h're. Dicere aut u'ba: scientie nullu
est signum. nam & in huiusmo pturbationib' co-
stituti demonstrationes et u'sus empedoclis pferunt.

& q

et qui primo addiscunt: verba complectuntur quidem sed nondum intelligunt. opus est enim ut connaturalia fiant. hoc autem temporis spatium exigit. quamobrem ita existimandum est dicere incontinentes quemadmodum eos qui in scena recitant; ¶ Insuper et sic utique quis naturaliter inspiciat causam: alia est universalis opinatio alia singularium rerum quibus sensus iam dominatur. cum autem ex illis fit una: necesse est ut conclusioni hac assentiatur animus et in his que factum requirunt statim agat. ceu si omne dulce gustare oportet hoc autem dulce tamquam unum aliquod de singularibus: necessarium est ut qui potest nec prohibetur simul et hoc agere. ¶ Quando igitur universale adest gustare prohibens, sed hoc omne dulce iocundum est, hoc autem dulce operatur. si vero concupiscentia alia quidem dictat fugiendum esse: sed concupiscentia ducit. potest enim quodlibet membrum movere. itaque contingit ratione quodammodo et opinione incontinentem esse.

¶ Non contraria per se ipsam sed per accidens concupiscentia enim contraria est rationi sed non opinatio. ¶ Ac propterea bestie non sunt incontinentes. quoniam universalis apprehensionem non habent: sed singularium fantasiam ac memoriam. ¶ Quonam autem solvatur ignorantia ac rursus incontinens fiat sciens eadem est ratio in ebrio et dormiente: nec propria est huius perturbationis. quequidem ratio a naturalibus dicenda est. ¶ Cum vero ultima propositio iudiciumque sensitivi et domina rerum agendarum existat: hanc vel non habet in perturbatione constitutus vel ita habet ut se habere nesciat. sed ita dicat ut vinolenti

Hic solvit questionem premissam secundum naturalem processum scientie practice. et primo proponit talem processum.

Hic ostendit qualiter accidat defectio in ipso incontinente et post ostendit aliquid esse in eo prohibens.

Hic tangit causam predicte repugnantie.

Hic infert ex dictis corollarium.

Hic ostendit quomodo cesset huiusmodi repugnantia.

Hic iam secundum premissa solvit rationem Socratis.

dicunt empedoclis carmina: & ob hoc: etiam quia nec uni-
uersale extremus terminus nec ita scientificum uidetur ut
uniuersale: & apparet id quod tractauit socrates euenire.
non enim presente illa que proprie uidetur scientia fit perturbatio
nec illa trahitur superaturque a perturbatione sed sensitiua. De
sciente igitur & non sciente: & quemadmodum contingat scientem
incontinentem agere hec dicta sufficiant; Capitulum .4.

h ponit epilogum.

Cap. 4. de materia continentie & incontinentie & primo circa hoc proponit dubitationes addit que materiam generalem.

UTRUM autem quis sit incontinens simpliciter uel omnes
in aliquo. & si ita: circa qualia deinceps erit dicendum.
circa uoluptates igitur & dolores uersari continentes & constan-
tes. ac incontinentes & molles manifestum est. Sed eorum
que uoluptatem efficiunt quedam sunt necessaria
quedam per se expetenda: uerumtamen excessum habentia.
necessaria dico que ad corpus pertinent. qualia circa alimenta
& ueneriorum indigentiam & alia huiusmodi ad corpus
expectantia. circa que temperantiam posuimus & intempe-
rantiam. non necessaria autem sed expetenda dico ceu uictoriam
honores diuitias & huiusmodi talia bonorum & delectabili-
um. Qui igitur in his ultra rectam rationem que in ipsis est exce-
dunt eos non dicimus incontinentes simpliciter: sed adiun-
gimus pecuniarum incontinentes & lucri & honoris & ire. sim-
pliciter autem non quasi alios quosdam & per similitudinem dic-
tos. quemadmodum homo qui olimpia uicerit. nam illi com-
muni ratio parum differebat a propria: sed tamen alia erat.
Signum huius est quia incontinentia uituperatur non ut
delictum solum: sed ut uitium quoddam. uel simpliciter uel
secundum aliquam partem. horum autem nullus. Sed qui circa cor-
poris

h ponit uoluptatum diuisionem ut per hoc ondat specialem passorum materiam.

h ondit qualis circa passa sit incontinentia & continentia. & post qualis circa non necessarias uoluptates uel cupiditates.

h ad rei prefate ostensionem inducit signum quoddam.

h ondit qualiter circa uoluptates necessarias sit homo aliquis incontinens.

poris uoluptates in qb[us] posuimus temperantem & intemperantem excedit uoluptates amplectendo & dolores fugiendo famis sitis caloris & frigoris & omnium que sunt in gustu & tactu non p[er] electionem: s[ed] p[re]ter electionem & intellectum: incontinens dicitur. non s[ecundu]m aliq[ue]m addictionem ut de ira diximus: s[ed] simp[liciter]. Signum u[er]o: & enim intemperantes d[icu]ntur circa istas s[ed] non circa aliquam illarum. Et p[ro]pterea in eodem collocauim[us] incontinentem ac intemperantem & continentem ac temperantem: s[ed] non illorum quemquam. q[ui]a circa easdem quodam m[od]o uoluptates doloresq[ue] essent. at ii sunt circa eandem s[ed] non eodem m[od]o: s[ed] ii q[ui]dem eligunt ii u[er]o non eligunt. Q[ua]re circa magis utiq[ue] dicemus intemperantem q[ui]cumq[ue] uel non concupiscens uel parum excedendo p[ro]sequitur uoluptates & fugit mediocres dolores quam hunc q[ui] p[ro]p[ter] uehementes cupiditates id agit. nam q[ui]d ille faceret si addesset cupiditas iuuenilis: & circa necessariorum indigentiam uehemens dolor: Cum u[er]o cupiditatum ac uoluptatum alie sunt genere honestorum & studiosorum (nam efficientium uoluptatem quedam natura sunt expectenda alia contraria horum alia media. ut p[ri]mo distinximus. ceu pecunia lucrum uictoria honor) in cunctis talib[us] atq[ue] in mediis non uitupantur homines q[ui]a afficiantur ad illa. q[ui]a cupiant. q[ui]a ament. s[ed] q[ui]a ita: ut modum excedant. Quapp[ro]p[ter] q[ui]cumq[ue] p[re]t[er] r[ati]onem incontinent[er] uel p[ro]sequunt[ur] q[ue]cu[m]q[ue] eorum que na[tur]a sunt honesta & bona ueluti si circa honores magis q[ua]m o[porte]t studeant aut circa filios & parentes: non uitupantur

h[ic] manat q[uo]d d[i]x[it] p[er] signu[m]

h[ic] ex premissis infert duo corolaria q[uo]rum p[rimu]m e[st] hoc.

hoc e[st] 2[m] corolarium & in his duob[us] corolariis comparantur continentia & incontinentia ad temperantia[m] & intemperantia[m]

h[ic] assignat ca[usa]m q[ua]re no[n] sit incontinentia simp[liciter] circa no[n] na[tur]ales uoluptates & p[rimo] p[ro]ponit quales sint huiusmo[d]i uoluptates seu cupiditates ad ma[n]ifestatione[m] i[n]ma[n]itatis p[re]mittit cupiditatu[m] seu uoluptatu[m] diuisionem trimembrem.

h[ic] ostendit qualia sit ho[minu]m studia circa predicta s[cilicet] q[ua]lia sint laudabilia.

quasi mali. nam et hec sunt in bonis. et laudantur qui in illis student. sed tamen est in illis excessus quidam. sicut si quis ut niobe certet cum diis. vel ut sathyrus qui philopater dicitur circa patrem. nimis enim insanire videbatur. ¶ Pravitas quidem igitur nulla est circa ista. propterea quia ut diximus unumquodque eorum per se expetendum est. sed eorum excessus improbi sunt atque evitandi. similiter nec incontinentia. nam incontinentia non solum fugiendorum est: verum etiam vituperabilium. ¶ Sed per similitudinem perturbationis addentes incontinentiam de uno quoque dicimus. veluti malum medicum malum hystrionem. quem simpliciter non vocaremus malum. ut igitur nec hic ex eo quod vitium non est aliquid eorum sed proportione similem. sic videlicet et ibi accipiendum est solum incontinentiam esse illam. que est circa eadem circa que temperantia et intemperantia. de ira vero per similitudinem dicimus. itaque cum dicimus incontinentem: adiungimus ire. atque etiam lucri. et honoris.

Hic concludit quod circa predicta absolute considerata non est pravitas. et ex hoc patet causa quare circa honorem et victoriam non sit incontinentia.

Hic ostendit quare non circa ista dicatur incontinentia cum addictione non simpliciter.

QUONIAM vero aliqua sunt Capitulum .4.m natura efficientia voluptatem et horum alia simpliciter alia secundum genera: et animalium et hominum) alia vero non sunt sed partim propter morbos fiunt. partim propter flagitiosas naturas: circa istorum singula similes cernuntur habitus. ¶ Loquor autem de immanibus. ceu de muliere quam ferunt pregnantium viscera rescindere pueros que comedere. vel quod dicitur de quibusdam efferatis gentibus circa pontum: alios crudis delectari. alios humanis carnibus. alios tradere gnatos ad invicem ut in conviviis

Capitulum .4. qualiter homo diversimode dicatur incontinens circa voluptates humanas et inhumanes. et primo ponit earum divisionem ac subdivisionem.

Hic manifestat per exempla differentias inmanium voluptatum. et primo de hiis que fiunt propter naturas flagitiosas.

comedantur. vel quod de phalari dicitur. hii namque sunt immanes. Alii propter morbos et insaniam. ut ille qui matrem immolavit comeditque. et qui conservi epar. hii ex morbo. Vel ex consuetudine. veluti pillorum evulsiones. et unguium esus. ac preterea carbonum et terre. et insuper coitus masculorum. Nam aliis natura aliis consuetudine accidunt ut a puericia consuetis. Quibus igitur natura causa est eos nemo dicet incontinentes. ut etiam mulieres. quia non futuant sed futuantur. eodem modo et qui insane se habent propter consuetudinem. Habere igitur quodlibet horum extra terminos est vitii quemadmodum et immanitas. habentem vero continere se vel incontinere non est simplicis incontinentie. sed eius que est per similitudinem. ut et is qui circa iram eodem modo se habet. incontinens non est dicendus. Omnis enim superexcessiva pravitas: et amentia. et timiditas. et intemperantia. et crudelitas. aut immanitatis est: aut morbi. Nam qui talis natura existit ut cuncta pertimescat etiam si sorex obstrepuerit. timidus est timore quodam immani. quidam vero muscipulam timebat propter morbum. Et dementium qui natura sine ratione sunt et solum sensu viventes: immanes sunt. ut quedam longe barbare nationes. alii propter morbos. veluti mente capti. et insani ex morbo; Sed fieri potest ut quis interdum aliqua istorum habeat solum: at non superetur. veluti si phalaris concupiscat puerum comedere ac se abstineat. vel ad insulsam irrationalem coitus libidinem. fieri etiam potest ut non ha-

hic exemplum inducit eorum qui propter morbos et insaniam.

hic ponit exemplum de hiis qui propter consuetudines.

hic reducit prefata ad duo membra dicens hec ipsa fieri posse ex natura.

hic ostendit hos homines non esse incontinentes simpliciter. et post hoc ostendit ex parte ipsorum hominum.

hic quidam ostendit ex parte obiecti et post intentum proponit.

hic manifestat propositum et post de pravitate.

hic subicit exemplum et primo de timore.

hic exemplificat circa dementias.

hic manifestat quod dixit vel proposuit de similitudine incontinentie. et post quomodo circa predicta fit similitudo continentie.

hꝫ ondit p simile q in talibꝫ non sit simpl' incontinentia.

beat solum: uerumetiam superetur. Ut g̃ prauitas alia simpliciter dicitur alia secundum addictionem: ueluti inumanis aut insana: sic & incontinentia est: alia inumanis aut insana: simpl'r aũt illa solum que est secundũ humanã incontinentiam. Esse g̃ incontinentiam & continentiam ċca illa solum ċca que est temperantia & intemperantia & q ċca alia est alia speties incontinẽtie dicta p similitudinem & nõ simpl' manifestum est;

hꝫ epilogat.

Capl'm .6. in quo comparatur incontinentia libidinis ad icontinẽtiam ire. & ad icontinẽtiã q̃ inmanitatis. & p̃ pbat 4or rõnibꝫ qđ incontinẽtia libidinis sit detior quã icontinẽtia ire.

QVOD aũt sit minus turpis Capitulum .6.m

intemperantia ire quam intemperantia libidinis ostendemus. uidetur ira quidem aliqd rationis audire obaudire tamẽ. q̃admodum ministri q ueloces sunt priusquam totum id qđ eis dicit' audiant: excurrunt. ac postea in agendo errant. & q̃admodum canes anteq̃m considererant an amicus sit si nõ strepuerit latrant: sic ira pp calorem & uelocitatem nature audiens quidem sꝫ preceptum exaudiens: pperat ad ultionem. ratio enim ul' fantasia iniuriam seu contumeliam õndit. ira u͛ tanq̃m rõne concludens qđ huic tali repugnandum sit: statim insurgit. at libido si solum dixit cogitatio ul' sensꝰ uoluptatem effici: pperat ad fruitionem q̃mobrem ira quidem sequtur rõnem quodam m̃: libido autem non. turpior g̃. nam ire incontinens a rõne quodam m̃ uincitur. ille a concupiscentia & non a ratione. Preterea naturalibꝰ desideriis magis est uenia si sequaris. nam & in talibꝰ concupiscentiis q̃ omnibꝰ communes sunt &

hec ẽ 2a rõ.

in q̃ntum cõmunes. at ira & indignatio naturalius q̃dẽ
est quam libidines que excessiue sunt & non necessarie.
ueluti q se excusabat q' p̃rem uberasset. nam & ip̃e inqt
patrem uerberauit suum. & ille rursus suum. & q puerũ
õndens inqt & hic cum uir erit: me. nam id nobis gen-
tile est. & q trahebatur a filio sistere p̃cepit ante ianuã.
nam & p̃rem suum eousq' a se tractum fuisse. ¶ Prete- hec est .3. ratio.
rea magis iniusti sunt q occulte insidiant̃. iracundus
ũ non insidiat̃. nec ira: sed palam est. libido ũ contra. ut
de uenere aiunt dolosam ciprigenam & balteum lori.
& fraus que abstulit mentem q̃muis multum sapienti.
q' si iniustior: & turpior incontinentia hec quam illa
que est c̃ca iram. & simp̃r incontinẽtia. & uitium q̃dã
m. ¶ Adhuc nemo luxuriat dolens. sed q per iram facit:
dolens facit. q ũ luxuriat: cum uoluptate. si g̃ illa qb'
magis irasci iustum est magis iniusta: & incontinẽtia
que pp libidinem fit. non enim est in ira luxuria. ¶ Q' h̃ epilogat.
g̃ turpior est incontinentia c̃ca libidinem q̃m c̃ca irã.
& q' est incontinentia & continentia c̃ca concupiscenti-
as ac uoluptates corporis pat&. ¶ Harũ ũ ip̃arum dif- h̃ compat incõtinẽtiã humanã ad icontinẽtiam imanem. & p̃mo resũmit diuisionẽ cupiditatum.
ferentie sunt committende. nam ut ab initio diximus
alie humane sunt ac n̄ales & genere & mag̃tudine:
alie inmanes instar bestiarum: alie ex morbo & orbi-
tatib'. ¶ Earũ c̃ca p̃mas solum intemp̃antia est ac tẽ- h̃ õndit c̃ca quas sit tẽpantia & intẽpantia
p̃antia. atq' ideo bestias neq' temp̃atas nec intemp̃atas
dicimus. nisi p similitudinem. & sicut õĩo aliud ab
alio differt genus aĩalium & sinomoria. & income

dendo omnia. non enim habet electionem neque rationis dis
cursum: sed discesserunt a natura. ceu insani homines.

Hic ostendit quod immanitas sit minus quam vitium quod erat principale propositum primus 2e huius capituli.

Est autem immanitas minus quam vitium: sed terribilius.
non enim corruptum est id quod optimum ut in homine:

Hic manifestat quod dixit per duo exempla.

sed pretermissum et non habet. Quare perinde est. ac si quis
inanimatum comparet cum animato utrum peius. minus
improba enim semper pravitas est non habentis principium.

Hec est 3m exemplum.

mens vero principium est. Perinde est ergo ut comparare iniusti
ciam ad hominem iniustum. est enim ut utrumque peius.
milies enim plura mala faceret malus homo quam bestia

Capitulum A. in quo comparat incontinentiam et continentiam ad alia que cum eis in materia communicant. et primo duas eorum ponit convenientias.

CIRCA voluptates Capitulum A[m]. mala;
autem et dolores que ex tactu gustuque proveniunt cu
piditates que et fugas in quibus temperantiam et intemperan
tiam versari determinavimus: est ita se habere ut superetur
ab his que plerique superant: est etiam superare illa a quibus
plerique superantur.

Hic tangit id in quo differunt. et primo id in quo continens et incontinens a constante et molli.

Et horum circa voluptates quidem alter
incontinens dicitur. circa dolores vero hic mollis ille constans.

Hic reducit quandam ad propositum.

Inter hos autem plurimorum sunt habitus. et si declinant
ad deteriores.

Hic comparat intemperantem ad incontinentem. et primo quantum ad actus ostendit in quo differunt. circa quod primo resumit quod dictum erat de voluptatibus.

Sed cum voluptatum alie sint necessarie
alie non necessarie, at usque ad aliquid, excessus vero non neque
defectus: similiter se habet circa voluptates et dolores.

Hic ponit modum quem habet intemperans circa prosecutionem voluptates.

Qui
enim excessus voluptatum persequitur aut per excessum aut
per electionem et propter ipsas et non propter aliud exinde provenies:
intemperans est. necesse enim est hunc non esse talem. ut
peniteat. itaque insanabilis est. alius in defectu huic op
ponitur. medius vero est temperans. similiter qui fugit dolo

Hic tangit qualiter circa passiones se habeant incontinens et mollis.

res corporis non quia superetur. sed per electionem. Sed eorum.

q non eligunt qdam dicunt pp uoluptatem qdam
pp fugam doloris q ex cupiditate puenit. quamobrem
differant inter se; Omnes tame dicerent esse detiore
si non concupiscens aut p iram facit aliqd turpe qm
si concupiscens uehementer. & si non p iram pcusserit qm
si iratus. nam qd h ageret si esset in pturbatione consti-
tutus: quo cca intempans peior est quam incontinens.
supradictorum g° altera moliciei spes magis est alter inte-
perans. Opponitur autem incontinenti qdem conti-
nens molli uo constans nam constantia in resistendo
est continentia uo in supando est autem aliud resistere
qm supare qadmodum non uinci qm uincere quo
cca potior continentia est quam constantia. Q' autem de-
ficit in his aduersus que pleriq; resistunt & ualent is
mollis & delicatus est. nam delicie mollicies quedam
sunt q trahit togam ne labores subeat tollendi & immi-
tans egrotantem non putat se miserum esse cum sit mi-
sero similis eodem m° se habet cca continentiam & inco-
tinentiam. Non enim si qs uehementibus excessiuisq;
uoluptatibus aut doloribus supatur mirandum est sed uenia
danda si contra nitens ceu theodecti philotetes a serpen-
te pcussus uel carini malo petertion & ceu hi q risum
teneri cognati accumulatum emittunt ut accidit xe-
nophanto sed si qs his qbus pleriq; resistere ualent suc-
cumbit. Non pp naturam generis uel pp morbum.
ceu citharum regibus mollicies inest pp genus tamq
effeminatum a uirilitate secessit. Iocosus q; intem

h comparat incontinentem & mollem intempanti in malo ondens deteriore esse intempantem.

h comparat incontinente & constante adinuicem incontinente qq & molle & p° ondit qs eorum sit melior.

h manifestat quandam conueniantiam qm supra tetigit int molle & incontinente & p° intentione proponit.

hec est propositio.

h excipit a pdcis.

h excludit errorem qdam cca iocosum.

peratus esse uidetur est autem mollis nam iocus relaxatio

hic distinguit incontinentiam in duas species.

est siquidem cessatio & excedentium in ea ideosus. ¶ Inco-
tinentie hoc quidem temeritas hoc autem infirmitas est. nam
alii consultantes quidem non persistunt in his que statu-
erant propter animi perturbationem. alii ob id ipsum quia non con-

hic manifestat quod dixit per simile

sultant trahuntur a perturbatione. ¶ Quidam enim ceu per-
titillati non titillantur. sic presentientes & preuidentes ac
seipsos rationemque excitantes non uincuntur ab effectu

hic ostendit quibus conueniat species incontinentie temerarie.

neque si uoluptarium neque si molestum. ¶ Maxime uero accuti
& mellancollici ob temeritatem incontinenter agunt il-
li quidem enim propter uelocitatem hi uero propter uehementiam
non expectant rationem ex eo quod fantasie sequaces sunt;

Cap. 8. in quo incontinens & intemperatus comparantur in bono & malo. & primo per rationes 3. ostendit quod intemperatus sit deterior quam incontinens.

Capitulum Octauum

EST autem intemperatus ut dictum est qualem postea non peniteat. nam
in electione persistit. incontinens uero omnem penitet.

hic applicatur ratio ad solutionem questionis dubii supra positi.

¶ Quapropter non ut dubitauimus ita se habet. sed hic quidem sana-
bilis est ille autem insanabilis. ¶ Assimilatur autem uitium

hec 2a ratio.

hydropisi & ptisisi. incontinentia uero epilepticis. illa enim
continua hec non continua improbitas est. ¶ Et omnino

hec est 3a ratio.

aliud genus est incontinentie quam uitii. nam uitium
quidem latet. incontinentia uero non latet. ¶ Sed horum

hic comparat species incontinentie adinuicem ostendens per rationes duas quod sint minus mali qui minus rationis habent cum operantur.

ipsorum meliores sunt qui a ratione absunt quam qui rationem
habent quidem sed in illa non permanent. a minore enim
perturbatione superantur. ¶ Et non inconsulte ut alii. simi-

hec est 2a ratio.

lis est enim incontinens his qui facile inebriantur & a modi-
co uino & pautiore quam plerique. ¶ Quod igitur incontinentia

hic tangit conuenientiam incontinentie & intemperantie

non est uitium patet. sed aliquatenus fortasse. nam hec quidem

absq; electione est illud u͛ cum electione in rebus autem similia sunt ceu damothici illud in milesios non sunt faciunt tamen qualia insipientes & incontinentes iniusti non sunt iniuriant̄ tamen. ¶ Cum u͛ h͛ qdem talis sit ut non psuasus seq̄tur corporis uoluptates excedendo p̄ter rectam ronem hic aūt psuasus qm̄ tal' ut ipas psequat̄ ille qdem facile remouebit̄ h͛ aūt non. ¶ Hanc u͛tus p̄n cipium conseruat uitium corrumpit in reb͛ aūt agen dis p̄ncipium est cuius gr̄a ut in mathematicis suppo sitiones neq; illic g͛ ratio eductiua est p̄ncipiorum neq; hic sed uirtus aut ex consuetudine aut ex natura recte sentire faciens c͛ca p̄ncipium tempans qdem g͛ talis in tempans u͛ huic contrarius. ¶ Est u͛ qspiam q pp animi pturbatione discedit a recta rone quem ut non faciat sm̄ rectam ronem pturbatio uincit ʒ esse talem ut ei psuadet̄ psequi impudentem opptere huiusmȯ uolupta tes non puincit h͛ est incontinens melior qdem quam intempans nʒ penitus malus seruat̄ enim p̄ncipium qd' optimum est alius u͛ huic contrarius constans nec dis cedens pp pturbationem pʒ g͛ ex hoc qd' hic qdem stu diosus habitus est ille aūt prauus; Capitulum 9ᵐ.

VTRUM g͛ continens est q in q̄licumq; ratione & q̄licumq; electione psistit uel q in recta & inco tinens q in qualicumq; electione et q̄licumq; ratione non pmanet uel in falsa rone & electione non recta ut prius quesiuim̄. ¶ Vel p accns qualicumq; secundum se autem ipm̄ u͛a ratione & recta electione h͛ psistit si

h͛ tangit drām caru & p͛ eam pponit. ubi app& qd' supi⁹ dcm̄ erat s. quare incontinēte peniteat itempante u͛ non.
hec ē propositi rō. & p͛ de intempantia rōnē reddit.

h͛ tangit cām qre inco tinens penitens & sa nabilis.

Capl'm. 9. inquo solut̄ q͛. dubitatio. q͛ erat c͛ca 2ᵐ pbabile. & p͛ qōnē resumit.

h͛ soluit p̄fatam qōnē.

enim qs hoc pp hoc expetit & seqt p seipm hoc sequtur & expe
tit p accns uo prius simplr aut dicimus qd p seipsum itaq
est in qualicunq snia h qdem pmanet ille dimouetur
s3 simplr in ua. ¶ Sunt aut qdam q pstant in sententia

h ondit q homines in tupabilr imanet suis opinionibz & p dicit q sint.

sunt u qs uocant dure ceruicis homines ut qb difficult
suaderi aut dissuaderi qoqm pot h u aliqd simile hnt co

h tangit istoru siltu ne ad continete.

tinenti ceu prodigus libali & temerarius forti sunt & alia
multa huiusmo continens enim pp libidinem & cupi
ditatem non mutat sniam cum in aliis qdem si accidat
facilis fit ac psuaderi sibi patiat h aut non a rone cum
cupiditatem assumant & ducant complures a uolup
tatib. ¶ Sunt aut hi dure ceruicis q sui capitis sunt & q

h ondit quom isti se habeant adinuicem.

indocti & aggrestes illi q sunt sui capitis pp uoluptatem
nam gaudent cum puincant nec ex snia dimouentur
& dolent si eorum sententia irritetur instar publicoru
decretorum qre magis hi qdem incontinenti similes
sunt quam continenti. ¶ Sed sunt qdam q in snia no

h ondit q m propa snia laudablr no psistant

psistunt non tamen p incontinentiam ut neoptholom
ille apd sophodem quamqm pp uoluptatem non psi
stebat ad honestam nam ua loq pulchrum illi uidebat
ab ulixe u suasus fuerat mentiri non enim non enim
qcumqs q pp uoluptatem aliqd facit intempans est aut
prauus aut incontinens s3 q pp turpem uoluptatem.
¶ Cumq sit aliqs huiusmo ut minus qm oz uoluptatib cor

h ondit qualr cotinetia sit mediu aut heat ronem medii.

poris gaudeat nec in rone psistat huius & incontinentis
medius est continens nam continens no psistit in ro
ne pp aliqd plus h aut pp ad plus h aut propt aliqd

h' respondit tacite q̄oni.

minus continens u' persistit nec ob alterutrum discedit

H ecesse est aūt siquidem continentia est studiosa utrosq; contrarios habitus esse prauos q̄admodum apparet. Verum qr aliter in paucis & conspicitur raro uidetur incontinentie solum continentia esse contraria q̄admodum intemperantie temperantia. Cum u' multa dicant' p similitudinem & continentia temperanti p similitudinem consequta est nam continens talis est ut nihil pter ronem agat ob corporeas uoluptates & temperatus s; hic quidem habens h' aūt non habens prauas cupiditates & hic qdem talis ut non delectetur pter ronem. h' aūt talis ut delectet' qdem s; non ducat'. Similes etiam sunt incontinens & intemperans utriq; enim corpis uoluptates sequntur s; alter putans oportere alter non putans; Cplm .iii. ū.

h' dic incotinētiā ēē itēperantiā p sīlitudinē eorum etiā drām.

NEC fieri pōt ut unus & idem simul sit prudens & incontinens. nam simul prudente & studiosū esse ostensum est preterea nō qr sciat solum sed actiuus sic prudentem esse s; incontinens nō est actiuus. Eum u' uo astutum nihil uetat incontinente esse ex q° fit ut nunquam prudentes qdem incontinentes ēē uideant' quam astutia aut superioris libris diximus. Ratione qdem propinq' est prudentie s; differt ab ea sm electionem. neq; porro ut sciens ac pspiciens s; ut dormiens ac uiolentus. Et uolens qdem nam q°dammo' sciens & qd' facit & cuius grā malus aūt non nam electio qdem bona est. itaq; semimalus & non iniustus non enim insidiator nam ipsorum h' qdem non psistit in hiis que consultando

h' ondit q̄lit' continēcia se h'eat ad bonū & ad malū.

h' tāgit continētiam ēē temperantiā p similitudinē tangit q; id in q° differūt

Capitulum iii q° soluit' dubitaco sm supius mota circa q°. phī. i q° diuerse & incontinēcie compant' adiuicē & p°. p. ponit nō ēē possibile incotinentiā & prudentiā ēē simul q° drōe duplici pbat.

h' assignat quē aliquo iudicatur incontinens simul ēē cū prudente.

h' ondit in q° conueniant & differāt icontinētia & prudentia

h' maiat utriusq drām i electione.

statuerat. hic autem melancolicus omnino non consultat. Videturque incontinens similis civitati que omnia opportune discernat ac leges habeat bonas sed illis non utatur ut anaxandrides obiecit inquiens civitas volebat cui nulla legum cura est. malus autem civitati que legibus utitur sed malis. Est autem incontinentia et continentia circa id quod excedit multitudinis habitum. hic enim magis persistit ille autem minus quam plerique valeant. Sanabilior est incontinentia illa qua melancolici incontinentes agunt quam illorum qui agunt consultant quidem sed non permanent. Et qui consuetudine incontinentes sunt quam qui natura facilius est enim consuetudinem quam naturam mutare nam ob id ipsam consuetudinem mutare difficile est quod nature assimilatur ut evenus inquit aio inveteratum usum permanere amice atque eum tandem hominibus naturam esse. Quid igitur sit incontinentia et quid incontinentia et constantia et mollicies et quemadmodum hii habitus ad invicem se habent dictum est;

De voluptate Tractatus secundus.

De autem et dolore eius est videre quod circa civilem philosophatur hic enim faber atque magister est eius finis ad quem perspicientes unumquodque vel bonum vel malum simpliciter dicimus. Insuper necessarium est de illis videre. nam virtutem moralem et vitium circa voluptates et dolores posuimus. Et felicitatem omnes fere aiunt cum voluptate esse itaque beatum nominaverunt a gaudendo. Quibusdam igitur videtur nulla quidem voluptas esse bonum neque per seipsam nec per accidens non enim esse idem bonum quod

[Left margin notes:]
hic comparat incontinentem civitati [illegible] leges habenti [illegible] intenti.
hic resumit quedam de superius dictis ut dubium excludat.
hic comparat incontinentes inter se et [illegible] duas ponit comparationes. primo comparat melancolicos hiis qui consultant.
hic 2a ratio ponitur.
hic 3a ratio.
hec est 2a pars capituli in qua tangit aliorum opiniones circa voluptatem et dolorem et ponit circa hec tres opiniones.

[Right margin notes:]
hic comparat ad incontinentes consuetudine incontinentibus natura.
hic ponit epilogum superdictorum
Tractatus 2us de materia continentie et incontinentie de voluptate scilicet et dolore. capitulum primum in quo ostenditur quod ad scientiam hanc pertineat considerare de voluptate et dolore. ponuntur quedam opiniones [illegible] generales de voluptate et dolore earum que rationes et per intentum proponit.

voluptas aliis quidam

uoluptas aliis quedam uidetur quidem secundum se prime esse praue
est et bonum tertium et si omnes sint bonum tamen non re
cipi ut uoluptas sit summum bonum. ¶ Quod omnino quidem
non sint bonum quia omnis uoluptas effectio est in naturam
sensibilis nulla uero effectio cognata est finibus ceu nulla hedi
ficatio edibus. ¶ Preterea temperatus fugit uoluptates. ¶ Et
prudens uacuitatem doloris sequitur non autem uoluptatem.
¶ Preterea uoluptates impediunt prudentiam et quanto ma
iores sunt tanto magis quod in uenereis post nemo enim dum
in illis est mente prospicere quicquam potest. ¶ Insuper uolup
tatis nulla est ars omne autem bonum artis est opus. ¶ Pre
terea pueri et bestie sequuntur uoluptates. ¶ Quod uero non
omnes sint studiosi quia sunt turpes quedam et infames
et quia detrimenta afferunt morbos enim nulle ipsarum
gignunt. ¶ Quod autem non sit summum bonum uoluptas
quia non finis est secundum effectio hec sunt fere que dicuntur.

QUOD autem non contingit Capitulum 2m

propter hoc non esse bonum neque optimum ex his
patet. Primum igitur cum bonum dupliciter dicatur aliud simpliciter
aliud alicui et nature et habitus consequuntur quare et mo
tus et affectiones sequentur et que praue uidentur similiter
partim alicui autem non secundum expetende sunt huic quedam uero
ne huic quidem secundum quandoque paruum tempus secundum non expeten
de alique autem uoluptates nec sunt quidem secundum uidentur que
cumque cum dolore et medicine gratia ceu egrotantium uo
luptates. ¶ Preterea cum boni hoc quidem sit actus hoc
autem habitus secundum accidens que consistunt in naturale

Hic ponit rationes predictarum opinionum et primo tangit 6 rationes prime opinionis.

Hic ponit 2 rationem.

Hic ponit 3 rationem.

Hic 4 rationem.

Hic 5 rationem.

Hic 6 rationem.

Hic ponit rationem 2e opinionis.

Hic ponit rationem 3e opinionis.

Cap. 2m in quo aliquas de predictis soluit rationes eas scilicet que falsum implicant et propter intentum proponit.

Hic prosequitur intentum et primo quasdam premittit distinctiones.

Hec est 2a distinctio.

habitum uoluptaria fiunt est autem actus in concu-
piscentiis nature & habitus subdolentis quamquam
etiam sine dolore & concupiscentia fiunt uoluptates ue-
luti que in contemplando fiunt nullo defectu nature
urgente. ¶ Signum huius est quod non eisdem rebus delecta-
tur dum repletur & dum instata est sed dum in statu
est simpliciter iocundis ac dum repletur etiam aduersis
nam & acribus & amaris gaudent quorum nihil nec nature
nec simpliciter iocundum est itaque nec uoluptates ut etiam
iocunda ad inuicem constituta fiunt sic etiam uolup-
tates que ab illis proueniunt. ¶ Preterea non est necesse
aliud quiddam esse melius quam uoluptas ut quidam
aiunt finem quam effectionem non enim effectiones sunt
nec cum effectione omnes sed operationes & finis nec illis
que fiunt conueniunt sed illis que utuntur neque finis
omnium aliud quiddam sed eorum que ducunt in perfectio-
nem nature. ¶ Quapropter non recte dicitur sensibilem effec-
tionem esse uoluptatem sed magis dicendum est opera-
tionem habitus secundum naturam & pro sensibili sine impe-
dimento. ¶ Videtur autem effectio quedam esse quod prin-
cipaliter bonum quia operationem effectionem esse existimat
est autem aliud. ¶ Esse autem prauas uoluptates ex eo quia
morbos gignunt uoluptaria quedam idem & quia salu-
bria quedam praua ad lucrum hac igitur utraque praua sed non
praua secundum hoc nam & contemplatio interdum
obest ad sanitatem. ¶ Impedit uero nec prudentia nec habitum
ullum uoluptas ab utraque proueniens sed aliene nam que

[Marginal notes, left:]
hic ostendit quod dixit per signum
hic incipit soluere rationes aliquas de predictis & primo soluit rationem 3e opinionis.
hic destruit diffinitionem delectationis ab eis datam.
hic tangit causam propter quam uisum fuit quidam generationem esse delectationem.
hic soluit rationem 2e opinionis.
hic soluit rationem 4 prime opinionis.

in contemplatione et disciplina magis faciunt contemplari atque addiscere. Quod autem non sit opus voluptas alicuius artis rationabiliter contingit neque enim alterius operationis cuiusquam est ars sed potentie. Licet unguentaria ars et coquinaria voluptatis esse videatur. Fugere autem temperatum voluptatem doloris ac pueros et bestias sequi eodem modo solvuntur omnia cum enim dictum sit quomodo bone simpliciter et quomodo non bone omnes voluptates tales et pueri et bestie sequuntur et harum vacuitatem doloris prudens que concupiscentia sunt et dolore et que sunt corporis talis enim hee etenim harum excessus secundum quas intemperans intemperatus itaque temperatus fugit has nam sunt et temperati alique voluptates.

Capitulum Tertium

Atque malum esse dolorem ac fugiendum confessum est hunc quidem enim simpliciter malum hunc vero qua impedimentum affert fugiendo autem contra quia enim fugiendum est quid et malum bonum. Nam solutio illa expeusippi non convenit ut maius minori et equali contrarium non enim dicere idem quod malum quoddam esse voluptatem. Nihil vero prohibet voluptatem quandam esse optimam quamvis sint alique prave ut et scientia aliqua quibusdam pravis existentibus. Forsan vero et necessarium est siquidem cuiuslibet habitus operationes sunt non impedite sive omnium operatio est felicitas sive alicuius earum si sit non impedita esse summe expetendam id est autem voluptas itaque esse utique voluptas optimum licet prave

hic solvit quartam rationem prime opinionis eiusdem. cuius duas tangit solutiones

hic 2a solutio.

hic simul ponit solutiones rationis .2e. 3e. et .6e. prime opinionis.

Capitulum 3m in quo ostendit quod aliqua delectatio sit bona et quod nihil hoc prohibet aliquam esse optimam. et primo ostendit quod aliqua sit delectatio bona.

hic removet responsionem expeusippi philosophi ad rationem superiorem.

hic ostendit nihil prohibere delectationem aliquam esse optimam per quod primam rationem in contrarium excludit.

hic inducit rationem prefatam ad ostendendum quod aliqua delectatio sit optima.

h' manifestat idem p[er] ta[n]ta sig[na] corolarie deducta.

fiant multe uoluptates si contingat simpl[icite]r. ¶ Ac p[ro]pterea
omnes beatam uitam putant esse iocundam & impli
cant uoluptatem felicitati rationabilit[er] nulla enim
opatio si impediat[ur] p[er]fecta est felicitas aut[em] est p[er]fectorum

h' tangit 2[m] signum.

¶ Quapp[ro]pter indiget felix bonis corporis & externis atq[ue] for

h' remouet q[uo]d aduersari[us] stoycus dicere pot[est].

tune ut non impediatur. ¶ Q[ui] aut[em] in rota & calami
tatibus magnis constitutum dicunt esse b[ea]tum si bonus

h' est .3[m]. signum q[uo]d p[er] eodem inducitur.

sit u[e]l uolentes uel inuiti nihil dicunt. ¶ Quia u[er]o for
tuna indiget uidet[ur] quibusdam idem esse p[ro]speritas ac fe
licitas q[uo]d non est nam & hec excedens impedimentum
affert & forsan non ampli[us] p[ro]speritas nominanda est nam

h' ponit aliam r[ati]one[m] ad ostendendu[m] q[uo]d aliqua uoluptas sit optima

eius t[er]minus ad felicitatem. ¶ Quod aut[em] & homines
& bestie uoluptates sequunt[ur] id signum est uolupta
tem e[ss]e optimum fama u[er]o non o[mn]io uana est quam p[o]pli

h' remouet q[uo]ddam q[uo]d uid[er]et[ur] contrariu[m] & hoc fac[it] r[ati]one duplici.

multi decantant. ¶ S[ed] cum non idem n[e]q[ue] natura n[e]q[ue]
habitus optimus n[e]q[ue] appareat nec etiam uoluptate[m]
eandem o[mn]is sequuntur tamen sequunt[ur] o[mn]is uolup

h' ponitur .2[a]. r[ati]o

tatem. ¶ Forte aut[em] & sequunt[ur] non q[ua]m putant nec q[uo]d
dicerent s[ed] eandem cuncta enim h[abe]nt a[liqui]d diuinu[m]

h' ostendit un[de] uenit q[uod] aliq[ui] opinarent[ur] delectationem n[on] e[ss]e bonam

na[tura]l[ite]r s[ed] acceperunt nominis hereditatem corp[or]e uolupta
tes p[ro]pter freq[ue]ntiam usus & q[ui]a omnibus co[mmun]es sunt

hec e[st] 2[a] p[ar]s huius capl[i]i ubi ducendo ad impo[ssibi]le ostendit delectatione[m] e[ss]e bon[am] e[t] ca q[uo]d t[ame]n deducit inco[n]uenientia.

cu[m] g[o] sole cognoscant[ur] iste solas esse putant. ¶ Patet aut[em]
q[uod] nisi uoluptas bonum sit & opatio b[ea]ta uita iocu[n]da
non erit nam cuius g[rati]a opus esset illius siquidem n[on]
bonum[.] s[ed] & cu[m] molestia agi uitam pot[est] n[e]q[ue] malum e[ni]m

h' .2[m] inconuenient.

neq[ue] bonum dolor siquidem n[e]q[ue] uoluptas itaq[ue] cur fu
geret[ur] n[e]q[ue] sane dulcior uita studiosi nisi eius opationes;

.3[m]. inconuenient.

De uoluptatibus autem corporis Capitulum 4m.
considerandum est quod quedam uoluptates
uehementer amplectende sunt utputa ille que sunt ho-
neste sed non corporee et circa quas intemperans. Cur ergo do-
lores his contrarii sunt mali nam malo bonum contra-
rium est uel ita bone que sunt necessarie quia et non malum
est bonum uel usque ad aliquid bone. Habituum enim
et motuum quorumcumque non est excessus melioris neque uo-
luptatis quorumcumque autem est et uoluptatis est sed corpo-
ralium bonorum est excessus et malus est qui sequitur exces-
sum sed non necessarios cuncti enim quodammodo gau-
dent epulis et uino et ueneriis sed non ut debent cont̃
in dolore non enim excessum fugit sed omnino non enim
est excessui contrarius dolor sed persequenti excessum.
Quoniam autem non solum uerum dicere oportet sed etiam cau-
sam falsi nam id ad finem faciendam pertinet nam
quando ratio conspicitur propter quam uidebatur uerum
quod non est uerum facit ut uero magis credatur itaque
dicendum est quare corporis uoluptates uidentur ma-
gis expetere. Primum ergo quia dolorem pellunt et per exces-
sum doloris qui medicinam quandam uoluptatem
excessiuam sequuntur ac penitus corporalem uehemen-
tes autem fiunt medelle quapropter ea sequuntur quia aduersarii
uidentur. Hec studiosum quod uidetur uoluptas propter
hec duo ut dictum est quoniam alie quidem praue nature sunt
actus aut ex genitura quemadmodum bestiarum aut ex con-
suetudine ut prauorum hominum alie medelle quia

Capitulum 4m de corporeis uoluptatibus et primo quod intendit proponit.

Hic circa predicta mouet questionem cuius immediate dictas subiungit solutiones.

Hic exponit quod dixerat.

Hic assignat rationem propter quam uoluptates corporis uidentur magis appetibiles quam alie et primo intentum proponit.

Hic prosequitur et primo assignat duas rationes propter quas uoluptates corporis uidentur magis expetibiles circa primam duo facit primo rationem ponit.

Hic 2o tangit causam propter quam uniuersaliter non uidentur bone uoluptates.

h' ponit 2am ronem.

h' assignat ronem eius qd' in rone pfata suppo sint. s. q homo indiget aliquali uoluptate. & p assignat rone huius qntum ad oms.

h' 2o assignat spalem ronem rei pfate qntu ad iuuenes.

h' tangit rone eiusdem rei qntum ad melan collicos.

h' assignat ronem qre sm rei ueritate uolup tates mixte sint me liores ac ue uolupta tes.

h' assignat ronem du orum q accidunt cca uoluptates u. humanas quorum unum e q nihil unu e hoi con tinue iocundu. & huius r rone assignat.

h' ex dcis infert coro larie qualis sit dei uo luptas.

h' rndet tacite obiectioni

indigentis & hec melius quam sit alie accidunt eorum
que pficiunt p accns g studiose. Sequunt etiam illas qr
magnam uim hnt qno pp alias letari non ualent itaq
sibi ipis aliquas machinant qno g sine nocumeto irrepre-
hensibiliter qno aut cum nocumento praue non enim
habent alias qbus gaudeant. neutrum u multis dolorosu
est pp naturam. Semp enim laborat animal ut natura-
les testantur sermones & uidere & audire dolorosum esse
dictantes sed consueti sumus ut aiunt. Similiter in-
uenta qdem pp incrementum ceu uinolenti disponu-
tur & iocunda res est iuuenta. Melancollici u nata
semp egent medicina nam corpus qdem abroditur et in
hoc est continue pp complexionem ac semp in uehemeti
appetitu existunt pellit aut uoluptas dolorem & que co-
traria est & que continens si sit uehemens & ob hoc intem
panti ac mali fiunt. Que u sine dolore sunt non habet
excessum sun aut hee ex his que natura sunt & non p ac-
cidens illa que medentur q2 enim contingit mederi pa-
tiente sano agente aliqd ob hoc iocundum esse uidetur
natura aut iocunda que faciunt opationem tal' nature
Nullum aut iocundum semp idem est q2 no simplex est
natura nata sz inest quid aliud sm qd' corruptiua itaq
siqd aliud agat hoc alteri nature aduersat cum u equat
nz molestum uidetur esse id qd' fit neq iocundum na'
si alicuius natura simplex sit semp idem actus iocun-
dissimus erit. Quamobrem deus semp una atq simpli
ci gaudet uoluptate. non enim motus duntaxat est opa-

tio

tio & immobilitatis & voluptas magis in quiete est quam in motu. ¶ Variatio autem rerum omnium dulcissima secundum poetam propter nequitiam quandam ut enim nequam homo facile variat sic & natura varietatis indigens non enim simplex neque equabilis. ¶ De continentia igitur & incontinentia ac de voluptate & dolore dictum est & quid sit utrumque quodque ipsorum & quomodo alia ipsorum bona sunt alia mala reliquum est ut de amicicia dicamus ;

Hic 2° assignat causam 2. quare circa voluptates accidit s. quia rerum variatio nobis est dulcissima.

Hic epilogat facta & transitum ad alia.

Lib. 8. de amicitia cuiusque sex lectiones continet tractatus 3. quorum primus est de amicitia inter personas equales. capitulum primum. in quo proemialiter ostendit ad quem philosophum pertinet considerare de amicitia. & circa ipsam consideranda sunt. & primo inducit. 6. rationes quibus ostendit ad ciuilem pertinere de amicitia considerare:

POST HEC consequens erit de amicicia tractare est enim virtus quedam vel cum virtute. ¶ Res insuper summe necessaria in vita sine amicicis enim nullus eligeret vivere licet cuncta possideret alia bona nam & locupletes & in dignitate ac potentia constituti plurimis amicis indigere videntur quid enim prodesset talis prosperitas si beneficii conferendi aufferretur quod maxime fit commendaturque in amicos vel quomodo custodirentur & servarenturque sine amicis cum quanto plura sint illa tanto magis periculo subiacent in paupertate quoque ac ceteris calamitatibus unicum putant in amicos esse refugium & iuuenibus ad compescendos errores & senibus ad curam & obseruationem auxilium illarum rerum que illis desunt

2ª ratio.

propter imbecilitatem florentibus autem ad res preclaras duo
simul euntes nam et in cognoscendo et in agendo potenti
3. ro. ores erunt. ¶ Naturaque inesse uidetur ad id quod geni
tum est ei quod genuit et ad id quod genuit ei quod genitum
est nec id in omnibus solum uerumetiam in auibus ac
plerisque animantibus et eiusdem generis inter se at maxime
hominibus ex quo fit ut homines qui erga ceteros beniuoli lau
dibus efferamus intueri licet in erroribus omnem hominem
4. ro. amicum et familiarem omni homini esse. ¶ Videtur ciui
tates quoque amicicia continere et legumlatores magis circa il
lam student quam circa iusticiam concordia enim simi
le quiddam amicicie uidetur esse huic autem maxime legum
latores intendunt discordiam uero ut rem inimicam ex
5. ro. pellunt. ¶ Et amici si sint nihil opus est iusticia at si
sint iusti nihilominus eis opus est amicicia et iustorum
6. ro. maxime amicabilitas esse uidetur. ¶ Nec solum res neces
saria est amicicia uerum et honesta nam eos qui erga ami
cos afficiuntur laudamus et copiam amicorum unam
aliquam honestarum rerum esse dicimus sunt etiam qui pu
tent eosdem esse uiros bonos et amicos. ¶ Sed accidunt
circa illam dubitationes non pauce nam alii posuerunt
esse eam similitudinem quandam et amicos similes itaque
aiunt similem ad similem et cornicem ad cornicem et
aliam quedam alii contra omnes huiusmodi inter se co
nexos esse aiunt. ¶ Atque de his altius maturiusque perquirunt
euripides quidem inquiens amare imbrem terram arefactam
amare formosum celum imbre grauescens pulchre in

terram

h' ostendit q̄ sint determinanda c̄ca amicitiam. & p' pmittit dubitationem. & c̄ca eam opiones diu̓sas philosophoꝝ moralium in reb' humanis.

h' recitat c̄ca idem opiones diu̓sas in reb' naturalib'.

terram & heraclitus uicissitudinariam commoditatem.
& ex aduersis pulcherrimam conuenientiam & omnia p lit
tem fieri aduersus hos & alii multi ut empedocles nam sile
simile appetere. ¶ Hec g naturalia omittamus non enim
sunt ppa psentis considerationis qt u ad homines & ad
mores ptinent ea discutiamus cca utrum in omnib sit ami
cicia uel in malis hominib locum non ht & utru amicicie
sit spes una ul plres. ¶ Qui enim speciem unam ee putant
ex eo qr recipit magis & minus non sufficienti argumento
ducunt nam & illa que alia sunt spem magis & minus re
cipiunt de qb supius dictum est ; Capitulum. 2m.

PATEBIT id aut si amabile inspiciatur non oe
enim uidetur amari s3 qd amabile est hoc aut
esse bonum aut iocudum aut utile uidet utiq ee utile
id p qd efficitur bonum aliqd aut uoluptas quare ama -
bile utiq erit bonum & iocundum ut finis. ¶ Utrum g
bonum amant an id qd ipsis sit bonum discordant eni
qnoq ista eodem m cca iocundum. ¶ Videt aut qsq s
bonum amare & esse simplr qdem amabile bonum cuiq
aut qd cuiq est. amat u quisq non qd bonum est sibi s3
qd uidet bonum. nec qcqm id refert erit enim amabile
apparens. ¶ Cumq t a sint illa pp que amant homines in
natura qdem inanimator non dr amicicia non enim
est in illis reciprocus amor n3 uoluntas illorum boni nam
illorum boni nam ridiculum fortassis est uino bonum
uelle s3 saluum ee cupit ut habeat ipe & opptere aiunt a -
mico bona uelle ipius gra & q ita uolunt bona eos beniguo -

h ondit q sine quales du bitationes sint cca ami ciciam dtminande.

h excludit cca amicitie specierum distinctionem qrunda errore.

Caplm. 2m. inuestigat diffinitione amicitie mi tiam siue obiectum qd e amabile & im p3 qd sit genus amicitie.

h inqrit an homines amet qd bonu e simplr l id qd e bonu sibi.

h soluit pfatam qone

h obicit cont solutione.

h soluit obiectione

h inqrit amicitie drias & p ondit qd amicitia no sit qlscumq beniuolen s3 reciproca.

los appellant & si non idem ab illo rependatur beniguo

[Margin: h' ondit q' amicitie beniguolentia nō debet ee lates & hoc ē ultima amicitie differentia ut qbusdam placet.]

lentiam eum in rependentib; amiciciam esse. ¶ Vel adiu-
gendum est non latentem multi enim beniguoli sunt
erga illos quos numquam uiderunt eos uiros bonos putant
esse & utiles atq; hoc qdem fortasse aliqs illorum uiceuersa
facit amicos ū quomō qs uocet latentes qādmodum se in

[Margin: h' concludit totam amicitie diffinitionē.]

uicem habeant. opus est g' ut intelligant atq; beniguolentia
sit mutua nec latens ipsos pp unum aliqd' predictorum;

[Margin: Caplm 3m in quo distinguit spēs amicitie tetat q' de easdem atq; de earū dissolutione & p' ponit numerum spērū amicitie.]

Capitulum 3m

DIFFERVNT aūt hec spē inter se
& amatores g' & amicicie sunt aūt illarum spēs
tres cum totidem sint amabilia in singulis enim mutuū
est dilectio non latens qui mutuo se amant bona sibi in

[Margin: h' psequitur de p'fatis & p' ondit amicitiam utilē & voluptatis nō ee p se sed p accns amicitiam.]

uicem cupiunt hac qua amant. ¶ Qui g' pp utilitatem se
diligunt non se ipsos diligunt sed qua ex ipsis aliqd' p-
uenit bonum eodem mō q pp uoluptatem non ē q' tales
qdam sint facetos amant sed q' sibi iocunditatem afferunt
& q g' pp utilitatem amant bonum querunt sui & q pp uo-
luptatem iocunditate sui mouentur non qua is est q ama-
tur sed qua utilis aut iocundus sunt itaq; huiusmō ami
cicie s'm accns non enim qua talis est amatus hac amatur
sed qua afferunt ū qdem bonū aliqd' ū aūt uoluptatem.

[Margin: h' ondit q amicitia util' & delectabil' sunt facile solubiles.]

¶ Itaq; tales amicicie facile dissoluuntur non in eodem per-
manentib; nam si non amplius iocundi aut utiles sint
amare desistunt utilitas ū non permanet sed alias est ces
sante g' eo pp qd' amici erant cessat & amicicia utpote

[Margin: h' ondit qbus hominibus p'fate amicitie conueniant & p' ponit tā gnā hominū qbus util' conuenit.]

illis innixa. ¶ Videtur aūt huiusmō amicicia maxime
fieri in senibus non enim uoluptatem hi sequuntur

sed

s3 cōmoditatem iuuenes q̄ͥ & uigentes q̄cunq̄ utilitati sibi
student nec sane hi multum inuicem uiuant & interdū
iocundi non sunt itaq̄ nec eoꝝ ɔuersatione indigent
ex qbus non puenerit utilitas eatenus enim iocundi sūt
q̄tenus spem aliq̄m habeant in his & hospitaliciam collo-
carunt. ¶ Adolescentium ū amicicie uoluptatis causa
institute uident̄ nam amant s̄m affectus & maxime
id sequunt̄ qđ uoluptatem in p̄sentia afferat. ¶ Verū
id simul cum etate mutat̄ at uoluptatis scelerius est mu
tatio. ¶ Et ad mores proni sunt iuuenes nam amatoria
p affectum & uoluptatem pl'imum fit itaq̄ amant &
cito desistunt sepe eadem die propositum mutantes de
letant̄ aūt ū ɔuu̾satione & usu nam p hunc modum
amicicia fruunt̄. ¶ Pfcā ū est amicicia bonorum uiroꝝ
& inter se u̾tute similium ū namq̄ sibi bona simil't
mutuo uolunt qua sunt boni sunt aūt boni p seipos
¶ Q' ū amant amicos illorum cā ū sunt maxime amici
p seipsos enim sic se habent & non p accńs. ¶ Permanet g̾
talis amicicia quamdiu sunt boni u̾tus aūt res pma-
nens est. ¶ Et est uterq̄ simpl'r bonus & amico nam boni
simpl'r boni sunt & inuicem utiles eodem m̄ & iocundi
boni enī sunt iocundi simpl'r & inuicem unicuiq̄ eī
uoluptati sunt prop̾e res bonorum aūt tales uł similes
talis ū amicicia merito durabilis est nam complecti-
tur oīa que in amico esse o3 omnis enim amicicia
pp bonum est aut simpl'r aut amanti & s̄m silitudi-
nem q̄ndam huic aūt oīa supradicta insunt per

h̄ ondit qbꝫ hoīb9 conueniat uoluptatis amicitia.

h̄ p̄bat dup̄ q tal' sit facile mutabilis. & p̄° p̄bat hoc ex pte ip̄ius uoluptatis.

h̄ 2° probat idem ex pte amantium.

h̄ determinat de amicitia honesta uł u̾tuosa ondens m'tifariam t'lem ēē pfcām. & p° ex eo qđ ē p se et non p accńs.

h̄ dic̄ t'lem ēē maxime amicitiam.

h̄ 2° probat huiꝰ ēē pfectam p hoc qđ ē pmāsiua.

h̄ 3° ondit q sit pfcā p hoc qđ in se includit bonum simpl'r bona qđ q̄ ad alias amicitias ptine̾ uiđr.

h̄ concludit hanc amicitiam ēē pmansiuam ut p3.

seipsos nam huic similia et reliqua quodque simpliciter bonum
id iocundum simpliciter est. ¶ Maxime vero hec sunt ama-
bilia et amare et amicicia in his maxime est atque optima.
¶ Sunt autem hee amicicie merito rare nam et qui tales sunt pau-
ci admodum reperiuntur. preterea consuetudine indiget et
tempore nam iuxta proverbium prius sal illud de quo dicitur come-
dendum est quam se agnoscere possint nec ante recipien-
dum est eos esse amicos quam alter alteri dignus amici-
cia fidusque appareat. ¶ Qui enim prope amicicias insti-
tuunt amici quidem esse volunt sed non sunt nisi digni
amari sint et id cognoscatur voluntas enim amicicie ce-
leriter fit sed non amicicia. hec igitur et tempore et reliquis perfecta
est et fit per hec omnia et similia utrique ab utroque quod oportet
amicis existere ; Capitulum Quartum.

Qui vero gratia voluptatis est amicicia similitu-
dinem huius habet nam boni invicem iocundi
sunt eodem modo et qui propter utilitatem nam tales mutuo
boni sunt. maxime autem in his amicicia permanet cum
equalitas fiat quemadmodum voluptas et non solum
sic sed ab eodem ceu facetis et non ut amatori non enim
hi eisdem rebus delectantur sed ille quidem aspectu gaudet
amati hic autem obsequio amatoris desinente vero etatis flo-
re et amicicia frequenter desinit nam huic aspectus non
amplius iocundus est illi autem non prestatur obsequium.
sunt item qui permanent si ex consuetudine mores compro-
baverint et similes sint. qui vero non voluptatem sed utilita-
tem in amoribus commutant ii et minus sunt amici et

h' concludit ipsam esse maximam atque optimam.

h' duplex probat talem esse raram per quod quarto probat esse perfectam quia quod perfectum est raro existit.

h' ponit 2m ro.

h' excludit obiectionem que posset fieri.

h' epilogando concludit intentum s. quod sit perfecta tempore et reliquis ad amicitiam pertinentibus.

Capitulum 4m. de comparatione amicitie utilis et voluptatis ad perfectam. et primo ponit similitudinem illorum ad hanc in causa amandi.

h' comparat eas ad hanc in modo permanendi. et ponit duos ipsarum modos permanendi.

h' modus 2us permanendi.

h' tangit modum quo in permanendo deficiant.

minus permanent. ¶ Qui autem propter utilitatem sunt amici simul cum utilitate mutantur non enim amicos sed utilitatem amabant. propter voluptatem igitur et utilitatem malos esse contingit amicos inter se et bonos malis et neutrum cuicumque propter seipsos autem constat quod solos bonos nam mali quidem non gaudent seipsis nisi aliquod ex inde proveniat comodum. ¶ Solaque bonorum amicicia sine querela est non enim facile est quoquam credere adversum eum quem multo tempore comprobavit persuasitque animo numquam iniuriaturum iri et quecumque alia in vera amicicia requiruntur at in aliis nichil vetat talia fieri. ¶ Nam cum homines etiam illos vocent amicos propter utilitatem quemadmodum civitates videntur enim civitates societates instituere utilitatis gratia et qui propter voluptatem se mutuo diligunt quemadmodum pueri et fortasse et nos huiusmodi homines vocare amicos.

¶ Species igitur amicicie plures sunt sed prima atque precipua est bonorum virorum qua sunt boni relique vero per similitudinem qua enim bonum aliquod aut simile ea amici nam quod voluptatem efficit id est bonum quoddam hiis qui voluptatem amant non autem multum coniunguntur hee nec fiunt idem amici propter voluptatem ac utilitatem non enim multum conveniunt ea que sunt secundum accidens in has species amicicia divisa inter malos propter voluptatem vel propter commoditatem in hoc similes existentes inter bonos autem propter seipsos non qua sunt boni et boni quidem amici simpliciter mali vero secundum accidens

Capitulum .4.

Vt autem in virtutibus et per similitudinem alii secundum habitum alii secundum actum boni dicuntur

Hic comparat permanentiam utilis ad permanentiam amicitie voluptatis.

Hic tangit duplicem differentiam illarum ac perfecte.

Hic 2a differentia.

Hic dicit tales non esse dicendos amicos nisi per consuetudinem.

Hic epilogat que dicta sunt de speciebus amicitie.

Capitulum 4 in quo determinat amicitiam per comparationem ad eius actum. et post distinguit amicitiam in amicitiam secundum actum et habitum.

sic & in amicicia alii usu communi delectantur & beneficia
conferunt alii dormientes & locis disiuncti non agunt
quidem sed sese habent ut amice agere loca enim non dissol
vunt amiciciam simpliciter sed actionem. ¶ Quod si diuturnior sit
absentia oblivionem amicicie inducere videtur unde
id natum est dictum multas amicicias silentium diri
mit. ¶ Hon nominatur autem nec senes nec difficiles & que-
ruli ad amiciciam apti quoniam in illis parum est volupta
tis nemo autem illius potest familiaritate uti qui molestiam
afferat nec illius qui non sit iocundus maxime autem vide-
tur natura molestiam fugere & id asciscere quod efficiat
voluptatem. ¶ Qui autem sese mutuo recipiunt nec tamen
simul vivunt ii benivolis magis similes sunt quam
amicis nihil enim tam proprium est amicorum quam simul vi-
vere. nam utilitatem quidem egeni expectunt at simul
vivere etiam bene his enim minime convenit solis vi
vere conversari autem simul non est nisi sint iocundi &
tales qui eisdem rebus delectentur quod sodalicia habere videtur.
¶ Maxime quidem igitur est amicicia bonorum virorum &
iam sepius dictum est videtur autem amabile expectibile
simpliciter bonum & iocundum cuique autem quod sibi est tale
bonus autem bono propter hec utraque. ¶ Similis est amatio quidem
affectui amicicia vero habitui nam amatio non minus
ad res inanimes est in amore vero respondetur cum elec
tione electio autem ab habitu est. ¶ Et bona volunt his
quos amant illorum gratia non secundum affectum sed se-
cundum habitum. ¶ Et amantes amicum id amant

Marginal notes:

Hic ostendit quod in quibusdam amicitia deficiat propter actus defectum. & hoc contingit tripliciter primo propter absentiam amicorum diuturnam.

Hic ostendit idem contingere propter quorundam ineptitudinem.

Hic ostendit idem contingere propter non convivere.

Hic ostendit quod amicitia bonorum sit maxime amicitia quod partim ex predictis esse manifestum dicit partim hic probat

Hic ostendit ratione duplici quod amicitia non sit affectus sed habitus.

Hic 2a ratio.

Hic removet dubium quoddam

qd sibi est bonum nam si bonus est amicus bonus est q
est amicus uterq; g amat sibi bonum & par reddit volup
tati & iocunditati dicit enim amicicia equalitas maxie
no illi que est bonorum hec existunt; Capitulum. 6m

In difficilibus aut & senib minus fit amicicia
qnto difficiliores sunt & minus usu cetor gau
dent hec enim maxime uitr amiciciam contine & face
quapp iuuenes qdem cito amicicias contrahunt at no
senes non enim fiunt amici his qbus non deletantur si
milit nec hii q sunt difficiles s3 tales beniguoli qdem sut
inter se nam appetunt comoditates & prompti sunt ad uti
litatem amici u non multum sunt q non familiaritate
nec mutua conusatione gaudent qd maxime uident
amiciciam facere. Pluribus u esse amicum sm pfcam a
miciciam non datur qadmodum nec amare plures &
simul excessus qdem videt hoc aut ad unum fit. Mul
tos u uni uehement placere non facile est forte etiam nec
bonum esse videt. Et expimento accipe & consuetudine
fieri qd difficile est. Propt utilitatem u & voluptate
multis placere qs pot multi enim tales & breuis obsequi
um temporis. Horum u magis uidetur amicicia que
puenit ex voluptate qno eadem ambob fiunt. qd scil3
mutuo deletent atq; eisdem reb quales sunt iuueni
amicicie. Magis enim in his ingenuitas est que u pp
utilitatem negociatorum. bti u non indigent utilitate
s3 iocunditate volunt enim hre aliquos qr usu dele
tent molestiam u puo sustinent tpre cotinuo at nec bo-

Caplm. 6. in q determinat de amicitia p comparationem ad eius subiecta. hoc e amicos. & p ondit aptitudine. & ineptitudine qrundam ad amicitia.

h determinat de amicorum multitudine. & p ondit rone tripla l quadrupla q sm pfcam amicitiam no sit possibile plures amicos hre.

2ª ro.

h ponit. 3. ro.

h ondit q i aliis amicitiis sit possibile hre plures amicos.

h compat inuicem amicos amicitie util et voluptatis. & p intentu ppont.

h probat duab ronibus id qd proposuit.

h 2ª ro.

h' infert ex his corolariu

num qdem tolleraret si sibi molestum esset. ¶ Itaq amicos
querunt iocundos o3 aut et bonos huiusmo etiam ipsis na
sic assunt cuncta que adessent amicis. ¶ S3 in dignitate

h' determinat de amicorum diuisione ad diuisa deputator et p qd intendit pponit. 2o id probat.

constituti homines bifariam uident amicis uti qdam
enim illis utiles sunt qdam u iocundi utrumq u idem
sunt par raro contingit nam n3 iocundos p ututes querent
n3 utiles ad honestatem s3 iocundos qdem ad uoluptate
expetunt astutos u ad negocia explicanda hec aut raro

h' rpndet obiectioi q posset fieri.

fiunt in eodem. ¶ Nam simul iocundum et utilem dixi
mus esse studiosum s3 supexcellenti non fit talis amicus
nisi utute supemineat alit u non adequat pportionem
is q inferior est nec freqnter consueuerunt tales existere.

h' ondit q. 3. amicitie p'fate consistant i qdam equalitate.

h' ex pdcis ondit qlr util et uoluptatis amicitia se hēant ad roēm amicitie.

¶ Sunt g' hec amicicie de qbus diximus in paritate eadem
enim fiunt ambobus et inuicem uolunt ul alterum p alto
commutant ceu uoluptatem p utilitate. ¶ Q d' u minus
sunt hec amicicie et minus pmanent dictum est prius
uidentur aut pp similitudinem et dissimilitudinem
eiusdem ee ac non esse amicicie nam p similitudine
eius uidetur amicicie que est sm utute nam ea qdem
uoluptatem continet ista u utilitatem hec aut existunt
et illi uerum stabilitate et securitate q hec cito intereunt
aliisq p multis differunt non uidentur amicicie pp illius

EST et alia spēs **Tractatus. 27.** dissimilitudinem
amicicie sm maioritatem uelut pri ad filium
et seniori ad iuniorem uiroq ad uxorem et gubnatori oi
ad eum q gubnat. ¶ Sed differunt hec inter se nam n
eadem est pri ad filium et filio ad prem nec uiro ad

Tractatus 27 de amicitia inequalium psonaru. ca. p de ipsis specierum diuisitate atq eadem consuatione et 2o pponit aliam ee amicitiam a pcedentibus.

h' ondit hrz amicitiarz ad inuicem drām et pmo eam proponit.

uxorem & uxori ad uirum. ¶ Alia enim cuiq; istorum
uirtus & opus alia etiam pp que amant alie g° dilectiones
& amicicie. ¶ Eadem g° non fiunt utriq; ab altero nec
oportet querit' s; quotiens filii parentib' illa tribuunt que
oz & parentes filiis & firma & equabilis est amicicia. ¶ Cor-
respondentē ū in omnib' que sm maioritatem sunt ami-
citie dilectionem ēē oz uelut meliorem magis diligi q̄
diligere & utiliorem & aliorum quemq; similit' qn̄o eī
secundum dignitatem diligitur tunc fit q̄dam m̄ eq̄li-
tas quod porro amicicie uidetur esse. ¶ Non similit' eq̄le
in amicitia & iusticia se habere uidetur nam in iustis q̄dē
p̄mum est illud equale q̄d est q̄titate p̄mo est loco q̄d
ūo dignitate secundo. ¶ Patet aūt si plurima distantia fiat
ūtutis aut uitii aut diuitiarum ł aut alterius rei non eīm
amplius sunt amici nec dignum id putant. ¶ Manife-
stum est in diis id quoniam hi plurimum omnib' bonis
excellunt p; etiam in regibus non enim illos dignantur
amicicia ualde sunt humiliores n; optimus & sapientis-
simus eos q nullius sunt pretii. ¶ In his g° nullus prefixus
est terminus quousq; amici multis enim ablatis ad huc
manet amicicia q̄d si magis fit excessus ceu deorū ad ho-
mines non amplius permanet. ¶ Unde dubitat' an inter-
dum non optanda sint amicis maxima bona puta ut dii
fiant q̄m non amplius essent amici n; simplr̄ bona nam
amici q̄dem bona. ¶ Quod si recte dictum est amicum a-
mico bona cupere illius gr̄a manere oz qualiscumq; is est
ut homini g° maxima bona optauit s; forte non omnia nā

h' probat q̄d' proposuit et hoc rōne duplici.

h' determinat de conseruatōe p̄fate amicitie. & p̄ondit q' hec amicitia cōseruatur p' hoc q' utiq; amicorum p̄bet alii q̄d' oz

h' ponit mo' plendi l' exlendi q̄d' oz ɔ p̄fata amicitia.

h' ponit dr̄iam eq̄litatis i amicitia & iusticia.

h' manifestat q̄d' dixit p signū

h' ad manifestationē eius q̄d' dixit inducit t'a exempla.

h' respōdet tacite q̄oni.

h' mouet q̄onem q̄ ex p̄missis oritur.

h' soluit p̄fatam q̄onē.

nam sibi ipsi quisque maxime bona cupit ; Capitulum .2m.

Capitulum .2m. quomodo se habent amare et amari ad amicitiam. et primo dicit quod plerique magis volunt amari quam amare tangit quoque quod ex hoc sequitur et quare id contingat.

VIDENTUR plerique per ambitionem amari magis velle quam amare. ex quo fit ut multi adulatores ament. inferior enim amicus est adulator vel fingit quidem tale quiddam et magis amare quam amari. amari enim proxime videtur accedere ad honorationem quod sane plerique appetunt. ¶ Nec honorem per se expetere videtur sed per accidens gaudent enim multi cum ab his qui in potestatibus constituti sunt honorantur spe ducti quod putant si quid opus sit ab illis impetraturos. ut ergo signo bone affectionis gaudent honore. qui vero a bonis viris et scientibus appetunt honorari opinionem sui confirmare desiderant gaudent ergo quod boni sunt credentes loquentium iudicio amari autem per se ipsum gaudent quapropter videretur utique potius esse quam honorari et amicicia per se ipsam esse expetenda. ¶ Videtur autem magis in exhibendo amore quam in recipiendo consistere signum huius est quod matres amare gaudent quedam enim filios dederunt tollendos et amant scientes amari vero non querunt si utraque fieri nequeant sed satis illis videtur si videant in prosperitate constitutos et amat ipse licet illi non valeat matri que eorum tribuere propter ignorantiam. ¶ Cum vero amicicia in amando magis consistat et amantes amicos laudemus amicorum virtus videtur esse amare itaque in quibus hoc ita fit ut debet ii firmi sunt amici et horum amicicia est per hunc modum inequales quoque maxime erunt amici nam equari possunt et equalitas ac similitudo

Hic comparat amari ei quod est honorari. et primo ostendit quare aliqui honorari velint.

Hic ostendit quod amicitia magis consistat in amare quam in amari.

Hic agit de conservatione et permanentia huius inequalis amicitie. et primo ostendit eam permanere per hoc quod amare fit ut decet.

amicicia. Stabiles enim per se ipsos existentes & inuicem manent & non indigent improborum non talia ministrant sed ut ita loquar etiam prohibent nam bonorum est non ipsos delinquere neque amicos permittere sibi ministros esse. Mali uero firmitatem non habent non enim sibi ipsis similes perseuerant & paruo tempore sunt amici gaudentes mutua prauitate. Sed qui sunt utiles & iocundi magis durant quoad enim afferant inuicem uoluptates aut utilitates. Ex contrariis uero maxime uidetur fieri ea amicitia que est propter utilitatem ut pauper diuiti & indoctus sapienti cuius enim quisque indiget id exoptat aliud pro alio affert ad hanc quisque trahat amatorem & amatum turpemque & pulchrum quapropter amatores interdum ridiculi uidentur dignum putantes se amari quemadmodum ipsi alios amant nam similiter dignos fortasse exigendum est ita amari quod si non sint tales ridiculum. Forte uero non appetunt contrarium contrario per se sed per accidens desiderium autem medii est. hoc enim bonum puta sicco uero fieri molli sed ad medium deuenire similiter & calido & aliis hec igitur relinquantur quoniam alieniora sunt;

Capitulum 3m.

VIDETUR enim ut ab initio diximus circa eadem & in eisdem esse amicicia & iustum in omni enim societate uidetur aliquid esse iustum & amicitia itaque et eos qui simul nauigant & eos qui una militant amicos uocant eodemque modo in aliis societatibus quatenus communicant catenus est amicicia nam & iustum. Et prouerbium amicorum communia recte in communione

hic comparat diuersas species huius amicitie inequalium in permanentia. et primo ostendit quod amicitia sit maxime permansiua.

hic ostendit que sit minime permansiua.

hic ostendit que sit illa amicitia que in hoc se habet medio modo.

hic determinat de generatione amicitie. et primo ostendit quod huiusmodi maxime fiat in amicitia utili.

hic ostendit quomodo contrarium contrarium appetat.

Capitulum 3m in quo determinat amicitiam omnem consistere in quadam communicatione. alias ostendit species amicitie esse distinguendas siue accipiendas secundum distinctionem communicationis ciuilis. et primo ostendit triplicem amicitiam in communitate consistere primo ratione.

hic 3o ostendit idem ex communi prouerbio.

h' ondit q' s'm diu'sas co'icationes differant.

h' ondit q' etiam iusta drant s'm diu'sas co'icationes.

h' ondit q' iustu' augme'tum & diminutionem p comparatione' ad amicitia' recipit.

h' ondit q' omnes alias societates & comu'itates ad ciuilem reducantur & p'ppo'it ea'r ad ip'am similitudine'.

h' tangit id in q' societates p'ticulares drant a ciuili p q' etia' p3 tales sub ciuili contineri.

h' remoue' q'dda' incid'e dubium.

h' om's alie societates sub ciuili contineri ondit.

enim amicicia est. Sunt enim frib' & sodalib' co'mu'ia omnia ceteris u' diuisa & aliis plura aliis pauciora nam & amicicie q' alie plus alie minus. Differunt etiam iusta non eadem p'entib' ad filios & fratrib' ad fr'es neq' sodalib' & ciuib' eodemq' m' in aliis amiciciis alia g' sunt & iusta ad singulos istorum. Et augmentu' suscipit ut magis ad amicos sunt puta grauius est sodali pecuniam auferre quam ciui & non ferre opem fratri q'm extraneo & pulsare p'rem quam quemuis alium incrementum simul suscipe' uident' amicitiaq' & iustu' utpote in eisdem existentia & equalit' prudentia. Omnes au't ciuitates p'tib' ciuilis similes e'e uident' congrediunt' enim in aliqua co'moditate parantes a'd co'm que ad uitam p'tinent ciuilisq' & societas co'modi g'ra initi durareq' uident' hoc enim & legumlatores coniectura sequunt' & iustum esse aiunt q'd co'muniter p'sit. Alie g' societates p'ticl'are co'modum appetunt ut naute q'dem nauigandi ad pandas diuitias aut aliq'd tale milites u' bellandi aut pecunie aut uictorie aut capiende urbis cupidi eodem m' contribules & popl'ares. Sunt & societates quedam que uoluptatis g'ra institute uidentur ut in hiis q' trasontes & eraniste uocant' hee namq' sac'ficii & cetus causa fiunt. Om's au't hui'usmo'i ciuili uident' subesse non enim p'sentem utilitatem ciuilis querit s3 ad totam uitam & q' sacra faciunt & illorum c'a cetus instituu't diis honorem tribuunt & sibi ip'sis requiem cu' uolup

tate p'ant
uetusta.

rate parant vetusta enim sacra & cetus post fructuum p-
ceptionem ordinata videntur quasi primicie quedam plu-
rimum enim p id tps ocio indulgebant. omnes g societates
ptes civilis esse videntur sequentur v tales amicitie so-
cietates huiusmodi ; Capitulum Quartum.

h concludit conclusionem intentam.

Cap. 4. in quo determinat de speciebus societatis civilis et quibus transgressionibus & post eas enumerat easque ad invicem comparat.

ADMINISTRANDARUM v civitatum tres sunt
species totidem etiam excessus & quasi labes ipsarum
sunt autem hee regnum & optimorum civium ptas terti-
um a censu censuram appellari convenit quam plerique
popularem vocant harum omnium optima est regni de-
terrima v popularis. Transgressio autem regni tirannis est
in utraque enim unus gubernat sed plurimum inter se diffe-
runt tirannus enim proprium querit commodum rex v
eorum qui ab eo reguntur non enim est rex nisi p se sufficiat
& cunctis bonis excellat atque talis est nullius indiget non
g hic queret utilitates proprias sed eorum qui ab eo reguntur qui vero
non est talis potitus rerum utique esset quam rex tirannis
v huic contraria est proprium enim sequitur commodum &
in hoc quod deterrima sit patet nam pessimum optimo con-
trarium est. fit autem transgressio ex regno in tirannidem
est enim tirannis pravitas regni pravus autem rex tirannus
efficitur. Ex optimatibus autem ad potentiam paucorum
fit transgressio gubernatorum pravitate qui rem p. preter
dignitatem gubernant & cuncta aut plurima bona ad se
trahunt & magistratus semper eisdem ad divitias compa-
randas plurimum intendentes ex quo fit ut pauci dominentur
& mali pro bonis. Ex his v que in censu habent ad mul-

h determinat de earum transgressionibus & primo de regni transgressione.

h tangit transgressionem optimatum.

h tangit ultimam societatis civilis transgressionem.

titudinem fit transgressio sunt enim hec finitime nam
& censu multitudinis esse volunt & omnes in honore eq-
les minime autem praua est multitudinis gubernatio quia parum
admodum transgreditur gubernande speciem ciuitatis
mutantur quidem maxime per hunc modum res publice nam sic

h' comparat prefatas ciuiles societates domesticas societatibus · & primo ostendit quod regno assimiletur ·

paulatim & facilime labuntur. Earum similitudines & qui
exempla in domibus quis licet intueri nam patris ad filium so-
cietas regni instar habet patri enim cura est filiorum hinc
& homerus iouem patrem appellat paternum enim impe-
rium uult esse regnum quamquam apud persas tirannicum.

h' ostendit quod assimiletur tirannidi.

est quoniam filiis perinde utuntur ut seruis. Tirannica uero est domini
ad seruos agitur enim in illa domini utilitas hec igitur recta
uidetur persica uero erronea nam diuersorum diuersa imperia.

h' ostendit quod assimiletur optimatum gubernationi

Viri autem & uxoris societas & speciei similis uidetur qua optima-
tes gubernant per dignitatem enim uir presidet & in his que
uirum decent que uero uxori congruunt hec illi tribuit

h' ostendit quod respondeat paucorum gubernationi ·

quod si in omnibus rebus dominari uellit uir ad eam speciem
transgreditur que est paucorum potentia preter dignitatem
enim sibi arogat & non quatenus melius est interdum quoque uxo-
res ipse president quasi rerum potite non igitur per uirtutem
prestant sed per diuitias & potentiam quemadmodum cum pau-

h' ostendit quod respondeat gubernationi eorum qui sunt in censu .i. thimocratia.

ci rem publicam obtinent. Fratrum uero societas ei maxime si-
milis uidetur que est in censu positorum pares enim sunt
nisi quantum etatibus differunt itaque si plurimum etatibus

h' ostendit quod respondea multitudinis gubernationi ·

distent non amplius fraterna uidetur amicicia. Multitudi-
nis uero gubernatio maxime in his domibus conspicitur que sunt
sine domino ibi namque omnes ex equo & in quibus im-

· bec ·

becillis est princeps et unicuique licentia; Capitulum quartum

In unaquaque autem specierum rerum publicarum amicicia videtur in
quantum et iustum. Regum quidem ad eos qui ab eo reguntur
in maioritate beneficii; prodest enim illis siquidem bonus
existens eam habet curam ut qui ab eo reguntur quam optime
habeant, ut pastor ovium; unde et Homerus pastorem populorum
vocat Agamenonem. Talis est paterna; differt autem magni
tudine beneficiorum; causa enim essendi causa maxima vide
atur, et nutriendi et erudiendi; et progenitoribus hec tribuuntur;
natura enim imperium obtinent pater filiorum et progeni
tores descendentium et rex eorum qui in regno sunt. Sunt autem
in maioritate amicicie iste; itaque honorantur genitores;
et iustum utique in his non illud idem sed secundum dignitatem;
nam sic et amicicia. Et viri ad uxorem eadem ami
citia et in ea specie que est optimatum; nam secundum virtutem et
meliori plus boni et congruens singulis; sic autem et iustum.
Fratrum vero amicitia sodalicie similis videtur; pares enim
et coetanei; tales vero affectibus et moribus similes sunt ut plu
rimum. Similis est huic et illa que est secundum censum;
pares enim cives esse volunt et inter se mites in parte
vero dominari et ex equo; sic igitur et amicicia. In transgressi
onibus autem quemadmodum et iustum sic et amicitia ac mini
me in ea est que est deterrima; in tirannidem enim
nihil est amicitia aut parum; in quibus enim nulla est so
cietas imperanti et parenti nec amicicia est; neque enim ius
tum, sed quale artifici ad organum et anime ad corpus et
domino ad servum; iuvantur enim hec ab his que utuntur;

Capitulum 4 in quo distinguit species amicitie secundum civiles societates. Primo proponit intentum atque ostendit qualis sit amicitia secundum regnum.

Hic comparat prefatam amicitiam vel regalem paterne amicitie, ostendens in quo conveniant et in quo differant.

Hic ostendit qualis sit amicitia que est secundum optimatum potentiam.

Hic ostendit qualis amicitia sit in censu positorum vel secundum censuram.

Hic ostendit qualis amicitia sit secundum transgressiones et primo proponit intentum.

Hic ostendit qualis secundum tirannidem sit amicitia.

Qualis esse possit amicitia ostendit hic domini ad servum.

amicicia autem non est ad inanimata neque iustum. Set neque ad equum vel bovem neque ad servum qua servus est. nihil commune est. nam servus animatum est organum, organum autem inanimatus servus. Qua quidem igitur servus non est ad illum amicitia, set qua homo. videtur enim esse quoddam iustum cuique homini ad omnem cum quo societas esse potest legis et pactionis, et amicicia igitur in quantum homo. per parum enim et rerum societas est hiis qui pares sunt; Capitulum Sextum.

Capitulum 6m in quo subdividit species amicitie. et primo repetit illud commune principium distinguendi amicitiam atque subiungit duas ipsius generis divisiones.

IN societate igitur omnis amicicia est ut diximus. distinguet utique aliquis consanguineam et sodaliciam. civiles autem et contribules et conautice et huiusmodi sociabilibus videntur magis. tamquam velut enim per conventionem quandam esse videntur. inter has quis collocet et hospitaliciam.

Hic determinat de amicitia consanguineorum. et primo de paterna de qua post tangit qualiter se habeat ad alias quamvis etiam sit in ea principium amandi.

Consanguinea autem varia videtur, totaque a paterna pendere. parentes enim amant natos quasi suum quoddam existentes, nati autem parentes ut ab illis quid existentes.

Hic comparat paternam filiali ostendens per rationes 3 quod paterna sit intensior.

Magis autem sciunt genitores que ex ipsis quam genita quoniam ab hiis. et magis coniungitur id a quo illi quod genitum est, quam id quod gignitur ei qui fecit. id enim quod ex ipso proprium est ei a quo ut dens et crines et quodvis ei quod continet. illorum autem nulli a quo vel minus. magnitudine quoque temporis. nam hii statim genitos amant, illi vero post tempus cum genitorum scientiam vel sensum perceperint.

Hic comparat paternam maternali ostendens quod materna sit magis.

Ex hiis etiam palam cur matres amant magis. parentes enim genitos amant ut se ipsos.

Hic manifestat quod dixerat de amicitia parentum ad filios

Que enim ex hiis fiunt veluti alteri ipsi fiunt separati. geniti autem parentes ut ab illis orti. fratres autem se invicem amant quia ab eisdem nati sunt. idemptitas enim

Hic determinat de amicitia fraterna. et primo ostendit quare ipsa sit.

ad

ad illos idem amicicia facit itaq aiunt eundem sāguinē
eādem stirpem & talia quedam sunt ꝗ quodammodo idē
licet diuisi. ¶ Magnum preterea est ad amiciciam e-
ducatio & etas equales enim equalem & familiares & soda-
les quapp fraterna amicitia sodalicie simil' est. ¶ Nepotes
uo & alii cognati ex istis coniungunt' qm ab eisdem sunt
sunt aūt alii magis coniuncti alii minus ut pximi uel
remoti sunt a stirpe. ¶ Est aūt ad parentes amicicia gnatis
& hominib' ad deos ut ad optimos & maioritate prestantes
maxima enim hi beneficia contulerunt cum essendi
educandiq cā sunt gnatosq erudiendi. ¶ Talis aūt ami-
citia uoluptatem & utilitatem magis contingit qm extra-
neorum qnto in ipsis uita sociabilior. ¶ Est aūt in fraterna
q̄admod in sodalicia & magis in humanis ac peritus si-
milib' quanto coniunctiores genere existentes se mutuo di-
ligunt & qnto magis similes morib' sunt q ex eisdem or-
ti ac eadem educatione disciplinaq instituti & temporis
comprobatio plurima atq firmissima eodem m̄ in ceteris
cognatis sunt ea que amicitiam faciunt. ¶ Viro aūt & u-
xori amicitia uidet' sēm naturam existere homo enim
nā est coniugale magis quam ciuile qnto prius ac magis
necessarium est domus qm ciuitas & procreatio filiorū
communis animalib'. ¶ Aliis ꝗ in tantum societas est ho-
mines aūt non solum procreationis causa coheunt s3 eorū
q̄ gr̄a que ptinet ad uitam confestim enim distingū-
tur opa & alia sunt uiri alia mulieris sufficiunt ꝗ inui-
cem ppas res in communi ponentes. ¶ Quare utilitas &

h' tangit id qd' magnū ē ad hāc & alias amicitias

h' determināt de amicitia aliorū consanguineorum

h' ponit ponit ppetates parentum amicitiarū. & p' ponit duas filialis siue parne.

hec ē 2a eius ppetas.

h' tangit ppetates sine qbus similes propetates dic ēē in amicitia aliorum consanguineoꝝ

h' determinat de amicitia uiri ad uxorem. & p' narrat ipius duas ppetates quarum pma coīs ē hominib' & ceteris aialib'.

hec ē propetas 2a que hominibus tm̄ modo compe tit.

h' narrat qualit' hec amicitia se hēat ad alias amicitie spēs.

uoluptas in hac amicitia necessarii uidetur erit etiam per uirtutem si boni sint est enim utrisque uirtus et gaudebunt utique simili. [hic tangit id per quod hec amicitia firmatur.] ¶ Filii uero nexus quidam uero esse uidentur itaque hi qui sine liberis sunt facilius dissoluuntur filii etiam ambobus communes sunt bonum continens autem societatem.

[hic respondet cuidam questioni.] ¶ Quemadmodum uero se habere debet uir erga uxorem et omnino amicus erga amicum nihil aliud uidetur querendum nisi quomodo iustum non enim uidetur idem iustum amico ad amicum nec ad extraneum et familiarem et condiscipulum.

[Tractatus .3. de amicorum querimoniis. capitulum primum de querimoniis in amicitia equalium et per quod oportet obseruare ad querimonias euitandas.]

Cum quoniam triplex sit amicitia Tractatus .3.

ut ab initio dictum est et in alia sint amici pares in alia secundum excellentiam nam et similiter fiunt boni amici et melior peiori eodemque modo et iocundi et propter utilitatem adequantes commoditatibus et differentes pares quidem secundum paritatem oportet et in amore et in ceteris adequare impares uero secundum rationem excellentiis concedere.

[hic ostendit in quibus amicitiis fiant querelle et per quod intendit proponit atque probat in amicitia secundum uirtute non esse querimonias.] ¶ Fiunt enim incusationes et querelle in ea amicitia que est utilitatis gratia contracta uel sola uel maxime et merito quidem nam qui per uirtutem amici sunt benefacere mutuo properant hoc enim uirtutis est et amicitie ad hoc autem certatim tendentibus nulle existunt querelle neque rixe nam aduersus amantem et beneficia conferentem nemo conqueritur sed si sit gratus beneficiis respondet qui uero in dando et benefitia conferendo exsuperat cum id assequatur quod cupit non subcensebit amico nam uterque bonum appetit. [hic ostendit quod in amicitia uoluptatis non nimium fiunt querelle.] ¶ Nec etiam nimium in his que propter uoluptatem cum similis ambobus id proueniat quod optabant si quidem mutua conuer-

satione

sationem gaudent. etenim ridiculum esset si quis quemquam
incusaret quod sibi iocundus non sit cum liceat illa non uti.
Et illa que propter utilitatem est querelis subiacet. cum — *Hic ostendit quales querelle sint in amicitia utili.*
enim se mutuo propter utilitatem utantur semper plus querunt
et minus quam decet se habere existimant et querunt quod non
tanta reportent quanta deberent pro sua dignitate ami
ci uero non sufficiunt ad tam multa conferenda. Videtur — *Hic assignat rationem et causam querellarum huius amicitie. et post eam distinguit secundum iusti distinctionem*
autem ut duplex est iustum aliud sine scripto aliud legi
bus sic et ea amicitia que est propter utilitatem partim moralis
esse partim legittima. fiunt autem incusationes tunc maxime
cum non per eandem commutant et dissoluunt. Est autem — *Hic describit amicitiam legittimam et eam diuidit.*
legittima in dictis partim omnino forensis de manu in ma
num partim liberalior ad tempus sed per pactionem quid pro quo. est autem
in hac manifestum quod debeatur nec ambiguum sed ami
cabilem habet dilectionem. quapropter quibusdam horum non
sunt iudicia sed putant oportere contentos esse qui secundum
fidem contraxerunt. Moralis uero non est in dictis sed ut — *Hic describit moralem*
amico donat uel quid aliud facit dignum putat ut ipse
tantum uel plus ab illo consequatur quasi non donauerit sed commo
dauerit nec similiter commutans et dissoluens incusat.
Idque ex eo accidit quod uel omnes uel magna pars uolunt qui — *Hic concludit causam prefatarum querimoniarum*
dem honesta sed anteponunt utilia. utile uero bene accipere.
Et quod potest reddenda sunt que accepit secundum dignitatem idque — *Hic ostendit quomodo huius querimonie possent uitari.*
sponte agendum. inuitum autem amicum non faciendum
quasi errauerit in principio et beneficium acceperit a quo non op
portebat. non enim ab amico nec ob hoc ipsum id agente
ut igitur in dictis beneficio accepto soluendum est et quasi

conuenerit reddere si poterit si non poterit non esse co-
gendum itaque reddendum est si habeat facultatem con
siderandum est ab initio a quo quis accipit et cuiusmodi gratia
ut sic uel suscipiat uel non. ¶ Habet autem dubitationem
utrum accipientis utilitate metiri debeat beneficium
et iuxta illam rependi an iuxta illius qui contullit qui
enim capiunt attenuantes quidem illa talia se accipere
dicunt que parua erant hiis qui contullerunt et licebat
ab aliis accipere illi uero uice uersa maxima uero eorum que
penes se erant et que ab aliis consequi non poterant et
in periculis atque huiusmodi necessitatibus. ¶ Ergo cum u-
tilitatis causa sit amicitia eius qui accepit utilitas men-
sura est hic est enim qui indiget et satis est ut tantumdem
ferat tamen ergo fuit beneficium quantum ipse accepit utili-
tatis et reddendum est ergo tantum quantum ipse accepit
aut et plus id enim honestius. ¶ In eis autem que est per uir-
tutem incusatione non fiunt mensura autem uidetur
conferentis electio uirtutis enim et moris electione.

DIFFERUNT autem Capitulum 2m uis est; in hiis amiciis que sunt secundum excellentiam utique
enim dignum putat ut ipse plus habeat quando autem
id fit dissoluitur amicitia nam qui melior est putat
oportere ut ipse plus habeat bono enim plus esse tribu-
endum eodem modo et utilior eum enim qui inutilis sit
equum habere non cedere famulatum quidem esse non ami-
citiam si non pro dignitate operum erunt illa que sunt
in amicitia. ¶ Putant enim quemadmodum in pecuni-

a2 e

h' circa predicta mouet dubitationem et postea eam mouet eiusque rationem assignat.

h' soluit prefatam questionem et primo quantum ad utilem.

h' tangit questionis solutionem quantum ad honesta.

h' tangit rationem quare pro se indicant superexcellentes.

capitulum 2m de quibusdam in amicitia que est inter inequales et primo ponit controuersiam que in talibus fieri consueuit.

autem societate plus capiunt hi qui plura contulerunt
sic oportere in amicitia. Inops vero et imbecillis contra a-
micum esse boni subvenire egentibus nam quid prodest inquiunt
studioso vel potenti esse amicum si nihil fiat consequu-
turus. Videtur autem uterque recte putare et oportere utique
plus tribuere ex amicitia. sed non ex eadem re sed excel-
lenti plus honoris inopi vero plus commodi. Virtutis enim
et beneficii premium est honor indigentie vero auxilium
est lucrum. Sic autem se id habere et in rebus publicis patet
publica enim tribuuntur ei qui publice benefecit honor autem
publicum quid est non enim esse ex re publica simul lucrum
et honorem suscipere nam in omnibus minus habere nemo su-
stinet et qui igitur in pecuniis minus reportat et honorem tri-
buunt et qui munera non capit ei pecunias quod enim fit se-
cundum dignitatem equat et servat amicitiam ut
dictum est. Sic igitur et illis qui impares sunt conversandum
est et ei qui ad pecunias utilitatem facit aut ad virtutem
honor est tribuendus reddendo id quod potest. nam amici-
tia possibilitatem requirit non secundum estimationem
nec enim in omnibus ut in honoribus deorum et parentum
nullus enim pro dignitate umquam retribuere potest sed qui pro
facultate id agit bonus esse videtur. Quapropter videretur u-
tique non licere filio patrem abdicare sed patri filium debitum
enim reddendum est sed qui nihil fecit dignum rebus
fecit itaque semper est debitor quibus autem debetur potestas est di-
mittendi et patri igitur. Simul autem fortasse nullus vide-
bitur destitisse nisi excellenti pravitate nam et sine na-

hic tangit rationem superexcessorum
hic determinat veritatem et post eam proponit
hic manifestat quod dixit et probat per rationem.
hic manifestat idem per exemplum.
hic concludit intentum
hic probat amicitiam solum possibilitatem requirere
hic ex predictis confert corollarium quod duabus rationibus confirmat.
hic ponitur 2a ratio.

turali amicitia humanum est auxilium nō negare hic
aūt fugiendum est aut non studendum prauo auxili-
um ferre nam bene accipe multi nolunt face aūt fugi
unt ut inutile de his g̊ catenus dictum sit; Lib. 9. de
amicitie ppetatib. contine 3 tctat. q̄rum p̄mus est de cons
uatiōe, e dissolutione opationibq; amicitie. ca. p. de cons
uatione amicitie, & de amicoꝝ q̄rellis eorūq; remediis. & p̄ ponit
qđ amicitie dissiliū p̄ꝰ cōsuatiuū ē etiā dissili. e ca3 pmitit.

In cunctis aūt dissimilium sperum
amicitiis proportio adequat suatq; amici-
tiam ut dictum est q̄admodum & inci-
uili sutori p calciamentis textoriq; & reli-
quis reperisio fit sm extimationem. ad hoc g̊ reptus est
nummus communis mensura ad quem omnia referuntur
& q̊ omnia extimant. in amatoria ū interdum ama-
tor queritur qđ ipē supmodum amans non amatur
nil habens fortasse qđ amore sit dignum sepe etiamis
q amat qđ ille ab initio multa policitus nihil pficiat.
Euenitunt aūt hec cum alt propt uoluptatem amat a-
matum alt propt utilitatem diligit amatorem atq; ea
non existunt ambob nam cum pp hec sit inter eos a-
micitia q̄nō illa non assunt quoꝝ gr̄a se amabant dis
soluit non enim seipos amabant 3 illa que aderant ea ū
stabilia non erant itaq; & huiusmō amicitie stabilitatē
non hn̄t 3 que moralium est p se exn̄s durat ut dixi
mus. Orit etiam int eos indignatio q̄nō fiunt atq;
non illa que ipi optabant pnde est enim ac si nih fiat
q̄nō

h tangit cām cur in so
cietate ciuili non sic pt
batio contingat ut in
amicitia.

h ponit cām cur in soci
etate amicitie pturbatio
nes eueniat que ex def
fcū r̄pensionis euenire
dnr.

h ondit in qbg amicitys
pturbati contingant.

h ondit amicitiam pt
bari aliq̄nō p hoc qđ nō
recompensatur id qđ ab
initio expectabatur reco
pensari.

quando potuerunt optatis ut is qui conducto citharedo policitus
est et quanto melius caneret tanto maiora postridie promissa
poscenti pro voluptate voluptatem redisse inquit si igitur utique
hoc voluisset satis id esset. si autem hic demulceri voluit ille
pecuniam capere et alter habet quod voluit alter non habet non
bene se habet. quantum attinet ad societatem quia enim indi
gens est illis intendit et huius gratia hoc dabit. ¶ Sed utrum
dantis est an accipientis extimationem ponere nam qui pri
mo dat videtur illi permittere quod aiunt et pythagoram fe
cisse cum enim docuerat extimare discipulos iubebat
quanti sibi videretur illa que ab eo didicissent tantumque
accipiebat in talibus vero quibusdam satis est illud merces
autem viro. ¶ Sed qui pecunias accipiunt prius ac deinde ni
hil eorum que promiserant efficiunt propter magnitudinem
promissorum merito adversus eos querelle fiunt non enim
adimplent promissa hoc fortasse facere compelluntur sophiste
quoniam nemo dat pecunias pro his que sciunt hi igitur pro quibus re
bus pecunias acceperunt eas res non adimplentes merito
culpantur. ¶ Sed in quibus non fit conventio operis sed qui propter seip
sos exhibent sine querella sunt talis enim est illa que per
virtutem fit amicitia remuneratio facienda est secundum elec
tionem. hoc enim amici atque virtutis eodem modo videtur fa
ciendum philosophie preceptoribus non enim nummis ea res extima
tur nec pretium equalens reperitur sed forte satis est quemadmo
dum erga deos et erga parentes quantum quis potest exhibere.
¶ Non tali autem existente datione sed in aliquo maxime forte oportet
redditionem fieri que videatur utrique esse secundum dignita

Hic docet remedia contra ul[timam] causam predictas amicitie per
turbationes. et post ostendit
quod extimatio digne re
compensationis pertinet
ad eum qui primo accepit.

Hic ostendit quomodo perturbatio
provenit ex effectu eorum
qui prius accipiunt.

Hic ostendit quomodo fiat
recompensatio in ami
citiis. et post in ea que secundum
virtutem.

Hic ostendit qualiter sit facien
da recompensatio in
aliis. et post proponit quod in
tendit.

tem quod si id conuenire non potest non solum necessarium
sed etiam iustum uidebitur eum qui preaccepit statuere.

Quantum enim hic utilitatis suscepit uel pro quanto volup
tatem suscepisse tantam uel quod contullit ab eo consequitur
extimatione. nam et in rebus uenalibus sic fieri constat. Et
quibusdam in locis sunt leges uoluntariorum contractuum
iuditia non esse quia conueniat cuius fidem sequtus quis
sit cum eo ita agere ut ab initio contraxit cui enim pro
missum est hunc uidetur iustius pretium statuere quam
eum qui promisit plerique enim non eque extimant que habent et que
uolunt accipere sua enim quisque et que dat pluris existimat
sed tamen repensio fit in his quantum statuunt hi qui acce
piunt. Oportet forsan non tanti facere quanti uidetur possi
denti sed quanti faciebat priusquam possideret; Capitulum 2m.

SED habent ista dubitationem ueluti utrum
oporteat omnia patri tribuere et in omnibus pa
rere illi an morbis quidem medico credendum est et
ducem eligendum rei militaris peritissimum. sic a
mico magis an studioso inseruiendum et benefactori
magis tribuendum an amico dandum si utrumque non pos
sit. An ut talia omnia determinare non facile multas
enim ac uarias habent differentias et magnitudine et par
uitate et honesto et necessario sed quod non omnia eisdem tri
buenda sunt non est obscurum. Et reddendum be
neficium ut plurimum magis quam amico conferen
dum ceu mutuum magis cui debeas reddendum
est quam amico dandum sed id fortasse non semper ut

[Marginal notes, left:]
hic probat propositum et primo per rationem.
hic ostendit idem ex legum statutis.
hic tangit solutionem questionis tacte.
hic soluit prefatas questiones et primo in generali.
hic soluit in speciali 2am questionem. et primo docet quod sit communiter obseruandum 2o tangit id in quo aliquando deficiat.

[Marginal note, right:]
Capitulum 2m in quo mouentur et soluuntur quedam dubitationes de recompensationibus per quas amicitia soluatur. et primo mouet questiones 3. 1. 4or.

ecce redemptus a predonibus utrum enim qui redemit
vice versa redimere ipse debet quamquam is sit vel etiam
non capto repetenti reddere vel patrem redimere. ¶ Ut
ergo dictum est universaliter debitum est reddendum quod
si datio superexcedat honestate vel necessitate ad illa
declinandum est interdum enim non est equum
benefitium retribuere ut si quis studioso sciens be-
nefecerit ipse autem cui remuneratio sit facienda malus
extimatur ab eo qui accepit nec enim mutuanti intendum
versa vice mutuandum est nam ille quidem certa spe duc-
tus se suum cum vellit consequuturum mutuavit bo-
no viro hic autem non sperat a malo consequi posse sive ergo re
vera sic est non par est existimatio sive non est ita sed
putat indigne facere non videbitur ut ergo sepius iam
diximus sermones qui circa affectus et actus versantur deter-
minationem habent similem hiis rebus de quibus sunt.

Quod ergo non eadem omnibus sint retribuenda neque patri
omnia quadmodum neque iovi omnia dantur sacra mani-
festum est cum vero alia parentibus et fratribus et amicis et hiis
qui benefecerunt in nos fuere singulis videlicet propria et con-
venientia tribuenda sint sic et facere videntur nam ad
nuptias quidem vocant cognatos hiis enim commune est
genus itaque et actus qui circa genus versantur in funeribus quoque
maxime omnium putant cognatos adesse oportere propter hoc
idem. ¶ Videri quoque poterit parentibus maxime alimenta esse mi-
nistranda quasi id debeatur et cum causa essendi sint honestius
esse illis circa alimenta subvenire quam nobis ipsis et honore

Hic tangit modum quo observetur quod dixerat.

Hic concludit ex dictis sermones huiusmodi verbis esse maxime variabiles.

Hic solvit questionem prefatam et postea ostendit quod non omnia sunt patri exhibenda.

Hic ostendit quibus sit tribuenda determinatque in quibus hoc sit facile et in quibus difficile.

illis quemadmodum diis impendere non tñ omnib9
parentib9 non est idem honor pr̃i & mat̃i & sapientis & im-
peratoris non idem ƺ patruus & matruus & seniori omni se-
cundum etatem tribuendus assurgendo & inclinando
& huiusmõ ad sodales aũt frẽs fiduciam & omni rerũ
societatem cognatis ũ & gentilib9 & ciuib9 ac reliqs oĩb9
semp conandum est debitum tribuere ac discernere
qd cuiq; conueniat secundum dignitatem & usum.
ƺ de cognatis facile est iuditium de extraneis ũ dif-
ficilius non tamen ob id desistendum est ƺ ut fieri
pot ita determinandum; Capl̃m Tertium.

Caplm 3.m de amiatie dissolutione. & p° qõnẽ proponit eiq; solutionem cca utilem & uoluptatis amicitiam.

EST etiam ambiguitas cca dissoluendas ami-
citias uł non cum his q utilitatis aut uo-
luptatis causa erant amici qño hec amplius nõ affe-
runt nihil dissoluat̃ illorum enĩ amici qbus deffici-
entib9 merito amare desistunt. ¶ Inculandus est aũt

h ondit quom° cca has p̃fatas amicitias oriantur accusationes

is q cum ob utilitatem aut uoluptatem amicus sit
ob mores se amare simłat qd aũt ab initio diximus
multe contentiones existunt in amicis cũ non que-
admodum putant ita sunt amici cum g° qs seipm
decipit credens pp mores amari nih tale ipo agente
seipm accusare debet siũ altius simłatione decipit̃
iustum est eũ accusare q simłabat & magis quam eos
q numos falsificant quanto cca nobiliorem rem est ad-
hibita fraus. ¶ Quod si amicum qs suscepit ut bonum

h soluit qõnem p̃fatam quantum ad honestam amicitiam. & p° in qõne resumit 2° i solutionẽ subiungit.

fiat aũt malus & id appeat utrum amplius sit amã-
dus uel id qdem non esse possibile siqdem non omne

amabile est sed bonum nec amandus est malus amicus nam malos amare non conuenit neque similem esse malis dictum est autem simile simili amicum esse. An ergo statim dissoluenda est amicitia uel non cum omnibus sed cum illis qui sunt incurabiles propter prauitatem nam qui corrigi possunt eis magis ferendum est auxilium in moribus quam in diuitiis quanto id honestius et amicitie magis proprium. Videtur autem is qui dissoluerit nihil absurdum facere non enim tali amicus erat alienatum ergo cum saluare non possit dimittit. Si uero is quidem permaneat hic autem melior fiat ac multum uirtute transcendat an ut amico uti debeat uel non conuenit in magna sane distantia maxime fit manifestum seu in amicitiis puerorum. nam si alter permaneat mente puer alter in uirum euadat optimum quomodo essent amici cum neque delectentur eisdem rebus nec eisdem gaudeant et doleant non enim circa seipsos hec existent eis sine istis uero non erat esse amicos inuicem enim simul non est possibile diximus uero de his. An ergo non alienius se habendum est circa illum quam si numquam fuisset amicus uel oportet preterire familiaritatis memoriam saluare et quemadmodum amicis potius quam extraneis putamus gratificandum sic his qui fuerunt amici aliquid tribuendum est propter precedentem amicitiam. quando non propter excessum prauitatis fit dissolutio; Capitulum

AMABILIA quidem ad amicos et quibus quartum amicitia diffinitur ex his que circa seipsos quis fecit processisse uidentur posuerunt enim amicum esse

hic ponit modum dissoluendi amicitiam et primo questionem proponit 2o solutionem subiungit quantum ad amicos quorum alter malus efficiatur.

hic ostendit prefatam amicitie dissolutionem fieri sine reprehensione.

hic tangit dissolutionem illius amicitie que est cum alter in eodem statu alter ad melius mutatur et primo questionem proponit 2o solutionem subiungit.

hic ostendit qualiter nos oportet habere ad amicum post dissolutam amicitiam et primo questionem proponit 2o solutionem subiungit.

Capitulum 4m de amicitie operationibus quot et que sunt et primo tangit earum originem eorumque numerum.

hic ponit numerum prefatorum amicabilium operum et sunt ta.

illum q uult bona & facit uel ea que uident bona illius
causa uel eum q uult esse & uiuere amicum illius gra
ut accidit matrib9 erga filios ut hi amici q sunt infen
si hi u eum q familiari usu utet & eadem opt& & qui
una gaudeat atq, doleat maxime aut hoc & in matb9
contingit. horum u aliq & amicitia diffiniunt. ¶ S3
erga seipm unumqdq, boni bono uiro existit reliqs
u sm quod tales existimant esse uidetur ut dictu
est mensura unicuiq, utus & studiosus ee. ¶ Hic ei
sibi ipi consentaneus est & eadem cupit sm totum ai3
& uult g sibi bona & apparentia & agit boni enim est
bona studere ipius ca intellectui enim gra qd un9
qsq, esse uidetur. ¶ Et uiue uult & seipm suare ac
maxime illud p qd excepit bonum est enim studio
so ee unusqsq, aut uult sibi bona factus aut alius ne
mo expetit cuncta he id qd fit hab& enim & nunc
deus bonum aliud quicqd tandem id est uidetur
aut qsq, esse id quod intlligit uel maxime. ¶ Talis u
secum esse uult libent enim id agit na & ptitorum
recordatio iocunda est & futorum spes optima hec u
pariunt uoluptatem & contemplationib9 mente ha
bundat. ¶ Et una secu maxime dol& ac letat semp
enim idem est iocundum & molestum nec aliud
aliud sine penitudine enim est ut ita dicam. ad se
ipm g singla boni existe bonum. ¶ Et humanu ad
amicum ita se he ut ad seipm est enim amicus alt
ipe & amicicia boni qdam esse uidet & amici qb9

h' ondit qualr cca hec
pfata opa amicabilia
se ht uituos9. & pmo
ntentum ppont.
eiusq3 ronem.

h' mani at qd ppposuit
& p qntum ad benfice
tiam.

h' ondit idem qntum
ad beniuolentiam.

h' ondit idem qntum
ad concordiam conui
uendi.

h' ondit q sibi ipi cor
respondent qntum
ad affectiones.

h' ondit qd omnia pdca
opa amicabilia conue
niunt uituoso respcu
amici.

hec existunt. Utrum autem ad seipsum sit amicitia vel non relinquatur ad presens. videbitur utique ita esse amicitia est duo ut plura ex predictis et quia excellentia amoris illi similis est que est erga seipsum. Sed videntur predicta multis existere quamvis sint pravi. an igitur qua placent sibi ipsis et existimant se bonos viros ea participes sunt horum. nam eorum qui nimis sunt pravi et scelesti hec existunt nemini quidem etiam nec videntur fere autem nec pravis. Nam dissident secum ipsi et alia cupiunt alia volunt ceu incontinentes qui his que sibi bona videntur voluptaria anteponunt cum sint dampnosa. alii rursus propter socordiam et pigritiam illa que optima sibi putant agere omittunt. Quibus vero multa et gravia commissa sunt et propter improbitatem odio habentur vitam fugiunt et seipsos interimunt.

Querunt quoque improbi alios cum quibus convivantur seipsos vero fugiunt nam in mentem venit multorum ac nephariorum et alia huiusmodi non si secum ipsi sint facere cupiunt sed si cum aliis sint obliviscuntur. cumque nihil habeant quod amari mereatur nullo amore erga se efficiuntur. Nec igitur secum ipsi gaudent nec condolent. est enim in seditione eorum animus cum interdum propter improbitatem doleat si quibusdam se abstineat interdum vero letetur et modo huc modo illuc rapiatur. Quod si non potest una dolere et letari ac certe paulo post dolet quod letatus fuerit nec eas voluptates vellet accepisse. nam penitudine improbi habundant. non videtur improbus nec erga se quidem ipsum amanter habere propterea quia nihil est in illis quod amabile sit. Quod si ita se habere valde est miserum fugienda est improbitas et annitendum ad probitatem. sic enim et erga seipsum amanter habebit

hic tangit questionem ex predictis quam nunc dicit pro nunc esse relinquendam. est enim infra determinanda.

hic ostendit qualiter pravi se habent ad amicabilia opera et primo proponit.

hic ostendit propositum et primo quod pravi respectu sui non habeant beneficentiam.

hic ostendit quod pravi non sint benivoli sibi ipsis.

hic ostendit quod pravi non habent vite concordiam respectu sui.

hic ostendit eos non habere affectionum concordiam

hic respondet obiectioni tacite.

hic ex dictis concludit conclusionem.

et aliis amicus esse poterit; Capitulum Quintum.

Capitulum .5. in quo incipit determinare de actibus amicitie in speciali et in hoc capitulo determinat de beniguolentia et primo ostendit quod beniguolentia non sit amicitia et hoc .1.

BENIVOLENTIA vero et amicitie similis est, non tamen amicitia. Nam beniguolentia est etiam erga ignotos et latens, amicitia vero non, ut prius diximus.

Hic ostendit quod non sit amor et hoc ratione duplici.

Sed nec amor est; non enim habet intentionem neque desiderium; amorem autem ista sequuntur; et amor ex consuetudine fit, beniguolentia vero repente, quod evenit circa pugiles; nam beniguoli fiunt illis et cum illis una volunt, tamen nichil pro illis facerent; ut enim diximus, repente fiunt beniguoli et leviter curant.

Hic ostendit qualiter se habeat ad amicitiam et post ostendit quod sit eius principium.

Videtur ergo principium esse amicitie, quemadmodum et amoris ea voluptas que fit per aspectum; aspectui enim non indulgens nemo amat, sed qui aspectu gaudet nichilominus amat, sed quando absentes desiderat et presentiam affectat; sic ergo et amicos esse non datur nisi beniguoli fuerint, sed beniguoli quidem nichilomagis amant, verum bona volunt illis solum quibus beniguoli sunt, sed pro illis nullum susciperent negotium; itaque per translationem dicet quis illam esse initium amicitie, inveterata vero et in consuetudine procedente fieri amicitiam.

Hic ostendit quod amicitie non sit principium et primo intentum proponit.

Non illam que propter utilitatem neque illam que propter voluptatem; non enim in hiis fit beniguolentia. Nam qui beneficium accepit pro hoc beniguolentiam retribuit iuste faciens; qui vero vult aliquem prosperitatem habere spe alicuius commodi ab illo consequendi non videtur erga illum esse beniguolus, sed magis erga seipsum, et etiam neque amicus si illum observet propter quandam utilitatem.

Hic ostendit quod amicitie sit principium.

Omnino autem beniguolentia fit ex virtute ac probitate, quando quis honestus aut fortis aut quid tale appareat, ut de pugilibus diximus; Capitulum Sextum.

CONCORDIA q amicabile uidet quapp non est
coopinatio hec enim & ignorantib existere pot
neq q eiusdem sententie sunt concordes dicim ceu eos q
de celestib idem sentiunt non enim ptinent ad amicitiā
talis consensio. Verum ciuitates concordes dicimus
qn̄o circa publicas utilitates idem uolunt & eligunt atq a-
gunt que publice decreta sunt in reb g agendis concordāt
Et earum in his que sunt in magnitudine & que possunt
utq existere aut omnib ueluti ciuib qn̄o omnibus uidet
magr̄atus esse eligendus aut societatem ineundam esse
cum lacedemoniis aut magr̄atum gerere pitacum & ipē
uolebat. Cum ū utq idem uult ut q in fenissis seditionē
hn̄t non est enim concordes ēē idem sentire utrumq qc-
qd tandem id sit qd est in ipō ceu cum pplus & boni uiri
optimates gerere rem publicam uolunt sic enim in oīb
fit id qd optabant. Videt aūt concordia ciuilis amici-
tia ut dicit. nam circa cōmoda ūsat & circa illa que ptinent
ad uitam. Est ū tal concordia in bonis uiris hi enim &
secum ipi concordant & inter se in eisdem ut ita dicam
exn̄tes talium enim stabiles sunt uoluntates nec in al-
terutrum fluunt q̄admodum euripus uoluntq illa q
iusta & utilia hec illi publice expetunt. Improbi ue-
ro concordes esse non possunt n̄ pparum q̄admodum
nec amici plus hr̄e cupientes in his que sunt utilia mīn
aūt in laborib & onerib cumq sibi qsq uelit ista habē pro-
ximos pscrutat & prohibz qb neglectis res publica euertit
contingit g ill discordib esse mutuo sese urgentib & iusta

Caplm. 6. de amicali concordia atq de enigmateria siue obiecto. & p̄ ipis genus proponit atq ondit circa q obiecta non sunt.

h ondit circa qd sit. & pmo in gn̄ali.

h ondit i spali materiā concordie.

h respondet obiectioni tacite.

h ondit qūt se hēat ad ciuilem amicitiam.

h ondit in qbs homib sit concordia. & pmo ondit q sit in bonis.

h ondit qd nō sit i ho minibs improbis & prauis.

facere recusantib9 ; Capitulum Septimum.

QVI benefitia contulere uidentur magis diligere eos quibus collacta sunt quam illi qui acceperunt eos qui fecere & quasi absurdum sit eius rō queritur. plerisque illa uidetur cā quia hii quidem debent illis uero debetur ut ergo in mutuo qui pecuniam debent cupiunt non extare illos quib9 debent quibus uero debetur hii soliciti de salute debitorum sunt sic qui benefitia contulerunt uolunt extare illos in quos benefitia fuere ut sic grates consequantur illis uero nulla est cura reddendi epicarmus ergo forte inquet hoc ipsos dicere ex malo contemplatos sed uidetur id humanum ingrati enim quamplurimi sunt & magis bene suscipere quam bene facere appetunt. ¶ Sed naturalior illa cā est nec similis illi que de mutuantib9 dicitur non enim est dilectio circa illos sed uoluntas salutis gratia consequendi sed qui benefitia contulerunt amant & diligunt eos qui acceperunt & si in nulla re utiles sint nec in posterum futuri. ¶ Quod & in artificib9 euenit omnis enim magis amat proprium op9 quam ab opere si amatum esset ipsi amarent at maxime id fortasse in poetis contingit hii enim plusquam diligunt poemata sua & quasi filios amore complectuntur tale quiddam uidetur eorum qui benefitia contulerunt quod enim bene accepit op9 est eorum id ergo amant magis quam op9 auctorem. huius autem causa est quod esse cunctis expetibile est atque amabile sumus autem actu uiuendo enim & operando actu ergo auctor op9 quodam modo est op9 itaque amat ipsum & esse id autem est naturale quod enim est potentia id actu opus ostendit

h' assignat rōne apparentem illi9 accidentis.

h' remouet cām p̄fatā.

h' assignat uerā cām illi9 accidentis eo .. q . tangit rōnes.

h' assignat p̄dc̄tā cām & est cā cause. al' rōnis confirmatio: s̄m tulliū.

Caplm . A. de benefic tia . & p° q° eca cam ac adit proponit assignt q3 rōnem apparentem illi9 accidentis que rō ab aliq̄bȝ tanq̄m [illegible] recapitur.

Preterea contullis

Preterea contulisse beneficium pulchrum est itaque et in eo gaudet is qui contulit suscepisse vero non est pulchrum in agendo sed utile hoc autem minus iocundum est minusque amabile. hec est 2a ratio

Iocunda vero est presentis quidem operatio futuri autem spes facti vero memoria iocundissimum autem simul et amabile quod est in actu illi ergo qui fecit permanet opus namque honestas diuturna est at illi qui accepit utilitas transit et memoria honestorum iocunda utilium vero non nimis vel minus expectatio autem contra videtur. hec est 3a ratio

Et amare quidem actioni similis est amare vero passioni qui ergo superant in re agenda eos sequitur amare. hec 4a ratio

Preterea que cum labore fiunt ea magis diligunt omnes ceu divitias hi qui acceperunt at videtur bene suscipere quidem esse absque labore bene facere autem laboriosum. hec 5a ratio

Ob hoc et matres filios magis amant nam laboriosior est partus et magis sciunt esse suos hoc et his qui beneficium contulerunt evenire videtur; hic ex premissis infert unam aliam corolariam conclusionem.

tractatus 27

Tractatus 27 de hiis que ex parte amicitie accidunt dubitationibus. cap. primum de amicitia et amore amantis ad seipsum. et primo questionem proponit duasque eius rationes per unam partem.

Est autem questio utrum quis seipsum amare debet maxime an alium quendam increpant enim qui seipsos maxime amant et quasi turpe sit amatores sui appellant videtur et improbus sui causa facere omnia et quanto improbior sit tanto magis incusant ergo ipsum quod nihil a se agat bonus autem vir propter honestatem et quanto melior tanto magis propter honestatem et amici gratia sua vero negligit. 2a ratio.

Ab huiusmodi vero verbis opera discordant non immerito aiunt maxime amare oportere eum qui maxime sit amicus ille vero maxime est amicus qui maxime vult bona alicui illius gratia. et si nullus sciat hec sunt maxime hic arguit ad partem contrariam et primo per rationes duas.

mq

sibi ad seipsum. Et reliqua g° omnia quibus diffinitur
amicus dictum est aūt qd' ab ipō cuncta amabilia &
ad alios extendit. His q₃ puerbia omnia consenti
unt ueluti una anima & amicorū omnia esse comunia
& equalitas amicitia & genu cruri pximum hec autem
omnia ad seipm maxime existunt maxime enim sibi
ipi q̄sq₃ amicus est & seipm g° amare maxime oꝫ. Dubi
tatur autem merito quibus oꝫ credere cum utriq₃ habeant
suasionem. Forte g° huiusmō sermones distinguē
di sunt ac determinandi quatenus continent ūita
tem si g° distinguemus quēadmodum amatorem
sui utriq₃ accipiunt forte erit id manifestum. Alii
g° in reprehensionem ducentes sui amatores illos uo
cant q sibi ipis plus tribuunt in pecuniis & honorib; & uo
luptatib; hec enim complures affectant atq₃ illis ut op
timis omnia studio incumbunt quapp incertamen il
la euenerunt q g° in illis plus habere pgunt cupiditati
bus & affectibus etenim pāti anime que rōne car& oīo
insuiunt tales aūt sunt q̄m plurimi itaq₃ appllatio
orta est ab eo qd' frequēter fit & est malum iuste g° tles
culpantur. qd' ū sibi ipis talia tribuentes amatores sui
consueuerunt uulgo appellari manifestum est nam si
quis studeat semp rēa facere ipē maxime oīm aut mo
desta aut alia quecūq₃ a ūtute pficiscentia & semp ho
nestum p se magis usurp& nemo hunc culpabit nec
uitupabit. At uidebitur is magis sui amator quia
pulcerrima ac maxima bona sibi ipi tbuit & insuit

pm

h' tangit 2m rōnem ꝑ hac eadem parte.

h' inducit prouerbia quedam ꝑ hac eadem parte.

h' concludit questionem esse dubiam pro utraque parte.

h' soluit questionem prefatam & primo tangit modum soluendi huius questionis.

h' ponit solutionem prefate questionis distinguendo amatorem sui ipsius. & primo ostendit secundum quem modum amator sui uituperetur. & in hoc primo propositum manifestat.

h' probat quod dixerat.

h' ostendit quod uirtuosus homo se ipsum amet. & hoc ostendit ratione duplici.

principalissimo sui et in omnibus illi adquiescit. ut autem civitas principalissimum maxime videtur esse et cetera omnia conventus sic et homo et amator sui maxime profecto est qui illud amat illique inservit. et continens porro et incontinens dicitur in continendo mente vel non continendo quasi hoc sit unusquisque. ac egisse videntur ipsi et voluntarie que cum maxime. quod igitur hoc maxime est unusquisque et quod bonus vir maxime hoc amat non est obscurum.

h ostendit ex phia ratione quod in premissa ratione supponebatur s. intellectivum esse solum hominem.

2 ratio.

3 ratio.

h concludit intentum suum.

Quapropter amator sui maxime in alia specie esse quam in illa que reprehenditur tantumque differt quantum differt vivere secundum rationem vel secundum perturbationem et cupere quod honestum est vel quod videatur prodesse. eos igitur qui circa preclara res egregie student omnes recipiunt et laudant. omnibus vero ad honestatem et ad res preclaras tendentibus communiter omnibus utique aderunt ea que oppotuna sunt singulariter autem unicuique maxima bona siquidem virtus talis est.

h ostendit quod talis modus amandi seipsum ab alio modo differat in infamia.

Quare bonum quidem oportet sui esse amatorem nam et sibi proderit agendo honesta et aliis utilitates afferet et malum non oportet nam nocebit sibi et proximis pravas sequendo cupiditates improbi igitur dissident illa que agere oportet et que agit at bonus que oportet hec agit omnis enim mens eligit optimum sibi bonus autem menti paret.

h ex dictis infert opportunum esse bonum virum se ipsum amare. et opportunum non malum se amare.

Verum est autem illud de studioso et amicorum gratia ipsum multa facere et si opus sit pro patria morte obire abiiciet enim et pecunias et honores et omnino omnia quibus homines inter se concertant ut honestatem assequatur.

h excludit ab eo qui se amat laudabiliter quod supra obiciendo dicebatur. et propositum intentum proponit.

Magisque volet brevi tempore letari vehementer quam longe leviter

h manifestat quod dixit. et propter quantum ad mortem.

et honeste vitam agere per unum annum quam multis
annis utcumque, contingat ac rem unam honestatem et
magnam quam multas et pravas. obeuntibus autem morte
id forte evenit. eligunt per se igitur rem magnam et preclaram

hic manifestat idem quantum ad pecunias.

sibi. ¶ Et pecunias abiecit in quibus plura capient amici. ad
erunt enim amico quidem pecunie sibi autem honestas ma

hic manifestat idem quantum ad honores et magistratus.

ius utique bonum sibi ipsi attribuit. ¶ Et circa honores et
magistratus eodem modo. hec enim omnia amico concedet,
nam id sibi honestum et laudabile. merito itaque vi

hic manifestat illud quantum ad actiones virtuosas.

detur studiosus esse omnibus preferens honestatem. ¶ Contin
git etiam in rebus agendis quandoque amicum preferre, sibi erit
quam pulchrius quam ipsum agat amico agendi fuisse in
cunctis igitur laudabilibus studiosus videtur sibi ipsi plus
honesta tribuere. sic igitur convenit ipsum amatorem esse
sui ut dictum est, sed ut vulgo dicitur non licet. Capitu

Capitulum 2m. in quo movet et solvit quod utrum beatus amicis indigeat. et primo quidem proponit eamque dupliciter arguit ad partem negativam.

DVBITATVR etiam utrum beatus lum 2m.

primo.

indigeat amicis vel non. nichil amicis opus
esse aiunt beatis et sufficientibus sibi ipsis. adesse enim si
bi bona cumque sibi sufficiant nullo preterea indigere
amicum autem qui alterum se afferre ea que per se ipsum non
potest. itaque cum deus habunde sibi dederit quid opus

2a ratio.

est amicis. ¶ Sed videtur absurdum cum omnia beato tri

hic arguit ad partem affirmativam multifariam.

buant amicos non tribuere quod maximum videtur ex

hic tangit 2am rationem pro parte hac affirmativa.

teriorum bonorum. ¶ Si autem amici est bene potius facere
quam suscipere et est boni viri atque virtutis aliorum misereri
et honestius est benefacere amicis quam alienis, indi
gebit studiosus quibus benefacere possit. unde illa queritur

quo

qo. ¶ Vtrum in rebus prosperis uel aduersis magis opus sit amicis ut pote indigentibus auxilio q aduersis premuntur & in prosperitate constitutis qbus conferre benefitia possint. ¶ Sed est fortasse absurdum eum q solus sit beatum dicere nemo enim eligeret cuncta bona possidere sim seipm nam ciuile est homo & cum aliis uiuere natum btō certe hoc existit nam ht bona nature p3 aut qd cum amicis & bonis uiris potius uiuere uolet qm cum extraneis & qbuscumq. btō g opus est amicis. ¶ Qd g dicunt primi ul quatenus ueritatem loquuntur an q multitudo eos putat amicos q utiles sunt his aut btis nequaquam indiget cum sibi assint bona certe ii pp iocunditatem sunt amici ul admodum paruum cum enim iocunda sit nihil indiget extrinsecus uoluptate non indigens aut talibus amicis non uidetur amicis indigere. ¶ At id non est uerum nam dictum est ab initio q felicitas est opatio quedam opatio u sit ut p3 ac non existit qi quedam possessio q si felicem esse est in uiuendo & opando boni aut opatio p seipsam studiosa est & iocunda ut ab initio diximus est aut & proprium delectabilium contemplari at proximos ualemus qm nos ipsos & illorum actus qm nros actus u studiosorum & q amici sunt iocundi sunt bonis utiq. enim hnt ea que sunt iocunda natura beatus pfecto talibus amicis indigebit siqdem contemplari eligit actus iocundos & proprios tales sunt aut & actus boni uiri amici. ¶ Censent u oportere iocunde uiuere

h tangit correlarium

h tangit ronem. 4a.

h soluit qonem. & pmo ondit in quo uerum dixerunt q dnt btm nō indige amicis.

h pbat illorum dictum q nō sit uerum simp. & p p 3. rones morales pbat btos amicis indigere.

h ponitur ro 2a.

hec est ratio 3.

h determinat eandem conclusionem per naturalem rationem et primo intentum proponit atque quod uirtuoso sit expetendus amicus et uiuere.

h prosequitur et primo ostendit quid sit uiuere.

h ostendit uiuere per seipsum esse bonum atque iocundum

h respondet cuidam dubio.

h infert ex dictis corollarium

h ostendit quod sentire se uiuere est uirtuoso expetendum

beatum at in solitudine molesta est uita non enim
facile secundum seipsum continuo operari cum aliis uero
ad alios facile erit. ergo operatio magis continua iocunda
existens per seipsam quod oportet beato adesse. studiosus enim qua
studiosus est actibus gaudet qui a uirtute perficiuntur qui uero
a uitio eos grauate fert quemadmodum musicus elegan-
ti cantu letatur absurdo autem offenditur. Et est sane uir-
tutis excitatio quedam conuersari cum bonis ut theo-
gnis inquit. Naturalibus autem considerantibus atque
studiosum amicum ei qui studiosus est natura esse expeten-
dum. nam dictum est quod natura bonum studioso per se
ipsum bonum est ac iocundum. uiuere autem diffiniunt
animalibus quidem potentia sensus hominibus uero sensus uel
intellectus potentia uero ad operationem refertur. sed principale
in operatione est. uidetur autem uiuere principaliter esse sentire
uel intelligere. uiuere autem per seipsum bonum est ac iocundum
determinatum enim. determinatum uero bonum natura. quod autem
natura bonum est id et bono uiro. quapropter uidetur omnibus
esse iocundum. nec uero oportet accipere prauam uitam neque cor-
ruptam neque in doloribus positam. nam ea indetermina-
ta est ut et illa que sibi insunt. sed in sequentibus et de do-
loribus erit manifestius. quod si idem uiuere et bonum et io-
cundum constat ex eo quod omnes illud appetunt
et maxime boni uiri atque beati. his enim uita maxime
expetenda est et horum beatissima uita. Videns autem quod
uidet sentit et audiens quod audit et ambulans quod
ambulat et in aliis similiter est aliquid quod sentit quia

ope-

operantur sentimus u quia sentimus & intelligimus quia
intelligimus hoc autem quod sentimus aut intelligimus
quia sumus nam tale erat sentire aut intelligere sentire
autem se vivere per seipsum iocundum est nam natura bonum est
vita sentire vero quod sibi bonum assit iocundum est ex-
petendum est autem vivere & maxime bonis quia esse illis
bonum est & iocundum sentientes enim bonum per seipsos
letantur. ¶ Ut autem studiosus erga seipsum habet ita erga ami-
cum nam amicus est alter ipse ut igitur esse se iocundum est
cuique sic & amicum aut prope esse aut erat expetendum
propter sensum sui boni existentis talis vero sensus per seipsum
iocundus est consentire igitur oportet & amicum quia sit. ¶ Hoc
autem in usu & societate sermonum ac voluntatis nam sic
dicuntur homines simul vivere non quemadmodum in pecu-
dibus si simul pascantur. ¶ Ergo si beato expetendum est
vivere per seipsum bonum natura existens & iocundum amici autem
proximum est & amicus erit expetendorum esse quod autem
est sibi expetendum id oportet illi existere vel hac defi-
ciens erit indigebit igitur quia felix futurus sit studiosis

Tractatus 3

AN igitur quamplurimi amicis;
faciendi sunt amici vel quemadmodum in
hospitalitate eleganter dicitur neque multos hendos esse
hospites neque sine hospitibus esse sic & in amicitia nec si-
ne amicis esse oportet nec rursus multitudinem amicorum
excessivam habere. ¶ His porro qui utilitati student mi-
nus videretur id dictum convenire nam multis vice
versa inservire laboriosum est neque illis ad hoc agendum

h ondit qd sit expetend virtuoso & beato respectu amici.

h ondit qualiter pot amicus sentire suum amicum vivere esse

h concludit intentum principale eiusque probationem resumit.

Tractatus 3. de quibusdam questionibus ex amatorum parte emergentibus. Capitulum primum de numero seu amicorum multitudine. & primo questionem proponit.

h solvit questionem. & primo quantum ad utilem amicitiam ondit non esse necessarium habere quamplures amicos

uita sufficere. multitudo itaque illa que ad uitam ptinet
ualde molestant atque impedimento sunt ad bene uiuendum

h' ondit idem i amititi uoluptatis.

dum non g° op' est ill'. ¶ Ad uoluptatem q° sufficiunt

h' soluit qonem qntum ad utuosos amicos. & p° qonem resumit.

pauci quemadmodum in epulis id qd' gratiam habet. ¶ Studi
osus u utrum quamplures hre oz. an enim aliqs terminus
multitudinis amicorum quemadmodum ciuitatis. u ei3
ex decem hominib' ciuitas constitui pot nec ex decies
centenis milib' amplius ciuitas fore. quantum u no est
forte unum aliqd' s3 totum id qd' est medium q°rundam

h' triffariam ondit in amicitia, ac no ee conuenient plures hre amicos

terminatorum ¶ Et amicorum g° est terminata multitudo &
fortasse cum quampluribus qs uiuere pot. hoc enim perpetuum.
amicorum. uidetur esse qd' aut non pot qs se impartiri multis

h' ponit ro. 2.

& una cum illis uiuere non est obscurum. ¶ Preterea il
los esse amicos q debeant omnes simul cotidiano usu

h' tangit ronem. 4.

uersari. hoc aut difficile est in multitudine. ¶ Difficile
est ut multi una letentur & doleant accidat enim oz ut si

h' ex dcis concludit intentu suum cg alia ur addere ronem.

mul alter doleat alt' letetur. ¶ Forsan g° bene est non querere
amicos quam plurimos s3 qt ad uitam sufficiunt ui
detur enim fieri non posse ut mltis uehementer qs sit a
micus itaque nz plures amare excessus enim qdam uult
esse amicitie h' ad unum est & uehementer g° ad paucos

h' pbat qonem pfatam p experientiam.

¶ Sic aut uidetur et in rebus se hre non fiunt enim ami
ci plures secun. dum sodaliciam amicitiam & que
famose sunt in duob' dicuntur q u multos pant amicos
& omnibus familiarit' se pbent nullius uitr amici nisi

h' ondit in qua amicitia conueniat quamplurimos hre amicos.

ciuilit' hi qs uocant placentes. ¶ Ciuilit' g° est multis ee
amicum etia si non sit placens s3 uere bonus & malus

vir propter virtutem autem et propter seipsos non est ad plures bene
agi putandum est sed vel pauci tales reperiantur ; Capitulum 2m

Capitulum 2m de amicorum necessitate. et primo questionem proponit rationemque dubitandi.

SED utrum in rebus adversis magis
opus est amicis an in prosperis in utrisque enim
queruntur nam et qui in adversis sunt indigent auxilio et
qui in prosperis indigent hiis qui simul vivant et quibus benefi
cii esse possint volunt enim benefacere. At enim ma
gis necessarium est in adversis quapropter utilibus indigent et
honestius vero in prosperis quapropter bonos et humanos querunt
nam hiis benefacere et cum hiis vivere magis expetendum

hic solvit questionem prefatam ostendens quod habere amicos sit magis necessarium in infortunio. et quod in utroque amicorum presentia delectabilis est.

est enim assistentia amicorum iocunda in prosperis et adversis
nam relevantur afflicti amicis condolentibus. Itaque du
bitare fortasse aliquis utrum tanquam oneris simul susci
piant vel id quidem non sed quia eorum presentia iocunda est
et quia simul dolere intelliguntur amici dolor minuitur sed
utrum propter hoc vel propter aliud quoddam relevantur dimitta
mus constat certe evenire id quod dictum est. Videtur
autem eorum presentia mixta quedam esse nam et aspectus
ipse amicorum dulcis est presertim in rebus adversis et plu
rimum valent adversus dolorem afferunt enim solati
um et aspectu et sermone si vero sit aptus novit enim ami
ci naturam et quibus gaudeat quibusve angatur sentire autem
condolentem in suis adversitatibus dolorosum est omnes
fugiunt nec causa doloris sint amicis. Quapropter qui natura viri
les sunt cavent ne amicos simul dolore conficiant et
si non excedit in dolentia illorum dolorem non tolle
rat nec conquerentium voces sustinet quia nec ipse querulus

hic ponit rationis confirmationem

hic ponit rationem eius quod supposuit.

hic huius alleviationis amicorum presentia philosophus sub dubio assignat duas causas.

hic removendo dubium vel quod in dubio venire posset ostendit presentiam amicorum hic condolentem habere tristiciam admixtam.

hic ex premissis concludit corolariam conclusionem

h confirmat qntum ad psperam fortunam.

h ex dcis infert qdam moralia documenta. & p9 tangit tn ad amicoru conuocatione ptinentia

est mulieres u hac huiusmo homines condolentib9 gau
dent & q hoc agunt amant ut amicos imitari oz in oib9
meliorem. in reb9 psperis amicoru presentia est iocundu
& mentem delectat qm illius bonis letat. ¶ Quapp ui
deretur oppterere in psperitatib9 qdem pmpte conuocare
amicos cum honestum sit benefacere in adusitatib9 aut
tarde nam maloru dec& qm minime eos pticipes facere
uni id dictum stat satis est q ipe calamitatib9 premor
potissime tn uocandi sunt amici qtiens magna nob
comoda cum pua illorum molestia possunt afferre.

h tangit alia documenta ptinentia ad eos q non uocati ad amicos ueniunt.

¶ Sz ire contra fortasse dec& ad eos q in calamitatib9 sunt
inuocatum & pmpte nam amici est benefacere & maxime
indigentib9 & non reqrentib9 ambob9 enim id iocundi9
& honesti9 in psperitatib9 aut coopari pmpte nam in his
op9 est amicis ad benefitia u consequenda tarde cum ho
nestum non sit pperare causa sue utilitatis & cauen-
dum sit ne in pperando molestus esse pgat q non unq
accidit psentia g amicoru in cunctis uidet optanda;

Capl̄m 3m in quo inqrit qd sit amicis maxie expetibile. & p9 qonem proponit.

AN ERGO ut amatorib9 aspectus Capl̄m 3m
ipse dulcissimus est & magis expetunt hunc
sensum qm alios utpote amore in hoc potissimum e-
xistente & genito sic & amicis magis expetendum est
simul uiue.

h soluit qonem pfata cui9 solutionis uitate trifariam ondit.

¶ Nam & amicitia societas est & ut ad se
ipm ht sic & ad amicum ccā ū sensus q est expetendus
& ccā amicum g opatio at fit ill' in simul uiuendo
itaq merito illd affectant & qd tandem est in singlis
esse ul' cuius gra uiue expetunt in eo uolunt cu ami
cis

citis moram trahere itaq; alii comportant alii concludūt
alii simul exercentur alii simul uenantur uel simul
phīant singli in his cotidiano usu ūsati qđ maxime
utiq; amant in uita uiue enim uolentes cū amicis il
la faciunt & cōicant in qbus putant simul uiuendū
¶ Est ḡ amicitia impbor & flagitiosa cōmunicant enim — h' ex p̄dcis concludit duo corolaria.
impba praua instabiles exñtes & flagitiosi fiunt inuicē
se assimilantes. ¶ Proborum aūt pba ex cotidiano usu — hoc ē 2m corolarium
suscipientes incrementū ūtr aūt meliores fieri agen
do & se mutuo corrigendo recipiunt enim mutuo illa
ex qbus placere possint ūn a bonis bona. ¶ De amicitia — h' epilogando fac̄ trāsitum.
enim aeternus dicta sufficiant nunc de uoluptate
erit dicendum; Lib. 10. q pncipalr est de uita contem
platiua contin& tractat' 3. qrum pmus est de uoluptate
Capl'm pmum est phemium in q ītariam ōndit qm
in hac scientia sit tractandum de uoluptate.

SEQVITVR fortasse nūc ut de volup
tate transigamus eam namq; gene
ri nr̄o familiarissima uidetur esse
quapp erudiunt pueros uoluptati
instituentes. ¶ Videtur autem ad moris ūtutem ma — hec ē rō. 2a
ximum esse ut gaudeant qs qbus gaudere o3 & oderint que
odisse o3 tendunt enim hec p totam uitam inclinatio
nem hntia & ptatem ad ūtutem ac bte uiuendum
nam uoluptaria qdem eligunt dolorosa ūo effugiunt
talia ūo nequaqm ptermittenda uitr. ¶ Presertim cū — h' ponitur rō. 3a

temporis magna sit ambiguitas. nam alii summum bonum
dicunt esse uoluptatem, alii contra nimium prauam,
illi fortasse credentes reuera sic esse, hi uero putantes utilius
ad uitam ostendere uoluptatem esse prauam licet non sit,
inclinari uero plerosque ad illam inseruireque uoluptatibus,
quamobrem oportere in contrarium ducere, nam sic ad me-
dium utique deueniri. Sed uidendum est ne id bene
dicatur. nam qui de affectibus et actibus habentibus sermones
minorem habent fidem quam opera. quando igitur discordant
ab his que sunt secundum sensum, exprecti atque reiecti etiam
uerum insuper interimunt. qui enim uoluptatem uituperat,
si quando illius appetens deprehendatur, ad illam inclinari
uidetur quasi talem existentem omnem. nam diffinire non est
multorum. Videntur igitur sermones qui ueri sunt non so-
lum ad sciendum utilissimi sed ad uiuendum con-
sentanei. cum enim operibus fidem habent, quapropter prouocant intelli-
gentes uiuere secundum ipsos. Sed satis de his. nunc ea que dicuntur de
uoluptate referamus; Capitulum Secundum.

EUDOXUS igitur summum bonum uoluptatem
esse censebat propterea quod cuncta rationalia et
irrationalia illam appetere cernebat. in cunctis uero esse
id quod expetitur probum aut maxime optimum. cuncta uero
idem ferri omnibus optimum esse significat. singula quod
sibi bonum sit reperire quemadmodum cibum et escam. quod
autem omnibus bonum sit et quod omnia appetunt id esse sum-
mum bonum. fidem habuere eius sermones propter morum
probitatem magis quam propter se ipsos. egregie enim modestus

h' reprobat opinionem ultimo positam.

h' ex dictis corolarie concludit uos sermones esse utiles non modo ad scientiam uerum ad uitam.

Capitulum 2m. in quo opinio eudoxi cum suis rationibus ponitur. et post opinionem ponit rationesque eius quibus eudoxus nixus est ostendere uoluptatem esse bonum et optimum.

h' ostendit causam cur eudoxo credebatur.

esse uidebatur quare non ut amicus uoluptatis hec
dicere creditus est sed qd reuera sic esse. ¶ Nec minus
putabat id ex contrario patere dolorem p seipm esse
fugiendum simili' g' & contrarium expetendum. ¶ Ma
xime u expetendum esse qd nullius gra expetimus tle
aut sine controu'sia esse uoluptatem neminem enim
ultra pquirere cuius gra uoluptatem capiat ut pote
p seipam uoluptate expetenda. ¶ Additamq cui-
cumq ex his que bona sunt expetibilius illd facere
ueluti iustis & temperatis actionib' & augeri pfecto bo-
num seipo. ¶ Videtur itaq hec ratio bonorum illaz
ondere & nihil magis quam aliud omne eni bonum
cum alio bono expetibilius est quam solum. ¶ Hac
g' rone & plato improbat uoluptatem qi non sit sum-
mum bonum eligibilior namq est uita delectabilis
cum prudentia quam sine   si aut mixtum
melius non erit delectatio p se bonum nllo enim sibi
addito summum bonum expetibili' fieri. ¶ Manife-
stum est aut qd nec aliud quicqm summum esse
qd cum alio eorum que p se sunt bona expetibilius fi-
at qd g' est tale cuius & nos pticipes sumus nam tle
aliqd querimus. ¶ Qui aut instant id non est summu
bonum qd omnia appetunt nihil dicunt nam qd
omnibus uidet' id esse dicim' & qui hanc opinionem
tollit non multum pbabiliora dicit si enim que abs-
q intellectu sunt illam affectant esse ad qd dicit'
sim u & que sapiunt quom dicent aliqd fortasse etia

h ponit 2a eius rone q sumitur ex contrario uoluptatis.

h e eius ro 3a.

h est 4a eudoxi ro.

h tangit defectum h' ronis.

h ponit rones in opposito qbs plonici eudoxio obuiabant. & p' ronis utilem obuiationem ponit.

h ponit plonis rpnsionem seu obuiationem ad pmam ronem eudoxi eamq obuiatione phs remouet.

in prauis est aliqd naturale bonum ualentius quam secundum seipsa qd' appetit appatum sibi bonum.

h ponit rpnsionem seu obuiationem plonis ad 2am eudoxi ronem ipam q phs interimit.

Non uidet' q nec de contrario recte dictum non enim aiunt si dolor est malum uoluptas est bonum opponi enim & malu malo & ambob' neutra hoc dnt non male non tamen uere in his que dicebant si enim ambo sunt mala & fugienda oppebat esse ambo neutrum. ut aut alterum aut similit' nunc aut constat hanc eos fugere ut malum illam expete ut bonum sic g & opponuntur;

Capitulum Tertium.

Capitulum 3m in q ponit rones 4or easq simul interimit qbus rationibus plonici conabantur ondere uoluptatem no ee de genere bonorum additq rones 3 qbus ondit uoluptatem non ee de se bona.

NEC tamen si non qlitatum est uoluptas ppea nec bonorum nec enim ututes qlitates sunt neq felicitas. Dicunt aut bonum determinatum esse qr recipit magis & minus. Si g pceptioe uoluptatis hoc iudicant & circa iusticiam aliasq ututes scdm qs manifeste aiunt magis & minus existe certe & secundum ututem erit hoc idem nam iusti magis sunt & fortes est g iuste & tempate agere magis & minus. Si aut in uoluptatib' neqq non dicunt causam q sunt alie simplices alie mixte qd' phib' non qmadmodu sanitas determinata ens recipit magis & minus sic & uoluptatem recipe non enim eadem mensura in omnibus est nec in eodem semp una s remissa pmanet usq ad aliqd & differt scdm magis & minus tale aliqd utiq erit circa uoluptatem.

2a ro.

h destruit huiusmo pcessum. & po si uoluptas in concreto accipiatur.

h 2o excludit pcessum plonicum si uoluptate i abstracto accipiant.

h ponitur ro 3a plonicorum eiusq exclusio. & po ponitur ro.

Perfectumq bonum ponentes motus u & affectiones inpfectas uoluptatem motum effectionemq

ondere cognant. ¶ Nec recte dicere aut nec esse illam motum omni namq; motui ppriu uidetur ee uelocitas & tarditas lic& non p se eciam undi ad aliud uoluptati aut neutrum horum existit nam pot qs cito letari quem admodum & irasci s3 in uoluptatem constitutu ee non n3 ad aliud incedere aut & augeri & cuncta huiusmo traduci g ad uoluptatem uelociter & tarde qs pot opari u fm illam uelocit non pot dico aut in uoluptate consti tutum esse.

h excludit ro pstata. & p proponitur q no sit uoluptas motus.

¶ Effectio aut quadmodum ee uidet enim non ex quocumq; fieri quodcumq; s3 ex q fit in hoc dis solui & cuius effectio uoluptas eius dolor corruptio est

h ondit q uoluptas no sit effectio.

¶ Aiunt etiam dolorem esse indigentiam eius qd est fm naturam uoluptate aut repletionem at hec corporales sunt passiones si ergo uoluptas repletio est eius qd est fm naturam in quo est repletio id utiq; uoluptatem pcipi& corpus g s3 non uidetur non est g repletio uolup tas s3 dum fit repletio qs uoluptatem capit & dum ex haurit dol&.

h tangit rpnsione plo nicorum ad illam ro ne eamq; simil excludit.

¶ Hec aut opinio orta uidetur ex doloribus aut uoluptatibus que circa alimentu sunt indigentes enim enim & antea dolentes repletione delectant uerum id non contingit circa omnes uoluptates nam sine dolore s que ex disciplina puenium & quedam eorum que per sensus & p olphatum ex auditu q; & uisu plereq; enim recordationes & spes enim g iste effectiones erunt nullius enim rei indigentia antecessit cuius utiq; forent reple tiones.

h tangit illoru opionis originem idq; ondit no conuenire circa omnes uoluptates

¶ Aduersus illos aut q proferunt obcenas uolup tates rpnderi pot non esse uoluptaria non enim si puse

h tangit t'tiam ronem plonicorum qm r'ffariaz destruit.

dispositis ista sunt iocunda putandum est simpliciter iocun
da sed ipsis quemadmodum nec egrotantibus salubria aut dul
h' 2° destruit eadem.
tia aut amara nec etiam alba que apparent lippis. ¶ Vel
si utique diceret quod uoluptates quidem expetibiles sunt non
tamen istis quemadmodum et ditari sed non prodenti et sa
h' 3° eandem rationem destruit.
num esse non tamen quodcumque edenti. ¶ Vel specie differunt
uoluptates alie enim ex rebus honestis alie ex turpibus nec
fieri potest ut qui iusti uoluptatem accipiat nisi sit iustus
h' trifariam ostendit uoluptatem non esse simpliciter et uniuersaliter et de se bonum.
nec musici nisi sit musicus eodem modo in aliis. ¶ Ostendere
uidetur amicus non alius sit quam adulator non esse
uoluptatem bonum uel specie differre eas alter enim ad bo
num conuersari uidetur alter ad uoluptatem et id uitu
h' ponitur ratio 2a.
peratur homo laudatur qui ad alia sit conuersatio. ¶ Nul
lus enim optaret uiuere si ita puerili mente futurus sit
sit in uita ut in hiis ex rebus uoluptatem capiat quibus pue
ri maxime capere uiuunt nec sic ut gaudeat cum facit aliquid
h' est ratio 3a.
turpe nec umquam doleat. ¶ Et circa multa utique sollicitu
dinem poneremus etiam si nulla inde sit peruentura uo
luptas ueluti uidere meminisse scire uirtutes habere. ¶ Quod
si ex necessitate hec sequitur uoluptas nihil refert nam
illa certe expeteremus etiam si nulla ab illis uoluptas
h' ultimo epilogando concludit intentum.
esset peruentura. Quod igitur uoluptas non sit summum bonum
nec sit omnis expetibilis manifestum uidetur et quod alique
uoluptates per se expetibiles sunt differentes specie uel a quibus
que igitur de uoluptate et dolore dicuntur ista sufficiant ;. quartum.

Capitulum 4m. in quo philosophus secundum mentem propriam ostendit quid sit uoluptas. et primo intentum modumque procedendi de uoluptatis mensuram apponit.

QUID autem sit aut quale magis Capitulum
patebit si ab initio repetamus uidetur igitur uisio

omni tempore esse perfecta. non enim quodcumque illi deest quod
postea factum illius speciem perficiat. huic similis apparet vo-
luptas. totum enim quoddam est, nec ullo tempore volup-
tatem accipere quis potest que si maiori tempore fiat illius species per-
ficiatur. Quapropter neque motus est. nam omnis motus in
tempore est et finis alicuius, ceu hedificatio perfecta est quando
perfecit id quod affectabat, aut in omni quidem tempore aut
in hoc. in partibus vero temporis omnes sunt imperfecte et alie specie
a tota et inter se. lapidum enim compositio alia est
quam columne baculatio, et hee alie sunt quam templifica-
catio. et templi quidem perfecta. nichil enim deest illi ad propo-
situm. fundamenti vero et operis columnarum imperfecta. partis
enim utraque. specie ergo differunt, nec est in aliquo tempore motum
accipere specie perfectum, sed in toto. Eodem modo in ambulando
et reliquis. si enim est latio motus unde quo, et huiusmodi
differentie secundum speciem volatio ambulatio saltatio et huiusmodi.
nec solum ita, sed in ipsa ambulatione. nam id quod est
unde quo non idem est in stadio et in parte, et in alia at-
que alia parte. nec transire lineam istam et illam. non solum
enim lineam pertransit, sed et in loco existentem. in alio autem
ista quam illa. verum de motu in aliis diligentius est
dictum. videtur autem ne in omni quidem tempore esse perfectus,
sed plurimi imperfecti et differentes specie, si quidem unde et
quo speciem facit. at voluptatis quocumque tempore perfecta species
est. palam ergo quod diversa sunt, et quod totum quoddam ac perfectum
voluptas. Videbitur autem et ex eo quod nichil moveri potest nisi in tempore,
diversum vero in voluptate. nam id quod est in ipso nunc

h' concludit voluptatem non esse motum quod diffinitionem ostendit.

h' probat idem quantum ad motum localem.

h' ponit minorem prime rationis.

h' 2° probat idem

Hic ex premissis concludit intentum

totum quoddam est. Ex his patet quod non recte dicunt mo-
tum aut effectionem esse voluptatem. Non enim omnium
ista dicuntur, sed particularium et non totorum. Nec enim
visionis est effectio, nec puncti, nec unitatis, nec quicquam horum
motus nec effectio. Igitur nec voluptatis; nam totum quoddam

Hic ostendit quid sit natura voluptatis ostendendo quid sit. Et primo ostendit quid sit operatio perfecta.

est. Cumque omnis sensus erga sensibile operetur, perfecte autem
bene dispositi ad optimum eorum que sensui subiacent,
nam tale quoddam esse videtur perfecta operatio; dicere autem ipsum
operari vel eum in quo est nihil differt; in singulis autem optima
est operatio optime dispositi erga potissimum eorum que

Hic ostendit quod voluptas sit operationis perfectio.

sibi subsunt. Hec utique perfectissima erit et iocundissi-
ma. Per omnem enim sensum voluptas fit, similiter autem per in-
tellectum et contemplationem; iocundissima vero illa que
perfectissima est; perfectissima vero bene se habentis erga studio-
sissimum eorum que sibi subsunt.

Hic ponit modum quo voluptas operationem perficiat.

Perficit autem operatio-
nem voluptas. Nec eodem modo voluptas perficit et sensibi-
le et sensus studiosa existentia, quemadmodum nec sanitas

Hic manifestat quoddam de supradictis.

et medicus similiter causa est ut sanus quis sit. Quod autem
per singulos sensus fiat voluptas manifestum est; dici-
mus visiones et auditiones voluptatem afferre.

Hic manifestat aliud.

Patet
igitur quod maxime cum et sensus est optimus et erga tale operatur,

Hic manifestat tertium.

cumque talia sunt sensibileque et id quod sentit, semper erit vo-
luptas extantibus acturo et passuro. Perficit autem operatio-
nem voluptas non ut habitus qui inest, sed ut resultans quoddam

Hic dicit de voluptatis proprietatibus. Et primo ostendit quamdiu duret.

finis, velut in etatis flore pulchritudo. Quousque vero sen-
sibile aut intelligibile fit quale oportet et discernens aut con-
templans, erit in operatione voluptas. Cum enim sint

similia & eodem modo inuicem se habeant actiuum & pas-
siuum idem fieri naturaliter aptum est. ¶ Quare ergo nullus
continuo in uoluptate est aut dolore cuncta namque hu-
mana impossibilia sunt continuo operari nec ergo uolup-
tas fit nam ea sequitur operationem. ¶ Quedam etiam
delectant cum primo fiunt sed postea non similiter nam pri-
mo quidem prouocata est mens effusaque agit circa illa quadmo-
dum hi qui ad uisum intuentur postmodum non fit eadem
operatio sed neglectior quare uoluptas quoque refrigescit. ¶ Omnes
uero expetere uoluptatem ex eo putari utique potest quia omnes
uiuere expectunt uita autem operatio quedam est & quilibet
circa illa & illis operatur que maxime amat ceu musicus
auditu circa dulcem sonorum disciplinarum studio dedi-
ti intellectu circa perspicientiam rerum eodem modo & reliquorum
singuli uoluptas autem perficit operationes & uiuere ergo quod
appetunt merito ergo & uoluptatem expetunt perficit enim
singulis uiuere expetibile existens. ¶ Sed utrum propter uolup-
tatem uiuere expetimus uel propter uitam uoluptatem relin-
quatur ad presens coniugata enim ista uidentur esse nec separati-
onem recipere nam sine operatione non fit uoluptas & omnem
operationem uoluptas perficit ; Capitulum. Quintum.

Unde uidentur specie quoque differre nam illa que sunt
alia specie ab aliis perfici putamus sic enim cernuntur
& que a natura sunt & que ab arte ceu animalia & arbo-
res pictureque & statue domusque & uas eodem itaque modo
& operationes differentes specie a differentibus perfici differt
uero ille que sunt mentis ab his que sunt per sensum & hec

Hic assignat causam propter quam uoluptas non est conti-
nua.

Hic determinat de appetibilitate uoluptatis. & primo ostendit propter quod omnes uoluptatem appetant.

Hic tangit questionem ex predictis dependentem cuius solutionem pretermittit.

Capitulum primum. in quo determinatur species siue differentie uoluptatum. & primo per rationem ostendit quod uoluptates differant specie per differentiam operationum.

h' probat idem p duo sign̄ & p° p hoc qd' opatio auget p uoluptatem.

h' probat idem p aliud signum qd' sumit ex impedimto contrarie uoluptatis.

h' resummit r̄onem & concludit ppositum

h' compat alienas uoluptates propriis molestiis.

cursus inter se spē differunt. igr̄ & uoluptates que illas pficiunt. ¶ Hoc aūt ex eo q° patebit q, unaqueq, uoluptas opationi illi quam pficit propa est coauget enim opationem ppa uoluptas magis enim singula discernunt ex actibusq, comprehendunt q cum uoluptate opantur ut puta geometre fiunt q geometa delectant' & intelligūt singula magis eodem m̄ q erga musicam ul' architecturam afficiunt' & alii omnes pficiunt in propo ope si illo delectent' coaugent aūt uoluptates que ū coaugent propa sunt aliis ū spetie & alia spē sunt ppa. ¶ Et pterea id magis patebit ex eo qd' ab aliis prouenientes uoluptates impedimento sunt opationibus q enim phistulis delectantur non possunt mentem adhibe sermonibus si phistulam & sonum ū exaudiant magis gaudentes sonno qm pnti opatione uoluptas g° soni opationem c̄ca sermonem corrumpit eodemq, m° in aliis euenit qn° simul c̄ca duo opatur iocundioris enim altam excludit & si multo uoluptate precellat magis ita ut p alteram nihil opetur ex q° fit ut quotiens uehement' aliqua re gaudemus non fere aliud agamus & alia faciamus cum aliis leuiter delectamur ueluti illi q in theat° comedunt tunc maxime hoc faciunt cum inepti sunt pugiles. ¶ Cumq, ū ppria uoluptas diligentius opari ac diu diut'niores melioresq, opationes efficiat aliena ū corrumpat manifestum est m̄ltum eas int' se se differre. ¶ Fere enim aliene uoluptates faciunt pinde ac ppe molestie nam corrumpunt opationes ppe molestie ueluti si cui scribere aut computa

re graue est atq,

te graue est atq molestum hic non scribit ille non com
putat q id agere molestum est euenit g' cca opationes
contrarium a propriis uoluptatib atq molestiis sunt
enim proprie que in opatione p se fiunt aliene autem
uoluptates diximus q pinde prope agunt atq mole-
stie corrumpunt enim lic& non similit. Cumq dif
ferunt opationes pbitate & impbitate & alie expeten-
de sunt alie fugiende alie neutre eodem m se q uolup-
·ro ii· tates hnt. in unaquaq opatione propria est uoluptas q
g' studiose propria est ea proba que u praua ea improba.
Nam & cupiditates honestates rerum laudabiles sunt
turpium aut uituperabiles magis aut sunt proprie
opationibus uoluptates que illis insunt qm cupidi-
tates hee namq distincte sunt tempib & natura ille u
ppinque opationib & indistincte ita ut ambiguum
sit utrum idem sit opatio & uoluptas non tamen ui-
detur uoluptas nec mens esse nec sensus absurdum enim
sed q non sepatur uidet qbusdam idem esse ut g' opa-
tiones sunt alie sic & uoluptates. Differt aut uisus
a tactu puritate & auditus & odoratus a gustu eo-
dem m differunt & uoluptates & ab his que sunt cca
intellectum & utreq ad inuicem. Videtur aut uni
q animali propria uoluptas q ad modum & opus & unu
qdq intuenti id appet alia est enim uolutas eq alia
canis alia hominis ut inqt eraclitus asinos magis ex
tramina optare quam aurum nam pabulum illis
est dulcius auro que g' sunt aliorum spetie differunt

h ondit uoluptates differre pbitate & impbitate sm opationum drām. & p qd intendit ppoit idq biffariam pbat.

h ponitur ro 2a.

h tangit drām uoluptatum i puritate ab opationum sumpta puritate.

h tangit drām uoluptatum ex pte subiecti sumpta. & p qntum ad alia alia ondens bifariā q sm diuisas spēs aīalium sit uoluptates diuise.

specie que u(ero) sunt eiusmodi indifferentes esse rationa

h(ic) tangit voluptatum d(iffe)r(enti)am s(ecundu)m ho(m)i(nu)m diversitatem.

bile est. Variant aut(em) non parum in hominibus eadem
enim alios offendunt alios delectant aliis molesta & odi
bilia sunt aliis iocunda & amabilia id q(uod) in dulcibus conti
git non enim febricitanti eadem u(iden)t(ur) & sano n(ec) calidum

h(ic) ostendit q(ue) int(er) voluptates sit dicenda simpl(icite)r & absolute voluptas

esse imbecili & valenti simil(ite)r in aliis id contingit. Videt(ur)
aut(em) in cunctis talibus id esse q(uo)d videt(ur) studioso q(uod) si hoc r(e)c(t)e
dicit(ur) q(ue)madmodum app(ar)et & est singulorum mensura v(ir)t(us)
est & bonus vir s(ecundu)m q(uo)d talis est & voluptates utiq(ue) erunt

h(ic) removet obiectione(m) contrariam q(ue) fieri posset.

que huic u(iden)t(ur) & iocunda illa q(ui)bus iste gaudet. Que
u(ero) huic molesta sunt siqui iocunda u(iden)t(ur) non est mira(n)
dum multe enim corruptele & damnationes in hominibus
sunt iocunda u(ero) non sunt nisi hiis & illis q(ui) sic dispositi
sunt e(r)g(o) quas omnes fatent(ur) turpes manifestum est no(n)
esse dicendum eas esse voluptates nisi illis q(ui) corrupti

h(ic) ostendit q(ua)m de propriis voluptatibus sit ho(min)is propria.

sunt. Earum u(ero) que u(iden)t(ur) esse p(ro)b(e) quale vel quam di
cendum est esse hominis vel operationibus manifestum est
nam illas sequunt(ur) voluptates sive e(r)g(o) una est sive plu
res p(er)fecti & b(ea)ti viri q(ui) has p(er)ficiunt voluptates hee p(rin)
cipalit(er) dicende sunt hominis esse voluptates relique
u(ero) secundarie & multipharia(m) quemadmodu(m) op(er)ationes;

CUM aut(em) de virtutibus & amici Tractatus. 2(us)

Tractatus 2(us). de felicitate contemplativa. ca(pitulu)m p(ri)m(u)m de felicitate in communi quo ostendit q(uod) felicitas sit operatio s(ecundu)m virtutem & p(rim)o q(uo)d intendit & modum p(ro)cedendi proponit.

citiis ac voluptate dictum sit restat ut de fe
licitate summatim dicamus nam illam posuimus fine(m)
rerum humanarum hiis e(r)g(o) que sup(ra) diximus repetitis bre
vioribus fiet oro. Dixim(us) non esse illam habitum nam

h(ic) p(ro)seq(ui)t(ur) & p(rim)o ostendens gen(us) felicitatis diffinit(ionem) p(ro)bat felicitatem n(on) esse habitum.

& obdormienti existere posset & instar placente vitam

deg

degenti & in calamitatibus maximis constituto q si ista
non placent sed magis in operationem quandam ponenda
est ut supra diximus. Operationum uero alie sunt neces
sarie & propter aliud expetende alie propter se ipsas manifestum
quod felicitas ponenda est aliqua illarum que propter se ex
petuntur & non earum que propter aliud nullius indiget fe
licitas sed ipsa per se sufficiens est sunt autem propter se expetende
ille in quibus nihil ulterius queritur quam operatio. Tales
autem uidentur esse actiones secundum uirtutem agere enim honesta &
laudabilia ex his est que propter se ipsa expetuntur ex his etiam
ludi quidam iocundi non enim non enim aliorum gratia
illos sequuntur homines cum damna potius quam com-
moda ex illis suscipiant & corpus & patrimonium negligen-
tes. Confugiunt autem ad huiusmodi delectationes pleri
que eorum qui beati creduntur quapropter apud tirannos in pretio ha
bentur qui huiusmodi obletanda possunt afferre que enim
cupiunt ad ea se leto animo prebent indigent uero his uidentur
igitur ad felicitatem ista pertinere quoniam hi qui in magna potentia
constituti sunt illis intendunt. Ad id fortasse nullum
est signum non enim in potentatu est uirtus nec mens
a quibus laudabiles sunt operationes nec si isti qui numquam
uoluptatem puram liberalemque gustarunt ad corporales
confugiunt postea putandum est eas esse magis expe-
tendas nam & pueri que apud eos in pretio sunt ea putant
esse optima consonum igitur ut quemadmodum apud pueros
atque uiros diuersa in pretio habentur sic etiam apud ma-
los & bonos. Ut igitur sepe dictum est pretiosa & iocunda

Hic ostendit quod felicitas sit operatio secundum se expetenda circa quod primo operationum diuisionem proponit.

Hic subdiuidit operationem secundum se expetendam.

Hic ostendit unde prouenit quod aliquibus felicitatem in ludo consistere uideatur & primo rationum motiuum proponit.

Hic bifariam excludit id motiuum.

Hic 2o excludit idem.

hic determinat veritatem ostendit bifariam felicitatem non in ioco sed in virtutis operatione consistere.

sunt illa que studioso sunt talia cuique autem secundum proprium
habitum expetendissima operatio et studioso igitur que secundum virtutem
non est ergo felicitas in ioco. ¶ Nam absurdum foret io-
cum esse eum quem querimus finem et negotia mul-
ta molestiasque per totam vitam suscipere iocandi causa
cuncta enim ut dixerim alterius gratia expetimus preter
felicitatem nam illa finis est studere vero et laborare io-
ci causa stultum nimis puerilique videtur iocari vero
ut studeas secundum anacarsis sententiam recte se habet nam
cessatio quedam iocus videtur cumque fieri nequeat ut
quis continuo laboret cessatione indiget non ergo finis est
cessatio cum fiat gratia operationis. ¶ Videtur autem beata vi-
ta secundum virtutem esse hec autem studiosa est ac non in ioco
meliora dicimus seria quam ridicula et iocosa et me-
lioris semper partis et hominis studiosam operationem me-
lioris vero melior et beatior iam potest autem quis frui corporis
voluptatibus etiam abiectus quisque non minus quam optimus
at felicitatem nullus dicet abiecto competere sed vitam solum
non enim in huiusmodi oblectamentis felicitas consistit
sed in operationibus secundum virtutem ut dictum est prius; Capi-
tulum 2m

hec est ratio 2a.

Capitulum 2m in quo ostendit cuius virtutis felicitas sit operatio et primo in generali

QVOD si est felicitas secundum virtutem
operatio rationabile est quod sit secundum optimam ea vero
esset utique optimi sive ergo mens id sit sive aliud quoddam
quod natura videatur imperare et ducere et curam cogitationem-
que habere honestarum et divinarum rerum sive divinum
et ipsum existens seu eorum que in nobis sunt divinissi-
mum huius operatio secundum propriam virtutem erit utique perfec-
ta

ta felicitas. Quod autem sit contemplatiua dictum est co
sentaneum uidetur id primo dictis et ueritati nam et
optima hec est operatio et enim et mens eorum que in nobis
et cogitabilium circa que mens. Insuper continuatissi
ma hec est contemplari enim possumus continue ma
gis quam quoduis agere. Putamusque oportere uoluptatem
admixtam esse felicitati maxima uero omnium operationum
uoluptatem afferre illam que est per sapientiam omnes con
sentiunt uidetur nempe sapientia mirabiles quasdam
habere uoluptates et certitudine et puritate at rationabile
est scientibus maiorem delectationem adesse quam querenti
bus. Preterea sufficientia illa de qua diximus in con
templatione maxima est nam necessariorum quidem ad ui
tam et sapiens et iustus et ceteri indigent talibus uero suffi
cienter affluentibus iustus quidem indiget ad quos et cum
quibus iusticia utatur eodem modo temperatus et fortis et ali
orum quisque at sapiens per seipsum contemplari potest et quanto
sapientior sit magis melius fortasse si adiutores habet
sed tamen ipse per se sufficientissimus est. Videturque sola propter
se amari nihil enim ab illa prouenit preter contemplatio
nem at in rebus agendis uel plus uel minus adquirimus
preter actionem. Videturque felicitas in ocio esse negotiamur
enim ut ociemur et bellum gerimus ut in pace degamus a
gibilium igitur uirtutum in ciuilibus aut bellicis rebus sunt o
perationes actiones uero que circa ista uersantur negotiose uidentur
bellice quidem omnino nullus enim bellum expetit bel
landi gratia nec parandi illa que ad bellum pertinent

h ostendit in speciali cuius uirtutis felicitas sit operatio et primo quod intendit proponit. 2o ibi probat. 6. rationibus.

hec est 2a ratio.

hec est 3a ratio.

hec est 4a ratio.

hec 5a ratio

hec est ratio 6. cuius forma hec est: felicitas consistit in actione mentis uel oportet consistit in ocio igitur etc. huius rationis philosophus partes exponit ostendens primo quod agibilium uirtutum actio non consistat in actione.

hic ostendit de civili virtute

nam videtur penitus sanguinolentus quidam esse si amicos faciat hostes ut pugne cedesque sequantur. ¶ Civis etiam qui in re publica versatur negociosa est vita propter opes et amministrandi Labores et honores sibi insuper comparantis vel certe felicitatem sibi et civibus aliam quam civilium existentem quam et querimus utpote aliam.

hic per illas duas concludit alias non in ocio sed in negotio consistere.

¶ Si igitur rerum que sunt secundum virtutem magnitudine et pulchritudine civiles belliceque precellunt et hec negotiose sunt et finem quendam appetunt et non propter seipsas sunt expetende.

hic ostendit mentis operationem in ocio consistere ex quibus propositum concludit.

¶ Mentis vero operatio studioque precellere videtur contemplativa existens et preter ipsam nullum finem appetere habereque voluptatem propriam que operationem exauget et sufficientiam porro et ocium et tranquillitatem ut humanam et quecumque alia beato tribuuntur viro secundum hanc opinionem esse videntur perfecta utique felicitas hec erit assumens Longitudinem vite perfectam nihil enim eorum que felicitatis sunt imperfectum est.

hic ostendit qualiter hec vita se habet ad hominem.

¶ Talis autem potior est vita quam quam secundum hominem non enim qua homo est ita vivet sed qua divinum quiddam in ipso existit quantum autem hoc differunt a composito tanto et hec operatio ab illa que est secundum aliam virtutem si itaque divinum est mens ad hominem et vitam que est secundum illam divina est ad humanam vitam.

hic excludit quendam errorem quem bifariam carpit.

¶ Nos autem non quemadmodum monent quidam nos humana curare cum simus homines et mortalia cum simus mortales sed quantum fieri potest ad immortalitatem niti et omnia facere ut vivamus secundum optimum eorum que in nobis sunt licet enim mole parvum id sit at potentia et pretio multo maius existit.

hec est causa 2a ostendens idem.

¶ Et videtur porro

quisque

qsq esse hoc si qdem pncipale & melius absurdum g fore si non illius uitam sed alterius cuiusdam eligamus & qd prius diximus nunc q congrue proprium enim cuiq nata optimum & iocundum est & homini g ea uita que est secundum mentem si qdem maxime hec est homo hec uita g

SECUNDARIA Capitulum 3m. btissima est; u illa que est scdm aliam uirtutem nam opationes scdm illam humane sunt iusta g & fortia & alia que sunt scdm uirtutem inuicem agimus in commertiis & aliis expeditionibus & uariis rebus in affectibus q decorem unicuiq seruamus hec autem omnia uidentur humana quedam etiam a corpore puenire & in multis appari affectibus moris uirtus coniugata est autem prudentia moris uirtuti & illa prudentie si qdem pncipia prudentie sunt secundum uirtutes morales rectum autem in moralibus scdm prudentiam coniuncte hec affectibus & circa compositum essent compositi autem uirtutes humane sunt & uite g scdm illas & felicitas illa u que mentis separata actenus enim de illa dictum sit nam diligentius discutere sup ppositum fore. ¶ Videtur etiam externa affluentia paruum ul minus indigere quam moralis sit enim utrisq necessariorum indigentia par quamquam magis laborat circa corpus qui rep. uersatur & quecumq talia tamen paruum reffert sed in opationibus multum differt nam liberali qdem pecunia opus est ad liberalitatem exercendam & iusto ad retributiones qr uoluntates hominum obscure sunt & simulant se multi iusta uelle cum sint iniusti forti q ops & potentiam si pfectur sit aliqd secum

Caplm .3m. de cuiusli felicitate in quantum ad aliam compat felicitas & p qd intendit proponit. 2o id rationibus 4or probat quarum pma sumit ex hoc qd prudentia & morales uirtutes sunt nō diuine sed humane qd bifariam ondit.

sed ponitur ro 2a.

dum uirtutem & modesto licentia nam quomodo discerni po-
test uel hec uel aliorum quispiam est autem questio quod tandem prin-
cipalius in uirtute sit factum ne an electio utpote in utris-
que existente uirtute perfectum igitur in utrisque constat esse sed ad res
agendas multis est opus & quanto maiores & preclariores sunt
tanto magis at contemplanti nihil talium opus est ad o-
perationem sed ut ita dixim contemplationem impediunt
uerum qua homo est & cum pluribus uiuit eligitque uirtuosa
facere indigebit profecto his ad hominis usum. ¶ Esse uero fe-
licitatem contemplatiuam quandam operationem uel ex eo
patebit quod eos maxime existimamus felices & beatos esse ad
quas res illis tribuimus agendas utrum iustas ac erit
ridiculum si in contractis ac reddendis depositis & huius
rebus occupati dicantur sed an fortes in sustinendis ter-
roribus & periculis subeundis honesti causa an liberales at cui
dabunt & simul absurdum est dicere illis esse nummos
uel tale aliquid an modestas at quam tandem ista laus est non
habentibus prauas cupiditates ita per omnia discurrenti ap-
parebit in rebus agendis prauum quiddam esse & indig-
num numine deorum atque illos uiuere cuncti existimant
& operari igitur nam dormire eos dicendum non est quemadmodum
endimionem uiuenti autem si nec agere quicquam tribuatur & mul-
to magis nec facere quid restat tandem preter contemplatio-
nem quare opera dei beatissime precellens contemplatiua quedam
esse & in hominibus igitur illa que huic cognatissima est erit uti-
que felicissima. ¶ Huius signum fuerit quod cetera quedam
animalia felicitatis capacia non sunt cum tali operatione

hic ponitur ratio tertia. & est potissima in hac materia

hec est ratio 4.

ne

ne penitus careant nam diis quidem omnis vita beata
est hominibus vero in quantum similitudo quedam illis
existit talis operationis aliorum vero animalium nulli felicitas
competit quoniam nullatenus participia sunt contemplati-
onis quousque igitur se contemplatio extendit eousque feli-
citas et quibus magis est contemplari eisdem et felices esse
non secundum accidens sed secundum contemplationem nam ipsa per se pre-
tiosa est itaque felicitas utique erit contemplatio quedam.
indigebit quoque externa prosperitate cum homo sit non enim natura
ipsa per se sufficiens est ad contemplandum sed oportet sanum esse
corpus et alimenta ceterumque famulatum adesse. non tamen
si absque exterioribus bonis beatum esse non datur ideo putan-
dum est multis ac magnis illum indigere non enim
in excessu sufficientia est neque iuditium neque actio sed
possunt etiam qui non terre marisque dominantur honesta agere
nam a mediocribus etiam facultatibus potest quis illa agere que
sunt secundum virtutem hoc aperte licet intueri nam privati ho-
mines non minus virtute recta facere quam illi qui sunt in digni-
tatibus aut potentia constituti immo et magis satis est non
tot adesse erit enim beata eius vita qui secundum virtutem operabitur
et solon fortasse recte felices ostendit dicens mediocriter
habundantes externis bonis agentes res preclaras et vi-
uentes modeste potest enim et qui mediocria possidet agere
que oportet anaxagoras quoque videtur non locupletem neque potentem
existimare felicem dicens se nequaquam mirari si ille
multitudini absurdus quidam videretur nam multitudo
solum iudicat a rebus externis. Concordare his vire

Hic ostendit quod felix se habet ad bona exteriora. et postea ostendit quod illis bonis sit opus felici.

Hic ostendit quod talia bona habere in excessu non est opus felici.

Hic confirmat quod dixit per antiquorum sapientum dicta. circa quod recitat solonis et anaxagore dicta.

Hic ostendit ex aliorum dictis quod hec sermonis dictis sunt sit adquiescendum. aliter ostendit solonem et anaxagore esse credendum cum ipsorum dicta operibus sit consona.

& sapientum opiniones fidem igitur quandam hec habent cete
rum veritas in rebus ex operibus & vita discernitur nam in
his est principale considerandaista fuit ad vitam fac
ta referendo & si concordant ratione perquirere. ¶ Q fmme
tem operatur ut eam collit & optime dispositus est amicissi
mus diis videtur esse nam si dii curam aliquam habent hu
manarum rerum ut existimatur & creditur rationabile est eos
gaudere optimo & cognatissimo huiusmodi vero est mens
& amantibus illam maxime honorantibusque favere tamquam
rerum sibi carissimarum curatoribus & recte atque bene agenti
bus. ¶ Quod autem hec omnia sapientibus maxime compe
tant non est obscurum amicissimus igitur deorum eundemque
felicissimum esse decens est itaque et hoc modo sapiens uti
que erit maxime felix ;

h ondit quoniam felix se habet ad superiora s. ad deos.

h concludit principale propositum.

Tractatus 3us de legislatione capitulum primum in quo ondit quod post superiorem doctrinam fit necessaria consuetudo et legislativa si homo virtuosus fieri debet. et primo questionem proponit.

AN igitur & si de his & de virtutibus & de amicitia ac
voluptate satis est dictum finem iam habere
putandum est intentionem nostram. ¶ Vel quemadmodum
dicitur non est in rebus agendis finis considerare sin
gula atque cognoscere sed magis illa agere nec sane virtu
tem sufficit scire sed conandum est illam habere & uti
vel si quo aliter boni efficiamur. ¶ Si igitur verba satis essent
ad faciendos nos bonos multa ac magnam mercedem
secundum theognidem merito reportarent & oporteret illam
parare nunc autem constat illam vim habere ut provocare
atque propellere iuvenes eos qui ingenui sunt possunt ge
nerosumque morem & vere honestatis amantem virtuti
obnoxium facere sed vulgus non posse ad probitatem in

h soluit questionem dicens quod superior doctrina non est sufficiens.

h ondit quod non sufficiat sermo suasivus ad hoc quod homo fiat bonus quod philosophus sufficienter probat.

du

ducere non enim tales sunt ut verecundia obtemperent sed metu neque ut abstineant a pravis propter turpitudinem sed propter penam affectu enim viventes proprias voluptates ac ea que illas efficiunt persequuntur fugiunt vero his oppositas molestias honestatis autem ac vere voluptatis quam nunquam gustarunt sine cura sunt tales igitur que verba traducent non enim possibile est neque facile que ab antiquo moribus occupata sunt ea verbis transmutare. Sed bene agi putandum est si omnibus existentibus per que boni fieri videmur virtutem suscipiamus. Fieri vero bonos existimant alii natura alii consuetudine alii doctrina nam quod est a natura non est in nostra potestate sed per quandam divinam causam vere fortunatis existit sermo autem et doctrina nunquam in omnibus vires habet sed oportet ut ante cultus sit moribus auditoris animus ad recte gaudendum dolendumque tamquam ager qui semina sit nutriturus nam qui secundum perturbationem vivit nec audiret monentis suasiones nec intelligeret. ei vero qui ita dispositus est quomodo contrarium suaderi potest perturbationes enim animi autem non verbo penitus cedere verbis sed violentie opus est. igitur ut mos preexistat ad virtutem quodammodo aptus amans honesta et turpia indignans. Sed ex pueritia difficile est recta inductione ad virtutem potiri nisi sub talibus educatus sit legibus nam vivere modeste et temperate plurimis ac potissimum iuvenibus non est iocundum quobrem legibus constitutam esse oportet educationem et exercitia non enim molestiam afferrent si fuerint consueta. Nec fortasse satis est ut iuvenes recta educati

Hic ostendit quod requiritur consuetudo si homo bonus fieri debet.

Hic tangit 3 opiniones de modo quomodo homo bonus fiet. improbatque duas earum. et primo primam. 2a. 2o 3

Hic ostendit quod virtutis habeat opinio 2o. ostendens quod ad bonam consuetudinem requiritur legis positio. et primo quantum ad iuvenes

Hic ostendit leges esse necessarias etiam propter alios a iuvenibus.

one & cura potiantur sed quoniam etiam viros factos oportet eadem
exercere ac moribus tenere ad hoc quidem legibus indigebi-
mus omnino certe per totam vitam nam plerique necessita-

h' inducit signum quoddam ad ostensionem propositi.

ti magis quam rationi parent & penis quam honestati. ¶ Qua-
propter existimant oportere legumlatores provocare & exhortari
debere homines ad virtutem honesti gratia utpote illos qui
boni sunt ea secuturi adversus autem inobedientes & tar-
diores penas suppliciaque imponere qui vero tales sunt ut emen-
dari non possint eos penitus exterminare debere nam probum
virum & honeste viventem rationi pariturum esse improbum
vero libidinibus obnoxium quasi beluam quandam subiugo
portatam per dolorem esse cohercendum itaque putant penas
tales esse debere ut concupiscentiis voluptatibus maxime ad-

h' duabus rationibus ostendit quod sit lex necessaria ad hoc quod fiat homo bonus.

versentur. ¶ Si igitur ut dictum est eum qui bonus futurus sit rec-
te educatum ac institutum moribus esse oportet ac subinde
in exercitiis laudabilibus vivere & nec sponte nec invitum
prava facere hec utique erunt viventibus secundum quandam mentem
precepta & ordinationem rectam vim habentem. Patris igitur ordina-
tio vim & necessitatem non habet nec alterius cuiusque soli viri
nisi sit rex aut huiusmodi at lex vim habet necessitatem ratio
existens a prudentia quadam & mente & homines eos qui
cupiditatibus suis adversantur & si recte faciant tamen indigne
ferunt lex autem non est molesta iubens probitatem;

Capitulum 2m. in quo ostendit quod necessarium sit homini fieri legispositivum. & primo quod intendit proponit.

IN lacedemoniorum civitate vel sola
vel cum paucis cura publice videtur adhibita a
legumlatoribus circa educationem & exercitia in aliis vero
civibus ista neglecta sunt & vivit quisque ut vult ciclopum

instar regentis filios et uxorem sed optimum fore ut publice
recteque cura adhiberetur idque facere posse quod si publice negli-
getur unicuique cura esse debet filios et amicos ad virtutem
dirigere vel saltem id conari potius autem maxime secundum
predicta si legislator fiat. Nam publicas quidem curas con-
stat per leges fieri laudabiles autem per studiosas leges nec refer-
re videtur utrum per scripturas vel sine scripto nec per quas
unus vel plures instituantur, eorum nec in musica et gignasti-
ca et aliis disciplinis. ut enim in civitatibus vim habent leges et
mores sic in domibus paterni sermones et mores ac plus etiam
propter cognationem et beneficia collata. sunt enim iam pridem
affectione debiti et facile illis suadetur natura. Diffe-
runt etiam privata instituta a publico velut in medici-
na universaliter enim febricitanti confert abstinentia et qui-
es est tamen fortassis aliquis cui non confert. magister etiam
ludi non eandem cunctis pugnam imponit. certius autem
singula magis declarari videntur et adhibita privatim curam ma-
gis enim eo quod debet potitur quisque. sed et medicus et ludima-
gister et alius quilibet qui universalia sciat de omnibus et talibus opti-
me curaret. nam universalis quidem scientie dicuntur et sunt.
at unum aliquem nichil forte vetat recte curari etiam ab eo
qui sine scientia sit si conspexit diligenter contingentia in
unumquemque per experientiam quemadmodum et medici quidam sui
optimi videntur sed aliis non sufficere. nichilominus ille qui vellit esse
artifex et contemplativus ad universale vadendum est
et illud internoscendum quoad possibile. nam scientie circa hoc sunt
ut diximus. forte etiam illi qui meliores facere vellit vel multos

hic demonstrat propositum duabus rationibus.

hic ponit rationem 2am et primo distinguitur cognitio duplex universalis scilicet et particularis.

tos uel paucos cogitandum est ut legislator fiat si qdem
p leges boni fieri possum⁹ q̄muis enim etiam qd atus sic
dispone bene non est cuiusq; s; si alicuius est id est scientis
ut in medicina & in aliis in qbus est cura aliq̃ et intelligen-tia;

Caplm .3.m qualit homo possit fieri legislator. & p̄mo intentum propoit. 2° narrat modu fiendi legislatorem.

AN igitur post hec considerandum
fuerit unde & quomodo legumlator quis fiet uel
quemadmodum in aliis ab his q in re p. versantur nam pars
rei p. hec esse uidetur. ¶ Vel non simile est in re p. ac ceteris
sciis & facultatibus nam in aliis qdem eidem uident esse
doctores & operatores ceu medici & pictores at sciam gub-
nandarum rerum pu. sophiste pfitentur docere quorum nul-
lus rem p. gerit. ¶ S; illi q in illa versantur & hi facultate
quadam id agere uident & experientia magis q̄m intelli-
gentia constat enim eos de his rebus nec scribere nec
loq atq preclarius id fore q̄m orationes in iuditio uel con-
tionibus habitas nec rursus filios suos aptos ad rem
p. efficiunt n amicorum aliquos q facerent certe si ualerent
nec enim melius qcq̄m ciuitati sue relinquere possent
nec sibi ipsis aut his quos carissimos hnt magis qcq̄m
optarent quam huiusmodi potentiam. ¶ Non tamen parum
uidet experientia conferre non enim fieri possent p con-
suetudinem ad rem p. aptiores itaq & his q cupiunt
de re pu. hre sciam opus est insup & experimento. ¶ Et so-
phiste q id pfitentur longe abesse uident a docendo quale
enim id sit aut circa que penitus ignorant non enim idem
esse qd rhetoricam nec abiectiorem posuissent nec pu-
tarent esse facile leges ferre colligenti pbatas leges nam

h ondit hoc no suari apud quoscumq; ang cam subdit.

h ondit defectum ciuilit conuisantium sola ex pientia. & p intentu proponit. 2° id pbat p duo signa.

h concludit q occasionem pcedentium posse oriri.

h ondit defectum sophistarum. & p qd intendit proponit. 2° id per signa quedam pbat.

eligi posse optimas quasi ū electio non sit intelligentie
ac maximum iudicare recte ut in musicis experti enim
in singulis recte iudicant opa et p que et quom pficiantur
intelligunt in expertis ū satis esse putandum est si nō
latent ipos utrum bene uel male factum sit quemadmo-
dum in pictura leges aūt publica opa uidētur quom g
ex his legumlator fieri qs pōt aut eas que optime sunt
intelligere non enim uidētur neq medici qdem ex libris
fieri quamquam cognantur illi non solum curas dicere sed
etiam modum p quem medella sit tradenda et ut cō-
uenit curare cuiusq distinguens hitudines ad hec
expertis qdem utilia hiis ū q sine scientia sunt inuti-
lia. ¶ Forte etiam et legum et rerum pu. collationes his
q recte uel contra uel qualia qualibus congruant utilia
esse possunt sz illi q sine habitu ista puadere et recte iudi-
care non ess3 nisi fortuito intelligentiores ū in his for-
tasse fient. ¶ Cum g antiq illa que ad positionem legū
ptinent intacta reliquerunt nos considerare melius
erit et omnīo de re p. ut qntum fieri pōt de rebus huma-
nis phīa pficiatur. ¶ Primum g si qd in pte dictum
sit a maioribus recte id conemur referre deinde ex colla-
tione rerum p. considerandum est qualia illa sint que
ciuitates euertunt et qualia unamquamq rem p. et p qs
causas alie recte alie contra gubnentur his enim uisis
forte magis intelligemus qs rei p. status sit optimus
et quom unaqueq res publica cōstituta sit et qbus legibus
et moribus;

h ex pmissis concludit exclusionē errorū cuiusdam.

h promittit se dictur qualis homo fieri pos sit legislator atq3 de rep.

h tangit ordinem quē tenē intendit in pdc̄a prosecutione huiqz ordinis etiam cām dic.

Incipit Liber economicorum ex greco in Latinum a Leo
nardo noviter traductus. & dirigitur cosme.

PRECIOSA sunt interdum parui corporis.
quod lapilli gemmaeque testantur. & homines non-
numquam pusilli grandioribus preualent. ut de thideo scri-
bit homerus. a quo breui & exiguo thebanos omnes certa-
minibus longe superatos fuisse tradit. Statius quoque homerum
credo sequutus de eodem inquit. maior in exiguo regna-
bat corpore uirtus. tu igitur cosma dulcissime hoc quicquid libel-
li ob pagine breuitatem nequaquam despexeris. pusillum
quidem est. at uiribus amplum & pretio dignum. quod ego
per has ferias ex greco interpretatus sum. non immerito ut
mihi uideor tibi potissimum destinaui. cui enim rectius
de gubernatione exercitus precipi potest quam illi qui exercitum habet.
cui rursus de rei familiaris administratione quam ei
qui rem amplam possidet. & tueri illam cum laude gli-
scit. & augere cum dignitate. Licet igitur tu ipse per te multum
sapias. & a patre tuo uiro sapientissimo cotidie audire pos-
sis. operepretium tamen erit quod de re familiari tradiderunt
excellentissima philosophorum ingenia cognouisse. Ut enim
medicine finis est sanitas: ita rei familiaris finem
constat esse diuitias. sunt uero utiles diuicie: cum & orna-
mento sint possidentibus & ad uirtutem exercendam sup-
peditione aliqua suppeditent facultatem. prosunt etiam gnatis
quo facilius per illas ad honores dignitatesque subleuantur.
nam quorum uirtutibus obstat res angusta domi haud fa-
cile emergunt ut poete nostri dictat sententia. quare tamen
nostri tum gnatorum multo magis caritate illarum am-
plificationi quoad honeste possumus studendum est.

quoniam a phis in bonis numerant & ad felicitatem
ptinere credunt. Fug harum pcepta rerum in hoc li-
bello aristotelis leges. quem ego non solum trastuli ex
greco ut maxime consonu esse putaui uerum etiam
explanationem qndam obscuroru uborum adiunc
xi. quo legenti dulcior esset. Primu g illd pmitten
dum: duas phie esse ptes. quarum alta in cognitione re(rum)
alta in agendo usatur. prima pars ptinet fere ad illa q(uarum)
finis est ipa cognitio. actiua u pcepta uite continet que
scire parum est: nisi deducas in actum. ea u pcepta
diuidunt tripharia. aut enim circa mores nos instru-
unt aut circa rem familiarem aut rem publicam. har(um)
pmam ethicam 2a echonomicam tertiam polithica
greci appellant. nos ut opinor nris uocabulis uti mag
decet: qm alienis nunc ad textum aristotelis ueniam;

Lib primus economice phs premittit phemium in quo
lens ondere qd sit economica assignat dram economice
ad politicam. & pmo differentiam. & tangit differentias 2as.
unam ex pte materie. aliam ex pte principatus.

RES FAMILIARIS & res publica in
terse differunt: non solum quatu
domus & ciuitas: hec enim sunt
earum subiecte: uerum illo q, in
re publica qdem plures impant in
re familiari unus dumtaxat est impator & rector.
Quedam enim artes distingunt nec est eiusdem fecisse

Hic assignat conuenie(n)tiam economice & poli(tice) & p ponit distinctionem quarundam artium ab aliis.

ac facto uti. quemadmodum lira & phistule. Sed rei publice discipline est ciuitatemque ab initio constituisse / & constituta bene uti. itaque patet etiam esse rei familiaris parare domum & illa uti.

Hic ex illa distinctione premissa: ponit conuenientiam economice & politice.

Ciuitas quidem est multitudo domorum agrorum & pecuniis sufficientium habundans ad bene uiuendum.

Hic ponit ordinem economice ad politicam. & post ponit differentiam ciuitatis.

Hic per rationes duas ostendit prefatam diffinitionem esse conuenienter assignatam. secunda ponitur ibi insuper.

Id ex eo patet quod si compotes horum esse nequeunt: societas soluitur. Insuper huius gratia in unum conueniunt. cuius autem gratia unumquodque est & fuit: & substantia ipsius hec existit. Itaque patet priorem esse rem familiarem quam rem publicam. Nam & illius opus sic est. pars enim ciuitatis est domus;

Hic concludit ordinem economice ad politicam.

Capitulum Secundum.

Hic finit prohemium & incipit tractatum in quo primo intentum premittit.

CONSIDERANDUM est quod circa rem familiarem & quod sit illius opus. Domus quidem partes sunt homo & possessio.

Hic prosequitur. & primo distinguit partes domus.

quoniam uero primo in minimis natura cuiusque inspicitur: in domo quoque ita se habet. quare secundum esiodum hec adesse conuenit domicilium inprimis / mulieremque & bouem aratorem. alterum enim primum in uictu est / alterum in liberis. Itaque oportet ea que ad uxorem spectant recte disposuisse. hoc est prouidisse ut talis sit qualis esse debet.

Hic concludit ex dictis de uxore tractandum esse in hoc libro.

Possessionis autem prima cura est ea que secundum naturam. secundum naturam uero potissima est agricultura. secundo loco omnia que sunt a terra. ceu metallorum. aut si qua alia huiusmodi. sed agricultura precipue. quoniam iusta. non inhumana / nec ab inuictis querit. quemadmodum bellice artes.

Hic assignat ordinem inter curas que sunt circa possessiones. inter quas primam dicit illam que est secundum naturam. & in his potissima est agricultura quod probatur rationibus quatuor.

Hic ponitur ratio 2.

Et est earum que secundum naturam. natura enim omnis educatio est a matre. quare & hominibus a terra.

Hic ponitur ratio 3.

Prodest etiam hoc plurimum ad fortitudinem

non enim quemadmodum uiles artium corpora eneruat: sed talia facit, ut et sub diuo consistere, et tollerare laborem ualeant. ¶ Et aduersus hostes pericula capescere. soli enim hi res suas extra munitiones habent. ¶ Sed circa diligentie que est circa homines prime sunt partes circa uxorem. societas enim est maxime secundum naturam mari et femine. promissum est enim a nobis alijs locis desiderare naturam multa efficere talia. ueluti unumquodque animalium. est autem impossibile feminam sine mare, aut marem sine mare, aut marem sine femina hoc adimplere. quare eorum societas ex necessitate constituta est. ¶ Enim uero in ceteris animalibus absque ratione id fit. et in quantum nature capacia sunt. et procreandi gratia solum in cicuribus autem et prudentioribus distinguntur magis. apparent magis in his auxilia mutua, et dilectiones, et cooperationes. maximeque id in homine conspicitur, quod non essendi causa solum: uerum etiam bene essendi mas et femina opem mutua coniunguntur, filiosque procreant non solum ut nature id tributum ferant uerum etiam ut commoda exinde percipiant. ualentes enim ipsi imbecilles suo labore tuentur, et alunt. mox imbecilles obsenium facti a ualentibus eadem reportant. ¶ Et simul natura per hunc circuitum adimplet sempiternitatem. ex quo secundum numerum non potest: ac secundum speciem. sic enim diuina prudentia utrisque ratio ordinata est: uiri scilicet et mulieris ad societatem. ¶ Tendunt enim eorum omnia in idem utilitatis: licet contraria quedam uideantur.

Hic ponitur ratio 4.

Hic ostendit inter eas diligentias que sunt circa homines domus primam esse debere illam que est circa uxorem. et hoc probat per hoc quod uiri et uxoris communicatio est maxime naturalis. quod probat ratione duplici aliter ratione triplici.

Hic assignat differentiam inter communicationem maris et femine in alijs animalibus et in homine.

Hic ponit rationem 2am qua ostenditur quod uiri et uxoris communicatio sit maxime naturalis.

Hic confutat obiectionem que posset fieri. aliter ponitur ratio 3a qua ostenditur quod uiri et uxoris communicatio sit maxime naturalis.

alterum.

alterum enim robustissimum fecit: alterum imbe-
cillius. ut hoc quidem ob timorem cautius. illud vero propter forti
tudinem pugnatius esset. et alterum parat foris | alterum
parta domi conservat. ad operis vero effectionem alterum
sedulitatem intra limen agit | ad extraneam vero propagati
onem imbecillium. alterum ad sedulitatem deterius
est. ad motus autem valentius. circa prolem autem generatio
quidem propria est. utilitas vero communis. alterius enim nu
trire est | alterius erudire. Capitulum Tertium.

PRIMUM ergo leges sunt viro ad uxorem. et — hic prosequitur de communicatione sive societate viri et uxoris. cuius ponit quattuor documenta sive quattuor leges.
iniuria cessare. sic enim nec ipse iniuriam pa-
tietur. hoc enim et communis lex inducit. ut pitagorici
tradunt. quemadmodum et supplicem a lare existimare
ut minime videatur iniuria afficiendus. ¶ Hic autem
viri iniuria: exterarum et mulierum cohitus; ¶ In usu — hic ponit 2m documentum.
vero ut neque desit presentibus neque absentibus impotens sit ad-
quiescere: sed ita assuefieri ut sufficienter se habeat in pre-
sentia et absentia. recte vero se habet et illud hesiodi: puel — hic ponit documentum 3m.
lam accipere oportere. ut gratis moribus imbuere possis.
dissimilitates enim morum nequaquam ad dilectionem
sunt apte. ¶ Circa ornatum vero quemadmodum in moribus — hic ponit documentum 4m.
fictionem esse non decet: sic simul appropinquare debent.
sic etiam nec in corpore. nam illa que per ornatum fiunt
nil differunt ab hystrionum usu tragediam in sce-
na agentium; ¶ Possessionum vero prima quidem ac ma- — hic prosequitur de servis. et primo comparat eum ad alias possessiones.
xime necessaria est illa que optima et principalissima.
id est autem homo. quapropter oportet primo servos parare studi

h ponit diuisionem seruorum. & ea q̃s subiungit documenta .xv.

sos. seruorum aũt species due: curator & opifex. cum
ũ cernamus q disciplīne tales aliq̃s faciunt iuuenes.
necessarium est postq̃m pauerimus imbuere illos: q̃bus
libalia opa fuerint cōmittenda. cum seruis autem

h ponitur .2m. documentum.

ita uerseturr: ut nz supbos esse sinat | nz abiectos. ¶ Et
libalioribꝰ qdem honorem: opificibꝰ ũ cibum habũde

h ponit .3m. documentũ

tribuat. ¶ Et qm uini potus etiã liberos al' uiros ad
insolentiam impellit (& apud mltas nationes inge
nui q ab illo se abstinent. ut cartaginenses dum mi
litant) pz q nihil uini aut ualde raro suis tradend'

h ponitur .4m. documentũ.

est. ¶ Tria ũ cum sint opꝰ cibus | & castigatio: cibꝰ qdem
sine castigatione & ope petulantem reddit. opus ũo
& castigatio sine cibo uiolenta res est. & infirmum fa
cit suum. restat g̃ ut opus faciendum illi tbuat | & ci
bum sufficientem. sine mercede enim dñandum

h ponit .5m. documentũ.

non putant merces aũt serui cibus est. uerum ut alii
deteriores fiunt qñ nec melioribꝰ tribuit̃ meliꝰ | nec
premia sunt ũtutis & uitii pposita. sic etiam & fm
quãpp oz considerationem hr̃e | ac indulgere illis | &
pmitte singula fm merita | & cibum & uestem | & q̃ete |
& castigationem ũbo | & ope medicorum aũt immita
tes. & medicine loco pspicientes q medicina cibus

h ponitur documentũ sextum.

non est pp continuationẽ. ¶ Genera ũ suorum ad
opꝰ faciendum optima ẽent neq timida nz fortia
nimis. in utroq enim pctm est. nam & nimis timi
di non conferunt laborem. & ferocibꝰ non cõmode

hec est documentũ .6.

impant. ¶ Oz q finem omnibꝰ esse terminatum. est

ã

enim iustum simul et utile libertatem esse propositam.
liberi enim labores subibunt: si et propositum premium
conspexerint, et tempus diffinitum. Sunt et procreatis — hoc est octavum documentum.
filiis tanquam obsidibus obligandi. Nec plures habendi — hoc est .9. documentum
eiusdem generis. quemadmodum in civitatibus. Sacrificia quoque et largiores epulas servorum gratia magis facienda — hoc est .10. et ultimum documentum de servis.
non liberorum. plura enim ipsi habent, quorum gratia utique — hic ponit ea que debet habere paterfamilias.
instituta sunt; Capitulum Quartum — et primo enumerat ea.

Capitulum Quartum

QUATUOR habere patremfamilias oportet circa pecunias. nam et querere posse convenit, et quesita
tueri. alioquin nulla querendi foret utilitas. nam cribro
aurire nihil est aliud quam quod dici solet: terebratum vas
esse. preterea esse talem: et ut ornari et frui sciat. horum
enim gratia habere illas expedit. Distinguenda sunt singula, et plura habenda fructuosa quam infructuosa, et negotia sic sequestranda — hic prosequitur de illis quatuor. et primo de acquisitiva. cuius ponit unicum documentum.
ut omnium simul periculum non subeat. Circa tuendum autem quesita utiles sunt persice et laconice. — hic prosequitur de custoditiva cuius quatuor ponit documenta.
utilis etiam et athica. vendentes enim emunt. et persice
noris institutio non est in exilioribus administrationibus. est autem persica ipsum omnia videre. omnia inspicere.
et quod de dionisio inquit dion. nullus enim parem curam habet alienorum et suorum. itaque et quecumque per — hic manifestat quod dixit per tria exempla.
ipsum geri possunt: circa illa cum diligentia intendat.
In quo per se simul ac libici dictum recte se habet. persa enim — hic ponit secundum exemplum
rogatus quid equum maxime pinguefaceret: oculus domini
respondit. Libicus vero rogatus quod sterquilinium agro — hoc est tertium exemplum
foret optimum: domini inquit vestigia. Sunt igitur — hic ponit documentum secundum circa custoditivam.

h' ponit 3. documentum

h' ponit 4. documentum

hoc est 4. et ultimum documentum circa custodiam.

h' prosequitur de hiis que pertinent ad usum. et huius dat duo documenta.

h' prosequitur de hiis que pertinent ad ornatum. et huius rei dat documenta tria.

inspicienda negocia diligenter a viro. inspicienda et
ab uxore prout inter eos distincte sunt cure. et hoc fa
ciendum est in exilioribus quidem administrationibus
raro. in grandioribus autem quorum cura aliis committitur: sepe.
nisi enim quis bonum exemplum de se prebuerit: immi
tatorem diligentie habiturum non existimat, neque in
re familiari neque in aliis quasi impossibile sit non di
ligentis domini diligentes esse vicarios. ¶ Cum vero hec
et ad virtutem honesta fuerint, et ad rem familiarem
utilia: expergisci decet prius dominum quam servos. et cubi
tum ire posterius. ¶ Et nec umquam incustoditam esse
domum. quemadmodum nec urbem quando opus est. neque die
neque nocte. ¶ Et ante lucem surgere. quod et ad sanitatem
et ad curam rei familiaris, et ad studium philosophie prodest
quamplurimum; ¶ In parvis igitur administrationibus attri
ca regula circa fructus utendum est. in magnis vero di
stinctio facienda erit. eorum que in annum. et eorum
que in menses singulos consumere oportet. ¶ Eodemque modo
in instrumentis separanda sunt ea quorum usus cotidianus
est ab hiis que raro sunt usui. hec tradenda sunt his
quibus negotia commiserit. ac certo tempore inspectio eorum
facienda erit ut non lateat quid salvum sit, quid de
perierit; ¶ Edes quoque ita parande: ut etiam rerum possessarum
et salubritatis commoditatisque rationem habeamus. ¶ Rerum
possessarum dico. seu fructuum et vestium quales his
conducant. et fructuum: quales aridis et quales liquidis.
et aliarum rerum quales animatis et quales inanima
tis.

h' dat 2m documentum.

tis. servisque et liberis maioribus et feminis. civibus et peregrinis. Commoditatis vero et salubritatis ut estate quidem ventorum afflatum hieme vero solem recipiat. essent autem tales si adverso bore fuerint. nec equaliter late. Videtur quod in magnis domibus utilis esse ianitor: h(ec) dat 2m documentum. qui sit ad cetera inabilis. pro observatione importatorum et exportatorumque. Ad rectum vero usum instrumentorum h(ec) dat 3m documentum. illud laconicum valet. singula suo loco iacere. sic enim parata non requirentur; *In hoc 2º libro vel 2ª libri parte dantur precepta circa virum et uxorem et hoc in speciali. quedam etiam intermiscens de filiis. et primo ostendit qualiter se debeat uxor habere ad ea que sunt in domo. dat duo precepta.*

PROBAM mulierem omnibus que sunt intus dominari oportere habereque curam omnium secundum prescriptas leges. non permittentem quempiam ingredi sine precepto viri. veritam maxime verba que de mulierum corruptella circumferunt. et si quid intus accidat: ut sibi notum sit soli. et si quid mali ab ingredientibus committatur: ut penes virum sit culpa. Dominam vero impensarum ad festos dies quas h(ec) dat 3m preceptum. permiserit vir. sumptu autem et vestitu et apparatu minori etiam utatur quam leges permiserint civitatis. considerans quod nec vestimentorum nitor nec excellentia forme nec auri magnitudo tantum valet ad mulieris laudem: quantum modestia in rebus ac studium honeste decoreque vivendi. etenim omnis huiusmodi ornatus animi optabilius est. multoque firmior ad senectutem usque

ad ueras laudes sibi gratiasque afferre. sic g ipsam se in his animus mulier prgatque laudabiliter rebus pre esse. nam et uiro quidem indecens uidetur ea scire que intra edes fiunt.

h mandat qualiter se debeat habere ad ea que sunt extra domum

¶ In ceteris uero omnibus parere uiro mulier contendat. nec audiens quicquam de re publica nec tractans quicquam eorum que ad connubia spectare uidentur. sed cum tempus poscet: aut filias tradere nuptui aut nurus accipere. obediat penitus in his uiro. atque sic una delibet ut sententiam uiri sequatur. intelligens non ita turpe uiro esse quicquam eorum que domi sunt facere: sicut mulieri que foris sunt perquirere.

h ostendit quod mulier se debeat regere et conformare moribus uiri.

¶ Existimare autem debet uere composita mores uiri esse legem sue uite impositam sibi a deo per coniunctionem matrimonii atque consortii. quos siquidem equo feret animo: perfacile reget domum: sin contra difficilius.

h ostendit qualiter mulier se debet habere in aduersitatibus uiri. et primo in genere.

¶ Quapropter decet non solum in prosperis rebus secundaque fortuna unanimem se se uiro prestare et inseruire uelle uerumetiam in aduersis.

h explicat per duo documenta quod in genere proposuerat.

¶ Si sit in rebus defectus: uel corporis egrotatio: uel alienatio mentis: equo ferat animo et obsequatur. nisi forte aliquid turpe sit uel indignum.

h dat 2m preceptum.

¶ Nec siquid perturbatione animi uir deliquerit: memoriter teneat: sed egritudini ignorantieque ascribat.

h assignat causam eius quod dictum fuerat

¶ Nam quanto in his diligentius obsequatur: tanto sibi maiorem gratiam habebit: cum ab egritudine fuerit liberatus. et si iubenti aliquid turpe non paruerit: melius recognoscet ad sanitatem reuersus quapropter ab his cauere debet mulier.

h mandat qualiter mulier se debet habere circa uirum infortunato quantum ad res honestas.

¶ In aliis autem multo magis obtemperare quam

si.

si empta uenisset in domum. magno enim pretio empta fuit, societate uite. et procreatione liberorum. quibus nec maius nec sanctius quicquam esse potest. ¶ Preterea si cum fortunato uiro uixisset: non usque adeo uirtus eius illustrata esset: non est sane paruum secundis rebus bene uti. attamen aduersas moderate perferre: multo magis existimandum est. nam in magnis calamitatibus et iniuriis nihil abiecte facere: celsi est animi. precandum est ergo nec quid tale accidat uiro. quod si quid illi acciderit aduersi: putare debet mulier hinc optimam sibi laudem si recte se gesserit prouenturam. ¶ Secum ipsa repetens quod nec alciste, nec penolope tot tantasque meruisset laudes: si cum fortunatis uiris uixissent. uerum almethius et ulixis aduersitates pararunt illis memoriam sempiternam. in aduersitatibus enim uirorum suorum fidem, ac iusticiam erga illos seruantes: gloriam sunt non inmerito consequte. nam prosperitatis quidem facile est reperire participes. aduersitatis uero nisi optime sint mulieres: participes esse renuunt. ob que omnia multo magis decet uirum in honorem habere: nec illum contemnere: si sacra pudicitia et opes animositatis non secundum herculem sequitur. ¶ Mulier ergo huiusmodi se se moribus ac legibus custodire debet; Capitulum .ij. Secundum.

VIR autem uicecuersa leges sibi reperiat ad uxorem suam. que tamquam filiorum, uiteque socia in domum uiri peruenit. gnatos relictura genitorum uiri, suique nomina habituros. quibus quid sanctius esse potest? aut certa que magis

Hic manifestat quod dixerat

Hic manifestat quod dixit per exemplum alciste et penolopes

Hic prosequitur de uiro, et primo intentum et rationes intenti proponit.

studet uir bone mentis: qm ex optima laudabilissima
q; muliere filios procreat: senectutis pastores quasi opti-
mos ac reuerentes pris matrisq; custodes ac toti domus s-
uatores. ¶ Educati siqdem recte a parentib; p scos & iusto
mores boni merito euadent. contra u fiat: sentient de-
trimentum. nisi enim parentes exemplum uite filiis
prestent. euidente excusationis cam erga se ill' relin-
quunt. ¶ Ac timendum est ne contempti a filiis qsi
non bene uixerint: in senectute deficiant. quapp nihil
ptermittendu est qd ad uxoris ptineat disciplinam.
ut ex qua melius fieri pot optima filios generet. ¶ Nam
agricola qdem nihil ommittit q semen in optima tra
ac maxime exculta serat: sparsis ita demu fructus op-
timos inde se recepturum. ac si qua uis emineat: mo-
ri preliando mauult aduersus hostes: quam illius ua-
stationem pati. & huiusmodi mores laudant maxie.
cum g tanta adhibeat cura pro corpis esca: qd p liberis
& matre educatrice: nonne ptinus omne studium
fuerit adhibendum: ¶ Hoc enim solo hominu condi-
tio mortalis exns p successionem conseq immortali-
tatem omniaq; parentum uota huc tendunt. qmob
rem q ista negligit: deos ipos negligere uidet. pp de-
os g qbus presentib; sacra fecit: & uxorem duxit. ac mul-
to magis se post parentes uxori tradidit ad honorem.
¶ Maximus at honor est sobrie mulieri: si cernat uiru
suum obseruantem s castitatem. nc de ulla alia mu-
liere magis cogitantem: s3 pre ceteris omnib; hanc & sua

&

---

h ronem duplicem assignat eius qd' assup serat.

h ponit r ro. 2.

h manat idem p ex.

h tractat de fidelitate uiri ad uxorem qntum ad copulam cuius dat cas aliquas.

& fidam sibi estimantem. tanto enim magis stude-
bit se talem mulier prestare: quanto se cognouerit fideliter
atque iuste a uiro diligi. Ergo prudentem ignorare non de-
cet | que pertinent que uxori & filiis honores conueniant. ut
tribuens unicuique que sua sunt: iustus & factus habeatur.
pergrauiter enim unusquisque fert honore suo priuari. neque si
aliena quis perulta tribuat contentus erit. si sua sibi
aufferantur. nihil uero magis suum est uxoris | nec magis
illi a uiro prestandum est. quam sancta & intemerata societas.
quapropter non decet hominem sane mentis ubicumque con-
tigerit semen exponere. ne de nullis & iniquis similes libe-
ris legittimis generentur. Ex quo & uxor honore suo priuatur
& filiis iniuria fit. ac sibi probis omnibus dedecus incumbit.

APPROPINQUANDUM Capitulum Tertium

Autem est uxori cum magna temperantia atque mo-
destia. sitque pudor in uerbis. in operibus uero probitas & honestas.
in conuersatione fides & moderatio. Praua quidem peccata
etiam si uoluntaria fuerint: ignoscendo. Si quid uero
per ignorantiam deliquerit commonefaciendo. Nec
metum incutiat sine uerecundia & pudore. hec enim
meretrices ad mechos pati decet: at uero cum uerecundia
& pudore. Duplex est enim timoris species una cum reue-
rentia & pudore qua utuntur ad patres filii modesti & ci-
ues bene morati ad benignos gubernatores. alia cum
inimicitia & odio: sicut serui ad dominos. & ciues ad tira-
nos iniustos & iniquos. Ex his quoque omnibus meliora eligens:
uxorem sibi conciliet. ac fidelem propriamque efficiat. ut

Hic tractat de moribus uiri in ordine ad uxorem cui gerei dat precepta .4.

Hic exponit quod dixerat. id scilicet de timore cum pudore.

Hic ex ante dictis colligit modum quo mulier fiet utilior domui.

siue presens sit uir / siue absens non minus utilis sit
quam si semper adesset. tanquam rerum communium cura-
tores. et quando uir abest ut sentiat uxor nullum sibi nec me-
liorem / nec commodiorem nec magis suum esse quam uirum.
ostendat que hoc ab ipso initio ad commune bonum semper
intendens: quamuis puella sit ac noua in talibus rebus.
et si ipse sibi maxime dominetur: optimus totius uite rec-
tor existet. et uxorem uti talibus docebit. ¶ Nam nec amo-
rem / nec timorem absque uerecundia laudauit homerus.
sed ubi amare precepit cum modestia et pudore. eo quidem
modo helenam timere priamum inquit: ita dicentem. O
metuende mihi semper semperque tremende care socer. nihil a-
liud dicens quam eam eum cum pudore diligere. Rur-
sus uero ulixes ad nausicam inquit. te mulier ualde equidem
admiror / et metuo. censet autem homerus uirum et uxorem
sic inuicem se habere debere. nam nemo se deteriorem
admiratur / ac reueretur. sed huiusmodi affectus accidunt
inuicem melioribus / et natura benignis. minoribus tamen
sapientia: ad se meliores. ¶ Hunc animum ulixes erga
penolopem gerens absens licet: nihil deliquit. agamenon
autem propter criseidem erga propriam peccauit uxorem. ausus di-
cere in contione grecorum / captiuam mulierem / nec natura
prestantem. immo ut plane dixerim barbaram in nullo
clitimestra deteriorem esse. ex qua liberos habere: non rec-
te se gerere uisus est. quomodo enim recte quam antequam sciret
qualis erga se foret ui ductam sibi illam coniunxerat.
¶ At ulixes rogante athlantis filia ut secum maneret /

ac

H' ostendit ex auctoritate homeri quod amor uxoris debet esse cum uerecundia et pudore.

H' ponit aliud exemplum quod etiam in homero scribitur.

H' manifestat idem per exemplum

H' ponit aliud exemplum

ac sempiternitatem policente: nec ob id qdem pdere
uoluit uxoris affectum & amorem | & fidem. maximum
sibi supplicium arbitratus: si malus deum esse: immor
talitatem habere. cum circe etiam manere noluit: quã-
quam insup sociorum salutem policente. immo respondit
nihil sibi dulcius uideri posse quam patriam | licet incl-
tam & asperam. magisq optauit mortalem uxorem filiumq
uidere: quam fieri ipm immortalem uxorem filiumq
uidere: quam ipm immortalem. sic ille firmam | sta-
bilemq uxori fidem seruabat. p qb merito ab uxore ea-
dem reportabat; Capitulum Quartum.

IN oratione q illa quam habuit ad nasicem
appe poetam maxime pbare uiri & uxoris pru-
dicam societatem. pcatus est enim deos ut darent illi
uirum | & familiam | & unanimitate cum uiro. non q
libe s3 honestam. inqt enim nih esse posse hominibus
maius: qm si in concordi uoluntate uir & uxor domũ
gubernent. & h g ut p3 laudat poeta unanimitatem mu-
tuam uiri & uxoris: non eam qdem que cca impba ob-
seqa: s3 ea que animo & prudentia iusta coniuncta est.
nam uoluntate domum gubnare: hoc designat. Idem
etiam inqt q cum huiusmõ inter uirum & uxorem adhi-
ge concordia: inimici qdem eorum angunt plurimũ
amici u pmagna gaudia suscipiunt. que tanqm uera
pbant dicentem. nam uiro qdem & uxore cca res optimas
concordi studio uacantib: necesse est utriusq amicos idẽ
sentire. deinde pp concordiam potentes facti: & inimi-

h tractat de concordia uiri & uxoris. & p ex auctoritate omeri.

h manat idem ex re facta ab eodem homero.

cis spem aufferunt | & amicis pfiunt. q, si ipi diffidêat:
amici q; diffidebunt. & infirmitatem ipi sentient
maxime. itaq; manifeste pcepit poeta uirum & uxorê
in his que impba & impudica sunt: sibi inuicem con-
sentire neqq̄m debere. in his û que maxime
fieri pôt pudica sunt & iusta: concorditer sibi inui-
cem inseruire. studentes pmo qdem curam omnê
pentib⁹ exhibere. uir qdem uxoris pentib⁹ non minus
q̄m ppriis. uxor âût uiri. deinde filiorum & amicorum
& rerum | domusq; totius tanq̄m communis curam ha-
beant. seipos studio & diligentia supare certantes: ut
qsq; plurimorum bonorum sit auctor | & câ meliorq; exi-
stat | & iustior. deposita qdem supbia | industa uero
suscepta cum benignitate & mansuetudine guber-
nantes. Ut cum ad senectam puenerint deposito
administrationis onere & concupiscentiis libati:
possint & sibi ipi inter se ac filiis int se rônem reddê
uter eorum magis pfecerit in familie gubnatione. ac
statim scire aut p fortunam malum | aut p ûtutê
bonum. in qb⁹ supabit maximū pmiū a diis conse-
quentur ut pindar⁹ inqt. dulce enim sibi cor & spes mor-
talium multiplicem alit uoluntatê. Secundum
uero filiis in senectute felicit educari. quapp & puatī
& publice dec& eum q uitam agit ad omnes deos | ho-
minesq; respicere. Multum etiam ad uxorem | &
filios | & parentes;

h exemplificat bona que sequuntur ex concordia antedicta.

h ponitur 2m.

LIBROS polithicorum multis a me vigiliis multaque opera in latinum traductos donare tibi Beatissime pater non immerito ut mihi videor destinavi. nam cum omnis recte gubernandi ratio in hiis libris contineatur ad nullum magis eos pertinere constat quam ad te maximum videlicet atque optimum gubernatorem qui et spiritualiter universos regis et temporaliter multis populis et civitatibus et provinciis paterno regioque imperio dominaris. Sanctitas igitur tua que inter maximas occupationes numquam ita defessa est quin per singulos dies consueverit vel legere ipse aliquid vel alio legente aures impartire hos quoque preclarissimos utilissimosque libros lectione vel auditione sua dignetur.

Nec te deterreat aristotelis auctor qui philosophus atque gentilis quecumque enim scientia doctrinaque iuvare nos potest fructumque afferre: ei aures nostre sunt accomodande et accedit quod pars hec philosophie que circa mores circaque gubernationem rerum publicarum et circa rectam rationem vivendi versatur eadem fere sit

apud gentiles philosophos & apud nostros. Eadem
enim de iusticia de temperantia de fortitudine de
liberalitate ceterisque virtutibus earumque contrariis vi-
tiis ab utrisque traduntur. illa vero differentia inter eos
videtur esse quod nostri ad alterius vite finem operantur
illi vero eadem in hac ipsa vita fructum virtutis ma-
ximum tanquam finem posuere quod tum bene vivere
tum bene agere tum felicitatem nuncuparunt hec
enim tria apud moralem philosophum idem significant.
dico autem tria bene vivere bene agere ac felicem esse.
an igitur assenciar non impartiar illis qui me docent si bene
agam si bene vivam me esse felicem? eqdem si re-
ferre velim que apud philosophos legerim convenientia nostris
admirationem multorum ut opinor concitarem non
solum enim in his communibus que ad virtutem pertinent
& vitia: verumtamen in his que nostra esse propria chri-
stianitatis reperio philosophos quosdam nobiscum sentire ea-
demque & precipere & docere de quibus aliqua breviter
perstringere libet: cetera vero in tempus aliud (si deus an-
nuerit) scribenda differre. Socrates apud platonem
in eo libro qui appellatur gorgias ostendit deterius in-
iuriam facere quam pati adeoque id probat ut ad extre-
mum dicat adamantinis rationibus esse probatam
quod facere iniuriam longe deterius est quam iniu-
riam pati in eodem libro socrates docet si iniuriam
nobis quis fecerit non esse vindictam a nobis faciendam
hec per deum qualia sunt? an non divina? an non

christiane perfectionis simillima. Quod plato in scriptis epistolis non eadem describitur. verba illius ponam quo lucidius intelligatur. Malum inquit vel bonum nihil est in animatis existimatione dignum sed aut simul cum corpore dum est anime aut separate credendum est. autem semper veteribus sacrisque sermonibus nobis asserentibus animam esse immortalem iudicesque habere ac penas dare maximas cum a corpore fuerit separata quapropter minimum malum est existimandum perpeti gravissimas iniurias quam inferre que opulentus quidem homo in paupertate animi constitutus non audit et si audit deridens contempnit impudenterque rapinis libidinibusque fretus quo cupiditas eius expleatur. qui cecus quidam non cernit quantum maximum semper malum vivente si impie necessario consequitur et post mortem quam infamem miseramque demigratio ipsum expectet. an poterat queso magis congruenter fidei nostre loqui quam locutus est. an paulus quidquam aliud in hac parte doceret quam docet populo. Idem philosophus in eo libro qui dicitur phedrus cum de contemplativo homine correctoque dei ardore loqueretur ac diceretur eum tamquam aliis quibusdam ad alta laudari per rerum divinarum contemplationem tandem ita subdidit. his autem cogitationibus qui recte utitur perfecta semper perfectione perfectus solus completur relictisque hominibus cure sunt et deo inherens carpitur a multitudine

quasi extra se positus sed ipse deo plenus multitudine
latet. ¶ Aristotilis quoque platonis discipulus hec eadem sen
tit et tradidit. scribens enim ad antipatrum de ale
xandro: moneo ne pro tot exercitibus victoriisque
et subiugatione orbis terrarum glorietur sed cogitet si
quis de deo recte cognoscat non minori gloria dig
nus est quam ipse pro tantis rebus gestis tantaque potenti
et in ethicis inquit sapientem esse amicissimum deo
et tantum felicitatis competere sibi quantum conte
plationis. ¶ Cum igitur due sint ut ita dixerim vite
una negotiosa et civilis in agendo reposita in qua
iusticia temperantia fortitudo ceteraeque morales vir
tutes dominantur altera ociosa contemplationi va
cans in qua sapientia et mens et scientia ceteraeque
intellective virtutes locum habent video philosophos illos qui
optimi fuerunt in utraque istarum permulta tradi
disse tum convenientia fidei tum utilissima ad
disciplinam et cognitionem nostram que et recipien
da sunt et in nostrum usum vertenda sed de his alias
uberius si deus annuerit me scripturum esse cogito.
nunc autem finis huius epistole sit ne aures tue be
atitudinis detineam prolixitate nimia;

Hoc prohemium quatuor continet partes. in prima par
te ostenditur que et qualis sit huius libri materia.

PROHEMIUM

INTER moralis discipline precepta quibus humana vita instituitur et docetur eminentissimum quendam locum obtinent que de civitatibus earumque gubernatione conservationeque traduntur. Quippe disciplina huius omnis felicitatem hominibus conficere studet. Felicitatem vero suam adquirere preclarum est; quanto magnificentius erit universe civitati beatitudinem adipisci. Bonum enim quanto latius patet tanto divinius est existimandum. Cumque homo imbecillum sit animal et per seipsum non habet sufficientiam perfectionemque ex civili societate reportet, nulla profecto convenientior disciplina homini esse potest quam quid sit civitas et quid res publica intelligere, et per que conservetur intereatque civilis societas non ignorare. Mihi quidem qui hec ignorat seipsum pariter pariter ignorare videtur ac sapientissimi dei preceptum despicere. Itaque et Plato decem illis preclaris libris qui sunt ab eo de re publica scripti in hac parte ostendenda docendaque plurimum nixus est. Et Marcus Cicero noster sex inclitis libris quos de re publica scripsit hanc ipsam materiam est prosecutus. Et Aristoteles in hoc volumine quod nunc in latinum convertimus hec ipsa complexus est tanto quidem nitore et copia et ornatu ut vere mereatur flumen aureum vocitari. Materia igitur huius operis talis est. Convertendi autem interpretandique mihi causa fuit eadem illa que iam de-

Hic ostendit que fuerit causa traducendi hos libros de greco in latinum et huius rei ponit duas causas.

cem & octo annis ad conuersionem ethicorum indu-
xit nam cum viderem hos aristotellis libros q apud
grecos elegantissimo stillo pscripti sunt vitio mali int-
pretis ad ridiculam quandam ineptitudinem esse reda-
tos | ac preterea in rebus ipsis errata permulta: ac maxi-
mi ponderis laborem suscepi noue traductionis quo
nostris hominibus in hac pte pdessem qd enim opa magis
utilius: qd laude dignius efficere possim quam ciuibus
meis primum deinde ceteris q latina utuntur lingua
ignaris grecarum litterarum facultatem prebere ut non
per enigmata ac deliramenta interptationum inepta-
tarum ac falsarum | sz de facie ad faciem possint a-
ristotellem intueri: & ut ille in greco scripsit: sic in
latino plegere. Excitauit me quoque utilitas maxima q
ex interpretatione ethicorum puenisse conspexeram
homines enim ingenue eruditi quos primo veteris in-
terpretationis ineptitudo ac barbaries a legendo repel-
lebat ita postmodum eos libros complexi sunt ut in maxima luce illarum
rerum cognitio sit pducta. qd idem fore spero in his de qbus nunc agimus politicorum
libris atque eo magis quo hec materia ciuilis & verba ad
exprimendum alia quam in suis disputationibus sco-
lastici utantur & maiorem quendam efflagitat dicen-
di ornatum que duo interpres ille nedum consequi:
sz ne suspicari quidem potuit. Aristotelles certe tanta
facundia tanta varietate & copia tanta hystoriarum
exemplorumque emulatione hos libros referserit. ut oratorio
pene stillo scripti videantur. sic enim argumentatio-

Hic ponit causam que ipsum traductorem mouerat.

Hic ostendit quales libri illi politicorum fuerint in greco.

nes totas interdum explicat ut cuncta dicendi ornamenta in eas studiose conjecta liceat intueri. nec est in his libris questio ulla paulo uberior que tractata ab illo sit absque rhetorico pigmento atque colore. quorum et si non expressionem: attamen adumbrationem quandam diligens lector in hac traductione nostra deprehendet. fuit enim aristoteles studiosissimus eloquentie quod artes rhetorice eius pluribus voluminibus explicate declarant. Que sit igitur horum librorum materia et quanto decta labore hanc suscepimus et qualis liber ipse in greco sit hec prefatio esse sufficit. Hic ponit supradictorum epilogum. Hortamur autem omnes vehementer ad huius operis diligentissimam lectionem. utpote doctrinam uberrimam ac rerum prope innumerabilium cognitionem et quidem necessarium ad vitam suscepturos; Hortatur omnes ad huius libri lectionem.

In hoc libro premittit prohemium. In quo primo ostendit civitatem ordinari in bonum tanquam in finem

INCIPIT LIBER PRIMUS: POLITHICORUM

QUONIAM videmus omnem civitatem esse societatem quandam et omnem societatem boni alicuius gratia constitutam (nam eius gratia quod bonum videtur omnia omnes agunt) patet quod bonum aliquod omnes coniectant.

Hic ostendit bonum civile esse maxime bonum et maxime principale

Maxime autem principalissimum omnium que est principalissima et ceteras omnes complectitur. est autem hec illa que civitas appellatur et civilis societas. Quicumque igitur putant gubernatoris civitatis et regis et patrisque familias et domini eandem esse rationem non bene dicunt.

Hic comparat civitatem aliis communitatibus et primo recitat circa hoc opinionem falsam quorundam

Hic tangit rationem sive causam errandi sive erroris

Multitudine enim et paucitate: sed non specie illorum singulos putant differre. veluti si paucorum quidem: dominum. si autem plurium: patrem familias. si etiam plurium: gubernatorem civitatis vel regem. quasi nichil differat magna domus et parva civitas gubernatorque civitatis et rex. quando quidem presidet: rex. quando idem autem secundum rationem talis scientie in parte presidet et in parte subest gubernator civitatis.

Hic redarguit dictum errorem et ponit modum manifestandi errorem ipsum

Sed et hec vera non sunt. quod manifestum erit secundum hanc doctrinam considerantibus. Sicut enim in aliis compositum usque ad incomposita dividere necessarium est (hec namque sunt minime totius particule) ita civitatem ex quibus componitur considerantes: et quid illa differant inter se et si quid arti ficii recipiunt singula ipsorum intuebimur. Si quis igitur ab initio rerum originem inspiciat: ut in aliis: sic et in istis optime discernet.

Hic ponit veram comparationem communitatum et per distinguendo particulares communitates ponit communitatem maris et femine.

Primum igitur necesse est combinare illos qui non possunt esse nisi simul. ceu marem et feminam generationis causa. et hoc non ex electione sed velut in ceteris animalibus et plantis naturale est desiderium tale alterum relinquendi.

Hic ponit 2am communitatem personalem que est inter dominum et servum.

Imperans autem natura et parens propter conservationem. nam quod potest mente prospicere natura imperat, ac do

minatur.

minantur. qd' autem potest corpore hoc facere pars & natura & seruit. quapp domino & seruo idem confert. ¶ Natura g' distincta sunt femina & seruus. nihil enim natura facit tale quale statuarii delphicum gladium ob inopiam: s3 unum ad unum. sic enim optime instrumenta pficient: si eorum singula non multis s3 uni deseruiant. ¶ Utrum apd' barbaros femina & seruus eodem gradu habentur. ¶ Causa u' hui9 est qm qd' natura dominet' non hnt: s3 fit eorum societas ex suo & serua. qmobrem aiunt poete grecos barbaris dominari opptere: qd' idem sit natura barbarus & seruus. ¶ Ex his g' duab9 societatib9 domus pma. recteq3 hesiodus inqt: domus in primis mulieremq3 & bouem aratorem. bos enim p suo paupib9 est. ¶ Cotidiana g' societas secundum naturam constituta domus est. quos charondas qdem homosipios. epimenides u' chretensis homocapos appellat. ¶ Sed que ex pluribus domibus constituitur societas prima utilitatis gra: non cotidiane pagus est. ¶ Maxime u' secundum nam uidetur pagus. ppagatio quedam est domus. quos dicim9 coaluisse & gnatos esse gnatorum. ¶ Quapp primo sub regibus ciuitates erant. nunc u' etiam gentes. nam ex his q subetant regno accreuerunt. ¶ Omnis aut' domus regitur a seniore. itaq3 & genera inde ppagata pp sanguinitatem. et hoc est quod inquit homerus: iura dant singuli gnatis & uxoribus.

Hic compat pdcas comunitates ad inuicem. & p° sm unitatem.

Hic excludit errorē contrarium. & p° ipm ponit. 2° ibi causa u' ponit cam erroris.

Hic agit de comitate domestica. & p° ondit ex qb' componatur.

Hic ondit ad qd ordinetur communitas domestica siue domus.

H' agit de comitate uitti. & p° ondit ex qb' & pp qd fit.

H' ondit idem p signa. & p° p ea que uidemus in hominib'.

H' ondit communitatē uitti ēē naturalem. & p° ondit ppositum pratione.

Hic ponit aliud signum per ea que circa deos videbantur.

sparsim namque et sic antiquitus habitabant. Et de-
os ob hoc ipsum putant cuncti regem habere. quoniam
ipsi partim nunc partim antiquitus sub regibus degebant
quemadmodum autem formas humanas diis attribuunt

Hic agit de communitate civitatis. et primo ostendit qualis sit ostendens conditionem civitatis per eius tria. primo ex quibus sit civitas.

homines: sic etiam et vitas. Que autem ex pluribus
pagis conficitur societas civitas est. que quidem ut
ita dixerim totius sufficientie finem habet. consti-
tuta quidem gratia vivendi: existens autem bene vivendi

Hic per rationes duas ostendit communitatem civilem esse naturalem.

gratia. Quare propter omnis civitas natura est siquidem
et prime societates. nam hec illarum est finis. natura
autem finis est. quale enim unumquodque est generationis per-
fecte hanc uniuscuiusque naturam esse dicimus. ceu
hominis equi domus. Insuper cuius gratia et finis
optimum. Ex hiis igitur palam quod civitatem esse ex hiis que
natura sunt. et quod homo natura civile est animal.
Et qui absque civitate est per naturam non per fortunam
aut nequam est aut potior quam homo. ut ab ho-
mero per contumeliam increpatur: sine tribu sine
iure sine domo. Nam simul talis est et belli cupi-

Hic ponit rationem secundam. aliter probatio eius quod assumpsit in ratione predicta. Ibi ex hiis igitur ostendit quod homo sit naturaliter animal civile et primo concludit hoc ex naturalitate civitatis. 3. ibi. Et qui excludit dubitationem sive rationem de contrarie obiectioni.

Hic ratione secunda ostendit idem ex propria hominis operatione.

dus. Ex quo patet sociale animal esse hominem
magis quam omnis apes. et quam omne grega-
rium. nichil enim ut diximus frustra natura
facit. sermonem autem homo habet solus omnium ani-
malium. nam vox quidem molesti atque iocundi sig-
nificatio est quapropter aliis quoque existit animalibus.
huc usque enim natura in hiis processit: ut sensum
habeant iocundi et molesti. et hoc inter se signi

fi

ficare possint. at sermo ad hoc datus est nobis ut ondam
utilitatem & dampnum. atq; ita iustum & iniustum.
hoc enim preter cetera animalia hominibus ppium est:
ut boni & mali. ac iusti & iniusti. & aliorum huius sen
sum habeant soli. horumq; societas facit domu
& civitatem. ¶ Et certe sm naturam prius est civitas qm
domus. & qntum singuli nrm. nam totum ee prius
quam ptem necessarium est. peremto enim toto: no
erit pes. nq; manus nisi equoce. veluti siqs dicat lapi
deam nam corrupta qdem erit talis: cuncta quide
ope diffinita sunt & potentia itaq; cum amplius
non sint talia non est dicendum illa esse eadem sz
equoca esse g civitatem natura & prius quam singuli
manifestum est si enim non est sufficiens unusqs
q; sepatus p inde se habet ac relique ptes ad totum q
autem in communi societate neqt esse quiq; nullius
indiget pp sufficientiam nulla pars est civitatis qre
aut bestia aut deus. ¶ Natura g omnibus ad huius
modi societatem est appetitus. ¶ Qui aut primus
instituit maximi maximorum bonorum causa
fuit ut enim pfectione suscepta optimum cunctorum
animalium est homo ita alienus fiat a lege & a iu
diciis pessimum est omnium aialium seuissima
est enim iniusticia tenens arma homo enim arma
tenet p innatam prudentiam atq; virtutem qbus
plurimum valet in contrarium uti itaq; impiissi
mum sine virtute & ad libidinem cibationemq;

h ex dictis ondit q civitas sit nnaliter prior quam domus & etiam qm unus ho.

h ex pmissis conclu dit corolarium.

h ondit q civitatis institutio fuerit ca maximi boni.

determinatiuum iusticia uero ciuile quid dam est nam ius
ordinatio est ciuilis societatis iudicatio autem iu
sti iudicium; Capitulum Secundum.

h' prosequitur de hiis que pertinent ad partes ciui tatis et primo dicit deter minandum esse de hiis que ad domum pertinent

QVONIAM declaratum est quibus ex partibus
sit constituta ciuitas necessarium uidetur
primum de re domestica dicere omnis enim ciuitas
ex domibus constat. rei domestice rursus partes sunt
ex quibus domus est constituta. Domus autem perficitur — h' numerat partes ipsius domus.
ex seruis et liberis cum uero primo queque sint in minutis-
simis perquirenda prime uero ac minutissime partes domus
existant dominus et seruus maritus et uxor pater et fi-
lius de hiis utique tribus considerandum fuerit quid
unumquodque et quale esse oportet hoc est de dominica de co-
iugali de paterna disciplina. Est insuper quedam

h' enumerat aliud quod pertinet ad necessitatem do mus.

pars que uidetur quibusdam disciplina rei famili-
aris quibusdam uero maxime eius pars loquor autem
de illa parte que uersatur circa adquirendum que et ipsa
quemadmodum se habeat considerandum erit.
Ac primo de seruo et domino dicamus ut ea que neces- — h' ponit ordinem in dicendis
saria sunt intueamur et si quid de hiis melius compre-
hendere possimus. Quibusdam porro uidetur scienti-

h' agit de domino et ser uo. et primo narrat opini ones quorumdam.

quedam esse dominatio eademque esse disciplina do-
mestica et dominatio gubernatioque ciuilis et regia ut
in principio diximus. Aliis autem preter naturam — 2a opinio.
uidetur esse dominatio quoniam natura nihil dif-
ferat secundum legem dumtaxat inductum sit ut alii liberi
sint alii serui quapropter neque iustum uiolentum enim.

· Cum ·

Cum igitur possessio sit pars domus: certe et illa per quam | hic determinat unitatem et prius premittit quedam necessaria.
adquirimus pars erit domestice discipline. nam sine
necessariis impossibile est et vivere et bene vivere.
ut vero in artibus necessarium est subesse propria instru-
menta si opus modo confici debeat: sic etiam in
re familiari. Instrumentorum vero quedam inani- | hic ponit finem et est prima divisio organorum sive instrumentorum
mata sunt quedam animata. veluti gubernator
navis quidem inanimus est. quod vero proram regit animatus.
nam minister in artibus locum instrumenti obtinet.
sic et adquisitio instrumentum est ad vitam. vel atque
possesse multitudo instrumentorum. et servus pos-
sessum quid animatum. et tanquam instrumentum ante
instrumentum omnis minister. si possent enim
instrumenta ad iussum vel nutum domini sui
opus conficere (quemadmodum dedali aut vulca-
ni tripodes quos inquit poeta sponte sua divinum
prodiisse in certamen. sic et pectines texerent. et plec-
tra pulsarent) nec architecti sane ministris. nec
domini indigerent servis. Que igitur instrumenta | hic ponit tertiam et est secunda divisio organorum et hanc divisionem probat dupliciter.
dicuntur factiva sunt. quod vero ad adquirendum
fidemus activum est. a pectine quidem enim ad-
fit preter illius usum. a veste vero atque lectica usus so-
lum. preterea cum specie differant facere et agere | hic ponit secundam rationem.
et indigeat utrumque instrumentis: necessarium
est illa eandem habere differentiam. vita certe
actio est et non factio. quapropter servus minister est
ad actionem. Id autem quod possidet dicitur | hic ostendit qualiter se habet servus ad dominum.

queadmodum & pars. pars enim non solum est alteri⁹
pars: ꝫ etiam omnio alterius. quapp dominus servi est
solum: ꝫ illius non est. servus non solum domini

h' ex premissis concludit diffinitionē servi.

servus est: sed omnino illius. ⁋ Que g̊ natura sit servi. &
que potestas ex his pate. qui enim sui ipsius non est
scđm naturam: ꝫ alterius homo hic natura est servu⁹
alteri⁹ aūt est q possidetur homo / existens instrm̄

h' accedit ad determinand' de servitute. & p̊ qōnem pponit.

ad adqrendum activum & sepabile; Caplm. 3^m.

VTRUM Ů sit aliqs natura talis vel non. &
utrum melius ac iusti⁹ sit alicui servire l'
non: ꝫ omnis servit⁹ sit pter naturam considerandū

h' determinat qōnez ppositam. & p̊ mod' pponit. ibi impare enim. ondit pposituz ex hiis que sunt cca qd' 4^{or}. pponit.

postea erit. ⁋ Nec sane difficile est rōne pspicere & ex
his que fiunt cognoscere. impare & parere non solum
necessariorum est verū etiam utilium. ⁋ Ac statim
ex gnōne quedam distincta sunt. alia qdem ad im
pandum / alia ů ad pendum. ⁋ Et semp melius impi
um meliorum parentium est. ceu hominis q̄m bestie.
nam qd' a melioribꝰ pficitur melius est opus. ⁋ Ubi ů

h' pbat rōne unica nō omnem servitutem ēē violentam. & p̊ rōnes pponit.

aliud impat aliud pare: est aliqd' horum opus. ⁋ Nā
quecūq ex pluribꝰ constat & unum qd' commune fit
sive ex continuis / sive ex discretis: in omnibus ap

h' quadrupl'r ondit qd' in rōne assumpserat.

pare qd' impat & qd' pare. ⁋ Et hoc ex tota natura inest
animatis. nam & in his que expertia sunt vite est qd
dam impium instar armonie. ꝫ hec forsan aliena

h' ondit idem in ptib⁹ hominis.

sunt ab ista consideratione. ⁋ Animal ů constat
primum ex anima & corpe: q̊rum alterum impat

h' excludit dubium

scđm naturam alterum pare. ⁋ Opporte autem

·con·

considerare naturam non in corruptis: sed in his que magis se habent secundum naturam virtutis. quo circa eum qui et animo et corpore optime dispositus sit inspiciendum est. in quo certe id manifestum. nam pravorum quidem aut prave dispositorum sepe invenietur corpus imperare animo ex eo quod perverse ac preter naturam se habent. Est igitur ut dicimus principium in animali perspicere imperium dominicum et civile. nam animus quidem in corpus dominicum habet imperium. mens vero in appetitum civile et regium. in quibus clarum est secundum naturam et utilitatem imperari ab eo animo corpori. et ab ea parte que habet rationem ei parti que subiacet perturbationi. equalitatem vero ac vicissitudinem omnibus nocere. Rursus in homine et aliis animalibus eodem modo. mansueta quidem meliora sunt quam fera. his autem est melius ut homini pareant. nam salutem ita recipiunt.

Est autem masculus et femina alterum melius natura alterius deterius. et hoc imperans illud parens. eodem modo necesse est in cunctis hominibus. Quicumque igitur tantum distant quantum animus a corpore et homo a bestia per hunc modum se habet. quorumcumque est opus in corporis usu et hoc est in eis potissimum. hii sunt natura servi. quibus melius est ut imperetur hoc imperio quemadmodum in premissis. est autem natura servus qui potest alterius esse. quapropter et alterius est. Et qui tantum particeps est rationis ut sentiat quidem ac non habeat. nam cetera quidem animalia rationem quidem non sentiunt: sed passionibus inserviunt. et usus

hic distinguit principatus principium.

hic ostendit idem per speciem animalium.

hic 4º ostendit ex differentia sexus

hic determinat quis sit naturaliter servus.

hic comparat naturaliter servum ad brutum.

uariat paruum p. necessariorum enim corpori auxili
um fit ab utrisq; a seruis uidelicet ac a mansuetis a-
nimalib9. Vult g° natura & differentia facit corpora
liberorum & seruorum. alia quidem robusta ad neces
sarios usus. alia u° recta & inutilia ad tales operationes.
uerum utilia ad ciuilem uitam. hec autem diuisa est
in belli opportunitates & pacis. Accidit u° sepe & con
tra: hos quidem corpora habere liberorum / illos u° ani
mos. Nam id quidem patet qd si tantum precellant
corpe quam deorum imagines. reliq omnes digni ap
parent illis seruire. Id si uerum est in corporib9: multo
magis in animo idem putare. s; non ut corporis: ita
& animi pulcritudinem discernere facile. qd g° sint sm
naturam / alii liberi alii serui patet quibus prodest ac iustu

QVOD autem & contra Capitulum quintum est;
dicentes quidam m° rte dicunt non difficile
fuerit intueri. dupplicit' enim dicitur seruire & seruus.
est enim aliq's secundum leges seruus & seruiens. nam
lex consensio quedam est p quam bello capta illorum
fieri dicuntur q ceperunt. Hoc autem ius multi eorum
q circa leges u'santur accusant. tamquam oratorem qd con
tra leges decreuerit. qui sit graue si eius quim afferre po
test & potentia precellit seruus fiat / & subditus q uim pa
titur. & quibusdam hoc m° uidetur quibusdam illo. etiam
sapientum. Causa u° ambiguitatis & uariationis h°
est q2 quodam m° u'tus freta potentia: uim pot maxie
afferre. & semp id qd superat est in excellentia alicui9
bon

h° o° quales sint q° ad corp9 naturalit' serui. & p° intentum pponit

h° excludit dubiu3

h° pbat qd dixit. & p° quantum ad corpus.

h° pbat idem quantum ad animam.

h° ondit q opinio co-traria sm aliqd sit ua. & p° ponit modum sm quem negatur a quibusdam suitus naturalis.

h° moue dubitatio nem ee hanc suitute legalem. & p° ponit diuisas opiniones.

h° assignat causam predce diuisitatis. & p°mo qd i qd est maim ppomt.

ex quo fit ut uis non absque uirtute esse uideatur. ¶ Sed circa iustum solum est ambiguitatem. propter hoc etiam aliis quidem beniguolentia esse iustum. aliis hoc ipsum uidetur iustum: potentiorem dominari. discordantibus inuicem huiusmodi sermonibus: cum nec alteri ualidum quicquam neque persuasiuum contineant quod non oporteat meliorem secundum uirtutem preesse ac dominari: ¶ Omnino retinentes quidam ut aiunt alicuius iusti. nam lex iustum quid est) seruitutem que ex bello peruenerit iustam posuere. & simul non aiunt. ¶ Nam fieri potest ut belli principium nequaquam sit iustum. & indignum seruire. nemo dicere esse seruum alioquin continget eos qui nobilissimi uidentur seruos esse. atque ex seruis si contingat eos capi. atque uenundari. ¶ Itaque istos non uolunt seruos dicere: sed barbaros. atque cum ista dicunt nihil querunt aliud quam natura seruos. ut ab initio diximus. necesse est enim dicere alios ubique esse seruos alios necubi. ¶ Eodemque modo de nobilitate. non solum enim apud seipsos nobiles: sed ubique existimant. babaros uero domi solum nobiles. quasi existat alia simpliciter nobilitas alia non simpliciter. ut theodecti helena inquit: ex diuis ab utraque stirpe progenitam quisquam appellabit seruam: sed cum hoc aiunt: nullo alio quam uirtute & uitio diffiniunt seruum & liberum. nobilesque innobiles. putant enim ut ex hominibus hominem: & ex bestiis bestiam. sic & ex bonis bonum generari. sed natura quidem hoc uult: attamen plerumque non potest. ¶ Quod igitur hec dubitatio habet rationem quamdam

h' ondit qd sub dubitatione remaneat ul' remanserit.

h' soluit pdcam dubitationem.

h' manifestat pdcam solutionem. & p° p roes qrum .2ª. ibi ponitur & indignum fuire.

h' pbat ppositum p ea que communiter dnr de fuitute & p° dictum commune pponit. ibi atq. o qmodo illd' intelligatur.

h' etiam ondit ppositum p ea que de libtate dicuntur. & p° dictum commune pponit.

h' ondit qualit' illd' dictum sit intelligendum

h' ondit qmo fuire aliqb' sit expediens & aliqb' non.

& non sunt alii natura servi, alii liberi manifestum.
& quod in quibusdam determinatum est tale aliquid quibus
prodest & iustum est alium servire, alium esse liberum.
& convenit alium imperare eo imperio quod innatum
est. quare & dominari. male autem utrisque inutiliter fit.
nam idem prodest toti & parti: & anime & corpori. at servus
pars quedam est domini quasi animatum quoddam cor-
poris: sed separata pars. quapropter aliquid est quod simul proficit. &
amicitia servo & domino invicem secundum naturam
ita dispositionis. illis vero qui secundum legem &
violentiam contrarium; Capitulum Quintum

PATET autem & hiis quoniam non idem est domina-
tio & gubernatio rei publice. nec omnia si-
mul principia ut quidam aiunt. nam aliud liberorum
secundum naturam aliud servorum est. Et in re fami-
liari imperium est unius. nam ab uno regitur omnis
domus. in re publica autem liberorum & equalium est guber-
natio. dominus igitur non dicitur secundum scientiam: sed quia est talis.
eodemque modo & servus & liber. Scientia vero est & libe-
ralis & servilis. servilis qualem siracusis ille doce-
bat. nam ibi quidam mercede pueros docebat servitu-
tem seu coquinariam & aliam huiusmodi famulatus
generis. sunt autem ministeria aliorum quidem ho-
nestiora aliorum vero necessaria magis. & ut est in pro-
verbio servus pre servo. & dominus pre domino.
hec igitur omnes scientie serviles sunt. Domini autem
scientia est per quam utitur servis nam dominus est

non

Hic inquirit veritatem alterius opinionis & probat ostendit dominativam non esse eandem cum gubernativa rei publice.

Hic assignat differentiam economice & politice.

Hic ostendit dominativam non esse scientiam.

Hic dicit quod dominatio habet sibi anexam scientiam dominativam & servilem.

Hic prosequitur de scientia dominativa.

non possidendo servos: sed in utendo. Contingit autem
hec scientia non magnum aliquid. nec gloriosum. que enim
servum scire facere oportet. illum oportet scire iubere. itaque qui-
buscumque est facultas a laboribus cessandi vicarius quidem
hunc honorem suscipit: ipsi vero aut rei publice administrant
de aut studiis philosophie intendunt. Acquirendi vero disci-
plina alia est ab utraque istarum. ceu bellica quedam
iusta / aut venatica. de servo igitur et domino in hunc
modum determinatum sit; Capitulum Sextum.

TOTALITER autem de universa possessione
et questu intuebimur secundum antecedentem mo-
dum quando et servus possessionis erat pars. Pri-
mum igitur dubitabit utique aliquis utrum illa disciplina
que ad acquirendum spectat idem sit quod rei famili-
aris. vel pars aliqua eius. vel ministra. Et si mini-
stra: utrum quemadmodum pectinaria textorie: aut que-
admodum erraria statuarie. non enim eodem modo
subministrant: sed altera quidem organa prebet / altera
materiam. dico autem materiam ceu id quod subiacet
ex quo aliquid perficitur opus. ceu textori lana. statuario
es. Quod quidem igitur non sit eadem rei familiaris dis-
ciplina illi que pertinet ad acquirendum manifestum
est. nam huius quidem parare est: illius vero uti. que enim
utetur hiis que sunt in domo nisi rei familiaris dis-
ciplina. Sed utrum sit eius pars vel alia species dubita-
tionem habet. Nam si est diligentis patris famili-
as videre pecunie et possessio assint. possessio autem

Hic ponit conditionem huius scientie.

Hic tangit scientiam annexam scientie dominative.

Hic generaliter agit de omni possessione et primo dicit de quo intendit.

Hic movet aliquas dubitationes.

2a dubitatio.

Hic solvit et primo ostendit quod pecuniativa non sit eadem economice.

Hic inquirit utrum pecuniativa sit pars yconomice. et primo questionem proponit. 2o ibi nam si est prosequitur. circa quod primo movet dubitationem de differentia possessive ad alias possessivas.

et pecunie multas complectuntur partes. itaque primum
agricultura. utrum pars aliqua sit illius diligentie
an aliud quoddam genus. et totaliter que circa alimentum

Hic dividit acquisitivam ciborum in plures partes. et primo ostendit diversitatem vite et ciborum in animalibus.

cura et acquisitio. Atque species alimentandi multe sunt.
nam vite plures sunt animalium et hominum. non
enim fieri potest ut vivatur sine alimento. itaque diver-
sitates alimentorum diversas faciunt animalium vitas.
nam ferarum quidem alie gregales sunt alie solivage
ut hoc vel illo modo illis conducit ad victum. quoniam alie
vivis animalibus alie fructibus alie cunctis pascuntur.
quare ad facultatem victus eorum victas natura distic-
xit. cum vero non idem cuique dulce sit secundum naturam
sed aliis alia. et illarum que animalia. et illarum que

Hic ponit diversitatem vite et ciborum in hominibus.

fructus comedunt vite inter se differunt. Hoc
idem est in hominibus. differunt enim eorum vite.
nam pigerrimi qui sunt pastoralem vitam sequuntur.
quoniam a mansuetis animalibus sine labore educatio pro-
venit ociosis. cumque necesse sit mutare locum anima-
libus. et ipsi coguntur una sequi. quasi agriculturam quandam
vivam colentes. alii vero ex preda vivunt. et a preda
quidem alia alii. ceu alii venantes, alii piscantes. ut
qui paludes et stagna et flumina et mare accolunt. alii
ab avibus et feris. sed maxima pars hominum a terra vi-
vit. et a fructibus non silvestribus. vite igitur ferme tot sunt
quot secundum propriam et innatam nobis operationem: non per
commutationem et mercantia preparant alimentum:
pastoralis, agricultura, predatoria, piscatoria, venatoria

sunt & q[...]istam miscentes iocunde uiuant: supplentes de
ficientem uitam. qua deficiens est ut sufficientia assit.
ceu quidam pastoralem simul & predatoriam. alii agricul
turam & uenationem. eodem modo & circa alias ut indigen
tia compellit in hunc modum degunt. ¶ Talis igitur acquisitio — *hic ostendit quod acquisitiua alimentorum sit naturalis*
ab ipsa uidetur natura hominibus data. ut statim post
genituram sic etiam ad perfectionem deductis. nam
ab ipso generationis initio quedam animalium simul
exprimunt tantum alimenti ut sufficiat donec pote-
rit sibi ipsi acquirere quod generatum est. ut quecumque ex pu-
tredine. uel ex ouis gignuntur. ¶ Que uero pariunt uiuentibus
alimentum habent in seipsis ad generatorum educationem
usque ad tempus quoddam quam lactis naturam dicimus.
¶ Quare simpliciter est genitis quod existimandum plan- — *hic quod assumpsit ad propositum applicat*
tasque animalium esse gratia. & cetera animalia hominum
causa mansueta quidem propter utilitatem & cibum. fera uero & si
non omnia at plurima illorum propter cibum & alia adiu-
menta. ut uestitus & cetera adiumenta ex illis fiunt. ¶ Si
igitur natura nihil nec imperfectum facit. nec frustra. necesse
est illa omnia hominum gratia fecisse naturam. ¶ Quapropter — *hic ex dictis infert corollarium*
& bellica secundum naturam quodam modo acquisitiua erit. nam &
uenatoria pars illius est qua uti oportet contra bestias & contra
eos homines qui ad parendum nati sunt nec uolunt
parere ut natura id bellum iustum existat. ¶ Una igitur — *hic ex premissis concludit acquisitiuam ciborum esse partem economice.*
acquirendi species secundum naturam pars est rei familiaris quam
oportet subesse iam aut illa parere. quo ea subsint quorum est
est comparatio rerum in uita necessariarum & utilium

hic demonstrat quod ipsius possessiue non sit infinita adquirere

ad societatem ciuitatis & domus. ¶ Et uidetur uere quidem diuicie ex hiis constare. nam sufficientia huius possessionis ad uitam bonorum non infinita est. ut solon carminibus inquit diuitiarum nullus est finis constitutus hominibus. certe constitutus est. ut in aliis artibus. nullum enim instrumentum cuiusquam artis infinitum est neque multitudine neque magnitudine. diuicie autem sunt multitudo instrumentorum rei familiaris & rei publice. quod igitur sit adquisitio secundum naturam patribus familias & gubernatoribus rei publice & propter quam causam patet; Capitulum. Xm.

hic agit de pecuniatiua. & primo determinat eius conditionem.

Est autem aliud genus acquirendi quod maxime uocant & merito uocari debet pecuniariam. in quo nullus finis esse uidetur diuitiarum & possessionis.

hec est pecuniatiua que proprie dicitur s. mercatiua.

¶ Quod esse unum & idem cum illo de quo supra diximus plerique crediderunt propter uicinitatem. sed neque est idem. neque ualde remotum. est enim alterum illorum secundum naturam. alterum non secundum naturam sed magis secundum experientiam & artem.

hic prosequitur & primo ostendit quomodo comutatio se habeat ad res comutatas.

¶ De quo dicere sic exordiamur. cuiusque rei duplex est usus. uterque uero secundum ipsam rem. sed non similiter. uerum alter proprius alter non proprius. ceu calcei quidem est calceatio & uenditio. uterque enim usus calcei est. nam qui calceum indigenti uendit pro pecunia uel cibo. utitur calceo qua calceus est. sed non secundum proprium usum. non enim comutationis gratia factus est. eodem uero modo se habet in aliis rebus quas possidemus.

hic agit de comutatione naturali. & primo ostendit quomodo sit ipsa comutatio

¶ Est enim permutatio in omnibus cepta quidem ab initio ex eo quod est secundum naturam quod alii plura quam opus sit

alii pauciora habent ex quo manifestum est pecuniariam non
esse secundum naturam eius que pertinet ad adquirendum quoad
enim ipsis sufficeret necessarium erat permutationem fecis-
se. In prima igitur societate idest in domo manifestum est non
opus esse illius: sed iam maiori existente societate. alii enim
illorum communiter habebant omnia / alii separatim. multa
rursus alia quidem secundum indigentiam necesse erat
permutationem facere. quemadmodum adhuc faciunt
barbarorum nationes multe: alia pro aliis dantes / recipi-
entesque. inutilia enim sibi pro utilibus tradunt. ultra
vero nihil. ceu uinum pro tritico & ceteris talibus. Huius
igitur permutatio nec preter naturam est nec ad amplificatio-
nem patrimonii pertinet. cum sit in suplementum indi-
gentie secundum naturam. Ex hac tamen illa profit secun-
dum rationem. nam cum a remotioribus quereretur auxi-
lium importando illa quibus indigebat & exportando
illa quibus habundabant: necessario nummi introduc-
tus est usus. non enim faciliter deferri possunt singu-
la ad uitam necessaria. itaque ad permutationes facien-
das tale aliquid composuerunt inter se dare & accipere
quod utilium existens haberet usum commutandi facile
ad uitam ceu ferrum & argentum. & siquid aliud ta-
le primo simpliciter diffinitum quantitate & pondere. post-
modum vero etiam signo impressum quo a mensura
liberi essent. nam signum positum est ad quantitatem
demonstrandam. Reperto igitur nummo ex necessaria per-
mutatione: alia species acquirendi emersit nummularia

hic ostendit quomodo sit introducta sit talis commutatio.

hic concludit talem commutativam non esse preter naturam.

hic agit de prima inventione pecuniarie commutationis.

hic determinat de commutatione superveniente scilicet campsoria.

primo forsan simpliciter, postea per experientiam artificiosior.
unde et quomodo permutando plurimum facit lucrum.
Hic ex premissis concludit que sit materia et actus huius artis.
Quapropter videtur nummularia maxime circa questum pecu-
niarum versari et illius esse opus posse discernere unde
proveniat multitudo pecuniarum. nummorum et diviti-
Hic determinat dubitationem et primo ponit opinionem quorundam
arum effectiva est. Nam et divitias plerumque po-
nunt esse multitudinem pecunie, ex eo videlicet quod
Hic ponit secundam opinionem contrariam opinioni predicte et ponit duas rationes.
circa illam intendunt pecuniaria et questuaria. Con-
tra vero intendunt futile quiddam videntur nummus et
lex et nequaquam secundum naturam. quoniam mutatis his
qui utuntur: nullius pretii aut utilitatis est ad aliquid
Hic ponitur secunda ratio.
necessariorum. Et locuplex nummis penuriam pa-
tietur necessarii alimenti. atque absurdum est tales esse
divitias affirmare quarum habundans quis fame
perire. ut de Mida fabulis traditur. cui propter insati-
abilitatem desiderii quicquid apponebatur fiebat aurum.
Hic concludit determinationem veritatis
Quamobrem querunt divitias alias et aliam acquire-
di rationem. et recte quidem. est enim alia acquirendi ratio
et divitie secundum naturam. et hec quidem rei familiaris discipli-
na. illa vero pecuniaria pecuniarum effectiva non simpliciter
sed per ipsarum commutationem. et videtur circa nummum
ista versari. nam nummus primum est et ultimum
Hic iam ostendit quomodo sit infinita talis acquisitiva pecunie et primo ostendit propositum.

in commutatione.

Octavum Capitulum.

Et infinite sunt huiusmodi divitie que ab
hac ratione rei agende proficiscuntur. ut enim
medicina sanitatis infinitum est. et unaqueque ars
finis in infinitum. nam quam maxime volunt illud

efficere. eorum uero que sunt ad finem non in infini-
tum. finis enim extremum omnibus. sic et huius ra-
tionis augende rei non est finis terminus. finis autem
tales diuitie et pecuniarum possessio. sed rei familia-
ris non augende rei est finis. non enim hoc est rei
familiaris opus. Quapropter ac quidem uidetur necessarium uero — h[ic] mouet dubitationem ex dictis originem habentem
sit finis omnium diuitiarum. sed contra uideo fieri.
omnes enim in infinitum augent qui pecuniis stu- — h[ic] soluit dubitationem premissam.
dent. Causa uero huius est illarum propinquitas. uaria-
tur enim usus eiusdem existens utriusque acquisitio-
nis. eiusdem enim est usus acquisitio sed non secundum idem.
at huius quidem alius finis huius uero amplificatio.
itaque uidetur quibusdam hoc esse rei familiaris opus.
et perseuerant existimantes oportere aut conseruare
aut augere pecuniam in infinitum. Causa uero est — h[ic] assignat causam premissorum et assignat .3. abusiones que sequuntur ex causa assignata.
huius dispositionis studium uiuendi. cum igitur cu-
piditas in infinitum extendatur: illa quoque que efficiunt
infinita cupiunt. Sed qui bene uiuere student: ad frui- — hic ponit abusio 2.
tionem corporis diuitias querunt. ut cum hoc quoque in
acquisitione consistere uideantur: omnis eorum cura circa
ea acquirendum est. et altera augendi species hinc pro-
cessit. cum enim fruitio modum excedat: illam ad-
hibent que huiusmodi excessum adimplere possit. — h[ic] ponit abusio 3.
Et si per has acquirendi spes nequeant parare: per aliam
causam efficere conantur: unaquaque freti potentia non
secundum naturam. fortitudinis enim non est pecunias
parare: sed fiduciam animi. nec rei militaris. aut

medicine: sed huius quidem victoriam, illius vero sanitatem. at illi cunctas ad pecuniam convertunt. quasi hic sit finis. ad finem autem vero cuncta oporteat tendere.

Hic ex premissis concludit epilogum.

¶ De illa igitur acquirendi specie que necessaria non est. et que namque ea sit. et propter quam causam illa indigemus diximus. et de illa que necessaria est quoniam altera ab illa. et disciplina rei familiaris secundum naturam circa alimentum non infinita sicut illa: sed finem habens.

Hic iam solvit superius motam questionem, que erat an pecuniativa esset eadem vel subserviens yconomice et politice.

¶ Ex hoc patet id de quo ab initio dubitabatur utrum gubernatoris domus et civitatis sit acquirere vel non. sed oporteat esse prius acquisitum. sicut enim homines non facit res publica: sed factos a natura suscipiens utitur: sic et alimentum oportet prebere terram, aut maria, aut aliud quoddam. sed quemadmodum hec administranda sunt ad gubernatorem pertinet domus. neque enim textorie est lanas facere: sed factis uti. et discernere qualis sit bona, et apta, et mala, et inepta.

Hic movet quandam questionem circa predicta. et statim solvit eam.

¶ Nam dubitaret utique aliquis cur ea diligentia que ad acquirendum pertinet pars rei familiaris sit, medicina vero non sit eius pars. atque sanam esse oportet. quemadmodum et victum habere. aut aliud quoddam necessariorum. sed cum sit ut patris familias et gubernatoris de salute providere: sic etiam ut non: sed medici. ita et de pecuniis est ut patris familias, est etiam ut non: sed ut lucro inservientis.

Hic manifestat quod superius dixerat, scilicet quod natura tradat illa que necessaria sunt.

¶ Maxime vero ut prius dictum est natura oportet hec existere. nature enim opus est alimentum prebere. cuique autem ex quo generatur alimentum est afferendum. itaque secundum naturam est parandi studium

omnibus ex fructibus et animalibus. ¶ Cum ergo et hec sit duplex ut diximus, et altera pecuniaria, et altera disciplina rei familiaris, et hec quidem necessaria et laudabilis, illa vero translaticia et merito improbanda, quia non secundum naturam sed ab hominibus acquiritur. rationabilissime habetur odio nummularia. quoniam a nummo ipso facit acquisitionem, et non ad quod inductus est. commutationis enim causa nummus inductus fuit. phenus autem seipsum maius facit. unde et nomen venit. quoniam illa que pariuntur similia sunt gignentibus. inferiore autem nummus nummum parit. itaque maxime preter naturam est hic modus acquirendi; Capitulum 9m.

hic ostendit quod pecuniativa sit laudabilis. et quod sit vituperabilis.

hic determinat de his que pertinent ad usum pecuniative. et primo dicit id quod intendit.

QUONIAM vero illa que ad cognitionem pertinebant determinavimus sufficienter: illa que ad usum pertinent discutienda sunt. cuncta enim hec considerationem habent liberalem, experientiam vero necessariam. ¶ Sunt autem circa acquirendi partes utiles: rerum scilicet ipsarum que acquirende sunt peritiam habere que optima sint, et ubi, et quomodo. ceu quales equorum comparandi sint. quales boves. aut pecudes. eodem modo et in aliis animalibus. oportet enim peritum esse que istorum potissima. et ubique et qualia. nam alia alibi potiora gignuntur, deinde agriculture eiusque specierum. ut nudi soli, et consiti, et apium, et aliorum animalium ex quibus fit utilitas proventura. proprie ergo acquisitionis iste sunt partes et prime. ¶ Eius vero que per translationem dicitur potissima pars est mercatura. et huius partes tres.

hic distinguit partes pecuniative necessarie.

hic distinguit .4. partes pecuniative translative.

navigatio, vectio, negociatio. differunt autem hec inter
se, cum alia securiora sint, alia fructuosiora. secun
da pars est feneratio. tertia mercenaria. et huius alia
vilium artium, alia sine arte solo corpore ministran
te. est et quarta acquirendi species media inter hanc et
primam. habet enim eius que est secundum naturam, et partem
eius que per translationem dicitur. et est in hiis omnibus
que a terra, et ab hiis que terre fiunt, non a fructibus:
sed ab utilibus, ceu silva cedua et metallica. hec vero sub se
multas complectitur partes. nam multe sunt metallorum
species. De singulis horum in genere dictum est. nunc
in specie vero de hiis dicere utile quidem foret ad opera con
ficienda: sed grave nimis in hiis edocendis persistere.
Sunt enim ille artificiosissime in quibus minimum
est fortune. ille sordidissime in quibus maxime inqui
natur corpus. ille servilissime in quibus corporis est opus
plurimum. ille ignobilissime in quibus minimum
requiritur virtutis. Cum vero sit a quibusdam de hiis scrip
tum (ut a Carite Pario et ab Appolodoro Lemnio de cul
tu agrorum tam nudorum quam constitutorum.
et similiter ab aliis de aliis) ea quidem considerare cui
cura est. Precepta etiam quedam a frugi patribus
familias dicta colligere oportet. hec enim cuncta utilia
sunt hiis qui patrimonium augere curant. quale est il
lud Thalis Milesii, attributum sibi propter sapientiam.
cui cum obiceretur philosophie studium quasi inutile et
infructuosum: perspexisse illum ferunt per astrolo

h' se excusat a maio' determinatione th'ium.

h' exponit q'dam que dicat que .s. artium sint magis.

h' ponit documeta utilia ... p'd'a. & p' ex scriptura.

h' ponit documta exeplaria. & p' intetum pponit.

gianoli

giam oliuarum ubertatem futuram. cumque coegisset
pusillum al' pauxillum pecuniarum hyeme ad huc
urgente: emptionem olee fecisse in mileto. et in thio
pro paruo admodum pretio. ut poete nemine plus of
ferente: arrasque dedisse. cum itaque postea tempus uenisset:
multis subito querentibus uendidisse oleum quanti
ipse uoluit. ac magnam uim pecuniarum inde supplu
cratam ostendisse amicis perfacile esse phylosophis ditari:
si uellent: sed hoc non esse illius thales igitur in hunc modum
dicitur scientiam suam ostendisse. Est autem
uniuersalis hic querendi modus: si quis possit sibi soli uen
ditionem comparare. quapropter ciuitates quedam in
hunc modum faciunt cum indigent pecuniis. uendi
tionem enim sibi solis reseruant. In sicilia quidam
ferri quicquid erat ex ferrariis emit. postea uero mercatoribus
illuc accedentibus: uendebat solus. non magnum ex
cessum pretii faciens: sed tamen ita ut pro quinquaginta
talentis centum conficeret. hoc itaque sentiens dioni
sius pecunias illi quidem abstulit sed amplius syracu
sis morari uetuit: ut redditus repiens suis rebus
inutiles. Iste uidit aliquid tale quale thales uiderat.
uterque enim sibi soli uenditionem parauit. hoc est u
tile uidere etiam in re publica. nam ciuitates pecuniis in
digent: et huiusmodi apparatu. quemadmodum domus
sed magis. quamobrem in re publica quidam huic soli parti
intendunt. Decimum Capitulum.

QUONIAM uero tres erant partes rei domestice

hic ponit modum utilitatis exempli predicti.

hic ponit 2m exemplum et primo narrat factum.

hic ostendit quod hoc exemplum reddit in idem cum primo.

hic determinat de communicatione uiri ad uxorem. et patris ad filium. et post istam comparationem ad alios principatus proponit.

una dominica de qua supra diximus: alia paterna tertia coniugalis. nam et uxori preest et filiis tamquam liberis quidem ambobus: sed non eodem modo: sed uxori quidem civiliter, filiis autem regie. masculus enim quam femina principalior est. nisi alicubi contra naturam constitutum. et antiquius et perfectum iuniore et imperfecto.

hic manifestat comparationem principatus nuptialis ad civilem.

In civilibus igitur offitiis plerumque commutatur is qui preest et is qui subest. nam equales esse volunt secundum naturam. nec quicquam differre. attamen cum hic quidem preest, ille vero subest: requirit differentiam figuris et sermonibus et honoribus. ut amasis inquit de pedum lotore. semper vero masculus ad feminam ita se habet.

hic comparat principatum paternum ad regalem principatum.

Filiorum autem imperium est regium. quod enim genuit quidem et secundum amicitiam preest et secundum etatem idest idem quod species quedam regii imperii. ideo homerus bene de ioue inquit hominum patrem atque deorum sic appellans omnium regem. natura enim excellere regem oportet, genere autem esse eundem. quod accidit seniori ad iuniorem. et parenti ad gnatum.

hic concludit quod economo debet esse principalior cura de duobus his principatibus.

Manifestum autem quod plus studii domestice discipline est circa homines quam circa possessionem et inanimatorum. et circa horum virtutes quam circa virtutes possessionis: quas divitias appellamus. et circa liberos magis quam circa servos.

hic movet circa predicta questiones. et primo circa dominum et servum.

Dubitatur autem utrum preter ministeria et corporalia opera sit aliqua virtus servi excellentior. puta modestia et fortitudo et iustitia et huiusmodi habituum. vel non sit habitus. vel non sit ulla preter corporalia ministeria. ambiguitatem sane id habet: nam sive sit

aliq[ua].

aliqua excellentiores sunt servi quam liberi. Sive non est aliqua, cum sint homines et rationis participes, absurdum videbitur. ¶ Eadem autem est fere questio de muliere et puero, utrum et horum sint virtutes, et oporteat mulierem esse modestam et fortem et iustam, et an puer sit intemperans et modestus vel non. Et universaliter id querendum est de natura imperantis et parentis, utrum eadem virtus an alia. Si enim oportet utrosque participes esse virtutis, cur tandem alter imperare debet, alter parere? Non enim sunt magis et minus possunt differre. Nam imperare et parere specie differunt, et non secundum magis et minus. Si vero alium oportet, alium non, admirabile. Nam si imperans non erit temperatus et iustus, quomodo bene imperabit? Sive is cui imperatur, quomodo bene parebit? Intemperatus enim et timidus nihil faciet ut oportet.

hic movet easdem questiones in aliis principatibus.

¶ Constat igitur quod oportere utrosque habere virtutem, sed in ipsa virtute esse differentiam, quemadmodum in hiis que natura obediunt. Id apte in animo inspicitur. Est enim in animo quod natura imperat et quod paret, quorum diversam censemus esse virtutem, ut rationem habentis et irrationalis. Palam eodem modo se habere in aliis. Itaque pleraque sunt natura imperantia et parentia. Alio enim modo liber preest servo et masculus femine et vir puero, et omnibus insunt partes anime, sed differunt. Servus enim omnino non habet consilium aliud deliberandum arbitrium; mulier vero habet, sed invalidum; puer autem habet, sed imperfectum. Eodem modo

hic solvit questionem, et primo in generali, 2° in speciali.

se habere necesse est circa morales virtutes. putandum est enim omnes participes esse oportere: sed non eodem modo: sed quantum cuique opus est. ex quo fit ut ipsum quidem imperantem perfectam habere debeat moralem. nam eius opus est simpliciter precipientis. ratio autem precipit atque presidet. aliorum vero unusquisque quantum sibi competit. quare patet virtutem moralem esse omnium supradictorum. haec eadem modestia mulieris et viri. neque fortitudo. neque iusticia: ut socrates putabat: sed illa quidem iubens fortitudo haec vero obediens. eodem modo et in aliis.

hic manifestat quod dixerat magis in speciali.

Patet autem id magis particulariter considerantibus. nam qui universaliter dicunt quod bene se habere animam virtus est et recte agere aut aliquid tale: seipsos decipiunt. multo enim melius dicunt qui enumerant virtutes. quemadmodum gorgias quam qui ita diffiniunt. quapropter oportet sicut poeta de muliere dixit: ita censere in omnibus: mulieri decus affert taciturnitas: sed non item viro. cum vero puer sit imperfectus: patet quod et huius virtus non ipsius ad seipsum est: sed ad perfectum et ducem similiter et servi ad dominum. posuimus autem servum esse utilem ad necessaria. itaque patet ipsum virtute indigere parva: et tanta ut neque propter intemperantiam neque propter timiditatem in operibus deficiat;

Capitulum iii.

hic movet dubitationem que ex premissa solutione oritur.

DUBITABIT vero aliquis si verum est quod nunc diximus: utrum artifices oportet habere virtutem. nam sepe propter intemperantiam deficiunt in operibus.

hic solvit et ostendit [illegible]

Vel hoc longe differt. nam servus quidem ad-

heret.

habere nobis communicationem vite. ille autem remotior est.
et tantum sibi competit virtutis: quantum servitutis.
vilis enim est artifex in determinatam quandam
habet servitutem. Et servus est naturam: sed nemo sutor. — *h' ponit .2. differentias.*
aut alius opifex. *h' ex dictis infert quoddam corolarium.* ¶ Patet igitur quod huius quidem virtutis tam
esse oportet dominum servo. non eum qui doctrinam habe-
re in opibus dominicam. quapropter non bene dicunt
qui servos spoliant ratione: dicentes precepto uti dumta-
xat. ammonendi sunt enim magis servi quam
pueri. et de hiis in hunc modum determinatum sit.
¶ De viri autem et mulieris. filiorumque patris virtute. — *h' se excusat a diligentione de aliis duabus communicationibus. et post ponit excusationem.*
et conversatione ad invicem quid recte vel contra et quomodo
modo oportet hoc quidem facere ab illo autem abstinere in
hiis que de re publica necesse est intueri. *h' assignat duas rationes eius quod dixit.* ¶ Nam cum omnis
domus sit civitatis pars, illi autem domus partis autem
virtus ad totum respicere debeat: necessarium est
respicientes ad rempublicam: filios. uxoresque instituere. si-
quidem refert ad rectam institutionem rei publice pueros
et mulieres esse bene institutos. enimvero referat ne-
cessarium est. nam mulieres media pars sunt homi-
num liberorum. ex pueris autem fiunt qui rempublicam
gubernant. ¶ Quare cum de hiis determinatum sit: — *h' faciens transitum continuat dicenda dicendis.*
de reliquis autem in aliis sit dicendum: omissis
propositis, tanquam finem habentibus: alio sumpto prin-
cipio: illa discutiamus que tradita sunt de op-
timo civitatis statu;

In hoc 2° libro agit vel tractat de civitate secundum aliorum opiniones, et primo quod intendit proponit;

QVONIAM proposuimus considerationem facere de civili societate que sit optima omnium potentibus vivere maxime ad votum, oportet et alias considerare res publicas quibus utuntur civitates alique earum que bene legibus institute dicuntur. et si alique sunt alie ab aliquibus scripte que bene se habere videantur ut rectum et institutio utilitasque appareat. Hec putetur esse ad ostentationem et superfluitatem querere aliud preter illas, sed quia ille non bene se habent: ideo hunc laborem a nobis esse susceptum. Incipiendum est autem ab eo quod est secundum naturam huius considerationis principium. necessarium quidem est aut omnia esse communia inter se cives, aut nulla aut quedam. Enimvero nulla esse communia impossibile constat esse. cum civitas sit communio quedam. Ac primo necesse est locum esse communem. nam locus quidem pacitas est unius civitatis. cives autem socii unius civitatis. Sed utrum melius fuerit in bene instituendare p. quecumque recipe communionem possunt ea esse omnia communia, vel quedam communia esse, quedam non esse. nam fieri potest ut filii et uxores et res que possident communes essent quemadmodum in platonis res publica. ibi enim socrates inquit

opportere

Hic ponit causam sue intentionis.

Hic prosequitur suam intentionem et primo movet questionem trimembrem.

Hic excludit primum membrum et probat dicens.

Hic dicit alia duo membra sub dubio esse relinquenda

oportere communes esse filios. & mulieres & facultates.
id uero utrum prestat ita fieri ut nunc fit / uel secundum
legem illam que per scriptam. Contingit porro & alias
turbationes per multas istam habere communio. Et
id propter quod censuit legem hanc esse ferendam non uidetur
consequi ex rationibus. Preterea ad finem quem inquid op
portere ciuitati existere ut nunc quidem dictum est impossibile.
quomodo autem transigere oporteat nichil determinatum est.
quia una uidelicet fit ciuitas tota tamquam id fit maxime
optimum. suscipit enim hanc suppositionem Socra
tes. Atque constat quod eo procedente ut una fiat magis:
ciuitas non erit. est enim ciuitas multitudo quedam
secundum naturam que dum fit una magis domus
erit ex ciuitate & homo ex domo. unam enim magis
domum censemus esse quam ciuitatem. & hominem
quam domum. quare etiam si possit quispiam hoc facere:
tamen non esset faciendum. quia perimit ciuitatem.
Nec solum ex multitudine hominum constat ciui
tas: uerumetiam ex eorum multitudine qui specie diffe-
runt. non enim fit ciuitas ex similibus. aliud enim fe-
deratio quam ciuitas. illa enim quantitate prodest: & si
eadem sit specie. cum auxilii gratia fiat. ceu si pondus ma-
gis attrahat. differt autem & eo modo ciuitas a gente
quando per pagos diuisa non sit multitudo: sed que ad
modum archades. ex quibus autem unum fieri oportet specie
differunt. quapropter par repensum ciuitatem conseruat:
ut in ethicis dictum est prius. quoniam inter liberos

Hic inquirit de ueritate predicte communis. & primo ponit finem quem apparet posse societatis positio inconueniens.

Hic improbat rationem Socratis predictam.

Hic ponitur confutatio.

h' ponitur ro. 2a.   & equales necessarium hoc ee. ¶ Nam omnes simul magis-
tratum gerere impossibile est. sed aut per annum, aut per aliam prefi-
nitionem & tempus. atque isto modo fit ut omnes ge-
rant magistratum. ceu si mutarentur sutores & fabri, nec
semper idem sutores, ac fabri essent. cum vero melius sit
ita se habere etiam circa societatem civilem: manifestum
est melius si idem semper magistratum gererent. modo
id fieri posset. sed in quibus hoc fieri nequit propterea
quod omnes natura sunt pares simul & iustum est si-
ve bonum sive pravum sit gerere magistratum ut omnes
huius muneris participes fiant. & in eo imitari vicissim
equales cedendo invicem alios aliis. nam alii regunt,
alii reguntur in parte. tamquam si ipsi alii fiant. eodem modo
illorum qui regunt alii alios gerunt magistratus. patet igitur ex
his quod non recipitur sic unam esse civitatem. & quod ma-
ximum fore commodum civitatibus dicebatur id interi-
mit civitates. atque singulorum bonum singula conser-
h' ponitur ro. 3a.   vat. ¶ Patet etiam alio modo quod querere nimium unire
civitatem non est melius. domus enim magis sufficiens
est quam unus. civitas autem quam domus. & vult iam ea quidem
esse civitas cum habet sufficientiam multorum societa-
tas. si igitur magis expetendum est quod magis sufficientiam
habet: etiam & minus unum eo quod est magis expetibilius est;   h' ratione quadruplici ostendit quod civitas non consequitur maximam bonitatem per legem platonis.

ENIMVERO nec si optimum   Capitulum 2m.
sit unam quam maxime esse civitatem. tamen
id demonstrari videtur ex sermone si omnes dicant suum
& non suum. hoc enim socrates putat signum esse

ciui-

civitatis perfecte unitate. at enim verbum omnes duplex
est. si igitur tanquam singuli: forsan erit utique magis quod
efficere vult socrates. singuli enim eundem filium
suum eundem dicerent. et mulierem eandem. et de facul
tatibus. et de quibus utique aliis eodem modo. nunc autem non ita dicent qui
communibus utuntur mulieribus. et filiis: sed omnes quidem, at
non ut singuli ipsorum. eodemque modo de facultatibus. omnes quidem:
sed non ut singuli eorum. Quod quidem igitur aberratio quedam fit in
verbo omnes: manifestum est. nam et utraque, et imparia
et paria dicit propter duplicitatem. et in sermonibus positum
litigiosos facit silogismos. quare hoc ipsum omnes dicere uno
quidem modo bonum est: sed nequaquam possibile. alio autem
modo nihil consentaneum. Habet preterea quod dicitur no- hic ponitur ratio 2a.
cumentum aliud. quod enim multorum commune est in
eo minima adhibetur diligentia. nam de propriis maxi
me curant homines. de communibus autem minus quam
quantum singulis competit. tanquam enim alio curante:
ab aliis negliguntur. quemadmodum in servilibus ministeriis
famulantes multi interdum deterius ministrant quam
pauci. fiunt autem unicuique civium mille filii et non
ut singulorum: sed ut cuiusvis quivis similiter est filius.
quare omnes similiter negligent. Preterea isto modo singuli suum hic ponitur ratio 3a.
dicent bene agentem aut male quicumque contingit nu-
mero. puta meus est. aut illius. hoc modo dicens de singu-
lis ex mille, vel ex quot civitas fit. et hoc dubitans. nam
incertum cui contingerit genuisse filium et salvum
esse genitum. atque utrum prestat sic dicere suum ita

uocantes unumquemque duorum millium et decem
millium uel magis ut nunc in ciuitatibus suum uocant:
hic quidem filium suum ille fratrem eundem ille nepotem:
aut per aliam quandam coniunctionem ex consanguinitate
uel affinitate sui primum uel suorum: et preterea alterum
sodalem alterum contribulem: prestat enim esse proprium
hic ponitur ratio 4. nepotem quam illo modo filium. ¶ Quinimmo non uitari quidem
possunt quin agnoscant a quibusdam fratres et filii et patres et ma-
tres. nam per similitudines generatorum ad parentes neces-
sarium est ut fidem recipiant. simile quod tradunt
scriptores quidam populis superioris libie euenire. habere enim
mulieres communes. filios tamen partiri inter se secundum
similitudines generatorum. sunt enim mulieres quedam
et animalia (ceu equi et boues). quorum earum natura est ut si-
millimos genitoribus edant fetus. ut equa illa apud far- hic tangit 6 difficultates
saliam iusta nuncupata; Tertium Capitulum. que sequuntur ex lege societatis

PRETEREA huiusmodi molestias non facile
erit uitari ab hiis qui eam statuunt communi-
tatem. puta plagas et neces partim uoluntarias partim
inuoluntarias. et rixas. et iurgia. que nephas est com-
mittere aduersus parentes. et propinquos magis quam aduersus
extraneos: sed frequentius illa euenire necesse est u-
bi ignorant quam ubi sciunt. et ea si contingant: a
scientibus expiari debito modo possunt. ¶ Illud etiam ab- hic ponitur ratio 2
surdum: quod qui filios communes fecerunt cohibere solum
amantes uetuerunt. nec alios usus quos esse patri ad
filios. et fratri ad fratrem omnium deformissimum
est.

est. cum et amare solum absurdum etiam non aliam
ob tam cohitionem illorum uetuisse nisi quia nimia
uoluptas inde fit puerorum. sed quia pater sit. aut filius.
aut fratres ob eamdem nihil putare referre. ¶ Videtur hic ponitur ro. 3.
autem magis proficere ut agricolis communes sint mulie-
res et filii quam custodibus. minus enim erit amiciti-
a si communes sint nati et mulieres. oportet uero tales sit
quibus imperatur: ad hoc quod ipsi pareant imperio. nec res no-
uas in ciuitate moliantur. ¶ Penitus autem contra eue- hic ponitur ro. 4.
niat necessarium est ex huiusmodi lege quam quorum
causa optimas leges esse oportet. et cuius gratia socrates cen-
set ita instituendum de natis et mulieribus. amici-
tiam enim putamus maximum esse ciuitatibus bonum.
nam sic minime seditionibus agitabuntur. et unam
esse ciuitatem laudat maxime socrates. quod et uidetur.
et ipse inquit amicitie opus. ut in amatoriis sermonibus
scimus dicentem aristophanem propter eximiam aman-
tium cupiditatem applicari simul et ex duobus fieri
unum. hic igitur necessarium est ambos corruptos esse
uel unum. at in ciuitatibus necesse est amicitiam infir-
mam fluxamque fieri propter huius communitatem et mi-
nime dicere suum aut filium patrem aut patrem fi-
lium. ut enim paruum mellis multa in aqua diffu-
sum insensibilem facit mixtionem: sic accedit com-
tatem istam nequaquam necessariam in tali re p-
a nominibus estimantibus uel patrem ut filium uel filium
ut patris uel fratres inuicem. duo sunt que faciunt homines

h ponit ro. 4.

curam habere | et amare: proprium scilicet | et affectio. quorum neutrum fit necesse in huiusmodi re p. ¶ Et insuper translatio illa generatorum ex agricolis | et artificibus in custodes | et ex hiis in illos magnam continet difficultatem quemadmodum tandem fiet. et cognoscant necesse esse dantes

h ponitur ro. 6.

et transferentes quibus quos dederant. ¶ Preterea et superius dicta magis in hiis necessarium est evenire. puta rixas. et plagas. et amores et cedes. nam non amplius appellant custodes fratres. et filios. et patres. et matres quos aliis civibus dederunt. et rursus qui ex custodibus aliis civibus ut caveant tale aliquid perpetrare propter consanguinitatem. de communitate igitur generatorum et mulierum determinatum sit in hunc modum; Capitulum Quartum

h improbat legem socratis quantum ad communitatem possessionum. et primo quod intendit propositum.

HIs consequens est de rebus que possidentur considerare. quomodo sit constituendum illis in optima re p. utrum communes hoc seorsum scrutandum est. nec simul cum his que de generatis et mulieribus constituuntur. dico autem circa res utrum et si sint generati | mulieresque seperatim | quemadmodum nunc sunt: omnibus prestet tamen res esse communes | et usus.

h distinguit 3 modos quibus possibile est cives communicare in rebus possessis.

¶ Puta fundos proprios esse | fructus vero in commune proferre. quod apud quasdam fit gentes. vel contra: solum quidem commune esse et communiter coli | fructus autem partiri in proprios usus. quod etiam facere dicuntur quidam barbarorum. vel et fundos et fructus esse communes.

h ponit primo incommoda que sequuntur ex lege socratis.

¶ Si igitur alii forent agricole: alius esset modus | et facilior. Sed cum ipsi sibi laborent in parando ea res afferet dif-

ficultates. nam si in fruendo et laborando non sint
pares: necesse est incusationes existant contra fruen-
tes quidem et consumentes multa / parum vero laborantes
hiis qui minus consumant et multum laborant. ¶ Omnino h' ponitur .2ª. ratio.
autem convivere omnis et communitas hominum difficilis est.
et maxime in huius rebus. probant eorum qui una peregrinantur
societates. quorum plerique fere dissident inter se de
parvis / vilibusque offensi. ¶ Nos quoque ministris illis plu- h' ponitur ratio .3ª.
rimum irascimur quibus maxime utimur ad circularem
famulatum. communes igitur habere res has et huiusmodi con-
tinet difficultates. ¶ Eo autem modo quo nunc fit si insuper h' ondit rone tplia mlta
moribus et moderatione legum rectarum honestetur. bona p'uari ex lege socie
non parum prestabit. habebit enim utrumque commoda. di- tatis.
co autem utrumque: videlicet eius quod communes sint res
et eius quod proprie. oportet enim modo ut res sint proprie. sed quodammodo
communes. cure enim divise incusationes non pa-
rient: immo proficient. utpote ad proprium unoquoque sedulo
incumbente. at vero propter virtutem erunt ut est in pro-
verbio amicorum communia. est autem etiam nunc quibusdam
in civitatibus in hunc modum subscriptum ne putetur
impossibile et precipue in hiis que bene gubernantur aliqua
sunt / aliqua esse possunt. propria enim sua quisque possidens
partim utilia facit amicis / partim utitur communibus.
ut in lacedemone servis utuntur vicissim tamquam fo-
rent uniuscuiusque. et preterea equis et canibus et vehicu-
lis. patet igitur esse melius ut proprie sint res / sed usu facere illas
communes. quemadmodum autem hoc fiat legislatoris

hic ponitur 2a ratio

erit provisio. Est autem inenarrabile quantum quantum
interest ad voluptatem considerare aliquid esse proprium
sui. Non enim frustra quisque ad se ipsum amicitiam habet.
Est autem hoc naturale. Sed esse amatorem sui reprehenditur: non il-
lud reprehenditur quod se amat: sed quia magis quam oportet se
amat. Quemadmodum et amatorem pecuniarum. Nam amant

hic ponitur ratio 3.

omnes ut ita dixerim talia. Atque et largiri et opem ferre a-
micis et hospitibus et familiaribus dulcissimum est. quod fit
si proprie sint facultates. Hec autem non contingunt illis qui

hic simul obiciat contra communitatem utramque · et inducit etiam ad hoc rationes ·3·

nimis unam efficiunt civitatem. Et preterea duarum
virtutum opera manifeste tollunt, temperantie erga mu-
lieres alienas a quibus laudabile est se abstinere: et libera-
litatis circa res possessas. Neque enim discerni poterit libera-
lis, neque liberalem operationem faciet ullam. Nam in usu

hic ponitur ratio 2a.

earum rerum quas ipsi possident liberalitatis est opus. Huius-
modi itaque legis positio faciem habet appetentem, quam
auditor libenter recipit. Putans fore mirabilem quandam
amicitiam omnibus erga omnes. Presertim cum quis in-
commoda accusat rerum publicarum nunc provenientia ex eo quod
non sint communes omnes facultates. Ceu litigia ex
contractibus falsorum testium accusationes divitum
adulationes. Quorum nihil fit propter proprietatem: sed propter im-
probitatem. Cum etiam res in communi habentes multo ma-
gis inter se litigare videamus quam eos qui separatim pos-

hic ponitur ratio 3.

sident. Insuper equum erat referre non solum quan-
tis malis privabuntur si communitatem rerum habebunt.
Sed etiam quantis bonis. Videtur autem omnino impossibilis

esse illa vita; Capitulum quintum.

CAUSAM autem Socrati huius erroris putandum
est fuisse suppositionem non rectam. Oportet enim
quodammodo unam esse civitatem et domum. Sed non
penitus. Est enim quod si procedat non erit civitas. Est etiam
quo erit quidem prope ut non sit civitas deterior civitas.
veluti si quis concentum faciat univocum. et versum
pedem unum. Sed oportet quod sit multitudo ut prius diximus.
per disciplinam communem et unam efficere. et qui discipli-
nam sit adhibiturus volens per illam studiosam facere
civitatem absurdum est. si per talia quedam instituen-
dam putet: ac non per mores, et per philosophiam, et per leges. veluti
suorum, iumentorumque in Lacedemone, et commessa-
tionum in Creta legislator communicationem induxit.

Neque illud sane ignorandum est quare oportet ad longum tempus,
ac diuturnas consuetudines inspicere, an recte se habeant.
Ferme enim omnia inventa sunt quidem, sed alia non in-
ducta, alia ab expertis repudiata. maxime autem id ap-
pareret si quis per opera inspiciat rem publicam sic institutam. non
aliter enim poterit fecisse civitatem: nisi separet illa
atque distingat partim in commessationes, partim genera, partim
in tribus. itaque nihil aliud continget lege prescriptum esse nisi ut cu-
stodes agros non colant quod nunc Lacedemonii facere ceptant;

Modus vero totius rei publice quis futurus sit in communione de-
gentibus neque Socrates ipse inquit: nec dictu facile est. atque mul-
titudo civitatis diversorum civium est multitudo. de quibus
nihil determinatum est. an et agricolis communes esse

Hic improbat legem Socratis quantum ad insufficientiam. et primo ostendit motivum eius fuisse insufficiens propter falsam suppositionem.

Hic ostendit defectum motivi propter defectum experientie

Hic ostendit insufficientiam legis Socratis ratione triplici.

facultates oportet vel propas singulorum? preterea utrum
mulieres et pueros proprios vel communes? Si enim eodem
modo communia sunt omnia omnium: quid differrent isti ab
illis custodibus? vel quid plus plus sustinentibus eorum im
perium? vel quam ob causam imperium sustinebunt? nisi
forte pretexent aliquid tale quale creteses qui cetera om
nia servis permittentes gignasia solum illis vetuerunt
et armorum possessionem. quod si ut in aliis civitatibus
ita aput illos talia erunt: quis modus erit communitatis?
necesse est enim duas civitates in una esse civitate et
eas inter se contrarias. facit enim alios quidem custodes
quasi in presidio constitutos, alios agricolas et artifices et
ceteros cives. Litigia vero et iudicia, et quot alia mala ci
vitatibus pervenire inquit omnia pervenient etiam istis.
quamquam dicat socrates fore ut non multum legibus indi
geant propter disciplinam. veluti circa res urbanas. et circa
forum. et aliis huiusmodi legibus tribuens solum disci
plinam custodibus. Insuper dominos facit suarum re
rum agricolas, ac tollere permittit, ac multo magis pu
tandum est fore illos graves et insolentes quam illas
que apud quosdam sunt hilotias, vel penestias, vel periechi
as. Et minimo sive necessaria sint hec similiter sive non:
nihil nunc quidem determinatum est. neque de consequenti
bus que sit eorum administratio, et disciplina, et le
ges quedam. est autem neque facile reperire. neque parum
referens quales hos esse oportet ad conservandam custodum
communitatem. atque si mulieres faciet communes, facultates vero

h ponitur ratio .2a.

h ponitur ratio .3.

h ostendit insufficientiam legis socratis quantum ad alia communia. et post facit hoc in generali

ꝑpas: q̄s curam habebit rei domestice. ut agricluture ui-
ri q̄muis sint communes facultates. & agricolarum mu-
lieres. absurdum etiam ex bestiis facere similitudi-
nem q̄ conueniat eadem exercere mulieres que uiri
ad quos rei domestice cura nequaq̄m ptinet. ¶ Peri- h̄ ondit insufficientiā q̄ntum ad p̄ncipes.
culosa est insup magr̄atuum constitutio quam sic
facit socrates ut semp sint iidem. at hoc seditionis est
cā etiam aput illos q nullam possident dignitatem.
q̄d g̊ aput bellicosos & animosos uiros. q̄d aūt sibi ne-
cessarium sit eosdem semp magr̄atus face: patet. non
4ᵐ enim aliorum m̊ & m̄ aliorū miscet̄ animis diui-
num illud aurum. s; semp eisdem. inqt aūt qbus-
dam statim a genitura aurum misceri qbusdam
argentum es ū ut ferrum illis q aut artifices futuri
sunt aut agricole. ¶ Preterea custodib; felicitatem auf- h̄ ondit insufficientiā q̄ntum ad felicitatem communem ciuitati.
ferens: totam inqt ciuitatem facere beatam oz legis-
latorem. at impossibile est totam esse btām: nisi aut
plurimi aut omnes ptes aut quedam habeant felicitate.
non enim eorundem est felicitas q̄tum & par. nam
par recipit toti existere & si nulli partium. ad feli-
citatem impossibile. q̄ si custodes non erunt feli-
ces: q tandem alii: non enim artifices qdem. n; uul-
gus. illa g̊ res pub. de qua socrates loquut; est has con-
tinet difficultates & alias hiis non minores; Capl̄m 6ᵐ h̄ de aliis legib; inqrit. & p̄ q̄d intendit proponit.

FERME aūt similit̄ circa leges q̄; se habet
postea sc̄ptas. quapp & de illa rei p. parte
cogitare parum melius erit. etenim in re p. de pau

cis admodum determinauit socrates. ut de mulie
rum & generatorum communitate. & de rebus possessis

hic prosequitur & primo recitat quae socrates dixit de partibus ciuitatis.

& de institutione rei publicae. Diuisit enim in duas
partes multitudinem habitantium: in agricolas &
propugnatores belli. tertiam ex hiis fecit eos qui consul
tant & deliberant & in quibus summa reip. consistit
2m auctoritas. Agricole uero & artifices utrum nullius
magistratus an alicuius participes sint. & utrum ar
ma possidere debeant. & una pugnare nihil deter
3m minauit. Sed mulieres censet una pugnare. ac dis
ciplinam habere eandem quam custodes. Cetera uero ex 4m

hic narrat quod socrates dixit de ciuitatis disciplina. 2° ibi legum autem ponit ea in quibus conueniebat cum aliis politiis.

traneis perimpleuit sermonibus. Et disciplinam custodem
qualem esse illam opporteret. legum autem maxima qui
dem pars leges existunt. pauca uero de re p. dixit. quam
dum perquirit communionem facere: paulatim circum
agit in aliam rem p. preter communitatem enim mulierum
& rerum possessarum cetera eadem utrique attribuit. &

hic narrat quandam propria quae socrates ponebat.

de commessationibus eodem modo. Preter quam quod hic
existimat mulierum quoque commessationes esse debere.
& hanc mille habentium arma. illam uero quatuor milium.

hic obicit contra disciplinam legum. & primo quod recte dicit proponit.

Superfluum igitur quoddam & comptum & nouum &
dubitatiuum omnes socratis habent sermones. sed cuncta

hic prosequitur & primo improbat dicta socratis quantum ad numerum bellatorum quem ciuitati imponebat.

recte forsan difficile. Nam etiam multitudo illa
de qua nunc dicebatur latere non oportet. quanta fit.
quare babilonia aut alia quedam infinita regione
indigebat. ex qua ociosorum quinque milia cum
mulierum administrantium multiplici turba

alantur. suppositiones quidem sunt pro arbitrio faci-
ende, non tamen impossibiles. dicitur autem debere
legislatorem ad duo respicere in ferenda lege: ad re-
gionem et homines. addendum est et ad vicina loca:
si oportet civiliter vivere civitatem. non solum enim ne-
cessarium est ipsam talibus uti ad bellum armis que
utilia sint in sua regione, verum etiam que in aliena.
quod si quis huiusmodi non recipit vitam neque privatim
neque publice: nihilominus tamen oportet terribilem esse ho-
stibus non venientibus solum in regionem: verum etiam
abeuntibus. ¶ De multitudine quoque rerum possidendarum viden-
dum est: ne forsan melius sit aliter diffinire et
clarius. tantas inquit possidere oportet ut modeste vivatur.
perinde ac si dicat ut bene vivatur. verum hoc est nimis
generale. ¶ Et est temperate vivere, erumpnose tamen. at
melius est dicere modeste et liberaliter. separatim enim
utrumque. alterum enim luxurie accomodabitur, alte-
rum difficultati. cum sole huiusmodi virtutes habi-
tus sint circa usum facultatum. puta patrimo-
nio mansuete vel fortiter uti non dicimur. at mo-
leste et liberaliter dicimur. quare necessarium est circa illud
istas usari virtutes; ¶ Absurdum quoque est cum facultates
adequaverit: de civium multitudine nihil determina-
re: sed indiffinitam relinquere multitudinem filio-
rum. ¶ Quasi sufficienter adequatam propter scelerita-
tes ubicumque contingat. quod videtur nunc quoque eveni-
re in civitatibus. ¶ Sed oportet ut aliam certitudinem

Margin notes:

hic ratione duplici improbat mensuram possessionum a socrate positam

hec est .2a. ratio.

hic improbat positionem socratis quantum ad hoc quod non determinavit quantitatem generationis. et primo intentum proponit.

hic tangit rationem socratis.

hic ostendit illam rationem non esse sufficientem.

nunc habeat quam tunc. nam nunc quidem nemo du-
bitat ex eo quod in singulos diuise sunt facultates in quan-
tacumque multitudine. tunc uero cum sint indiuise: ne-
cessarium dispares nichil habere. siue pauciores sint mul-
titudine siue plures. ¶ Magis autem putare quis op-
portere determinatum esse modum procreandorum filiorum
quam facultatum. ut non plures quam determinatum sit
procreari oporteat. ¶ Et numerus diffiniendus est respectu
habito ad fortunas. si contingat decedere aliquos. et ad
deffectum procreandi ceterorum; ¶ Pretermittere autem
id ut in plerisque ciuitatibus necesse est egestatis sit causa
ciuibus. egestas uero seditiones et delicta parit; ¶ Itaque
phidon corinthius unus ex uetustis legumlatoribus
familias censuit equales permanere debere. et ciuium
multitudinem quamuis sortitiones habebant primus omnes
inequales secundum magnitudinem. at in his legibus contrari-
um est. uerum de his quemadmodum statuendum
putemus postea erit dicendum. ¶ Commissum est et
in illis legibus quemadmodum differant presides a subiec-
tis. inquit enim oportere quemadmodum ex alio lane filum
ducitur quam lini: sic et eos qui presunt se habere debere
qui subsunt. ¶ Cum uero totam substantiam augeri di-
xerit usque ad quincuplum: quare hoc utique non erit in re-
gione usque ad aliquid. ¶ Videndum est etiam ne edifiti-
orum diuisio ad rem familiarem duas enim cuique
domos attribuit. at difficile est duas habitare do-
TOTA uero constitutio Capitulum .Xm. mos;

Hic ostendit quod oportet determinare multitudinem circa generationem.

Hic ostendit quid debeat obseruari in tali determinatione.

Hic ostendit quomodo oportet determinare multitudinem generatorum

Hic improbat disciplinam legum quantum ad distinctionem quam in ciuitate faciebat. et postea ostendit quomodo ab aliis discordabat.

Hic improbat legem socratis quantum ad disciplinam principum.

Hic improbat eam quantum ad distinctionem possessionum.

Hic improbat eam quantum ad domicilia.

Hic improbat positionem socratis quantum ad ordinem ciuitatis. et postea quantum ad populum.

uult esse

uult esse neq plebis gubnatio. neq paucorum potentum: sed bonam mediam. quam uocant rem p. est enim ex his qui arma ferunt. si g communissimam omnium hanc constituit rem p: recte forsan dixit. sin ut optimam rem p: non recte. forsan enim lacedemoniorum rem p. quis magis pbabit. uel aliam quandam magis optimatum. ¶ Sunt enim qui dicant optimam rem p. ex omni genere gubnationum admixtam esse debe. atq ob id lacedemoniorum laudant rem p. constare quidem illam paucorum potentia item ex uno pncipe & populari statu. ponentes regem illorum p unius gubnatione. senatum uero p paucorum potentia. Eforos aut pro statu ppl'ari. quoniam effori ipi ex plebe sumuntur. alii effororum quidem tirannidem putant: sed ppl'arit regi p comessationes & alium cotidianum uictum. ¶ Sed in his legibus dictum est optimam rem p. ex plebeyo statu constare debe. at ex tirannide. ¶ Quas aut non reponat quis inter spes rerum p. aut deterrimas omnium esse fateat. melius g dicunt qui plures commiscent. nam que ex plurib constat res p melior est. ¶ Deinde nihil uidet habere ex unius gubnatione: sed ex paucorum potentia ac ppl'ari statu. uerum ad paucorum potentiam inclinare magis. ¶ Quod patet ex magistratuum creatione. nam q ex dilectis sortitio fiat commune est utriq. sed quod necesse sit ditiores contionem habere & magistratus creare. uel aliud quippiam huius modi prius negotiorum facere aliosque uero preteriri: id paucorum potentie est. insup conari ut plures ex diuitib ad dig

Hic improbat ordinem socratis quantum ad pncipes. & post ppomit quod expedit in auctoritatib commisceri pdicta regimina. secundum dictum quorumdam

Hic ondit quali socrates commiscebat suam poletiam

Hic improbat dictum socratis quantum ad hoc. & post ondit hanc ordinationem suam inconuenientem esse.

Hic ondit quod ea que statuebat non conueniebant huic commixtioni.

Hic ondit ppositum. & post quantum ad electionem pncipum.

nitates sumant & ad maximas quidem ex maximo censu paucorum potentie est.

Hic ostendit quoniam in electione consiliariorum declinat socrates ad oligarchiam.

¶ Et senatus assumptio. assumunt enim cuncti ex necessitate. sed ex primo censu. postea totidem ex secundo. postea ex tertio. uerum non omnes necesse erat ex tertio uel quarto assumi. ex quarto autem quartorum solis necesse est primis & secundis. postea ex hiis equalem ex singulis censibus numerum esse sumendum inquit. erunt itaque plures & potentiores qui ex maximo censu sumunt propterea quod ex plebe quidam non sumunt. quare aliqui necesse non est.

Hic dicit ex hiis que dicta sunt esse maxime qualiter politia componatur ex democratia et oligarchia.

¶ Quod igitur non ex gubernatione plebis ac unius principatu constabit huiusmodi res publica ex hiis patet. patebit etiam postea cum de ea specie rei publice tractabimus.

hic ostendit quod electio principatus quam socrates faciebat est periculosa.

¶ Habet etiam circa magistratuum creationem de electorum delectum periculosum. nam si aliqui conspirare uelint etiam mediocri numero: semper secundum horum uoluntatem fiet assumptio. in legibus autem illa res per ita se habet; Capitulum Octauum

Hic prosequitur de politia cuiusdam qui faleas dicebatur. & primo comparat istam & sequentes ad poletiam socratis uel platonis.

SUNT uero & alie quedam res publice tum ydiotarum tum philosophorum & in administratione ipsarum usantium. omnes autem hee propinquiores sunt illis secundum quas nunc regunt quam iste due. nullus enim nec de communitate filiorum. neque de mulieribus talem aliquam introduxit nouitatem. nec etiam de feminarum commessationibus sed a necessariis magis inchoauit.

Hic narrat poletiam falee. & primo ostendit ad quod plurimi legislatores intenderunt.

¶ Videtur quibusdam maximum ut de primoniis recte constituatur. nam hic seditiones oriri cunctas asserunt. ¶ Quamobrem faleas carthaginensis ante omnia de hac parte constituit. inquit enim

pri-

patrimonia civium equalia esse debere. hoc autem putavit facile
factu esse si statim ab ipsa conditione civitatis provideretur.
postquam vero condita fuerit: difficilius quidem: attamen satis
mature adequari posse si divites dotes dent nec accipi-
ant. pauperes autem contra: accipiant dotes et non tradant.
Plato autem in legibus usque ad aliquid censuit esse permit- — Hic ostendit quomodo circa hoc Plato diversimode ordinavit.
tendum. nam super quintuplum eius quod minimum foret ne-
mini licere civium possidere ut prius diximus. Sed — Hic ostendit in quo omnes huiusmodi defficiunt.
oportet ne id quidem latere legislatorem quod certe nunc latet. Quod
qui patrimonio modum imponit debet etiam filiorum
numero modum imponere. nam si excedat multitu-
do filiorum patrimonii facultatem: necessarium erit legem
abrogare. et sine ulla abrogatione improba lex erit. Quod — Hic approbat rationem duplicem ordinationis Phalee quantum ad hoc quod ordinavit circa mensuram substantiarum.
autem valeat aliquid ad rem publicam patrimoniorum exequatio et veterum
aliqui videntur cognovisse. ut et Solon constituit. et aput
alios lege cavetur ut non quantum quisque velit: sed quantum
lex permittit agri possideant. eademque ratione patrimonia
sua alienare lege prohibetur. ut est aput Locros lege cautum
ne quis patrimonium alienare possit: nisi evidentem ca-
lamitatem ostenderit supervenisse. preterea ut antique
hereditates conserventur. Quod sublatum apud Leu- — Hic ostendit idem per inconvenientia que sequuntur si ordinatio Phalee non fuerit.
cada: valde popularem eorum civitatem effecit. non
enim amplius evenit ex taxatione census ad magistra-
tus assumi; Sed est equalitatem quidem patrimoniorum — Hic improbat ordinationem Phalee et primo ratione duplici; 2° quod pretermisit ea que pertinent ad disciplinam civitatis.
constitui. verum hec aut ita magna esse ut deliciari
liceat: aut ita exigua ut tenuiter victum agant. patet
ergo non sufficere patrimonia exequata fuisse a legisla-

h' ponitur ro. 2ᵃ.

tore: sed medii coniectandum esse. ¶ Preterea si quis
medio cra statuat omnib' pr̃imonia: nulla utilitatis est.
magis enim cupiditates adequande sunt q̃m patrimo
nia. hoc aũt fieri non pot̃: nisi sufficienter disciplina
ciuib' adhibita p leges; ¶ S3 forsan r̃ndere p

h' excludit r̃nsione felee. dicens forte res.

ipm̃ se dicere. censet enim bonorum duorum eq̃litatẽ
ciuib' inesse debere: patrimonii scil3 ac discipline. sed
que tandem hec disciplina sit exp̃mendum fuit. et
unam eandemq; esse nihil prodest. nam fieri potest
ut sit una eademq; disciplina. uerum ciuis eiusmõ p q̃m
cupidi fiant pecuniarum | aut honoris | aut utrusq; ;

Hic ostendit rone t' pha ...

¶ Insup seditiones oriunt' non solum ob pr̃imoniorum:
uerũ etiam ob honorum inequalitates. et hoc diuersum
in alterutro. nam multitudo qdem grauiter fert in
equalitatem patrimoniorum. prestantes aũt uiri hono-
rorum inequalitatem. unde illud natum est. honori

h' ponit' ro. 2ᵃ.

incumbit tam ignau' quam bonus. ¶ Non solum n
homines pp necessaria iniuriant'. q̃ quid remedium
putant adeq̃tionem pr̃imonio℞. ne spolient alios
pp frig' | aut pp famem. uerũ etiam ut gaudeant. n3
concupiscant. nam si maiorem habeant necessitatum
cupiditatem: ob huius medellam iniurias inferunt.
non g° ob hanc solum: uerum etiam si concupiscant
ut molestia careant qdem exiguum pr̃imonium.
et opositiuum | illis aũt temperantia | tertium n si quis ue
lit p illa delectari: non aliunde q̃m a phia querat re

h' ponit' ratio. 3ᵃ.

medium. nam cetere qdem hominib' egent. ¶ Cum
in

iniurias inferunt plurimum propter superflua: non propter necessaria. puta tirannidem invadunt non ut repellant. quapropter honor maximus habetur non ei qui furem occiderit: sed ei qui tirannum. itaque phaleas parvis duntaxat iniuriis hac sua rei publice constitutione succurrit. Preterea multa statuere pergit per que ad seipsos recte instituti erunt: sed oportebat quoque ad finitimos et peregrinos omnes. necesse est igitur constitutam esse rem publicam ad bellicam robur de quo ille nihil dixit; Capitulum nonum.

h[ic] ostendit quod ordo felee erat insufficiens quantum ad civium conversationem.

h[ic] probat quod ordo quem feleas quantum ad substantias insufficienter ordinavit.

EODEM modo de facultatibus. tantas enim oportet esse ut non solum ad civium usum: verum etiam ad pericula externa sufficiant. quare nec ita magnas esse decet ut finitimi concupiscant, quibus resisti non possit. nec rursus ita parvas ut cum paribus et similibus nequeant bellum sustinere. ille igitur nihil determinavit. oportet autem nec id latere: quantas facultates habere conducat. forte recta declinatio fuerit tantas esse debere ut lucrum superantibus bello afferre non possint: sed ita sit quasi nihil superacquirant. quare eubulus considerare iussit anthofradatem cum atharnea obsidere vellet, cogitare enim quanto tempore circa expugnationem eius loci distinebitur. ac estimare huius temporis iacturam. velle enim pro minori pretio iam tunc atarnea relinquere. que cum dixisset: anthophradatem in sententiam traxit et obsidionem pretermittere fecit. Habet igitur utilitatem exequatio possessionum inter cives ne inde seditiones oriantur. verumtamen ut ita dixerim non admodum

h[ic] ponitur ratio 2a.

magnam. nam & prestantiores conqueri possent quasi
ipsi plus habere debeant. ex quo fit ut ipsi sepe insurgant.
ac seditiones concitent. ¶ Preterea improbitas hominum — h' ponitur ro. 3.
insaciabilis est. & primo quidem suffice dicunt pauca |
atque minima. mox uero ubi illa sunt consequti: plura ap-
petunt | semper quousque in infinitum procedant. infinita est
enim cupiditas natura. ad cuius explectionem plu-
rimi uiuunt. bonum igitur principium est magis quam patri-
moniorum exequatio. ciuitatem sic instituere ut boni
quidem uiri plus quam sibi competat habere non querant.
improbi autem & si querant habere: non possint. hoc autem fiet si
inferiores sint nec iniuriam patiantur. ¶ Nec enim in hac — h' ponitur ro. 4.
ipsa exequatione patrimoniorum recte est ab eo disposi-
tum. cum fundos & agros exequet solum. sed sunt fuorum
que armentorumque. & pecuniarum diuicie & apparatus
ingens earum rerum quas supellectilem uocitamus. an
igitur bonorum omnium exequatio querenda est uel modera-
tio quedam mediocris | uel cuncta omittenda. ¶ Vide- — h' improbat ordinem feleequntum ad artifices.
tur autem ex ipsarum legum positione ciuitatem exigu-
am constituere. siquidem artifices omnes publici erunt:
nec multitudinem augebunt ciuitatis. sed certe publicos
esse eos qui publica faciunt opera oportet. quemadmodum e-
pidamnii. & quemadmodum dyofantus quondam athenis
constituit. ¶ De phalee igitur rei publice fere ex hiis deprehen- — h' ponitur epilogus.
di potest: siquid bene sit ab eo dictum uel non bene; . 10 .

H YPODAMUS autem milesius Capitulum
que ciuitatum diuisionem inuenit: & — h' incipit agere de politia hypodami. & primo ostendes conditionem legislatoris: ostendens quod in arte politica hypodamus inuenerat.

. pri .

pireum abscidit cum esset in ceteram quoque vitam morosior propter
glorie cupiditatem. usque adeo ut quibusdam videretur super
fluus. capillorum prolixitate et ornatu sumptuoso. pre
terea vestitu vili quidem: sed admodum calido non in hy
eme solum verum etiam in estate. studiosus autem de
omnium natura esse volens natura esse volens primus eorum
qui non in re publica versati essent aggressus est aliquid dicere
de optimo civitatis statu. ¶ Constituit autem civitatem
multitudinem decem milium in tres divisam partes.
faciebat enim unam partem artifices. alteram agrico
las. tertiam propugnatores belli. ¶ Divisit quoque regionem
in tres partes. ut esset partim una sacra. alia publica. tertia privata.
unde cultus diis fieret sacra. unde propugnatores vero
belli alerentur publica. que autem agricolarum foret
privata. ¶ Legum quoque tres esse species solum putabat. de quibus
et iudicia fierent totidem esse numero. iniuriam |
dampnum | cedem. ¶ Ponebat quoque unum iudicium prin
cipale ad quod omnia male iudicata reducentur. idque
constituebat ex senibus quibusdam delectis. senten
tias vero in iudiciis non calculis ferendas esse censebat:
sed unumquemque iudicem tabellam afferre in qua scri
beret si condempnaret: simpliciter iniuriam. si absolveret: sim
pliciter vacuum. si in parte condempnaret in parte absol
veret: id ipsum diffiniret. nam ut nunc quidem fit non
recte positum a lege existimabat: quia cogant homines
alterutrum iudicantes peierare. ¶ Ferebat quoque legem de
hiis qui utile quippiam civitati repperissent ut honoribus

Hic narrat ordinem politie ipsius. et primo ostendit quomodo divisit civium multitudinem.

Hic ostendit quomodo dividebat possessionem civitatis.

Hic narrat ordinem quantum ad iudicia. et primo quod putavit leges iudiciorum tres esse solum.

Hic dicit quod instituit pretorium principale.

Hic narrat ordinem quem posuit circa disciplinam civium. et ponit eius 4or leges.

afficerent. Filios aut eorum q pro patria bellando occubuissent ex publico alendos esse. quasi id non prius fuerit lege puisum. nam est athenis ea lex et aliis quibusdam ciuitatibus. Magistratuum u omnium electiones populo attribuit. populum autem faciebant tria illa genera ciuium. Qui u delecti essent eos rerum p. curam habere debere. item hospitalium et poplarium. plurima g ac maxima digna memoratu in hypodami constitutione ista sunt; Vndecimum Capitulum.

SED primo dubitabit aliqs de ptitione ciuium. nam et artifices. et agricole. et q arma tenent omnes in rei p. communione usant. uerum agricole qdem arma non habent. artifices autem nec arma nec agros. itaq fiunt quodammo serui eorum q hnt arma. participes g esse omnium bonorum impossibile est. cum sit qdem necessarium ex hiis q hnt arma constitui belli duces et custodes ciuium et principalissimos. ut ita dixerim magistratus. q si participes non sint rei p. quomo bono animo esse poterunt in eam p̄terea oportebit potentiores esse eos illos q arma tenent ambabus ptibus. id non aut facile est nisi multitudine exupent. qd si hoc erit: qd opus alios participes esse rei p. et suffragia magistratuum habere.

Preterea agricole qd utilitatis afferunt ciuitatibus. artifices enim esse necessarium est. nam omnis ciuitas artificibus indiget. et possunt pficere ex artibus quemadmodum in aliis ciuitatibus. sz agricole si habentibus arma uictum parant: merito forent pars aliqua ciuitatis.

at

h' ponit 2am legem.

h' ponit 3am legem

h' ponit 4am legem.

h' improbat hypodamum. et p'mo diuisionem ciuitatis quantum ad artifices.

h' improbat p'dcam diuisionem quantum ad uiros bellatores.

h' improbat p'dcam diuisionem quantum ad agricolas.

at hic priuatim habent agros, priuatimque colunt. ¶ Preterea publicos agros ex quibus propugnatores belli uictum habere oportet, si ipsi idem colant, non esse aliud agricola, aliud propugnator belli, quod legislator esse uult. Sin alii quidam ab agricolis et propugnatoribus, quartum erit membrum ciuitatis, nullius particeps, sed alienum a re publica. Quod si quis dicat eosdem agricolas et suos colere et publicos agros, primo fructuum multitudo non sufficere, ex quibus singuli binis domibus habeant ministrare. deinde quamobrem non statim ex iisdem agris per seque alimenta sumant et propugnatoribus exhibeant. hec sane omnia magnam continent turbationem;

h' improbat diuisionem possessionum.

¶ Nec de iuditio quomodo recte se habet lex que iudicandum putant cum distinctione litem simpliciter scriptam, ita ut ex iudice fiat arbitrator. hoc enim in compromisso in pluribus facto recipitur. conferunt enim inter se de sententia ferenda. sed in iudiciis non recipitur. immo legumlatores plerique contra statuunt: ne iudices inter se collocantur.

h' improbat predictam potestatem quantum ad iuditium et statutum, et hoc ratione duplici.

¶ Deinde quomodo non erit littigiosa sententia, cum iudex non putat tantum deberi quantum petitur. nam si petitor uiginti minas postulabat, iudicum autem unus iudicet decem, alter quinque, alter quatuor, et hoc modo diuiderent, et alii in toto condemnabunt, alii nihilum: quis erit modus sententiarum concordandarum.

h' ponit 2am rationem.

Preterea nemo periurare cogit simpliciter condemnantem, uel absoluentem, si simpliciter petatur. non enim cum absoluit, nihil debere iudicat: sed uiginti minas non debere. at ille periurat, qui cum putat uiginti minas non deberi, tamen condemnat;

h' improbat causam statuti.

Capitulum duodecimum.

De eo autem quod inuenientibus aliquid commodum · Hic improbat politiam hyppodami. et primo quantum ad statutum.
ciuitati honores tribuendi sunt. non est tutum
lege cauere: sed apparentiam solum probabilem habet. conti
net enim calumnias et motum forsan reipublice. sed incidit hec
in aliam et considerationem aliam: utrum dam
nosum sit uel utile ciuitatibus leges patrias mutare si sit
alia melior. quapropter non est facile dicto statim assentiri
si quidem non conducit mutare. fieri autem potest ut inducatur
aut legum aut reipublice dissolutio tanquam commune bonum.
Sed cum in hanc mentionem inciderimus: et etiam pauca · Hic inducit quasdam dubitationes. et primo ponit 4or rationes ad ostendendum quod oportet leges mutari.
de eo perstringenda sunt. habet enim ut diximus dubi
tationem et melius uideri potest ut mutationem recipi
ant. nam in aliis quidem scientiis hoc profuit. ceu si medici
na ab institutis patriis mutetur et gignastica et alie ar
tes atque facultates. quare cum una sit ponenda ciuilis
disciplina: palam quia et in ea quoque eandem rationem esse tenendam.
Hic ponit rationem 2am · Probari autem hoc dicet aliquis et in ipsis rebus. antiquas enim
leges nimium rudes esse et barbaras. armati siquidem in
cedebant greci. et uxores emebant inuicem. et quecumque ue
tusta iura alicubi extant penitus rudia sunt. ceu apud
cumas de cede lex est si accusator testes inducat ex agna
tis propriis reum esse cedis contra quem probatur. querunt
Hic ponit rationem 3am · autem non patrium sed bonum omnes; Putandumque est priscos
illos homines siue ex terra geniti fuerint: siue ex corrup
tione aliqua seruati: similes fuisse ignaros et impruden
tes quod de terra natis dicitur. ut absurdum sit in eorum
Hic ponit rationem 4am · opinionibus persistere uelle. Preterea neque scripte meliores
sunt

sunt leges si sint immutabiles. ut enim in aliis artib':
sic etiam circa ciuilem institutionem impossibile est sin
gla ad unum   usq, comphendere. necesse est enim
ut gnaliter scribant'. at illa que agunt' pticularia sunt.
ex hiis g° uidetur & quasdam leges & qnoq, esse mutandas;
A lio aut' m° considerantib' cauendum uidetur esse ma — h' pcedit ad c̄riu3 & p° ondit utilitatem q̄onis.
xime cum utilitatis qdem accessio parua sit. assuescere
u° faciliť leges mutare improbandum. constat u° errata
quedam esse tolleranda & legumlatorum & magr̄atu
um. non enim tantum pderit q corrigere pg&: quantu3
nocebit assuefactio supiorib' non parendi; Mendax — h' soluit unam r̄onem inductam in contrarium
& de artib' et de artib' exemplum. n3 enim simile est
mutare artem atq, legem. nam lex nullam uim hab&
q° sibi stetur: nisi ex more. mox aut' non fit nisi tempo
ris longitudine. quare faciliter mutare leges ex p̄sen — h' mouet aliam q̄onē cuius solutionē dicit p nunc ēē p̄tmittendā.
tib' in alias nouas infirmam facere est uim legis;

PRETEREA si mutande sunt Capitulum .13m.
leges utrum omnes & in omni re p. uel non
& utrum quocumq, aut qbusdam. in hiis enim magna est
differentia. quapp nunc qdem omittam' conside
ratione hanc. nam aliorum est tempor&. De lacede — h' agit de polit̄ia lacedemonior'. & p° ponit modum considerandi.
moniorum aut' re p. & chretensium ferme aut de aliis
duo sunt consideranda. unum siqd r̄ce uľ non r̄ce
ad optimam constitutionem in illis sit ordinatum.
aliuď siqd ad suppositionem & modum sub contrarie
sibi existenti rei p. Quod g° rei necessarium est in be — h' pseq' & p° q̄ntum ad seruos.
ne constituenda re p necessariorum adesse facľtatem

omnes fatentur. Sed quemadmodum id futurum sit non fa-
cile est comprehendere. nam et penestie thessalorum mul-
totiens in ipsos thessalos insurrexerunt. Et ilotes lacede-
moniorum in casibus eorum adversis numquam insidiari
destiterunt. verum apud chretenses nihil ad huc tale
accidit. causa forsan est quia vicine civitates quamvis inui-
cem bellum gerant: tamen earum nulla rebelles recipit. quoniam
id non conducit quoniam et ipse perioecos habent. at lacedemo-
niorum finitimi omnes inimici erant. argivi. messa-
nii. archades. nam et thessali ab initio rebellarunt: dum
cum finitimis acheis. et cum pheriis. et magnesiis gere-
rent bellum. videtur autem et si nihil aliud. attamen hoc
ipsum esse perdifficile. quemadmodum cum eis sit conversan-
dum. nam si remisse erga illos te geras superbiunt. illi
quidem ac se pares dominantibus existimant. sin aspere tracten-
tur insidiantur. atque odio habent. patet igitur non reperire opti-
mum modum eos quibus ista contingunt circa subiectos.

Hic agit de politia lacedemoniorum quantum ad mulieres. et primo ostendit necesse esse mulieres esse bene disciplinatas.

Preterea levitas in mulieribus appositum rei publice nocet et
ad directionem civitatis. ut enim domus partes sunt vir
et uxor: ita et civitatem bifariam dividi censendum
est: in virorum multitudinem ac mulierum. quare circa in qua-
cumque re publica male provisum est circa mulieres in ea putan-
dum est medietatem civitatis esse neglectam. Quod

Hic ostendit quod circa hoc observaretur in lacedemonia

ibi contingit. volens enim legislator totam civitatem
esse duram ac laborum patientem: in viris quidem id
fecisse constat. in mulieribus autem non fecisse. vivunt
enim molliter, ac in omnem licentiam dissolute;

Itaq necessarium in tali rep diuitias haberi in pretio presertim cum uiri sint mulierib' obnoxii qd' accidit omnib' ferme militarib' bellicosisq gentibus preter quam celtis. aut siqui alii choitum in masculorum palam receperunt. uidetur aut q primus fabulat' est non irrationabilit' uenerem marti coniunxisse. quia omnes huiusmodi homines proni sunt ad uenerea. illisq obnoxii. itaq apud lacedemonios hoc fuit. Multaq in eorum principatu a mulierib' administrabant'. at enim qd refert utrum mulieres ipe gubnent an eos qui gubnant a mulierib' gubnari. idem enim accidit. Cumq insolentia ad nullum obsequium utilis sit nisi forte ad bellum. maxime nociue etiam ad hoc ipm laconum mulieres erant. pathefecerunt hoc in thebanorum aduentu. non enim magis utiles prestiterunt se quam aliarum ciuitatum mulieres. & turbam inferebant magis quam hostes. ab initio g' rationabiliter contigisse lacedemoniis uidet' in mulieres indulgentia. cum p miliciam mlt'um domo abessent. argiuis primo mox archadib' & messaniis bellum inferentes. refragantes enim seipsos legumlatori prestabant assuefati pp militarem uitam. multas enim continet utilitatis ptes. mulieres aut fert' liturgus deducere conatus ad leges. at ubi repugnabant abstinuisse. cause g' factorum hec fuint. itaq & huius omissi. s3 nos non id consideremus cui uenia danda sit uel non danda: sed rectum ne sit uel non rectum. que porro circa mulieres non bene se habent uident' ut diximus

h' ponit 4or inconueniens. 2m ponit ibi presertim cum.

h' ponitur. 3m inconueniens.

h' ponitur 4m inconueniens.

h' improbat policiam illam quantum ad possessiones. et primo ponit apud eos esse irregularitatem possessionum

ante non solum ipsa per se indecentiam quandam facere rei publicae sed impellere quodammodo ad cupiditatem pecuniae. Post illa enim quae nunc dicta sunt inaequalitatem rerum possessarum quis reprehendat. nam eorum quibusdam hoc evenit ut magnam nimium opulentiam haberent, aliis autem ut penitus exiguam. propter quod ad paucos devenerunt agri.

h' ondit unde hec irregularitas processit.

Hoc autem et ex eo accidit quia male statuit lege praefatum. emere quidem aut vendere quod habeas fecit non honestum. recte idem. sed donare ac testamento relinquere concessit. atque idem accidat necesse est per hunc modum et illum. sunt mulierum fere ex quinque partibus totius regionis duae multis heredibus institutis et traditione dotium magnarum. atque melius erat aut nullam aut paucam aut mediocrem esse constitutam. nunc autem licet donare ex testamento cuicumque et si nullo instituto herede decesserit.

h' ponit nocumentum quod inde fuerit secutum.

Ex quo factum est ut regio sufficiens mille et quingentos equites alere, peditum autem triginta millia: nec mille quidem totos habeat. probavit autem res ipsa prave apud illos in hac parte fuisse praefatum quoniam uno ictu plaga suscepta civitas ea corruit nec ultra tulit ob hominum paucitatem. aiunt etiam per tempora priorum regum novos homines permultos civitate donatos ob numerum civium qui bello diminuti fuerant ad augendum. Et aiunt fuisse quoque spartiatas decem millia. attamen sive sint ista vera, sive non sint: melius est per adaequationem possessionum replere hominibus civitatem.

h' ondit quod predicta irregularitas erat contraria intentioni legislatoris.

Contraria etiam quaedam

rium est huic provisioni lex illa circa plebem. Volens enim legislator quamplurimos fore spartiatas: inducit cives ad multitudinem procreandam. Est enim lex illis qui tres genuerit filios: eum esse immunem a custodia. qui vero quatuor: immunem esse ab omnibus. atqui palam quod si multi gignantur regione sic distributa: necessarium est multos fieri pauperes;

Hic prosequitur de politia lacedemoniorum quantum ad ipsos cives. Et primo improbat principatum efororum quantum ad .4. primo quantum ad conditionem personarum.

At vero et que circa ephoros Capitulum .14.m constituta sunt prave habent. Hic enim magistratus maximarum apud illos rerum potestatem habet. Fiunt autem ad eum ex plebe omnes, ut multotiens contingat homines valde pauperes in hac potestate constitui. qui propter egestatem venales sunt. Ostenderunt et sepe prius et nunc in andriis. Corrupti enim pecunia quidam: quantum in se fuit rempublicam everterunt. Et propter eius magistratus nimiam potestatem ac tirannidi parem etiam reges ipsos populares fieri compulerunt ut in hac quoque parte: res publica lederetur. popularis enim status ex optimate resultavit. Continet tamen rempublicam magistratus iste. acquiescit enim plebs ex eo quod maximi magistratus capax est. ita sive per legislatorem sive per fortunam evenit: hoc utiliter se habere. Oportet enim rempublicam que duratura sit velle ut omnes civitatis partes consistent. atque in statu suo permaneant. reges igitur propter honorem suum ita se habebant. prestantes autem viri propter senatum. nam ea dignitas virtutis est premium. plebs autem propter ephoriam. nam constituitur ex omnibus. Sed oportebat hunc magistratum fieri quidem ex omnibus. non tamen per hunc modum per quem nunc fit. est enim nimium puerile. Et iudicandi de magnis

Hic improbat principatum efororum quantum ad potestatem magnam quam habebant.

Hic tangit bonum quod hec politia continebat.

Hic improbat hunc principatum quantum ad electionem.

Hic improbat predictum principatum quantum ad arbitrium quod habebat.

Hic improbat ephororum principatum quantum ad ipsorum conversationem.

rebus potestatem habent homines confugientes. itaque melius foret non secundum propriam mentem eos iudicare: sed secundum litteras et leges. Est etiam ephororum vita nequaquam conveniens proposito civitatis. nam ephori quidem molliter vivunt. in ceteris autem tanta asperitas est vite ut nequeant homines illam perferre. sed clam transgredientes legem voluptatibus fruantur;

Hic improbat principatum seniorum. et primo quantum ad potestatem.

Senatorum quoque potestas non recte apud illos constituta est. namque sint viri boni ac sufficienter ad virtutem eruditi dicere forsan aliquis civitati conducere. enimvero quod per omnem vitam magnis de rebus decernendi potestatem habeant periculosum est. est enim ut corporis: sic etiam et mentis senectus. per hunc autem modum eruditis ut et legislator ipse diffidat tanquam non bonis viris nequaquam tutum. videntur autem hi qui in hanc potestatem constituti sunt largiendi gratificandique permulta facultatem habere. quapropter melius erat eos rationi reddende subiectos esse non autem non sunt. videtur autem ephororum magistratus omnes alios magistratus corrigere. in hoc autem nimium certe illis permissum et non per hunc modum dicimus rationem reddere oportere.

Hic ratione duplici improbat principatum horum quantum ad electionem.

Insuper creatio ipsa senatorum quam per suffragia faciunt puerilis est ac ipsum petere qui eligendus sit non recte se habet. oportet enim et volentem et non volentem ad magistratum assumere si dignus sit eo magistratu.

Hic ponit 2am rationem.

Nunc autem idem facere in hoc videtur legislator quod et in alia re. per ambitiosos enim faciens cives illis utitur ad senatorum delectum. nemo enim magistratum peteret nisi honoris sit affectator. atque pleraque eorum que homines iniuste faciunt per ambitionem et avaritiam committunt.

Hic improbat politiam [illegible] quantum ad principatum regium.

De regia vero potestate utrum melius sit eam in civitatibus existere necne alia foret dis-

putatio. attamen melius non ut nunc quidem: sed per vitam cuiusque regis iudicare. quod autem neque ipse quidem legislator credidit se facere bonos et honestos manifestum est. diffidit enim quasi non sint ad sufficientiam boni viri. itaque legatos simul intendebant inimicos ac salutem civitatis esse putabant seditiones regum.

Non bene etiam circa comessationes que illi fidicia nominant constitutum est ab initio. oportebat enim magis ex publico esse conventum. quemadmodum in Creta. sed apud Lacedemonios unusquisque confert hoc. et si sunt quidam longe pauperrimi qui huius sumptum nequeant sufferre. ex quo fit ut legumlatori contra eveniat quam ipse voluerit. voluit enim civitatem popularem facere per comessationes. sed contra accidit. cum non sit facile pauperibus comessationum esse participes more enim maiorum sic aput eos diffinitur ut qui comessationum particeps esse nequeat: is ad rei publice gubernationem non admittatur.

Hic improbat predictam politiam quantum ad ea que pertinet ad populum. scilicet quantum ad convivia publica.

Legem vero que est circa prefectos classis et alii quidam improbaverunt. recte quidem. est enim seditionis causa. nam cum reges sint belli duces: prefectura illi perpetua fere alterum est imperium.

Hic improbat predictam politiam quantum ad bellatores. et primo quantum ad navales.

Et sic suppositionem legislatoris succenseri potest. quod et Plato in legibus suis censuit. ad partem enim virtutis tota ordinatio illarum legum contendit. scilicet bellicam. hec autem utilis ad victoriam consequendam. itaque salvi erant bellum gerentes. peribant vero rerum potiti. quoniam nec otium agere / nec quicquam aliud exercere sciebant prestabilius quam rem militarem. illud quoque erratum non sane minus / quod putabant bona illa que ad bellum pertinent ex virtute magis quam ex vitio fieri. et in hoc quidem recte. sed quod hec poti

Hic improbat predictam politiam communiter quantum ad omnes bellatores.

h(ic) improbat p(re)dictam po-
litiam quantum ad
stipendia militum. (et)
circa erarium pu(blicum).

ora quam virtutem ipsam putant in hoc non recte. Male etiam
circa pecunias publicas constitutum apud illos est. quare nec in publico
habent quicquam et magna bella gerere coacti: pecunias egere con-
ferunt. nam quia spartiatarum est plurimum agri: non exami-
nant invicem collationes. et evenit legumlatori contra quam
commodum est publice inopiam privatim avaritiam indu-
cere. de lacedemoniorum igitur re publica hactenus dictum sit. nam hec sunt
que maxime quis reprehendat; Capitulum iiiim.

h(ic) prosequitur de politia chre-
tensium. (et) p(rimo) comparat
hanc ad precedentem.

CHRETENSIUM vero res publica huic finitima est. habet autem
quedam non deterius sed plurima minus nitide.
Videtur autem et fertur lacedemoniorum res publica in plurimis
imitata chretensem. vetusta autem pleraque rudiora sunt novis.
ferunt enim liturgum post dimissam charilli regis tutelam
cum longo tempore peregrinaretur in chreta: plurimum fuisse diver-
satum propter cognationem. erant enim littii lacedemoniorum
coloni. susceperant autem hii qui in eam coloniam venerant institu-
ta legum tunc in antiquis habitatoribus obtinentia. quapropter et nunc
perieci eodem modo illis legibus utuntur quasi eas minos constituit
primus. Videtur autem hec insula ad principatum grecie esse nata
ac preclare sita. cuncto namque imminet mari. cum greci fere omnes
circum mare sint positi. abest enim hinc modicum a pelo-
ponenso. illinc vero ab asia circa peritriopium et rhodum. quare et
imperium maris obtinuit minos. ac insularum alias sub-
egit. alias vero dudum incultas habitari fecit. tandem sici-
liam aggressus circa camerinam deffunctus est. Habet autem
convenientiam chretica institutio cum laconica. agricul-
turam exercent apud hos quidem ilote apud illos vero perieci. et com

h(ic) assignat causam p(re)dicte
comparationis. (et) p(rimo) ex
eo q(uod) lacedemonica sup-
ta est a chretensi.

h(ic) assignat causam quare le-
ges (et) greco(rum) p(rimo) invente
sunt apud chretam.

h(ic) explicat in speciali co(m)-
parationem supradictam.
(et) p(rimo) tangit in quibus
conveniunt.

mes[s]ationes sunt aput utrosq(ue). et antiquitus nuncupabatur
Lacedemoniis hec non fiditia: s(ed) andria. quemadmodum
chretes. ex q(u)o palam est inde p(er)venisse. insup(er) rei p(ublice) institu
tio. ephori namq(ue) eandem vim habent q(uam) in chreta ii qui
cosmi appellant(ur). nisi q(uod) ephori quinq(ue) sunt, cosmi a(ute)m decem.
senatores a(ute)m pares sunt senatorib(us). q(uo)s vocant chretes consi
lium. regia a(ute)m p(otes)tas fuit p(ri)mo ap(ud) chretas. postea illam su
stulerunt imp(er)io in bello ad cosmos translato. contio a(ute)m
omnib(us) communis est. s(ed) aliam nullam h(abe)t auctoritate(m) q(ua)m ea
comp(ro)bandi que a senatorib(us) et cosmis fuerunt ante decreta.
Queq(ue) g(enera)l(ite)r de comessationib(us) constituta sunt meli(us) aput chretas
quam ap(ud) Lacedemonios h(ab)ent. nam ap(ud) Lacedemonios un(us)
q(ui)sq(ue) certum q(uo)d in singula capita taxatum solvit. q(uod) nisi fa
ciat a re p(ublica) repellit(ur) ut p(ri)us diximus. at in chreta communis
est. ex cunctis enim que a t(er)ra p(ro)veniunt vel armentis ex
publicis. et h(is) q(ue) afferunt periti divisio fit. ut pars una
ad deorum cultum et ad publica onera p(ar)s ad comessati
ones deputet(ur). ac ita ex publico educari omnes et mulieres
et pueros et viros. ad temp(er)antiam a(ute)m cibi q(ua)m utilis sit
multa legislator p(ro)batus est. et de mulierum divortiis ne
sup(er)fluam pariant multitudinem p(ro)spexit alio introduc
to usu. q(uo)d utrum prave vel non prave constitutum sit
aliud erit considerandi temp(us). s(ed) q(uo)d c(ir)ca comessationes
meli(us) p(ro)visum sit ap(ud) chretas q(ua)m apud Lacedemonios ma
nifestum est. At c(ir)ca cosmos deteri(us) quam c(ir)ca ephoros.
q(uo)d enim mali hab(et) ephororum m(agist)ratus idest et in illis. fi
unt(ur) enim quis s(ed) q(uo)d in h(is) p(ro)dest rei p(ublice) illic non est. na(m)

h(ic) o(sten)dit in q(ui)b(us) melior e(st) poletia chretensis.

h(ic) o(sten)dit in q(u)o peior erat chretensis.

hic quidem ex omnibus assumptio est princeps populus amplissimi ma-
gistratus. uult manere rem publicam. illic autem non ex omnibus su-
munt cosmos. sed ex quibusdam familiis et senatores ex hiis

hic reprobat predictam politiam et primo quantum ad duo statuta.

qui cosmi iam fuerunt. De quibus idem dicit utique quod de
hiis que apud Lacedemonios fiunt. nam esse liberum ma-
gistratum atque perpetuum maius est munus quam dignitas eorum
mereatur. et non secundum legem scriptam iudicare sed secundum quod sibi

hic excludit quandam responsionem.

uidetur periculosum est. Quiescere autem plebem non participantem
nullum signum est bene constitute ciuitatis. nec quecumque sus-
ceptionis est cosmis quemadmodum ephoris. absuntque per
insulam longe a contendentibus. medicina uero quam huic
delicto adhibent ridicula est. nec ciuilis sed tirannica.
sepenumero enim aut collegae illorum aut priuati homines
insurgentes per seditionem cosmos expellunt. licet etiam
cosmis se ipsos magistratu abdicare. extimum uero hec omnia presta-
bat lege fieri quam per hominum uoluntatem. non enim

hic ponit remedium contra officium.

secura est regula. Omnium uero deterrimum est potentiorum
turbatio quam sepe concitant cum penas dare uolunt.

hic improbat predicta remedia.

Per quam manifestum est habere eam constitutionem ad
rei publicae. sed non esse rem publicam at potentatum magis. consueuerunt
autem concitata plebe et amicis ad unius arbitrium rem de-
ferre. seditionesque et prelia inter se miscere. at uero id quid
differt ab eo quod tandem ea ciuitas non sit dissoluta ci-
uili societate. Est autem periculosus hic rei publicae status. si qui
uelint possintque inuadere. sed ut supra diximus saluatur

hic ponit duo signa.

propter locum quo omnes aduenas excludit. Itaque periciui ma-
nent cretensibus. uerum hylotes persepe a Lacedemoniis

detecere

defecere. non enim erat in chreta potentia ulla externa. Set nuperrime bellum pegrinum irrupit in eam insulam qd' patefecit imbecillitatem legum suarum. de hac g° re p hec dixisse sufficiat;

h° ponit alud signum.

Capitulum. xvi.^m

h° pseq° poletiam calcedonensium. & p° comendat hanc simul cu lacedemonica.

VIDETUR etiam carthaginensium res p bene constituta. m'taq; hre preter alias. quedam u° maxime similia lacedemoniis. tres enim iste res p. q°dam m° inter se pxime sunt. m'tumq; distant ab aliis. chretica dico & Laconica & carthaginensis. m'taq; in ipis pursa sunt rte. signum est rei p bene institute q° ppl's in suo pmane loco. n3 seditionem ullam ut ita dixim numqm fecit. n3 tirannum. Contine aut similia lacedemoniorum rei p. comessationes qdem sodaliciorum fidiciis. centum aut & qtuor uirorum ptas ephoriis. ptercqm qd' non deterior. nam ille ex contingentib° sunt. hanc aut ptatem suscipiunt optimates. impator u° & senatus conueniunt lacedemoniorum regib° & senib°. Melius aut qd' impatorem non sm genus: n3 ex uili. aut precellenti magis eligunt qm secund' u°tutem. nam q magnam hnt ptatem si illi nullius pretii sint: m'tum nocent. nocueruntq; lacedemoniorum ciui^ti. pl'rima g° reprehensionum pp trnsgressionem communia s° omnibus antedictis. Sed qntum ad intentionem optimatum attine & rei p quedam ad ppl'arem statum magis declinant. quedam ad paucorum potentiam. nam referendi qdem ad populum. aut non referendi aliqua impatores una cum senatu domini sunt si omnes concordent. si non concordent: ppl's ipsorum dominus est

h° manat conuenientia huius poletie ad lacedemonicam

h° impbat p°dcam poletiam qntum ad duos modos. & p° qntum ad statum.

h° impbat p°dcam poletiam eo q° recedebant a ppia intentioe. & p°o'nd' qd' in q°bdam ueniebant ad democratiam in q°b° dam ad oligarchiam

quecumque retulerunt magistratus de hiis non approbandi
modo illorum sententias potestas permissa est populo: verumetiam per arbi-
trio constituendi vel providendique. et cuiuis contradicere relatis
illorum licet quod non est in aliis rebus publicis. quinque iuratu
vero que multarum ac magnarum rerum potestatem habent ab illis eligi. et
centum iuratum hos eligere quod est maximus magistratus. et hos
pluri tempore quam alios imperium retinere. nam et perfuncti
magistratu imperant. et designati ad magistratum ad paucorum
potentiam spectat. esse autem sine mercede et sine sortitione op
timatum est ponendum. et si quid aliud tale. iuditia quoque omnia
a cunctis magistratibus iudicari et non ab aliis alia ut apud
lacedemonios. ¶ Transgreditur autem maxime ab optima
tibus ad paucorum potentiam institutio carthaginensium in
eo quod etiam multi comprobant. non solum enim optimos:
verum etiam ditissimos censent in magistratibus esse ponen
dos. quasi impossibile sit quod egenus existat eum bene magistratum
gerere aut quietem optare. si igitur summere divitem paucorum po-
tentie est vel virtutem autem optimatum: ista quedam esse
species tertia per quam constituta est apud carthaginenses res publica.
creant enim magistratus ad hec duo respicientes. et precipue
maximos. ut imperatores et pretores; ¶ Putandum enim est
huiusmodi excessum optimatibus esse errorem legis condi
toris quem ab inicio previdisse valde necessarium fuit.
ut optimi valerent quietem agere. nec quocumque modo indecorum facere.
non solum in magistratu vel etiam in vita privata. ¶ Quod si
inspicere omnem ad opes gratia quietis: pravum est magistratus ma-
ximos esse venales, imperium et preturam. hec enim lex

prec·

Hic ostendit in quo hec politia magis declinabat ad oligarchiam. et postea ostendit in quo declinabat.

Hic increpat predictam ordinationem et rationem qua mouebantur.

Hic dupliciter improbat ordinationem et ostendit eam esse periculosam.

pretiosas magis facit diuitias quam uirtutes. ac ciuitatem
totam ad studium pecuniarum conuertit. nam quodcumque apud
ciuitatis principes habetur in pretio: necessarium est et ali-
orum ciuium opinionem subsequi. ubi autem non maxime
honoratur uirtus ibi non possibile firmum optimorum
esse in re publica statum. ¶ Assuescere uero ad lucra rationabile est
quoniam per largitionem adipiscuntur dignitates. absurdum
est enim si pauper quidem aliquis: uerum mentis lucrari ue-
lit. improbior autem non uelit cum sumptus fecerit. quocirca
eos oportet qui possunt optime gerere magistratum assumere. pro
babiliusque fuit si auctor legis opulentiam preteriuit
uirorum abiecisset. ¶ Prauum etiam uideri potest plures
magistratus ab uno homine geri. quod in honore est apud
carthaginenses. unicum enim ab uno optime perficitur
opus. hoc autem ut fieret prouidendum fuit a legumlatore.
nec cogendum eundem tibicinem esse atque sutorem.
quare ubi non parua est ciuitas: magis ciuile est ut plures
sint participes magistratuum: magisque populare. communius enim
ut diximus et melius singula conficiuntur atque celerius.
patet autem hoc in bellicis rebus et nauticis. in his enim ambobus
per omnes ut ita dixerim transit imperare et parere. ¶ Sed
cum ad paucorum potentiam uergat res publica eorum opti-
me illud effugiunt ut semper aliqua plebis pars ditetur
ad oppida mittentes. per hoc illi arbitrantur. ac certe ef-
ficiunt statum ciuitatis permanere. sed hoc est fortune opus.
oportebat uero non per fortunam: sed per legislatorem id fieri. nunc
autem si diuersa fortuna incidat et plebs a gubernatoribus

Hic ponit 2m inconueniens. in quo ostendit de tinctis esse in principatu ad diuitias attendere quam ad uirtutem magis.

Hic ponit 2m in quo declinabat hec politia ad oligarchiam

Hic improbat que circa predictam declinationem habebant.

secedat: nullum est remedium legis ad qetem adhibitum. Lacedemoniorum g. & chretensium & carthaginensium res p in hunc modum se habent; Capitulum .xi.

EORUM autem q de re p aliqd tradiderunt qdam nunqm uersati sunt in gubnatione ciuitatis. s3 in puata uita ociosi uixerunt. de qb9 si qd dignu3 relatu fuit sup dixim9. qdam legum latores fuere | gubernauerunt ul' in propriis ciuitatib9 ul' in alienis. & horum qdam solum m legum auctores fuere | qdam etiam rei p constituende. ueluti licurgus | & solon. hii eni3 leges & res p condidere. Licurgus qdem Lacedemoniis ut dictum est. solon aut atheniensib9. Existimant qdam solonem legum latorem fuisse preclarum. nam & paucorum potm sustulisse que nimis intemperans erat. & plebem a suitute libasse | ac statum pplarem in pria constituisse. optimeq3 rem p temparsse. nam esse consilium ariopagi paucorum gubnationis | delectus u mratuum optimatium. iudicia u pplre. s3 uidetur solon illa duo cum essent prius: non sustulisse consilium. ariopagi & magratuum delectus | at ppl'm asseruisse iudiciis ex omnib9 constitutis. Quapp qdam illi suscensent q alterum dissoluerit. auctatem omnem ad inditium traduxit q sortitionem est. nam cum hoc inualuit: tanqm tirampno gratificantes ppl'o in eu q nc est pplarem statum rem p redegerunt. & consilium ariopagi ephialces inhibuit & pericles. iudicibus u salaria pides introduxit. at p hunc modum unus

qsq3

h' sequitur de institutorib9 poletiarum | & legum. & p9 determinat eorum duas differentias ad inuicem.

h' psequi de instituentib9 poletiam. & p9 ondit qd solon instituit.

h' ondit qr solon repbendebatur a qbusdam

quique eorum qui apud plebem posse voluerunt populi vim augere. perseveraverunt donec in istam que nunc est licentiam pervenit. ¶ Apparet autem hoc non tam solonis voluntate quam casu evenisse. navali enim potentia adversus medos victor populus maiora de se sapere cepit. et accesserunt patroni seditiosi contra bonos et modestos cives qui tempore gubernabant. cum videatur quidem solon eam que maxime necessaria fuit potestatem populo tradidisse. ut magistratus creare et malefacta corrigere. nisi enim populus hanc habeat potestatem: servus erit et inimicus. at magistratus omnes constituit ex nobilibus ac locupletibus ex censu quingentorum medimnorum et iugariis. tertium ex equitibus. quartum ex opificibus sordidis quibus nullum magistratus assequendi ius erat. ¶ Fuerunt etiam legum positores. Zaleucus apud locros occidentales et charondas cathinensis civibus suis. ceterisque civitatibus calcidicis que sunt circa hytaliam et siciliam. temptant vero quidam inducere quod onomacritus fuerit primus legum ferendarum peritus. hunc vero exercitatum in chreta: cum esset locrus. perfectum autem per artem divinationis. eius familiarem fuisse thaletem. thaletis autem auditores fuisse licurgum et charondam. sed qui ista dicunt tempora non supputant. ¶ Fuit etiam philolaus corinthius legumlator thebanis. erat autem philolaus ex familia bachiadarum amicus vero diodis qui olimpia vicit. sed ubi ille civitatem deseruit commotus ob amorem matris altione: thebas migravit atque ibi ambo defuncti sunt. monstranturque etiam nunc illorum sepulcra spectantia quidem sese. verum ita consti-

Hic excusat solonem.

Hic determinat de legum institutoribus quos iuris consultos dicimus. et primo agit de quibusdam legislatoribus in ytalia que quondam magna grecia dicebatur

Hic narrat legislatores grecie. inter quos primo ponit philolaum.

tuta ut ex duobus quidem sepulchro non sit prospectus in corin
thiorum agrum ob amminiam intercisionem. ex philolai autem sit pro
spectus. habitaverunt igitur ob huiusmodi tamen apud thebanos. Le
gesque illis philolaus descripsit et de aliis quibusdam et de so
bole procreanda. quas illi leges pletarias appellant. et hoc est pre
cipue ab illo positum: ut numerus hereditatum conservetur.

Charonde autem nihil est proprium nisi traditio falsorum
testium. primus enim de his legem posuit. diligentia et cla
ritate etiam elegantior quam et qui nunc sunt legum conditores.

philolai proprium est patrimoniorum disparitas. Plato
nis autem mulierum et natorum et patrimoniorum communitas
et comessationes feminarum. et preterea lex circa ebrietatem:
ut reges conviviorum sobrii sint. et in rebus bellicis exerci
tatio per quam amphidextri fiant. cum oporteat non al
teram manuum utilem alteram inutilem habere. Dracho
nis quoque leges sunt. sed iam constitute rei publice leges tulit. proprium
autem drachonis est. nihil quod sit memoria dignum:
nisi rigiditas ob magnitudinem penarum. Fuit quoque
pitacus legum conditor. sed non rei publice institutor. lex est
propria illius ebriosos si quem pulsaverint maiori pena dam
nari quam si sobrii fecissent. quod enim plures delinquunt
ebrii quam sobrii non ad id respexit quod est ebriis ve
nia, sed ad utilitatem. Fuit etiam androdamus regi
nus legum conditor chaladensibus qui sunt in thracia
de homicidio et de hereditatibus. nihil tamen huius
proprium referre quis potest. De hiis igitur rebus publicis que
principales sunt. et de his que sunt ab aliquibus scripte in

hunc

Hic ostendit quod proprium unusquisque legislator instituit. et primo quod philolaus instituerit.

Quod charondas

Quod plato.

Quod dracho.

Quod pithacus

Quod androdamus.

Hic epilogat antedicta

hunc modum cognouisse sufficiat.

LIBER TERTIUS.

In hoc libro tertio prosequitur de poletia secundum intentionem propriam. & primo ratione duplici ostendit considerandum esse de civitate.

QUI DE REP. considerat que sit unaqueque. & qualis fere prima illi consideratio occurrit videre quid sit civitas. nam ea non unquam in controversiam venit. cum alii dicant a civitate factum, alii non a civitate sed a potentibus quibusdam vel a tiranno. ¶ Gubernatoris autem reip. ac legum positoris totum negotium versari videmus circa civitatem. est autem resp. eorum qui in civitate degunt institutio; ¶ Cum vero sit civitas compositum quoddam quemadmodum alia tota ex pluribus partibus consistentia: manifestum est primo de cive esse perquirendum. nam civitas est civium multitudo quedam. quare & quem oporteat civem vocari & quid sit civis est considerandum. ¶ Nam & de cive sepe contenditur. nec eumdem omnes fatentur esse civem. & qui in popular[i] statu civis est: persepe in paucorum gubernatione non erit civis; ¶ Eos igitur qui alio quodam modo appellationem sortiuntur. ceu eos qui civitate donati sunt omittamus. nec habitatio civem facit. nam isto modo ministri qui circa nos habitant & servi cives essent. ¶ Nec rursus qui fori ac iudicii ius habent. nam hoc existit etiam illis qui simul contrahunt. cum per contractum forum sortiantur. quamquam multis in locis

h ponit 2am rationem.

h ostendit ratione duplici de cive esse considerandum

h ponit 2am rationem

h ostendit quod l[ibro] quis sit civis. & primo excludit a sua consideratione modos 4or

h excludit modum 2m.

h excludit modū .3m. | pegrini ne id qdem pfcē habeant, sed necesse est ut patro-
nium accipiant. ex quo fit ut inpfecte quodammō fori sit

iudicioruq; pticipes. ¶ Sed ut pueri non dum etate pfec-
ti. & senes ob etatem a munerib9 publicis uacantes nō sim
plicit᷑ ciues dicendi sunt, s3 qdammō ciues. at nos querim9
eum q simp᷑ ciuis dicat᷑. nec habet aliqm adiunctionem q

h excludit modū .4m.
restringat & corrigat. cum & de infamib9 & de exulib9 eodē
mō ut supra dubitari & responderi potest.

h ostendit qs sit ciuis simp᷑.
¶ Ciuis simp᷑ nul-
la alia re diffinit᷑ magis qm participatione potestatis pu-
iudicandi & discernendi. ptātes alie sunt determinate s3
tps: ita ut non liceat interdum nisi semel hr̄e eandem. aut
p alia temporum spatia, alie sunt indeterminate. ceu illi9
q in contione delibat & decernit. quāqm fortasse dicere
aliqs tales non esse in ptāte constitutos. atq; ridiclm fore
q de maximis reb9 deliberant & decernūt eos ptātem dicē
non hr̄e. s3 nihil referat cum de nomine sit questio. est
enim absq; nomine publica ptās iudicantis decernentisq;
in contione. s3 sit diffinitionis grā indeterminata ptas.
ponim9 aūt eos esse ciues q huius ptātis una cum aliis pti-
cipes sunt. maxime g᷑ ppē ciuis sup omnes alios q ciues
dr̄r fore talis est. ¶ Hec latere nos debet qd' in rebus qrū

h obicit cont᷑ diffinitionem ciuis & p9 ondit q ciuis nō pōt dici p unitionem.
subiecta differunt specie, & aliud eorum est primum
alid' secundum, aut consequens, aut omnio nihil eius q
talia commune, aut uix. res p. aūt uidem9 spē differre. &
alias esse posteriores alias piores. que enim aberrauerunt
ac plapse sunt necesse est ut posteriores sint integris. &
in corruptis. qm aūt dicamus eas labi postea patebit.

qre

quare civem quoque esse alium atque alium necesse est secundum diffe-
rentiam rerum publicarum. ¶ Itaque ille de quo diximus in populari quidem
statu maxime est civis. in aliis vero speciebus esse quidem potest non
tamen necesse est. in quibusdam enim civitatibus nec populus
est. neque concionis usus. sed senatum habent et iudicia. alii a-
lia exercent. ut apud lacedemonios de contractibus cognoscunt
hii qui ephori nuncupantur. de cede autem senatus. et forsan alii
de aliis ius dicunt. eodemque modo apud carthaginenses: de o-
mnibus quidem causis magistratus quidem cognoscunt. ¶ Sed recipit
correctionem quandam diffinitio civis. quod in aliis rebus
publicis non est indeterminata illa potestas que in contione
decernit et iudicat: sed determinata secundum iurisdictionem.
horum enim aut omnibus aut quibusdam concessum est de-
liberare ac iudicare vel de omnibus vel de quibusdam. ¶ Quis
ergo sit civis ex his patet. cui enim habilitas est participandi po-
testatis publice deliberative aut iudiciarie: hunc civem
esse dicimus eius civitatis. ¶ Civitatem vero talium multitu-
dinem que ipsa per se sufficiens sit ut summatim dixerim ad vi-
vendum. ¶ Consueverunt autem dicere eum esse civem qui ex
duobus civibus ortus sit et non ex altero solum. ceu ex patre et
matre. alii vero magis ultra requirunt ceu avos et proavos et atta-
vos vel plures. huius ita diffinitis aliter et succincte: dubitant
quidem tertius ille aut quartus quomodo erit civis. Gorgias
quidem leontinus partim dubitans fortasse partim ludens in-
quit quemadmodum mortaria sunt illa que a factoribus mor-
tariorum fiunt: sic larisseos esse qui ab artificibus eorum fi-
unt. esse namque aliquos larisseorum factores. est autem simplex

Hic iam incipit opponere contra iam civis diffinitionem

Hic dirigit sive corrigit predictam diffinitionem civis.

Hic concludit civis diffinitionem.

Hic concludit diffinitionem civitatis

Hic removet quandam dubitationem.

si enim p[ar]ticiparent administrationis rei p[ublice] s[ecundu]m det[er]mina
tionem iam ductam: ee[n]t utiq[ue] cives. etenim n[on] possibile
est congruere diffinitionem illam p[ri]mis conditorib[us] aut
habitatorib[us] | aut ex p[at]re matreq[ue] civib[us] sint exorti; Cap[itu]l[u]m 2m.

h[ic] mouet q[ua]sdam dubitationes, & p[ri]mo mouet & soluit primam.

SED forsan de eo magis dubitari pot[est] cum
facta mutatione recipiunt[ur] q[ui]dam ad co[mmun]ic[ationem]
rei p[ublice] quemadmod[um] athenis fecit Lascbenes post tiranno[rum]
deiectionem. complures enim in trib[us] desc[ri]psit p[er]eg[ri]nos
& seruos & inq[ui]linos. de q[ui]b[us] dubitari potest. non q[ui] cives.
s[ed] an iuste u[e]l iniuste. ¶ Atq[ue] & de eo insup[er] q[ui]s dubitabit

h[ic] mouet & soluit 2am dubitationem

an si non iuste civis ne civis est. quasi idem ualeat in
iustus & falsus. s[ed] cum uideam[us] quosdam iniuste se in
magistratib[us] gerere quos tamen magr[a]tus esse dicimus:
s[ed] nequaq[ua]m iuste: civis autem p[otes]tate quadam diffini
tus sit: namq[ue] p[ar]ticeps est talis p[otes]tatis est civis: ut diximus:
p[ate]t q[uod] hos q[uo]q[ue] cives esse dicendum est. ¶ Iuste aut[em]

h[ic] mouet & soluit 3am dubitationem.

u[e]l iniuste p[er]tin[et] ad p[ri]mam illam q[uesti]onem in qua q[ue]rit[ur]
utru[m] q[ui]d a civitate f[a]c[tu]m sit u[e]l non a civitate. ceu cum
ex paucorum potentia | u[e]l ex tirannide ad pupularem
statum fit mutatio. tunc enim n[on] mutuatam pecuni
am soluere q[ui]dam uolunt. quasi non civitas eam susce
pit. s[ed] tirannis. nec alia huiusmo[d]i p[er]multa. quasi res p[ublica]

h[ic] ponit solutio dubitationis 3e.

uictoria consist[it] & non publica utilitate. Sig[itur] p[er] hunc mo
dum quedam in pp[u]l[a]ri statu fiunt ee[ss]e sim[pliciter] dicen
dum est huius civitatis acta & paucorum potentie &
tirannidis. ¶ Videt[ur] aut[em] p[ro]prius huius q[ue]stionis locus q[uo]mo[do]

h[ic] mouet & soluit dubitationem q[ua]rtam.

aliq[ua]n[d]o dicam[us] civitatem esse eandem u[e]l non eandem

s[ed]

sed aliam. potissime enim investigatio dubitationis huius
est circa locum et homines. fieri enim potest ut separetur locus
et homines et alios alibi habitare. ¶ Sed hec levis est dubi- — hic solvit. et primo ponit solutionem superficialem
tatio. nam cum multipliciter dicatur civitas: per facilis est
huiusmodi questio. ¶ Similiter quoque eorum qui eandem inhabi- — hic inquirit veram solutionem.
tant locum quoad dicendum sit unam esse civitatem.
¶ Non enim menibus hec diffinitur. liceret enim peloponeso — hic solvit. et primo ostendit quod civitas non sit una propter unitatem murorum
totam unius menibus circumdari. talis fortasse est babilon
que capta cum esset ab hostibus: ferunt partem aliquam eius
civitatis tertia die nondum ad sensisse. similiter et que-
cumque alia magis habet circumscriptionem gentis quam civi-
tatis. sed huius questionis alio loco utilis est consideratio. nam
de magnitudine civitatis. et quantam esse utile sit.
et utrum unam vel plures latere non debet. ¶ At mane- — hic ostendit a quo habet civitas quod sit una. et primo repetit dubitationem magis determinate.
tibus eisdem habitatoribus eodem loco utrum quoad sit
idem genus habitantium eandem esse civitatem dicen-
dum sit, quamvis semper alii intereant alii oriantur. ut et flu-
mina solemus eadem dicere et fontes eosdem quamvis
semper unda semper nova superveniat ac defluat. ¶ Vel homi- — hic ponit solutionem
nes dicendum est eosdem esse propter eandem causam, sed civi-
tatem aliam. nam si civitas est societas quedam: socie-
tas autem civium variata reipublice gubernande forma et alia
effecta: necessarium utique videtur civitatem quoque non ean-
dem permanere. ¶ Ut et chorum alium esse dicimus dum — hic manifestat quod dixit per exemplum.
tragicus est quandoque comicus et si idem sint homines.
eodemque iterum modo omnem societatem et compositionem.
si species alia fiat. ¶ Ceu armoniam eandem vocum — hic ponit secundum exemplum.

aliam esse dicim⁹ & in doricam in frigiam uocitamus. id si ita est: p3 q, maxime dicendum est eandem ciuitatem ad remp respicientes. ¶ Nomine aut uocari alio aut eodem hic eisdem habitantib' eandem ul' alius penitus hominib'. utrum aut iustum sit reddere pecuniam mutuo sumptam mutata reip gubnande spe ul' non iustum alia est disputatio;

h' rndz duab' obiectionib3.

h' inqrit de utute ciuis & p intentum proposit

Capitulum Tertium.

HIIS u que nuc dicta sunt consequens est uidere utrum eadem sit utus boni uiri & boni ciuis ul' non eadem. atq, si hoc est pquirendum: prius de utute ciuis sub compendio uidere o3. ¶ Vt g nauta un⁹ aliquis est com q sunt in communi societate: ita & ciuem dicim⁹. nautarum u quamquam dissimiles sint sm potentiam: nam alter est remex alter gubnator, al prorarum dirigens, alter alteram huiusmo appellationem hns: p3 q, expressissim⁹ uniuscuiusq sermo propius erit illius ututis. similit aut & communis qdam conuenit omib'. salus enim & conuatio nauigantium comune est omi op⁹. ad hoc enim un⁹qsq eorum intendit. sic g & ciuib' hic dissimiles sint: opus est conuatio communis societatis. societas u est res p. quapp necesse est ututem esse ciuis ad remp; ¶ Si qde g plures sunt rerum p spes: p3 non esse recipiendum u studiosi ciuis una sit utus eaq, pfca. at uiri boni pfca est utus. qd g fieri possit ut ciuis studios non possideat ututem illam p qua dicit uir bonus manifestum est. ¶ Qnetiam & alio m inquirentib': deuenire hic ad eandem rronem cca optimam remp. nam si impossibile

h' inqrit que ut⁹ sit studiosi ciuis p comparationem ad nautam.

h' inqrit utru eadem sit utus uiri boni & ciuis studiosi. & p p rones concludit q nd sit eade uniusale.

h' ponit ro 2.

est ex omnibus studiosis esse ciuitatem | et oportet singulos opus
suum bene facere | hoc autem a uirtute | sic uero impossibile simi
les esse ciues omnes: nequaquam una erit uirtus ciuis et uiri bo-
ni. nam uirtutem studiosi ciuis omnibus esse oportet. sic enim op-
tima foret utique ciuitas | at uiri boni uirtutem impossibile
est omnibus esse. nisi necessarium sit in studiosa ciuitate
ciues omnes esse uiros bonos. ¶ Preterea cum ex dissimilibus
consistit ciuitas: ut animal ex anima et corpore: anima uero ipsa ex ro-
ne et appetitu. et domus ex uiro et uxore. et acquisitio ex do-
mino et seruo: eodem modo et ciuitas ex his omnibus: ac preterea
ex aliis dissimilibus consistit speciebus: necesse est non unam
esse ciuium omnium uirtutem. quemadmodum neque chorum agen-
tium suppremi et assistentis. quod quidem igitur non eadem simpliciter ex
his patet. ¶ Sed an erit alicuius eadem uirtus ciuis studiosi
et boni uiri. dicimus utique studiosum in magistratu bonum
esse atque prudentem. ciuilem autem hominem necesse est esse
prudentem. et statim aliam esse disciplinam presidentis
aiunt quidam. ut patet in regum filiis | qui ad equestrem
bellicamque disciplinam in adolescentia erudiuntur. et
euripides inquit non in speciosa sed quorum ciuitas indiget.
tamquam sit presidentis disciplina quedam. si autem est eadem
uirtus regentis boni ac uiri boni | ciuis autem est et qui regitur:
non eadem uirtus simpliciter erit ciuis et uiri boni. sed tamen
cuiusdam ciuis. non enim eadem uirtus est regentis et ciuis.
et ob hoc iason inquit grauiter ferre si non regnaret. quasi nes-
ciret priuatus esse. ¶ Sed nihil omnino laudandum est
posse imperare et parere. ac preclari ciuis uirtus est posse pre-

hic ponitur ratio 3.

hic magis determinate mo
uet questionem et obicit in
contrarium. ostendens
per rationes duas quod non sit
eadem uirtus uiri boni
et studiosi ciuis simpliciter

hic ponit ratio 2 quod probat
idem

esse et subesse laudabiliter. si ergo virtutem boni viri posuimus
presidentem | civis autem utramque: non utique forent ambe si-

hic solvit et primo premittit subsam solutionis.

militer digne laude ¶ Cum ergo aliquando videatur utraque | sed
non eadem eum qui imperat et eum qui paret addiscere debere:
civem autem utraque scire et participare ambarum quod sequatur

hic manifestat solutionem per quandam distinctionem principatus. et primo ostendit in quo principatu virtutem habet quod non oportet eadem esse virtutem principantis et subditi.

deprehendere quis potest. ¶ Est enim presidentia dominativa. hanc
autem in his que necessaria vocantur scire facere nequaquam ne-
cessarium est ei qui presidet: sed uti magis. alterum autem servile
est. dico autem alterum posse exhibere eadem ministeria. servorum
autem species plures. cum sint ministeria plura. quarum est partem unam
optinent manuales. hii sunt ut nomen significat qui ex mani-
bus vivunt. in quibus sunt opifices. quapropter apud quosdam
antiquitus huiusmodi homines excludebantur a rei publice honoribus
antequam populus extremus fieret. hec ergo opificia eorum qui ita
subsunt neque rectorem discere oportet. neque eum qui in re publica versatur.
neque bonum civem nisi fortasse quandoque sui ipsius propter aliquam
gratiam. non enim amplius contingeret esse alterum dominum

hic declarat in quo principatu oportet civem habere utramque virtutem scilicet principativam et subiectivam

alterum servum. sed est presidentia quedam per quam preest si-
milibus genere et liberis hominibus. et hanc dicimus esse civilem
presidentiam quam eum qui preest didicisse parendo oportet.
ceu prefectum equitum esse. cum ipse prius sub alio fuerit. et
exercitum ducere. cum ipse prius in exercitu per inferiores
milicie gradus ductus sit. quamobrem recte dicitur ne-
minem bene imperare posse qui non ipse prius sub imperio fue-

hic iam ex premissa distinctione ponit expressam solutionem questionis.

rit. ¶ Sed horum diversa est virtus. et oportet bonum civem sci-
re ac posse preesse et subesse. et hec virtus civis. scire recte
se habere in utraque parte. et boni viri utraque. quamquam alia species

est eius prudentie | ac iusticie que preest. nam eius q subest
ac liber sit non una profecto uirtus est. ut puta iusticia aliās
spēs habere cum preest alias cum subest. ¶ Quemadmodum
uiri & mulieris alia temperantia & fortitudo. nam uideretur
utiq timidus esse uir: si fortis esset ut femina fortis. & mulier
inhonesta uideret: si sic honesta foret ut uir honestus. ¶ Ad
ministratio q domus alia mulieris alia uiri. nam uiri est
adquerere mulieris seruare. ¶ Prudentia uero ppa uirtus est presi
dentis. nam cetere qdem uirtutes uident comunes tam eorum
q presunt quam eorum q subsunt. at prudentia non est
uirt9 eius q subsit | s3 opinio uera. q enim subest ut is q fistu
lam facit | q uero preest ut is q utit fistula. utrum g eadem
sit uirtus uiri boni & ciuis studiosi uel alia. & quomodo eadem.
& quomodo alia. ex his sit patere;

Capitulum Quartum

RESTAT adhuc una dubitatio circa ciuem. utrum
re uera ciuis sit is solum cui participatio est prīce
potestatis uel opifices etiam ac mercenarii sint ciues nun
cupandi. ¶ Nam si ponam9 hos q ēē ciues q magratuum
sint expertes: nequaqm possibile est uniuscuiusq ciuis ta
lem esse uirtutem. ¶ Si uero nullus bonum est ciuis: in qua parte s
huiusmodi homines reponendi. n3 enim in eorum ministror
loco q nobiscum habitant. n3 rursus ut pegrini. ¶ Vel forsan hac
ronem nihil dicem9 euenire absurdum. n3 enim serui su
pradictorum qcqm n3 liberti. illud aut uerum q non om̄s
illi dicendi sunt ciues sine qb9 ciuitas ēē non pot. cum
n3 pueri ita ciues sunt ut uiri. s3 hii qdem simpr hii uero
ex suppositione. ciues enim sunt | s3 impfecti. uetustis

h declarat p simliā id qd in solutione tetigerat. p qd etiā p3 solutio argumenti in contrarium

h adducit aliud simile

h ondit idem ex pte prudentie

h mouet unam dubitatione circa pdca. & p9 eam pmittit.

h arguit p pte negatiā

h arguit in oppositū

h soluit. & p9 in rone in contrarium factam

h solvit q̄onem s'm ue-
ritatem. & p̄o declarat qd'
in qbusdam ciuitatibȝ
artifices et sordidi recipi-
unt' in qbusdā at non.

qdem temporib' apud qsdam opifices erant serui aut pe-
grini. quapp etiam nūc pleriq; tales sunt. optima qdem ci-
uitas numq̄m opificem faciet ciuem. qd' si hic ciues ciuitat'
ūtus est quam diximus: dicendum est non cuiusq; ciuis
nec liberi tm̄: sȝ eorum q a ministeriis necessariis sunt alie-
ni. necessaria ū q uni ministrat: seru' est. q aūt publice:
uiles & sordidi. Patebit aūt hoc paulo ad huc conside-
rantib' qūemadmodum in hiis se res habeat. hoc enim qd'
diximus illud ondet: cum enim plures sint rerum p.
spēs: plures q; spēs ciuium sint: necesse est ac maxime
eorum ciuium q subsunt. itaq; in quadam re p opifices
& sordidi ciues erunt. in qbusdam ū impo'le est ut ciues
sint. puta in optimatum gub'natione. si qua illa est in
qua secundum ūtutem dant' honores & s'm dignitatem.
nȝ enim ūtutem exercere pōt q in uilib' opificiis occupat'
est. in paucor' ā q; gub'natione tenues homines ad rem p
non recipiunt'. ex magno enim censu ad honores rei p.
puenit'. artifices tamen ad hanc spēm puenire possunt
& si sordidi sint. qm̄ plerumq; diuiciis habundant. ap'
thebanos lex fuit ut nemo abilis esse ad honores rei p. sus-
cipiendos: nisi decem annos a mercatura destitisse.

h ondit qualit' isti diuisi
mode recipiant' in ciui-
tate demōtica.

In multis aūt rebus pri attrahunt' ad ciuitatem etiā
pegrini. est enim lex in qbusdam ciuitatib' ut satis sit ex
matre ciue esse genitum. & spurios quedam recipiunt.
atq; pp deffectum legittimorum ciuium tales faciunt
ciues. paucitate enim hominum inducti hiis utunt'
legib'. q; si habundent mul'titudine: paulatim excludūt

p'mo libertini generis homines | deinde eos q ex matre so-
lummo ciues sint. nec n ex utroq parente gnatos ciues p cim-
bus habent. ¶ Q d'g' plures sint sp'es ciuis ex his p3. & qd' ma- h' epilogat p'dca. & p° q'ntum ad diffinitionem ciuis.
xime dicitur ciuis ille q abilis sit ad honores suscipien-
dos | ut homerus inqt. s3 ubi id occultum sit ex deceptione
habitatorum tanquam tanq'm inhonoratum quenda
reptitium repellunt. ut inqlinus. est enim & aduena
q honores cape non pot. ¶ Utrum g' alia an eadem u'tus h' regulat de u' & u'tute ciuis.
sit p q'm est uir bonus & ciuis studiosus p3 ex supradic-
tis: qd' cuiusdam ciuitatis idem | cuiusdam u° alius.
& ille non omnis: s3 q preest reip. & p'tatem hab& aut h' incipit determinare de poletia. & p° intentu' apponit.
solus aut cum aliis gub'nationem exercens; Capl'm q'm.

HIIS ita determinatis: uidendum est iam ut
una sit resp. an plures. & si plures que. & q't. &
quenam differentie earum sint. ¶ Est aut resp. ordi- h' p'seq'. & p'ondit q'd sit poletia.
natio ciuitatis. & c'ca magistratus alios. & c'ca id maxi'e
q summam in ciuitate habeat auctoritatem & sit p'ncipalis-
simum. p'ncipalissimum aut id qd' ubiq gub'nat &
regit ciuitatem. ceu in ppl'ari qdem ppl's. in paucoru
u° potentia pauci. diximus autem & rem p aliam e'e
ab istis. eodem m° dicemus de aliis. ¶ Supponendum e' h' manat q'd sit subponendum ad distinguendum poletiam.
p'mo cuius gr'a ciuitas sit constituta. & quod sint gub'na-
di sp'es c'ca hominem & c'ca uite societatem. ¶ In supiorib' h' ondit q's sit finis ciuitatis
libris ubi de gub'natione rei domestice | ac de domino
& s'uo determinauim' dictum est n'a e'e hominem ciui-
le animal. ex q° fit ut si etiam [p non] nihil indigeant mutuo
auxilio: nihilominu' affectent uite societatem. quin-

etiam et communis utilitas coniungit eos in quantum con-
fert singulis partem bene vivendi. maxime quidem hic est finis et
publice omnibus et privatim. congregantur etiam ipsius vite gratia.
forsan quidem inest sibi aliqua particula honesti et continet
civilem societatem etiam vivendi gratia solum: si non mo-
lestie nimia excuperent. palam autem quod tollerant homines mul-
ta aspera propter vivendi cupiditatem. ut existente in eo quadam
naturali dulcedine. Atque et modos imperii facile est di-
videre cum sepe sit de hiis a nobis de exterioribus sermonibus
determinatum. dominatio enim licet utilis revera existat
natura servo et natura domino: nihilominus imperat propter
domini utilitatem. propter utilitatem autem servi contingenter.
non enim fieri potest ut servo deficiente: salvetur dominatio.
Filiorum vero imperium et uxoris et domus totius quam
vocamus rei familiaris gubernationem aut gratia est eorum
qui gubernantur aut gratia alicuius quod sit utrisque commune.
gratia eorum qui gubernantur. Ut videmus et alias artes. ceu
medicinam et gignasticam illorum quibus imperatur
utilitatem querere. contingentur tamen et eorum qui preci-
piunt. esse potest nihil quippe vetat magistrum ipsum gignasii
esse unum eorum qui exercentur. quemadmodum gubernator
semper est unus ex hiis qui sunt in navi. magister quidem gign-
asii et gubernator considerant semper eorum utilitatem
quos gubernant. sed quando horum unus ipse est per accidens
ipse quoque suscipit utilitatem. hic quidem nauta hic autem
unus eorum qui gignasio exercentur. Quapropter civilia quoque
imperia cum sint secundum equalitatem civium co-

hic distinguit principatus et principatum domesticum ergo ponit duos modos.

hic tangit alium principatum domesticum. q lib di.

hic manifestat quod dixit per similitudinem sunt artes.

hic ex predictis concludit distinctionem principatus politici. aliter infert comparationem principatus.

stituta, et secundum paritatem: vicissim existimant eam gere-
re. primum quam natura fert censentes invicem munera su-
bire et considerare vicissim quoddam illius bonum. quem-
admodum ille prius consideravit utilitatem sui. nunc
autem ratione commodorum ex rei publice gubernatione provenienti-
um volunt continue in potestate esse. veluti si semper con-
tingeret magistratum gerentibus ex mala valitudine sanos
fieri. nam forsan ita magistratus amplecterentur. Constat
igitur quod quecumque res publice ad communem utilitatem in-
tendunt: hee recte sunt secundum simpliciter iustum. quecumque vero
ad propriam eorum qui presunt utilitatem solum: aberrant
quidem. suntque omnes rectarum rerum publicarum transgressiones
et labes. gubernantur enim quasi a dominis. civitas autem est
liberorum societas; Capitulum Sextum.

His determinatis consequens est res publicas
considerare quot sint et que. et primo quidem eas
que sunt recte. nam labes earum ex illis patescunt. Cum
vero gubernatio civitatis et regimen idem significet, regi-
men autem est potestas et arbitrium civitatis: necesse est po-
testatem et arbitrium huiusmodi aut penes unum esse,
aut penes paucos, aut penes multos. quando igitur unus vel pau-
ci, vel multi communem utilitatem in gubernatione se-
quuntur: has esse rectas rerum publicarum species necesse est. quando autem
ad propriam utilitatem vel unius, vel paucorum, vel mul-
titudinis gubernatur: transgressiones sunt et labes. aut
enim dicendum est non esse cives, aut participatio-
nem utilitatis sunt recipiendi. Vocare autem consue-

hic ex distinctione principatus concludit distinctionem politie.

hic distinguit in speciali politias. et primo intentum proponit

hic prosequitur et primo ponit rationem sive principium distinguendi politias.

hic distinguit politias eas nominando. et primo rectas.

vimus cum unius ad utilitatem communem respici-
ens gubernat: regiam potestatem. cum vero pauci gubernant plu-
res tamen uno: optimatium gubernationem. vel ex eo quia
optimi presunt: vel ex eo quia ad optimum publicum
administrant. cum autem multitudo gubernat ad com-
munem utilitatem: vocatur communi nomine omnium
res p. contingit autem rationabiliter. unum enim excellere
secundum virtutem ad paucos datur. ut vero multitudo excellat
ad omnem virtutem difficile est. sed maxime ad belli-
cam. hec enim in multitudine fit. quare in hac rei p
specie principalissimum ac potentissimum est id in
quo robur belli consistit. et in huius ipsis illi qui sunt in pos-
sessione armorum. ¶ Labuntur vero ac transgrediuntur
huiusmodi species. quo regia quidem gubernatione in tiran-
nidem. ex optimatibus vero in paucorum potentiam. ex
re p. autem in popularem statum. tirannidem enim esse
dicimus dominatum unius ad proprium commodum in-
tendentis. paucorum autem potentiam cum ad opulen-
torum commodum gubernatur. popularem autem statum cum
ad commodum egenorum. harum enim nulla ad commu-
nem utilitatem respicit; ¶ Oportet autem paulo uberius
explicare que sit unaqueque istarum. habent enim dubieta-
tes quasdam. perscrutantibus vero circa singulorum disciplinam
et non solum ad agendum respicientes proprium est non
negligere nec pretermittere: sed demonstrare in sin-
gulis veritatem. ¶ Tirannidem esse dicimus unius
dominationem civili societate presidentis. paucorum

h nominat potestates non rectas.

h arguit contra predicta. et premittentum premittit

h repetit quandam superius dicta.

autem potentiam

autem potentiam quando rem p tenent opulenti et diuites. po-
pularem uero gubernationem cum tenues homines et non pos-
sidentes diuitias gubernant. Prima igitur dubitatio est contra
diffinitionem. nam si plures sint oppulenti et diuites
ac rem p tenent, ac popularis gubernatio sit cum multitudo
regit. eodemque modo si alicubi contingat inopes esse pauciores quam
opulentos, sed potentiores, ac rem p teneant, et ubi pauci re-
m p obtinent paucorum potentiam nuncupamus: non recte uidentur
iste diffinitiones esse posite. Etenim uero si quis adiungeret
opulentie quidem paucitatem, inopie uero multitudinem
sic appellareturque rerum p species, ut dicatur paucorum potentiam esse
in qua gubernationem rei p habent opulenti numero pauci.
popularem uero in qua inopes rem p tenent multi existentes: aliam
habet dubitationem. quas enim dicemus eas res p in quibus plures
opulenti. et in quibus pauciores inopes gubernant. siquidem nul-
le sunt alie res p. preter supradictas. Videtur igitur ratio ista
ostendere quod paucos esse uel multos qui gubernant contingens est.
aliud paucorum potentie, alterum popularis. propterea quod u-
bique accidit ut pauci sint opulenti, multi uero inopes. ex quo
fit ut huiusmodi cause non faciant differentiam. sed in eo
differat popularis gubernatio a paucorum potentia quod
alibi opulenti alibi inopes rem p obtinent. necessarium-
que est ubicumque propter ac diuicias presunt siue hii pau-
ciores sint, siue plures. hanc esse speciem illam que uocatur
paucorum potentia. ubicumque autem inopes: hanc esse popu-
larem gubernationem. sed accidit ut diximus hos quidem
paucos esse, illos uero multos. opibus enim ac diuitiis pauci habun-

h' ponit primam dubitationem que contra predicta occurrit. ponit quod rationem dubitandi.

h' tangit solutionem quandam. et eam statim reprobat.

h' soluit dubitationem secundum ueritatem.

dant. libertatis tamen omnes participes sunt. propter quas causas contendunt utrique de re publica. Capitulum Septimum.

hic ostendit propter quod antiqui ... determinaverunt. et post intentionem proponit.

SUMENDUM est prius quos terminos esse dicunt paucorum potentie et popularis gubernationis. et quod sit iustum in utraque. Omnes enim attingunt iustum quoddam sed usque ad aliquid. et aiunt non omne iustum proprie. puta videtur equalitas iustum quoddam esse. et est sed non omnibus at equalibus. et inequalitas videtur iustum esse et est quidem sed non omnibus at inequalibus. alii vero hoc auferunt personis et male iudicant. Causa vero est quia de se ipsis iudicium fit. quod vero de se ipsis iudicant ut plurimum non recti sunt iudices. itaque cum iustum aliquibus et divisum sit eodem modo in rebus et personis ut diximus in ethicis: equalitatem rei confitentur sed de personis contendunt. maxime ut dictum est quia de se ipsis non recte iudicant. Deinde quia usque ad aliquid utrique eorum iustum quoddam dicentes putant se dicere simpliciter iustum. hii enim si in aliquo sint superiores seu opibus et divitiis: alios omnino putant impares esse. hii vero si in aliquo sint pares puta libertate: omnino putant esse pares. Ceterum quod est principalissimum non dicunt. si enim possessionum gratia societatem inissent: tantum caperent civitatis quantum possessionis. itaque illa ratio valeret que est paucorum potentium. qui aiunt non esse iustum ut qui unum contulit tantum percipiat de centum minis quantum is qui contulit omne reliquum. nec eorum que ab initio. nec eorum que postea supervenerint. Quod si non vivendi solum gratia: sed magis bene vivendi. nam sic servorum et aliorum

hic prosequitur et post declarat quod antiqui tetigerunt iustum secundum quid et non simpliciter.

hic assignat duplicem causam eius quod dixit.

hic ponit causam secundam.

hic ostendit quod isti non intendunt iustum simpliciter et post quantum ad oligarchiam.

hic ostendit inutilitatem quod nec isti nec alii tetigerunt iustum simpliciter et post ostendit civitatem non esse institutam solum gratia huius.

aliorum animalium civitas esse posse qd' non est. ex eo
q2 felicitatis non sunt capatia. n3 vivendi s'm electione.
Neq; societatis gr̃a bellice. ne a q̊quam iniuria afficiant'.
n3 pp comercia | ac mutuam utilitatem. nam sicut sti &
cartaginenses. & omnes hii qbus est comercium invicem
tamq̃m cives essent uni' civitatis. sunt nempe illis fede-
ra c̉ca res importandas. & pacta ne iniuria afficiant'. &
scpture c̉ca mutuam societatem. s3 n3 magr̃atus commu-
niter hiis deputati sunt: verum alii ap alios. Nec q̃les
ee o3 alteri de alteris cogitant. neq; ut nemo eor̃u iniust'
sit q sub federe comp̃hendunt'. n3 ut p̃uitatem nullam
habeat: s3 solum ut non invicem se iniuria afficiant. at
enim de v̉tute ac vitio publice cogitant quicũq; cura
h'nt bene instituendi civitatem. ex q̊ manifestum est
de v̉tute curam ee habendum ei que re vera civitas
sit nominanda: nõ v̉oñis gr̃a. nam fit communicatio
societas aliorum ad bellum loco solum differens ab ali-
is sociis longe exñtib'. & lex pactio ut ait Lichrofon so-
phista fideiussor invicem iustorum. s3 non talis ut bo-
nos & iustos cives efficiat. Et qd' ita se habeat p3. nam
siq's coniugat loca in unum. ut megarensium corinthi-
orumq; civitates sese invicem contingant menib': ni
hilomin' una non erit civitas. nec si simul coniugia in
eant. q̃mq̃m hoc unum fit de his commutationib' que p-
prie sunt civitatum. eodemq; m̊ siq habitent sepati
qdem | non tamen ita longe ut nequeant simul commu-
nicare | Legesq; habeant iniuriari sibi invicem in com-

h' õ dup' q' nõ ee gr̃a cõ pugnationis v' cõmutationis

h' ponit 2ᵐ rõ in destructionem illius consequentis.

h' rõe 2ᵃ ondit q' civitas nõ sit cõstituta gr̃a compugnationis v' cõmutationis.

tū̄s ꝑhibentes. ceu si unus faber alter agricola alter su-
tor alter aliqs huiusmodi forꝫ: ēēntq hii decem milia
numero nec alia eis forꝫ cōmunicatio nisi talium reꝫ.
puta contractuum | & confederationis: nec sic qdem
ciuitas adhuc forꝫ. pp qm tandem utiq cām? non eīm
qr non ppinqua sit communicatio. nam si in unum con-
uenirent ita communicantes | unusqsq tamē utatr ppa
domo ut in ciuitate | ac sibi ipis ut confederati auxiliū
ferant contª iniuriantes solum: ne sic qdem ciuitas ēē
uideret̃ rcē considerantib'. si qdem eodem m̄ conu'sa-
rent̃ simul coniunctim & sepatim. ¶ Ex q̄ pꝫ q ciuitas
non est communicatio loci | & non iniuriandi sibi ipis |
& comertii grā: ꝫ ista qdem ut assint necessarium est
si qdem futura sit ciuitas. nec tamen si ista assint om̄ia.
ciuitas adhuc erit. ¶ At bene uiuendi societas & domib'
& generib' uite pfecte grā. & p se sufficientis. hoc tamen
non erit: nisi uno eodemq loco habitantib'. & coniugia
simul ineuntib'. pp qd' ppinqtates in ciuitatib' extitert
& sodalicia | & sacra | & conu'sationes familiarium. idq
est amicitie op'. nam simul uiuendi electio amicitia ē.
¶ Finis est g° ciuitatis bene uiuere. illa ū grā finis. ciuitas
aūt est generum pagorumq societas | uite pfecte | ac p se
sufficientis. hoc est ut diximus bene ac bt̄e uiuere. beneg°
agendi grā ponendum est ēē ciuilem societatem non
aūt grā simul uiuendi. ¶ Quapp qcumq plus conferunt
ad huiusmodi societatem: hiis plus uiris competit in ci-
uitate quam his q in libtate ac genere pares sunt uel

ma-

h' concludit conclusio-
nē pncipalr intentā.

h' iam o° qd ciuitas sit.
& grā cui' sit cōstituta.

h' ponit qd sit finis ciui-
tatis.

h' infert coro° ex q° appa-
ret pncipale intentum.

maiores sed civili virtute sunt impares, et quam hii qui divi-
ciis superant, sed virtute superantur. Quod igitur omnes qui de re publica con-
tendunt partem aliquam iusti dicunt manifestum est ex
supradictis; Capitulum Octavum.

Est autem dubitatio quid oporteat dominantem esse
in civitate, utrum quid populum, an eos qui divicias
habent, an bonos et equos, vel unum qui sit optimus omnium, vel ti-
rannum. Verum hec omnia videntur habere difficultatem.
Quid enim? si inopes, quia plures sunt, partiuntur ea que sunt opu-
lentorum, hoc non iniustum est? decreverunt enim
qui potestatem habent. Iniuria igitur summa que tandem dicenda
est? Rursusque omnibus acceptis, si plures ea sibi attribuant
que sunt paucorum, constat quod civitatem corrumpunt.
Atqui virtus numquam corrumpit id quod eam habet, nec iustum
civitatis corruptivum est. Ex quo patet legem istam non posse
iustam esse. Preterea illa quoque que facta fuerint a tiranno
necessarium foret iusta esse omnia. Vim enim affert per
potentiam quemadmodum multitudo divitibus. Sed an pau-
cos et opulentos iustum est dominari? An igitur si et illi
hec agant et rapinas exerceant auferantque multitu-
dinis bona, hoc ne erit iustum? et cetera bona igitur. Hec igitur
omnia constat esse prava. Verum bonos et equos domina-
ri oportet auctoritatemque habere omnium? Igitur alii omnes cum ma-
gistratus non capiant inhonorati manebunt. Nam ho-
nores quidem magistratus potestatesque appellamus. Quos si boni
semper habeant, necessarium est alios excludi ab hono-
ribus rei publice. Sed utrum unus qui sit optimus dominari debet?

Marginal notes:

Hic dicit esse intentum ex propositis quod principaliter intendebat.

Hic inquirit quem oporteat esse principantem, et primo movet dubitationem.

Hic arguit ad quamlibet partem, et primo ponit rationes 3, ostendit quod non expedit multitudinem dominari.

Hic ponit rationem [illegible].

Hic ponit rationem 3.

Hic ostendit non esse iustum paucos sive divites dominari.

Hic arguit ostendendo quod non sit iustum virtuosos dominari sive sint pauci sive plures.

Hic arguit ostendendo quod non expedit unum dominari.

At enim hoc etiam gravius est. quoniam plures erunt
ab honoribus exclusi. Sed forsan dicet aliquis legem domina
ri debere non autem hominem. in quem cadunt animi pertur
bationes. Sed igitur sit lex quidem: sed vel ad paucorum potentiam
vel ad multitudinis favorem declinans. quid tandem re
fert in his de quibus dubitatum est? evenient enim eadem
que supradicta sunt. De aliis igitur sit alius quidam sermo. Quod autem
magis penes multos debeat esse principalis quam penes paucos
licet optimos videtur solvi posse. et quandam habere dubitationem.
immo forte veritatem. Nam si plures sunt quorum unusquisque
non sit studiosus tamen fieri potest ut in unum con
venientes omnes meliores sint quam illi. non ut singu
li sed ut omnes. quemadmodum cena in qua plures conferunt
quam ea que ex unius erogatione fit. nam cum plures
sint: unusquisque partem habet virtutis ac prudentie. ac fiunt
in unum collati quasi homo unus qui multos pedes habeat multas
que manus multosque sensus. et eodem modo circa mores et in
telligentiam. quapropter melius iudicant multi et in musi
ca et in poetarum operibus. alii enim aliud. et cuncti cunc
ta discernunt. Sed in hoc differunt studiosi viri ab
unoquoque aliorum ex multitudine quemadmodum decoros a
non decoris aiunt et picta artificiose a veris. eo quod separa
tim distincta in unum colliguntur. cum si separatio
fiat pulchrius se habebit huius quidem picti oculus alterius
vero cuiusdam alia particula. Sed igitur de omni populo omnique
multitudine recipit hanc esse differentiam multi
tudinis ad paucos studiosos incertum est. immo for
san

Hic excludit responsionem quandam quod supponit eam. ubi sic ponitur exclusio illius responsionis.

Hic descendit specialiter ad inquirendum utrum magis conveniat principari multos quam paucos. et primo intentum proponit

Hic prosequitur. et primo declarat unam propositionem ex qua consequenter arguit ad propositum. alibi arguit conclusionem pro illa parte quod oportet multitudinem dominari

Hic ponit differentiam inter virtuosos simpliciter et quemlibet illorum ex quibus componitur multitudo. alibi arguit pro parte opposita. et hoc secundo.

Hic ex propositione superius declarata arguit ad propositum. alibi ponit secundam rationem pro hac parte scilicet quod sit expediens multitudinem principari.

sam certum qd' de qbusdam est impo(ssibi)le. nam eadem ratio
de bestiis esset. quamq(ua)m qd differunt qdam ut ita dixerim
a bestiis. s(ed) de aliqua m(u)l(ti)tudine nihil uetat esse uerum; — h(ic) soluit q(uesti)onem p(ri)ncipale(m) & aliam q(ua)ndam annexa(m)

QVAPPTER dubitationem illam Capl(itulu)m 9(u)m.

p(ri)mam p(er) ista soluere quis pot(est). ac similit(er) aliam subsequentem: q(ua)rum oppt(er)et p(ote)statem h(abe)re liberos homines. ac m(u)l(ti)tudinem ciuium quales sunt q(ui)cumq(ue) n(ec) opes h(abe)nt n(ec) u(ir)tutis existimationem. Etenim p(er)mittere istis mag- — h(ic) manifestat solutione(m) ill(i)us q(uesti)onis annexe. & p(ost) ostendit q(uod) n(on) o(mn)es m(u)l(ti)tudinem p(ri)ncipari magnis p(ri)ncipatib(us).
nos magi(st)ratus nequaq(ua)m est tutum. p(ro)p(ter) iniusticiam & ignorantiam p(er) q(ua)s qbusdam iniuriarent(ur). in qbusdam u(er)o errarent. Rursus u(er)o excludere illos penitus ab honorib(us) — h(ic) ostendit p(er)iculosu(m) e(ss)e excludere penit(us) m(u)l(ti)tu(di)ne(m) a p(ri)ncipatib(us)
p(er)iculosum e(ss)et. cum enim m(u)l(ti)tudo inopum est in ciui|te eademq(ue) ab honorib(us) exclusa: necesse est eam ciuitatem plenam esse hostium rei p(ublice). restat (er)go ut ad consultandum & decernendum isti recipiant(ur). Quapp(ro)p(ter) & solon & alii q- — h(ic) confirmat solutione(m) p(re)dicta(m) p(er) leges antiquor(um)
dam eorum q leges condidere huiusmo(d)i homines ad re-petendas gestorum rationes & ad suffragia electionesq(ue) magi(st)ratuum admittunt. solis aut(em) ut magi(st)rat(us) committa-tur nequaq(ua)m p(er)mittunt. dum enim cum aliis una de-cernunt atq(ue) consultant: capiunt omnes simul sufficie(n)-tem sensum. & p(er)mixti meliorib(us) p(ro)sunt rei p(ublice). que(m)admod(um) non purum alimentum una cum puro totum facit utili(us) q(ua)m paucum. sep(ar)ati u(er)o utriq(ue) imp(er)fecti sunt ad iudicandu(m);

S(ed) hab(et) dubitationem huiusmo(d)i ordinatio rei p(ublice). p(ri)mum — h(ic) arguit contra ant(e)di(c)ta. & p(ost) duas p(er)mittit p(ro)positiones.
q(uia) uideret(ur) eiusdem esse hominis scire iudicare q(ui)s recte me-dellam attulit q ip(s)e sciat etiam mederi ac sanitatem eg(ro)-tantib(us) afferre. h(ic) aut(em) est medicus. eodemq(ue) m(odo) de aliis fact-

tatib9 & artib9. ut enim medicum rationem sue medelle
aput alios medicos respondere oz: ita & alios aput similes. me-
dicus aut est & ille q agit | & ille q precipit & ordinat. & tertio
loco ille q a pueritia expertus est circa artem. sunt enim qdam
tales in cunctis ut ita dixerim artib9. tribuim9 u iudicium
h' ponitur 2a ppositio p-mittenda.
non minus expertis quam scientib9. ¶ Deinde & circa electione
eodem se uidetur m habere. nam recte eligere scientis est op9.
ceu geometram in geometria. & gubnatorem in nauigatione.
& si enim in qbusdam opib9 & artib9 concurrunt alii qdam
ignorantes: non tamen melius iudicant qm scientes. ¶ Itaq3
h' ex suppositis arguit contra illam suppositione ordinationem antiq4
secundum hanc rationem auctoritas mltitudini danda non
eet. n3 in electionib9 magistratuum. n3 in rationib9 admini-
stratorum reposcendis. ¶ At enim forsan non hec omnia be- h' soluit 2a obiectionem pdcam. & ait q forsan.
ne dicunt. & pp superiorem smonem si sit mltitudo non ni-
mis seruilis. erit enim unusqsq3 deterior iudex qm hii q
sciunt. uerumtamen simul omnes ul melius iudicabunt | ul non
h' 2o remouet illam obiectione.
deteri9. ¶ Et qbusdam qdem non solum is q fecerit recte
iudicat | & q habet artem: puta domum non solum is intel-
ligit & iudicat q fecit: s3 melius is q utit. utit aut pr famil-
lias. & themone gubnator | non faber. & epulis conuiuia |
non coquus. hoc g dubium p hunc modum uidet sufficien-
h' iterum arguit contra illam antiquam ordinationem
ter solui; ¶ Est & alia dubitatio cum hac annexa. q2 inco-
uenientis uidet ut deteriores q sunt maiorum rerum
habeant ptatem quam pbi. rationes u administratorum
a magratib9 reposcere & magratus ipos delegere maximu
est. que duo in qbdam ciuitatib9 a pplo fiunt. contio ei3
omnium talium domina est. atq contionis qdem ptici

pes

pes sunt | et deliberant | et decernunt ex bigui censu homines.
et cuiusque etatis. questuram vero et prefecturam. et maximos
magistratus suscipiunt ex censu magno | atque etate. ¶ Questio — h[ic] solvit hanc dubitationem
ista potest eodem modo solvi. nam forsan id se recte habet. non enim
iudex. non consultor. non is qui in contione existit dominatur.
sed iuditium | et senatus | et populus. illorum vero unusquisque parti-
cula est istorum. dico autem particulam esse consultorem | et
concionatorem | et iudicem. itaque iuste dominia maiorum
est multitudo. ex multis enim populus constat | et iuditium.
maiorque census est universorum quam singulorum per se. et quam
illorum paucorum qui magnos suscipiunt magistratus. hec
igitur in hunc modum terminata sint. ¶ Prima vero illa quod mani- — h[ic] ponit quod sit manifestum de predicta dubitatione.
festum facit nihil adeo ut leges recte positas debere dominari |
illum autem qui rei publice preest | sive unus hic sit | sive plures in his
partem habere debere in quibus leges expresse cavere non possunt.
ex eo quia facile sit generali sermone singulos casus compre-
hendere. ¶ Quasi tamen leges recte positas dicamus nondum — h[ic] ostendit quod sit maxime ex dictis.
apparet. sed ad huc superest anterior dubitatio. atque si tales
esse leges quales sunt res publice necessarium est: pravas
vel studiosas. iustas vel iniustas. et hoc unum manifestum
oportere ad speciem rei publice leges esse accomodatas. quod si ita sit: patet
quod leges illas que ad rectas gubernationes accomodate sunt
necesse est esse iustas. illas vero que ad earum labes esse non — h[ic] ostendit 2m eius boni excessum distributi debent principatus et primo dicit quod bonum et finis politie recte est bonum omnium conferens.
CUM vero in cunctis Capitulum 10. iustas;
scientiis et artibus finis sit bonum: maximum
autem maxime principalissima omnium. hec autem est civilis po-
testas. est autem civile bonum iustum. id autem communis utilitas.

h' ponit q' intendit i hoc cap°. & cam intenti.

¶ Videtur aut omnib' equum qddam esse iustum & usq, ad aliqd consentiunt phicis ronibus in qbus deter minatum est de moralib'. quid enim & qbus iustum & oppter e parib' par existere. quorum certe paritas & q° s[e] imparitas sit oz non latere. ht enim id dubitationem & phiam ciuilem.

h' p'seq. & p° ponit id q' dicere posse.

¶ Forsan enim diceret aliqs sm omnis boni preheminentiam oppter e impariter magratus tri buere: si in aliis non differant | s3 pares sint. differen tib' enim aliud ee iustum & q, sit sm dignitatem.

h' p rones. 3. repbat illu modu dicendi.

¶ Atq si hoc uerum sit: erit & sm colorem & sm magnitu dinem & sm unumqdq, bonorum plus tribuendum de ciuili iusto illis q supexcellunt. at hoc qdem falsu3 est. qd' p3 in aliis sciis & artib'. parib' enim phistulato rib' qntum ad artem danda non est prerogatiua fistu larum illi q sit nobilior. nihil enim melius canet. s3 oz huis q in ope ipo supexcellunt tribuere phistularum prerogatiuam.

h' ponit 2m ro. al' manat q' dix p exemplu.

¶ Et si nondum p3 q, diximus: etiam ma gis deducentib' erit manifestum. nam si erit aliqs ex cellens fistulatoria arte | inferior tamen nobilitate gene ris | ul' forma | & si maius qdlib; illorum est bonum qua fistulatoria. dico aut nobilitatem & formam & sm p portionem fistularie sunt anteponenda: tamen huic dan de sunt meliores fistule. oz enim in op' ipm progatiua3 conferre. diuiciarum u & nobilitatis respectus nil con fert.

h' ponitur ro 3.

¶ Preterea sm istam ronem omne bonum eet uti q, compabile. nam si magis aliqua magnitudo: & ete omnio magnitudo compabilis foret & ad diuitias | &

ad

ad libertatem. itaque si magis hic excelleret magnitudine
quam ille virtute. et magis superemineret omnino magnitudo
virtuti: essent omnia conferenda. quanto enim magnitu-
do huius illum superat, tanto constat esse ut parem. ¶ Cum

> hic destruit consequens

vero hoc sit impossibile: palam quod in rebus civilibus non secundum omnem
imparitatem de magistratibus recte contendunt. si enim sint
hii quidem tardi, illi autem veloces: nihil ob hoc oportet alios
plus alios minus habere. sed in gignicis certaminibus horum
excellentia honorem capit;

> hic secundum intentionem propriam inquirit secundum cuius boni excessum principatus distribuantur, et primo de bonis illis que ordinantur ad civitatem ostendit quod rationabiliter potest quis dubitare.

Capitulum undecimum.

At ex quibus constat civitas in his necesse est
contentiones cadere. quapropter rationabiliter
sibi arrogant honores nobiles et ingenui et opulenti. oportet
enim ingenuos esse et censum habere ad honera perferenda.
non enim civitas esse potest ex pauperibus omnibus. quem-
admodum nec ex servis. atque si hec requiruntur: palam quod et iu-
sticia et virtus bellica requiritur. sine his enim stare
civitas non potest. hoc tantum interest quod sine primis
illis esse civitas non potest. sine his autem non bene permanere.
¶ Ad hoc igitur ut sit civitas videri poterunt vel quedam istorum

> hic concludit intentum suum

recte sibi honores vendicare. ad vitam tamen optimam
disciplina et virtus iustissime sibi vendicare. honores
utique viderentur ut supradictum est; ¶ Cum vero nec omnino

> hic inquirit utrum secundum excessum horum bonorum fieri debeat distributio principatus. et primo arguit ostendendo quod debeat fieri secundum excessum divitiarum

parium par habere debeant: qui in uno aliquo sint pares, nec
impar impares secundum unum: necessarium est omnis huius-
modi rerum publicarum transgressiones esse et labes. dictum vero est prius
quoniam litigant quodam modo omnes iuste contendunt. simpliciter autem
non omnes iuste opulenti quidem quod plus regionis pos-

sident. regio autem commune quoddam. preterea in comerciis magis creditur eis ut plurimum.

Hic arguit ostendendo quod secundum dignitatem libertatis et ingenuitatis debeat fieri distributio principatus

¶ Ingenui autem et nobiles quasi prope inter se. cives enim magis generosiores quam ingenerosi. nobilitas autem apud omnes in honore habetur. insuper quia consentaneum est ex melioribus ortos esse meliores. est enim generis virtus nobilitas.

Hic arguit ostendendo quod secundum dignitatem virtutis debeat fieri distributio principatus.

¶ Similiter quoque dicemus virtutem merito contentionem inducere. socialem autem virtutem dicimus esse iusticiam cui cetere omnes virtutes necessario consequuntur.

Hic arguendo ostendit quod secundum dignitatem multitudinis debeat fieri distributio principatuum.

¶ Atque et plures ad pauciores. nam et potentiores et ditiores et meliores sunt ut susceptis pluribus ad pauciores;

Hic inducit dubitationem quandam que ex ante dictis habet ortum.

¶ An igitur si omnes isti forent in una civitate boni et divites et nobiles esseque alia multitudo populi: utrum in dubium veniret quibus gubernatio rei publice foret tribuenda an non esset dubium.

Hic tangit solutionem que solum habet locum iam constitutis policiis.

¶ In unaquaque igitur re publica earum quas diximus indubitatum est iudicium quam debeant gubernare. principalibus enim inter se differunt. seu alia per divites. esse alia per virtuosos. et aliarum unaqueque eodem modo.

Hic introducit aliam questionem circa eius solutionem.

¶ Sed tamen considerandum est quando circa idem tempus ista existunt quomodo sit determinandum. nempe si virtuosi sint in civitate admodum pauci: quomodo est agendum. an considerare oportet si pauci ad opus gubernandi rem publicam sufficiant. an tot esse oporteat ut ex hiis civitas constet.

Hic arguit in contrarium et primo ostendit quod secundum divitias vel ingenuitatem non fiat distributio.

¶ Est autem dubitatio quedam in cunctis qui de honoribus in re publica contendunt. nam qui vel propter divitias vel propter genus sibi tribuendam putant: nihil iuste dicere videntur. sequeretur enim ut si unus omnium ditissimus foret: is eodem iure gubernare alios

omnes debet. eodem modo qui nobilitate antecedit eorum guberna-
tor esset qui cum ipsi sint ingenui de honore contendunt. ¶ Hoc
idem forsan continget in optimatum gubernatione circa virtu-
tem. si quis enim unus probitate antecellat aliis qui in eadem re p(ublica)
versentur: hunc dominari oportebit secundum illam rationem. ¶ Ergo
si et multitudinem dominari oportet ex eo quod potentior est quam pa-
uci: et si unus vel plures uno pauciores tamen quam multitudo
potentiores sint aliis: hos oporteat gubernare potius quam multi-
tudinem. ¶ Hec itaque omnia videntur ostendere quod harum deter-
minationum nulla est recta secundum quam censet sibi quisque
gubernationem esse tribuendam: ceteros vero omnes sub eorum
gubernatione esse debere. nam profecto et ad eos qui propter virtutem si-
bi arrogant gubernandi auctoritatem, et ad eos qui propter divicias res-
pondere posset multitudo iustum sermonem. nihil enim
vetat multitudinem quandoque meliorem esse quam paucos ac
ditiorem. non secundum singulos: sed secundum universos. Capitulum .ix.

EX QVO ad questionem illam quam afferunt
per hunc modum respondere potest. querunt enim qui-
dam ad quid respicere legis conditor debeat in legibus rectissi-
mis constituendis. utrum ad meliorum vel ad plurium u-
tilitatem: quando contingat quod modo diximus. ¶ Rectum quidem
accipiendum est eque. eque vero rectum ad totius civitatis
utilitatem, et ad communem civium. civis autem communiter
qui particeps est imperandi et parendi. Licet alius secundum unamquam-
que speciem rei publice. secundum autem optimam speciem qui potest et eligit
parere et imperare ad vitam secundum virtutem degendam. ¶ Quod
si unus sit usque adeo superexcellens virtute. vel plures quam unus,

hic arguit ostendendo quod non secundum dignitatem virtutis fiat distributio principatus.

hic arguendo ostendit quod non fiat secundum dignitatem multitudinis.

hic ponit solutionem questionis et ex omnibus his concludit intentionem propositam.

hic inducit quedam ad declarationem predictorum. et premittit dubitationem quandam.

hic solvit predictam dubitationem.

hic respondet ad dubium quoddam quod ex dictis insurgit.

nec tamen tot numero ut implere ciuitatem possint
ut neque compandi sit aliorum omnium uirtus | neque facultas ge
rendi remp. ad hanc plurium si plures sint uel unius tan
tum si unus: non amplius ii ponendi sunt ciuitatis ps.
Fieret enim illis iniuria si pariter atque alii censeantur. cum
sint usque adeo superiores secundum ciuilem potentiam. putandus est enim
talem uirum tanquam deum in hominibus esse. ¶ Ex quo manife
stum est positionem legum necessariam esse circa equales
genere et uirtute. Sed in illos tales non est lex. ipsi enim lex sunt.
et enim ridiculus foret qui illos legi subicere conaretur. ¶ Dice
rent enim fortasse quemadmodum de leone scribit anthiste
nes contionantibus lepusculis | ac censentibus que per plus aritur
ostracismus receptus est. hee siquidem ciuitates equalitatem
maxime complectuntur. itaque qui superexcellere uidetur | uel
propter diuitias | uel propter amicos | uel propter aliquam aliam ciuilem
potentiam extra ciuitatem relegatur ad tempus aliquod termi
natum. ¶ Tradunt etiam fabule ob huiusmodi causam her
culem ab argonautis fuisse relictum. non enim una
cum aliis nauem gerere uoluisse illum. ut nimium sup
excellentem inter nauigantes. ¶ Qua propter qui uituperant tira
nidem et consilium periandri trassibulo datum: non
simpliciter existimandi sunt recte dicere. ferunt enim perian
drum nihil respondisse ei qui consilii petendi causa ad ipsum
missus fuerat: sed supereminentes spicas demendo: sege
tem adequasse. cuius causam cum non intelligeret nuntius |
ac factum ab eo narraret: intellexisse thrassibulum quod
oportebat supereminentes ciues auferre. hoc autem nec prodest

h' ponitur ro .2.

h' probat quod dixit per aliorum facta. et ponit .4. facta. 2. ibi propter quod. 3. fabu.

h' ponitur .2.m factum.

h' ponitur .3.m factum

h' ponit .4.m factum.

/equum omnibus habere debere. Appaci uitatibus

solum tirannis, nec soli faciunt tiranni: sed et in paucorum
potentia et in populari statu similiter se habet. Ostracismus
enim eandem quodammodo vim habet tollendo eos qui supemi
nent et in exilium pellendo. ¶ Hoc idem et in civitatibus
et in gentibus faciunt hii qui dominantur. velut athenienses circa
samios, et chios et lesbios. quando primum enim imperium
firmiter habuere eos in multis persuadaverunt contra se
deris equitatem. persarum autem rex medos et assirios et alios
qui magnum aliquid de seipsis sapiebant ob imperium prius
habitum sepe contrivit. questio autem posita circa omnes
est rerum publicarum species universaliter que sunt recte. nam ille que
transgrediuntur ad propriam respicientes utilitatem hoc
agunt. quin immo et ille que ad commune respiciunt bonum
eodem modo se habent. ¶ Patet hoc in aliis quoque artibus et scientiis. neque
enim pictor excedentem mensuram pedem animal
habere pateretur. quamvis pulcherrimus ille pes esset. neque faber pro
ram aut aliam partem navis. neque certe magister chori eum
qui pulchriorem ac meliorem toto choro vocem emittit si
net in choro esse. ¶ Itaque ob hoc quidem nihil prohibet eos qui domi
ni sunt convenire cum civitatibus si proprie dominationis
gratia que etiam civitatibus utilia sunt agant. ¶ Quare
secundum eas quas confitentur superexcellentias quandam
habet utilitatem ratio illa per quam ostracismus fuit repertus.
melius tamen foret si ab initio per legis conditorem provi
deri ut res publica non indigeret tali medicina. secundo autem
loco si quid tale accidat: conandum est tali aliquo remedio
corrigere. quod tamen factum non est a civitatibus. non enim

Hic ponit quartum factum.

Hic ostendit idem per simile in artibus.

Hic respondet cuidam obiectioni. Alias ostendit in quibus predicta utilitatem habeant. et postea intentum proponit.

Hic docet quoddam cognitum dominum per quod. Alias ostendit respublica aliquando excellentie predicta locum habent.

h ondit qualr iste q excedit alios se debeat hrē ad ciuitatem. & ciuitas ad ipm. al'o respcū cuiq polecie p̄ta locum hēant. & respcu cuiq locū non habeant.

respexerunt ad commodum publicum. ʒ p seditionem
uise sunt ciuium pulsione. ¶ Ex hiis g' speciebʳ gubnandi
que lapse sunt qd' ad pͥuatum cōmodum ptinēat iniu
stum est pʒ. forsan aūt non simp͛ iniustum. & hoc est mani
festum. ʒ in optima re p magnam hīt dubitationem.
non p excellentiam aliorum bonorum. ceu uirium &
diuitiarum & amicitiarū: ʒ si qs excellat ūtute: qd
de eo sit faciendum. non enim dicendum est ut talis
uir sit de ciuitate pellendus. atq nec gubnationi alio
rum talis uir erit subiciendus. p inde enim est ac si io
uem gubnare uelint potestatem diuidentes. restat g'
ut uidetᶻ natām huius talem ēē ut om̄s sponte sua pa
rere illi debeant. itaq, huiusmō qdem homines esse
reges perpetuos in ciuitatibʳ; Capitulum. 13m.

h incip tractare de regno. & p̄ pmittit intētū

FORSAN ū post hec congruum fuerit consi
derare de regia gubnatione. dicimʳ enim
hanc esse unam ex rectis spēbʳ rerum p. consid'andum
est āt utrū conducat ciuitati & regioni quam rēe gub
nari oppteat regem hrē ul' non: ʒ alia quedam spēs gu
bnandi magis conducat. ul' an qbusdam conducat q
busdam non. ante om̄ā ū distinguendum est an sit
unum genus eorum ul' differentias habeant plres. ¶ Fa
cile est intueri qd' plura genera sunt. ū est om̄ium re
gum modʳ unus ptātis. in lacedemoniorᵹ ū re p uidetᶻ
ēē rex maxime sēm leges. nʒ ēī ptātem hīt om̄ium. ʒ cū
egreditᶻ extra regionem imperium hīt eorum que ptinet
ad bellum. preterea sacrificia deorumq, cerimonie ei

h pseq & p distinguit qn spes regni.

commissa sunt. hec igitur regia potestas est que auctoritatem
belli perpetuam habere. uite enim necisque alicuius non
habet potestatem. nisi dum bellum gerit. ut etiam apud an-
tiquos fuisse uidetur. quod ostendit homerus. nam agame-
non in contionibus maledictis et iurgiis uexabatur. sed cum
a contione digressus in prelio erat: occidendi habebat
potestatem. itaque inquit quem ego procul a pugna fugientem
conspexero non sibi sat erit fugere canes et aues. nam
penes me occidendi potestas. una igitur species regni est auctori-
tas belli perpetua. et quandoque per genus | quandoque per electionem
huiusmodi regnum obtinetur. ¶ Est et alia insuper monar-
chie species qualia sunt apud quosdam barbaros regna. uim
habentia proximam tirannidi. licet sint legittima et secundum
morem patrie. ob id enim quia magis apte sunt ad seruien-
dum nationes barbarorum quam grecorum | et eorum qui
incolunt asiam quam eorum qui europam perferunt seruile
iugum equo animo. et ob hoc tirannica sunt huius regna.
Sed habent securitatem quia more et legibus consistunt. et ea de-
causa custodiam habent regiam non tirannicam. reges
enim a ciuibus custodiuntur. tiranni uero ab exterius merce-
de conductis. et reges secundum leges et uolentibus. tiranni uero
inuitis dominantur. itaque alteri a ciuibus custodiuntur | alteri
contra ciues custodiam parant. sunt igitur hee de quibus dictum
est due species monarchie. ¶ Tertia species est ut antiquitus
in grecia fuere quos uocabant esinetas. est autem hoc ut
simpliciter dicamus electiua tirannis differens ab barbarica
non eo quod legittime sed eo quod non consuete. potestas autem

[Margin notes:]
hic ponit 2am speciem regni que etiam hic 4o ponitur species tirannidis.
hic manifestat qualis sit huius species regni et propter quid sit uoluntaria.
hic ostendit quod sit secura.
hic ponitur 3a species regni

huiusmodi aut vivente eo durabat aut tempore vel rebus
h' manifestat quod dixit per exemplum. gestis finiebatur. Qualem elegerunt quondam mitilenei
pictacum adversus exules suos quibus preerant antime-
nides et alceus poeta. ostendit hoc alceus in quodam loco suorum
carminum. increpat enim quod pictacum hominem obs-
curi generis laboranti civitati prefecerint tirannum. hec
ergo species quia tirannice sunt: dominationem habent. quia vero electe
h' ponit .4. species regni sunt et volentium: regie. Quarta species regni est quales
erant heroicis temporibus spontanee et secundum morem et legem.
propter beneficia enim a primis collata in populos. vel per artes. vel
per bellum. vel per congregationem in unum. vel per adquisitio-
nem regionis delatum fuit eis regnum de populorum
voluntate. et successoribus id erat secundum patrie morem.
h' ostendit quarum rerum isti reges erant domini. Hii et imperium habebant belli. et rei divine cultum ex-
cebant. nisi talia essent sacrificia que sacerdotium req-
uirerent. et preterea de controversiis iudicabant. et hoc fa-
ciebant alii iureiurando prestito. alii sine iureiuran-
do. erat autem illis iusiurandum per sceptri elevationem;
h' ostendit quomodo huius monarchia augmentata fuit. al' ostendit quomodo fuerunt restricta regna et in ducatum reddita. Veteres ergo illi reges antiquis temporibus civitates et gentes et
nationes externas continuo gubernabant. postea vero
principibus regibus dimittentibus / partim multitudine de-
tractante: illud solum in quibusdam civitatibus relictum est re-
gibus / ut cerimoniarum erga deos haberent facultatem / ac belli
h' resumit illas 4 species regni ut possit aliam addere. duces in externis essent. Regie ergo potestatis tot sunt species. quatuor
videlicet. una qualis erat temporibus eorum. volentium scilicet
et in quibusdam determinatis rebus. dux enim belli. et iudex
controversiarum. et dominus cerimoniarum erga deos.

altera erat barbarica ex progenie scilicet dominatio. secundum leges tamen. tertia quam esinetiam uocant. quam esse diximus electiuam tirannidem. quarta laconica. ea autem est ut simpliciter dicam imperium belli in quodam genere perpetuum. ista quidem igitur per hunc modum inter se differunt. Quinta est species quando unus omnium habet potestatem. quemadmodum unaqueque gens et ciuitas unaqueque publice ordinata ad exemplar gubernationis domus. ut enim gubernatio patris familias est regia quedam potestas domus: ita regia quedam potestas est ciuitatis et gentis unius, aut plurium quasi domestica quedam gubernatio.

hic addit quintam speciem regni. que inter omnes simpliciter est regnum.

Fere autem due sunt regni species de quibus considerationem facere expedit. una hec de qua dixi, altera laconica. nam aliarum plereque inter has medie sunt. pautiorum enim domine quam omnimoda potestas regia, plurium uero quam laconica. itaque consideratio fere circa duo uersatur. unum conducat ne ciuitatibus perpetuum belli ducem habere, et hunc uel per genus, uel per electionem. alterum conducat ne unum habere potestatem omnium, an non.

hic reducit species regni ad duas. scilicet primam et ultimam.

De duce igitur belli considerare potius ad leges pertinet quam ad aliquam speciem rei publice. nam in omni re publica id cadere potest. quare dimittamus hanc primam partem. de rege autem quoniam hec est una gubernandi legittima species: considerare oportet et dubitationes que in ea cadunt percurrere;

hic ostendit quid istorum sit dicendum et quid sit hic relinquendum.

hic prosequitur de regno simpliciter dicto. et primo dubitationem proponit.

CAPUT uero huius questionis Capitulum 14m est utrum expediat magis ab optimo homine regi uel ab optimis legibus gubernari. Qui gubernationem hominis preferunt aiunt leges solum uniuersaliter

hic prosequitur dubitationem. et primo arguit ostendendo quod melius sit ciuitatem regi uiro optimo quam lege optima.

puidere non aut ad singlaria ordinari. itaq in quacunq
arte litteris precipue fatuum ee. & in egipto post tertiam
diem mouere lic medicis. qd si prius: suo picło id agut.
pz g pp eandem cam non esse p litteras & leges optimam

h argut q melius sit gubnari lege qm hoie

gubnationem. Atq & illam adesse oppt gubnantib uni
uersalem rationem. & melius certe cui non adest turbatio
aliqua omio quam cui natura inest. hac g turbatione
car. mens u humana non car. Sz forsan dic aliquis q

h ponit obiectionem cont h. & p ponit eam. 2o soluit ipam.

huiusmo rationem pbabilius deliberabit cca singula. Qd

h remoue hanc obiec tionem. inducendo aliam ex cu solutione appare solutio istius.

g necesse sit ipm legis conditorem esse / ac leges poni mani
festum est. sz non inuiolabiles qua transgrediunt. nam
in ceteris qdem inuiolabiles esse oz. at de qbuscumq lex
aut puidere non pot omio / aut non bene puidere. utru
in huis uni uiro optimo danda sit ptas ul multis. Et enim

h soluit pbando p roes tres q sit meli plures pncipari qm unum solu. al argut p pte una. et hoc roe dupla.

nunc plures simul cognoscant de causis & deliberant & iu
dicant. sunt aut huiusmo iudicia de singlarib. & cum
unusqsq p se fortasse defficiat. ciuitas aut ex mltitudi
ne consi / ut conuiuium ad qd plures conferunt meli
est quam una atq simplx mensa. sic iudicia mltorum
sepe meliora sunt quam uniuscuiusq. Preterea mltitu

h ponit ro. 2.

do minus subiac corruptioni. quead mod aque magn
congeries. sic etiam plures quam pauci incorruptibilio
res sunt. at cum unus iudicat sira l alia huiusmodi
pturbatio uincat: necessarium est iuditium corrumpi.
Sz in mltitudine difficile for omnes irasci atq errare.
sit mltitudo liberorum hominum q nihil agant preter
legem: nisi in qb lex ipa deficiat. Quod si hoc non fa-

h ponit ro. 3. al r pnde contrariis obiectionib. & p resumit pma. & po nit ei solutionem.

cile in pl

cile in pluribus si plures sint boni viri & cives: utrum in
corruptior erit unus in gubernando vel cum erunt plures
& boni omnes. vel potius quod plures. ¶ Enimvero plures inter se fac
tionibus contendunt. unus autem non contendit. Sed adversus
hoc forsan ponendum est quod studiosi viri sunt omnes
ut ille unus. ¶ Si igitur plurium gubernatio bonorum autem
virorum omnium optimatum dicitur unius autem regnum: op
tabilius esset civitatibus ab optimis gubernari quam a rege.
& cum potestate & sine potestate non reperiri queant plures simi
liter. ¶ Et ob hoc forsan rex ab initio receptus est. quod dif
ficile erat viros plures excellenti virtute reperiri. presertim tunc
cum civitates parvae forent. praeterea ob beneficia accep
ta reges creavere. quod opus est bonorum virorum. ¶ Sed cum
postea contingeret ut plures pari virtute reperirentur: non
amplius tolleraverunt regem. sed commune quoddam quae
rentes: rem p. constituere. ¶ Cum vero deteriores facti lu
crum sibi quererent: ex gubernatione rerum p. paucorum
hinc potentiam exortam fuisse credendum est. honorabant enim
divitias. ¶ Ex his vero in tirannidem transiere. ¶ Ex tiranni
de rursus ad plebem. semper enim ad pauciores redigen
tes propter questus cupiditatem multitudinem corrobora
verunt: ut tandem insurgens multitudo ad popula
rem statum civitatis redegerit. ¶ Factis nempe ma
ioribus civitatibus non facile est aliam quam popularem
gubernandi speciem remanere. ¶ Sin autem quis ponat optimum
esse civitatibus a rege gubernari: quomodo fiet in filiis. utrum
per genus erit successio. ¶ At si qualescumque perniciosum est.

hic obiciat in contrarium & incontinenti solvit. ibi sed adversus. aliter ponit 2am obiectionem cum eius solutione

hic ex predictis infert duo corollaria. aliter obiciat per partem contraria illius conclusionis qua concludatur melius esse principari plures quam.

hic ponitur 2m corolarium. aliter tangit ordinem introducendi politias & contingit partes quarum in primo concludit quare regnum primo fuit introductum.

hic ostendit qualiter post regnum fuit introductus principatus optimatum.

hic ostendit qualiter fuit oligarchia introducta

hic ostendit qualiter tirannis fuit introducta.

hic ponit duas vias quibus fuit introducta democratia.

hic ponit 2am viam qua fuit introducta democratia.

hic inducat aliter duas dubitationes. & primo ponit primam & obiciat per unam partem

hic solvit. & primo ostendit quod non debent sumi reges secundum genus.

hic ponit solum apparentem quam aliquis tradere possit.

Sed non relinquet regnum huiusmodi natis rex. cum
id in sua sit potestate. At non facile iam est in hoc fidem — hic reprobat illam.
habere. arduum enim et maioris virtutis quam secundum humanam
naturam. Questio est etiam utrum habere debeat qui regna- — hic movet 2am dubitationem
turus est circa se potentiam quandam: qua possit compellere non
parentes. vel quomodo gubernationem exercebit. si enim
habeat potestatem a legibus concessam et nihil ex voluntate
sua faciat preter leges: tamen necessario erit sibi potentia
per quam sibi leges tueri queat. Forsan quidem de huiusmodi re- — hic solvit hanc dubitationem.
ge non difficile est terminare. nam oportet ipsum vires habere.
sed tales ut unoquoque seperatim et simul pluribus potentior sit. po-
pulo tamen sit impotentior. ut antiqui solebant custodi-
am civitatis tradere. quando aliquem preficiebant quem
esimnetem vocitabant vel tirannum. et dionisio postulan-
ti circa se habere aliquos custodie causa: consuluit quidam sira- — hic inquirit an expediat regi uno optimo viro quam pluribus. et primo intentum et causam intenti proponit. aliter inquirit de potestate regis simpliciter dicti. et primo intentum et causam intenti proponit.
cusanis tot esse dandos;

Capitulum iiii.

VERUM de eo rege qui cuncta ex voluntate
sua gerit consideratio nunc est facienda.
nam ille qui secundum leges dicitur rex non facit ut diximus
regie gubernationis speciem. quoniam in cunctis rebus potest cadere potestas
ut sit quidam ducendo exercitui: quotiens civitas
bellum gerit perpetuo prefectus. puta in popularis statu.
et optimatium gubernatione. pluresque auctoritatem uni
committunt belli gerendi. est autem talis quedam depu-
tatio apud dirratium. et apud sipontinos. licet apud sipont-
inos paulo constrictior. sed regia illa potestas plenissi- — hic prosequitur et primo dubitationem proponit.
ma per quam rex omnia ex voluntate sua gubernat. Vi- — aliter hic prosequitur et primo ponit id quod aliquibus videtur.
detur

detur quibusdam non esse secundum naturam ut unus omnium dominus sit civium, cum ex similibus civitas consistit. Nam similibus natura idem ius esse necessarium est et eandem dignitatem secundum naturam. Quare ut parem habere impares alimoniam aut vestem nocivum est corporibus: ita et in honoribus se res habet: similiter igitur et inequale equalibus. Ex quo non magis preesse quam subesse iustum est: et per vicissitudinem eodem modo. Et hoc iam lex: nam institutio lex est: melius est igitur ut lex ducatur quam aliquis civium. Eademque ista ratione si quos preesse oportet: ita sunt preficiendi ut custodes legum atque ministri. Necesse est enim esse aliquos magistratus cum potestate. Sed non unum hunc esse debere aiunt in civium paritate. Que vero cumque tamen videntur per legem quidem terminari non posse per hominem vero cognosci posse, prudenter cavens lex adiungit. Cetera iustissima intentione iudicari debere per eos qui iudiciis presunt. Ac insuper emendare permittit quod videatur conantibus ut melius disponatur quam sicut iacet. Qui igitur legem preesse iubent videntur iubere deum preesse et leges. Qui autem hominem iubet preesse: adiungit et bestiam sevam. Libido quippe talis est atque ira obliquos agit etiam viros optimos qui sunt in potestate. Ex quo mens absque appetitu lex est. Videtur autem de artibus simile esse exemplum quod secundum litteras medicari vanum esse et meliusque fore si possidentibus artem utantur. Nam illi quidem nihil contra rationem propter amicitiam agunt: nisi quod recusant mercedem accipere cum sanos fecerint. At in magistratibus multa propter affectionem et gratiam consueverunt delinquere. Cum si de fide medici timetur ac suspicio foret ne suscepto ab inimicis precio necare velit:

Hic arguit ad questionem per rationes quattuor. Alia assignat rationes quattuor quas illi per se adducunt.

Hic ex ratione premissa infert melius esse regi lege optima quam viro optimo

Hic eadem ratione infert melius esse principari legem quam plures homines.

Hic probat quod dixerat. et post ostendit de quibus lex fertur.

Hic adducit rationem ad ostendendum quod melius legem principari quam optimum hominem

Hic solvit rationem contrariam per similitudinem. et post per intentionem assumpti. alia per intentionem similitudinis et ponit duas divisiones.

Hic ostendit assumptum fuisse simile

hic 2° ostendit assumptum fuisse falsum

tunc ex litteris curam magis optarent. ¶ Atque egrotantes me-
dici alios ad se medicos vocant. et magistri palestre alios
magistros. qui nequeant verum discernere quod de se propriis iudi-
cant et in affectu constituti sunt. quare manifestum est
quod iustum querentes medium querunt. lex enim medium.

hic 2° solvit illam eandem rationem per intentionem sillogismi

¶ Preterea validiores et de validioribus rebus leges sunt ille que
ex moribus pervenerunt quam que ex litteris. quare si minus
fallitur homo quam hii qui secundum litteras: non tamen quam hii qui
secundum consuetudinem.

hic ponit 2^am rationem ad ostendendum quod unus non debeat principari.

¶ Atque nec facile est unum discer-
nere. opus igitur erit ut plures sint sub eo iudicantes. itaque quid
refert hoc statim ab initio providere vel expectare ut ipse unus
aliis ista committat.

hic ponit rationem 2^am ad ostendendum quod unus non debet principari.

¶ Insuper quod prius dicebatur siquidem vir
studiosus quoniam melior sit preesse debet: uno autem duo boni
meliores sunt. hoc enim est quod homerus ait duo simul eun-
tes. et optatio agamenonis utinam tales michi decem con-
sultores adessent.

hic redit ad dissolvendum rationem prius adductam. scilicet quod expedit melius virum optimum principari quam legem.

¶ Sunt autem etiam nunc magistratus cum
potestate. iudicandi de quibusdam ceu iudex de quibus
lex providere non potest nam de quibus lex determinare potest: ne-
mo dubitaret. sed cum quedam comprehendi possint le-
gibus quedam non possint, et hec sint illa que dubitati-
onem et questionem faciunt, utrum melius sit ab optima le-
ge an ab optimo viro gubernari. nam que in consulta-
tionem veniunt de eisdem ferre legem impossibile est. non igitur
hoc aiunt quod non necessarium sit hominem in huiusmodi rebus iudica-
re: sed quod non unum solum, sed plures. iudicat enim unusquisque

hic ponit 4^am rationem qua ostendit quod unus solus non principetur

in magistratu bene: si sit eruditus primo a lege. ¶ Forsan vero
absurdum videri posset si melius cernat quis duobus ocu-
lis

lis. & duabus auribus audiat. & duobus pedibus. duabusque mani
bus agat: quam plures pluribus. cum & nunc quidem reges & ti
ranni oculos plures sibi comparant. & aures. & manus.
& pedes. perficiendo amicos & curationem rerum eis com
mittendo. quia nisi sint amici: non faciunt secundum intentio
nem illorum. si vero sunt amici & status illorum & persona
rum: amicus autem par & similis. quare si eos censet pre
ficiendos: certe pares ac similes gubernationi putat esse cen
set oportere. queque contendentes contra regiam gubernatio

hic determinat veritatem omnium predictorum. & primo intentum proponit cum distinctione.

nem aiunt fere ista sunt; Capitulum 16m.

SED hec forsan in quibusdam ita se habent, in qui
busdam autem non ita. est enim quoddam natum
dominabile. aliud regibile. aliud populare & iustum &
utile. tirannicum vero non est secundum naturam. nec ulla aliarum
gubernationum que rectam transgrediuntur formam. hec enim
fiunt preter naturam. ¶ Sed ex hiis que dicta sunt patet quod

hic manifestat solutionem in speciali

in similibus & paribus nec utile est, neque iustum ut unus sit
dominus omnium. neque si non sint leges sed tamquam ipse sit lex,
neque si sint leges. neque bonus bonorum. neque non bonorum non
bonus. neque si secundum virtutem sit melior: nisi per quendam mo
dum. ¶ Quis autem sit modus iste dicendum est. diximus

hic manifestat quis sit ille modus & primo intentum premittit.

vero aliqualiter & ante. primo determinandum est quid congru
at regi. quid optimatibus. quid reipublice. ¶ Regibus congruit hec

hic prosequitur & primo declarat quid unicuique illorum congruat

multitudo que nata apta sit ferre genus prestans virtute
ad principatum civilem. optimatibus vero congruens multitu
do que nata sit ad ferendum gubernationem eorum qui
sint secundum virtutem principativi ad civilem gubernationem.

h iam declarat qd sit ille modus scdm quem expedit unum principari.

h probat qd dixat.

h manifestat qd assumpserat

h relat omnia dca de regno

h ostendit q eadem via et p eadem sit civitas aristocratica et regalis. atque vir studiosus

rei partem congruit eam multitudo in qua populus innascitur bellicus q gubernari possit et gubernare scdm leges et equitate impartiens tenuioribus honores et magistratus. ¶ Quando igitur aut totum genus aut inter alios unum aliquem ita precellere contigat: ut unius virtus maior sit aliorum omnium virtute: tunc iustum est hoc esse regium genus et omnium dominari / et hunc unum esse regem. ¶ Ut enim dictum est prius non solum id habet iustitiam quam preferre solent rerum p institutores. et q optimatum. et q paucorum potentium. et q popularem. omnes enim scdm excellentiam tribuunt: sed excellentiam non eandem: sed scdm prius dicta. ¶ Neque interficere / neque in exilium agere neque relegare hunc posse decet. neque dignari ut puices gubernet. non enim nata sit ut pars super totum. huiusmodi vero tantam excellentiam hoc accidit. restat igitur ut huic suadenti pareatur. et potestatem habere eum non puices: sed simpliciter. ¶ De regia igitur gubernatione et quas differentias habeat. et utrum utilis sit civitatibus vel non. et quibus et quomodo in hunc modum determinatum sit; ¶ Cum vero tres diximus esse rectas gubernandi species. harum vero necessarium sit eam esse optimam que ab optimis gubernetur: talis autem est / in qua contingit aut unum aliquem omnium / aut genus totum / aut multitudinem virtute prestantem gubernare eos q gubernari valeant ad eam vitam que sit maxime expetenda: et in primis libris ostensum est necessarium esse ut sit eadem virtus boni viri et civis optime civitatis: patet quod eodem modo et per eadem sit vir bonus et civitatem statuet

quod

quis ab optimis gubernari vel a rege. itaque eadem fere disciplina et iidem mores facient studiosum virum qui faciunt civilem et regium. ¶ His determinatis conandum iam erit de optima re p. dicere quemadmodum fiat. et quomodo constituatur. nam necesse est de illa convenientem considerationem facere;

Hic ex dictis infert unam esse virtutem viri optimi regis et civilis hominis.

Hic facit transitum continuat dicta dicendis.

INCIPIT LIBER QUARTUS.

In hoc libro 4° agit de speciebus aliarum a regno poletiarum. et primo ostendit quod istius scientie sit considerare de poletia optima. alibi ostendit quod istius scientie sit considerare qualis sit et quibus conveniat optima. et generaliter omnis poletia.

IN CUNCTIS artibus et scientiis que non circa partem sed circa genus aliquod perfecte existunt unius est considerare quod cuique conveniat generi. ceu exercitatio corporis qualis quali conveniat. et quae sit optima. optime enim natura disposito et opportune affluenti optimam convenire necessarium est et que plurimis una omnibus. et enim hoc gignastice est. ¶ Preterea vero si quis non exaptam illam cupiat habitudinem et scientiam circa certamina: nihilominus magistri gimnasiorum est hanc potentiam preparare. eodemque modo in medicina. et in fabricatione navium. et vestium. et in omni alio artifitio videmus contingere. Quare manifestum est quod eiusdem est scientie videre que sit optima res p. et qualis maxime ad votum foret nullo exteriorum eam impediente. et que quibus conveniat. nam plures optimam essequi forsan impossibile est. itaque et ea que sit simpliciter optima et ea que quantum fieri potest optima latere non debet legis conditorem ac

Hic removet obiectionem.

Hic ponit conclusionem sue rationis.

h̃ manifestat que pertineant ad consideratione[m] hui[us] scie[ntie]. & primo ostendit de quibus considerat p[er] se & p[rimo].

uere ciuilem hominem. ¶ At preterea tertia que fit ex supp positione. nam oportet datum quoque considerare posse queadmo dum ab initio constituatur. & constituta fuerit quam plurimo tempore. dico autem ceu sicut ciuitati contigerit neque optimam gubernationem habere. neque necessaria illi adesse. neque illis ipsis que assint recte uti. sed aliis deterioribus. preter hec autem omnia eam gubernationem que omnibus maxime congruat ciui tatibus nosse oportet. ¶ Ut tradunt plurimi eorum qui de re p[ublica] tractant. & si de aliis recte dicunt: de utilibus uero aberrant. non solum enim optimam remp[ublicam] considerare oportet: sed etiam illam que in usum cadere possit. & que sit facilior. & communior omnibus. nunc autem alii suppremam querunt solum multis sane adminiculis indigentem. alii magis communem aliquam tradentem. tollentesque eas que in usu sunt. laconicam uel aliam quandam commendant. ¶ At enim oportet talem institu tionem reip[ublice] inducere ut uelint ac possint homines ex his que sibi assunt faciliter eam recipere. nam est non minus difficile corrigere rem p[ublicam] iam institutam quam ab initio insti tuere. quemadmodum & post discere quam ab initio didicisse.

h̃ tangit defectum quorundam circa predicta quos ratione duplici reprobat.

h̃ ponit rationem contra eos.

¶ Quapropter non solum his que libris scripte sunt rebus p[ublicis] ueru[m] etiam illis que reuera existunt auxiliari posse oportet ciui lem hominem ut diximus. hoc autem facere non potest si ignorat quot sint species earum. nam nunc quidem putant unam esse popularem. & unam paucorum potentium. quod non est uerum. itaque oportet non latere differentias omnium. & quot sint & quotu pliciter componantur. ¶ Leges etiam similiter cum his consi derande erunt: que sint optime. & que conueniant uni cuique

h̃ manifestat quod oportet politicum considerare diuersas politias &c.

h̃ declarat quod oportet politicum diuersas legum considerare.

cuiq; gubnationi. sunt enim leges omnes ad rem p
accomodande: non aut res p ad leges. est namq; res p
institutio ciuitatis circa magistratus | honoresq; publicos
quadmod debeant impartiri. & in quo ptas | auctoriq;
summa debeat consistere. & q sit finis cuiusq; societatis.
leges aut earum uarie sunt p qs modus rei p gubnande
significat. s'm quas debeant illi q sunt in ptate impare
& phibe transgressiones. ¶ Ex q° p3 q; necessium est diffe-
rentias & numerum tenere singlarum rerum p etiam
ad legum positiones. n3 enim fieri pot ut eedem leges
utiles sint paucorum potentie ac ppl'arib. n3 ppl'arib
omib. siqdem plures sunt & non una duntaxat. cum
u in pcedentib dictum sit a nob tres ee rerum p spes
rectas: regnum | optimatium | & ea que appllat res p. at
tres earum trsgssiones & labes. cum regnum in tirampni
dem optimorum at gubnatio in paucor pom. res p at
in ppl'arem statum labat. & de optimatium gubna-
tione sit dictum. nam de optima re p. considerare ide
est ac de illis dicere. uult enim utraq; illarum p utu
tem ceteris opportunis concurrentib consiste. & insup
qd inter se differant regia ptas & optimorum gubna-
tio. & qmo regia gubnatio putanda sit determinauim.
restat nunc ut de illa que appllat res p. dicam. & de ce-
teris gubnandi formis. ut de paucorum potentia ac
de popl'ari statu & de tirannide. ¶ Pat3 g harum trs-
gressionum que deterrima sit. queue scda quedam.
necesse est enim pme qdem ac diuinissime trsgs

h' concludit necem ee politicam differas policiarum cognosce.

h' declarat q istaru sit magis ul' minus mala

sionem esse deterrimam. regiam quippe gubernationem
necesse est aut nomen habere solum cum non sit, aut
propter magnam quam regit excellentiam esse. ex quo fit tiranni-
dem deterrimam existere ac plurimum a recta specie
gubernandi aberrare. secundo autem loco paucorum potentiam, nam
optimorum gubernatio multum ab hac specie distat. maxime
vero mediocrem esse popularem statum. Fuit et prius quidam
qui isto modo tradidit, non tamen in idem aspiciens nobiscum.
ille enim existimabat rectarum specierum omnium, ceu pau-
corum potentie laudabilis et aliarum, deterrimam esse
popularem, improbarum vero optimam. nos autem eas que trans-
grediuntur aberrare omnes dicimus, nec paucorum po-
tentia quod melior sit altera quam altera recte dicitur, sed quod
minus improba. verum de his nunc discutere omitta-
mus. Est autem a nobis primo distinguendum quot sint
differentie rerum publicarum, si quidem plures sunt species popularis
gubernationis ac paucorum. deinde que communissima
et optabilissima sit post optimam rem publicam, et si qua con-
tingit alia ad optimatium naturam declinans recte consti-
tuta et quam plurimis congruens civitatibus, que nam ista sit.
deinde aliarum que a quibus expetenda. forsan enim
quibusdam necessaria est popularis gubernatio magis quam
illa. Deinde quemadmodum dispositum esse conveniat
illum qui vellet has gubernationes recipere. dico autem po-
pularem secundum singulas species, ac rursus paucorum potentiam.
tandem vero omnium istarum cum facta fuerit breviter men-
tio, conandum erit referre quonam labes et que conser-
vati-

hic tangit defectum platonis circa illa.

hic ponit ordinem in dicendis et primo quantum ad ea de quibus dicendum est in hoc 4o.

hic tangit ordinem quantum ad considerandum in aliis libris scilicet 5o et 6o.

uationes sunt & communiter omnium ꝑticularitat' uniuscu-
iusq; & ꝑ quas causas illas maxime euenire contingat;

V T g̊ sint plures rerum p. Capl'm. 2m.
speties illa est causa, q, cuiusq; ciuitatis ptes
sunt plures. uidemus enim p̊mo ex domib' constare ci
uitatem. deinde rursus ex hac mlt'itudine alios esse
diuites alios paupes, alios medios. diuitumq; & paupe-
rum ptem esse bellicam ptem in bellum. & rursus ex ple-
be ptem agrorum culture deditam uidem', ptem mer-
cature, ptem opificiis, ac sordidis ministeriis. nobilita
tis q̊; differentie sunt s'm opulentiam & magnitudinē
censuus. sunt enim alii eqtes qd' minus nemo faciliter sup
portare pōt nisi sit diues. itaq; antiquis tempib' quecūq;
ciuitates equestri potentia excellebat in his paucorum
potentia gubnabat. eqtatu aūt bella cont finitimes exce-
bant. ceu eretrienses & calcidenses & magnesii q sunt s'c
menandro. & alie plures asiaticarum ciuitatum. Pre-
terea sunt alie nobilium differentie quidam ē genus
quidam ūtus extollit. & siqd alid' tale ciuitatis ptem ēē
dictum est: ubi de optimatib' tractauim'. ibi namq; di
stinximus qt ex ptib' necessariis constat ciuitas. Et hee q
dem ptes qnoq; concurrunt omnes ad remp gubnan
dam, qnoq; pautiores, quandoq; plures. Pat; g̊ q, ne-
cesse est plures ēē resp inter se differentes specie. nam
& hee ptes earum inter se spē differunt. Resp est in-
stitutio gubnatorum. hanc ū distribuunt oms l' s'm
pōm eorum q pricipes sunt. ul' s'm aliqm eqtatem co-

In hoc. 2° ca° ꝓseq' de p̄dcis & p̊ ponit cām ꝓp qm̄ s' plures polecie.

h' manat cām dc̄am. & p̊ ondit que sunt ptes ciuitatis

h' subdiuidit medios. al' subdiuidit excellentes

h' declarat qm hītudīez hnt hec ptes ad poleciā

h' concludit cām ꝓp qm̄ plres sint polecie. & cōcludit duas.

h' concludit 2am cām. al' tagit cām ꝓp qm̄ distingant' polecie s'm ptium diam.

h̄ o qt sint polietie. & p̄ fm̄ aliorum opinionē

mumem. dico aūt uelut tenuiorū. uel opulentorū.
l' comunē aliquarum amborum. necessarium est g̊ res
p. tot ēē qt sunt institutiones circa earum superminētias
sm̄ differentiā ptium. Maxime ů due uidentur
ēē. quadmodū de uentis dici solz. alios qdem ēē borea
les. alios australes. ceteros aūt uentos horum ēē excessus.
sic etiam res p duas ēē. ppl'arem scilz & paucorū potm̄.
nam optimates spēm ēē paucorū potentium posuere.
& eam que uocat' res p. dixunt ēē ppl'arem. quēadmo
dum de uentis. zephirum qdem borealem. eurū
aūt australem. eodemq; m̊ in armoniis. ut qdam t̄
dunt. nam & in illis posuerūt duas spēs. unam dori
cam. alteram phrigiam. ceteras ů om̄s ul' ad doricā
l' ad phrigiam referri. Maxime qdem g̊ consueuerūt

h̄ remouet errorē quam circa distinctionē oligarchie & dimocratie. & p̄ pbat q nō distinguantur ut alii posuerūt eas distingui.

de reb' p sic existimare. sz certe uerius & meli' est ut
nos diuisim' duarum l' uni' rēē constitute ceteras
ēē transgressiones. ut rēē armonie: sic etiam optime
rei p ad paucorū potm̄ qdem inclinat' que duriores
sunt. ac magis uiolente. que ů remisse & molles ad
ppl'arem statum. Neq; ů ppl'aris ita simpl' ponenda
est ut qdam ponūt ubi mlt'itudo dnāt'. nam & in
paucorum potentium. & ubiq; maior pars pualet.
& enim si essent uniu'si mille trecenti. & horū mille
forent opulenti. nō ptem gubnationis darent trecen
tis illis paupib' ingenuis & cetā parib': nemo cōte dicet
hanc ēē ppl'arem. eodemq; m̊ si pauci qdem inopes
in ciuitate plus possent q̄m mlt'i & opulenti nō bono-

h̄ declarat qt sint spēs polietie fm̄ suam opinionē

vel illis impartirentur: nemo utique dicet hanc esse speciem
que appellatur paucorum potentium. ¶ Potius itaque di-
cendum fuerit popularem quidem esse cum penes ingenu-
os homines est gubernatio. paucorum autem potentium cum
penes opulentos. sed contingit ut alteri multi sint / alteri
pauci. plerique enim ingenui sunt / rariores divites. Et
enim si magistratus honoresque publici secundum magnitudi-
nem distribuerentur (ut in ethiopia quidam tradunt fi-
eri) vel secundum pulchritudinem: paucorum esset gubernatio. cum
parva sit multitudo magnorum et formosorum. ¶ Veruntamen
non istorum satis est res per istas determinasse. sed cum plures
sint partes et multitudinis et paucorum potentium: ad-
huc resumendum est. ut neque ingenui pauci existentes pluri-
bus / nec multitudo ingenuis dominetur. ut in appollonia
que est in ionio. et in thera. in utraque enim istarum
urbium honores / dignitatesque erant illorum qui nobilita-
te prestabant. et qui primi in eas colonias venerant. qui erant
pauci. neque autem divitum licet multitudine superaret
populus: ut in colophono antiquitus. ibi enim possidebat
magna patrimonia multitudo antequam bellum gereret
adversus lidos. sed est multitudinis quidem gubernatio quan-
do ingenui homines et inopes multi existentes gubernant
rempublicam. paucorum vero potentium quando opulenti et nobi-
liores pauci existentes gubernant. quod ergo plures sint rerumpublicarum
species et quibus de causis patet; Tertium capitulum.

QUAMOBREM vero plures sint quam ille quas
dictum erat et quenam iste sint. et propter quid

Hic declarat quomodo sint determinande oligarchia et democratia.

Hic probat quod dixerat. et primo quod multitudine et paucitate per se non distinguantur. alio modo manifestat per simile quod dixerat.

Hic declarat quod multitudine et paucitate distinguantur per accidens.

Hic ostendit quod sunt plures species politie quam sint dicte. et primo quod intendit proponit.

deinceps dicemus principio unde prius assumpto. fatemur enim non unam partem: sed plures omnem habere civitatem.

hic probat per simile in hiis que fiunt secundum naturam.

Ut igitur si animalium vellemus species capere. primo segregaremus id quod necessarium sit animal omne habere. ceu quedam sensitivorum. et quod cibum conficiat atque recepte. puta os et ventrem/ et preterea illas quibus movetur partes. si itaque tot species solum harum autem differentie forent: dico autem ceu oris genera plura/ et ventris/ et sensitivorum/ et preterea earum quibus movetur partium: harum coniugationum numerus ex necessitate efficiet plura genera animalium. non enim fieri potest ut idem animal habeat plures differentias oris. sic etiam neque aurium. itaque quando suscepte sint omnes combinationes istorum: facient species animalis. et tot quidem species quot coniugationes sunt partium necessarium.

hic applicat ad propositum

Eodem modo de rebus publicis. civitates enim non ex una sed ex multis partibus constant. ut sepius dictum est.

hic probat quod sint plures partes civitatis et primo enumerat partes populi que est in gradu infimo

Una quidem pars est circa alimenta multitudo. quos agricolas dicimus. altera autem pars circa ministeria. ceu artifices: sine quibus civitas habitari non potest. harum autem artium alie sunt necessarie/ alie ad delicias pertinent/ et ad vite decorem. tertia pars est forensis multitudo que circa emendum vendendumque et circa mercatam et cumulationem versatur. quarta pars mercenarium.

hic enumerat partes medias et primo quod propugnatorum sit pars civitatis.

Quinta propugnatores belli. que quidem pars non minus necessaria est civitati quam aliqua superiorum si velint tueri libertatem. impossibile est enim ut que civitas vocari mereatur sit natura serva. per se enim sufficiens civitas: servus autem non per se sufficiens est.

hic removet errorem platonis circa partes civitatis et primo ostendit quod dixit insufficienter.

Quapropter in libris de re publica ornate quidem hoc: sed non sufficienter dictum

est a socrate. inquit enim ex quatuor maxime necessariis
civitatem constare. hos autem esse textorem | agricolam | cori
arium | edificatorem. rursus autem adiungit quasi illi non
sufficiant | fabrum | ferrarium | et pastorem | et insuper
negociatorem | et nummularium. et hec omnia complent
primam civitatem. quasi civitas omnis necessariorum gratia
sit constituta: ac non magis gratia honesti. et quasi eque
indigeat coriariis et agricolis. ¶ Propugnatores autem belli
non primam facit partem ante quam aucta regione. ac vi
cinis contactis: ad bellum deveniatur. ¶ Atque et in quatuor
illis et in quotcumque communicantibus necessarium est esse aliquem
qui ius dicat et decernat. siquidem igitur animam quis ponat
animalis esse partem magis quam corpus: et civitatum magis
talia ponendum est esse partes quam ea que pertinent ad ne
cessarium usum. propugnatores belli videlicet | ac iusticie iu
diciarie exhibitores. ¶ At preterea consultores. quod est
civilis prudentie opus. et hoc sive separatim existat quibus
dam | sive eisdem: nihil refert ad hunc sermonem. nam
et in armis esse et agros colere sepe contingit eisdem. quare
si et hec et illa ponenda sunt civitatis esse partes: manifestum
est quod et propugnatores belli pars necessaria sunt civitatis.
¶ Septima pars est eorum qui magna patrimonia habentes reip
onera sustinent. quos opulentos vocamus. ¶ Octava eorum
qui publicam operam exhibent. et qui in magistratibus ge
rendis occupati existunt. civitas enim absque magistrati
bus esse non potest. necessarium igitur est esse quosdam qui magistra
tus gerere valeant. et hoc munus sufferre vel perpetuo |

h tangit quod plato dixit de propugnativo.

h ostendit quod iudicativum sit pars civitatis.

h ostendit consilium partem civitatis.

h ostendit divites esse partem civitatis

h ostendit directivam esse partem civitatis.

ul' ad temp⁹. reliqua ū sunt illa de q̄bus sup̄ determina
uimus. in consulendo & ius litigantib⁹ reddendo uer
sari. si g̊ hec ciuitatib⁹ adesse oȝ: recteq̧ fieri & iuste neces
sarium est ēē aliq̊s q̄ uirtutem habeant rerum ciuiliū.
h̅ ō que de ill' sunt p̄ncipales ptes s̄m aliorum intentionē. & h̅ rōe du plici.
Ceteras g̊ potentias eisdem adēē posse uniū pluribus. ceu
eosdem ēē p̄pugnatores belli & agricolas & artifices. & p̄terea
consultores & iudicantes. arrogant q̧ sibi uirtutem cūcti.
& m̄ltifariam existimant si ydoneos ad gubnand'.
uerum paupes ac diuites eosdem ēē inpo̊ssibile est. q̄ p̄p hee
ptes p̄cipue uident̄ ēē ciuitatis inopes scilȝ & opulenti.
h̅ ponitur rō. 2ᵃ.
Et preterea ex eo qd' ut pl'rimum alii pauci sunt alii
m̄lti: maxime omīm contrie int̄ se ptes uste apparet.
itaq̧ & res p̄ s̄m earum p̄ualentiam constituerūt. ac
due uident̄ p̄pl'aris: scilȝ & paucorum potentia. qd' g̊
sint pl'res res p̄. & ob q̊s cās dictum est prius; Capl'm
h̅ in sp̄ali ōndit pl'res ēē polecias. & p̊ intentū p̄ponit.
QVOD ū & p̄pl'aris ip̄ius sp̄es sint pl'res Q̄rtum.
& paucorum potentium ōndem⁹. pȝ autem
hoc ex hiis que dc̄a sunt. Nam & in plebe & in nobi
h̅ p̄seq̄r & p̊ ō in genali & confuse q̧ sint pl'res demō. & oligar̄.
litate plura sunt hominum genera. plebis q̄dē una
sp̄es agricole | artifices alia | alia negociatores q̄ emen
dis uendendisq̧ rebus intendunt. alia circa rem ma
ritimam. & horum alii bellatores | alii mercatores | alii
naute | alii piscatores. m̄ltis enim locis horum oīm
turba ingens. ut piscatores tarenti & bizantii. naua
lis m̄ltitudo athenis. mercatores in egina & thyo.
portitores in tenedo. insup manuales & paruas faculta
tes h̄ntes. q̄ ociosi ēē non possunt. preterea q̄ non ex utq̧

pente ciue sunt orti | liberi tamen homines. & si qua
huiusmodi plebeiorum hominum spes alia. ¶ Nobili- *h' ostendit esse plures partes insignium.*
tatis uero diuicie | genus | uirtus | disciplina | & huius similia.
que dicitur secundum eandem differentiam; ¶ Popularis igitur pri- *h' prosequitur in speciali & diuisim modos democratie & oligarchie. & primo enumerat modos .4. primo democratie.*
ma species dicitur maxime secundum equalitatem. uult enim lex
huius popularitatis pares esse diuites & paupes. nec alte-
ros plus posse alteros minus: sed utrosque esse equales. si quidem
maxime libertas est in populari statu ut putant quidam
& equalitas: certe erit maxime pariter omnibus rei p participantibus. cum uero populus sit multitudo | & id obtineat quod plu-
ribus uideatur: necesse est ut hec sit popularis gubernatio. una
igitur species popularis hec est. ¶ Alia uero species ut magistratus hono- *h' ponit 2am speciem*
resque in re p secundum censum patrimoniorum | & eum quidem
paruum tribuantur. itaque ut qui tanta possidet ab illis: sit
ad honores rei p suscipiendos. qui uero non possidet: sit in-
abilis. ¶ Alia species popularis est ut omnibus omnino ciuibus *h' ponit .3. speciem.*
abilitas sit: modo non sint aliqua ex causa obnoxii. do-
minetur autem lex. ¶ Alia species popularis est ut omnino *h' ponit .4. speciem*
omnes abiles sint ad magistratus gerendos. modo sint ci-
ues & dominetur lex. ¶ Alia species eodem modo: nisi quod non *h' ponit speciem .q.*
lex dominatur. hoc autem fit quando populi decreta preualent
legibus. ¶ Accidit uero istud ob potentes quosdam qui populum *h' declarat propter quam causam accidat hic modus.*
ducunt. nam in huiusmodi rebus p in quibus dominatur lex potentes
potens aliquis non sit | qui populum ducat: sed optimi ciuium
rem p gubernant. at ubi leges non dominantur: ibi ducto-
res populi oriuntur. solus enim populus regit compositus unus
ex pluribus. multitudo enim auctoritatem habet non ut

singuli: sed ut omnes. Homerus autem cum dicit non esse
bonum ut plures regant utrum de hac dicit vel de il-
la cum plures gubernant ut singuli incertum est. talis igitur
populus utpote absolutam potestatem habens dominari solus que-
rit. nec ulli legi subesse efficiturque dominator. itaque as-
sentatores eius in precio habentur. Et huiusmodi est populus

Hic ponit similitudinem. huius democratie et tirannidis.

in gubernatione sua tiranno persimilis. Eidem nempe mo-
res. et utrobique meliores deprimuntur. et decreta huius po-
puli perinde sunt ut tiranni precepta. Et ductores su-

Hic comparat ductores populi adulatoribus.

asoresque huius populi sunt velut adulatores illi qui circa tira-
nos versantur. et utrisque aput utrosque potentia par: tam
adulatoribus penes tirannum quam ductoribus suasoribusque
populi aput ipsum populum. Hii auctores sunt ut decreta

Hic assignat duas causas propter quas hic principatus contingat.

leges infringant. et ad voluntatem populi cuncta refe-
rantur. contingit autem illis fieri potentes ex eo quia populus do-
minatur omnium. ipsi autem voluntatem populi magis ducunt.
quoniam fides a populo eis adhibetur. Preterea qui de magistrati-

Hic ponitur causa 2a.

bus conqueruntur ad auditum populi negotia referunt.
populus autem gratanter audit eorum. eorum provocationes
per hunc modum magistratus irritantur omnes. Meri-
to autem reprehendere videntur qui dicunt hanc popularitatem non
esse legittimam rei publice speciem. ubi enim leges non pre-
valent non est res publica. nam lex dominari omnibus debet.
in particularibus autem magistratum et rem publicam providere.

Hic declarat huiusmodi principatum non esse politiam illam scilicet que nomine communi omnium politia dicitur.

Itaque si est popularitas una specierum rei publice clarum est quod talis
gubernatio in qua decretis cuncta efficiuntur non est
proprie popularitas. nullum enim decretum recipit esse uni-

Hic ostendit quod proprie non sit oligarchia.

uersale. de poplarisg' speb' in hunc modum determinatum sit; ¶ Paucorum u' gubnationis spes una est in qua magnum habitis censum ad gubnationem rei p recipiunt. atq; magnum ut tenues homines ad eu puenire non possint. isu u' q tanta possid& abilis sit ad remp gerendam. ¶ Alia spes est cum a puo censu est abilitas. & eligunt ipi eos qb' desit. si g' ex omib' hoc faciant: uidet' hoc ee potius optimatum. sin uo ex puo numero: paucorum potentie. ¶ Alia spes est cum filius pro patre succedit. ¶ Quarta spes cum hoc sit qd' m dixim9 & lex non dnatur 3 illi q regunt. & est hec spes in paucorum gubnatione ut est tirannus in monarchia. & ut est in pplari statu ultima illa spes de qua diximus. & uocant huiusmo' spem paucorum potm. gubnationis g' paucorum hec spes

NEC latere nos deb& Capitulum q' sunt; q; mltis locis accidit remp que sm leges non sit popularis: more tamen & gestione pplarit' gubnari. similit' autem econu'so aput alios contingit. remp sm leges ee pplarem: morib' tamen & gestione ad paucorum gubnationem magis referre. ¶ Contingit autem hoc maxime post mutationes rerup. non statim enim mutant' 3 contenti sunt ab initio homines pua accessione potentie itaq; leges qde manent ut prius erant pualent tamen q remp mutauerunt; ¶ Q; autem sint pplaris & paucorum gubnationis spes ex ipis p3. necesse est enim aut

h' enumat spalr 4° modos oligarchie.

h' ponit' 2ª spes

h' ponit' 3. spes.

h' ponit' 4. spes.

h' ponit incidensum.

h' maiat q' sit ca pp q' contingat aliq's uiue sm unam poletiam: leges u' suas ee sm alia.

h' assignat com modos democratie, & oligarchie. & p° 4° modos democratie.

omnes ptes popli quas supra enarrauimus reip guber-
nationem hre aut quasdam hre quasdam non hre. cu
g & agricole & mediocria possidentes remp gubnant se-
cundum leges est gubnatio. uictum enim ex opa sua
querere hnt. nec ociosi ee possunt. itaq lege constituta
solumm necessis contionib intendunt. aliis aut reci-
pi ad remp lice cum tanta possidebunt qnta deter-
minat lex. omio enim non licere omnib paucorum
potentie est. ociari aut eum q non redditus heat impo(ssibi)le.
hec g est una spes ppl'aris gubnationis. Alia u spes e
omnib licere q prohibiti non sint pgenus potentib tn
in ocio ee. quapp in huiusmo qdem ppl'ari leges pualet
& gubnant. q redditus non est. Tertia spes est om-
nib omnio licere remp gerere q liberi sint non tamen
licere ob supradcam cam. qre necessium est in hac q
legem dominari. Quarta spes est illa que posterius te-
porib in ciuitatib esse cepit. maiorib enim factis ciui-
tatib qm ab initio fuerant & redditib faciliter habu-
dantib: pticipant omnes rei p pp mltitudinis preua-
lentiam. uersantq in rep gubnanda ex eo q possunt
ociosi ee etiam inopes mercedem capientes. maxime
q huis mltitudo ociosa est. non enim cura rei fami-
liaris ppe eos impedit que diuites ita occupat ut se-
pe a contionib absint & a iudiciis. ex q fit ut mltitu-
do pauperum dominet in rep. non aut leges. spes g po-
pl'aris gubnationis tot ac tales sunt ob necessitates
supradictas. Paucorum autem gubnationis pma

h' assignat ronem 2e spei q supra numabatur. 3.

h' dat ronem. 3e. q sup numabatur 4.

h' dat ronem 4e. q sup ponebatr. 4.

h' assignat cam modor(um) oligarchie. & continet ptes 4or.

species est.

species est quando plures habent primonia: sed non
admodum ampla. faciunt enim potestatem participandi
ei qui tanta possidet. et propter multitudinem eorum qui ad rem publicam
recipiuntur necesse est non homines sed legem domina
ri. quanto enim magis distant a monarchia: nec tam
amplas habent facultates ut eas negligendo ociari va
leant: nec ita exiguas ut a civitate victum querant:
necesse est ut legem velint dominari non autem ipsos.

Quod si pauciores sint qui primonia possident siquidem prius plures autem: secunda species fit gubernationis paucorum. [marginal: Hic assignat rationem speciei 2e.]
magis autem potentes plus habendi se dignos putant. quapropter
ipsi sumunt ex aliis qui ad rem publicam se conferant. propterea
quia nondum ita robusti sunt ut absque lege gubernare
possint legem huiusmodi posuere. Quod si eo devenerint [marginal: Hic assignat rationem speciei 3e.]
ant ut ipsi pauciores numero maiores facultates habe
ant tertia cumulatio fit gubernationis paucorum. ipsi
enim per se magistratus et imperia retinent secundum legem iu
bentem ut parentum defunctorum loco filii succedant.

Quod si magis etiam subnixi sint opibus et amicitiis: prope est talis potentia ad monarchiam. et dominantur ho [marginal: Hic assignat rationem speciei 4e.]
mines non autem lex. et est hec quarta species gubernationis
paucorum correspondens ultime speciei popularis; [marginal: Hic intendit distinguere species aristocratie. esse quas permittit esse preter istas alias potestas.]

SUNT insuper duo Sextum capitulum.
alia genera rerum publicarum preter eas in quibus aut multi
tudo aut pauci gubernant. quarum alteram aiunt omnes
speciem esse unam ex quatuor. dicunt autem eas quatuor mo
narchiam | paucorum gubernationem | popularem | et

optimatem. est et quinta quam communi nomine omnium
appellant remp. sed quia non sepe fit: latet numerare uo-
lentes. et ita suscipiunt quatuor solum ut plato
h distinguit 4or species aristocratie — in libris de rep. facit; Optimatem igitur recte se habet appel-
lare illam de qua tractauimus in primis libris. que enim
ab optimis uiris simpliciter per uirtutem est gubernatio rei p. et
non ad suppositionem quandam bonorum uirorum
eam solam iustum est optimatem appellari. in sola
enim ista simpliciter idem est uir bonus et ciuis. in aliis autem
h ponit speciem 2am. — boni sunt ad speciem gubernandi suam. Sunt tamen
quedam que differentiam habent a paucorum guberna-
tione. et appellantur optimates. et ab ea que uocatur resp.
ubi non solum respectu diuitiarum: sed etiam respectu
uirtutis ad gubernationem rei p. sumuntur. hec resp.
differt ab illis. et naturam optimatis sape uidetur.
nam in his ciuitatibus que non faciunt publice curam
uirtutis: sunt tamen quidam preclariores qui uidentur esse boni
h ponit speciem 3am. — uiri. Vbi igitur resp. respicit ad diuitias et ad uirtutem
et ad populum: ut est apud cartaginenses: ea namque opti-
h ponit speciem 4am. — matis sape uidetur. et ubi ad duo illorum solum:
ut lacedemoniorum ad uirtutem et ad populum: ut est hec
mixtura popularis ac uirtutis. Optimatum igitur preter
illam primam optimam rei p. gubernandi formam
hee due species. et tertia quecumque illius que appellatur resp.
inclinant ad paucorum gubernationem; Capitulum .Xm.

RELIQVVM est ut de ea que appellatur
resp. dicamus et de tirannide. ordinaui-
mus — h prosequitur de illa que communi nomine omnium dicta est poletia uel res publica et et de tirannide. et primo quare intendit proponit. et ordinem procedendi. et causam ordinis procedendi.

mus autem ipsam nos: cum prius non esset. neque hec transgressio. nec ille de quibus modo diximus optimates. quare re vera omnes aberrant a rectissima gubernandi forma. postmodum cum istis numerantur. et sunt horum transgressiones et labes. ut in superioribus circa principium diximus. merito autem postremo loco tirannidem reservavimus. propterea quod minime est res p. nostra vero materia est de rep tractare. qua igitur de causa sic ordinavimus dictum est. nunc autem a nobis de illa que communi nomine appellatur res p. ostendendum. nam clarius eius vis apparebit post determinationem eorum que et ad paucorum gubernationem et ad popularem spectabant. est enim res p. ut simpliciter dicamus mixtura paucorum gubernationis ac popularis. ¶ Consueverunt autem eas que inclinant ad popularem vocare res p. eas vero que ad paucorum gubernationem vocare optimates. ex eo quod opulentioribus doctrina atque nobilitas magis adesse consueverit. preterea quod divitias habent ea videntur habere propter que ceteri iniurias faciunt. unde et honestos et bonos et nobiles istos appellant. cum igitur optimatum gubernatio velit excellentiam tribuere optimis civibus: et paucorum gubernationem esse dicant ex bonis et honestis magis. ¶ Videtur impossibile que civitas non ab improbis: sed ab optimis gubernatur eam non bene gubernari. eodemque modo que leges non habeat bonas gubernari ab optimatibus. ¶ Habere autem leges bonas non idem si recte sint posite nec eis pareatur. itaque una recta legum

hic probat quod politia sit ex oligarchia et democratia mixta.

hic assignat differentiam inter politiam et aliquas species aristocratie. et primo premittit 4.

hic premittit 2m.

institutio putanda est legib⁹ parere. altera ut recte sit
leges posite quibus parere oz. fieri enim pot ut pareat
male positis legib⁹. id aut dupl'r accidit. aut enim
optimis quantum datur ipsis aut simpl'r optimis.

[h' pmittit 3m] Videt' autem optimatum esse maxime honores tri-
buere s'm virtutem. finis enim optimatum virtus.
paucorum vero gub'nationis divicie. ppl'aris autem
libtas. [h' pmittit 4m] Quod aut pluribus videtur commune est oi-
um. nam & in paucorum. & in multitudinis guber-
natione. & in optimorum qd' videt' maiori pti eorum
q in resp vsantur id optinet. [h' o' q' poletia in plurib⁹ civitatib' obs'vetur.] In plerisq; g' civitati-
bus hec spes gub'nandi resp vocatur. sola enim mix
tio coniecturam facit opulentorum & inopum di-
vitiarum & libtatis. fere enim apud plerimos illi
q divitiis polent bonorum & honestorum locum ob-
tinere vident'. [h' iam concludit d'am int' poletiam et aliqs spes aristocratie.] Cum vero tria sint que circa equalitatem rei
p. contendunt: libtas divitie virtus. (nam quartum
illud que appellat' nobilitas duob' consequens est.
nobilitas enim est antique divitie & virtus) ma-
nifestum est qd' duorum mixtura divitum &
pauperum est resp. appellanda. trium vero optimatum
gub'natio maxime aliarum pter illam veram
& primam. [h' recapitulat dcta.] Quod g' sint alie resp. preter monarchi-
am & ppl'arem & paucorum potentium dictum
est. & quales iste & in quo differant inter se & optima-
tum gub'natio & alie spes que ad optimates decli-
nant. & quomodo non longe distant int' se manifestum;

Cplm. 8.

QVOMODO autem fiat pter pplarem & paucorum potentiam illa que applatur resp. & quo in ordine reponenda sit deinceps dicemus. & simul apparebit qbus diffiniant pplarem & paucorum gubnationem. sumenda est enim horum distinctio. postea ex hiis ab utraq tamquam regl'am sumentes compare oz. Sunt aut diffinitiones tres compositionis ac mixture. aut enim ambo sumenda que utreq leges ponut. ceu circa iudicia. in paucorum enim potentia diuitib penam constituunt nisi iudicando assint. paupib u mercedem nullam. in pplarib autem paupib mercedem, diuitib penam nullam. commune ac medium istorum ambo hec. itaq & ciuile. mixtum est enim ex ambob. unus g modus hic est combinationis. Alius aut medium cape eorum que ab utrisq iubent. ceu concionari. hec qdem a nullo censu l exiguo penitus. hec u a magno censu. commune aut neutrum: s medium utrusq censu. Tertius u ex duob iussis. hoc qdem ex pplari lege illo aut ex paucorum gubnatione. dico autem tale ad uidetur pplare qdem magratus sortiri, paucorum aut gubnationis eligere. & pplare non ex censu tribuere paucorum ex censu. optimatu g ac ciuile ab utraq utrumq accipe. ex paucorum qdem gubnatione electiuos facere magratus: ex poplari autem sumere non p censum. modus g admiscendi talis. Bene aut admiscere pplarem & paucorum gubnationem finis est qno eadem resp. dici pot pplaris & paucorum gubnatio

h demat qlr poletia costituat. & p intentu suum pmittit.

h psequ manifestas qlr poletia ex aliis coponat. & p o tinuu & ronem mixtionis politie ex aliqs qntu ad actus pncipatuu. qs i mete ponit.

h ponit mod mixtionis qntu ad psonas q debent assumi ad pncipatum.

h manat mixtione qntu ad mod eligendi l costituendi pncipes.

h manat qs sit tmi z ro bone mixtionis.

pate enim hoc accidere dicentib9 eas bene esse cō-
mixtas. accidit hoc etiam medio. conspicitur nā-
h declarat qd dix p exem. q in eo utrumq extremorum. Quod contingit lace-
demoniorum rei p. sunt enim p multi q aggrediunt
dicere eam esse ppl'arem. propterea qd ppl'are cōm
plura in illa sunt constituta. primum circa educatio-
nem puerorum pari m filii diuitum educantur
& paupum. & erudiunt p eum modum p quem ua-
leant paupum filii erudiri. similiterq in sequenti
etate cum uiri facti sunt. in nullo enim magis conspi-
cuus diues q̄m paup. cibi q idem utrisq in conuer-
sationib9. uestitu etiam tali diuites utunt qualem
& paupum quis hre pot. preterea duorum maximorum
magratuum alterum eligit ppl's: alterum gerit. sena-
tores enim ppl'm eligunt. ephori aut ex ppl'arib9
constituunt. alii u dicunt ee illam paucorum gub-
nationem. q̄m mlta habeat que paucorum potenti-
am asserant. ceu oms dignitates p electionem con-
ferri | p sortem u nullam. & insup ap paucos ptatem
ee necandi | & in exilium pellendi. ac cetera huiusmō
h manat qd oz obsuari in poletia. p mlta. Oz enim in re p bene temp'ata utrumq ui-
deri inesse & neutrum. & conseruari p seipam non ali-
unde. & p seipam non p alios mltos extraneos qui
uelint. nam & praue rei p. hoc pot contingere. Similiter
qdem gubnationem alteram q̄m mō ptium ciui-
tatis omnio. quadmodū g opporteat remp. constituere.
& sub illas que appll'ant optimates dcm est; Cplm. 9.

Rest.

RESTAT nunc ut tirannide dicamus. non quia
multis verbis indigeat: sed ut habeat in hoc trac-
tatu locum suum. quoniam quidem hanc quoque posuimus partem
esse aliquam publice gubernationis. De regno quidem determina-
vimus in superioribus libris ubi tractatum est an nunquam
regia gubernatio utilis foret civitatibus an inutilis. et quem
et unde constituere oportet. et quomodo. Tirannidis vero species
duas ibidem distinximus. propterea quod earum potentia quo-
dammodo alteratur ad regiam gubernationem. ex eo quod ambe
potestates iste sunt secundum leges. nam et apud barbarorum quosdam
eligunt aliquem ad gubernandum soli cum absoluta omni-
modaque potestate. apud grecos eodemmodo quidam eligebantur qui so-
li gubernarent quos vocabant esimnetas. habent vero hec inter se
differentias quasdam. erant enim regie. ex eo quod secundum
leges. et ex eo quod volentibus imperabant. tirannice autem: ex
eo quod per arbitrio dominationem exercebant. Tercia species ti-
rannidis que maxime proprie videtur id nomen habere oppo-
sita est regie potestati absolute. hanc necesse est esse
tirannidem illam que nullis subiacet legibus. et dominatur pa-
rium ac meliorem ad propriam utilitatem: non ad u-
tilitatem subditorum. quapropter involuntaria est. cum
nemo liber sponte sua ferat huiusmodi servitutem. species
igitur tirannidis tot et tales sunt; Capitulum decimum.

QUE vero sit optima respublica et que vita optima plu-
ribus civitatibus et hominibus non per virtutem iu-
dicant que super vulgus emergat: neque per doctrinam que
ingenio indiget et adiumentis exterius: nec per guberna

Hic determinat de tirannide et primo intentum proponit.

Hic prosequitur. et primo colligit quam
prius determinata de regno

Hic 2a prosequitur de tirannide et primo ponit duos modos eius quos supra libro 3° posuit etiam species regni.

Hic ponit modum tirannidis secundum quem proprie dicitur tirannis

Hic manifestat quod politia sit optima simpliciter pluribus hominibus et civitatibus. et primo quod intendit proponit.

tionem que ad uotum fiat: sed uitam eam pbant qm
plurimi conseq possint. & gubnationem eam que plurime
ciuitates ualeant recipe. nam quas uocant optimates de
qb nunc diximus ptim exterius cadunt plurimis ciuita
tib, ptim appinquant illi que res pu. uocatur. qmob
rem de ambab quasi una sit dicendum est. iuditiu
autem de omnib istis ex eisdem pncipiis est. Si eni
recte dictum fuit in ethicis btam uitam ee scdm utute
non impeditam, ututem autem ipam ee medietate.
necesse est medium ee uitam optimam ei qm singli
adipisci ualeant medietatis. Et has ipsas diffini
tiones necesse est ee eca ciuitatis ututem & uitium &
rem p. est enim res p. uita quedam ciuitatis. In cunctis
autem ciuitatib ptes sunt tres. nam alii diuitiis excel
lunt, alii paupertate nimia depmunt. alii sunt inter
hos medii. cumq confessi sumus mediocritatem & medi
um ee optimum: palam qd bonorum fortune medi
ocris possessio est optima omniu existimanda. Hec
enim facilis est ad obedientiam mandatorum (at cu
si modum excedant in alterutram ptem. ceu si forma.
si uirib. si nobilitate generis. si diuitiis. ul his cont
riis. ceu si paupertate nimia. si inbecilitate egregia.
si ignominia multa) difficile est ut roni obediant.
fiunt enim istorum alii supbi & delinquentes apte
in reb magnis, alii ocl'te praui & in reb exiguis frau
datores. iniurie u inferunt quoq p contumeliam
quoq p dolum. Insup hii minime eca gubnatione
rei

h' psequ. & p' ondit q sit uita optima hominis

h' manat eundem ee termīnu & rone ciuitatis & polecie. utūtis & malicie polecia4

h' ex dcis concludit medios ee optimos

h' pbat p rones. 4or. q medii sunt optimi ciues.

h' ponitur ro. 2a.

rei p esitiuntur. nimimeq consulunt hec autem
utraq dampnosa sunt ciuitatib. ¶ Preterea q bonis — h ponitur ro. 3.
fortune suphabundant (ceu opib / diuitiis / amiciis
& aliis huiusmo) nec impium cuiusqm pati uolut.
nz sciunt. & hoc statim domi eorum natis existit.
pp delicias enim ne in scolis qdem pceptorib obedire
consueuerunt. q autem bonorum sunt indigentia ni-
mia constituti deiecto nimium animo / uilesq e-
xistunt. ex fit ut alii magratum gerere nesciant / sz
ad pendum seruiliter sint apti. alii u sibi impari nul-
lo mo patiant. sed ipi aliis tanqm domini uolunt
impare. efficit g dominorum & suoz ciuitas / non
aut liberorum. ¶ Et aliorum inuidentium alioz — h ponit ro 4.
spernentium. qd plrimum abest ab amicitia / & ciui-
li societate. nam societas est amicabile quiddam. cu
inimicis enim ne uiam qdem communicare homines
uolunt. ¶ Vult qdem ciuitas ex parib ac similib ee — h ex dcis ondit q sit optima ciuitas.
qntum fieri pot maxime. hoc aut maxime existit me-
diis. itaq necessio fit ut huiusmo ciuitas optime gu-
bernetur ex qb diximus natura constare ciuitatem.
¶ Conseruant q in ciuitatib isti maxime ceterorum ciui- — h ondit q tales saluant & uiuunt sine picło
um. nz enim aliena concupiscunt. ut faciunt paupes.
nz eorum bona cupiunt ab aliis. ut accidit diuitib.
& qr nz insidiant aliis. nz alii ipis: sine piculo degunt.
¶ Quapp bene optauit phocylidas multa mediocrib — h mañat magis q tales uiuant sine picło.
optima mediocris ee uolens in ciuitate. pz g q ciuilis
societas optima est que p mediocres fit. easdemq ciui-

tates recipe ut optime gubnentur in qb mediocres
plrimi sunt. ac plus possunt maxime qdem am-
babus. ul saltem altera pte. hec enim addita preua-
h infert ex dcis coro^m. lere facit. & phibe contrarios excessus fieri. ¶ Qua pp
ualde optandum est ut hi q in re p uersantur facl-
tates habeant mediocres | ac sufficientes. nam ubi
alii nimis mlta possident | alii nihil: ul plebs ulti-
ma insurgit: ul paucorum potentia: illa extrema ul
tirannus. pp utrumq excessum. ex poplari enim sta-
tu nimium supbo. & ex paucorum potentia ad tira-
nidem deuenitur. ex mediocrib aut | ac prope parib
mlto minus. cuius rei causam postea ubi de mutati-
h ondit p tia signa q poletia ex mediis sit optima onib tractabitur dicemus. ¶ Q autem media sit
optima manifestum est. sola enim seditionib caret.
ubi enim pmultum est medioc minimum sedi-
tiones & discordie ciuium nascunt. magneq ciui-
tates ob hanc ipam cam minus seditionib subiacent.
q magna in his est mediocrium hominum mltitudo.
puas autem ciuitates facile est in duas ptes diuidi
omnes. ita ut nihil medium relinquat. & fere cuncti
ul inopes sunt | ul inopi. poplares q gubnationes
tutiores sunt & diuturniores quam paucorum poten-
tium pp medios. plures enim sunt & magis honoris
pticipant in populari gubnatione quam in paucorum.
nam qndo sine his mltitudo inops plus pot male res
h ponitur signu 2^m. se habent ac cito peunt. ¶ Signum u huius putandu
est q q optime leges condiderunt ex mediocrib ciuib
fu-

fuere. nam et solon huiusmodi fuit ut apparet ex eius carminibus. et ligurgus. non enim erat rex. et charondas et plurimi aliorum. ¶ Patet autem ex his et quare plurime res publice aut populares sunt aut paucorum gubernationes. quod enim in his frequenter pauci sunt medii: semper qui prevalent sive hii sint qui facultatem habent sive plebs qui medium transcendunt per se ipsos gubernationem agunt. itaque aut multitudo populi insurgit aut paucorum potentia. ¶ Preterea ex eo quod sediciones fiunt et pugne inter multitudinem et opulentos quibuscumque, unde contingit hii non communem amplius habent rem publicam non equalem sed quasi victorie premium reportant rem publicam obtinere. et alteri popularem statum alteri paucorum potentiam faciunt. ¶ Preterea qui principatum grecie habuerunt hii ad propriam respicientes rem publicam aut popularem statum in civitatibus constituerunt aut paucorum gubernationem non ad civitatum illarum commoda respicientes sed ad sua. atque ita propter ista propter istas causas effectum est: ut vel numquam mediorum illa gubernatio extiterit: vel admodum raro. unus enim vir consensit solus ex his qui antiquitus in principatu fuere. hunc gubernandi modum constituere. iamque in civitatibus consuetudo obtinuit non velle equale: sed aut imperare querere aut victos obedire. que igitur optima sit res publica: et quam ob causam ex his patet. ¶ De aliis autem cum plures populares et plures paucorum gubernationes esse diximus: que prima ponenda sit et que secunda et que dein-

hic ponitur 3m signum

hic manifestat 2m quare causa oligarchie et democratie policie vero pauce.

hic ponitur causa 2a.

hic manifestat qualiter alie policie se habent ad istam.

cepis quod potior sit aut deterior determinata optima non erit difficile intueri. necessaria est enim esse meliorem que proxime huic accedit. deteriorem autem que plurimum distat a medio. nisi ad suppositionem quis iudicet. dico autem ad suppositionem quia multotiens alia rei publice forma eligibiliore existente: nihil vetat aliam quibusdam magis utile esse;

hic determinat que et qualis politia quibus et qualibus expediat. et primo intentum proponit.

hic prosequitur. et primo quedam universalia documenta que valent ad sequentia premittit.

Que autem res publica quibus et qualis qualibus conferat Capitulum ii. consequens est tractare. Sumendum autem primum est universaliter de cunctis. oportet enim partem illam civitatis que rem publicam stare vult potentiorem esse quam illa pars que non vult rem publicam manere. est autem omnis civitas ex quali et quanto. dico autem quale ceu libertatem. divitias. disciplinam. nobilitatem. quantum vero ceu multitudinem populi prevalentem. fieri autem potest ut quale existat uni civitatis parti, alteri vero quantum. ceu maiorem esse numerum ignobilium quam nobilium et pauperum quam divitum. non tamen tantum superare quantitate quantum superari qualitate propter hoc ad invicem conferenda sunt.

hic ostendit quibus conveniat democratia.

Ubi igitur superat pauperum multitudo eam quam diximus proportionem: hic popularis gubernatio existit. ac species singule popularis status secundum multitudinis exuperantiam. ceu si agricolarum multitudo plus possit: prima species. si multitudo tenuiorum ac mercenariorum, ultime species. et sic de aliis que sunt harum medie.

hic ostendit quibus conveniat oligarchia.

Ubi autem ea pars in qua sunt opulenti et nobiles magis supera qualitate quam deficiat quantitate: hic paucorum potentia gubernatioque existit. at eodem modo

singule spes huius secundum experientiam nostri modo hominum.
debet autem qui legem ponit in rep. semper ad medios
respicere. siue enim ad paucorum gubernationem diri-
gantur leges: de mediis est coniectandum / siue ad
popularem statum: hos respicere debet. ubi enim medio-
crium superat multitudo uel utrumque extremum / uel
alterum tantum: hec resp. recipit stabilitatem. Non — hic remouet obiectionem.
enim est metus ne quandoque diuites cum pauperibus conspi-
rent contra mediocres. numquam enim alteri seruire alte-
ris uolent. quod si communiorem aliquam querunt: nullam
aliam quam istam repient. nam paruitates gubernare non
paterentur propter diffidentiam que inter eos existit. in
cunctis uero locis arbiter est fidelissimus. arbiter autem
medius. quanto quoque melior est gubernatio temperata: tanto du-
rabilior. Aberrant etiam plerique illorum qui opti- — hic remouet errorem quorundam
mates reip. gubernatores efficere uolunt. non solum in
tribuendo nimium diuitibus: uerum etiam in excluden-
do plebem. necesse enim procedente tempore ex falsis bonis
uerum malum euenire. diuitum enim cupiditates
plus habundi magis destruunt remp quam multitudinis.
Sunt autem illa circa que simulant ac fallaciter pretexunt — hic manifestat qualiter polecia ex oligarchia et democratia mixceatur. et post tangit ea de quibus ferunt leges.
ad populum: quinque numero: contio / magistratus / iuditia / ar-
matura / excitatio. Circa contionem quidem licere — hic tangit legem oligarchicam circa contionem
omnibus adesse: sed pena apposita diuitibus si non assint. uel
solis / uel maiori quam multitudini. Circa magistratus autem — hic tangit legem circa principatus.
non licere hiis qui censum habent magnum renuntiare
magistratui. pauperibus autem licere. Circa iudicia — hic ponit legem circa iudicia

non penam esse divitibus nisi iudicent, pauperibus autem im
punitatem. aut illis magnam his parvam penam. ut
est in charonde legibus. quibusdam autem locis omnibus licet de
scriptis in contionibus iudiciisque adesse. quod si scripti sint et
non exerceant: in penas incidunt per magnas. ut me
tu pene vitent descriptionem. et propter non descriptionem
neque iudicia neque contiones exerceant. Eodem autem modo circa
arma. et circa gignasia legibus statuunt. pauperibus enim licet
non habere arma. divitibus autem pena constituta est nisi ha
beant. et si gignasio se non exerceant pauperes: nulla pena est.
divitibus autem est pena. ut alii metu pene se exercere com
pellantur. alii quia nullam formident penam non faciant.
hec igitur paucorum potentie sunt machinamenta; In
populari autem statu contra hec alia excogitant. pauperibus enim
salaria statuunt contionantibus atque iudicantibus. diviti
bus autem nullam penam imponunt. Itaque manifestum
est si quis velit hec iuste temperare: quod oportet utrinque assumere.
et his quidem salaria constituere. his autem penam. sic
enim omnes communicarent. nam illo quidem modo resp
fit alterorum solum. Oportet quidem remp. esse ex hiis solum
qui arma possident. census autem magnitudo diffiniri sim
pliciter non potest. sed considerata qualitate adinvenire
largissimum. ut qui participant reip. sint plures quam hii qui
non participant hoc instituere. Volunt enim pauperes
et honorum expertes quietem agere: si neque contumelia eos
quis afficiat neque bona illis auferat. sed hoc non facile. non
enim contingit semper ut qui remp. gubernant sint mites

hic tangit legem circa arma et exercitia simul.

hic ostendit qualiter democratici sapienter adinveniuntur istis.

hic concludit qualiter politia sit miscenda ex democratia et oligarchia.

hic ex quibus sit politia ostendit. alia secundum aliud translatum videtur inconveniens adductum in probatione superioris.

hic assignat causam illius dicti.

& barbari. & consueuerunt q̊uis bellum est grauit'
ferre: nisi suscipiant alimenta. nam sunt egeni. &
si qs alimenta non porrigat: cupiunt bellum. ¶ Apud
quosdam gubnatio reip. erat mistis & magratum cre-
abant ex his q militabant. p̄ma que resp apud grecos
constituta est ex his q bellum gerebant ab initio q dez
ex eqtib9. nam robur belli tunc in eqtib9 habebatur. pedi-
tatus enim nisi ordo ac disciplina adsit: inutilis est.
huiusmō aūt disciplina & ordo antiqs illis tempib9
nondum erat. ex quo fiebat ut in eqtatu robur belli
haberetur. ¶ Sed auctis ciuitatib9 que in armis po-
tentiam habebant plures ad comunionē reip. recepti
sunt. ex q̊ factum est ut quas resp uocam9 tunc ppl'aris
status dicerent'. ¶ Fuerat enim antiqua ciuitatum
gubnatio r̄onabilit' paucorum & regia. pp paucitatem
enim hominum non erat magnus numerus medio-
crium. itaq pauci cum essent mltitudine & institutio-
ne: magis ferebant ab aliis gubnari. ¶ Quam g' ob cām
plures sint rerump forme. & q̄mobrem preter alias q̄
dicuntur. nz popularis gubnationis una est spēs. neq
aliarum simili t'. ac preterea que differentie sint int'
eas. & quare accidat. & insup que sit optima rerump
ut plurimum dici pōt. & aliarum q̄lis qualib9 congru-
RVRSVS autem & comu Capl'3. 12. at dēm est;
niter & separatim de unaquaq dicemus eorum
que post hec sequunt': conuenienti sumpto pricipio.
sunt g° tres ptes omnium rerump in singulis. q̄rum

h' ō q polcia non solum sit ex his q possident: sz etiā ex his q possidēt arma.

h' assignat cām q̄re istā poletiam antiq uocauerunt democratiam.

h' ō quare uocauerunt eam oligarchiam.

h' recapitulat omnia supradcā.

h' agit de qbusdam ptib9 polcie. s. consiliatiuo. principatiuo. iudicatiuo. & p° intētionē ppōnit.

studiosus legispositor considerare debet utilitatem. quibus
bene se habentibus: necesse est remp. bene se habere. & gubernan
di formas inter se differre in eo quod singule istarum
differunt. harum trium partium una est que versatur in
publicis consiliis / alia in magistratibus. hoc est quos esse oportet. &
quam potestatem habere / & quemadmodum debeant creari. tertia
(Hic prosequitur de consiliatione & primo tangit in communi illa de quibus consiliantur.) pars in iudiciis consistit. ¶ Ea pars que consulit auctoritatem
habet de bello & pace / de societate ineunda vel dissoluen-
da / de legibus ferendis vel abrogandis / de morte de exi-
lio / de publicatione bonorum / de rationibus reposcendis.
(Hic premittit divisionem unam) ¶ Necesse est enim vel omnibus civibus hec omnia decerne-
da tribuere: vel quibusdam. ceu unicuidam magistratui /
aut pluribus: vel aliis alia: vel quedam illorum omnibus /
(Hic ostendit quibus politiis competant membra predicta. & primo tangit quo modo competat democratie) quedam quibusdam. ¶ Omnis igitur & de omnibus popularis est.
talem enim equalitatem affectat populus. ¶ Sunt autem (Hic subdividit eius modos et ponit 4or modos.)
plures modi. unus si singulariter & non simul omnes
ut est in rep. teledei milesii. & in aliis rebus p. delibe-
rant magistratus simul collecti. ad magistratum vero va-
dunt omnes singulatim ex tribubus / & partibus etiam minimis
donec transeat per omnes. congregatur autem populus solummodo pro
legibus ferendis & pro hiis que pertinent ad reip. statum.
(Hic ponitur modus 2us.) & pro hiis audiendis que a magistratibus nuntiantur. ¶ Alius
modus est omnes simul convenire autem solummodo
ad magistratus creandos. & ad ferendas leges. & pro bello
vel pace. & ad rationes reposcendas. in ceteris vero eos qui ma-
gistratum gerunt decernere ad singula deputatos: vel
(Hic ponit modum 3um.) per electionem vel per sortem. ¶ Alius modus est ut ad

magratus creandos. & ad rationes reposcendas conue-
niant omnes ciues. & ad deliberationem belli suscipien-
di. uel societatis ineunde. cetera uero magratus exequantur
per electionem creati. quod fieri pot. talia uero sunt quot exer
cere necessarium est eos qui sciunt. Quartus modus — hic ponitur modus 4us.
est ut omnes de omnibus conuenientes delibent. magra-
tus autem de nullo statuant: sed tantum primo loco sententiam di-
cant. quemadmodum fit in extrema illa gubnatione
ppl'ari: quam in paucorum gubnatione speri illi uiolen-
te & in gubnatione unius tirannidi correspondere dixi
mus. huius modi ppl'ares omnes. Quod sdam uero de omnibus — hic ostendit quot modis fit oligarchie. & primo ponit modum mixtum.
paucorum potentie. habet autem & hoc differentias plures.
quando enim a mediocri censu fiat assumptio & multi as-
sumuntur propter eam censu mediocritatem & que lex uetat
non moueant sed sequantur & liceat adquirendi censum habere:
paucorum est huiusmodi gubnatio. sed tamen ciuilis propter
eius mediocritatem. Quando uero non omnes participes — hic tangit alios modos pure oligarchicos.
sunt: sed hii qui eliguntur & secundum leges gubnant ut prius:
paucorum potentie est. quando autem ipsi se eligunt qui de-
liberandi auctoritatem habent. & quando filius patri succedit ac
domini sunt legum: necesse est huius gubnationem esse
paucorum potentum. Sed quando aliquorum aliqui: ceu cum — hic tangit modos aristocraticos. & primo modum pure aristocraticum
de bello & pace & repetendis rationibus omnium. de aliis autem
magratus electi uel sorte assumpti optimatum id est.
uel ciuis que appellatur resp. Quod si de quibusdam electi de quibus- — hic tangit modum mixtum ex politico & aristocratico.
dam uero sortiti & sortiti uel simpliciter uel ex prelatis uel comit
electi ac sortiti partim: optimatum est. partim reip. ipius

distinguitur g^o ea pars que in consulendo delibando
doue consistit in hunc modum p natura rerum p. &
administratur unaqueq; res p. sm̄ huiusmō t̄mina

h^i determinat q̄dam expedientia oligarchie & democratie. & p^o tangit tā. q̄ expediunt democratie

tionem. Confert aūt & gubnationem illi que nunc
maxime uidetur ēē popl'aris. dico autem ei in qua
ppl's dominus est etiam legum in delibando at me
lius disponendo. hoc idem facere in contionib^9 qd' fit
ēca iuditia in paucorum potentia. imponunt enim
penam illis q̄s iudicare uolunt ut iudicent. ppl'ares
u^o mercedem statuunt paupib^9 melius delibabunt
si omnes consilio intersint. ppl's qdem cum nobilio

h^i ponitur 2^m expediens.

rib^9 isti aūt cum ppl'o. Confert etiam p electione3
assūmi eos q delibaturi sunt. ul' p sortem equaliter

h^i ponitur 3^m expediēs

ex ptib^9 ciuitatis. Confert etiam si pl'rimum exce
dat m'ltitudo plebis: eos q sunt in gubnanda re p.
peritiores ul' non omnib^9 mercedem tribuere: s3 q̄ntr^s

h^i tangit. 3. cautellas oligarchie conuenientes

r̄pndeant numero nobilitatis ul' sortiri plures. In
paucorū u^o gubnationib^9 autem eligere q̄sdam ex
m'ltitudine aut tale aliqd constituere q̄le est in qb^9
dam ciuitatib^9 quos appellant p̄consultores. at legū
custodes. ac de hiis solummō reb^9 ad consilium refer
re de qb^9 isti ante delibauerint. p hunc enim mod'

h^i ponitur mod^9 2^9. siue cautella 2^a.

ppl's interueniet in dilibando. neq; tollere qcq̄m
de re p. ualebit. Insup aut illa decernere poterit
ppl's aut nihil contrarium illis que proponentur. ul'
consultandi qdem omnes pticipes facere de libandi

h^i ponitur cautella. 3^a.

u^o magr̄atib^9 ptatem relinquere. Et oppositum eius

facere q fit in populari statu. populi enim decretu
in condemnando ratum non fit: s; ad magratus
rursus referatur. qd contra fit in popularib9. magra-
tus enim absoluendi domini sunt omio: condemna-
di u non: s; ad poplm habetur recursus. De consulta-
do g & deliberando eiusq ptate in hunc modum det- h determinat de pncipatu
minatum sit; Capitulum. 13m. & p intentum ppomt

CONSEQUENS huius est circa magratus dis-
tinguere. ht enim & hec pars differentias
mltas: quotq mratus, & quarum rerum auctatem hre,
& pro quo tempore singlos. nam alii semestres, alii
breuiores, alii annuos, alii diutiniores statuunt ma
gistratus. & utrum magratus oppteat ee ppetuos, an
ad longum temp9, aut neutrum: s; mlt totiens eode.
aut non eundem uis: s; tantum semel. & preterea c
ca constituendum mratus ex qb9 oz creari. & a qbus.
& quom. debis enim omnib9 oz posse distinguere qt
modis ualeant fieri. ac deinde accomodare qb9 con
ferant gubnationib9 rerump. Est aut ne hoc qdem h prosequ. & p tangit
facile determinare: qles magratus sint nuncupandi. modos pncipatus mi9 pnopales.
indiget enim ciuilis societas mltis presidentib9. qpp
non omnes q ul eligunt ul assumunt forte magra
tus sunt existimandi. utputa sacerdotes hoc enim
aliud qddam ponendum est a ciuilib9 magratibus.
pretere q pompas ducunt. & precones. & legati. q di-
gunt. huiusmo enim cure ciuiles, aut omnium ciui
um sunt ad unam actionem. puta dux eorum q

militant / aut s(e)c(un)d(u)m p(ar)tem. ut mulierum. puerorumq(ue) cura
tores. alie dispensatiue. sepe enim eligunt(ur) q(ui)dam ad di
stribuendam annonam. alie ministratiue ad q(ua)s si opu

h(ic) tangit modos p(ri)ncipatus dictos p(ri)ncipaliter.

lenti eligant(ur): substituunt suos. ¶ Maxime aut(em) ut sim
pliciter dicamus illi sunt magistratus appellandi quib(us) datum est
deliberare de quibusdam & statuere & iubere & maxime

h(ic) tangit q(ue) circa p(ri)ncipatus faciunt difficultatem & q(ue) non

hoc extremum. nam iubere imperiosius est. ¶ Verum
ista q(ua)ntum ad usum nihil differunt ut ita(m) dixim(us)
nondum ita determinata est huiusmodi de nomine con
trouersia. h(abe)t aut(em) q(ua)ndam aliam intellectiuam consi
derationem. s(cilicet) quales magistratus / & quot necessarii sunt ciui
tati / & quales necessarium q(ui)dem / inutiles aut(em) ad bonam
reip(ublice) gubernationem magis utiq(ue) quispiam dubitabit &

h(ic) proseq(ui)tur de hiis q(ue) faciunt difficultatem. & p(ri)mo ostendit q(uod) in magnis ciuitatibus unum p(ri)ncipatum in plures diuidi.

ad omnem remp(ublicam) & p(re)sertim ad paruas ciuitates. ¶ Nam in
magnis q(ui)dem licet & debent singuli magistratus ad singu
la deputari. sufficit enim multitudo ciuium ad ma
gistratus gerendos. & alios cum intermissione magna
temporis / alios semel dumtaxat gerunt. meliusq(ue) singu

h(ic) o(stendit) q(uo)d in paruis ciuitatibus expedit unum hominem plures h(abe)re p(ri)ncipatus.

la curant(ur) q(ua)m si in multis cura n(ost)ra distrahat(ur). ¶ S(ed) in
paruis ciuitatib(us) necesse est in paucos magistratus plures
conferre. nam cum sit paucitas hominum: non faci
le est multos in magistratib(us) esse. q(ui) nam postea forent succes

h(ic) r(es)pondet obiectioni q(ue) posset fieri.

sores horum. ¶ Indigent quoq(ue) magistratib(us) eisdem & le
gibus parue magneq(ue) ciuitatis. nisi q(uod) hee q(ui)dem non sepe
indigent eisdem / hiis aut(em) multo tempore intermisso: id
accidit. quapropter nihil prohibet multa simul hiis demandare
dare. non enim se impediunt. & propter hominum paucitatem

necessarium

necessarium sunt magratus quidam quasi liminaria
ria ob dististis imposita. ¶ Si g° dicere possumus qui necessarii
sint omni civitati & qui non necessitati quidem sed opportu-
ni: facile qui scientes ista coniungat. qui coniungere congru-
at in civium magratui. ¶ Debet etiam hoc non latuisse
se quales conveniant secundum locum magratus plurium
curam habere & qualium ubique unum magratum potestatem
habere. ceu honestatis utrum in foro prefectum annone &
alium alibi aut ubique eundem. & utrum secundum negotia
partiendum est an secundum personas. dico autem ceu utrum curam
honestatis alium puerorum & mulierum. & in rebus publicis utrum
differant secundum unamquamque & magratus genus vel nihil. ceu
in populari statu & paucorum gubernationem & optima-
tium & monarchia utrum iidem sunt magratus potestatem
habentes. seu non ex equalibus aut similibus sed alii in aliis. ve-
luti in optimatibus quidem ex hominibus doctis in paucorum
autem potentia ex pulentis in populari statu ex ingenuis.
¶ Vel existant quidam secundum partes differentias magratuum.
& alicubi conferat eosdem esse alicubi diversos. alicubi
enim congruit magnos esse alicubi parvos eosdem magra-
tus. ¶ Verumtamen sunt aliqui proprii. ceu eorum qui ante
delibrant. hec enim potestas non est popularis. consilium vero
populare. oportet enim esse aliquid tale ceu cura sit populum consili-
um pervenire ne ociosus sit. hii autem si pauci sunt numero.
paucorum potentia est. est autem necesse ut illi sint pau-
ci qui ante delibrant. itaque paucorum potentia est. sed ubi
sunt ambo ii magratus: illi qui ante delibrant consilia

Hic maniat unum possit dignosci quis principatus congruit in unum coniungere & quis non.

Hic inquirit quis principatus oporteat uniri & quos dividi per comparationem ad loca homines & polecias. & post circa hoc movet dubitationem.

Hic incipit premissas dubitationes.

Hic adiungit quedam ex predictis. & post quod sint quidam principatus singulares poleciis.

tius constituunt. consiliarius enim ppl'aris. q̊ ū ante
uenit consulendo & libando paucorum potentie.

h' mãiat in q̃ndam de mocratia non ẽẽ consilium.

Dissoluitur enim p̃tas consilii in huiusmõ gub'na
tionib' in qbus ppl's ipẽ conueniens de omnib' cõstitu̾i.
hoc aũt accidere consueuit cum est utilitas quedaʒ
aut merces constituta his q in contione conueniunt.
oc̊ii enim conueniunt p̃pe & de cunctis ip̃i statuũt.

h' adiungit de p̃ncipatu puerorum & mlierum.

Q' aũt puerorum curam h̃nt. & q mlierum. & siqs alt'
est q p̃tãtem & curam habeat huiusmõ optimatum
idest non ppl'are. fieri enim non põt ut p̃hibẽ paup̃
rum mlieres alterius sit q̃m paucorum potentie. cũ
mulieres ip̃orum in delitiis uiuant. s; de his qdem
eatenus dixisse nunc satis sit; Capl'm. 14m.

h' determinat de m̃ instituendi p̃ncipatus. & p' intentum proponit.

De constituendis aũt magr̃atib' conandũ
est iam transigere. Consistunt hãt dif

h' p̃seq̄. & diuisionem p̃ponit q̃ndam.

ferentie in trib' diffinitionib' qb' compositis neces
se est omnes modos ẽẽ comp̃hensos. unum ex trib'
est q sint illi q magr̃atus constituunt. alterum ex
qbus constituant. tertium p quem modum.

h' subdiuit illorum q̃modlz.

Cuiꝰ
q̊ ū istorum differentie sunt tres. aũt enim ciues
omnes constituunt. aut qdam. & ul' ex omnib' ul'
ex qbusdam determinatis. ceu p censum ul' p genꝰ
ul' p uirtutem ul' p aliud qddam tale. quale apud
megarenses ex his q una cum ppl'o coniuncti reddi
erunt. & hoc aut p electionem aut p sortem.

h' ponit conbinationes diuisas ex qbus h̃etur numerus modorum.

Rursꝰ
autem hec simul conduplicata. dico aũt hec ceu q̊s
dam aliq quosdam omnes. & qdam ex omnibus

qdã

qdam ex qbusdam. & qdam electione qdam sorte.
unumquemq; istorum differentie modi erunt quatuor.
aut enim omnes ex omnib; p electionem. aut omnes
ex omnib; p sortem. & e uel ex cunctis uel qui diuisim
p tribus & conuentus & societates quousq; transeat p
uniuersos ciues. aut semp ex omnib; & ptim sic ptim
illo mo. uniusuisq; si pauci sunt illi q constituunt ma
gistratus aut ex omnib; p electionem. aut ex omnib;
p sortem. aut ex qbusdam p electionem. aut ex qbusdam
p sortem. ul ptim isto mo ptim illo. dico aut qdam
ex omnib; p electionem quedam p sortem. atq; ita duo
decim mo efficiunt seorsum duob; conduplicatis.

Horum aut due constitutiones sunt ppl'ares. hoc — *h' o q modi conueniant unicuiq; polètie. & p q modi conueniat democratie.*
est omnes ex omnib; electione ul sorte. ul ptim sorte
ptim electione. At enim non omnes simul s3 ex oib; — *h' ondit q mo sint illi q noie communi oim dr polètia.*
constituere ul ex qbusdam sorte ul electione ul utro
q; mo. aut ptim ex omnib; ptim ex qbusdam utroq;
modo: dico autem utroq; mo ptim sorte ptim electio
ne: illius speciei est que appellatur resp. Quidam — *h' ondit q mo sint oligarchie*
u ex omnib; constituere ptim electione ptim sorte
paucorum potentia est. ul utroq; magis si ex ambobus.
Sed quidam ex omnib; quidam ex qbusdam ciuile op — *h' ondit q mo sint mixti & polètia & aristocratia*
timatium. l quidam electione quidam sorte. Quidam — *h' ponit alium modu oligarchicum.*
u ex qbusdam paucorum potentia. etiam si p sorte
fiat ul non fiat. & quidam ex qbusdam utroq; modo.
quidam aut ex omnib; & ex qbusdam omnes p elec
tionem optimatium. Modi g circa magistratus tot — *h' epilogat determinata.*

sunt. & distinguunt[ur] ita s[ecundu]m utrumque p[er] formas q[uidem] autem
q[ui]bus conducant. & quom[od]o constitutiones eorum faci-
ende sint una cum p[ro]tatib[us] mag[ist]ratuum. & q[ui] sint ii ma-
nifestum erit. dico autem p[ro]tatem mag[ist]ratus ceu c[ir]ca
redditos auctatem h[abe]re. & c[ir]ca custodiam. alia enim
p[ro]tatis sp[eci]es. quemadmod[um] c[ir]ca bellum & c[ir]ca contractus
forenses. ¶ Reliquum ex trib[us] est de iudiciis dicere. capi-
endi a[utem] h[orum] sunt istor[um] m[od]i p[er] eandem uiam. est enim dif-
ferentia iuditiorum in trib[us] terminis. ex q[ui]b[us] & de q[ui]b[us]
& quom[od]o. dico a[u]t[em] ex trib[us] q[ui]b[us]: utrum ex om[n]ib[us] u[e]l ex q[ui]b[us]-
dam. de q[ui]bus. q[ue] sp[eci]es iuditior[um]. q[uomod]o: utrum p[er] sorte[m]
u[e]l p[er] electionem. p[rim]o ig[itur] distinguamus q[uo]t sunt iuditior[um]
sp[eci]es. ¶ Sunt a[u]t[em] octo. unum rationes reposcere. alterum
si publice q[ui]s [quis] iniuriatus sit. alterum q[ue] ad statu[m]
ciuitatis p[er]tinent. q[ua]rtum & mag[ist]ratib[us] & p[ri]uatis ho[min]ib[us]
quecumque c[ir]ca penas d[ubi]tantur. q[ui]ntum de p[ri]uatis co[mmu]t[ationi]-
b[us] h[ab]entib[us] magnitudinem. ac preter ea de homici-
diis & de p[er]egrinis. homicidii rursus sp[eci]es siue in ip[s]is
iuditiis siue in aliis ex p[ro]uidentia fecerit u[e]l inuict[us]
& q[ua]tcumque confitentur q[ui]dem f[a]c[t]a: s[ed] de iure contro[uer]-
siam facim[us]. & q[uo]t p[ro] homicidio exulantib[us] c[ir]ca redditu[m]
statuuntur. ut athenis dicit[ur] & in phreati iuditium
contingu[n]t a[u]t[em] t[a]lia & in omni tempore pauca. & in mag-
nis ciuitatib[us]. de p[er]eg[ri]nis a[u]t[em] una p[ro] est. si p[er]eg[ri]nus cont[ra]
p[er]eg[ri]num agat. altera si p[er]eg[ri]nus contra ciuem est. ins[upe]r
ultra hec omnia de p[ar]uis reb[us] cognitio que dragmas
qui[n]q[ue] aut non excedant aut parum. o[portet] enim & de his
iud[iciis]

h[ic] determinat de iudicatio[nibus] & p[rimo] intentu[m] proponit

h[ic] prosequ[itur] & p[rimo] tangit sp[eci]es pretoriorum

ius dici. nec incidit in iuditiorum divisionem

¶ Sed omittantur de his et de homicidiis et de peregrinis. dicamus autem de civilibus in quibus si non recte iudicetur. sedictiones gignuntur. ac rerumpublicarum motus; ¶ Necesse est enim vel omnes de omnibus supradictis iudicare electione vel sorte vel omnes de omnibus partim sorte partim electione. vel de quibusdam eorum aliquos partim sorte partim electione assumptos. hii ergo modi sunt quattuor. totidem alteri que secundum partem. rursus enim ex quibus et qui iudicant de omnibus per electionem. aut ex quibus de omnibus per sortem vel partim sorte partim electione. vel quedam iuditia de eisdem ex sortitis et electis. isti ergo ut dictum est sunt modi in predictis. insuper eadem conduplicata. ut quedam ex omnibus. quedam ex quibusdam. quedam ex utrisque. ceu si eiusdem iuditii essent alii ex omnibus alii ex quibusdam. et vel per sortem vel per electionem vel ex ambobus. quot igitur modi iuditiorum esse possunt dictum est; ¶ Horum autem prima popularia sunt quecumque ex omnibus vel de omnibus. secunda vero paucorum potentie. quecumque ex quibusdam de omnibus. tertia optimatium et civilia. quecumque partim ex omnibus partim ex quibusdam; Incipit liber quartus.

Hic excludit quedam a sua consideratione.

Hic tangit modos institutionum pretoria.

Hic ostendit qui modi cui polecie conveniant.

In hoc libro quarto determinat de principiis salvantibus et corrumpentibus polecias. et primo continuando dicta dicendis intentionem suam premittit.

DE ALIIS quidem omnibus de quibus dicere proposuimus fere dictum est. ex quibus autem

mutant resp. & quot ea sint. & qualia & quenam sint
singularum rerump. corruptiones & labes. et ex qualib
inequales maxime mutantur. preterea que remedia ge-
neraliter & spaliter cuiusq. & p que maxime conserva-
ri possit unaqueq. rerump. considerandum deinceps

h' psequ. & p' qdam pmittit.

erit. Oz aut prius illud pncipium assumere: q plures
sunt forme rerump. & in hiis confitentur qdem omnes
iustitiam & convenientem eqtatem. sz aberrant ab ea
ut est antedictum. nam ppls constat ex hiis q cum
sint scdm qd pares: putant se simp pares. paucoru vo
potentia ex hiis q cum prestent aliqua re: se in cunctis
prestare arbitrantur. opib enim supantes: simp existi-
mant supare. deinde vo illi q pares existes: in cunctis
dignum putant se parem portionem hre. hii aut qi
supiores sint: maiora sibi competere arbitrabantur.
maius enim inequale. hnt vo oms ad iustum. sz sim-

h' concludit pma radice sive pm pncipiu seditois & corruptionis politiaru.

plicit aberrant. Et ob eam cam qno non pro opinio-
ne sua utriq reportent de rep: seditiones concitant.

h' o' q iuste possint dissensionem face. no faciut.

Omnium vo iustissime hoc facerent q virtute pcellunt. q
tamen minime omnium id faciunt. nam ii simplr

h' adiungit alid' pncipiu corruptionis.

ronabile est ut soli preferant. Sunt aut qdam q pstan-
tes genere plus hre se dignos putant. unr nobiles esse si
illi qrum maiores virtute & divitiis pdci fuere. hinc
pncipia & fontes ut ita dixim seditionum oriuntur.

h' exponit 4or modos qb' politia trasmutatur.

Quapp & mutationes merito fiunt qnoq ex pnti sta-
tu ad alium. ceu ex ppl'ari gubnatione ad paucoru
potm ul' ad popl'arem ex paucis. ul' ad rem p. & ad op-

tima-

timatem ex illis. uel ad illas ex istis. ¶ Quandoque presentem h' ponitur modus 2us.
gubernandi formam non querunt mutare: sed in ea per-
manentes pro se illam suscipiunt. ut paucorum potentiam.
uel monarchiam. ¶ Insuper circa magis et minus. ceu uel h' ponitur modus 3us.
paucorum potentiam existentem magis extendere uel coercere.
uel popularem statum ampliare uel restringere. eodemque
modo de aliis speciebus ampliandis uel restringendis. ¶ Vel h' ponitur modus 4us.
in parte aliqua reipublice mouenda. ceu magistratum quendam
de nouo inducere. uel remouere. ut apud Lacedemoni-
os ferunt lisandrum temptasse regem potestatem tollere.
et pausaniam regem et foros. et epidamni mutata est
respublica in parte cum pro tribuum prefectis senatores creauerunt.
apud aliences uero necessarium est illorum etiam qui uersantur
reipublice dignitate suadere quando creatur magistratus aliquis pau-
corum autem potentia erat in hac republica quia unus solus ad
magistratum sumebatur. ¶ Vbique enim propter inequalitatem h' resumit causam seditio-
oritur seditio. disparibus tamen non existit proportio. nis ut ad addat. et post tangit causam principalem.
perpetua enim potestas regia iniqua foret si esset in paribus.
omnino enim querentes equum: in sedictiones incidunt.
¶ Alterum duplex est equum. unum numero alterum h' ostendit quod dixit et quale
dignitate. numero quidem ceu multitudine ac magnitu-
dine idem et equum. dignitate autem dico id quod est secundum
rationem. ceu tria excedunt duo secundum equalem numerum.
et hoc in uno. dico autem quatuor excedere duo et hoc in uno.
equa enim pars duo ex quatuor et unum duorum. ambo enim
medietas. ¶ Fatentes autem simpliciter esse iustum id quod est secundum h' ponit differentiam inter quosdam
dignitatem: contendunt ut prius dictum est. alii quidem dicta. al' diuersitatem.

si in aliquo sunt pares: se penitus pares existimant
alii q si in aliq pstant: in cunctis se supare arbitrant.
h ex dcis infert corolam. Quamobrem due precipue sunt gubnandi forme: po-
pulus scilz & paucorum potentia. nobilitatem enim
ac uirtutem in ulb qdem omnis fere usurpant. at enim
q in re ua nobiles ac boni sint: nusqm centum repi
h o q ambe s. oligarchia & democratia sint male ordinate. unt. diuites aut mltis in locis. Simpr u omnio scdm
alterutram statuere eqlitatem impbum est. pz aut ex
eo qd contingit. nlla enim huiusmo rerump recip
stabilitatem. ca u hui q impossible est ex primo erro-
re in princip commisso non euenire ad extremum aliq
mali. qre opus est ptim arithmetica eqtate uti ptim
h rone duplici o q democratia sit magis secura et minus seditiosa qm oligarchia. ea que est scdm dignitatem. Veruntamen tutior est
ac minus seditioni subiaca ppl'aris gubnatio qm pau-
corum. nam in paucorum gubnatione due gignunt se-
dictiones. una inter seipos / alia ad ppl'm. in gubna-
tionib aut ppli una tm sedictio fit. ad paucorum potem.
ipsis u inter se q qdem dignum dictu sit non accidit
h ponitur ro 2a. sedictio ppli. Insup mediocrium homi gubnatio
ppinqor est ppl'ari gubnationi qm illi que paucorum.
quequidem est magis tuta qm aliqua huiusmo rerump; h determinat uniusalr cas transmutationis policiarum & p intentum suu ppomit.

C VM u consideremus Capitulum 2m.
qb de causis sedictiones mutationes q
rerump eueniunt: capienda sunt primo uniusalr
principia & cause earum. sunt aut fere ta de qbus ipis
primo succincte determinand est. uide enim oz qa ad
mod dispositi ad seditiones deueniunt. & qrum rerum

gra

gratia. & tertio que sunt initia ciuilium turbationum ac seditionum inter ciues. Qualiter quidem igitur disponantur ad res nouas appetendas: illa est potissima causa de qua iam diximus. quia alii pares esse uolunt hiis qui possunt plus. & nisi hoc sit: non adquiescunt. alii uero se preesse dignos putantes: indigne ferunt non plus habeant. hec autem quandoque cupiuntur iuste / quandoque iniuste. inferiores quidem ut pares sint res nouas exoptant. & pares que sunt ut presint. Quemadmodum igitur dispositi sint qui res nouas querunt dictum est.

hic prosequitur & primo ostendit qualiter se habent seditiones mouentes.

Res autem pro quibus contendunt sunt lucrum & honor. atque hiis contraria. dedecus enim & dampnum uel ipsorum uel amicorum fugientes: seditiones agunt.

hic manifestat propter quam causam aut propter quem finem dissensionem faciunt.

Cause uero ac principia motuum unde ipsi ita disponuntur & pro hiis de quibus diximus sunt septem. sunt etiam ut plura. quorum duo sunt eadem cum illis que dicta sunt. non tamen eodem modo. propter lucrum enim & propter honorem irritantur inuicem. non ut adquirant sibi ipsis: sed quia uident alios partim iniuste / partim iuste plus habere. insuper propter contumeliam. propter metum. propter superpotentiam. propter contemptum. propter incrementum excessiuum. & alio modo propter uerecundiam. propter negligentiam. propter pusillitatem. propter imparitatem.

hic declarat principia per que disponuntur ad faciendum dissensiones. & primo enumerat hec principia.

Ex quibus contumelia & lucrum quam habeant uim & qualiter cause fere est manifestum. superbia enim & auaritia eorum qui gubernant homines prouocant contra se & contra statum eius reipublice que ista fieri patiatur. auaritia uero quandoque ex priuatis rebus fit. quandoque ex publicis.

hic prosequitur de istis declarans qualiter ista disponunt ad seditionem. & primo prosequitur de ultimo quod differenter disponunt ad manifestam & occultam dissensionem. interim quod primo declarat qualiter iniuria & lucrum disponunt ad seditionem.

De honore etiam clarum est & quid ualeat. & quomodo sit causa contendendi.

hic prosequitur de aliis. & primo de honore.

ipsi enim inhonorati & alios honoratos cernentes: se
ditionem aggrediuntur. hec aut iniuste quidem fiunt

Hic declarat quod propter excessum qualiter potentie seditiones faciunt.

cum preter dignitatem honorant quidam ul inhonorant.
iuste u: cum scdm dignitatem. ¶ Propter potentiam
autem: quando quis maior sit & potentior ul unius ul plu
res quam scdm ciuitatem & potentiam reip. consueuerunt
enim ex talibus fieri unius dominatio ul gubernatio uio-
lenta. quapropter quibusdam in locis ostracismo utuntur.
ceu argis & athenis. atque melius erat ab initio prouide
re in huiusmodi potentiam augeri homines permitterent

Hic declarat propter timorem fiat aliquando seditio.

quam post contra auctos remedium querere. ¶ Propter
metum non ad seditionem deueniunt qui penas formi
dant ob malefitia commissa. & ii contra quos patiuntur uio-
lentiam preuenire uolentes priusquam malum patiantur.
ut apud rhodum nobilitas contra plebem insurrexit

Hic declarat qualiter propter despectum fiat aliquando seditio

metu iudiciorum que sunt parabant. ¶ Propter contep-
tum non ad seditiones deueniunt. ceu in paucorum
potentia quando plures sunt illi qui a rep. excluduntur.
potentiores enim se putant. & in popularis statu opu-
lenti contemnentes inordinationem & incuriam eo
rum qui remp. gubernant. ceu apud thebanos post pugnam
in enophitis commissam: magna gubernatione po-
pularis status interiit. & in megarensibus cum per in-
ordinationem & negligentiam superati sunt. & si-
racusis ante geloniis tirannidem. & rhodi populus ante

Hic declarat qualiter propter excrescentiam preter proportionem fiat seditio in ciuitatibus

quam contra insurgeretur. ¶ Fiunt etiam propter incre-
mentum mutationes rerump. ut enim corpus ex

partibus

partibus suis constat, et oportet eas simul pro rata quadam suo crescere ut convenientia permaneat, ac nisi hoc fiat: corrumpitur: quando pes quattuor cubitorum sit, ceterum vero corpus duarum palmarum longitudinem habeat: interdum vero et in alterius animalis figuram transire, si non solum quantitate verum etiam qualitate immoderatum fieret incrementum: ita et civitas ex partibus constat quarum interdum aliqua paulatim subcrescit. ceu egenorum hominum multitudo et popularibus gubernationibus et rebus publicis. Contingit vero quoque id per fortunam. velut apud Tarentum cum superati prelio a Iapigensibus nobilitatis magnam partem amisissent (fuit autem id prelium paulo post id tempus quo Medi Greciam invaserunt) ad popularem statum ex republica est facta mutatio. et Argivi post cedem suorum in Eudoma a Cleomene Sparciata factam coacti sunt inquilinos quosdam ad rempublicam recipere. et Athenis cum male pugnaretur adversus Lacedemonios: nobilitas attenuata est. cum ex descripto submittere ad bellum cogeretur. contingit autem hoc et in popularibus gubernationibus. rarius tamen. pluribus enim divitibus existentibus vel divitiis amplioribus auctoritatibus: mutatio fit in paucorum potentiam. Mutantur etiam respublice absque seditione propter verecundiam. ut in Herea. cum enim per electionem sumere magistratus solerent: postea sortiti sunt. ex eo quod electiones eorum in homines turpes pudendosque cadebant. Et propter negligentiam quando sinunt

Hic declarat quod ex crescentia talis aliquando fiat a fortuna.

Hic declarat qualiter sine occulta seditione fiat transmutatio. et primo propter verecundiam.

Hic manifestat qualiter propter negligentiam fiat transmutatio.

h' declarat qualiter propter contemptum eius quod est penes paucos fiat transmutatio.

h' declarat qualiter propter dissimilitudinem mutantur politie

h' manifestat quod dictum est per exempla septem.

+ Et antisei exules ex chio susceptos tandem armis deicere coacti sunt.

ad summas potestates eos assumunt qui non sunt amici statuis eorum. per quem quidem modum apud oreum circa est paucorum gubernatio per eracliodorum: qui magistratus statum traduxit. Insuper propter pusillitatem. dico autem pusillitatem quoniam latet paulatim subcrescens reipublice mutatio. que ad magnitudinem latenter euadit si negligatur. quemadmodum apud ambratiotas a paruo censu prius erant magistratus tandem uero a nullo fuerunt. quia nihil aut prope fore inter paruum et nihil. Seditiones etiam concitat peregrinitas donec in eandem simul conspirationem deuenerit. ut enim non ex quacumque multitudine constituitur ciuitas: ita etiam neque in quocumque tempore. Quapropter quicumque adhuc inquilinos susceperunt. uel aduenas omnes: fere seditionibus iactati sunt. ceu apud sibarim una cum treceniis incoluerunt achei. postea maiorem in numerum crescentes achei: treceniis pepulerunt. unde pollutio illa exorta est sibaritis. et in turiis idem fecerunt sibarite contra eos qui illos receperant. nam plus hic uolentes quasi de suis regionibus plus... si sunt. Et apud bisantium peregrini in oppressione ciuium coniurati cognita re: prelio et armis expulsi sunt.+ Zanclei uero qui samios receperunt: mox ab eis sunt propria ciuitate deiecti. Appoloniate qui sunt in ponto incolis receptis: seditione agitati sunt. Et siracusani post tirannos expulsos cum hospites et conductos milites fecissent ciues: in seditionem et prelium inciderunt. Et amphipolite receptis

calcidensium coloniis: pulsi tandem ab illis sunt fere
omnes. Seditiones autem concitant in paucorum qui-
dem potentiam multitudo. indigne ferens quod cum ipsi sint
pares: non pariter honorantur. in populari vero statu nobilitas
quod par fiat ceteris cum ipsis sint prestantiores. Incidunt
etiam quoque in seditionem civitates propter situm. quando ta-
lis est locus ut non ad unam eandemque gubernationem
sit aptus. ut clagemoniis accidit inchitro habitant
contra eos qui habitant in insula. et colophoniis erga no-
tios. atheniis quoque non eodem modo sed magis populares sunt
qui in pireo habitant quam qui in urbe. ut enim in preliis tran-
situs fossarum etiam si admodum parve sint interrum-
punt ordines militum: ita in civitate diffidentia omnis
videtur disiunctionem facere. maxime forsan diffidet
virtus et vitium. deinde paupertas et divicie et alia ma-
gis quam alia quarum una est illa de qua diximus; Capitulum 3m
Fiunt autem seditiones non propriis rebus: sed ex parvis ad
magna perveniunt. maxime vero etiam parve corroborantur
quoque in principalibus fiunt. ut contingit siracusanis an-
tiquitus. mutatus est etiam civitatis status propter duos a-
dolescentes qui in magistratu constituti simultatem inter se
habuerunt ex amatoria causa. alter enim absente. alter
puerum quem amabat sibi conciliavit. at ille reversus
cum id graviter ferret: uxorem illius habere studuit. ex
hoc omnes qui versabantur in rep. diviso favore diviserunt.
Quamobrem ab istis principiis cavendum est dili-
genter. ac dissolvende statim sunt eorum discordie

Hic manifestat quod ex causa superiori oriantur seditiones in democratia et oligarchia.

Hic tangit causam seditionis accidentalem.

Hic manifestat quod dissensiones a rebus parvis incipientes crescant multum. et huius dissensionis tangit causas

Hic tangit remedium contra predictam dissensionem.

q mltum in rep. possunt. in principio enim peccatur.
principium autem dicitur ee dimidium totius. itaque
paruum in principio erratum correspondens est ad
alias ptes. omnio enim excellentiam uirorum discordie — h tangitur cā 2a. qr p cam ppotuit.
h declarat qd dix p exempla .4. — totam post se trahunt ciuitatem. ¶ Vt contigit apud
esticam post pplarem statum. duob enim fratribus
de diuisione primonii contendentib: unus eorum,
q erat paupior quasi qui non exhibente altero fre boni
omnia n3 thesaurum quem pr inuenerat pferente:
querebatur. ac pplm in suos fauores ptraxerat. alt u
h ponit 2m ex. — q diuitiis polebat locupletes sibi adsciuerat. ¶ Et in
delphis ex fauore ptium contentione exorta princip m
fuit seditionum omnium que postea fuerant in ea ci
uitate sequute. h enim cum sibi augurium incidisset:
ut uenit ad sponsam suscipe illam noluit. pentes u
puelle quasi spreti atque contempti sacrorum qddam
eo sacrificante iniecerunt. atque ut sacrilegum accusantes
h ponitur 3m ex. — capite damnari fecerunt. ¶ Mitilene q seditio ex
hereditate coborta magnorum malorum fuit origo.
indeque bellum atheniensib contra mithileneos suscep
tum. in quo urbs eorum a pachite duce capta fuit. ti
mophane enim qdam opulento homine uita functo
cum due filie supstites fuissent: doxandrus qdam
dari illas filiis suis in matrimonium concupiuit. qd
cum asseq non potuisset: alios sibi prelatos dolens res
nouas moliri aggressus atheniensib qb erat publice
h ponitur 4m ex. — hospes bellum suscipe psuasit. ¶ Et apd focenses seditio

exorta est ex hereditate inter mnasceam mnasionis
patrem & euthicratem onomarchi. hec seditio facientibus
initium fuit eius belli quod sacrum appellauerunt. Mu- — h' ponitur .4. exm.
tatus est etiam epidamni ciuitatis status ex nuptiis.
desponderat enim quis filiam. cumque pater sponsi magistra-
tum gerens sibi multam irrogasset: quasi despectus
omnes qui preter ciuitatis statum intensi erant: per factionem
ad se incipit. Fiunt etiam mutationes & in paucorum — h' manifestat in quo politie transmutentur: & primo intentum proponit.
potentia & in popularis statu: & in ea que appellatur res
p. ex eo quod aliquod collegium vel alia pars ciuitatis fama sit
vel augmentum maiorem in modum consequta. Ut — h' manifestat quod dixit per sex exempla.
apud athenienses ariopagi consilium per tempora belli
persarum famam consequtum: seuerior reip. guberna-
di forma uidetur fuisse. Et rursus naualis turba que — h' ponitur 2m exm.
causa uictorie salaminensi bello fuisse uidebatur &
ob eam uictoriam principatum maris adquisisse ciuita-
ti: popularem statum magis asseruit. Et apud arginos — h' ponitur 3m exemplum.
nobilitas quod in prelio contra lacedemonios apud man-
tiniam urbem commisso magnam famam consequta
erat: popularem statum delere temptauit. Et apud si- — h' ponitur exm 4m.
racusanos multitudo urbana quod causa uictorie belli
aduersus athenienses uidebatur fuisse remp. muta-
uit ad popularem statum. Et apud calcidenses quod si- — h' ponitur exm 5m.
mul cum nobilitate ad opprimendum phoxum tiran-
num plebs insurrexisset statim reip. gubernationem
suscepit. Et apud ambratiam eodem modo populus una cum — h' ponitur 6m exem.
egressoribus periandro tiranno expulso: in se remp. guberna-

h concludit rōnem uniuersalem. tionem conuertit. Et omnino hoc latere non oz q, q potentia causa fuerunt siue priuati homines siue collegia publica siue tribus siue ps aliqua ciuitatis siue quecunq, mltitudo: seditionem commouent. aut enim q honori illorum inuident seditionem faciunt: aut ipi pp preualentiam par hre cum ceteris non adquiescunt.

h declarat qn maxie mouentur polic. Mouetur q, resp qn ptes ille ciuitatis que contrarie uir ee pacificant: ceu diuites & plebs. medium aut parum aut nihil omnino sit. si enim queuis pars ita robusta fiat ut ad illam que pdominabatr pxime accedat: non tollerat post hac discrimina subire. q pp & qui uirtute precellunt nullam ut ita dixim faciunt seditionem. pauci enim sunt alii u pmulti. uniuersaliter g incunctis rebpu initia caeq, seditionum ac mutationum in hunc modum fiunt.

h declarat qlr polic transmutentr qnq, p uiolentiam qnq, p fallam. Mutatr aut resp qnq, p uim qnq, p dolum p uim aut aut statim aut postea compellendo. nam & fraus duplex est. nonnumqm enim decepti ab initio sua domum sponte recipiunt talium gubnandi modum. deinde postea uiolenter conseruant. ut accidit cum quadringenti illi athenienseum remp susceperunt. affirmantes ei qd persarum rex pecunias ad bellum contra lacedemonios subministraret ac in eo mentiti: nihilominus

h determinat in spali cas seditionum. & p p poit postea ui retinere gubnationem conati sunt. interdum aute ab initio suadentes ac postea rursum psuasis sponte ac uolentib retineant gubnationem. simpr g g circa omnes resp. ex his que dca sunt contingit mu-

tationes fieri; Capitulum Quartum — h' p seq. & p tangit cam transmutationis democra.

SED oz unamquamq; spe retrum p· hoc iddem
considerare. ¶ Popularis g° status maxime
recipit mutationem pp eorum hominum pfidiam
q sunt quasi duces in poplo. ii enim puatim e gg unum
quemq; calumniando: conspicare simul compellunt.
cogit enim in unum communis metus. etiam eos q pri°
erant inimicissimi. publice u° mltitudinem irritat.

h' manat q° dix p exempla. — ¶ Et hoc fere ubiq; in hunc modum fieri videm°. ¶ Nam — h' ponitur 2m ex.
et apd rhodum pplaris status interiit ob puitatem
eorumq pplm ducebant. nobilitas enim conspiratio
ne fca: regimen civitatis arripuit. impositis enim pe
cuniis que conductis militib' solvuntur: potentes q
dem in populo pro se eas retinebant. pfecti enim clas
sis cum pecunias non habent ac nihilominus navi
gare ex lege cogerent' veriti penam iuditii: conspira
tionem inierunt ad poplarem statum evertendum.

¶ Apud heracliam q°; ppls oppressus est ea de causa. — h' pont. 3m ex.
potentes enim qdam in pplo illatis iniuriis nobi
litatem expulerunt. illi u° postea conspirantes & in
unum convenientes in urbem reversi: pplm oppres
serunt. ¶ Nec mlto dissimilit' apud megarenses po — h' ponitur ex. 4m.
pularis status interiit. ductores enim popli quo pe
cunias p bonorum publicationem hrent mltos e no
bilitate pepulerant ut tandem fca sit p magna exu
lum mltitudo. exules g° in unum convenientes plio
superarunt oppresso q; poplo paucorum potentiam consti

[h' ponit q^m ex^m] fuerunt. ¶ Contigit hoc iddem apud cumas in po-
pulari statu quem destruxit thrasimachus. ¶ Et [h' significat causam eius quod dixit]
apud alios fere quis inspiciat eodem modo contigisse. in-
terdum enim ut gratificentur iniuriantes nobilitatem
conspirare faciunt. vel per minoria dividentes vel red-
ditus muneribus publicis subicientes. ¶ Interdum vero [h' declarat in quam poletiam antiquitus fiebat magis transmutatio democratie.]
calumniantes ut bona opulentorum publicari faci-
ant. vetustis quidem temporibus quando idem erat potens
in populo ac belli dux populares res publice in tirannidem mu-
tabantur. et profecto antiquorum tirannorum plurimi ex
popularibus hominibus facti sunt. ¶ Causa autem cur tunc fi- [h' assignat .3. causas eius quod dixit.]
erent non autem nunc illa est. quia tunc qui in populo maxi-
me poterant erant ex hiis qui bello gerendo preficieban-
tur. nondum enim dicendi peritiam habebant. nunc
autem rhetorica arte superveniente: qui dicendi facultatem
habent populos ducunt quidem. sed quia imperiti sunt rerum
bellicarum tirannidem invadere non audent
nisi sicubi parum aliquid tale incidit. ¶ Tirannides [h' tangit causa 2^m.]
certe frequentius fiebant prius quam nunc. et propter magnas
potestates quibusdam commissas. ceu mileti ex consulatu
multarum enim ac magnarum rerum potestatem habebat
consul. ¶ At etiam ob id quia tunc urbes non erant [h' adiungitur causa 3^a.]
magne sed rure homines habitabant otium agentes.
preterquam ab agris qui patroni erant in populis cum mi-
litares viri essent: tirannidem invadebant. idque
agebant omnes prestita sibi prius fide a populo que
acquirebatur ex inimicitia adversus opulentos. ut athe-

nis pisistratus p factionem contra pediacos suscepta
& megaris theogenes armentis opulentorum occisis q
iuxta finem flumen repererant pascentia. & dionisius
accusans daphneum & divites meruit tirannidem
siracusis obtinere pp inimicitiam nobilitatis sibi fide
a pplo prestita quasi pplaris esset; ¶ Mutant etiam
resp. ex consueta gubnatione in ultimam spem popu
laritatis. cum enim p electionem sunt magratus non
tamen a censu eligit aut ppls ambientes pplm ma
gistratuu gratia: eo rem deducunt ut sit ppls dns
etiam legum. remedium aut ne hoc omnio fiat / ul ut
minus fiat illd est ut trib qdem mratum eligant non
ppls univs. pplarium g statuum mutationes fere
omnes p has fiunt causas; Cplm Quintum

PAUCORUM aut gubnationes mutant p
duos maxime modos manifestissimos.
¶ Unu3 si iniuriis afficiant multitudinem. qlib3 eni3
patronus sufficit. & maxime si ex numero paucoru
dux aliqs existat. queadmod in naxo ligdamis qui
tirannidem postea invasit. ¶ Habet aut etiam ex aliis
initium seditionis differentias. quoq3 enim ab ipis
opulentis q non honorant fit dissolutio cum p pauci
sunt illi q dignitates usurpant ut in massiliensib
& in histro & apud heracliam & in aliis civitatib ac
cidit. homines enim ab honorib exclusi res novas
moliri non cessant quoad ipi q3 honorent. qbusdam
enim locis non simul ad temp gubnandam recipiunt

h manat quomo ex
una spe democratie
fiat transmutatio i alia
& p tangit mod trans
mutationis.

h tangit remediu.

h determinat in spali
cas transmutationis
oligarchie. & p ppont
duos ee modos qbus
oligarchia transmutat

h psequ. & p modu p.

h psequ modu 2m. q
e pp seditionem diui
tum inter se. ang pont
modos. A.

filius et pater. alicubi vero frater senior ac iunior. et ubi pau
corum potentia civilior est. ut in hystro ad populum reci
dit. apud heracliam vero ex paucioribus ad sexcentos.

hic ponitur modus 2us illorum septem modorum.

Mutata est etiam gradi paucorum potentia civilior
seditione inter nobilitatem ipsam cohorta ex eo quod pau
corum ab honoribus excludebatur. siquidem pater filium
impediebat et frater fratrem. vel nisi qui senior foret hono
rabatur. insurgens enim populus per illorum discordiam ac
ducem nactus ex ipsa nobilitate pervicit. In bellicis enim
adversa praeerat. et apud erithrienses in paucorum gubernatio
ne regiarum urbium antiquis temporibus. licet diligenter curaret
qui in gubernatione illarum versabantur: tamen quia per pauci erant
non tulit populus. sed rempublicam mutavit.

hic ponitur modus 3us illorum A. et primo ponit ipsum.

Mutantur etiam
paucorum gubernationes ex seipsis per factiones eorum
qui plus posse volunt.

hic manifestat hunc modum. et postea distinguit demagogiam.

Hoc autem dupliciter fit. quandoque enim
sibi asciscunt et contingunt alios ex ipso numero pa
ucorum. ut athenis in triginta illis fecit charicles. et in
quadringentis phrinicus. quandoque vero ipsi qui sunt ex pau
corum numero vendicant sibi plebem. ut apud laris
sam nobilitas in plebem colebat. ex eo quod per plebem fie
bat electio magistratus illius qui custodia reipublicae vocabatur.
et in quibuscumque gubernationibus paucorum non ipsi eli
gunt ad magistratus qui et gerere illos possunt: sed ex censi
bus magnis tribuuntur. vel ex aliquo corpore. electio tamen
eorum per cives fit vel per plebem. ut abydi. et ubi iuditia
non sunt ex his qui rempublicam gubernant.

hic declarat qualiter demagogi transmutent oligarchiam.

Colendo plebem
quo eorum suffragia pervenerant rempublicam mutant ut ap

heracliam.

Hic ponitur modus quartus illorum. A.

heracliam contigit que est in ponto. Quod idem
accidit quando in gubernatione paucorum quidam existen-
tes ad pautiores etiam rempublicam trahunt. pares enim
ceteris esse querentes: compelluntur populum in sui auxi-
lium adhibere. Fiunt etiam mutationes in gub-
natione paucorum quando que prodigaliter uiuentes qui gub-
nant per luxuriam patrimonia consumpserint. optant enim
res nouas huiusmodi homines tirannidemque uel sibi ip-
sis uel alteri affectant. quemadmodum hyparrinus dionisi-
um siracusis. et amphipoli cleontinus calcidenses colo-
nos superinduxit. et cum uenissent: seditionem cum
illis contra diuites fecit. et in egina qui negotium illud
charici atheniensi confecerat res nouas molitus est
propter huiusmodi causam. hii igitur homines consumptis patrimoniis
aut res nouas commouent aut rempublicam furtis expilant.
Itaque seditiones concitantur aut ab ipsis aut ab illis qui
eorum furta non tollerant. ut apud apolloniae que est in
ponto accidit. Concors uero si sit paucorum gubernatio:
ex seipsa non facile interit. huius signum est apud phar-
salium urbem reipublice status. pauci siquidem in ea ciuitate
gubernatores multorum sunt domini. quia ipsi inter se recte
ac debito more segerunt. Euertuntur etiam quando in pau-
corum gubernatione aliam in paucorum gubernationem
efficiunt. id est quando eorum ad quos pertinet reipublice gubernatio
qui pauci sunt selectio quedam fit. nec habilitas est omnibus
ad maximos magistratus dignitatesque posse attingere: quod
apud helidem urbem quoque contingit. nam cum paucorum

Hic ostendit quando maxime corrumpitur oligarchia

Hic ostendit quare oligarchia non facile corrumpitur.

Hic ponit modum quintum illorum. A.

erit gubnatio reip: admodum pauci eorum ad sena
torium ordinem que erat ppetua dignitas puenire
poterant. ob id qd' erat potentium hic ordo. ac p similis
h' declarat quo fiat magis transmutatio sm hunc modum. et p qualis hoc fiat.
lacedemoniorum senatui. Fit autem mutatio gubnatio
nis paucorum et in bello, et in pace. in bello quidem qd' po-
pulo diffidentes: conducto milite uti compelluntur.
et q illis pficitur sepe tirannus euadit. ut corinthi thimo
phanes. qd' si plures pficiuntur: ipsi sibi potentiam parant. int'
dum u ista formidantes q regunt: pplm recipiunt
h' declarat qualiter corrumpantur oligarchie tpe pacis.
ad reip communionem. quando necessitas cogit pplo uti. In
pace autem pp differentiam quam inter se habent conductis
militibus custodiam tradunt. pficiuntque illis uirum
aliquem q ad neutram ptem magis inclinare uideatur.
at iste sepe dominus fit ptis utrisque. qd' accidit in laris-
sa urbe aleuadeis quibus remp. tenentibus. et apd' abidum,
h' ponitur modus .6. illorum .8. modorum.
tpe sodalitatum: quarum una erat ephiadi. Oriuntur e-
tiam seditiones p exclusionem aliorum ab aliis factam.
eorum ipsorum q sunt in paucorum gubnatione. quando
de nuptiis. uel de iuditiis concertant. quemadmodum
de nuptiis supra diximus. et in eretria paucorum.
gubnatio equitum sublata est p diagoram. q affectus
iniuria fuerat ex nuptiis. ex iuditio autem apd' he-
racliam seditio extitit. et thebis ob adulterii iuditium.
atque utroque in loco non iniusta fuerat accusatio: sed p
factionem penanimis exaspata. apud heracliam
quidem aduersus euectionem. thebis uero aduersus archiam
quem inimici puincentes in foro ligari: ac ceruicem

ci9.

eius anullo ferreo includi fecerunt. ¶ Sepe enim pau- Hic ponitur modus .4.
corum gubernationes dissolute fuerunt ob nimiam do-
minationem. nam prebentibus quibusdam ex ipsis qui gu-
bernabant huiusmodi excessum. ut accidit huius que apud gni-
dum. et apud chium per paucorum paucorum potentiam guber-
nabant. ¶ Fiunt autem casu mutationes illius que vo- Hic declarat qualiter qualiter corrumpatur oligarchia per accidens.
catur respublica et gubernationis paucorum ubicumque a censu
sumuntur ad deliberandum et iudicandum et ad ceteros
magistratus. sepe enim constitutus primo census ad presens
tempus ut participent in paucorum quidem gubernatione pau-
ci. in republica vero medium felicitate aliqua superveniente vel per
pacem vel per aliam causam: contingit easdem possessiones
multo maioris pretii fieri. itaque omnes efficiuntur habiles
ad cunctos reipublice gradus. dignitatesque suscipiendas. id-
que contingit interdum sensim et latenter. interdum ce-
lerius. paucorum igitur gubernationes mutantur que et seditio-
nem recipiunt per huiusmodi causas. omnino autem et popularis
status et paucorum potentie convertuntur. interdum non
in contrarias species. sed in eos que sunt proprii generis. cum
ex institutis popularibus et paucorum in ipsa propria. Hic in speciali declarat causas transmutationis aristocratie et politie. et primo ponit modos .4. quibus transmutatur aristocratia simpliciter.
et ex illis rursus in ista;

Capitulum Sextum.

IN optimatibus autem seditiones fiunt. interdum
quidem ex eo quod pauci sint honorum participes. quod
in paucorum gubernatione diximus seditionem movere.
nam et optimatum gubernatio quodam modo paucorum est.
in utraque enim pauci gubernant. non tamen propter idem pau-
ci. cum videatur propterea optimatum gubernatio esse paucorum

maxime aut id accidere necesse est quando fit multitu-
do aliter sentientium. quasi similis secundum virtutem.
velut apud lacedemonios hii qui partheniae nuncupaban-
tur. ex similibus enim erant quos deprehensos res novas mo-
hic ponitur modus 2us — liri in coloniam tarentum misere. Vel quando aliqui in-
honorantur cum sint magni et nichilo inferiores virtute
quibusdam illis qui honores capiunt. quemadmodum lisander a regibus.
hic ponitur modus 3us — Vel quando vir fortis et magni animi non sit particeps ho-
norum. quemadmodum tinadon ille qui coniuratione facta
pelagesilai tempora spartiatas opprimere temptavit.
hic ponitur modus 4us — Preterea cum alii paupertate nimia premuntur alii divitiis
habundant quod maxime in bello contingit. et accidit
hoc lacedemoniis in messinensi bello. ostendit hoc thireus
poeta in illo carmine quod scribitur bona diuisio. ex ha-
usti enim quidam propter bellum ac pauperes facti censebant
hic ponitur modus 5us — agros equa portione civibus esse dividendos. Insuper si quis
magnus et potens etiam maior fieri ac solus dominari
velit. ut apud lacedemonios videtur pausanias ille
fecisse. qui dux belli adversus medos fuit. et apud cartagi-
hic determinat causas transmutationis aristocratie mixte et etiam illius polletie. et post tangit causam propter quam fiat. — nenses hanno. Dissolvuntur autem maxime et res publice
et optimatum gubernationes propter transgressionem iusti-
cie in ipsa politia factam. Huius autem origo est non bene tem- — hic manifestat causam predictam.
peratam simul esse ac permixtam. in re publica quidem populari
gubernationem et paucorum in optimatibus autem ista simul
atque virtutem. maximeque illa duo popularem dico atque
paucorum. hec enim et res publice conantur miscere et multe
illarum que optimates vocantur. differunt enim optima-

tes

tes ab illis que appellantur resp. in hoc et ob id sunt
alie earum minus, alie magis durabiles. illas enim que
magis declinant ad paucorum potentiam optimates
appellant. illas uero que ad multitudinem resp. uocant.
quapropter tutiores sunt iste quam alie. fortius enim est
id quod plus est. ac magis acquiescunt equum habentes. qui uero
diuitiis habundant. si resp. per excellentiam eis tribuat.
contumelia ceteros afficere percurrunt. nec par habentes conques-
cunt; ¶ Penitus enim ad quamcumque speciem declinet gubrna- h' o t' m quas polecias fiat maior eorum transmutatio.
tio ciuitatis: in eam transmutatur utrisque suum augentibus.
uelut resp. ad populum, optimates ad paucorum potentiam. uel
in contraria. ceu optimatum gubrnatio in popularem.
tanquam enim iniuriam patientes in contrarium trahunt
qui magis sunt inopes. resp. uero in paucorum potentiam
transmutantur. solum enim stabile esse secundum dignitatem e-
quum, et habere que sunt. ¶ Contingit uero id quod iam diximus h' manat quod dixit per exem
in thuriis. quod enim a maiore censu erant magistratus
in minorem facta est mutatio, et in plures gubrnatores. et
quia agros totos possidebat nobilitas contra legem. nam
gubrnatio eius ciuitatis erat ipsorum. itaque plus habere
poterant. at populus bello excitatus ac potentior effectus
quam illorum custodes: nobilitatem compulit agros
qui contra legem tenebantur dimittere. ¶ Insuper quoniam omnes h' ponit 2m modum transmu tationis aristocratie.
optimatum species ad paucorum potentiam declinant. nobi-
litas in his plus habet. uelut apud lacedemonios opes et
diuitie in paucis sunt ac magnam licentiam habet
nobilitas faciendi quod libet. et cui uelit gratificandi.

h' maiat qd' dix per exemplum.

Que causa fuit ut locrorum ciuitas interierit. pp diom
si clientales. qd' contingisse in ppl'ari statu n3 in ea op

h' declarat pp qm cam latent maxime tnsmutationes aristocratie & poletie. & p' ponit rones.

timatum gubnatione que mixta & tempata esse. Ma
xime u latent optimatum gubnationem paulatim
sese dissoluentes. qd' qdem dictum est prius uniu'sal'r
de omnib' reb' p. idq; inter causas mutationis minuta
puitas appll'atur. Quando enim omittunt aliqd
ex his que ad remp. ptinent ac deinde alio paulo ma
ius. facilius mouent quisq; totam moueant reip. for

h' maiat q dix p ex.

mam. Qd' in thuriis accidit. cum enim legem ha
berent p qm non nisi intermisso quinquio preturam
gerere licebat. iuniores qdam rei militaris piti & ap
ml'titudine famam hntes cum ceteros q in rebus
gerendis u'sabant' spernerent ac faciliter se consequ
turos arbitrarent'. legem illam tollere aggressi sunt
Lata alia lege ut liceret continuo eos deinde pretores
ee. at enim magratus q preerat suffragiis appll'a
bant' u consultores commoti pus ad resistendum / tm
postea destiterunt putantes. quoniam hac una lege solu
ta. tamen ceteras ee pmansuras. postea u phibe uo
lentes ne alia mouerent'. nihil pficere ualuerunt. s3
mutata est eorum resp. in potm eorum q res nouas

h' concludit qddam uniu'sale. siue commune documentu omnibs poletiis.

aggrediebant'. Dissoluunt' u cuncte resp interdu
p seipas. intdum p extrinam cam. qno contraria gubna
tio fit / ul' ppe / ul' longe qdem s3 ad mod' potens. qd' q
dem contingit athenienfib' & Lacedemoniis. atheni
enses enim ubiq; potentiam paucorum. Lacedemonii

u.

u ubiq ppłarem statum euertebant. unde g' rerump·
mutationes. seditionesq exorantur fere dictum est;

DE conseruatione autem earum Capłm. X^m.
& communiter & seorsum de unaquaque con
sequens est ut dicamus. Illud g' ante omnia pz qd' si
sciamus p que corrumpunt' resp. sciamus etiam p que
conseruant'. contrariorum enim contrarii affectus. corrup
tioni aut conseruatio contraria est. In illis g' reb' p. que
laudabiliter pmixte ac temperate sunt illd' est diligent'
obseruandu ne qd ex legib' institutis moueat'. maxime
q ab eo cauendum qd' paulatim recipit. pz enim cor
ruptio qz non tota simul fit. decipit'q mens ab illis
ut sophistica illa roi si unumqdq pusillum & omnia
hoc aut est ut sic & est ut non. totum enim et omnia no
pusillum sz composita ex pusillis. una g' custodia ad
ursus hoc pncipium est opponenda. Deinde non con
fidere hiiq fingunt' quodam m° & adumbrant' ad po
pulum. reprobant' enim ex ipis opib'. qualia u dicam'
rerump. ficmenta superius est ostensum. Intueri licz
quasdam resp. durare non solum ex optimatib' uerum
etiam ex paucorum potentiis. non qz p se ipe stabiles sit.
sz qz hi q gubnant rce se gerunt tam erga eos q sunt ext'
remp. quam erga eos q rei p gubnatione utantur. erga eos
qdem q non participes sunt gubnationis non afficiendo
ipos iniuriis. ac pstantiores ipoum ad pticipationem
rei p. recipiendo. cupidosq honoris non depmendo. nz
multitudinem suis comodis fraudando. erga illos u

h' determinat in uniuersali & in pticulari cas & elemta p q saluant' polecie. & p° intentu pponit.

h' psequit'. & p° ondit unde possunt accipi elemta p q saluantur polecie.

h' dat huius pncipia. & p° dat elementa p que saluant' a corruptione q e p negligentiam eius qd e puum.

h' ponit documenta qd' pse ruat a corruptione q fit p suasionem adu latorum.

h' ponit elemtu qd' pseruat a corruptione q e pp inordinatione insipiis l' in aliis. & p° ponit qda contingens in multis.

q̄ sotii in gubernanda re p. sunt humane popular iter se geren-
do. equalitas enim illa que in populari statu affectatur ea
in similib' non solum iusta est: uerum etiam utilis. Quam
obrem si plures sint in gubernatione rei p. constituti: eis
prelata popularium institutorum utilia sunt. ceu semestres
esse magistratus. ut omnes qui similes sunt adipisci ualeant.
sunt enim tanquam populus quidam illi qui inter pares ac simi
les sunt. itaque et in illis frequenter existunt uelut duces
quidam populi ut prius diximus. deinde minus in poten-
tias incidunt paucorum gubernationes et optimates.
non enim similiter facile est latere male agentem in bre-
ui tempore magistratus et in longo. nam ob hoc in paucorum
gubernationib' et popularib' tirannides fiunt. aut enim hii
qui maximi sunt in utraque tirannidem inuadunt. hic duc
tores populi ibi potentes uel qui maximos gerunt magistratus
quando longo tempore durant. Conseruantur autem res p. non so-
lum ex eo quod procul sint a periculis: uerum etiam interdum
quod propinque sunt. homines enim formidantes: uigilan-
tius intendunt ad rei p. custodiam. itaque oportet eos qui rem p.
saluam esse uolunt formidines quasdam parare: ut caue
ant nec dissoluant quasi nocturnam quandam custodiam
rei p. obseruationem. et quod longe abest propinquum facere.
Etiam nobilium contentiones seditionesque per leges que
oportet custodire conari. et qui extra contentiones sunt eos ante
capere. tanquam malum ab initio exoriens cognoscere non
cuiusuis sit: sed ciuilis uiri. Ad mutationes uero que
per censum sunt ex paucorum potentia atque ex re p. quando

contin.

Hic declarat clementium predictorum. consequenter concludit aliud ex isto

Hic principaliter ponit per que saluantur policie a corruptione propinqua. et primo ponit unum commune omnibus.

Hic ponit documenta specialia per que saluantur policie a corruptione propinqua. et primo ponit documentum preseruans a corruptione que fit propter contemptionem eorum qui sunt honorabiles in ciuitate.

Hic ponit 2m documentum quod preseruat a corruptione que fit propter distributionem honorum.

contingit hoc manentib' eisdem censib' & pecuniaru
copia facta utile & considerare uniu'sum toti' ciuitatis
censum. ac p'sens temp' ad p'teritum conferre. nam in
q'busdam ciuitatib' census agitur annuatim. in maiorib'
u' p triennium aut q'nquennium. & si sit mlt'iplicatus
ac mlto maior fcs q'm prius erat ille s'm quem statuta
fuerat reip gub'nande habilitas: lege puidere. ut cens'
ul' augeat' ul' relaxet'. si q'dem excedat: restringuat' s'm
mlt'iplicationem. si u' defficiat relaxet': ac minor fiat
cens' taxatio. ¶ In paucorum enim gub'nationib' & in
reb'p. nisi hoc fiat: hic paucorum gub'natio / ibi illa nimia
potentia insurge. illo aut' in ex rep. q'dem popl'aris stat'.
ex paucorum u' gub'natione resp. aut popl's. ¶ Commune
aut' est & in populari & in paucorum gub'nationem &
in omni rep. neq, augere nimium quemq'm sup'mo-
dum: s3 magis conari puos & longi temporis honores pre-
bere q'm confestim magnus. corrumpunt' enim. nec cu-
iuslibet est hominis p'spitatem ferre. q'd' si accumlate
dati sint alicui honores: non sunt simul omnes postea
auferendi: s3 paulatim. ¶ Maxime u' lege ita puide'
cogitandum est ut nemini sit excessiua potentia n3 a-
micorum n3 pecuniarum. q, si id contingat p absen-
tiam remouende sunt huiusmo' hominum clientele.
¶ Cum u' ex p'uata etiam uita res noue orian': magrat'
constituendus est q'dam q' sit quasi in specula ad mo-
res ciuium intuendos. ne quis ita uiuat ut reip. nocere
possit. in populari q'dem statu ne aliena uiuat a popu

h' ma'at inconuenie'ns q'd
p' hui' deffectum accidit

h' po'it documtu' q'd p's'uat
a corruptione q' e' p' incre
mentum honoris.

h' ponit documtum q'd p's'
uat a corruptione e' p' ex
cessum amicoru' & alio'
ext'neorum bonoru'.

h' ponit documtu' q'd p's'
uat a corruptione q' fit
p' insolentias.

hic adiungit aliud documentum contra lasciuiam.

Laritate. in paucorum autem potentia ne aliene a natura ciuis gubernationis. eodemque modo et de aliis temporibus rerumpublicarum. Et si quid exultet et elatumque fit in ciuitate: pp̃tes obseruare propter easdem causas. cuius remedium est semper contrariis partibus magistratus et res agendas committere. contrarias partes uero ceu presentes uiros multitudini et diuites pauperibus. conandumque est uel admiscere pauperes cum diuitibus. uel medios augere. hii enim dissoluent seditiones ob imparitatem precedentes.

hic ponit documentum generale omnibus politiis quod preseruat a corruptione que est propter lucrum.

Maximum uero illud est in omni republica et legibus et cum omni diligentia constituendum ne ex magistratibus lucra perueniant. id autem maxime in paucorum gubernatione est obseruandum. leuius enim ferunt populi qui a re p. excluduntur. quinimo gaudent quod sua agere non impediuntur. at si existiment eos qui magistratus gerunt ex rep. ditari. duplicem capiunt molestiam et quod ab honore excluduntur et quod a lucro.

hic manifestat documentum ex utilitate que ex eo sequitur in democratia et aristocratia. et tangit duas utilitates.

Unice uero et simul existere popularem statum et optimatum si ita quis instituat. foret enim ut et nobiles et plebei haberent quod utique uolunt. licere enim omnibus rem p. gerere popularis est. magistratus uero a nobilibus teneri optimatum. hoc autem accidet quando ex magistratibus non perueniant lucra. pauperes enim magistratus non uolent si nihil insit lucri: sed potius suis rebus propriis intendere. diuites autem qui indigent ex rep. lucrari: magistratus gerent.

hic tangit 2am utilitatem

Atque ita contingent egenis quidem ditari ob operam rebus suis impensam nobilibus uero non subici quibuscumque.

hic declarat qualiter contingit fieri principatus non lucratiuos.

Ad hoc autem ut non subripiant pecunie publice: editio fiat a ciuibus omnibus pecuniarum factarum et descripte ꝑ soci

etates et ordines et tribus deponentur. quod vero magistratus
sint absque lucro statuendi per legem sunt honores hiis qui
optime gesserint. [M]os autem in populari statu divitibus parce- *hic ponit clementia particularia per que salvantur democratia et oligarchia a corruptione que est a divitibus [et] primo quantum ad democratiam.*
re ac non modo possessiones eorum non auferre: sed nec fruc-
tus quidem earum. quod in quibusdam civitatibus imprudenter
fit. melius enim est volentibus prohibere ut munera illa
subeant que sint magni sumptus ac nullius utilitatis.
seu choros exhibere. et ludos. et cetera huiusmodi munia.
In paucorum vero gubernatione cura est pauperum susci- *hic ponit documentum quantum ad oligarchiam.*
pienda diligenter. et offitia quibus sunt salaria constituta
istis tradenda. et si quis divitum eos contumelia affece-
rit: maior pena est constituenda quam si ipsi idem in-
ter se fecissent. et successio in hereditatibus pcon
sit non per donationem. nec valeat quispiam plures heredi-
tates capere: sed unam solummodo. per hunc enim modum ma-
gis equales erunt facultates et egenorum permulti ad
habundantiam traducentur. [U]tile est et in populari statu *hic manifestat quod commune utrique expediat.*
et in paucorum gubernatione aliorum vel equalitatem vel preeminen-
tiam tribuere hiis qui minus participant reipublice. in populari
quidem divitibus. in paucorum vero gubernatione egenis. ex-
ceptis tamen hiis magistratibus in quibus ius auctorisque reipublice
consistit. hii enim solis hiis qui sunt ex re publica committi debent.
[T]ria vero debent habere illi qui principales magistratus sunt sus- *hic manifestat que sunt que requiruntur ad perfectionem principantis in principatu principali.*
cepturi. principium ut ament presentis civitatis statum.
deinde ut habeant potentiam maximam ad ea consequenda que
magistratus requirit. tertium ut habeant virtutem et iusti-
tiam in unaquaque re publica ad ipsam rem publicam. nisi enim idem

iustum sit in cunctis rebus p. necesse fore & iusticie esse
differentias. ¶ Habet autem dubitationem quando hec o-
mnia non concurrunt in eodem: quemadmodum su-
mere oportet. ceu si sit quidam aptus ad rem militarem, sic
autem ille idem improbus, nec rei p. amator: alter vero iustus &
amator, sed ad rem militarem non aptus: cuius facien-
da sit electio. ¶ Videtur inspiciendum esse ad duo cuius
magis participent omnes & cuius minus. quapropter in re mili
tari quidem ad peritiam magis quam ad probitatem est res-
piciendum. pauciores enim sunt rei militaris periti: plu
res vero probitatis. contra vero in custodia & administratione
erarii. plus enim probitatis quam quantum habeant mili-
scia vero huius communis est hominibus. ¶ Dubitari etiam
potest si potentia assit rei p. & amicitia quid opus est virtute. suf
ficiunt enim illa duo ad rei p. utilitatem. ¶ An quia
fieri potest ut duo illa habentes sint intemperati. itaque ut sibi
ipsis non obtemperant scientes & amantes se ipsos: sic etiam
erga rem p. nihil vetat ita se habere quosdam. ¶ Simpliciter autem
quecunque in legibus prodesse diximus cuncta illam rem p. [...]
[...]uant. ¶ Et quod sepe iam diximus maximum fundam[entum]
est custodire ut potentior sit ea pars que rem p. sal
vam esse velit quam illa que nolit. ¶ Preterea hec autem
omnia latere non oportet quod multa latet eas res p. que transgrediun-
tur medium. ¶ Multa enim que popularia videntur: popula-
rem statum dissolvunt. multa etiam que paucorum esse videntur
dissolvunt paucorum gubernationem. qui vero existimant
hanc esse unam virtutem: trahunt ad excessum. igno-

Marginal notes (left margin):

h[ic] movet dubitationes duas, et primo movet primam. (beside line 2)

h[ic] solvit primam dubitationem (beside line 7)

h[ic] movet 2 dubitatio[nem] (beside line 13)

h[ic] solvit hanc dubitationem (beside line 15)

h[ic] dat documentum generale omnibus politiis. (beside line 18)

h[ic] ponit elementum per quod salvantur politie a corruptione que est per improbum (beside line 20)

h[ic] adiungit etiam hoc ad elementum. (beside line 22)

h[ic] assignat rationem huius documenti. (beside line 24)

rantes qđ quemadmodum nasus excedit rectitudinem
laudabilem ad aquilinum esse uel simum sȝ tamen pul-
critudinem et gratiam retinet / at si quis magis trahat ad ex-
cessum primo quidem abicit congruentem mensuram
partis. tandem uero ita disponitur ut non nasus appareat
propter superexcellentiam ac deffectum contrariorum. eodem
modo et de aliis partibus: contingit autem hoc et circa alias gubna-
tiones. nam paucorum quidem potentatum et popularem suffici-
enter contingit. et si transgrediantur ab optimo statu. quod
si quis intendat magis utramque earum: deteriorem fa-
ciet. tandem uero neque rempublicam esse. Quapropter id non ignorari

h' resumit elementum iam declaratum.

oportet a legis conditore. ac ciuili homine qualia popularium
fuerint populi statum. et qualia paucorum apparentia
euertant paucorum gubnationem. nulla enim istarum
uidetur stare posse absque opulentis et multitudine. sȝ
quando adequatio fiat facultatum: aliam necesse est rempublicam.
itaque dissoluentes leges que sunt circa excellentiam:
dissoluunt rempublicam. Aberrant uero et in populari statu et

h' ponit errorem specialem ad saluandum oligarchiam et democratiam.

in paucorum gubnatione in populari quidem ductores
populi ut multitudinem dominam legum efficiant. ob id
enim faciunt semper ciuitatem opulentis repugnan-
tem. at oportebat contrarium: uideri semper dicere pro
opulentis. in paucorum uero gubnatione pro populo eos qui
rempublicam gubnant. et contraria iurare quam nunc iurent.
in quibusdam enim ciuitatibus nunc iurant populum odio
habebo / et consilio inimicabor ut male habeat. expedit autem
simulare / ac fingere contrarium. atque ita iuramentum

h' ponit eam qd' uniusali saluat poletiam a corrup tione q̄ fit p̄p̄ in eruditio nem ⁊ in assuefactiōe;

concipe: non afficiam pplm iniuriis. ¶ Maximum at̄ omnium que dicta sunt ad reip. stabilitatem est id qd' nc̄ p nisi faciunt omnes: erudiri ad reip. disciplinam. nil enim psunt utilissime leges que a gubnatorib' decernunt: nisi morib' instituti & disciplina homines imbuti fuerint. si leges pplares: pplariter. si paucorum potentie: ad hanc ipām gubnationem. nam si est in uno uiro intemperantia est etiam in ciuitate. disciplina reip est non ea face p que letent pauci potentes aut pplares: s3 p que ualeant illi qdem paucorum gubnationē tenere hii u° pplarem. nc̄ aut in paucorum potentia gubnatorum filii deliciis affluunt. tenuiorum aūt filii gignasiis laboribq; exercent. itaq; & uolunt magis & possunt res nouas moliri. ¶ In pplari u° statu q max uidet ēē pplares cont q̄m utile sit constitutum est. huius rei causa est qd' male diffiniunt libtatem. duo sunt enim qb' pplaris status diffinit: ptāte summa populi ac libtate. iustum aūt equum uidet ēē. equum u° qdcumq; uideat multitudini id esse stabilitum. liberum aūt & equum qdcumq; uelit qs facere. itaq; uiuit unusqsq; ut uult in huiusmodi pplari statu & ad qd' glisscit. ut ait euripides. ¶ S3 hoc est prauū non enim putand' est ēē suitutem uiūe ad formam reip. s3 salutem. ¶ Ex qb' g° mutant resp. & corrumput. & p que suant & pmanent ut simplr dicamus tot ac talia sunt;

h' remoue' errorem ac cidentem s'palr ī demōcīa. & p° istum pponit g' eius cām tangit.

h' remoue' p'dictum errorem.

h' determinat cās & pri saluationis & corruptionis poletiarum. & p° intentū pmittit.

Octauum Capitulum.

RESTAT nunc uidere de unius gubnatione

ex quibus corrumpat(ur) & p(er) que seruari ualeat. fere aut(em)
similia / ac p(ro)pinqua sunt illis que diximus supra de
ceteris gub(er)nationib(us) illa que c(ir)ca regnum & c(ir)ca tiranni
dem contingunt. nam regia q(ui)dem p(otes)tas optimatum gu-
b(er)nationi respond(et). tirannis aut(em) ex paucorum potentia
illa postrema & ex popul(ar)i componit(ur). q(uo)p(ro)p(ter) p(er)niciosissim(a)
est hiis q(ui) sub ea sunt utpote ex duob(us) composita malis.
& t(ra)nsgressiones & delicta continens que ex amba(bus) illis
p(ro)ueniunt. ¶ Existitq(ue) g(e)n(er)atio statim ex contrariis utriq(ue)
istarum. nam regia p(otes)tas p(ro) tutella prestantium uiro(rum)
contra pop(u)l(u)m reperta est. & fit rex ex prestantib(us) p(er) excelle-
tiam u(ir)tutis. u(e)l rerum gestarum que sunt a u(ir)tute.
u(e)l p(er) excellentiam hui(us)mo(d)i generis. ¶ Tirannis u(er)o
originem hab(et) a p(o)p(u)lo ac multitudine cont(ra) nobili-
tatem. ut p(o)p(u)l(u)s iniuriam ab illis non patiat(ur). p(atet) hoc
ex hiis que contingerunt. fere enim tira(n)ni ut pl(ur)i-
mum f(a)c(t)i sunt ex ducib(us) p(o)p(u)lorum fidem adepti ab
initio p(ro)p(ter) calumnias contra nobilitatem iactas tira(n)-
nides (er)g(o) alie in hunc modum constitute sunt ciuita-
tib(us) iam adauctis. ¶ Alie prius ex regib(us) t(ra)nsgredien-
tibus patria iura / & affectantib(us) magis dominari. alie
ex electis ad p(ri)ncipales magi(st)ratus antiquis enim po-
puli constituebant diuturniores administrationes
& p(ro)curationes. alie ex paucorum potentia eligentiu(m)
unum aliquem ad maximos magi(st)ratus. ¶ Omnib(us) istis
modis facultas fuit p(er)ficiendi. si tam(en) uoluerint. p(er) pot(enti)am
sibi preexistentem. u(e)l ex regia p(otes)tate. u(e)l ex honoribus

h(ic) p(ro)seq(ui)t(ur) & p(rim)o ostendit ex q(ui)b(us) componat(ur) regnu(m). al(iter) ex q(ui)b(us) g(e)n(er)etur.

h(ic) ostendit ex q(ui)b(us) g(e)n(er)et(ur) tirannis. & p(rim)o ex q(ui)b(us) nunc.

h(ic) ostendit ex q(ui)b(us) g(e)n(er)abat(ur) p(ri)us tirannides.

h(ic) tangit facilem mod(um) g(e)n(er)ationis tirannidis. al(iter) ea(rum) occasionem.

a populo exhibitis. ceu phidon apud argos & alii ali
bi regiam ptatem habentes tiranni sunt facti. circa io-
niam u tiranni. & falaris ex honorib. panetius q in leon
tinis & cipselus corinthi. & pisistratus athenis. &
dionisius siracusis. & alii eodem m ex favore pplor
h probat qdam supius dictum.
apd qs multum poterant; Vt g diximus regia ptas
instituta est sm optimatum gubnationem. est enim
sm dignitatem ul p virtutem ppam. ul generis. ul p be-
nefitia collata. ul p ista simul ad potentiam. omnes
enim q maxima benefitia in civitates gentesq contu
lerunt. ul q eam facultatem habuerunt ut conferre va
lerent: hoc honore potiti sunt. alii bello confuatis po
pulis ne in servitutem devenirent. qadmodum codrus.
alii a servitute libatis. ut cirus. alii qd condidissent
urbem. ul qd regionem adqsissent qadmod lacedemo
h ponit offitium regis & ait qd rex dz.
niorum. & macedonum. & molossor reges. Vult autem
rex ee custos. ut q divitias hnt nihil iniustum pati
antur. nec etiam ppls afficiatur contumeliis. Tirannus
h qs finis sit utriusq monarchia. s. tirannide & regno.
autem ut sepe iam diximus ad nullam communem respicit
utilitatem: nisi gra proprii comodi. est autem obiectum
h manifestat qd dcm e p effectus.
tiranni qd placeat. regis qd honestum sit. Quamobrem
& illa in qbus plus hnt sunt: tirannis qdem pecunie. regib
autem honores. & custodia regi a civib est suis. tiranno
h declarat qdam dcm prius de tirannide. & p declarat q mala hbt ex oligarchia. 2o q ex democratia.
autem a pegrinis. Qd u tirannis contineat illa mala
que sunt & poplaris gubnationis & paucorum potentie
manifestum est. ex paucorum qdem gubnatione
al potentia finem ee divitias. p has enim solas ne-

cesse est permanere ut conductor retineat custodes. ut sumptus faciat in educando. ut populo suo in nulla parte confidat. itaque arma civibus suis adimere. ac multitudinem populi conculcare. ac ex urbe pellere. et vacuam habitantibus civitatem reddere communia sunt paucorum potentie et tirannidis. Ex populari autem habet vexare nobilitatem. clam evertere. et aperte in exilium pellere. tamquam adversarios. et machinatores contra potentiam suam. ex hiis enim et consilia adversus eos inire contingit aliis dominationem affectantibus. aliis servitutem fugientibus. unde periandri consilium thrasibulo datum: supereminentes spicas decerpe. tamquam oportunum sit eminentiores civium de medio tollere;

h. ostendit quod mala sumpsit ex democratia.

Capitulum nonum

Ut igitur fere dictum est eadem principia mutationum sunt existimanda et in rebus publicis et in monarchica gubernatione. per contumeliam enim et per metum et per contemptum insurgunt plerique subiectorum adversus dominantes. iniurie vero maxime per contumeliam. nonnumquam etiam per ablationem rerum fiunt. sunt autem et fines ibi tales quales sunt circa tirannides et regna. opes enim et honores qui in tirannis regibusque conspiciuntur affectant omnes. In surgitur autem quoque in corpus dominantis. quoque in ipsam dominationem. quando enim per contumeliam adducuntur homines ad insurgendum: impetus fit in corpus. cumque sint contumelie partes plures: unaquaeque illarum concitat ad iram. irascentium vero plurimi ultionis causa impetum faciunt non causa potentie. Quale fuit illud

h. prosequitur de causis corrumpentibus monarchias. et primo proponit causas corruptionis in universali.

h. proponens distinctionem insurrectionis assignat rationem quare contumeliati insurgunt in corpus.

h. declarat quod dixit per exemplum et primo per exemplum quod de contumelia quod fit in personam coniunctam.

filiorum pisistrati. ob contumeliam enim sorori armodii illatam impetus in eos factus est. ab armodio quidem propter sororem: ab aristogitione autem propter armodium.

[margin: h' ponit .2m exemplum]
¶ Adversus periandrum quoque ambratie tirannum insidie facte sunt: ex eo quia in potu quem amabat puerum interrogavit an adhuc ex se pregnans factus esset.

[margin: h' ponit .3m ex.m] ¶ Philipus vero a pausania occisus est. quia non ulciscebatur contumeliam sibi factam ab attallo.

[margin: h' ponit ex.m 4.m] ¶ Et amyntas parvus ab arda. quia iactaret se in illius etatem.

[margin: h' ponit .q. exemplum] ¶ Et eunuchus ab euagora cipro. quia enim mulierem degerat eius filium qui contumelia affectus eum necavit;

[margin: h' declarat qualiter contumelia facta in personam propriam sit causa insurrectionis. et post proponit.] ¶ Plerime vero invasiones facte sunt ex eo quia in corpus verecundiam intulissent.

[margin: h' manat quod dixit per exem. 4.] ¶ Qualis fuit invasio illa cratei adversus archelaum. semper enim molesta illi fuerat consuetudo eius. ita parva etiam occasio sufficiens fuit. vel quia filiarum nullam sibi dederat cum se daturum promisisset, sed primam occupatus bello adversus sirram et arabeum tradidit regi elimie, alteram vero filiam minorem natu filio animte coniugavit. existimans per hunc modum minime fore sibi adversaturum ex cleopatra genitum. sed indignationis principium extitit quod graviter ferebat se ad libidinis gratiam haberi fuit una cum illo ad rem patrandam.

[margin: h' ponit 2m ex.m] ¶ Ellonocrates larriseus ob eandem causam. quod enim abusus etate illius non ut promisisset deducebat ob contumeliam id fieri ratus est non ob amorem.

[margin: h' ponit ex.m 3m] ¶ Parron vero et heraclides enniotim peremerunt patri mactates.

[margin: h' ponit 4m exemp.m] ¶ Adamas vero a cotyo rebellavit qui contumelia

affectus: quod ab eo in pueritia exceptus esset. Multi etiam
ob verberatum corpus vel interfecerunt ira pati: vel
impetum fecerunt qui contumelia affecti, et contra ho-
mines in potestate constitutos, et contra reges. Ut megacles
apud mitilenum magratatus circumeuntes et clavis plesa-
tes cum amicis aggressus interfecit. Et postea sine-
redes uberibus cesus et a muliere tractus pentilon inter-
emit. Archelai vero necis princeps fuit decamnitus.
is enim primus ceteros aggressores commovit et irritavit.
causa vero fuit iratum quia illum archelaus euripidi poe-
te verberandum tradidisse; erat vero infensus illi euri-
pides ob maledictum in ipsius insuavitatem oris
iactatum, et alii complures tali de causa vel interfecti sunt,
vel in periculum insidiarum venerunt; Similiter quoque propter me-
tum. hec enim una ex causis est ut et in rep. sic etiam in
unius gubernatione. ceu xerxem artapanes metuens ca-
lumpniam de dario. quod eum elevasset xerxe non iuben-
te. sed putans illi veniam esse datam propter cenam. qui abig-
noscente. Alie vero propter contemptum. ut videns quidam
sardanapalum regem inter mulieres pensa dividente.
si vero hec fabula vera fuit. et si non illo. attamen hoc verum
in alio esset. et dionisium posteriorem dion invasit quod
eum contempnebat. conspiciens ipsum dionisium semper
ebrium. et cives siracusanos ita se habere. Amicorum
etiam quidam insurgunt propter contemptum. ob fidem enim
eis adhibitam spernunt tamquam facultatem habentes clam
moliendi, et putantes se dominationem obtinere posse

hic ostendit quod fit insurreptio propter afflictionem in corpore. et primo intentum proponit.

hic declarat propositum per tria exempla.

hic ponit 2m exemplum

hic ponit exemplum 3m.

hic ostendit quod fit insurreptio quorundam propter timorem.

hic manifestat quod fit insurreptio quorundam propter contemptum. et primo in universali

hic ostendit quod etiam amici propter contemptum quorundam insurgunt adversus tirannum.

qdam uo pcontemptum inuadunt. tanqm enim potẽ
tes & contemnentes piculum pp suam potentiam: faci
liter insurgunt. ut duces qdam excercituum aduſs
pncipes suos. qadmodũ cirus cont astiagem. cui & uitã
& potentiam contemnebat. cernẽs & copias eius iam con
senuisse. & ipm in delitiis uitam age. & senthis cum
esse dux excitus: amadoci. qdam uo huiusmõ plriuz
gra insurgunt. ceu pp contemptum & pp lucrum. ue
luti contra ariobarzanem mithridates. ¶ Maxime
uo pp hanc cam insurgunt hii q sunt natura supbi:
& honorem hnt ex rebus bellicis apud dnantes & pn
cipes. fortitudo enim potm hns supbia est. p qs ambaˢ
quasi faciliter supaturi eos aggrediuntur; Capl̃m .x.ᵐ

EORUM uo q ob honoris cupiditatem insur
gunt alius modus est cause ultra iam dic
tos. non enim ut qdam tirannos inuadunt spe mag
norum comodorũ / magnorumq honorum qs in illis
cernunt inducti: sic & q ob honoris cupiditatem eos
aggrediunt. s3 illi qdem ut ea sibi arripiant que inti
rãnis admirabant / hii aut ut ex re gesta memora
bili / atq egregia famam / ac celebritatem nominis con
sequtur. non dominationem acqrere uolentes: s3 glo
riam. ¶ Sunt aut ppauci q ob hanc cam moueant.
constituendum est enim sibi uiuendum non esse.
nisi rem confecerint. qbus adesse o3 dionis ppositũ.
non facile qdem fieri in mltis. illa enim cum paucis
militib contra dionisium pfectus. ait qntumcuq

h manat q maxime in surgunt pp tales causas.

h adiungit unũ pn corruptionis monar chiarũ p accñs.

h o q paucissimi sunt q pp talem cam insurgũt

progredi posse et id sibi fore. ut si vel parum terre illius in
vasisse: pulchrum sibi iam mori existimare. ¶ Corrum
puntur autem tirannides uno quidem modo ut unaqueque aliarum rerumpublicarum
ab extra. si aliqua sit contraria respublica robustior. nam volun
tas quidem aderit propter contrarietatem electionis. que autem
volunt omnes efficiunt: si possint. contrarie vero sunt
gubernationes. populus quidem tirannidi: secundum hesiodum ut fi
gulo figulus. nam gubernatio populi illa postrema tirannis
est. regia vero potestas et optimatum gubernatio propter contrarietatem
gubernandi. quapropter Lacedemonii multas everterunt tirannides.
et siracusani per id tempus quo respublica eorum recte gubernabatur.
¶ Alio autem modo corrumpuntur cum in seipsis seditionem habent.
quemadmodum circa gelonem factum est. et nunc circa dionisium.
gelonis enim filium thrasiboulus hyeronis frater per ille
cebras et voluptates traducebat: ut ipse dominaretur. domesti
ci vero ac necessarii per factionem repugnabant: ut non tiran
nis omnino dissolveretur: sed trasibulus. verum alii inter hec con
spirantes: eam occasione nacti: ipsos omnes pepulerunt.
dionisium autem dion contra eum copiis ductis: cum esset
affinis: suscepto populo: illum pepulit. ipse vero interfectus
est. ¶ Cumque due sint cause propter quas maxime contra tiran
nos insurgitur odium scilicet et contemptus: odium quidem
existat omnibus in tirannos. ex contemptu autem plurime fiunt
eversiones. huius vero signum fuerit quod plerique eorum qui
dominationes adepti sunt: eas usque ad extremum conserva
runt. sed qui ab aliis susceperunt: confestim ut ita dixerim
perierunt omnes. in voluptatibus enim viventes: efficiuntur

Hic declarat in speciali causas corruptionis monarchiarum. et primo tangit modum corruptionis tirannidis qui est a principio extrinseco.

Hic tangit secundum modum corruptionis tirannidis qui est a principio extrinseco. et aut quod aliquam.

Hic tangit causas propter quas maxime dissolvitur tirannis

facile contemnendi. ac multas prebent occasiones opprimendi sui. Particularem vero quandam odii debemus iram existimare. nam quodammodo earumdem rerum causa existit. Est interdum ira efficatior quam odium. vehementius enim insurgunt. quia perturbatio illa non utitur ratione. maxime vero contingit ut ira differantur qui contumelia fuerint affecti. per quam quidem causam et pisistratidarum deleta est tirannis. et multe aliarum. sed odium magis. nam ira cum dolore fit. quare non facile ratione uti. odium vero sine dolore. Ut autem summatim dicamus quocunque causas diximus paucorum potentie illius postreme et nimie ac popularis gubernationis extreme: totidem et tirannidis causas esse ponendum est. nam et hee sunt tirannides quedam. regnum autem ab hiis que extra sunt minime corrumpitur. quapropter et diuturnius est. ex se autem ipso ut plurimum everti contingit. Corrumpitur autem duobus modis. uno si seditio oriatur inter eos qui participes sunt regni. Alio modo si tirannice gubernare pergant: volentes esse domini plurium et contra legem. Non fiunt nunc amplius regna. sed si qua fiunt monarchie et tirannides magis sunt ob id quia regnum spontanea gubernatio est. ac maiorum prope. at plurimi pares. nec ulli adeo precellentes: ut ad magnitudinem dignitatemque huius gradus se possint atollere. atque eo fit ut sponte illis non pareatur. quod si deceptione quis aut vi dominetur. iam apparet hanc esse tirannidem. In regnis autem illis in quibus succeditur per genus ponendum est corruptionis esse causam ultra

illas

hic tangit unam aliam causam que inducit ad odium

hic assignat duas differentias inter iram et odium. secunda ibi nam ira cum dolore.

hic concludit causas corruptionis per comparationem ad politias intensas scilicet oligarchiam et democratiam.

hic determinat causas et principia corruptionis regni. et primo tangit a quibus minime et a quibus plurime corrumpitur regnum.

hic ostendit quibus modis regnum corrumpitur ex se.

hic assignat 4 rationes quare hodie non fiunt plura regna. secunda illic ad. tertia illic ad plurimi. quarta illic nec ulli

hic assignat causas regnorum per genus.

illas que supra sunt dicte: quod plerumque contemnendi homines succedunt in regnum. et quod cum non habeat potentiam tirannicam sed regiam: superbiunt. est enim facilis deiectio regis. si enim nolint: statim non erit rex. at tirannus etiam nolentium est. corrumpuntur quidem igitur gubernationes huiusmodi propter has et huiusmodi alias causas;

SERVANTUR autem simpliciter Capitulum xi.
loquendo ex contrariis. singulariter autem loquendo per deductionem illarum ad mediocrem modum. quanto enim magis restringitur potestas hominis: tanto maiori tempore necesse est eam durare. nam et ipsi qui regunt minus superbiunt. magisque moderati fiunt. et illi qui reguntur invident minus. Propter hec enim et apud molosos longo tempore durauerunt reges. et apud Lacedemonios. quod statim ab initio in duas partes diuisa fuerit regia potestas. et postea theopompus ad mediocritatem magis illam deducens: ephoros superaddidit. potestate quidem minuens: sed tempore augens regiam auctoritatem. ut faceret eam quodammodo non minorem sed maiorem. ut ad uxorem suam respondisse ferunt dicentem an non erubesceret quod filiis minorem potestatem regiam derelinqueret quam a parentibus ipse accepisset: non profecto inquit. nam relinquo eis multo durabiliorem. Tirannides autem saluantur duobus modis contrariissimis. quorum alter est is quem per successionem traditum plurimi tirannorum obseruant. horum autem multa constituisse ferunt periandrum corinthium. multa etiam ex gubernatione persarum est as-

h' determinat causas saluativas monarchias et p° in gnali.

h' determinat in spali de principiis saluantibus ipsas et p° de saluantibus regnum

h' manifestat qd dcm ē exm.

h' determinat de principiis saluantibus tirannidem et p° intencionem ab.te exponit .3. modos. p' ē faciendo sub ditos ignorantes.

sumere. sunt aut(em) hec illa p(ro)pitiosa que supra retulim(us).
omni conatu a tirannis fieri quo d(omi)nationem retineat(ur).
ueluti potentiores decerpe(re) & sapientes p(ro)himere. & n(on)
comessationes p(er)mittere. n(ec) sodalitates. n(ec) disciplinam.
n(ec) aliud q(uo)dc(um)q(ue) tale. s(ed) omnia cauere unde consueuer(unt)
oriri inter ciues intelligentia & fides. & n(ec) scolas. n(ec) con
uentus aliq(uo)s scolasticos fieri concedere; ¶ Et omnia fa-
cere ex q(ui)b(us) ciues inter se q(uam) maxime incogniti sint.
cognitio enim fidem generat inter ipsos. ¶ Et satellites
eius apparere semp(er) ac uersari foris: quo minus late(re)
possit q(uo)d q(ui)sq(ue) agat. ¶ Assuescantq(ue) animum summitere
p(er) s(er)uitutem continuam. & alia quecumq(ue) talia p(er)sica
& barbara tirannidis sunt. cuncta enim idem ualent.
¶ Et ne lateant conari quecumq(ue) q(ui)s dixerit aut fecerit:
s(ed) e(ss)e exploratores. queadmod(um) siracusiis hii q(ui) deducto
res nuncupaba(n)t(ur) & auricularii. q(uo)s submittebat hiero(n)
ubicumq(ue) fore(t) congregatio aliqua u(e)l conuersatio. mi
nus enim audent q(ui) talia formidant. & si audent: mi(nu)s
latere possunt. ¶ Calumniari q(uoque) inuicem & collidere
amicos cum amicis. & p(le)bem nobilitate. & diuites
inter seipsos. ¶ Et subdictos ad paupertatem redigere. ut
n(ec) sumptus fiat in custodia. & illi cotidianis mole
stiis occupati: uacare non possint ad consilia contra
tirannos inuenda. exemplum huius sunt piramí
des egipti. & donaria cipsellidarum. & olimpi hedi
ficatio a pisistratidis f(a)c(t)a. & polichratis op(er)a c(ir)ca sam
mum. hec enim omnia fuerunt instituta ad ocium
&c.

h' tangit modos .q. s(ecundu)m q(uo)s fiunt discredentes. ibi et satellites ponit .2m.

h' ponit .3m.

h' ponit .4m

h' ponit .q(uintu)m

h' ponit modos s(ecundu)m q(uo)s fiunt pauperes. 2(us) ponitur ibi & illi cotidi. al' pont duos modos tm.

& quietem populorum tollendam. & ad inducendam pau-
pertatem per tributorum pensionem. ut etiam siracusis
factum est. dionisio enim eam ciuitatem tenente:
contigit siracusanos in quinque annorum tempore cunctas fa-
cultates suas in soluendis tributis consumpsisse. Stu- h ponit .4m. modum. al' ponit mod'. 2m
det etiam bellum concitare tirannus: ut negotiis oc-
cupentur ciues. & in indigentia ducis continuo detine-
antur. Et regnum quidem per amicos seruatur. tiranni autem h ponit mod' aliu p q saluat p compatione ad regnum.
est maxime amicis diffidere quasi uelint omnes / pos-
sint autem maxime amici eum subuertere. Et que fiunt h ponit aliu mod' p co(m)patione ad democratia
circa ultimam popularem gubernationem tirannica sunt
omnia. ut potentia mulierum domi quo releuent ui-
rorum secreta. & manumissio suorum eadem de causa.
non enim insidiantur serui / & mulieres tiranno & si prospere
degant: necesse est beniuolas fore & erga tirannidem
& erga popularem statum. Nam & populus dominus esse h reddit ca(usa)m d(ict)i
uult. ex quo fit: ut adulatores apud utrosque in honore
habeantur. est enim qui populum colit & ducit populi adulator.
tirannorum uero qui assentando conuersantur. quod est opus adu-
lationis. nam propter hoc prauos amicos habent tiranni. quia
adulationibus gaudent. id autem nemo faceret qui mentem
haberet libero homine dignam. sed amant boni uiri. uel
non adulantur. & utiles praui ad praua. clauus enim
clauo ut dictat prouerbium. Nullo quidem honesto. h ponit aliu mod' p compatione ad liberum & uenerabile.
nulloque libero delectari tirannicum est. sed enim solum
esse talem putat tirannus. qui autem subditorum uel honesta-
ti student / uel libertati minuere excellentiam / & prote-

h' ponit alium modum per comparationem ad cives et extraneos.

minentiam tiranni uiuentes. oderunt ergo illos tiranni
tamquam euersores potestatis sue. ¶ Peregrinos etiam in con-
uiuia et familiarem usum magis recipere quam ciues ti-
rannorum est. quasi illos quidem habeant hostes, hos uero
non aduersantes. hec et huiusmodi a tirannis fiunt pro
dominatione retinenda. nec quecumque omittunt prauita-

h' reducit omnes modos predictos ad .3. modos.

tis; ¶ Sunt autem ita dixerim hec omnia tribus speciebus com-
prehensa. tria enim conectat tirannus. unum ut animos
minuat ciuium. nemo enim parui animi contra ti-
rannum insurgit. 2m ut ciues inter se diffidentes red-
dat. non euertitur enim tirannus nisi ciuium aliqui
inter se fidem habeant. et bonos uiros persequitur quasi
pestiferos et aduersarios dominationi sue. non solumque
non adquiescunt in seruitute uiuere: uerumetiam quod fi-
des eis et inter se et ab aliis plurima adhibetur. nec accu-
sant alios, neque ipsi inter se accusantur. tertium impo-
tentiam agendi. nemo enim sibi ipsi impossibilia
aggreditur. itaque neque tirannidem tollere: si potentia

h' recolligit illos .3. modos.

desit. ¶ Ad quos ergo fines referantur tirannorum con-
silia tres isti sunt. ad has enim suppositiones tiran-
nica redigi possunt uniuersa. primum ne confidant
inter se ciues. primum ut potentia eis desit. primum ut pusil-
lanimi efficiantur. unus ergo modus quo utuntur tiranni

h' ponit modum saluandi tirannidem qui est per remissionem et per ingeniali

ALTER uero modus Capitulum .12. talis est;
contrariam istis que dicta sunt diligentiam
facit. est autem deprehendere ipsum ex regnorum corrup-
tione. ut enim regni modus corruptionis unus est

gubnationem ipam regiam magis reducere ad tiranni
cam: ita tirannidis conseruatio est ad regiam gubnatio
nem magis eam referre. unum solummodo custodientem:
ut potentiam retineat p quam nō m̄ uolentib; uerum etiam
nolentib; dominari possit. nam si hanc abiciat: simul
abicit & tirannum ee. s; hoc tanquam suppositionem quan
dam manere oz. cetera ū ptim facere ptim quam optime
simulare: ut regia gubnatio uideatur. Primum enim ui
deri communium comodorum curam hre. non effunde
tem largitiones tantas: ut ciues moleste ferant. quando quidem
ab illis capitur operantib; ac laborantib; in sua tenuitate: do
nant ū scortis & pegrinis & hystorib; effuse. Rationem
reddentem eorum que accepit & expenderit: quod iam factum
est a quibusdam tirannis sic enim administrans: nō tirā
nus uidebitur: s; legittimus gubnator. Nec erit ei formi
dandum nec quando sibi desint pecunie. cum sit dns
ciuitatis. s; dispgentib; tirannis ex ppa domo: & pdest
hoc magis quam relinquere congregatas. minus enim
custodes ipi contra tirannum insurgerent. sunt aut
formidabiliores absentib; tirannis q custodiunt quam
ciues. nam illi quidem simul absunt ii aut remanent. deinde
redditus & impensas apparere oz cum gra diligentis
administrationis. tum etiam ut si quando fore opz illis
uti possit ad belli necessitates. omnino scipm prebe custo
dem & questorem non ut suarum pecuniarum: s; ut co
munium & publicarum. Et uideri uelle non aspum.
s; cum grauitate honestum. & talem ut eum non time

h' ondit in ptīclari qlr salvat' p remissionem. & hoc cum ciuitas nō ē diuisa. & p° ondit qd obsuand' sit q̄tum ad expn̄as

h' ondit qd obsuādū sit q̄ntum ad rōm redendā spēsorū & acceptorum

h' remoue dubiū qddā

h' o' qd sit obsuandū circa receptionē pecuniarum

h' o' qualr tirānus saluat' p comparationē ad ciues. & p° q̄ntū ad actus exteriores in psona ppa.

aut obuiã: ſʒ magiſ reuẽtãtᷣ. hoc autẽ non facile eſt eum
aſſeq̃ q̃ foret contẽnendꝰ. quapp opꝰ eſt ⁊ ſi non aliarꝫ
ũtutum: ⁊ ſaltem ciuiliſ eum curam hr̃e. ac talem de

h' oñdit q̃d obſuand' ē q̃nt' ad actuſ exterioreſ in q̃bꝫ ē iuſtitia ⁊ iniuſtitia.

ſeipõ opinionem afferre. ¶ Inſup non ſolum ipm̃ ui
deri nulli ptinuſ ciuium contumeliam face: ſʒ etiaꝫ

h' õ q̃d obſuand' q̃ntum ad pſonam coniunctã

neminem illorum q̃ circa eum ſunt. ¶ Eodemq; mõ
ſe habe mr̃eſ ſuaſ erga ceteraſ mulieres. nam ⁊ p con-
tumeliaſ mulierum pmulte iam tirannideſ pierunt.

h' oñdit q̃d obſuand' q̃ntũ ad uoluptateſ.

⁊ ẽca uoluptateſ corpiſ contrarium face q̃m nunc faciũt
tiranni. non ſolum ſtatim ab aurora id agunt. cõti-
nuantq; p dieſ plureſ: uerumetiam apparere uolunt
aliiſ qd' ita faciant. ut tanq̃m feliceſ beatoſq; admiret̃ᷣ.
ſʒ in talibꝰ maxima erit moderatio adhibenda. ul' ſalteꝫ
uideri illa fugere. non enim faciliter inuadi põt. nꝫ fa-
ciliter contemni q̃ ſobriꝰ ſit. ſʒ q̃ ebriuſ. nꝫ q̃ uigil ⁊ ſʒ qui

h' oñdit q̃d obſuãdum q̃ntũ ad totam ciuitatẽ.

dormiat. ¶ Contrariumq; agendum eſt ſupdictorum
fere omnium. corroborãda enim. ⁊ ornanda ciuitas
eſt ab eo tanq̃m a curatione ac non tirãno. ¶ Videri

h' õ q̃d obſuandũ p comꝑatione ad deoſ.

etiam oꝫ ipm̃ erga religionem deorum affici uehemẽ-
ter. minus enim formidabũt ppl'i ne quid contra
iuſtitiam fiat: ſi religioni deditum illum exiſti-
mabunt. ac deorum timorem hr̃e. minuſq; contra
illum audebunt inſurgere. q̃ deoſ habeat ppicios ⁊

h' tangit. 4m obſuãdi q̃ntum ad diſtributionẽ honoris.

fauenteſ. ¶ Veruntñ oꝫ non ſine pbitate talem uideri.
atq; eos uiros q̃ aliqua in re laudabiliter ſe geſſerint ho-
norare: ita ut non exiſtiment unq̃m ſe magiſ honora-

h' tangit. 2m obſuãdum

ri a ciuibꝰ ſuiſ in libertate degentibꝰ potuiſſe. ¶ Hos aũt

ho-

honores ipse per se tribuere debet tyrannus, penas autem et animadversiones per alios infligere, per magistratus videlicet ac iudicia. Communis autem custodia omnis dominationis unius est neminem civium pre ceteris magnum facere, sed plures; nam se invicem custodient. Quod si quem extollere oporteat, non tamen eum qui sit moribus audax. nam huiusmodi homines aptissimi sunt ad invadendum circa res omnes. Si vero cuiusquam potentia minuenda est, modice ac non uno simul impetu omnis potestas est auferenda. Insuper ab omni contumelia abstinendum, precipue tamen a duabus: ne in corpus flagris, neve in etatem libidine insultet. maxime quidem id cavendum in illis hominibus qui honorem magni [faciunt]. nam in pecunias illatam iniuriam avari homines graviter ferunt, in honorem vero illatam et qui boni sunt viri et qui honorem magnifaciunt pro moleste patiuntur. Quapropter aut non huiusmodi hominum opera utendum est, aut animadversiones in illos patrio more ac sine ulla contumelia sunt faciende, in etatem vero ex amore sit conversatio, non ex licentia. denique hoc dedecoris impensione maiorum honorum est redimendum. Eorum autem qui ad vim inferendam contra corpus tyranni insurgunt illi sunt formidandi et cavendi que ita dispositi sunt ut amplius vivere non curent cum occiderint. quapropter maxime cavendum est ab hiis qui vel seipsos vel eos quos habebant carissimos contumelia affectos putant. sine ulla enim cura propter salutis ruunt qui per indignationem et iram aggre-

Hic tangit 3m observandum.

Hic tangit 4m quod etiam est observandum.

Hic ostendit quod observandum est in depositione a principatu alicuius hominis.

Hic ostendit quod maxime sit observandum quantum ad iniuriam.

Hic ostendit quorum iniurie maxime sunt cavende et dicit.

hic ostendit quid faciendum sit cum ciuitas diuisa fuerit. et cetera.

dicunt quemadmodum heraclitus inquit: durum esse dicens pugnare aduersus iram. uita enim id emi. ¶ Cum uero ciuitates ex duabus constiterint partibus, ex inopibus scilicet et opulentis: maxime quidem de utriusque partis salute cogitandum est ab eo qui gubernat. ut alteros ab alteris nulla iniuria affici. quicumque tamen eorum sint potentiores, ii precipue sunt a gubernatore uendicandi. ac uelut proprii efficiendi. nam si hoc fecerit neque seruorum liberationem facere compellet tirannus, neque arma adimere. altera namque pars tiranni potentie adiuncta sufficiens erit ad superandum eos qui contra insurgere uellent.

hic recolligit quedam superius dicta.

¶ Superfluum autem particulariter dicere de omnibus istis. intentio enim manifesta est quod oportet non tirannicum, sed tamquam preceptorem familias et regem esse putari ab illis qui sub eo sunt. nec per se capientem. sed pro communis utilitatis tutella et cura. et mediocritates uite sequi non excessus.

hic adiungit quedam superius dictis. et primo quantum ad insignes. et alia quantum ad utrosque scilicet populares et insignes. et ait quod.

¶ Preterea egregios uiros per familiaritatem sibi coniungere. plebem uero, ac multitudinem per fauorem et gratiam in obsequio retinere. ex his enim necesse non solum dominationem eius esse pulchriorem et optabiliorem ex quo melioribus imperet et non abiectis neque afflictis. neque ex eo quod ipse neque odio sit, neque formidetur: uerum etiam ex eo quod longiorem, ac durabiliorem eius dominationem fore contingeret.

hic adiungit aliud quantum ad tirannum.

¶ Insuper moribus talem esse: ut uel recte se habeat ad uirtutem, uel semibonus quidam, et non malus, sed semimalus.

hic determinat que superdictarum rerum publicarum sit breuis durationis et que non. et primo intentum proponit.

¶ Atque omnium gubernationum breuissime durare solent paucorum potentia et tirannis.

hic prosequitur et primo ostendit per exempla quod istarum quedam sunt durationis longe propter dictas causas.

¶ Quippe illa que plurimo durabit tempore orthagore

&

et filiorum que apud sicionios tirannidem habuere ad
centesimum usque annum pervenit. durationis vero cau-
sa fuit quia mediocritate quadam erga subditos utebantur.
multaque legibus serviebant. et quia aptus rei militaris fuit cli-
stenes: non facile contempnendus habebatur. plurimum vero con-
versatione et usu familiari favorem et gratiam hominum
acquirebat. fertur quidem clistenes coronasse iudicem qui
victorie illius contradixerat. aiunt quidam huius iudicis
statuam esse illam que in foro sedet. pisistratus quoque fertur
aliquando apud consilium ariopagi citatus iudicium
subiisse. Secunda vero apud corinthum cipselidarum
tirannis. nam ea durabit annis tribus et septuaginta
et mensibus sex. cipselus enim ipse tirannidem exercuit
annis triginta. periandrus vero quadraginta quatuor.
psalmaticus autem gordii annis tribus. causa vero durationis
eadem fuit. cum enim popularis esset cipselus ac gratia apud
multitudinem prevaleret sine ulla corporis custodia in
dominatione perseveraverit. periandrus autem eius filius ma-
gis tirannice se gessit. sed erat vir bello egregius. Tertia pi-
sistratidarum athenis. hec autem non fuit continua.
bis enim ex tirannide pulsus fuit pisistratus. itaque
ex annis triginta tribus solum annos septem et decem ti-
rannidem exercuit. filii vero eius annis decem et octo. at-
que ita omnes simul fuerunt quinque et triginta. Ex reliquis
vero illa que apud siracusas fuit hyeronis et gelonis sed
non longa fuit hec. annis enim non amplius quam duo
de viginti durabit. gelon enim septem annis cum ti-

hic adiungit in exemplo tirannidem 2am

hic adiungit 3am tirannidem

hic ostendit quod tirannides que fuerunt minoris durationis quam supradicte

tirannidem excuisse. octauo destinctus est. hyeron aut
decem. thrasibolus uero mense decimo excidit. ceterarum uero
tirannidum plereque breui tempore durauerunt. omnes. Que
igitur sint tamen circa gubernationes plurium quam circa gubernationes
unius solius. et per que et corrumpant ille et fuerunt fere dic-

h' ponit predictorum epilogum

h' intendit improbare opinionem platonis circa rei p. corruptionem. et primo intentionem premittens: innuit opinionem eius.

IN RE p. uero platonis Cptlm. 13. tum est;
socrates de mutationibus loquitur. nec tamen recte.
Illius enim reip. que est optima atque prima: mutatio nulla
propria assignatur. inquit enim causam esse mutationis quod sic nata
comparatum sit. ut nihil permaneat sed in ambitu quodam
temporis mutationem recipiat. esse uero principium horum
inquit quorum supertertius fundus quaternario coniugatus duas
exhibere armonias. inquiens quando numerus diagramatis huius
efficiatur solidus. Utpote natura producente prauos et me
liores disciplina. hoc igitur forsan inquit non male. fieri enim
potest ut sint aliqui quos disciplinam institui ac bonos fieri
uiros impossibile est. Sed quomodo propria mutatio fore illius
rei p. quam optimam esse uult magis quam aliarum omnium.
et uniuersorum que fiunt et ex tempore per quod inquit. Et ex
eo quod non simul incipiunt simulque mutantur. ceu prima die
essent esse mutationis simul mutarentur. Preterea quomodo ob causam
ex illa transit ad lacedemoniorum remp. sepe enim in con
traria transeunt resp. omnes. uel in ea que sunt propinqua. ea
dem ratio est de aliis que mutationibus. ex laconica enim in
quit mutatio fit ad paucorum potentiam. ex ista uero ad popularem
statum. ex illo rursus ad tirannidem. atque et contrario
mutantur. ceu ex populari in paucorum potentiam. et magis quam de

h' approbat remp. platonis in quantum bene dicto.

h' reprobat eum in male dictis et primo quantum ad hoc quod dixit rei p. optime non esse transmutationem propriam

h' destruit fundamentum platonis quod non contra aristotelis logos.

h' reprobat eam quantum ad terminum transmutationis

quam in tirannidem. Preterea tirannidis utrum mu- | h' ondit qd' no bn dixit
tatio fit uel non fit nil dicit pp quantamen: nec in quam | quantum ad alia & p° q no
reip. speciem transit. huiusmodi causa est q, non faciliter di- | bn dixit de tirannidis cor
cere ualebat. infinitum enim. nam secundum eum in primam | ruptione.
& optimam. sic enim utique fieret & continuo circulus. sed
mutatur in tirannidem tirannis. ut ea que apud sitionius
ex mironis tirannide in clistenis. & in paucorum potentiam.
ut illa que in calcide fuit anthileontis. & in popularem
statum. ut illa que gelonis fuit syracusis. & in optima-
tes. ut illa que carolay apud lacedemonios. & in tiran-
nidem fit mutatio ex paucorum potentia. ut in sicilia
plurime uetustarum. in leontinis in panetii tirannidem.
& apud gelam in cleandri. & apud regium in anaxilai. &
in aliis compluribus ciuitatibus eodem modo. Absurdum | h' reprobat opinionem platonis
etiam putare in paucorum potentiam ideo transire q, | quantum ad hoc qd' dixit de
homines cupidi & pecuniarum studiosi in magistratibus | transmutatione oligarchie
uersentur: ac non q, plurimi diuitiis superhabundantes. | in alias & aliarum in ipsam
non iustum existimant par habere in ciuitate eos q non | & p° rone tpha eam reprobat
habent facultates & eos q habent. In multis q, paucorum poten- | h' ponitur .2ª. ro.
tiis non licet pecunias querere. sed leges sunt prohibentes.
& apud carthaginem que popularis gubernatur pecuniis studet.
et tamen adhuc mutati sunt. Absurdum etiam dicere | h' ponitur ro. 3.
duas esse ciuitates sub paucorum gubernatione opulen-
torum & inopum. qd enim aliud huic quam laconice
accidit: uel alteri cuicumque ubi non omnes equalia pos-
sident: aut non omnes equaliter sunt boni uiri: nullo
autem pauperiore facto: nihilominus transmutantur ex paucorum

h' reprobat platonem quantum ad insufficientiam causarum. et post ex hoc quod unam tantum assignavit causam cum sint plures.

gubernatione ad popularem statum: si plures sint inopes. et ex populari in paucorum potentiam: si potentiores sint opulenti quam multitudo. et alteri negligant alteri intendant. ¶ Cumque plures sint cause ex quibus mutationes fiunt: eas non dicit, sed unam solum. quod prodigaliter viventes usuris confecti: pauperes efficiuntur quasi vero fuerit omnes ab initio divites, vel plurimi eorum. sed hoc falsum. at quando ipsorum potentium quidam patrimonia consumpserint: res novas moliuntur. quando autem alii: nihil grave accidit. et mutantur nihilo magis in popularem statum quam in aliam speciem gubernationis. insuper vero et si honores una cum aliis non capiant: si iniurias inferant: si contumeliis efficiant: seditiones oriuntur. et mutationes in re publica. fiunt etiam si nulla dissipatio patrimonii intercesserit. ex eo quod liceat quicquid volunt efficere. cuius rei causam esse ferunt nimiam libertatem. ¶ Cumque plures sint paucorum. plures etiam populi gubernationes: tamquam utraque una sit mutationes assignat socrates;

h' reprehendit platonem eo quod assignavit causam tamquam omnis democratie et oligarchie sint unius speciei cum sint specie diversa.

Incipit lib. 6. In hoc li. 6. intendit ostendere ex quibus et quomodo sint instituende res publice transgresse scilicet oligarchia et democracia. et primo recolligit quedam prius determinata.

QVOT IGITVR sint differentie. et qualem eius quod deliberandi habeat facultatem. et in quo summa rei publice consistit. et circa magistratuum ordinationem. et qualia qualem ordinentur rem publicam. et preterea de corruptionibus et conservationibus rerum publicarum. ex

qbus pueniant. & quas ob causas dictum est prius. ¶ Sz
cum plures sint spes ppl'aris. & similiter aliarum gub
nationum: de illis siqd restat non peius fuerit conside
rare ac simul unicuiq; earum ppium & convenientem
modum reddere. ac preterea considerare coniunctioes
simul ipsorum modorum. ¶ Nam eorum coniunctio
facit rem p. uertitatem. ut & optimatum gubnatioes
ad paucorum declinent potentiam. & resp. magis ppl'a-
res existant. dico aut coniunctiones quas considerare
oz & nunc usq; considate non sunt. ceu si pars illa que in
delibando uersat. & illa que cca electiones magratuum
consistit: ita instituta sit ut conferat paucorum potentie.
& cca delibandum illo m. cca electiones u ad optimatu
gubnationem magis declinet. ul' p alium quedam mo
dum non omnia instituta sint reip. congruentia. ¶ Q-
lis g' ppl'aris quali congruat civitati. & qualis paucor
potentia qli multitudini. & aliarum gubnationum q
quibus conferat dictum est prius. ¶ Verumtn oz fieri
manifestum non solum quenam istarum gubnatio
num optima sit civitatib; sz etiam qmodo constitue
de sint & iste & alie breviter est explificandum. ¶ Et
pmo de ppl'ari dicemus. nam p hanc etiam de contra
ria illius gubnatione patebit. hec est aut qm uocant
qdam paucorum potm. ¶ Capienda sunt aut ad hanc
disciplinam cuncta popl'aria. & que uidnt ppl'arium ee
sequacia. ¶ Ex his enim simul positis resultant spes gu
bnationis popl'aris. & plures ee eas qm unam & diffe-

h' tangit in univsali qdā q restant considanda.

h' reddit cām cądam dci

h' magis in spali ponit suā intētionē & p' itez recolligit qdam dtminata

h' tangit q sit considanda imediate i hoc. l. li. 6°

h' tangit ordinē in dicēdis.

h' tangit ordinē conside randi democratiam.

h' tangit duplicem rōnē ordinis ppositi.

rentes contingere. due sunt cause per quas plures existunt populares. primum illa que dicta fuit. quia inter populos differentia est. sunt enim alii agricole, alii opifices, alii ministri. quorum primi a secundis. et tertii ab utrisque non in eodem modo differunt quia melior aut deterior popularis status

h' ponitur .2ª. cā

uertetiam in eo quod non idem fit. 2ª uero causa est de qua nunc dicimus. que enim popularem statum sequuntur ac uidentur esse propria ipsius coniuncta simul faciunt uarietatem. nam alicui pauciora consequentia sunt, alicui plura, alicui omnia.

h' ponitur .2ª. rō

Utile uero horum singula cognoscere, et ad constituendum quod uelit quis. et ad corrigendum. Querunt enim qui rem publicam instituunt cuncta que illi propria et conuenientia sint, in unum colligere ad propositum suum. sed aberrant dum hoc faciunt ut supradictum est ante ubi de corruptionibus rerum publicarum tractauimus. nunc autem dignitates. et mores. et que flagitent dicemus;

h' prosequitur intentum, et premittit unam suppositionem primam et principalem democratie.

Capitulum Secundum

PROPOSITUM igitur popularis reipublice est libertas. hoc enim dicere consueuerunt quasi in hac solummodo republica libertatem querentes. ad hanc enim respicere dicunt omnem popularem statum.

h' subdiuit et ponit duos effectus uel duo signa ipsius .1ᵐ. alterum.

Libertatis uero ipsius pars una in eo consistit ut per uices imperent et pareant. nam iustum populare est equum habere secundum numerum non secundum dignitatem ex quo fit ut secundum hoc iustum multitudo ex necessitate dominetur. et quodcumque decreuerit populus id esse ratum, et id esse iustum. aiunt enim oportere ut unusquisque ciuium equum habeat. atque ita contingit in popularibus gubernationibus inopes plus posse quam opulentos. plures enim sunt et id

optin9 qđ pluribus uideat. unum g libtatis signum hoc
est qđ ponunt omnes populares rei publice finem. alterū
ū uiuere ut q̄sq̄ uelit. hoc enim aiunt opus ēē libertatis siq-
dem sui est uiue non ut uult. h̄ est g scđus pplaris rei
p. finis. hinc prfectum est nemini potissimum subesse
uelle. q̄ si hoc non datur: at saltem p uices subesse a preēē.
idq̄ ptin9 ad libtatem que est fm equū. Hiis presuppo-
sitis, ac tali existēte pncipio pplaria huiusmō sunt: sumi
ad magratus omnes ex omnib9. At preesse omnib9 unicui
q̄ & unumq̄q̄ uicissim omnib9. Per sortem tribuere ma-
gistratus: ul' omnes perit9: ul' illos saltem q non peritia in
digent & arte. A nullo censu esse mratus ul' saltem a mi-
mo. Hon nisi semel eundem magratum ab aliq̄ geri pos
se, ul' p raro, & paucos. exceptis hiis q uersant in bello parui
temporis ēē magratus. ul' omnes ul' q̄t recipiunt iudicare
omnes & ex omnib9. & de omnib9, ul' de pluimis & maximis
& pncipalissimis. puta de corrigendo. & de rep. & de puatis
contractib9. Et contionem ēē omnium dnam. magratū
ū nullius. aut domina ēē contionem rerum maximarum
magratum ū minimarum; Inter magratus aūt pplaris-
simum est consilium: ubi non omnib9 est mercedis facl-
tas. nam tunc qdem adimunt & huius mratus potm. ad se
enim reducit iuditia cuncta ppls mercede habundans
ut diximus sup: ubi de hac pte tractauimus; Dein mer-
cedem cape potissimum qdem omnes, contionem iudi-
tia mratus ul' saltem magratus & iuditia & consilium
& contionem pncipales. ul' eos magratus q̄s necesse est in

h̄ ponit effcs. 2m ul' signū 2m.

h̄ ex predcis concludit plures democratie pprietates. & p̄o conditiones ptinentes ad sumptioēs pncipatus & h9 tangit. 4or conditiones.

h̄ ponit conditiones duas ptinentes ad duratione temporis.

h̄ tangit conditionē ptinētem ad potm.

h̄ ondit qđ pncipatus magis necessarius ē in democratia. al' ō qđ mratus sit maxime pplare.

h̄ tagit conditionē q̄ ptin9 ad retributionem

h' ponit proprietatem que pertinet ad conditionem politizantium.

eadem simul esse conversatione. Preterea cum paucorum gubernatio genere et divitiis et eruditione diffiniatur. videntur popularitatis contraria esse: ignobilitas, inopia, sordidum, opificium; Preterea potestatem nullam perpetuam esse. quod si relinquatur aliqua sit: aliqua ex antiqua mutatione illius auferre potentiam, et ex electione ad sortem reducere. Hec igitur omnia communia sunt gubernationum popularium. contingunt autem ex eo iusto quod fatentur esse populare. hoc est equum habere omnes secundum numerum quod maxime videtur esse popularis status et populi. equum est enim cum nihilo magis gubernant divites quam pauperes. nec soli potestatem habent: sed omnes. ex equo secundum numerum. sic enim demum existimant paritatem in rep. esse ac libertatem;

h' resumit quandam proprietatem dictam prius de principatu et adiungit alias.

h' recolligit dicta addendo causam.

h' movet dubitationem quandam que oritur ex precedentibus

Tertium Capitulum.

SED queritur post hec quemadmodum habebunt equum: utrum oportet partiri in mille eos census qui sunt quingentorum: et mille equaliter posse quingentis vel non sic ponere oportet istam paritatem, vel partiri quidem sic, deinde ex quingentis pares accipientem ex mille: hos potestatem habere partitionum et iudiciorum. utrum igitur resp. ista iustissima est secundum populare iustum, vel magis illa que secundum multitudinem. Aiunt enim populares id esse iustum quod videtur utique pluribus. potentes vero quod videtur hiis qui plus possident. per multitudinem enim facultatum aiunt esse statuendum. Sed habent hec utraque imparitatem et iniustitiam. si enim quod pauci: tirannis est. nam si unus habeat plura quam alii opulenti secundum paucorum.

h' tangit quorundam opinionem

h' reprobat utramque et primo [illegible]

iniustum: is solus dignus est qui gubernet. Si vero quod plures | hic reprobat primam opinionem
secundum numerum: iniuriabuntur publicantes bona
opulentorum ac paucorum, ut superius dictum est. Que | hic solvit dubitationem secundum intentionem suam
igitur sit equalitas quam ambo confitentur: considerandum est
ex his que utrique diffiniunt iusta. Inquiunt enim quodcumque
videatur maiori parti civium id oportere esse ratum. Sit quidem
hoc: attamen non penitus. Sed cum due partes sint ex quibus
civitas constat, divites scilicet et pauperes: quod ambobus
videatur aut pluribus id ratum sit. Quod si contraria videantur:
quod pluribus et habentibus maiorem censum. Puta si alii
decem, alii viginti, videatur autem divitum sex, pauperum
vero quindecim: accedant vero pauperibus quatuor divitum, divi-
tibus autem quinque pauperum. Quorumcumque census exsuperat connu-
meratis ambobus utrisque id ratum sit. Quod si forsan equa-
les esse contigerit communem esse hanc ambiguitatem pu-
tandum est, ut nunc accidit si utrinque paria suffragia
contionis sint aut pares in iuditio sententie. Nam aut sorte
dirimendum est, aut aliud quoddam huiusmodi agendum.
Sed de equo et iusto quamquam sit admodum difficile | hic removet obiectionem que posset fieri.
invenire veritatem, tamen facilius est sortiri quam
persuadere his qui plus habere possunt. Semper enim qui imbe-
cilliores sunt equum et iustum querunt. Sed qui plus pos-
sunt: ista non curant. capitulum 4m Cum vero quatuor sint gubernatio- | hic ostendit ex quibus et quomodo instituantur species democratie, et primo ostendit ex quibus est optima democratia
nes populares: optima est illa que in primo gradu ponitur,
ut superioribus libris dictum est. Eadem quoque antiquissima omnium.
Dico autem primam secundum distinctionem populorum. Nam
optimus populus est ille qui ex agricolis constat. Itaque et | hic concludit corolarium

h3 rone ₜplici pbat qd' dixat p' q̃r nõ innachĩ

h3 pbat idem p hoc qd' nõ ē concupiscitiua.

h3 probat idem p hoc qd' nõ ē ambitiosa.

h3 ad manifestationē ei9 qd' dcm̃ fuerit conclud' corolarium qd'dam.

h3 assignat rõnem ei9 qd' dixit.

popularis status effici datur ubi multitudo uiuit ab agricultura. uel pascuo. ¶ Negotiosa quidem. q2 non multum habz. ex q° fit: ut raro contionem agant. ¶ Cum enim laborandum illis sit circa necessaria ad uictum: opib3 detinent suis, & aliena non appetunt. dulcius q3 illis est opus facere q̃m in re p. uersari. nisi magna in gubnando emolumēta suscepturi. plerique enim magis lucrum appetunt q̃m honorem. signum huius est q3 tirannides antiquitus ptulerunt. & nc paucorum potentiam pferunt: si suam rem agere illis pmittat. n3 diripiant que hnt. cito namq3 alii eorum diuites efficiunt. n3 diripiant que hnt. cito namq3 alii eorum diuites efficiunt' alii egere desistunt. ¶ Preterea siq cupido honorum eis inest: facile adimpletur p ptatem quam in contionib3 hnt creandi magratus. & corrigendi delicta. nam in qbusdam ciuitatib3 & si nõ eligit ppls magratus: s3 qdam p ptes deputati ex omnib3. ut apd' mantineam. tamen satis ēē putant qd' consulendi delibandiq3 hnt ptatem. ac putandum est hanc ēē tanq̃m formam aliquam pplaris gubnationis. ut fuit quoq3 apd' mantineam. ¶ Q uapp utile est prius dicte pplari gubnationi. & ita consuetudo fuit elige qdem magratus & corrigere & iudicare omīs. magratus autem maximos geri p eos q electi sint. & a censibus maiorib3 maiores. ul' a censibus nullum: s3 p eos q possint. ¶ Necesse est aut que ita gubnatur rem p. eam bene gubnari. nam magratus semp ab opti

mus gerent. populo ita volente / nec prestantioribus inui-
dente / nobilibus aut ipsis et prestantibus hic gradus suf-
ficit. non enim suberunt aliis deterioribus. ipsi vero magistra-
tus gerent iuste. quia penam formidabunt. quoniam corrige-
ad alios pertinet. compesci enim / ac non licere facere quecumque
quis velit utile est. nam licentia agendi quod quisque velit cu-
stodire non potest ingenitam unicuique homini pravitatem.
Itaque necesse est illud evenire quod optimum est in rebus p:
ut magistratus a prestantioribus gerantur sine ulla populi dimi-
nutione. Quod ergo hec popularium gubernationum est opti-
ma patet. et qua de causa. quia ob talem aliquem esse populum; Ad
constituendum autem populum agricolam cum leges quedam an-
tiquitus apud multos late utilissime sunt. cum illud vni-
versaliter ne liceat cuiquam habere plus agri quam mensuram
certam. vel ab aliquo loco ad opidum / et civitatem. Erat
antiquitus in multis civitatibus lege cautum non licere ven-
ditionem facere bonorum prime hereditatis. Est etiam lex
quam dicunt ocili fuisse ne liceat cuiquam fenerari super
aliqua fundi parte quam quis habet. Dirigere etiam id oportet
a philitalorum lege. est enim utilis ad id quod dicimus.
illi quamquam sint permulti / possideant aut exiguam regio-
nem: tamen omnes agricole sunt. quoniam pretia constitu-
unt non totarum possessionum / sed per tales partes divi-
dentes ut etiam pauperes faciliter eas pretiis superare pos-
sint. Post agricolarum multitudinem optimus populus
est ubi pastores sunt / at vivunt ex animalibus. in mul-
tis vero hec cum agricultura convenientiam habet. utique enim

h' maiat qb' legib' utēd' est. ad consistentiam ipsius. et ponit 4or leges.

h' concludit ex dictis corollarium.

h' concludit conclusionem principaliter intentum.

h' ponitur 2a lex

h' ponitur 3a lex

h' ponitur 4a lex.

h' maiat qualiter alie multitudines popularis se habent ad istam. et primo ostendit pastoralem meliorem esse post hanc.

corporib[us] exercitati ad bellicas expeditiones utilissimi sunt. ac potentes sub diuo subsistere. Cetere u[er]o multitudines q[ue] omnes ex q[ui]bus alii status p[o]p[u]laris constat multo quam ii deteriores sunt. nam opificum q[ui]d[em] ac forensium, & mercenariorum uilis est uita. nullu[m]q[ue] u[ir]tutis opus. Et insup[er] q[uia] huiusmo[d]i genus hominu[m] c[ir]ca forum, urbemq[ue] ut ita dixerim assidue her[et]: facilit[er] contiones agitat. at agricole q[uia] sparsim habitant p[er] agros: nec in unum coeunt faciliter. n[ec] si[mi]l[ite]r indigent huiusmo[d]i congregatione. Q[ui]b[us] u[er]o contingit situm regionis talem e[ss]e ut longe distent ab urbe in his facile est p[o]p[u]larem statum laudabilem constituere ac remp[ublicam]. ui enim ip[s]a compelli[tu]r multitudo q[ue] colonias p[er] agros efficere. Quare & si forensis turba sit: contiones in p[o]p[u]lari statu non facie[n]d[e] absq[ue] multitudine illa que p[er] agros habitat;

Capitulum Quintum

QVOMODO ergo constituenda sit optima illa ac p[o]p[u]laris gub[er]natio dictum est. p[atet] etiam q[uo]modo alie. subsequenter enim est descendendum & deterior semp[er] multitudo sep[ar]anda. Postremam u[er]o sp[eci]em q[uia] omnis multitudo ad illam recipit[ur]. n[on] cuius cuiq[ue] ciuitatis est eam p[er]ferre. n[ec] facile p[er]manere eam: nisi legib[us] & moribus bene stabilitam. a q[ui]bus si u[er]o labefactari contingat, & hanc & alias resp[ublicas] fere dictum est p[ri]us in pl[ur]imis. S[ed] ad constituendam hanc p[o]p[u]larem gub[er]nationem & ad p[o]p[u]l[u]m roborandum consueuerunt p[re]sidentes recipe[re] complures ac ciues effice[re]. non solum

Leg

h[ic] o[st]ndit q[uo]d e[st] duplici ali[a]s e[ss]e multo deteriores ista.

h[ic] ponitur ratio .2[a].

h[ic] concludit ex p[re]cedentib[us] ubi contingat fieri bonam democratiam.

h[ic] concludit documentum q[uo]d ad remoue[n]d[um] obiectio[n]e[m]

h[ic] o[stendi]t ex q[ui]b[us] et q[uo]m[odo] instituantur alie sp[eci]es democratie. & p[ostea] tangit breuiter modum q[uo] instituantur

h[ic] insistit c[ir]ca ultimam. & p[rimo] o[st]ndit q[uod] no[n] e[st] bene mansiua.

h[ic] o[stendi]t illa p[er] q[ue] conting[it] firmare huiusmo[d]i democratia[m]. & p[rimo] po[ni]t 4[or] p[er] q[ue] contingit ea[m] firmare intendendo.

legittimos: verumetiam spurios. et ex quovis cive id
est sive ex patre sive ex matre. omne enim hoc huic populo
magis conveniens est. ¶ Consueverunt quidem igitur hi qui populos du-
cunt ita constituere. oportet tamen id facere quoad exsuperet
nobilium mediorumque multitudinem. nec ultra progredi-
nam si transcendunt: turbationem efficiunt reipublice ac
nobilitatem exasperando magis irritant. que causa
seditionis fuit apud Tirenem. parvum enim inconveni-
ens convivendo transit, magnum vero in oculis heret. ¶ Insu-
per talia constituta utilia sunt ad popularem statum huiusmodi
et ad populi corroborationem qualia Euchenes Athenis fac-
titavit. quo populi gubernationem augeret. et apud Tirenem
qui populum constituerunt. tribus enim alie constituende sunt
phratres. et sodalitates privatorum sacrorum redigende
sunt ad pauca et publica et cuncta diligenter excogitan-
da quo quam maxime omnes simul admisceantur fa-
miliaritates conversationesque prime disiungantur. ¶ Pre-
terea tirannica machinamenta omnia videntur esse populari-
ceu licentia servorum et mulierum et puerorum. ut sine
ullo metu vivant ut velint. plurimi enim huiusmodi
statum civitatis amabunt cum plerisque dulcius sit
dissolute vivere quam modeste. ¶ Est autem opus legis-
positoris et eorum qui volunt statum aliquem talem
consistere (nam ut constituatur talis status non mag-
num negotium est) non solum: sed magis ut servetur. uno
enim vel duobus vel tribus diebus permanere quomodocumque gu-
bernantibus haud difficile est. quapropter opus est ex his que

hic ostendit qualiter sit moderandum hoc documentum.

hic ponit 2m documentum

hic ponit 3m documentum

hic ponit 4m documentum. et hoc secundum aliam litteram quam habet/ et tamen secundum hanc litteram totum videtur continuari cum 3o documento.

hic docet ex quibus sit firmanda sit per remissionem. et postea tangit permanentiam huius vie ad aliam.

supra retulimus conservationibus et corruptelis reip.
cautelam assumere. cavendo illa que corruptiva
sunt. ac leges tales ponendo et sine scripto et scriptas que
conservationem status maxime comprehendant. nec
putare id esse populare. neque paucorum potentie quod effi
ciat civitatem maxime a multis vel a paucis gubernari.
sed quod quam plurimum tempus. ¶ Ac nunc hi qui sunt poten

h' ponit documenta que attenduntur penes remissionem ipsius. et post documentum sumptum ex distributione communium.

tes in populis gratificantes multitudini multa populariter
agunt per publicationes bonorum in iudiciis factas. quare
oportet eos qui curam salutis habent reip. contra moliri: leges
ponendo ut dampnatorum bona sacra sint et non in
publicum sed in sacrum referantur. hoc enim lex nihilominus
iniurias compescet. nam pena eadem erit. populus autem
minus cupide dampnabit. cum nihil sit utilitatis ex
dampnatione suscepturus. ¶ Insuper publicas accusationes

h' ponit documentum ex hiis que sunt servanda circa publicas vindictas.

quam rarissimas facere. magna pena constituta adversus
eos qui falso accusaverint. non enim populares in iudicium
vocare consueverunt. sed nobiles. oportet autem erga statum reip.
quantum fieri potest omnes reddere benivolos. quod si id fieri
nequeat: saltem conari ne hostes existiment eos qui gu
bernant. ¶ Cum vero postreme ille species gubernationum po

h' ponit documenta ex hiis que accidunt circa congregationes et pretoria. et post ostendit qualiter se habendum esse ubi non existunt redditus.

pularium in multitudine consistant, ac difficile sit
ut contionibus vacare possint sine aliquibus mercedis sus
ceptione, hoc autem nisi redditus habeat civitas maxime i
nimicum est presentibus viris. nam ex tributo et pu
blicatione bonorum et ex iudiciorum improbitate neces
se est pervenire quod multas iam resp. subvertit. ubi igitur publici

red-

redditus non sunt facere oportet contiones raras et iudicia
magna quidem sed paucis diebus duratura. hoc autem
confert ad illud quod formidabunt impensas opulenti.
et divites non capient mercedem iudicii sed pauperes con-
fert etiam ad recte iudicandum multo magis. namque
magna patrimonia habentes multis diebus abesse nolunt a rebus
suis. modicum autem abesse tempus non moleste ferunt.
Ubi autem sunt redditus publici non id facere quod nunc — hic ostendit qualiter se habendum est ubi sunt redditus. et primo ostendit quid cavendum sit.
magni quidem in populo faciunt. superflua enim dividunt
ac simul capiunt. mox rursus indigent eisdem. est
enim pauperibus ceu vas perforatum huiusmodi emolume-
ntum. Sed oportet eum qui vere popularis sit videre ne multitu- — hic etiam tangit aliud quod observandum est.
do pauperie nimia prematur. nam egestas pravam reddit
populo et gubernationem. conandum est igitur ingeniose ut
habundantia assit diuturna. Nam id prodest etiam — hic tangit 3 viam per quam contingit eos fieri divites.
divitibus congregantes autem illa que ex redditibus proveniunt
simul omnia egenis tribuere oportet. presertim si quis possit tan-
tum congregare quantum sat est ad agelli comparationem.
Vel saltem ad facultatem negociandi et agrum colen- — hic tangit secundam viam.
di. Et si non omnibus possibile ac secundum tribus et partem — hic tangit 3 viam.
aliquam id facere. in hoc autem ad necessarios conventus
mercedem divites conferre cupidos inanium mune-
rum. Per talem aliquem modum carthaginenses — hic manifestat predicta per exemplum. et primo per exemplum carthaginensium.
gubernantes amicam retinent plebem. semper enim quosdam
e populo mittentes in aliquas gubernationes eos divites
faciunt. gratiosorum autem et mentem habentium nobili-
um est suscipere egenos et occasionem prebentes committere

h ponit 2m exemplu

ad res agendas. Recte g° se habet tarentinorum exm imitari. illi enim iumenta facientes communia: ad pauperum usum beniguolam p hunc modum sibi plebem constituunt. ma̅tus insup omnes dupplices faciunt: ut sint alii p electionem / alii p sortem. quo eis ppl's capiat p sortem / quo aut melius gubnent per electionem. est aut hoc facere etiam in uno eodemq; magratu: ut alii sorte / alii electione ad eum gerendum assumant. Quemadmod g° oppteat gubnationes multitudinis instituere dictum est; Cplm

h ondit ex qb' & quo instituenda e oligarchia. & qd intendit p ponit primo.

De paucorum g° gubnationib' qm̄ Sextu3.

DE paucorum g° gubnationib' qm̄ agendum sit p3 fere ex eisdem. nam p contrarium agendum est in omni paucoru gubnatione ad oppositam sibi ppl'aris gubnationis, sperm. reputando meram illam ac summam ceterarum gubnatione paucorum & pmam hec autem est ppinqua illi que res p. nuncupatur in qua o3 censu s diuidere & alios minores & alios maiores face. minores

h psequ. & p° ex qb' & q modo sit instituenda optima oligarchia

qdem a qbus necessarium ma̅tus capiant. maiores u a qb' capiant ii ma̅tus q sunt pncipaliores. & qui tantum adepti fuerint censum habiles sint ad rem p. gerendam. asserente pplo tantam mltitudine3 p ipsum censum ut cum illis potentiores sint q gubnant remp. qm illi q non gubnant. semp autem ex meliori pplo capiendi sunt illi q ad societatem rei p. recipiuntur. similit aut in ea gubnatione paucorum que seqtur intendens parum p est instituend.

h declarat qlit instituat alie spes. & p tangit modum instituedi omnes in unisali.

Pri

Ex eadem quoque opposita est extreme popularitati que est paucorum potentia tirannidi proximi. quanto deterrima tanto maiori opus est custodia. Ut enim corpora bene disposita ad sanitatem nec ob eos subcumbunt. valitudinaria autem corpora et navigia parum firma nautis que instructa pravis nec pravos quidem ferunt errores. ita rerum publicarum hee que deterrime sunt plurima indigent custodia. Populares que gubernationes per multitudinem hominum omnino salvantur. hoc enim opponitur ad illud iustum quod est secundum dignitatem. paucorum vero potentium contra. videlicet per rectam ordinationem oportet assequi firmitatem. Cum vero sint multitudinis potissimum partes quatuor. agricole artifices negociatores mercenarii: quatuor etiam utiles ad bellum equites pedites gravis armature expediti leves et turba navalis: ubi contingit regionem esse ad equitatum aptam ibi locum habet aptissimum paucorum potentia illa firma. nam conservatio habitatorum ab equitibus provenit. equos vero nutrire eorum est qui magnas habent facultates. ubi autem regio ad peditatum est apta: alteram speciem affectat paucorum potentie. nam gravis armatura divitum magis quam pauperum. Expediti autem leves et nautica turba a plebe est omnis. nunc autem ubi talis turba multa est quando seditio fit: deterius certant. sed oportet huiusmodi medicinam capere a belli ducibus. Qui ad equitum ac peditum robur expeditos levis armature solent coniungere. et cum huius superant populi in seditionibus opulen

Vel navigia bene instructa ad navigandum multos fuerunt errores

h insistit circa ultimam. et primo intentum proponit

h manifestat propositum in hiis que sunt natura et arte.

h ostendit ex quibus contingit eam firmari melius. et primo in generali.

h docet in speciali ex quibus firmetur. et primo ostendit ex quibus contingit fieri ipsam fortem.

h declarat quod sit multitudo ex qua non contingat fieri oligarchiam.

h ponit remedium. et primo ponit id quod est cavendum

tos. nam leues & expediti contra equites & contra graues
armature pedites faciliter repugnant. instituere igitur ex his

h(ic) ponit quod est faciendum.

potentiam istam: contra seipsos est instituere. ¶ Sed oportet
diuisis etatibus cum aliis seniores aliis iuniores existant
in iuuenili ad hanc etate constituatur filios suos erudire
ad leues & expeditos operationes. delectos quidem ex pue
ris athletas esse ipsos operationum. ¶ Concessio autem reip(ublice) po

h(ic) ponit primum elementum ad saluandum potentum oligarchicum.

pulo facienda est. uel cum ad censum peruenerint ut prius
dictum est. uelut faciunt thebani cum certum tempus a merca
catura & huiusmodi exercitiis destiterint. uel ut apud massi
liam iuditio facto qui digni sint ad remp(ublicam) recipi & qui ex
cludi. ¶ Preterea dignitatibus his que sunt principalis

h(ic) ponit 2m elementum

sime quas suscipere oportet eos qui in reip(ublice) gubernatione insistant
adiungenda sunt onera publica ut populus sponte sua
eas nolit. & ueniam habeat illis qui huiusmodi magistratus
suscipiunt ut pote mercedem pro magna pecunia dignita
te soluentibus. ¶ Congruit autem cum huiusmodi magistratus

h(ic) ponit elementum 3m

ineunt & sacra magnificentissime facere & publica
quedam hedificia ad usum populi construere. ut multi
tudo cernens urbem ornari cum muneribus erga de
os tum edibus ad usum publicum libenter aspiciat presentem
statum ciuitatis. continget etiam primariis uiris hec
esse monumenta sue largitatis. ¶ Sed hoc non fit per eos homi

h(ic) monstrat contrarium esse in consuetudine modernorum

nes nunc qui magni sunt in paucorum potentia: sed contra
rium. lucrum enim querunt non minus quam honorem.
itaque dici potest recte hos esse populares status paruos. ¶ Quomodo

h(ic) ponitur epilogus.

igitur instituende & paucorum gubernationes & multitudi
nis

nis in hunc modum determinatum sit; Capitulum X^m.

CONSEQUENS est circa magistratus videre dili-
genter quot hii sint & quales & quibus de rebus ut
supradictum est. ¶ Sunt enim quidam necessarium ma-
gistratus sine quibus civitas esse non potest. sunt etiam quidam
ad cultum ornatumque pertinentes sine quibus bene habitari ci-
vitas non valet. ¶ Preterea necessarium est in parvis quidem
civitatibus pauciores esse magistratus / in magnis autem plures
ut prius ostendimus. quales ergo congruat simul coniunge-
re & quales seperare non debet esse clarum. ¶ Primum ergo circa rerum
necessarium: ut in foro assint / venundenturque. super qua
quidem cura magistratus quidam est constituendus. cuius offi-
cium sit circa contractus. & circa honestatem. nam cunctis
fere civitatibus necessarium est emptiones / venditiones-
que fieri invicem pro usu rerum rerum necessariarum. & hec fa-
cultas maxima & expeditissima est ad eam sufficien-
tiam consequendam cuius gratia videntur in unam convenisse
rei publice societatem. ¶ Altera vero cura huic coniuncta &
propinqua est circa urbem de publicis privatisque iuribus de
edificatione decenti. de viarum conservatione. ac direc-
tione. de finibus regendis. ut sine querela sint. & dissi-
milibus. vocant autem a pluribus huiusmodi magistratum edilitatem.
partes vero eius sunt plures. ut in magnis civitatibus alie sunt
alias incidunt. ceu menibus reficiendis prefecti. & fonti-
um curatores. & portuum conservatores. ¶ Alia vero est cu-
ra & quidem necessaria atque huic propinqua. nam de eis-
dem rebus ceterum non in urbe sed extra urbem in agro

h' determinat de principatibus politiarum. & primo dat intentionem suam.

h' ponit rationem sue intentionis & hunc ponit duas rationes.

h' ponitur ratio 2^a.

h' prosequitur & primo de hiis qui habent curam de rebus que sunt circa forum.

h' determinat de principatibus qui habent curam circa edificia. & primo de hiis qui habent curam circa edificia que in civitate vel prope civitatem sunt

h' determinat de hiis qui regunt in regione existentium circa eam habent.

h determinat de eo pnci-
patu q curam ht circa
redditus comunes.

h determinat de hiis q
hnt curam de receptis

h determinat de eo pnci
patu q e circa psonas et
earum sbas. et p mte
tum pmittit

h reddit rom istorum
et p grauitatis ul diffi
cultatis.

h assignat cam eius ne
cessitatis.

h tangit qdam expedie
tia circa ipm. et ponit
qdam documenta.

uersatur. uocant aut huiusmo magistratum alii disti-
mitores, alii custodes agrorum. hec g partationes sunt tres.
Est et alius magratus ad quem redditus publici referun-
tur. q apud eos conseruati mox distribuunt ad singlas
oportunitates. uocant u istos receptores et questores. Alt
u mratus est apud quem prescribi oz priuatos contract.
et sntias iudicum. apd qs etiam postulationes. uocatio-
nesq in ius prescribi debent. qbusdam in locis huius-
modi magratum diuidunt in ptes plures. s3 est una
in eedemq auctoritas istorum omnium. appellantq
eos q hunc mratum gerunt tum prefectos, tum memo-
riales, ul similib nuncupationib. Qui u post hunc
sequitur summe necessarius est. ac difficilim omium ma-
gratuum. uersatur aut circa executiones q dampnati sunt.
et circa eorum penas atq custodias. Est aut grauis huius
administratio ppr multas que inde proueniunt ini-
micitias. itaq nisi magna emolumenta ex eo capiant
gerere illum omnes recusant. et si gerant: sm leges fa-
cere non tollerant. S3 est necessaria res. nam nihil p
dessent iuditia, aut sententie: nisi forent q eas execu-
tioni mandarent. quare si hec desint: communio inter se
ciuium pmanere non pot. Propterea melius est non
unu hunc ee magratum: s3 ptiri in plures. ut alii de
aliis exequant. et circa actiones eodem modo conandu
distinguere. adhuc etiam mratus alios aliis exequi
dis. et nouorum magis nouos. et presentium alio con-
dempnante: alii sint q exigant. ceu pretores urbani

ed·

edilium condemnationes. ac cursus istorum alii. Quanto enim minus inimicitiarum sit illis qui executioni demandant: tanto magis res suum finem suscipiunt. Si sint ergo idem qui condemnant et qui condemnationes exigunt: duplex contrahitur odium. In omnibus autem eosdem cunctis inimicum est. ¶ Multis etiam locis separatur ille qui custodit reos ab illo qui animaduertit in eos. ut athenis illi qui undecim uiri nuncupantur. quapropter melius est hunc quoque diuidere magistratum. et quoniam adumbrare et mittigare. est enim necessarius non minus quam superior. ¶ Contingitque in eos ut uiri boni maxime uitent hoc officium. prauos autem nequaquam tutum sit ei preficere. cum ipsi potius indigeant custodia. et carcere quam alios debeant custodire. ¶ Itaque oportet hoc non unum esse officium. neque continuo ab eisdem fieri. sed ubi est aliquis iuniorum ordo atque custodum: deputandi sunt pro tempore alii atque alii qui horum offitiorum suscipiant curam. Hos ergo magistratus tanquam summe necessarios ponendum est esse primos. ¶ Post hos autem alii sunt magistratus. nec sane minus necessarii et maioris quidem dignitatis. nam plurima indigent experientia et fide. tales uero sunt circa custodiam urbis. et circa illa omnia que ordinantur ad bellicas expeditiones. opus est enim et in pace et in bello permultis. nam et menia ciuitatis curanda tuendaque sunt. et disquisitiones descriptionesque ciuium agende. ¶ Alicubi ergo super hiis plures sunt magistratus alicubi uero pauciores. ueluti in paruis quidem urbibus unus super omnibus. appellant uero hos prefectores uel

hic assignat rationem sui dicti.

hic adiungit aliud documentum

hic tangit accidens quod circa ipsum impedimenta affert

hic tangit circa hoc remedium

hic prosequitur de eo principatu qui habet curam circa custodiam ciuium et post ponit ipsius necessitatem.

hic tangit diuisionem principatus supradicti.

consules. Insuper si sunt equites aut pedites aut sagittarii aut turba navalis, super unoquoque eorum prefecti quidam statuuntur, appellanturque prefecti equitum, prefecti legionum, prefecti navales, et seorsum sub hiis prefectus triremis, prefectus cohortis, tribunus militum, et talia huiusmodi particularia. Totum autem unum aliquid est procuratio scilicet rerum bellicarum, et erga huiusmodi principatum hoc modo se habet.

Hic prosequitur de eo principatu qui habet curam corrigendi quosdam alios principatus.

¶ Cum autem quidam principatuum, et non omnes pertractent multa negotiorum publicorum, necesse est alium esse principatum qui rationes repetat atque corrigat, ipse autem nihil tractet. Vocant autem hos alii correctores, alii rationales, alii scrutatores, alii procuratores.

Hic determinat de maximo principatu

¶ Preterea hos autem omnes principatus unus est principalissimus maxime omnium. Idem enim plerumque habet finem et introductionem qui presidet multitudini ubi populus dominatur. Oportet autem id quod cogit summam habere in re publica auctoritatem. Appellatur autem quibusdam in locis preconsultores ex eo quod ante deliberant. Ubi autem multitudo est, consilium magis. Civitatum igitur principatus fere tot aliqui sunt.

Hic determinat de illo principatu qui circa divina habet curam et primo ipsius oportunitatem premittit.

¶ Alia species curationis est circa rem divinam, ceu sacerdotes et editui circa templa, ut conserventur que sunt, et erigantur ruinosa edifitia, et cetera omnia que pertinent ad divinum cultum.

Hic ponit huius divisionem et unionem in diversis policiis.

¶ Evenit autem alicubi curam hanc esse unam, ut in parvis civitatibus, alibi vero plures separatas a sacerdotio, ut sacrificuli et ediculi ac custodes sacrarum pecuniarum. Huic consequens est cura illa que est circa sacrificia publica, quecumque sacerdotibus lex non committit, sed ex publico fiunt. Vocant autem eos qui istis presunt alii reges sacrorum, alii pon

tifices maximos. ¶ Necessaria igitur offitia sunt circa hoc ut
illa repetamus. circa rem divinam. circa rem bellicam.
circa redditus publicos et impensas. circa forum. circa urbem.
et portus. et regionem. insuper circa iuditia. et contractus
postulationes. et executiones. et custodias. et super ratio-
nibus. et disquisitionibus. et super correctionibus eorumque qui s
gesserit in magistratu. et finaliter circa consilia hec commu-
nia. ¶ Proprie autem earum civitatum que magis pa-
cate atque tranquille sunt curam facere de mulierum disci-
plina. de legibus servandis. de disciplina iuventu-
tis. de gignasiorum gubernatione. preterea de ludis gim-
nicis. ac musicis. et si qua alia eiusmodi spectacula contin-
gat fieri. Horum vero quedam manifeste sunt non popu-
laria. veluti disciplina mulierum. et puerorum. nam
pauperibus necesse est uti mulieribus et pueris tamquam ministris.
quoniam servos non habent. ¶ Cumque tres sint magistratus per quos
assumunt quidam summas potestates: conservatores legum.
et preconsultores. et consilium: conservatores legum opti-
matum est. preconsultores vero paucorum potentie. consilium
autem populare. de magistratibus igitur et in figura fere dictum est in
omnibus; Incipit liber VII. In hoc libro VII. intendit
philosophus declarare ex quibus et quomodo sit in-
stituenda poletia recta simpliciter. et primo inten-
tionem suam premittit.

DE OPTIMA re publica recte querere vo-
lenti necessarium est prius determi-
nare que vita sit maxime expetenda

h' epilogat in summa que dicta circa principatus.

h' determinat de principatibus democratie et oligarchie non convenientibus et post eos enumerat.

h' manifestat ad quos poletias pertineant quidam horum principatus et post de minus principalibus.

h' manifestat idem in aliis principatibus quibusdam.

nam si id ignotum sit: necesse est & optimam remp. ig-
norari. optime enim agere consentaneum est q sub opti
ma reip. disciplina reguntur ex his que sibi assint. nisi
qd accidat pter rationem. quare primo statuendum que
uita sit cunctis ut ita dixim maxime optanda. deinde

h prosequitur & primo suppositionem quandam premittit

utrum publice & priuatim eadem sit an alia. ¶ Putan
tes g multa sufficienter esse dicta de optima uita etiam
in externis sermonib; & nunc illis utendum censemus.
nempe ad unius hanc diuisionem nemo utiq refragabitur
q tria cum sint bonorum genera / externa corporis & animi:

h probat quantum ad alteram partem & primo ad ea que sunt sine anima.

ista omnia adesse felici homini oz. ¶ Nemo enim felicem
dicere eum q nullam ptem fortitudinis habeat / nz tem
pantie / nz iustitie / nz prudentie. sz timentem etiam
circumuolantes moscas. temperantem uero nulla penitus sede
di. bibendiq extrema cupiditate. & gratia quadrantis u
nius dilectissimos interficientem. similiter & mente
ita stultum atq ignarum qui puerum quendam uel insa

h inquirit in quo istorum principaliter consistat felicitas. & primo tangit errorem quorundam.

num. ¶ Sz ista qdem sicut dicta sunt omnes concedent.
discordant tamen in quanto / atq excessu. nam uirtutis qdem
satis habere se putant quantulumcunq habeant. diuitiarum
uero / atq pecunie / potentieq / & fame & huius omnium in in

h secundo omnibus 4or reprobat opinionem istorum. ostendens felicitatem in uirtute uel ergo opere consistere.

finitum excessum sequuntur. ¶ At enim nos illis dice
mus q facile est de illis etiam per opera ipa fidem suscipere.
cernentes q homines acquirunt / & conseruant non uirtu
tes externis bonis / sz externa uirtutib. ipaq beata uita si
ue in gaudio posita est / siue in uirtute / siue in ambob:
magis existit morib & intellectu in excessum ornatis

mediocria vero externa possidentibus quam hiis qui exter- nis plura possident quam opus sit et vallis deficiunt. [h ponit .ro. 2.]
Quod etiam ratione licet hoc intueri. nam externa quidem bona finem habent tamquam instrumentum quoddam. omne autem utile tale est ut excessus uel noceat hunc uel certe nil prosit. at bona animi quanto magis excedunt: tanto magis utilia sunt. siquidem non solum honesti. uerum etiam utilis appellationem tribuere illis oportet. Omnino quoque patet quod sequitur dicemus dispositionem optimam cuiusque rei ad inuicem secundum excessum distantie illorum quarum dicimus eas esse dispositiones. quare si est anima pre- tiosior corpore et pecuniis et simpliciter et nobis necessarium est et dispositionem utriusque optimam eodem modo illis correspondere. [h ponit .ro. 3.] Insuper animi gratia illa expeti nata sunt et ita recte sentientes expetere omnes oportet non autem animum gratia illorum. [h ponit .ro. 4.] Quod ergo felicitas tantum uni cuique contingit quantum uirtutis atque potentie prudentie et quantum secundum has operatur confessum nobis existat: teste deo fretis dicente felicem esse atque beatum non per aliquid sed per seipsum: quia talis sit secundum naturam. [h inducit conclusionem principaliter intentam cum suasionibus quibusdam.] Cum et bonam for- tunam aliud esse quam felicitatem propter hoc necessarium est. nam externorum quidem bonorum causa est fortuna et casus at iustus et temperatus nemo a fortuna est nec per fortunam. [h ponit suasio. 2.] Consequens uero est et hiisdem rationibus consentaneum ciuitatem quoque beatam esse que optima sit et que bene agat. impossibile autem eos qui bona non agunt [bene agere] . nulla uero bona actio est neque uiri nec ciuitatis sine uirtute [h manifestat que sit felicitas siue optima uita ciuitatis.]

atque prudentia. fortitudo autem et iustitia et prudentia civitatis eandem habet vim ac formam sicut quas unusquisque hominum dicitur iustus et prudens et temperatus. ¶ Hec hactenus premissa sint. neque enim non attingere illa possibile fuit, neque omnino omnes eorum proprias rationes explicare. nam alterius otii ista sunt. nunc autem supponatur nobis quod vita optima et privatim unicuique et publice civitatibus est cum virtute in tantum exterioribus facultatibus adiuta ut actiones virtuosas conficere possit. sed de hiis nunc pretermissis postea considerandum erit, siquis forsan dictis non acquiescit;

VTRUM autem eadem sit dicenda felicitas singulorum hominum et civitatis vel non eadem reliquum est videre. ¶ Manifestum utique et hoc. omnes enim faterentur esse eandem. nam quicumque in divitiis beatam vitam posuerunt, et civitatem quando totam si opulenta sit beatam fatebuntur. et quicumque tyrannicam vitam aliis preferunt, hii civitatem late dominantem beatissimam esse dicent. sive quis unum per virtutem recipit, is et civitatem beatiorem dicet si sit studiosior. ¶ Sed hec iam duo sunt que indigent consideratione. unum quidem utrum vita illa preferenda sit que vivitur in re publica et in communi societate, an potius vita peregrina et a civili societate remota. preterea quam speciem rei publice et quam dispositionem civitatis optimam putare debeamus, sive ab omnibus expetenda sit communio civitatis sive a quibusdam non, sed tamen a pluribus. ¶ Cum autem civilis intelligentie et speculationis hoc sit opus,

hic se excusat a consideratione certiore de istis.

hic inquirere incipit an sit eadem virtus et vita unius secundum se et civitatis, et primo intentum ponit.

hic prosequitur et ostendit eandem vitam et felicitatem unius et civitatis ex quorundam opinione.

hic movet duas dubitationes ad predictorum declarationem

hic ponit modum considerandi res predictas.

non autem circa unumquodque expetendum: preferamus et nos hanc considerationem. nam illud quidem extra propositum esset: hoc vero propositum huius investigationis. ¶ Quod igitur necessarium sit illam esse optimam rempublicam per cuius institutionem unusquisque optime agat, et beate vivat: manifestum est. ¶ Sed dubitatur etiam ab hiis qui vitam cum virtute maxime eligendam putant: utrum vita civilis et activa sit preferenda, an potius illa vita que sit ab omnibus exterius soluta. ceu contemplativa. quam solam putant quidam esse sapientis. fere enim has duas vitas prestantissimi ad virtutem homines anteponere videntur et antiqui et moderni. dico autem duas civilem et philosophicam. sed refert non parum utrum hoc vel illo modo veritas se habeat. necesse est enim illum qui recte sapit ad melius propositum se disponere. et privatim unumquemque hominem et per civitatem. ¶ Putant quidam in gubernando aliis si cum dominatu fiat: iniuriam esse summam. si civiliter: cessare quidem iniuriam sed impedimentum vite tranquillitatem. ¶ Alii vero contra hec omnino putant civilem et activam solam vitam esse viri. in singulis enim virtutibus nulli esse maiorem operandi facultatem quam hiis qui in reipublice gubernatione versantur. ¶ Sunt etiam qui alius dominari et tirannicum rei publice modum putent solum esse beatum. et in quibusdam civitatibus hic est finis legum ut finitimis dominentur. itaque cum pleraque constituta passim ut ita dixerim iaceant: apud plurimos tamen si quid unum leges respiciunt id coniectant omnes. ut

hic prosequitur dubitationes predictas. et primo suppositionem quandam premittit.

hic prosequitur primam dubitationem. et primo eam resumit

hic arguit questionem. et primo duplici probat quod vita contemplativa sit melior. alia communica illud probat.

hic arguit questionem in oppositum.

hic videtur arguere ad secundam dubitationem. et primo inducit rationem ex termino legis et politie. alia arguit ex hiis que videntur fieri apud gentes diversas

h ponitur 2ª ro al' 2m ex.

h ponit ro 3 al' 3m ex.

h arguit in ptem contrariam. & ponit rones 3. al' rones tm duas.

h adiungit increpatione contra eos q contrarium opinantur al' eam deceptionis.

ciuitas dominetur. sicut in lacedemone. & creta. ad bellum fere ordinata est disciplina iuuentutis. & legum multitudo. Preterea apud gentes omnes que possunt preualere huiusmodi honorat potentia. ceu apud cithas. & persas. & thraces. & gallos. Quibusdam enim leges sunt ad huiusmodi prouocantes uirtutem ut apud carthaginenses ferunt ornatum anulorum accipere p numero expeditionum in quibus militauerit. fuit etiam quandoque in macedonia lex eum qui nullum hostem interfecisset capistro tingi. apud scithas uero non licebat sollempnibus epulis pateram circumlatam accipere & qui nullum occidisset hostem. apud hyberos quoque pugnacem gentem tot obeliscos erigere circa sepulcrum mox est quot homines ex numero hostium necauerit. & alia apud alios sunt huiusmodi complura legibus aut moribus constituta. Atque uidetur forsan nimis absurdum esse si quis considerare uelit an hoc propositum esse debeat eius qui legibus instituit ciuitatem. prouidere scilicet ut illa dominetur finitimis & uolentibus & inuitis. quomodo enim id ciuile aut legislatiuum qd' ne legittimum quidem est. non enim legittimum non solum iuste: uerumetiam iniuste dominari. subdere uero est & non iuste. atque nec in aliis scientiis id uidemus. nec enim medici. nec gubernatoris est. uel persuadere egrotis & nautis uel uim afferre. Sed uidentur plerique existimare ciuilem disciplinam esse dominari & quod in seipsos fieri nollent hoc in alios facere non eru-

besciunt. ipsi pro se iustitiam querunt. pro aliis vero nulla eis iustitie cura est. Hoc autem absurdum: nisi tales sint natura ut alter dominari debeat, alter non. quod si est ita. non est conandum omnibus dominari: sed illis duntaxat qui dominabiles sunt. sicut nec uenari homines ad mensam vel sacrificium: sed illud quod uenabile est. est autem uenabile omne animal quod sit natura ferum, et esui aptum. Et in unico fieri potest ut sit ciuitas una secundum se ipsam beata. uidelicet si gubernetur. nam potest esse sita in loco penitus separato. et legibus uti laudabilibus. cuius reipublice constitutio non ad bellum. nec ad superandum hostes sit. Patet ergo quod omnia rei bellice studia bona sunt existimanda. sed non ut finis supremus: sed gratia illius. Studiosi autem legum positoris est considerare urbem, ac gentem hominum, et omnem aliam communionem uite laudabilis: quo participant quantum fieri potest felicitatem. differentia tamen erit in quibusdam constituendis. et hoc pertinet ad eam disciplinam que est de legibus ponendis. uidere si qui sunt finitimi populi qualia ad quales exercenda sint. et quemadmodum cum singulis conferendum. uerum de hoc postea suo loco considerationem faciemus ad quem finem debeat optima reipublice constitutio tendere; Ad confitentes autem uitam cum uirtute esse maxime recipiendum. sed contendentes de illius usu dicendum est nobis. sunt enim qui despiciant magistratus ciuitatis putantes ingenui hominis esse aliam uitam quam ciuilis hominis et omnibus preferendam. alii vero hanc optimam

h' ponit rationem 2. al' minoris probatio.

h' ponitur ratio 3. al' 2.

h' concludit ueritatem.

h' prosequitur solutionem prime dubitationis declarans per quod utraque illarum in aliquo dicat recte et in aliquo non recte.

putant. impossibile enim nihil agentem bene agere. bene autem agere ac felicem esse idem est. utriq; horu3 quedam dnt recte|& quedam non rcte. nam liberi qde homines uitam meliorem ee quam in dominando occupati uerum est. nih enim egregium est seruo uti in qntum seruus. iussus enim domini in reb necessarius nihil habet decorum. ¶ At putare omnem gubnationem esse dnationem nequaqm est uerum. non enim minus distat liberorum gubnatio a dnatione suorum quam differat nata liber a nata seruo. de quo sufficienter in supiorib determinatum fuit. ¶ S3 laudare magis nihil agere qm agere non est rectum. nam felicitas actio est. pterea multorum & preclarorum finem hnt iustorum temparatorumq; actiones. ¶ Q'nimo rpndeb fortasse aliqs qd ptatem hbere optimum e&. sic enim plurimas ac plcerrimas res agere poss3. itaq; is q dominus agendi ee pot. hanc facltatem dimittere alius non debe3: s3 sibi arripe. & n3 filium patris. n3 parentem filii. n3 amicum amici rone hre. nam qd optimum sit id nob ipis asciscere debem. optimum aut est bene agere. ¶ Hoc illi forsan recte dicent: sim existere aut ferentib & uiolantib id qd esse& omnium maxime optandu. s3 fortassis id fieri non pot. falsoq; hoc supponunt. non enim amplius bonas actiones illas ee contingit: nisi tantum pe prest& qntum uir mlri. & pr filiis. & dominus suo. quare is q uiolar& nihil tantu3 pfic& postea qntum iam a utute ipa recessit. parib

h manat in q rce dixint dicentes uitam contemplatiuam ee optimam.

h ponit in qbus non rce dixerunt.

h ponit 2m illorum errata

h tangit obuiationem in oppositum.

h remoue& obiectionem dictam declarens non ee optimum pncipari omib.

enim honestum et iustum in parte. hoc enim iustum et
par. non par autem paribus et non simile similibus preter na-
turam est. nichil autem bonum quod sit preter naturam. Propter quod *hic removet obiectionem que fieri potest.*
et si alius quidam sit melior secundum virtutem et secundum pote-
tiam activam in rebus optimis, hunc sequi honestum est.
et huic parere iustum. Sed oportet illi non virtutem solum, verum
etiam potentiam existere per quam sit activus. Quod si hec vera sunt *hic iam solvit primam dubitationem ex solutione cuius apparet solutio 2e.*
et felicitas in bene agendo est reponenda et publice toti
civitati et particulariter singulorum vita illa erit optima que
sit activa. Verumtamen activam non est necessarium esse ad
alios, quemadmodum quidam putant, neque eas meditationes so-
lum esse activas que gratia eorum fiunt que ex agendo pve-
niunt. Sed multo magis que in seipsis finem habent et sui ipsius
gratia fiunt contemplationes et meditationes. bene agere
enim finis est. quare et actio quedam. maxime autem principaliter
dicimus agere etiam in exterioribus actionibus eos qui intel-
ligentia et cogitatione presunt architecti. At vero neque *hic respondet ad rationem in oppositum factam.*
sine actione esse necessarium est eas civitates que posite
sunt in solitudine et ita vivere eligentes. fieri enim potest
ut partibus inter se agere contingat. multe enim communica-
tiones ad invicem sunt partibus civitatis. Similiter autem
hoc existit unicuique hominum. vix enim deus bene se
haberet et mundus totus, quibus non sunt actiones exteriores
preter proprias ipsorum. Quod quidem igitur necessarium sit eandem esse *hic inducit conclusionem principaliter intentam.*
vitam optimam particulariter unicuique hominum et publice
civitatibus et hominibus manifestum est; Capitulum Tertium *hic inquirit de hiis que sunt supponenda ex parte materie. et primo dat intentionem.*

CUM autem ista nunc premissa sint, ac de aliis

rebus pu. fuerit prius a nob considatum: de reliqs dicendi initium faciamus. quales aliquas suppositiones esse oz pro ea ciuitate que maxime in uotum sit

h' p rones duas pbat qd oz aliqua supponi.

constitutionem susceptura. ¶ Neq enim fieri pot ut optima sit resp. nisi opportune assint facltates. ex quo necesse est multa presupponere quasi optantes ee tame nullum eorum impo^le: dico aut ceu de mltitudine ciuium. ac de regione.

h' ponitur ro. 2a.

¶ Ut enim ceteris artificib (puta textori. & nauiclario matiam subee oz aptam ad opificium. nam qnto melior hec existit: tanto id qd fit ex arte erit preclarius) sic & gubnatori reip. & legum positori oz propam subee materiam apte se habentem.

h' tangit illa que a politico supponenda sunt

¶ Est aut ciuilis facltatis pmo uidere de mltitudine hominum qm mltos & quales esse oz. de regione q eodem m: & qualis & qnta ee debz;

h' psequ. & p° ponit alioz opinionem de ciuitatis mltitudine.

¶ Putant pleriq magnam esse debere btam ciuitatem. id & si uerum est: ignorare tamen qualis magna & qualis pua dicenda sit ciuitas. existimant enim magnam ex numero habitantium.

h' rone triplici ondit q magnitudo ciuitatis non consistit in hominu mltitudine.

¶ Sz oz non tantum ad numerum: sz magis ad potentiam respice. est enim ciuitatis op quoddam. quare que maxime id effice pot hanc existimand est esse maximam ciuitatem. ceu ippocratem non hominem sz medicum qs diceret esse maiorem quam alium q magnitudine corpis eum excedat.

h' ponitur 2a ro.

¶ Quinimmo si ex mltitudine iudicandu sit: no ex quauis mltitudine id est existimand. necesse est enim forsan in ciuitatib ee suorum & inqlinorum

&

& hospitum grandem numerum. s3 ex hiis q sunt par
ciuitatis. & ex quib ciuitas constat. horum n precelles
multitudo signum est magne ciuitatis. ex quam ciuita
te opari qdem plti exeunt/bellatores aut pauci. hanc
impossibile est esse magnam. non enim idem est magn
ciuitas & populosa. Conuenientiam re & effectu p3. qr dif- h ponitur ro3.
ficile est & forsan impossibile ut que nimium pplosa
sit ciuitas optime gubnet. earum certe que bene gubna
ri dnr nullam uidem in poplosam mltitudinem ee
diffusam. p3 etiam ex ronum fide. nam lex ordina
tio quedam est. & bonam legis positionem necessarium est
ee bonam ordinationem. at multitudo nimium
magna non pot recipe ordinationem. diuine enim
potentie id opus esse que & hoc totum contine. Cum h inquit de magnitudine ciuitatis sm intentione ppam. & p ex pcedentib concludit ciuitatis magnitudine consistere in qdam determinata mensura
& bonum qdem in mltitudine & magnitudine consu
euit fieri. quapp & ciuitatem illam cuius cum mag
tudine dictus terminus existit optimam necesse est ee.
h pbat illud p silitudines & p proponit silitudines Est quedam mensura magnitudinis ciuitati. que
admodu & aliorum omnium. aialium plantarum.
instrumentor. nam horum singla n3 puam nimium./
n3 magnitudine excessiua suam potentiam retinebunt. s3
aut destituta erunt omnino aia/ul male se habebunt.
ceu nauis unius palme non erit peritus nauis. neq3
duorum stadiorum. s3 si pcesserit ad aliquam magni
tudinem qnq3 pp puitatem male facie nauigatio
nem. qnq3 pp excessum. Ita & ciuitas si ex nimium h applicat ad ppositum similitudinem illam.
paucis sit: non est p se sufficiens. sin ex nimium mul

tis sufficiens quidem in necessariis erit ut gens: sed non ut civitas. rem p. enim non facile est in illis constitui: nam quis dux erit tam excessive multitudinis aut quis

h' concludit quod sit terminus civitatis. et primo ad minus.

preco non stentorius. Quocirca necesse est primam esse civitatem illam que ea multitudine constat que multitudo prima per se ipsam sufficiens sit ad bene vivendum in civili societate. recipit vero ut ea que multitudinem hanc excedit sit maior civitas. sed hoc non est ut diximus infinitum. quem vero sit huius excessus determinatio ex

h' concludit quod determinatur ex parte duplici. vel duorum.

operibus intelligi faciliter potest. Sunt enim actus civitatis imperantium atque parentium. imperantis quidem opus est iubere ac iudicare. ad iudicandum vero secundum iustitiam et ad magistratus demandandos secundum dignitatem necessarium est ut se invicem cognoscant cives quales sint. quare ubi hoc fieri non contingit: necesse est ut male res procedant circa magistratus demandandos et circa iuditia. in utroque certe bonum nequaquam est temere procedendum.

h' probat idem ex alia parte

quod in nimia multitudine manifeste contingit. Insuper hospitibus et inquilinis facile est ad rem p. respicere. cum non sit difficile in tanta hominum multitudine latere.

h' inducit conclusionem intentam.

Patet ergo quod hec est optima determinatio civitatis ut sit maximus multitudinis excessus que sit per se sufficiens ad vivendum et facile inter se cognosci possit. De

h' ponit epilogum.

magnitudine ergo civitatis determinandum in hunc modum

h' inquirit de hiis que supponenda sunt ex parte regionis civitatis. et primo qualis esse debet.

De regione autem eadem Capitulum 4m. dum fere dici possunt. nam qualis esse debeat clarum est. quod sufficientissimam omnis laudabit.

hanc autem necesse est feracem omnium. nam omnia inesse ipsa habere et nullius indigere sufficiens est.

¶ Multitudine autem ac magnitudine tantam ut queat habitatores ociosos nutrire liberaliter simul et temperate quidem viventes. hoc autem utrum bene vel non bene dicatur postea diligentius erit considerandum, ubi de possessionibus et facultatibus mentionem fieri continget. qualiter et quemadmodum se habere erga usum ipsam oportet. permulte enim circa considerationem istam dubitationes cadunt propter trahentes in utramque partem vite excessum alios ad tenuitatem alios ad largitatem.

hic narrat quantam oportet eam esse et aut quod in multitudine.

¶ Formam autem regionis non est difficile prescribere. credendumque est in quibusdam rei militaris peritis asserentibus talem esse oportere ut ab hostibus quidem non facile invadi possit civibus autem facilis sit in aliena egressio. preterea ut hominum multitudinem facile inter se cognosci posse diximus oportere: sic etiam regio sit subiecta conspectui. id est ut cognosci et succurri faciliter possit.

hic determinat de regionis situ et per in se.

¶ Urbis autem situs si formanda nobis illa est secundum votum opportune: et ad mare et ad terram debet iacere. una iam determinatio est premissa, oportere ad auxilia ferenda commune esse locorum omnium undequaque afferenda. altera ad importationem fructuum. preterea ad lignorum materiem. et si quid aliud simile opifitium regio in se habeat facilem advectionem.

hic determinat de situ civitatis per comparationem ad mare et aridam.

¶ Communio autem maris utrum utilis sit civitatibus vel dampnosa permulte fiunt disceptationes.

hic movet dubitationem de propinquitate ad mare.

¶ Nam et frequentare advenas quosdam alienis educatos legibus inutile putant ad

hic tangit nocumenta duo propter que videtur non debere esse propinqua mari.

rectam ciuitatis disciplinam et turbam populatem multiplicari ex usu maris transmittentibus ac recipientibus negociatorum multitudinem esse contrarium dicunt recte ciuium institutioni.

hic arguit in oppositum. et primo utilitates prouenientes ex propinquitate ad mare proponit.

Quod quidem si ista non contingant: melius sit et ad securitatem et ad copiam rerum necessariarum communione maris habere urbem et regionem non est obscurum.

hic manifestat propositum. et primo primum.

Nam ad facilius ferendum hostes proportuna facultas. succurrendique auxiliandique suis terra et mari esse debet. et ad nocendum inuadentibus si non utrinque possibile at altera ex parte magis existet ambobus participantibus. et que apud eos non existunt importari. et que superhabundant deportari ex necessariis.

hic docet euitare nocumenta que uenit sequi ex dicta communicatione. et primo documenta usque ad quantum communicanda sit in ciuitate negotio

Sibi enim ipsi mercabilem non aliis esse ciuitatem oportet. qui autem omnibus mercatum apud se prebent ii faciunt questus cupiditate. quod si non expedit ciuitati hanc cupiditatem habere: neque mercatum certe huiusmodi debet recipere.

hic docet cauere predicta nocumenta.

Nam et nunc quidem videmus multis regionibus et ciuitatibus stationes ac portus opportune iacere. ut neque intra urbem sint. neque valde distantes. ut tuerisque circumdari et aliis huiuscemodi munitionibus. clarum est quod siquid boni prouenit ex tali communione: ciuitas id bonum suscipiet. si in aliquod mali: caueri ab eo facile erit per leges iudicantes ac determinantes quos oportet et quos non oportet inuicem admisceri.

hic inquirit de nauali potentia de nauali quantitate turba. et primo ostendit quod potentia naualis ciuitati expedit

De nauali autem potentia quod melius sit eam habere usque ad aliquam quantitatem manifestum est. non solum enim sibi ipsis. sed et finitimis quibusdam oportet et auxiliari. posse et esse

terrori-

terrori. quemadmodum terra: sic etiam mari. ¶ Magni
tudo autem ac multitudo huius potentie ad mores
ciuitatis erit accomodanda. nam si ea fuerit ciuitas
que magnam prestantiam auctoritatemque habere consue
uerit: necessarium erit hanc potentiam rebus esse conformem.
¶ Turbam uero nauticam, et huiusmodi hominum multitudinem
non necessarium est ciuitatibus existere. nulla enim ci
uitatis pars huiusmodi homines esse debent. nam pugnatores
qui naues conscendunt ingenui sunt homines. et terra qui mi
litare consueti ii presunt nauali turbe et imperant. ¶ E
xistente uero multitudine terreni fortune hominum qui circa
nos habitant, et agricolarum qui in regione rem rusti
cam exercent: necessarium est habundantiam esse nau
tarum. uidemus et nunc istud fieri in quibusdam ciui
tatibus. ceu heracleote multas implent triremes urbem
possidentes magis exiguam quam ceteri. ¶ De regione
igitur et portibus et urbibus et mari et nauali potentia in hunc
modum determinatum sit. de multitudine quoque ciuita
tis quam determinationem habere debeat prius diximus; Capitulum

NUNC autem quales natura ciues esse oporteat. Quintum
ia nobis dicetur. forsan uero id deprehendere quis
si respiciat ad ciuitates grecorum que gubernari dicuntur.
et ad totum terrarum orbem qui a gentibus uariis incolitur.
nam qui in frigidis regionibus incolunt gentes, et que per
europam animo quidem habundant. ingenio uero et arti
ficiis parum habent. quapropter in libertate magis perseuerant
disciplinam uero reipublice difficulter recipiunt ac finiti

Hic maniat usque ad quem terminum sit utilis huiusmodi multitudo ac magnitudo.

Hic maniat multitudinem naualem non esse partem ciuitatis.

Hic maniat multitudinem naualem necessariam esse ciuitati. aliquando sit utilior ciuitati

Hic declarat antedicta.

Hic transit ad inquirendum quales secundum naturam oporteat esse polithizantes recte, et primo intentum et ordinem in dicendis premittit.

Hic probat et primo tangit qui fuerint inepti ad recte ciuiliter uiuendum

h' manifestat q sint magis ap
ti ad rem politizandum.

h' infert ex dictis quales
sint nati ad politizand'

h' probat illud ex dicto quodam
& post ex parte illius dicti ondit
veritatem.

h' reprobat alteram partem
illius dicti.

nis dominari non possunt. que u asiam incolunt in
genio & arte habundant / sz animositatem no hnt.
pp qd' & parere dnantib: & servire pseuant. A grec
corum genus ut mediam regionem locorum sortitu
est: sic etiam amborum est pticepes. nam & animosu
& ingeniosum est. ex q fit ut in libtate degat. & discipli
nam reip. optime recipiat. & unius reip. constitutio
nem sortitum imperare omnib posit. eandem u diffe
rentiam hnt grecorum gentes inter se. quedam enim
hnt naturam ad unum illorum. qdam u pmixte
ac temperate sunt ad utrumq illarum potm. Patet g q
oz & intelligentiam & vigorem animi natura existere
illis q futuri sint idonei quos legum positor ad virtute
instituat. Nam qd' de custodib aiunt qdam oppor
tere ut benivoli sint erga notos / erga innotos u infesti.
vigor animi est / q benivolentiam fac. illa est enim
potentia anime p qm amam / ac benivoli sumus.
eui rei signum est q magis irritat animus contra fami
liares & amicos qm contra innotos si contemptum se
putet. quapp archilochus recte cum amicos incusare
ad animum loq / inquens: non tu qdem ab amicis lan
ceis transfixus es. q dominat & qd' libtatem fuat ab
hac potentia animi existit. dnans enim & invictum
est animus. Hec bene se habet dicere qd' adversus ignotos debent ee infecti. nam ad nullos neminem ee tales
oz. nec sunt magnanimi homines natura infesti nisi contra
iniuriantes. hoc est magis contra notos familiaresq.

pa

patiunt si iniuriatos sibi existimant. et hoc non sine
rone contigit. a qb enim deberi sibi beneficium exp-
tant ab eisdem non solum puari bnficio s3 insup ledi
se putant. unde in pubio dr fratrum contentiones et
ire sunt accerbissime; et q se nimium amat ii se nimi
um oderunt. ¶ De hominib g q inte p. futuri sint: et

h rlat supa.

qt ee o3. et quales natura. et de regione qntam et quale3
fere determinatum est. non enim eadem certitudo q-
renda est in hiis que p rones et in his que fiunt p sensu3;

h inqrit de ptibs ciuitatis. et p ondit duabs ronibs q non omnia q reqrunt ad ciuitatis consistentia sint eius ptes.

CUM u et aliorum sm naturam Cplm 6m.
consistentium non hee sunt ptes toti consi-
stentie sine qb totum ee non pot: palam qd nec ciuita-
tis ponendum est ee ptes quecunq ciuitatib existere
necessario o3. nec alterius cuiusqm communionis ex qua
fit unum aliqd genus. ¶ Unum enim qd et commune

h ponitur ro. 2a.

esse debet communicantib. siue equales siue inequales
suscipiant. ceu siue alimentum id sit siue agri qntitas
siue alid tale. s3 qndo hoc gra huius hoc aut non gra. nib
in his commune. s3 aut huic qdem facere huic aut accipe.
dico aut uelut organo omni ad id opus qd fit et opificib.
domui enim ad hedificatorem nihil est qd fiat come.
s3 est domus gra edificatorum ars. quapp possessione
qdem indiget ciuitas nulla tamen pars ciuitatis est pos-
sessio. multa u animata sunt possessionis. ciuitas aute
communio quedam est similium gra uite ut maxime
fieri pot optime. ¶ Cum u sit felicitas optimum / ipa
autem uirtutis opatio et usus qdem pfectus / contingat

h intendit dtminare q sint necca ad ciuitatis consistentiam. et p tangit illa ex qbs sumit diuisio poletiarum.

autem ita ut aliqui recipiant illius participationem alii parum aut nihil: manifestum est quod hec est causa quare civitatis species differentieque existunt pluresque rerumpublicarum forme. per alium enim modum et aliis viis singuli hoc appetentes, et alios vivendi modos fecerunt. et alias reipublice disciplinas.

Hic manifestat ex quibus sumitur numerus eorum que sunt necessaria ad civitatem. et intentum premittit.

¶ Considerandum est quot sint illa sine quibus civitas esse non potest. nam quas dicimus esse civitatis partes eas necessarium est in istis subesse. capiendus est ergo operum numerus. ex his enim illud apparebit.

Hic tangit necessarias operationes civitatis.

¶ Primum ergo debent existere alimenta. deinde artes. multis enim instrumentis indiget vita. tertium arma. nam qui simul in communione vivunt necessarium est in ipsis habere arma. quibus et magistratibus parere inobedientes compellant. et quibus iniurias repellant externas. preterea pecuniarum habundantium facultas quedam quo illas habere possint. et ad proprias indigentias, et ad bellum. quintum ac primum circa rem divinam cultus. quod vocatur sacrificium. sextum quod est omnium summe necessarium iudicium pro utilitate ac iustitia contrahentium. hec sunt ergo opera quibus indiget civitas omnis.

Hic probat omnia huiusmodi esse civitati necessaria.

¶ Est enim civitas multitudo non quecumque, sed illa que ad vitam per se sufficiens sit. ut diximus. si vero aliquid horum deficiat: impossibile est simpliciter per se esse sufficientem huiusmodi societatem. necessarium est ergo his operibus civitatem constare.

Hic concludit numerum eorum que sunt necessaria.

¶ Esse ergo oportet multitudinem agricolarum qui victum conferant. et artifices. et pugnatores et locupletes. et sacerdotes. et iudices necessariorum atque utilium;

Capitulum .A.

HIIS determinatis: reliquum est considerare utrum omnes

Hic manifestat que illorum sunt partes civitatis et que non. et prius intentum premittit.

co

communicare debent bonorum omnium. fieri enim potest ut idem ipsi sint et agricole et artifices et consultores et iudicantes. vel in unoquoque operum supradictorum alios ponendum est.

Vel quedam esse propria quedam vero communia necessarium est. sed non in omni republica hoc ut diximus contingit. nam fieri potest ut omnes participent omnium. et omnes non omnium sed quidam quorundam. hec enim faciunt rerumpublicarum varietatem. nam in popularibus quidem participant omnes omnium. in paucorum autem potentia contrarium est.

Hic solvit. et primo in generali.

Cum autem consideratio nostra sit de optima republica. ea vero est per quam civitas erit maxime felix, felicitatem autem quod sine virtute impossibile est existere prius diximus. manifestum est ex hiis quod in civitate que optime gubernetur et que iustos habet cives simpliciter ac non ad suppositionem: neque artifices neque mercatores cives esse oportet. vilis est enim huiusmodi vita et virtuti adversa nec certe agricolas esse oportet eos qui futuri sunt cives. opus est enim quiete et ocio ad virtutem comparandam et ad rempublicam gerendam.

Hic manifestat solutionem in speciali. et primo declarat quod predictorum non sint partes civitatis.

Quoniam vero et insunt qui bello intendunt et hii qui consultant de utilibus et iudicant de iustis et iniustis. que quidem maxime videntur partes civitatis: utrum et hos esse alios ponendum sit vel eisdem hominibus ambas partes tribuendum.

Hic inquirit que predictorum possunt inesse eisdem et que non. et primo movet dubitationem.

Clarum est quod quadam quidem eisdem et quadam quidem aliis. qua enim alterius vigoris utrumque opus, et alterum prudentia: alterum viribus indiget: aliis. qua vero impossibilium est eos qui afferre vim et prohibere possunt subiectionem pati semper: eisdem. qui enim armorum domini sunt iidem etiam sunt

Hic solvit et primo manifestat quod hec duo aliquo modo eisdem aliquo modo alteris sit attribuendum.

domini status vel mutationis reip. restat ergo ut eisdem
quidem ambobus resp. tradatur. non simul quidem: sed ut na-
tura fert vires quidem in iunioribus sunt prudentia vero in senioribus.
sic inter eos distribui commodum est. et iustum esse vi-
debitur. est enim distributio id quod est secundum dignitatem. Atque

hic manifestat quod illorum etiam debent esse possessiones.

possessiones quoque circa hos esse oportet. necesse est enim facultates
adesse civibus. isti autem sunt cives. nam turba quidem urba-
na vilium ministeriorum nulla pars est civitatis. nec
aliud genus quodcumque, quod non sit virtutis effector. patet hoc
ex eo quod premisimus. felicitas enim necesse est ut per vir-
tutem fiat. felicem vero dicere civitatem debemus non ad
partem aliquam civium respicientes: sed ad omnes cives. mani-
festum etiam quod horum esse possessiones oportet. siquidem: ne-
cesse est agricolas esse servos vel barbaros vel ministros. Re-

hic ostendit sacerdotium aliqualiter esse tribuendum eisdem cum predictis et aliqualiter divisis.

liquum est ex his que supra numerati sunt genus sacer-
dotum. quorum institutio manifesta est. nec enim agricola.
nec artifex. nec vilium exercitiorum quisquam sacerdos
est deputandus. honor enim diis est a civibus impen-
dendus. sed cum distincti sint cives in partes duas, hoc est
in eos qui arma tenent et in eos qui consultant et decens
sit diis culturam exhibere et requiem suscipere eos qui pro tem-
pore in his laboraverunt ac defessi sunt: his utique
esset sacrorum cura demandanda. que sint ergo sine quibus

hic recolligit supradicta.

civitas stare non potest. et quot sint civitatis partes dictum
sit. agricolas enim et artifices et omne ministerium
civitatis existere necessarium est. sed partes civitatis
sunt hii qui arma tenent. et ii qui consultant. et separatim

est unumquodq; istorum. hoc qdem semp. hoc u͂ s͂m ptem.
Videt͂ aut͂ nõ nunc. nec paulo ante hoc notum fuisse
his q de rep. phant͂: qd p genera sit ciuitas distinguen
da. et pugnatorum genus aliud ee͂ aliud agcolarum. nã
et in egipto usq; ad hoc temp9 in hunc modum se habet.
et in chreta. in egipto qdem sesostri legem ferente. in chre
ta u͂ mino. Antiqua videt͂ etiam cõmessationum insti
tutio. qd in chreta fcm͂ est mino regnante. s3 multo pri9
hoc in italia qm in chreta constitutum fuit. tradunt eñ
periti homines illorum locorum fuisse italum quendã
enotrie regem. a q mutato nomine p enotris itali sunt
uocitati. oramq; illam maritimam europeq; est inter
scillaticum et lameticum sinũ. distant u͂ hec loca int͂
se meridiei. italie nomen p̃mo cepisse. hunc g͂ italum
tradunt agculturam enotros docuisse. cum p̃us essent
pastores uagi ac palantes. illisq; legem posuisse et com
messationes instituisse p̃mum. quapp etiam nc qdã
illorum pplorum cõmessationib9 utuntur. et legib9 qbusdã
ab illo positis. incolebant. fuit eñ italie ptem que ad
tireniam u͂sa est opici. q nunc ausonii nõiant͂. altam
u͂ ptem q ad iapigã et ioniam ptinet incolebant chao
nes sirthim appllatam. et ipi q ab enotris horti. Inue
tio g͂ cõmessationum hinc p̃mum extitit. diuisio at
ciuitatis p gña apd egiptum incepit. sesostris enim mul
tis tempib9 ante fuit qm minos in chreta regnaret. Et
alia fere credendum est eodem m̃ inuenta fuisse mul
totiens in longo tempe. immo uere infinicies. nam et

h͂ manat͂ ista ab antiqs fuisse inuenta. et p9 oñdit distinctionẽ istorum fuisse ab antiquo.

h͂ manat͂ conuiuiorũ institutionẽ fuisse ab antiqs.

h͂ manat͂ qd istorum aq fuit p̃mo inuentum.

h͂ determinat de aliis aurib9

que necessaria sunt ad usum uite indigentiam ipa3
docuisse r̃onabile est. & illis reptis: additamenta post-
modum f̃ca fuisse ad expolitionem uten di formã.
q eodem m̃ in constitutione rerum p. accidisse cre-
h' maiat ciuilia p̃ fuisse inuenta ap' egiptum.
dendum est. Esse ũ cuncta uetusta signum est: q
egiptii q̃rum antiq̃tas maxima putat̃ leges habuerit
& ciuilem institutionem. q̃pp utend' est hiis que suf-
ficienter tradita sunt. & que deficiunt repire cognã
h' recapitulat ante dc̃a
dum. Q' d' g̃ agri & possessiones eorum ẽẽ debent
q arma tenent quiq, ptes sunt ciuitatis dictum est.
& quia de cã cultores illarum alios ẽẽ o3. & q̃nta. &
qualis deb& ẽẽ regio; Octauum Capitulum.
h' trãsit ad determinandũ de regionis diuisione. & q̃t & quales o3 ẽẽ ipis culturas. & p̃mittens suam intentionẽ post suppositiones q̃sdam q̃ sumũt' ex pte possho num.
DE distributione ũ ipius regionis: & q & q̃les
ẽẽ debent cultores dicendum est. q̃no q de3
nec communes omnium censem' ẽẽ debẽ possessiones
ut q'dam tradidere s3 usu amicabili communes fieri.
h' ponit .3. suppositiones de communis comuniby
n3 de esse ulli ciuium alimenta. De comessationib'
q, uidet' omib' utile ẽẽ ut assint bene institutis ciui-
tatib'. q̃m ũ ob cãm nob q, idem uideat' postea dice-
mus. o3 aũt ciues uniuersos ad earum communem
admitti. at non facile est ut q paupes sunt contribue-
re statutam pensionem ex p'p'o possint: & ceteram
h' ponit unam suppositionem q̃ntum ad expẽsas diuinorũ.
domum gubnare. Propterea in sacrificiis, cultuq,
deorum sumpt' communes ẽẽ debent totius ciuitatis.
h' ex dc̃is infert diuisionem totius regionis.
Est g̃ necessarium in duas ptes regionem diuid'e.
& aliam ẽẽ publicam aliam p̃uatorum. utraq, illar
ptium diuidenda est. illi' namq, ptis q̃m publicã

esse debere diximus, una pars deorum cultui deputanda est, altera vero ad conversationem impensam. rursus vero privati agri pars una ad proprias necessitates est deputanda, altera vero ad civitatem. Ut duabus sortibus utrique distributis amborum locorum omnes participes sint. equum enim et iustum ita se habet. Et ad finitima bella concordantius. ubi enim hunc modum non fuerit, alii faciliter parvipendunt ad finitimorum inimicitias, alii nimium illas refugiunt et contra dignitatem. quamobrem apud quosdam lex est ut qui agros habent vicinos hii non admittantur ad consilium belli adversus illos suscipiendi, quasi ob privatam suam causam recte consilium dare non valentes. agrorum igitur per hunc modum facienda particio est ob causas ante dictas. Cultores autem ipsi maxime quidem si secundum votum optandum est: servi esse debent, neque omnes unius generis, neque animo elati, ita et ad faciendum opus utiles forent et nihil novi ab eis metueretur. secundo autem loco barbari ministri natura similes hiis quos supra diximus. horum autem in privatis quidem agris et ipsi privatorum dominorum sint, in publicis vero publici. quemadmodum autem servis utendum sit, et quare melius est omnibus servis premium libertatis esse propositum, postea dicemus; Nonum Capitulum

Assignat hic duas causas divisionis predicte. (margin, beside "Ut duabus sortibus")

Hic tangitur causa 2a. (margin, beside "Et ad finitima")

Hic declarat quot et quales esse debeant terre cultores. (margin, beside "Cultores autem")

VRBS autem quod terre marisque particeps esse debet, et quod ad totam regionem similiter esse debet communis quantum fieri potest dictum est prius. Ipsius autem ad se ipsam optandum est positionem sortiri ad quatuor respicientes. primum ad sanitatem quod est necessarium.

Hic magis in speciali determinat illa que supponenda sunt circa edificia et situm civitatis et regionis. et primo quedam prius determinata recolligit. (margin, beside "Nonum Capitulum" and "VRBS autem")

Hic tangit quartum de situ civitatis in ordine ad sanitatem et bellicas actiones. (margin, beside "quantum fieri potest")

ad orientem enim solem converse urbes et ad eos ven-
h' tangit 2m.
tos qui inde perflant saluberrime sunt. Secundo loco que sunt
boream site. hee namque ad hiberna sunt potiores. Circa re-
h' tangit 3m.
liqua vero ut ad civiles res et ad bellicas opportune se habeat.
ad bellicas quidem ut facilis sit civibus in aliena egressio.
hostibus autem difficilis additio. ac difficilis circumdatio.
h' tangit 4m.
Aquarum autem et stagnorum habundantiam habeant
maxime naturalem. quod si naturalis deficiat: ex aqua pluvia
citerne et lacus qui magnam vim aquarum suscipiant compa-
rentur. ita ut deesse aqua si quando obsiderentur numquam
h' ostendit de quo predictorum sit magis sollicite curandum
possit. Sed cum oporteat de sanitate habitantium curam
habere hoc autem sit primum in situ et qualitate loci. secundum
in aquarum salubrium usu: in ea quoque re est diligentia me-
rito adhibenda. quibus enim plurimum et frequentissime uti-
mur ad corpus ea plurimum important ad sanitatem.
aquarum autem ac ventorum potentia talem habet naturam.
h' ponit documentum quoddam
Quapropter in civitatibus que recte sapiunt distinguendus
est aquarum usus: si non omnes sunt pares. nec ha-
bundantia sit earum aquarum. usus si non omnes sint
ut alie seorsum aque ad cibum et potum alie ad ali-
h' inquirit de hiis que supponenda sunt circa edificia et munitiones intra civitatem et primo in generali quantum ad omnes politias.
am indigentiam deputentur. Loca autem munita non
pariter cunctis civitatibus utilia sunt. ut puta arx ad
dominatum vel ad statum paucorum. popularem autem vivendi
inequalitas loci. in optimatum vero gubernatione neu-
h' manifestat qualem esse oporteat dispositionem domorum privatarum.
trum istorum | sed magis loci plures ardui. Privatarum
autem domorum forma gratior et commodior ad ceteras
res existimatur secundum noviorem istum ippodamium.

morem. sed ad securitatem tutellamque civitatis utilior erat antiquorum hedificatio. habuit enim illorum hedificia inextricabiles additus. ex quibus nisi consueti evadere non possent. et inscrutabiles latebras si qui aggrederentur. ex quo utriusque horum participare debet. potest enim hoc fieri si quis ita disponat ut solent agricole quos vocant quidam vinearum tramites. Et certamine urbem non facere penetrabilem: sed partes quasdam et loca. sic enim erit securitatem et ad ornatum se bene habebit. — hic inquirit de dispositione munitionum totius civitatis et primo in generali.

Menia autem qui dicunt non oportere adesse civitatibus illis que virtutem possideant nimium prisce loquuntur. et hoc vident per experientiam reprobatum in hiis civitatibus que id sibi ad gloriam iactabant. — hic inquirit de muris civitatis. et proponit opinionem quandam. quam finaliter improbat.

Est enim ad pares ac non multo excedentes multitudine non satis decorum per menia servari velle. — hic ostendit quibus conveniunt et quibus non sit necessarium muros habere.

Sed cum aliquando id contingat et fieri possit ut multo maior hominum multitudo et maiori virtute supervenerit, si salvos esse oportet neque perire neque contumeliis affici: firmissimam munitionem murorum putandum est opportunissimam esse in bello. presertim hoc tempore in quo tormenta et machine ad obsidiones urbium cum omni subtilitate sunt adinventa. — hic per rationes 3. ostendit muros necessarios esse in civitate que potentia et virtute defficit.

Simile est enim civitatem non circumdandam esse menibus censere et regionem facilem ad invadendum querere. et deicere montuosa loca. et privatis domibus non circumdare parietes quasi viles futuri sint habitatores. — hic ponitur ratio 2a.

Atque ne id quidem latere oportet quod qui menibus circumdant: eis licet in utramque — hic ponitur ratio 3a.

pertinentibus urbibus et tamquam muros habentibus et tamquam

h' concludit curandum esse de muris, quod etiam subiungit causam.

non habentibus. Sed eis qui menia non habent non licet. Si igitur per
hunc modum se habet, non solum menia circumdanda
sunt urbi, verum etiam curandum ut et ad orna-
tum civitatis se habeant decenter et ad bellicas oppor-
tunitates, cum alias tum ad illas que nunc reperte sunt.
Ut enim aggressoribus cura est quibus modis vincant,
ita quedam iam reperta sunt, quedam investigare
atque philosophari oportet eos qui defendunt. Principio enim non ag-
grediuntur eos qui bene se preparaverunt expugnare.

h' determinat dispositionem habitationum que ordinantur ad actus principales, et primo ponit intentionem.

Cum vero multitudo civium in conversationibus distri-
buta debeat esse, menia vero sint presidiis quibusdam
et turribus per opportuna loca interpositis munienda,
clarum est quod res exigit aliquas conversationum in
illis ipsis presidiis collocari. Et hec quidem per hunc utique

h' prosequitur de hiis que ordinantur ad divinum cultum, et primo ostendit quales esse debeant simpliciter.

modum erunt constituenda. Edes vero deorum ac
principalissime magistratuum conversationes idoneum
locum habere debent et eundem, sacra quecumque lex non
seperat aut responsum oraculi. Esset autem talis locus
qui et supereminentiam habet ad ostendendam virtutem suf-
ficienter et ad vicinas partes civitatis excellenter.

h' ostendit quales esse debent hee edes exterius.

Decet autem sub hunc locum constructionem fori esse
talem qualis est in Thessalia, cuius quod liberum vocant,
id est quod debet esse purum ab omni mercatu, et neque
opifices neque agricolas neque alium nullum talem illi appropin-

h' manifestat quales esse debent per comparationem ad cives.

quare nisi a magistratibus vocarentur. Esset vero hic locus
gratior si et gimnasia seniorum in eo sint constituta

Decet enim secundum etates distribui hunc ornatum et in iunioribus magistratus quosdam versari. seniores autem magistratibus assistere. presentia enim magistratuum ante oculos posita gignit veram reverentiam / liberalemque pudorem. ¶ Venalium autem rerum aliud forum esse debet. et alio loco situm. quo et a terra et a mari facilis sit importatio bonorum.

hic determinat de loco rerum venalium que ad commutationem ordinantur

¶ Cum vero multitudo civium divisa sit in sacerdotes et magistratus: decens est sacerdotibus circa edes sacras esse commessationes institutas. magistratuum autem quicumque de contractibus ius dicunt. et qui de accusationibus cognoscunt. et qui circa vocationes in ius et aliam huiusmodi administrationem intendunt. et insuper qui edilitatis et urbanarum rerum curam gerunt iuxta forum in loco celebri / communique sunt commessationes statuende. talis est locus illius fori in quo necessaria venundantur. nam alterum illud forum superiori loco situm debere esse diximus ociosum. hoc autem ad negotia rerum necessariarum deputari.

hic determinat dispositionem habitationum eorum qui sunt in civitate principales.

¶ Hunc eundem ordinem in regione quoque imitandum esse dicimus. sunt enim magistratus quidam apud rusticos. quos alii custodes alii rectores appellant. quibus et loca ad custodiam regionis et commessationes sunt iisdem in locis constituende. templa quoque per agros distributa esse debent. partim diis / partim heroibus.

hic mandat dispositionem habitationum in regione extra civitatem existentium

¶ Sed immorari nunc circa ista superfluum est. cum sint illa non difficilia cognitu: sed magis factu. dicere enim voci est: evenire autem fortune. quapropter circa talia insistere ad presens omittamus; Capitulum 10m.

hic se excusat ad considerationem diligentiorem de hiis

De republica autem ipsa ex quibus et qualibus constare.

hic intendit ad determinandum de quibus et qualibus sit instituenda optima politia et civitas optima. et primo intentionem premittit.

In ista parte prosequitur et pertractat ea que requiruntur ad hoc quod homo sit optimus.

debet civitas que beata sit futura et recte gubernari dicenda est. Duo sunt in quibus omnis commendatio bene agendi consistit. unum ut propositum ac finis agendi recte subiaceat. aliud ut eas que ad illum finem ferant actiones inveniamus. fieri enim potest ut et concordent hec inter se et discordent. nam quandoque illud ad quod intendit recte iacet: sed in actionibus per quas illo potiri credimus aberratur. quandoque autem omnia ad finem dirigunt: sed finis ipse est prave positus. quandoque etiam in utroque est error. veluti circa medicinam. nec enim quale oportet esse corpus sanum recte iudicant interdum. nec ad subiectum sibi finem opera dirigunt. oportet autem in artibus et scientiis hec utraque obtineri: finem et eas que sunt ad finem actiones.

Hic ostendit non omnes homines eodem modo se habere ad felicitates.

Quod igitur bene vivere ac felices esse omnes cupiunt: manifestum est. sed aliis potestas est adipiscendi aliis non propter fortunam aliquam vel naturam. opus est enim adiumentis quibusdam ad bene vivendum. minoribus quidem illis qui melius dispositi sunt maioribus autem qui peius. alii vero statim non recte querunt felicitatem cum possint.

Hic manifestat qualem oportet esse civitatem optimam et per intentionem premittit.

Cum autem propositum nostrum sit optimam rempublicam videre. ea vero est per quam civitas optime gubernetur. optime autem gubernatur si felicitatem maxime recipiat: manifestum est quod quid sit felicitas latere non debet.

Hic prosequitur et premittit diffinitionem felicitatis.

Diximus autem in ethicis si in illorum libris utilitas ulla est operationem esse et usum virtutis perfectum. et hunc non ex suppositione: sed simpliciter.

Hic exponit ultimam particulam illius diffinitionis.

Dico autem ex suppositione que necessaria sunt. simpliciter autem quod in seipso commendationem habet. veluti circa res iustas

iudicare. punire. supplitio. afficere a virtute quidem est.
sed ex necessitate commendationemque habet ex complexione.
eligibilius namque forte nullo tali indigere: neque hominem
neque civitatem. at enim ad honores et opes simpliciter sunt
optime actiones. nam alterum quidem illud mali alicuius
electio est, hec autem contra. effectiones enim bonorum sunt
et generationes. Studiosus enim vir et paupertate et mor
bo et aliis fortune adversitatibus laudabiliter utetur. verum
tamen felicitas in contrariis horum existit. nam et hoc determi
natum fuit in ethicorum libris, quod talis est studiosus
cui propter virtutem bona sunt simpliciter bona. Palam autem et quod
usus istos necessarium est studiosos et bonos esse simpliciter. quapropter
existimant homines extranea bona causam esse felicitatis. ceu
si quis bene pulsandi causam putet esse liram magis quam artem.
Necessarium est igitur ex hiis que dicta sunt alia subesse, a
lia parare legispositorem. ex quo secundum votum optamus civita
tis constitutionem in hiis quorum domina est fortuna. dominam
enim illam posuimus. sed studiosam esse civitatem non est
fortune opus, sed scientie, ac electionis. atque studiosam esse civi
tatem est cives illos qui in republica versantur esse studiosos.
nobis autem omnes cives participes sunt reipublice. hoc igitur conside
randum est quomodo vir fiat studiosus. nam si recipiatur
omnes esse studiosus non autem singulos civium: sic
forte optabilius. sequitur enim ad singulos esse et omnes
esse. Atque boni quidem et studiosi fiunt propter tria. sunt autem
hec tria natura, mos, ratio. Etenim nasci oportet principium
ceu hominem at non aliud animal. et sic qualem an

Hic ex dictis ostendit qualem esse oportet optimam civitatem. et manifestat qualiter studiosus utitur utraque fortuna.

Hic manifestat quod predictorum unus oportet studiosos esse.

Hic concludit qualem esse oporteat optimam civitatem.

Hic manifestat propositum et propter quod natura faciat ad hoc.

Hic manifestat per quod et quomodo et qualiter efficiantur studiosi. et primo intentum proponit

an quem secundum corpus et animam. Quedam etiam nasci nulla utilitas est. mores enim mutari faciunt. nam aliqua per naturam ad utrumque apta per mores ad peius vel ad melius convertuntur. Cetera quidem animalia maxime vivunt secundum naturam. parum vero aliquid et secundum mores. homo autem et secundum rationem. solus enim rationem habet. itaque oportet hec simul concordare. multa enim preter mores. et preter naturam agunt homines propter rationem si persuadeatur melius esse aliter agere. Natura quidem quales esse oportet eos qui legumpositori sint parituri determinatum est prius. reliquum opus est iam discipline. quedam assuescendo dis quedam audiendo. Cum vero omnis societas civilis consistet ex imperantibus et parentibus hoc iam considerandum est. Utrum alios esse oportet qui imperant et alios qui parent: an eosdem. palam enim quod et disciplina secundum hanc divisionem sequi debebit. Si quidem tantum differrent alteri ab aliis quantum dii et heroes ab hominibus differre putantur et primum statim corpore ac postea animo: longe antecellerent ac manifeste indubitateque appareret eorum superminentia: clarum est quod eosdem semper istos melius fore imperare. alios vero parere. Sed cum facile non sit hoc reperire nec sit ut apud indos scilax esse ait reges tantum a populis differre: manifestum est quod propter multas causas necessarium est ut omnes similiter participes sint vicissim imperandi et parendi. equum enim idem similibus. et difficile est stare rem publicam que constituta sit preter iustitiam. cum illis enim qui ab imperando excluderentur.

con

hic ostendit consuetudinem ad hoc facere.

hic manifestat rationem ad hoc facere.

hic manifestat quales oportet eos esse. et continuat dicta dicendis

hic prosequitur volens ostendere quales oportet esse cives secundum disciplinam. et intentum apponit.

hic prosequitur questionem et primo ostendit ubi expedit eosdem semper principari et alios subici.

hic manifestat quod prout ut in pluribus melius eosdem principari et subici secundum tempus divisa.

hic prosequitur et primo querit an oporteat esse eosdem principantes et subditos: an non.

concurrent omnes qui sunt in regione statum muta-
re cupientes. et tantam esse multitudinem in rei p[ublice]
gubernatione ut sit potentior istis, unum aliquid impo-
ssibilium est. At enim quod oporteat eos qui in principatu sunt
differre a subiectis indubitabile est. quomodo igitur hec erunt
et quomodo participent considerare debet legislator ut prius
diximus. natura enim ostendit quemadmodum hec disti-
nguenda sint. fecit enim eosdem genere alios iuniores a-
lios seniores. quorum alteri debent parere gubernantibus al-
teri gubernare. indignatur autem nemo propter etatem maio-
ri concedere. nec putat illum cui cedit potiorem esse
se. presertim cum et ipse quando ad id etatis pervenerit eun-
dem honorem sit recepturus. est igitur ut eosdem esse dicere
eos qui parent et imperant. est etiam ut diversos. Itaque
et disciplinam et eandem dicere necesse est et ut diversam.
qui enim imperare vult recte oportere aiunt ipsum prius
sub imperio fuisse. imperium vero ut in primis libris dictum
fuit aut gratia imperantis est aut gratia subditorum. horum
alterum servorum esse diximus, alterum liberorum.
Mandatorum vero quedam inter se differunt in agen-
do sed in cuius gratia. quapropter multa que videntur esse ministrorum
opera et adolescentium liberis hominibus pulchrum est
ministrare. ad pulchrum enim et non pulchrum non
tantum differunt actiones propter seipsas quantum in fine et
CUM vero civis et **Capitulum iii.** gratia cuius;
presidentis eadem virtutem esse diximus
que optimi viri et eundem prius parere debere postea

Marginal notes:

hic manifestat quod oportet principantes esse alteros a subiectis.

hic qualiter principantes sint idem et alteri.

hic proportionaliter esse dicendum quantum ad disciplinam.

hic manifestat ex quo sumenda est differentia utrorumque principantium.

hic transit ad declarandum qualiter efficiantur disciplinati. et primo intentum proponit.

impare: hoc utiq; erit legum positori intuendum laborandumq; ut uiri boni efficiant. & p que exercitia.

h prosequi. & p ondit felicitatem consiste i ronali pcentiam.

& q̃s finis uite optime. ¶ Diuise sunt aut due ptes anime. quaru alt'a ronem p se habeat alt'a non habet qdem p se: uerumtam roni obtempare pot. qrum dixim' esse utute illas p quas uir boni dicit qdam m. s3 in utra istarum magis est finis: q ita diuidunt ut nos fecim': his ambiguum no est qmo sit dicendu3. semp enim deterius gra melioris est. p3 hoc in hiis que sunt scdm artem. & in hiis que sunt scdm nam. melius at illud qd ronem ht.

h ondit qd ultimus finis consistat in opatione ptis speculatiue.

¶ Diuidit aute3 dup ut nos consueuimus diuidere. est enim ro alia actiua alia contemplatiua. sic g necesse est & hanc ptem diuidere: & actiones clarum est q; correspondenter se hre dicem'. & o3 eas actiones que sunt melioris scdm naturam mag' expetendas ee ab illis que conseq possunt aut oia aut illa duo. semp enim cuiq; id est maxime expetedum cuius potiri est sumi.

h maifat uitam humanam & omnia agibilia diuidi consimiliter ptib' anime.

¶ Diuisa est aut uita tota tota in negotium & otium. bellumq; & pacem. & agibilium quedam sut necessia & utilia quedam honesta. in qbus necesse est eandem ee optionem & ptib' anime | & ipsarum actionib'. bellum qdem gra pacis. negotium aut gra otii. necessaria & utilia gra honestorum.

h concludit corolaria duo.

¶ Ad cuncta g hec aspice d3 q legem posuit: & ad ptes anime & ad illarum actiones. mag' u ad ea que meliora & finis. eodem m & circa uitas & rerum diuisiones. posse enim o3 & in negotio uaca

ri

ri. & in bello preferenda est tamen. & otium. necessaria &
utilia posse agere. preferenda sunt tamen honesta. Itaque ad hec
tamquam ad signum & pueri adhuc existentes & alie etates que
indigent per disciplinam sunt dirigendi. Nam qui nunc
grecorum recte gubernari videntur & legumlatores qui eas rem p.
instituere: non ad optimum finem videntur aspexisse. neque
ad omnes virtutes disciplinam & leges duxisse: sed one-
rose declinaverunt ad illas virtutes que videntur utiles atque
plus habere facient. similiter autem posterorum quidam scripto-
res opinionem suam ostenderunt. laudantes enim lace-
demoniorum rem p. admirantur & commendant legisla-
toris eius propositum: quod omnia ad potentiam & ad bellum
direxerit. Que & per rationem refelli possunt & per facta iam nunc
reprobata sunt. ut enim plurimi hominum dominari late cupiunt.
quoniam ex inde multa provenerunt fortune commoda. sic tibron
admirari laudareque videtur lacedemoniorum legumla-
torem. & quorumque alter de re p. illorum scripsit. quod propter ex-
citationem eorum ad pericula multorum dominationem sibi
compararunt. atque patet quod cum non habeant nunc dominatio-
nem lacedemonii: non felices amplius esse (?) sunt. nec legum-
lator eorum bonus. insuper illud ridiculum si permanentes
in legibus eius nulloque impediente illis legibus uti: ami-
serunt bene vivere. Non recte suscipiunt neque dominatio-
nem ad quam intendisse legislatorem ostendebant. nam
imperium liberorum melius est, ac magis ex virtute quam
dominari ut servis. Preterea non per hoc civitas felix est exti-
manda. neque legislator laudandus: quod vincere docuerit

hic ponit 2m corolarium

hic reprobat opinionem quorundam contradicentium a quibus de antedictis. & post ponit ipsorum opinionem.

hic reprobat opinionem antedictam & post manifestat 2m & operibus ipsis esse redargutam.

hic ponitur ratio 2a contra illam opinionem.

hic manifestat illam opinionem esse redarguibilem per rationem. & maxime quantum ad principatum & hec 2a.

hic ponitur ratio 2a contra.

finitimis dominari. hoc enim magnum continget nocumentum. nam et adversus cives hoc agere qui poterit, et civitati sue dominari querere: de quo accusant lacedemonii pausaniam. licet in tanta dignitate constitutum.

hic secundo ex dictis concludit contrarium illius opinionis.

Hec sane aliqua huiusmodi ratio, aut lex civilis est, neque utilis neque vera. eadem enim optima privatim et publice legumlatorem inducere oportet in animos hominum. neque exercitatio rerum bellicarum ob id est meditanda ut in servitutem adigant immerentes. sed primum ne ipsi servire aliis compellantur. deinde ut imperium querant gratia utilitatis subiectorum, non autem omnium dominationem. tertio ut eis dominentur qui servire sunt digni.

hic per signum manifestat quod dictum quod supponitur.

Quod autem oporteat legispositorem studere ut provisio sua et circa bellicas res, et circa aliam institutionem ad otium et ad pacem referatur: illud attestatur quod plereque talium civitatum bellum gerentes conservantur. sed cum dominationem adepte sunt: destruuntur. splendorem enim veluti ferrum per pacem admittunt. causa huius est legumpositor qui non ita instituit ut in otio starent.

hic ostendit quod civitatem felicem oportet habere omnes virtutem. et primo ostendit quod oportet habere omnem virtutem, ad vacationem necessariam.

Cum igitur idem finis esse videatur publice et privatim hominibus, et eandem diffinitionem esse necesse sit viro optimo et optime reipublice: manifestum oportere virtutes eas que ad otium spectant illi existere.

hic manifestat quod sit necesse habere omnes virtutes que preordinantur ad vacationem et non vacationem.

Finis est enim (ut sepe iam diximus) belli pax. negotii otium. sunt autem utiles ad otium et quietem virtutes quarum opus in otio est. et quarum in negotio. oportet autem multa necessariorum existere ut liceat in otio esse quapropter temperatam civitatem esse oportet ac fortem et patientem

tem. nam ut est in puerbio nullum otium fuis. ¶ Q
ui non possunt fortiter picula subire sui sunt inua-
dentium. fortitudine g & constantia opus est ad
negotium. phia u ad otium. temperantia & iustitia
in utroq tempore. sz magis in pace & otio. nam bellum
qdem ipsum cogit homines ee iustos | ac temperatos. for-
tune aut psp fruitio & otium cum pace: petulan-
tes magis facit. multa g iustitia. multaq temperantia in-
digent hii q in optimo statu constituti uiuunt: & infrui-
tione omnium rerum | que btos face putant. ueluti si
q sunt (ut poete tradunt) in btorum insulis: maxime
hii phia et temperantia & iustitia indigerent: quanto
magis ociosi sunt in habundantia talium bonorum.
quag de causa bta & studiosa futura ciuitas hiis in-
digeant uirtutibus manifestum est. turpe est enim no
posse frui bonis: sz in negotiis qdem | & bello uiros pbos
uideri: in ocio aut | & pace seruiles. quamobrem oz no
quadmodum lacedemoniorum ciuitas uirtutem exercere.
illi enim no eo ab aliis differunt q no putent eadem
maxima bona que ceteri: sz eo qd puenire illa existi-
mant magis p aliquam uirtutem. cum u maxima sint
hec bona quam ea que belli. & fruitio eorum qz uirtutum.
& qz illius gra: manifestum ex hiis; Capitulum xi^m

h tangit uirtutes q p se ordinantur ad negotium. & q ad ocium. & q ad utrumq.

h recollogit dca adiungendo suasionem quandam.

QUOMODO aut & p que id erit utiq consi-
derandum. diximus itaq supra diuiden-
tes: q natura | & more | & ratione indigemus. ex hiis aut
quales aliquos natura ee oz determinauimus. restat uide-

h trahit ad declarandum quales & p quas admonitiones fiunt & fiunt optimum uiri p comparatione ad optimam uitam. & p intentione pmittit

utrum ratione prius an moribus sit eruditio facien-
da. hec enim simul concordare debent optima con-
cordatione. contingit enim rationem aberrare ab opti-

Hic prosequitur. et primo ostendit generationem et consuetudinem ordinari debere ad rationem et intellectum.

ma suppositione et similes per mores duci. Clarum est et
hoc primum quidem quemadmodum in aliis quod generatio est a princi-
pio et finis a principio alicuius alterius finis. ratio autem nobis
et mens nature finis. quare ad hec generationem ac morum

Hic ostendit quod appetitus irrationalis sit prior natura quam intellectus in actu.

institutionem parare oportet. Deinde ut anima et corpus
duo sunt: ita quod et duas esse videmus anime partes. unam
irrationalem alteram que habet rationem. habitus quoque earum duos.
quarum altera est appetitio altera mens. ut autem
corpus in generatione antecedit animam: sic pars irrationalis
antecedit eam partem que habet rationem. palam id in pueris
quibus statim ira et voluntas et concupiscentia existunt:
at ratio et mens procedente etate in illis fieri nate sunt.

Hic concludit prius esse disponendum corpus quam animam. et appetitum quam intellectum.

Quapropter corporis curam necesse est prius suscipere quam anime:
deinde appetitus. curam tamen appetitus gratia mentis. Curam

Hic declarat qualiter et per que dispositi simus ad virtutem et primo intentionem et ordinem dicendi premittit.

vero corporis: gratia anime. Si igitur ab initio providendum est a
legislatore optima ut sint corpora eorum qui educantur. primo
quidem circa coniugia providere debet quando et etate et cuiusmodi
existentes sint in matrimonium copulandi. Hoc autem

Hic prosequitur. et primo ostendit quod oportet fieri coniugium etate determinata utriusque coniugis

instituere legispositor inspiciens ad ipsos et ad vite tempus
ut etatibus eisdem concurrant. nec discrepet gignendi
potentia. viro enim generare adhuc potente si mulier
ipsa concipere non possit. vel muliere quidem ad concipien-
dum apta vir ipse non possit. lites ac discordie inter
ipsos oriuntur. Ad filiorum quidem susceptionem est

Hic probat idem ratione sumpta ex susceptione filiorum.

ins

insipiendum ne nimis distent ab etate patria. quoniam
nec ipsis senioribus gratiam referre ullam possunt. nec paren-
tes filiis alimenta prestare. nec etiam nimis proximi ad
etatem patriam accedere debent filii. habet enim hoc turba-
tionem non parvam. cum enim tanta sit reverentia huius
modi filiis erga genitores. ut potentes quasi equalibus. et circa guber-
nationem domus querelle exista quasi paritate soleat
provenire. Amplius autem quod dicere incipientes huc digressi sumus
ut corpora generatorum sint secundum legispositoris voluntatem.
fere quidem hec omnia proveniunt per unam diligentiam.

Nam cum finit finis gignendi ut plurimum viris quidem
septuagesimis annis mulieribus autem quinquagesimis ita
coniugandi sunt ab initio ut etatibus ad hunc finem con-
currant. Est autem adolescentium coniunctio improba
ad filios. in cunctis enim animalibus iuveniles partus im-
perfecti sunt. et feminine crebrius quam mares. et parva corporis
forma gignuntur. quare circa necesse est hoc idem in hominibus
provenire. huius autem coniectura sunt quia in quibuscumque civi-
tatibus consuetudo est adolescentes mares puellasque co-
iugari in eisdem inutilia et pusilla hominum corpora existunt.

In partu quoque laborant magis puelle ac pereunt plures. ex quo
responsum oraculi trizeniis datum quidam existimant ob
istam causam. quia multis pereuntibus propter immaturitatem nup-
tiarum non propter fructuum collationem. Ad continentiam
quoque utile est nuptias fieri seniores. intemperatiores enim
esse videntur cum puelle veneri assuescunt. Ac mascu-
lorum corpora crescere impediuntur si adhuc augente

[Marginal notes:]
hic ponit rationem 3am que sumitur ex dispositione.
hic extimat qua etate expedit fieri coniugium. et hoc ex termino generationis in utroque coniuge.
hic probat 4or rationibus iuvenum coitum esse nocivum
hic ponit rationem 2am.
hic ponit rationem 3am.
hic ponit rationem 4am

femine consuetudinem ineant. nam huius terminus
Hic concludit quod etate sit copula nuptialis facienda.
hic esse videtur quem non multum excedit amplius. Quare
propter puellas quidem circa etatem decem et octo annorum
nuptiis tradere congruit. masculos autem circiter etatem
annorum sex et triginta. in hoc enim tempore et vigentibus
corporibus coniungentur. ac procedente tempore simul apte de-
sinent procreare posse. et filiorum susceptio primum erit
ab initio eis etate vigentibus si recte procedat statim gene-
ratio, primum iam vergentibus ad annum septuagesimum.
Hic manifestat qua dispositione aeris debeat fieri copula sive carnalis coniunctio.
Quibus quidem igitur etatibus coniugia sint facienda dictum sit. Tempus
autem anni ut nunc multi observant recte per hyemem
aptius ad nuptias esse videtur. Sed consideranda sunt in pro-
creatione liberorum que a medicis et que a physicis
traduntur. medici enim tempora corporum sufficienter
ostendunt. physici autem de spiritibus borealia magis quam
Hic manifestat quales esse oporteat ad propagationem copulandos. et primo quo ad quantitatem.
australia laudantes. Que autem corpora maxime
utilia sint magis dicendum est et ubi de disciplina
liberorum tractatur. summatim vero sat sint nunc dixisse.
neque enim athletarum habitudo utilis neque ad civilem
habitum. neque ad sanitatem et procreationem liberorum.
nec rursus humilis et imbecilla nimium: sed media
Hic ostendit qualia esse debeant ipsorum corpora per comparationem ad exercitia.
istarum. Laboriosam enim habitudinem habere oportet.
exercitatam vero laboribus non violentis, neque ad unum la-
borem solum ut athletarum habitudo: sed ad liberalia opera.
Hic manifestat curandum esse de mulieribus pregnantibus.
hec autem similiter viris mulieribusque existere debent. Pre-
gnantes quoque mulieres curam habere corporum oportet. non pigres-
centes. neque subtili utentes alimonia. hoc autem facile est le-

gu

legumpositori providere si iubeat singulis diebus iter quoddam
facere debere ad deorum sacra. Mulieres que sortite sunt con
cipiendi honorem. Mentem tamen contra quam corpus in tranquil
litate est traducenda. que tamen fiunt ab ea que continent
capere videntur. quemadmodum illa que nascuntur a terra. Circa expo
sitionem autem vel educationem filiorum lex sit nihil
orbatum necessaria fore educandum. In aliis vero si mores insti
tutaque civitatis prohibeant genitos exponere, ac multitu
do tanta pluris alicui contigerit utrum duplicatus sit fili
orum numerus. nam iis diffinitum esse debet. ad multitu
dinem nimiam evitandam: ante venire oportet: ne fetus
concipiantur. nam postquam concepti sunt, et sensum atque
vitam acceperint: nefas est eos attingere. Cum autem determi
natio sit qua etate vir et uxor sint ab initio coniugandi.
quanto tempore liberis operam dare conveniat determinandum.
seniorum enim fetus quemadmodum iuniorum imperfecti sunt
et corporibus et intellectibus. senescentium quoque fetus irrobusti.
quapropter illud maxime tempus probandum est in quo maxime
intelligentia viget multis. id autem esse in pluribus circiter
annum quinquagesimum. ut poetarum quidam dixerunt
septenario numero etatem dimetientes. itaque qui
quattuor aut quinque annis hanc etatem excesserint relin
quere debent in apto procreandi studium. Ac de cete
ro vel sanitatis vel alterius huiusmodi causa concubitum
facere videri. Coitus vero omnis alterius quam coniugis
penitus sit interdictus quomodo quidem sit et appelletur coniux.
quod si quis deprehendatur contra facere per tempus procreationis

Hic ostendit quid sit faciendum si filii excedant sufficientem multitudinem, et primo legem quandam gentium proponit

Hic ostendit qualiter sit disponendum de gnatis, et primo quantum ad orbatos, 2o quantum ad alios.

Hic ponit circa hoc documentum secundum propriam intentionem, et primo declarat qualiter sit determinandum tempus deputatum ad generationem ad evitandum superfluitatem puerorum.

Hic concludit ulterius tempus procreationis non debere fieri coniunctionem.

Hic dicit etiam copulam non fieri nisi cum propria uxore

dignam p delicto penam reportet; Capitulum .13m.

SVSCEPTIS autem filiis multum referre putandum est ad corporis robur quali victu nutriantur. appet u ex ceteris animalib. & ex gentib qb cura est assidua bellice habitudinis. nutrimentu lactis maxime ppium ee corpib. abstemium aut magis pp egritudines. Et preterea motus qscumq in ea etate fieri dat conferunt. ne membra u ob teneritudinem distorta fiant utunt ad huc gns aliquae organis qbusdam. & machinis que corpus & talib illesum confuant. Confert etiam statim a pueritia frigori assuefacere. hoc enim & ad sanitatem & ad res bellicas utile est. quapp apd multos barbarorum consuetudo est ul gelido amne gnatos immergere. ul pua veste amicitie ut faciunt galli. Ad cuncta enim atq possibile est statim ab initio melius est assuescere. est aut apta puerorum na ob eorum calorem ad frigus exerceri. circa primam g etatem hec & huius diligentia est adhibenda. Sequenti u etate usq ad annos quinque qua nondum ad disciplinam aliquam sunt admouendi. neq labores pferre cogendi ne cres cere impediantur. motus solummo qsdam suscipe debent quo pigriciam corporis euitent. q motus prepandi sunt illis & p alios actus & p ludum. ludi u ipi nec illibales nec laboriosi esse debent / nec remissi. Quas at narrationes & fabulas illa etate pueri audire debeat cura sit iis q pueris publice preficiunt. cuncta enim talia ad conuersationes postea futuras accomodanda

h' declarat quali sint curandi pueri corpa p fecti. & po quntum ad alimentum in etate pma

h' declarat quali sint curandi quntum ad exercitia & consuetudines. & po de esse assuefaciendos ad motus.

h' etia ondit pueros ee assuefaciendos ad frigora.

h' ponit ordine talis assuefactionis utaqp fie de gradatim hoc e sm ordinem

h' manat qlr sint assuefaciendi in etate .2a. contin pme.

h' manat qd expediat eos in etate hac. s. 2a exerceri audiendo fabulas & sermoes aliquos.

sunt. itaque ludi ut plurimum tales esse debent ut sint imitationes eorum que postea serio erunt facienda.

Cohibitiones uero puerorum et interruptiones ploratus que legibus prohibent non recte faciunt. sunt enim utiles ad augmentum. cum sint quedam excitationes corporum. spiratus enim compressio facit robur laborantibus. quod contingit etiam pueris cohibentibus. Prouidendum est ab his quibus puerorum cura pro ceteris commissa est circa huiusmodi educationem et aliam et ut quam minime cum seruis uersentur. hec enim etas. ac etiam usum ad annos septem necessarium est ut domi alatur. rationabile est ergo precipere in hac etate ut ab auditu et uisu illiberalium rerum absint.

Omnino ergo obscenitas uerborum per legislatorem exterminanda est de ciuitate. ex turpiter enim loquendi licentia sequitur et turpiter facere. potissimum ergo statim a pueris ne dicant neque audiant quicquam turpe. si quis uero dicere aut facere quicquam prohibitorum deprehensus fuerit. si si liber sit: scilicet non in conuentum conuersatorum dignatus assumi honore prohibeatur et uerberibus castigetur. si si sit maioris etatis: seruili infamia afficiatur. Cum uero dicere quicquam turpe interdiximus: clarum est quod et aspicere aut picturas aut actus deformes prohibebimus. sit ergo cura magistratibus nullam neque picturam neque statuam esse talium rerum imitatricem. nisi apud deos quosdam. quibus etiam lasciuiam mos tribuit: apud hos permittat lex homines pro se et filiis et uxoribus sacra facere. iuniores autem neque iamborum neque tragediarum spectatores esse sinat. nisi cum ad eam peruenerit

Marginal notes:

hic ostendit a quibus sint cohibendi. et primo dicit esse a fletu cohibendos.

hic declarat a quorum commu[ni]catione auditu et uisu cohibendi sunt. et primo communicatione cum seruis.

hic ex dictis infert quod sint omnino a turpiloquio cohibendi.

hic declarat iuuenes uel pueros cohibendos esse a uisione inhonestorum.

h tangit per q possunt ab huiusmo phiberi. excusando se ab ulterio consideratione.

etatem: ut in comessationib una cum aliis sede(r)e & potus ee pticipes possint. ¶ Et ab huiusmo labe insontes disciplina omnes pstabit. nos qdem nuc cursim ista attigimi. postea u scientes oppetebit determinare magis. siue oz / siue n oz pmo qrentes / & quom. sz in psenti

h inpbat ops quida. eo qd fuerit supradcis contrarium. al'm hac lram approbat qrundam dcm cca supra dca. al'p bat qd dixat ex dco ang dam que hic approbat.

mentionem de huis face necessarium fuit. ¶ Forsita enim non male cca hoc censebat theodotus tragediar actor. ulli enim unqm concedere uoluit ut ante se agere. nz ex uigilibus etiam instrionib. qi magis fa- ueant auditores illis qs pmo audierint. contingit hoc idem in conuersationib hoim & rerum. omnia enim pma nos magis delectant. quapp oz a pueris oia turpia pcul remoue. & maxime qcunq habent in se

h declarat quali pueri sint instruendi in etate continua etati iam dce.

h uolens transitum face ad sequentia: distinguit tps qd discipline conuenit.

ul obscenitatem ul impbitatem. ¶ Transactis u qnq annis: & duob usz ad septem oz iam disciplinas spec- tare quas adiscere eos oz. due sunt etates in quas ne- cessarium est disciplinas diuide. una post septimu annum usz ad pubtatem. alia a pubtate usz ad an- num uicesimum pmu. na q ebdomadib diuidut etates: plurimu dnt bene. itaq sequenda est nature distinctio omnis enim ars & disciplina implere uult

h ponit ordine in his q dicenda sunt i lib sequenti.

id qd deest nate. ¶ Primum g uidend est si facienda sit institutio quedam cca pueros. deinde si utile sit publice curam eorum suscipe ul magis puatim. qmo nunc fit in plurimis ciuitatib. tertio qualem hanc ee curam oz ; Incipit liber octauus.

In hoc libro octauo intendit qualiter iuuenes sint

instruendi in duabus etatibus sequentibus post septennium. & primo quod intendit proponit.

QVOD IGITVR a legispositore maxime intendendum sit circa disciplinam iuuentutis nemo utique dubitabit. Nam id quidem neglectum in ciuitatibus affert reip. detrimentum. oportet enim ad singula gubernandi gratia disciplinam accomodari. nam mos uniuscuiusque proprius consueuit & seruare remp. & ab initio constituere. ceu popularis mos popularem & paucorum potentie accomodatus mos. eam que consistit in paucorum gubernatione. semper autem melior mos causa est melioris reip. Preterea in cunctis facultatibus & artibus sunt quedam ad que erudiri prius oportet & assuefieri ad earum opera. itaque manifestum est quod & ad uirtutis actiones; Cum uero sit unus finis ciuitati toti. clarum est oportere disciplinam quoque esse unam & eandem omnium. Et huius curam esse publicam & non priuatam: quemadmodum nunc unusquisque curam habet suorum filiorum priuatimque docens & priuatam disciplinam prout ei uidetur. sed oportet publicorum publice exercitationem fieri. Et simul non debet quisque ciuis se suum existimare: sed omnes ciuitatis. particula enim ciuitatis unusquisque est. cura uero singularum particularum respice nata est ad curam totius. Laudari possunt in hoc lacedemonii. nam plurimam circa pueros diligentiam faciunt: & quidem publice. Quod ergo lege prouidendum sit circa disciplinam iuuentutis & hoc publice faciendum

h ratione duplici probat quod proposuit.

h ponit rationem 2am.

h probat quod in ciuitate una oportet esse disciplinam unam.

h probat quod de his oporteat fieri curam communem. & primo ponit rationes duas.

h ponitur ratio 2a.

h manifestat quod dixit per exemplum Lacedemoniorum.

hic declarat quid sit illa disciplina. & qualiter in ea iuuenes sint erudiendi. & primo intentum premittit & necessitatem considerandi de tali quod propositum fuit.

p3. Quenam vero ista sit disciplina. & quomodo tradenda
latere non debet. nam nunc quidem in ambigo est. nec ea
dem omnes censent iuuentutem adiscere debere. neque ad
virtutem. neque ad uitam optimam. neque conspicuum est utrum
per intelligentiam magis deceat vel per animi morem. impe
dimentumque respectus considerationem discipline contur
bat cum manifestum non sit utrum excitatio nostra acco
modanda sit ad ea que sunt utilia ad uitam vel ad ea
que tendunt ad virtutem vel ad ea que ad maiorem quan
dam superfluumque pertinent apparatum. hec enim omnia
patronos quosdam suscepere. de his quoque que sepe ad virtutem
tendunt nihil confessum existit. etenim virtutem non
eandem omnes statim honorant ex quo fit ut discordent

hic prosequitur & primo declarat quod iuuenes sint erudiendi in rebus utilibus & rebus quasi liberalibus.

circa illius excitationem. Quod igitur ex utilibus necessaria sit
ad discenda manifestum est. quod autem non omnia disti
guentibus liberalia opera ab illiberalibus. patebit illa talia re
cipienda esse: que cum utilia sint: faciunt exercentem
bnteinque non uilis exercitii operationem. uile autem exerci
tium putandum est / et ars / & disciplina quecumque corpus
aut animum / aut mentem liberi hominis ad usum & opera
virtutis inutile reddunt. itaque & artes illeque deterius
disponunt corpus & cuncta mercenaria exercitia sordida
nuncupamus. mentem enim occupatam / & uilem reddunt.

hic ostendit usque ad quod. & quomodo gratia oportet erudiri & assuescere in artibus liberalibus.

Sunt etiam quedam ex liberalibus scientiis quas usque ad ad
discere honestum sit. penitus vero sese illis tradere / ac
ad extremum usque prosequi uelle: nocumentis illis que
supra diximus obnoxios facit. sed refert plurimum cuius

gra q's agat | ul' discat. nam si gra sui | ul' amicorum | ul'
pp uirtutem: non est illiberale. q u id ipm agit pp alios.
sepe utiq; uidebit illiberaliter ac sordide agere. discipline
g' ille de qbus diximus ad utramq; ptem se habent. Sunt
aut fere quatuor quas discere iuuenes consueuerunt:
litteras | gimnasticam | musicam addunt u qdam figu
randi peritiam. litteras qdem & figurationem tanqm
utiles ac ualde expedientes ad uitam gignasticam uo
tanqm ptinentem ad fortitudinem; Capitulum 2m.

h in spe & determinate declarat q sic sint q puis conueniant et p eas enumerat.

DE musica u ambigitur. nam nc qdem plrimi
uoluptatis gra illam addiscunt. ueteres aut
inter disciplinas eam collocauerunt: ex eo qd' natura
querat. ut sepe dictum est non solum in negotio recte:
uerum etiam in ocio laudabilit posse uersari. hoc eni
pncipium est omnium ut rursus de illo dicam. si enim
utraq; opus est: magis aut expetendum est ocium. Nec

h declarat cuius gra & q ht sunt erudiendi in eis artibus & p ondit q no uacatio sit pp uacationem habentem in se delectatione. al' p ondit q sit qrenda aliqua disciplina pp uacatione.

id qdem in ioco. nam sic necesse foret iocum ee finem
uite. q si id est impo[le]: magis quam in negotiis utendu
est ioco. nam q laborant indigent relaxatione | & hui
gra est iocus. negotia u sunt cum labore & conatu. & pp
terea oz iocum adibere. q tanqm medicinam eo tpe
afferat. nam relaxatio est huiusmoi motus animi &
reqes p uoluptatem. Ocium aut ipm uidet in se

h ondit q gra uacationis q e in ludo alia qrenda no sint. al' q pfca non sit ludorum disciplina.

uoluptatem hre & felicitatem & uitam btam. & hoc
non negotiosis s3 otiosis existit. nam q negotiat alicui
gra negociat qd' sibi deest. felicitas autem finis est que
non cum dolore s3 cum uoluptate ee omnes putant

h ondit q in uacatione q e in opibus per se expetibilibus e felicitas & delectatio sm se.

putant. hanc tamen uoluptatem non eandem omnes
posuerunt: sed secundum se unusquisque, et secundum habitum suum.
optimus tamen optimam et eandem que fit ab honestissi-
mis. Itaque manifestum est quod oportet ad ocium quod degi
addiscere quedam et erudiri. et has eruditiones et dis-
ciplinas sui ipsarum gratia esse. illas uero que ad negotium.
tamquam necessarias, et gratia aliorum. Unde et musi-
cam antiqui inter disciplinas collocauerunt. non tamquam
rem necessariam. nihil enim habet tale. neque tamquam
utile ut litteras ad lucrum, et ad rem familiarem, et
ad studia, et ad ciuiles actiones complurimas. uidetur
autem et figurandi peritia utilis esse ad iudicandum melius ar-
tificum opera. neque ut gimnastica ad sanitatem et robur.
restat igitur quod ad degendum in otio ad quod et apparet eam
adhiberi. quam enim putant indigentiam esse inge-
nuorum hominum in ea instituunt. Unde et homerus
in poemate suo ita inquit: quale est uocari ad mensam.
deinde nominatiuus: quosdam alios, quosdam subdit.
et ciacharedum qui omnes demulceat. et alio loco ait uli-
xes optimam esse degendi rationem: quando letis hominibus
conuiue audiunt citaredum sedentes per ordinem.
Quod quidem igitur sit disciplina quedam quam non ut utilem,
neque ut necessariam docendi sunt filii: sed ut liberalem,
et honestam: manifestum est. utrum autem una sit
numero an plures. et quenam iste. et quomodo posterius di-
cetur. nunc autem id premissum sit quod apud antiquos habemus
testimonium ex his disciplinis quas diximus

hic ex dictis concludit esse aliquas disciplinas querendas propter deductionem que est in uacatione.

hic manifestat per rationem quod musica sit addiscenda non sicut necessaria.

hic manifestat idem per uerba dicta homeri. que a philosopho hic imperfecte tamen ponuntur.

hic recolligit dicta.

musica enim hoc manifestat. ¶ Ac etiam de utilibus qd aliqua discere pueros oportet: non solum propter utilitatem (ut patet in litteris) verum etiam propter multas disciplinas alias que per litteras addiscuntur. ¶ Similiter et figurandi peritiam non ut venundando et emendo que vasa non decipiantur: sed potius quia contemplari facit pulcritudinem corporum. querere autem utilitatem ubique minime congruit magnanimis et ingenuis hominibus. ¶ Cum autem manifestum sit utrum moribus an ratione sit disciplina tradenda. et an circa corpus primo vel circa mentem: patet ex hiis quod adolescentes gimnastice et pedrocinice sunt tradendi. quarum altera qualem aliquem facit habitudinem corporis alteram operationem. ¶ Nunc autem que civitates curam habere puerorum maxime videntur partim athletarum habitudinem inducere student. et deformant corpora et augmentationem eorum impediunt. Lacones autem in hoc quidem non errant: sed efferatos laboribus reddunt adolescentes. quasi hoc utile sit maxime ad fortitudinem. ¶ Atque ut iam sepius diximus neque ad unam virtutem neque ad hanc maxime respiciendum est ab eo qui curam facit institutionis. ¶ Et si ad hanc: non tamen id consequuntur. neque enim in aliis animalibus neque in gentibus videmus fortitudinem adesse maxime efferatis: sed potius mansuetioribus et leoninis moribus. multeque sunt gentes que ad cedes hominum et ad eorum comestionem insultant. ut circa pontum athei et agmothi et ex mediterraneis alie gentes similiter hiis vel magis

hic manifestat quare gratia litterae sint discendae.

hic manifestat cuius gratia sit discenda figurandi peritia.

hic manifestat cuius gratia sit iuvenum excitatio in luctativa seu gimnastica.

hic manifestat ad quales agones sint iuvenes instruendi. et primo ponit aliorum opinionem

hic reprobat illorum opinionem. et primo quantum ad hoc quod eos excitabant tantum ad unam virtutem.

hic ostendit per rationes duas quod nec ad hanc convenienter excitarent eos.

h ponitur ro. 2a

que qdem gentes clanculum p insidias latrinant: ad bellica tamen opa nihil ualent. Preterea scimus Lacones dum ipi soli excebant: prestitisse ceteris nunc autem esse aliis inferiores. non enim obid pbabant qd iuuentutem exercerent: sz q ipi exercitati contra non exercitatos pugnabant.

h concludit qr potius est exercitandi in agonibus humanis & honestis.

Itaq honestas & feritas est in certaminib preferenda. nz enim lupus nz alia bestia honestum piclm pugnando subit &: sz magis uir bonus. q uo adulescentes in hoc nimium tradunt & innecessariis absq disciplina dimittunt: ue illos sordidos reddunt. ad unum enim opus reip. utiles faciunt. ex illos faciunt ipsum deteri9 ut ratio ondit.

h remouet obiectionem.

Oportet aut non ex opib priorib: sz ex his que nunc fiant iudicare. nam nunc qdem illi q repugnant tunc uo non habebant.

h ondit q ordine sint iuuenes exercitandi. & pmo q usq ad pubertatem sit exercitandi in facilioribus.

Qd g utendum sit gimnastica & qmo utendum confessum existat. usq enim ad pubtatem leniores exercitationes sunt adhibende absq uictu ullo uiolento ex laborib coactis nec crescere opa impediantur. signum erit non puum qd ita contingit qz inter eos q olimpia uicerunt duo ul tres tantum repiunt q idem adulescentes & uiri sint uictoriam consecuti. pptea qd pp excitationes pueris adhibitas sublata sit uis aut robur a necessariis laborib.

h declarat in qbus sint iuuenes exercitandi i etate sequente post dictam.

Post pubertatem uo cum annis trib ad alia pdiscenda intenderint: tunc congruit & laborib ex uictu necessario illos occupare. nam simul mente & corpe laborare non oz. cum se inuicem impedire nata sint

Labor qdem

Labor qdem corpis mentem | mentis autem corpus; Capm
De musica autem dubia quedam posuimus Tertium
antea: et nunc rectum erit illa resumere. ut
tanquam consentanea fiat rationibus quas quis de ea dicens
ostendat. Neque enim facile est demonstrare quam potentiam
habeat. neque cuius gratia illam adipisci oportet: utrum solatii causa
et requietis quemadmodum sompnus et potus. nam hec per se
ipsa non sunt honesta | sed iocunda. et simul cessare curas
faciunt ut inquit euripides. quapropter instituunt in illa | et
utuntur cunctis istis. similiter sompno et potu | et musica.
in his quoque saltationem posuerunt. vel magis putandum est
ad virtutem tendere musicam ut potentem quemadmodum
gimnastica tale inquit corpus reddit. sic et musica talem
aliquem morem efficere assuefacientem posse recte le-
tari. vel ad degendi rationem aliquid confert. et ad prudenti-
am. nam hoc tertium ponendum est ex hiis que dicuntur.
Quod quidem igitur oporteat pueros non solatii gratia discere: manifes-
tum est. non enim solantur discentes. nam cum labore est
disciplina. atque nec degendi rationem pueris neque illi etati
congruit attribuere. nulli enim imperfecto competit per-
fectio. Sed forsan videbitur puerorum studium sola-
tii esse gratia viris factis | ac perfectis. Quod si hoc tale est:
cuius gratia oportet ipsos addiscere: an non potius instar persarum |
medorumque regum palios idem facientes voluptatis |
ac discipline participes fieri. Etenim necesse est melius
perfici ab hiis qui hoc opus suum fecerunt et certe quam ab
hiis qui tanto solum tempore in eo laboraverunt quanto

Hic redit ad declarandum certius cuius gratia sint erudiendi in musica et primo intentionem premittit.

Hic recolligit quedam dicta et assignat rationem iterum.

Hic prosequitur producens sermonem ad virtutis inquisitionem. et primo arguit quod non debeant pueri erudiri in musica gratia ludi. neque gratia degendi.

Hic ponit quandam opinionem contrariam cuidam dicto.

Hic arguit contra illud.

Hic ponit solutionem et apparentem.

h' arguit contra solutionem p̄dcam.

adiscant. ¶ Quod si oz in hiis eorum laborare. similiter
et circa epularum apparatum opportebit utique eos adiscere.

h' p̄ ponit duas argumenta q̄ non sint in musica erudiendi pp mores.

qd' est absurdum. ¶ Eadem q̄ dubitatio cadit si possit
mores face meliores. qd enim opus est eos adiscere hec
ac non ex aliis audientes recte letari et iudicare posse.
q̄admodum lacones. illi enim q̄mq̄m non didiscerint.
possunt tamen recte iudicare. ut audiunt que sit bonū
ul' non bona melodia. eademque ratio fore et ad solacia
et ad rationem degendi otii libero homine dignam.

h' ponitur rō 2ª.

qd enim oz eos discere ac non aliis utentibus frui. ¶ Con-
siderare hoc licet ex ea opinione quam habemus de diis.
non enim iupiter cantat aut citharam pulsat sm poe-
tas: immo eos q talia faciunt appellamus uiles. et opus
illud non uiri uel n3 sobrii: s3 iocantis. at enim de hiis po-

h' determinat ueritatem. et p̄ resumit dubitationes.

stea erit considerandum. ¶ Primum autem q̄o est utrum musi-
ca sit in modo reponenda ul' non. et qd pot efficere de hiis
tribus in dubitatione p̄positis: utrum disciplinam ul'

h' soluit dubitationes. et p̄ ondit musicam esse et pp iocum et etiam pp uitam.

solatium uel rationem otii degendi. ¶ Rationabiliter
quidem ad omnia instituitur et uidetur omnium particeps.
nam et iocus gratia requietis est. ac requietem necesse est esse io-
cundam. est enim medicina molestie illius que per la-
borem suscipitur. et ratio degendi otii non solum hone-
statem habere debet: uerum etiam uoluptatem. felicitas
enim ex ambabus istis est. musicam autem omnes fatemur
esse iocundissimis sive nuda sit sive cum modulatione.
inquit perfecto et musicus carmen dulcissimam rem esse
mortalibus. quapropter et ad cetus familiarium et ad uitam

in

in ocio degendam rationabiliter illam recipiunt ut
potentem leticiam afferre. unde ex hoc q intelligit il-
lam pueris ee pdiscendam. quecumq enim iocunda sunt
atq eadem innocua non solum congruunt ad finem:
uerum etiam ad cessationem. ¶ Et enim contingat ho-

h' manat idem quantum ad alias etates.

minib' prraro ee in fine, psepe aut cessent et utunt' iocis.
non ob aliud mo: s3 etiam ob delectationem. utile utiq
fore reqescere in illis que ab illa pueniunt uolupta-
tib'. ¶ Contingit aut hominib' fecisse iocos finem. cum

h' ondit pp qd in his plures finem faciunt.

& habeat fortasse finis uoluptatem. s3 non quamcumq.
querentes aut istam: accipiunt hanc p illa. ex eo q cum
fine agendi similem habeant. nam finis gra nullius
futuri expetit' & tales uoluptates nulli' futuri gra: sed
gra eorum que antecesserunt. laborum scil3 ac mole-
stiarum. p qua g causa querunt felicitatem fieri p huius
uoluptates hanc g utiq rationabiliter aliqs existimet
causam. ¶ De communione aut musice non p hec solum: s3
q forsan utilis sit ad cessiones ut uidet'. u3 p eos modo

h' ondit musica ee participandum eo q dispo nit ad uirtutem & p' ppont intentum.

s3 insup querendum num aliquo aliud ex ea pueniat.
pciosior qdem natura ei' est quam sm eam usum de quo
supra dicitur. & o3 non solum ab ipa utilitatem cape quam
pcipiunt omnes sm sensum. ht enim musica naturalem
uoluptatem p quam illi' usus cunctis etatib' cunctisq mo-
rib' est acceptus. s3 si quomo ad mores extendit' & ad a-
nimum: hic aut patebit: si tales aliq sm mores p illum
efficiamur. ¶ Atq qd efficiamur p olimpi modulatio-
nem manifestum est. eam namq abstrahit animam

h' proseq' q musica faciat nos bn dispositos ad mores. & p' ondit h' per duo signa.

et quodammodo animam rapit. raptus autem et abstractio anime circa mo-

Hic ponitur signum 2m ex representatione.

rem affectio est. Preterea audientes representationem

Hic manifestat idem per rationem circa quod duas ponit rationes.

omnes afficiuntur etiam sine melodiis et versibus. Cum
autem contingerit musicam esse delectabilium, virtutem autem
esse circa letandum recte et amare et odisse: oportet profecto addis-

Hic ponitur ratio 2a.

cere. Et assuefieri ad nullam rem adeo ut ad iudican-
dum recte et ad gaudendum mansuetis moribus et lauda-

Hic ponit minorem sue rationis 2e.

bilibus operibus. Sunt autem in rithmis et melodiis maxime si-
militudines maxime penes veras naturas ire ac man-
suetudinis et fortitudinis et temperantie et contrariorum
hiis et aliorum omnium que ad mores pertinent. patet autem id
ab effectu. mutamur enim animum talia audientes.
mos autem dolendi ac letandi in similibus prope est. ut
erga veritatem eodem modo se habeat. ceu si quis gaudeat i-
maginem alicuius videns non propter aliam causam sed propter
formam ipsam: necessarium est huic et aspectum ipsum

Hic reddit ad declarandum minorem propositionem et primo ostendit quod in aliis sensibilibus non inveniantur similitudines morum aut quod tales sint modice sive parve.

illius cuius imaginem contemplatur esse iocundum. Contigit
autem in aliis quidem sensibilibus nullam existere similitudi-
nem morum. ut in hiis que tactu vel gustu percipiuntur.
in hiis etiam que visu admodum parum. figure enim
sunt talia, sed ad modicum. et omnes huiusmodi sensus
participant. insuper non sunt hec similitudines morum
sed signa magis que fiunt figure et colores morum. et sunt
hec a corpore in passionibus. attamen quantum refert circa ho-
rum visionem oportet pueros non inspicere figuras pausonis.
sed polignoti et si quis alter pictor vel statuarius sic mora-

Hic manifestat quod in melodiis inveniuntur similitudines morum.

lis. Ac in melodiis ipsis sunt imitationes morum.

et

& hoc est manifestum. statim enim armoniarum distincta est natura. ita ut qui audiunt aliter disponantur. nec eodem modo se habeant ad unamquamque earum. sed ad quasdam flebiliter & contracte magis: puta ad eam que appellatur lidiamixta. ad quasdam vero mollius secundum mentem. cum ad illas que sunt remisse ad aliam vero mediocriter & temperate plurimum. ut videtur doricam facere omnium armoniarum. frigia vero distrahit, ac rapit animum, ac quasi extra se ponit. hec enim recte dicunt qui circa huiusmodi disciplinam philosophantur. capiunt enim verborum testimonia ex rebus istis. Eodem modo se habet circa rithimos. alii enim morem retinent graviorem, alii concitant, alii violentiores afferunt mores, alii liberaliores. ex his itaque patet quod musica potest animi morem aliqualem facere. Quod si hoc potest musica: clarum est quod ad puerorum disciplinam est adhibenda. & in ea pueri sunt instituendi. congruit autem nature huius disciplina. nam pueri propter etatem nihil sustinent sponte quod non habeat in se iocunditatem. musica vero ex his est que sunt iocunda secundum naturam. & videtur cognatio quedam nobis esse cum armoniis & rithimis. quapropter multi sapientum dixerunt, alii quidem animam esse armoniam, alii vero habere armoniam;

Capitulum Quartum.

VTRUM autem addiscere eos oportet cantando & manibus agendo vel non quemadmodum prius dubitatum est nunc erit dicendum. Non est obscurum interesse multum ad hoc ut efficiantur aliquales

Hic ostendit idem esse in ritimis.

Hic concludit ex dictis iuvenes erudiendos esse in musica. et ad id probandum adiungit aliam rationem de novo.

Hic inquirit utrum oporteat participare utraque musica scilicet que consistit in voce humana et instrumentis. et primo dubitationem premittit.

Hic solvit ostendens per rationes duas quod oportet communicare musica utroque modo.

si quis operum ipse sit particeps. nempe impossibile est vel
certe admodum difficile ut qui opera ipsa non tractat
perite valeat iudicare. Et simul opus est ut pueri ha-
beant excitationem aliquam. et archite tabella recte
reperta est quam pueris dant ut in illa occupati ea que
sunt domi non frangant. nescit enim pueritia quie-
scere. hic est enim infantibus conveniens ludus. disci-
plina vero maioribus tanquam tabella quedam. quod igitur docen-
di sunt musicam ita ut in opere ipso versentur ex hiis patet.

h ponitur ratio 2a.

Quid autem deceat vel non deceat secundum etates non diffici-
le est determinare. ac respondere vituperatoribus vile hu-
ius exercitium esse dicentibus. Primum enim cum
iudicandi causa sint hec opera: propterea discere oportet in pueri-
cia illis operam dare. in maiori vero etate excitationem
eorum dimittere. tantum autem iudicare posse per dis-
ciplinam in puericia adeptam ac letari recte. Vitu-
peratoribus autem qui nunc sordidos vel ac viles musicam face-
re non dificile est respondere. si consideraverimus quousque illi
opera danda sit ab hiis qui ad virtutem civilem erudi-
unt. et que melodie. que rithmi sint addiscendi.
et preterea quibus instrumentis percipiatur. nam in eo quod est
plurimum refert. consistitque in hiis obiectionis solu-
tio. nihil enim vetat modos quosdam musice illud
quod aiunt efficere. Clarum est igitur oportere disciplinam eius
nec impedimentum afferre ceteris operationibus neque
corpus efficere inutile ad bellicas vel civilesque excitatio-
nes ad usus quidem iam ad disciplinas vero postea. contingit

h manifestat quod oportet se habere differenter secundum etatum differentiam. et primo quod intendit premittit.

h prosequitur. et primo de primo.

h removet increpationem quandam. et primo tangit ex quibus contingit eam removere.

h manifestat qua et qualia oportet esse musicalia quibus utendum est ad bonum intellectum. et primo innuit.

autem hoc si neq; in illis laborabunt que ad certamen
hedifitii ptinent. nec circa admirabilia. quedam etiam
supflua. que in certamina prius & de certaminibus in
doctrinam venerunt. sed quousq; ut gaudere valeant
pbabilibus melodiis & rithmis. & non communi sensu
musice solum ut animalia quedam. & turba seruorum
ac puerorum. Patet etiam ex his quibus instrumen
tis sit utendum. nec enim tibie sunt in disciplina re
cipiende. nec aliud artifitiosum instrumentum. ut cithara.
& siqd aliud tale: sed quecumq; faciant auditores bo
nos vel musice discipline vel alterius. Insup tibia
non est morale: sed potius suscitatiuum & concita
tiuum. itaq; ad huiusmodi tpa est utendum illa in
quibus spectaculi magis purificationem patiunt quam
disciplinam. Adiungamus autem illud qd contrarium
discipline efficit impedienS rone uti p tibiarum
sonum. quapp bene reprobauerunt illarum usum
antiq. licet prius usi fuissent. studiosiores enim facti
pp diuitias & animosiores ad uirtutem post victoriam
contra medos habitam ac ex rebus gestis magnum
de se opinantes disciplinam omnem accipuerunt.
nam iudicantes sed experientes quoniam pp tibiarum quod
usus tunc receptus est. nam & apud lacedemonios
qdam q ludos exibebat ipse tibiis modos fecit.
& atheniis eousq; ad consuetudinem venit ut fere omnes
ingenui adiscerent. qd patet ex tabula a trasippo
posita cum ludos p tribu sua dedit. postea uero in

Hic manifestat in pticulari que & qualia oportet esse musicalia. & post ondit quibus organis sit utendum & quibus non.

Hic pbat qd dixit p ronem & post ondit quod fistula sit utendum ad ire concitationem.

Hic ondit qd non sit utendum fistula ad disciplinam. & pbat p ronem.

desuetudinem abiit. & improbari cepta est cum iam
melius per experientiam iudicare possent quod ad uirtutem
pertineret & quod non. eodemque modo per multa instrumentorum
antiquorum improbata sunt. ueluti pectades & barbati
& que ad uoluptatem audientium intendebant ep-
tagona & trigona & sambuce & cuncta que indiget
perita manuum gestamlatione. Rationabiliter

h' mauat idem p dam fabulosum.

illud quoque se habet quod antiqui de tibiis fabulantur. aiunt enim
mineruam repertricem tibias abiecisse ob deformita-
tem oris. atque non male se habet dicere fecisse hoc de-
am deformitatem oris infensam: sed tamen multo ma-
gis ob id: quia nihil confert tibiarum usus ad intelli-
gentiam & mentem. cum scientia & ars minerue
sit attributa. Cum uero instrumentorum & operis improba-

h' mauat ludum artifitiosum non esse conuenientem ad mores.

uerimus artifitiosam disciplinam artificiosam uero
illam posuimus que uersatur in certaminibus. in illis
enim qui agit non propter uirtutis gratia agit: sed ut audien-
tes delectet. & onerosa quidem delectatione. quapropter non in-
genui hominis censemus esse huiusmodi opus: sed per
uiles ac sordidos contingit illud fieri. nam finis cu-
ius gratia faciunt improbus est. cum spectator honerosus
existens modo hoc modo illud exigere consueuerit. ita ut
artifices qui placere studentes illiusmodi efficiantur. &
corpa similiter propter motus; Capitulum . quintum.

h' transit ad determinand' quibus & qualibus melodiis et rithimis sit utendum. & post intentum prosequitur.

CONSIDERANDUM est autem utrum
omnibus utendum sit armoniis & omnibus
rithimis uel distinguendum. deinde utrum illis

q

que eruditioni collaborant eandem distinctionem tribuamus, aut tertium quoddam aliud. Quoniam autem videmus musicam esse per melodiam et rithmos, horum utrumque latere non debet quam vim habeant ad doctrinam, et utrum magis preferenda sit ea pars que in melodiis consistit an ea que in rithmis. Putantes igitur multa de his esse dicta bene a musicis quibusdam qui nunc sunt et philosophis qui peritiam habent huius discipline discussionem et examen singularium partium illis dimittemus qui perquirere volent, nos autem solum nunc in genere de ipsis dicamus. Cum illa probetur a nobis melodiarum divisio quam faciunt quidam philosophi, quod alie sunt morales, alie effective, alie abstractive, ponentes naturam earum ad singula istorum propriam, dicimus autem non unius utilitatis gratia oportere musica uti, sed multarum, nam et doctrine gratia, et purificationis. quid autem purificationem intelligamus nunc simpliciter, alias autem diligentius in his que de poetica scribimus dicetur. tertio gratia degendi ocium, quietisque cause. Et remissionis curarum, patet omnibus armoniis esse utendum, sed non eodem modo utendum. ad doctrinam quidem moralibus est utendum maxime, ad auditionem non alio pulsante effectivis et abstractivis. Nam affectio illa que contingit circa animos quorundam vehementer in cunctis existit. differt autem secundum magis et minus, ceu commiseratio, et metus, et preterea abstractio animi. nam per hunc motum devoti et supplices quidam fiunt. videmus autem ex sacris melodiis ita affici quando utuntur expiantibus animam

hic tangit illa que sunt consideranda ad declarandum ea que dicta sunt.

hic tangit quod de particularibus supponenda sunt ab aliis.

hic prosequitur et primo premittit quasdam melodiarum divisiones.

hic in universali ostendit quibus armoniis sit utendum.

hic probat quoddam quod suppositum fuerat.

carminib9 quasi medicina sectos & purificatione. hoc idem necessarium euenire est hiis q commiseratione & q metu & q aliis affectib9 detinent & aliis qntis cui q talia contingant fieriq in omnib9 purificationem qndam ex aleuiationem cum uoluptate. similiter autem carmina purificatiua leticiam afferunt innocuam hominib9. quapp talib9 armoniis & talib9 carminib9 spectandi sunt ii q teatralem musicam tractant certatores.

h' ondit qbus & qualib9 melodiis sit utendum ad requiem indisciplinatorum

Sz cum spectator sit duplex alter ingenuus & doctus alter uilis & indoctus ex opificib9 turbaq urbana: hiis q accomodanda sunt certamina & spectacla ad cessationem & qetem. ut enim illorum anime distorte sunt a naturali habitudine: sic armoniarum & melodiarum distorsiones sunt quedam ille que sunt uehementes & infracte. delectat u singlos id quod nature sue sit aptum. qmob rem licentia pmittenda est hiis q de arte musica certant in theatro ut ad huiusmo spectatorem tali genere utant musice.

h' indicat qbus melodiis sit utendum ad disciplinam

Ad doctrinam u moralib9 melodiis est utendum & talib9 armoniis qualis est dorica ut supdiximus. & recipienda est & alia quamcumque nob suadent q in phia musicaq uersant.

h' reprobat platonem cca ea q dca sunt.

Socrates u in libris de rep. non recte frigiam tantummo adiungit ad doricam: licet improbans tibiam ex instrumentis. habet enim eandem uim frigia in armoniis quam habet tibia in instrumentis. ambe enim concitant animos & in affectus impellunt.

·os·

Ostendit hoc poesis. tota enim baccatio & tota huius concitatio maxime omnium instrumentorum per tibias fit. armoniarum vero frigia maxime habet hunc modum. ceu de tirannis manifeste videtur esse frigius. cuius quidem rei plura afferunt argumenta qui circa huius rerum intelligentiam uacant. & inter cetera illud quod philexenas aggressi dorice facere ditirambos in fabulis non potuit: sed in illius nature tractus fuit ad frigiam armoniam que maxime illis congruebat. Doricam autem fatentur omnes constantem esse ac firmamoremque continere uirilem. preterea cum medium extremorum sumendum esse diximus doricam autem hanc habet naturam ad alias armonias: manifestum est quod doricam pre ceteris decens est iuniores addiscere. Sed duo consideranda sunt unum quod possit alterum quod deceat. nam possibilia quisque aggredi & conuenientia sibi debet. sunt autem hec distincta. ceu defessis iam tempore non facile est alti spiritus cantilenas canere: sed talibus natura subicit remissas. ex quo socratem in hoc quidem merito reprehendunt quidam ex his que circa musicam uersantur: quod remissiores armonias improbauit ad doctrinam qui uinolentas accipiens eas. non secundum uinolentiam. nam uinolentia magis debaccari facit: sed defessas. quare & ad futuram etatem seniorum opus est huiusmodi armonias attingere & huiusmodi melodias.

Preterea si qua est talium armoniarum que conueniat puerorum etati ex eo quod possit ornatum simul

h' manat quoddam suppositum.

h' reddit ad probandum minorem toni predicte.

h' ondit quod non quibuscumque melodiis moralibus sit utendum a quibuscumque hominibus moribus instructis. & postea ondit quibus expedit uti hominibus in senio constitutis.

h' ondit que armonie expediunt pueris seu iuuenibus.

doctrinam q afferre qd' lidia maxime omnium ar-
moniarum hec uidetur) manifestum qd' hee tres de-
terminationes sunt in doct'na faciende medium
possibile ac decens;

[1461] Scripsit magister Egregius Antonius de Lubrea

264.

doctrinam q̄ asserere qd' h dicam prime om...

inornarum h̃c uidetur manifestum qd' hec teri de

terminatione si ut dicto s̃ria faciende mod...

possibilitate ac decem

(1461) Scriptum magistri Esreny

[illegible]